

T. C.
İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

İNSAN VE AZINLIK HAKLARI ÇERÇEVESİNDE
AVUSTURYA'DAKİ TÜRK KÖKENLİ GÖÇMENLERİN
HAKLARI

Doktora Tezi

Avni ÖZALP

Danışman

Doç. Dr. Yavuz ÇİLLİLER

İstanbul – 2023

TEZ TANITIM FORMU

Yazar Adı Soyadı : Avni ÖZALP

Tezin Dili : Türkçe

Tezin Adı : İnsan ve Azınlık Hakları Çerçevesinde Avusturya'daki Türk Kökenli Göçmenlerin Hakları

Enstitü : İstanbul Gelişim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Anabilim Dalı : Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler

Tezin Türü : Doktora

Tezin Tarihi : 06.04.2023

Sayfa Sayısı : 392

Tez Danışmanı : Doç. Dr. Yavuz ÇİLLİLER

Türkçe Özet : Bu çalışmada 'İnsan ve Azınlık Hakları Çerçevesinde Avusturya'daki Türk Kökenli Göçmenleri Hakları' değerlendirilmiştir.

Dağıtım Listesi :1.İstanbul Gelişim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsüne
2.YÖK Ulusal Tez Merkezine

İmzası

Avni ÖZALP

**T. C.
İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

**İNSAN VE AZINLIK HAKLARI ÇERÇEVESİNDE
AVUSTURYA'DAKİ TÜRK KÖKENLİ GÖÇMENLERİN
HAKLARI**

Doktora Tezi

Avni ÖZALP

Danışman
Doç. Dr. Yavuz ÇİLLİLER

İstanbul – 2023

BEYAN

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğu, kullanılan verilerde herhangi tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez olarak sunulmadığını beyan ederim.

Avni ÖZALP

...../...../2023

İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Avni ÖZALP' ın İnsan ve Azınlık Hakları Çerçevesinde Avusturya'daki Türk Kökenli Göçmenlerin Hakları adlı tez çalışması, jürimiz tarafından Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler anabilim dalı, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler bilim dalında DOKTORA tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan

Doç. Dr. Aşkın İnci SÖKMEN ALACA

Üye

Doç. Dr. Yavuz ÇİLLİLER

(Danışman)

Üye

Doç. Dr. Emine AKÇADAĞ ALAGÖZ

Üye

Dr. Öğr. Üyesi Hayriye Asena DEMİRER

Üye

Dr. Öğr. Üyesi Alihan LİMONCUOĞLU

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

/ / 2023

İmzası

Prof. Dr. İzzet GÜMÜŞ

Enstitü Müdürü

ÖZET

“İnsan ve Azınlık Hakları Çerçevesinde Avusturya’daki Türk Kökenli Göçmenlerin Hakları” başlıklı bu doktora tez çalışmasında; Avusturya’da yaşayan Türk göçmenlerin siyasi, iktisadi, sosyal, kültürel, dini ve dilsel alanlarda sahip oldukları hakların yeterlilik düzeyleri, insan ve azınlık hakları açısından, diğer göçmen azınlık grupların da sahip oldukları haklar ile karşılaştırılmak suretiyle değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

İnsan ve Azınlık haklarının neler olduğuna dair literatür taramasıyla başlayan tezin birinci bölümünde, farklı uzman görüşler çerçevesinde hak tanımlamalarına yer verilerek, insan hakları ve özellikle de üçüncü kuşak haklar kapsamındaki kolektif hakların bileşenlerine ve BM, AGİT, Avrupa Konseyi ve AB gibi uluslararası nitelikli örgütlerin onayladıkları azınlık hakları sözleşmelerine odaklanılmıştır. İkinci bölümde ise, göç olgusunun tarihi, Avusturya’nın maruz kaldığı göç dalgalarının tarihsel seyri, Avusturya devletinin göçmenlere tanınan haklar bağlamında uyguladığı politikalar mercek altına alınmıştır. Farklı ülkelerden gelen göçmenlere yönelik tek tip bir devlet politikası yerine, göçmenlere tanınan haklar açısından çok katmanlı devlet siyasetinin yarattığı dikotomiye dikkat çekilmiştir.

Avusturya’da yaşayan tüm göçmenlerin siyasal, sosyal, ekonomik, kültürel, dinsel ve dilsel haklarının neler olduğu açıklanmaya çalışılırken, ilgili göçmen guruplarının hangi haklardan mahrum kaldıkları ve özellikle de hangi sebeplerle, bu haklara erişimlerinin engellendiği tüm boyutlarıyla analiz edilmeye çalışılmıştır.

Tezin son bölümünde, Türk göçmenlere tanınan haklar ve bu hakların insan ve azınlık hakları açısından yeterlilikleri sorgulanmış, diğer göçmen gruplara tanınan haklar ile karşılaştırmalar yapılarak sorun alanları tespit edilmiştir.

Avusturya vatandaşlığını elde etmek husussundaki şartların ağır olması gibi göçmenlere yönelik engeller vurgulanmıştır. Bu gibi sorunların zamanla katlanarak nasıl büyüdüğüne ve sürekliliğine değinilmiş, bunların çözümüne yönelik öneriler kapsamında birlikte yaşama ve ötekine saygı gibi değerlere yönelik bilincin arttırılması hususuna vurgu yapılmıştır.

Avusturya'nın; AB'nin kuruluş aşamasındaki temel normlar olarak kabul edilen demokrasi, insan hakları, hak, hukukun üstünlüğü ve adalet gibi değerlere bağlı kalması gerektiğine, aksi takdirde Avusturya'da yaşayan tüm kesimlerin bu süreçten zarar görebileceğine dikkat çekilmiştir. Avusturya'nın; Avusturya yerlileriyle birlikte tüm göçmenlerin evi olduğuna, Avusturya'da yaşayan halkın karşılıklı dayanışma, fayda ve yarar çerçevesinde hareket ettikleri takdirde tüm kesimlerin refah seviyelerinin yükselbileceğine vurgu yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Avusturya, Göç, Entegrasyon, Göçmen, Ulusal Halk Grubu, Türk Kökenli Göçmenler, Haklar

SUMMARY

In this doctoral thesis titled “Rights of Turkish Immigrants in Austria within the Framework of Human and Minority Rights”; The adequacy levels of the rights of Turkish immigrants living in Austria in political, economic, social, cultural, religious and linguistic fields are evaluated in terms of human and minority rights by comparing them with the rights of other immigrant minority groups.

In the first part of the thesis, which starts with a literature review on human and minority rights, definition of rights are given within the framework of different expert opinions, focusing on the components of collective rights within the scope of human rights and especially third generation rights and the minority rights conventions ratified by international organisations such as the UN, OSCE, Council of Europe and the EU.

In the second part, the history of the phenomenon of migration, the historical course of the migration waves that Austria has been exposed to, and the policies implemented by the Austrian state in the context of the rights granted to migrants are analysed. Instead of a uniform state policy towards immigrants from different countries, the dichotomy created by the multi-layered state policy in terms of the rights granted to immigrants is pointed out.

While trying to explain what the political, social, economic, cultural, religious and linguistic rights of all immigrants living in Austria are, it has been tried to analyse in all dimensions what rights the relevant immigrant groups are deprived of and especially for which reasons their access to these rights is prevented.

In the last part of the thesis, the rights granted to Turkish immigrants and the adequacy of these rights in terms of human and minority rights are questioned, and problem areas were determined by making comparisons with the rights granted to other immigrant groups.

Obstacles for immigrants, such as the heavy conditions for obtaining Austrian citizenship, were emphasised. It was emphasised how such problems have grown exponentially over time and their continuity, and within the scope of suggestions for their solution, the issue of raising awareness of values such as coexistence and respect for the other was emphasised.

It was pointed out that Austria should adhere to the values such as democracy, human rights, rights, rule of law and justice, which are considered as the basic norms at the founding of the EU, otherwise all segments living in Austria may be harmed by this process.

It was emphasised that Austria is the home of all immigrants together with the natives of Austria and that the welfare levels of all segments of the population living in Austria can be increased if the people living in Austria act within the framework of mutual solidarity, benefit will be reached for all.

Keywords: Austria, Migration, Integration, Immigrants, National folk Group, Immigrants of Turkish Origin, Rights,

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
SUMMARY	iii
İÇİNDEKİLER	v
KISALTMALAR	viii
TABLolar LİSTESİ.....	xii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xv
RESİMLER LİSTESİ.....	xvi
ÖNSÖZ.....	xvii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

İNSAN HAKLARININ KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ VE KOLEKTİF HAKLAR

1.1.İNSAN HAKLARI KAVRAMI VE TARİHSEL SÜRECİ.....	6
1.1.1.İnsan Hakları Kavramı ve Özellikleri	6
1.1.2.İnsan Haklarının Tarihsel Gelişim Süreci.....	9
1.2.BİRLEŞMİŞ MİLLETLER İNSAN HAKLARI EVRENSEL BİLDİRGESİ	18
1.3.BÖLGESEL İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMELERİ.....	21
1.3.1.Avrupa Konseyi	21
1.3.2.Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS).....	23
1.3.3.Amerika Kıtasında İnsan Haklarının Korunması.....	24
1.3.4.Afrika Birliği Örgütü	24
1.3.5.Arap Birliği/Arap Teşkilatı	26
1.3.6.Güneydoğu Asya Ülkeler Birliği (ASEAN)	26
1.4.İNSAN HAKLARININ SINIFLANDIRILMASI	28
1.4.1.Birinci Kuşak (Klasik) İnsan Hakları	29
1.4.2.İkinci Kuşak (Sosyal) İnsan Hakları	31
1.4.3.Üçüncü Kuşak İnsan Hakları (Grup Hakları)	33
1.4.3.1.Kalkınma Hakkı	36
1.4.3.2.Kendi Kaderini Tayin Hakkı (Self-Government)	40
1.4.3.3.Demokratik Yönetim Hakkı	45
1.4.3.4.Bariş Hakkı	49

1.4.3.5.Çevre Hakkı	53
1.4.3.6.Kültürel Haklar.....	57
1.5.ETNİSİTENİN TANIMI.....	64
1.6. AZINLIK KAVRAMININ TARİHSEL GELİŞİMİ TANIMI VE AVRUPA'DA AZINLIK HAKLARI	65

İKİNCİ BÖLÜM

AVUSTURYA'YA GÖÇÜN TARİHÇESİ VE AZINLIKLARA TANINAN HAKLAR

2.1. GÖÇÜN TARİHSEL GELİŞİMİ VE ÇEŞİTLERİ.....	81
2.2. GÖÇ VE ENTEGRASYON	86
2.3. AVUSTURYA'NIN KISA TARİHÇESİ.....	87
2.4. AVUSTURYA GÖÇ HARİTASI VE TARİHSEL ARKA PLANI	92
2.5. AZINLIKLARIN KORUNMASINA DAİR AVUSTURYA'NIN TARAF OLDUĞU ANTLAŞMALAR VE SÖZLEŞMELER	99
2.6. AVUSTURYA'DA ULUSAL AZINLIK POLİTİKASI VE TANINAN OTOKTON GRUPLAR	104
2.7. AVUSTURYA'DA ULUSAL HALK GRUPLARININ YASAL HAKLARI ...	108
2.7.1. Avusturya Anayasası'nda Azınlıkların Korunmasına Yönelik Antlaşmalar	108
2.7.2. Avusturya'da Tanınmış Ulusal Halk Gruplarına Yapılan Mali Yardımlar	119
2.7.3. Kültür ve Eğitim alanında Ulusal Halk Gruplarının Hakları	123
2.8. AVUSTURYA'DA TANINMIŞ OTOKTON/ ULUSAL HALK GRUPLARIN TARİHÇESİ VE HAKLARI	125
2.8.1. Burgenland Eyaletinde Yaşayan Hırvatların Tarihi ve Hakları.....	125
2.8.2. Kärnten ve Steiermark Eyaletlerinde Yaşayan Slovenlerin Tarihi ve Hakları	129
2.8.3. Viyana ve Burgenland Eyaletlerindeki Macarların Tarihi ve Hakları	136
2.8.4. Viyana Eyaletinde Yaşayan Çeklerin Tarihi ve Hakları.....	140
2.8.5. Slovak Azınlık Grubunun Tarihi ve Hakları.....	142
2.8.6. Avusturya'da Roman-Roma -Sinti Ulusal Halk /Azınlık Grubu.....	144
2.8.6.1. Romanların Avrupa ve Avusturya'ya Yerleşmeleri.....	144
2.9. AVUSTURYA'NIN TANINMAMIŞ BÜYÜK GÖÇMEN GRUPLARI VE HAKLARI.....	147
2.9.1. Avusturya'da Alman Kökenli Vatandaşları.....	148

2.9.2. Avusturya’da Polonyalı (Leh) Göçmen Kökenli Vatandaşlar	148
2.9.3. Avusturya’da (eski) Yugoslav (Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti’nden) Göçmen Kökenli Vatandaşları	150
2.9.4. Avusturya’da Sırbistan Göçmen Kökenli Vatandaşları.....	151
2.9.5. Avusturya’da Bosna Hersek’li Vatandaşları.....	154
2.10. AVUSTURYA’NIN TANINMAMIŞ DİĞER GÖÇMEN GRUPLAR	156

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İNSAN VE AZINLIK HAKLARI AÇISINDAN TÜRK GÖÇMENLERİN

HAKLARI

3.1. İŞGÜCÜ GÖÇ ANLAŞMASI (1961) VE TÜRK UYRUKLU İŞÇİLERİN AVUSTURYA’YA RESMİ GÖÇÜ.....	158
3.1.1. Türk Uyruklu İşçilerin Gelişleri	162
3.1.2. Göçmen İşçilere ilişkin Yasa Değişiklikleri:	169
3.2. AVUSTURYA DEMOGRAFİK YAPISINDA TÜRK VATANDAŞLARININ YERİ.....	180
3.3. TÜRK VATANDAŞLARININ SİYASAL EKONOMİK VE KÜLTÜREL HAKLARI	194
3.3.1. Siyasal Haklar	194
3.3.1.1. Siyasal Katılım Düzeyi	194
3.3.1.2. Örgütlenme Özgürlüğü.....	211
3.3.2. Ekonomik Haklar	225
3.3.2.1. İstihdam Alanları.....	225
3.3.2.2. İstihdam Düzeyleri	236
3.3.2.3. Gelir Düzeyleri.....	250
3.3.2.4. Barınma Sorunu ve Konut Olanakları.....	254
3.3.3. Kültürel Haklar	262
3.3.3.1. Eğitim Hakkı	262
3.3.3.2. Dil ve Uyum Hakları/Durumu	276
3.3.4. Dini Özgürlükler	283
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	310
KAYNAKÇA	322

KISALTMALAR

AB:	Avrupa Birliği
ABAD:	Avrupa Birliği Adalet Divanının
ABD:	Amerika Birleşik Devletleri
ABÖ:	Afrika Birliği Örgütü
ADÖ:	Amerikan Devletleri Örgütü
a.g.e:	Adı Geçen Eser
AGİT:	Avrupa Güvenlik ve İş birliği Teşkilatı
a.g.m:	Adı Geçen Makale
AİHM:	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AAİHM:	Amerikalılar Arası İnsan Hakları Mahkemesi
AİHHS:	Afrika İnsan ve Halkların Hakları Sözleşmesi (Ban jul Şartı)
AİHS:	Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AK:	Avrupa Konseyi
AK:	Avusturya İşçi Odası
ARGE:	Bağımsız işçiler Grubu
ASEAN:	Güneydoğu Asya Ülkeler Birliği
ATB:	Avusturya Türk Kültür Dernekleri Birliği
ATIGF:	Avusturya Türkiye İşçi ve Gençlik Federasyonu
ATF:	Avusturya Türk Fderasyonu
ATİB:	Avusturya'da Türk İslam Birliği
AUGE:	Alternatif, Yeşiller ve Bağımsız Sendikacılar
AUSIBG:	Yabancılar İstihdam Yasası
B DFA:	Herkes için Renkli Demokrasi Listesi

BKNZ:	Bakınız
BM:	Birleşmiş Milletler
BM:	Mozaik İttifak Listesi
BMUKK:	Federal Eğitim, Sanat ve Kültür Bakanlığı
BRD:	Federal Almanya Cumhuriyeti
BWK:	Federal Ticaret Odası
C.:	Cilt
CS:	Hristiyan Sosyal Partisi
Çev:	Çeviren
EFTA:	Avrupa Serbest Ticaret Birliği
EGMR:	Avrupa İnsan Hakları Adalet Divanı
EL:	Birlik Liste
FA-FPÖ:	Özgürlük İşçi Partisi
FPÖ:	Avusturya Özgürlük Partisi
FSG:	Sosyal Demokrat Sendikacılar Grubu
FCG-ÖAAB:	Hristiyan Ticaret Birliği Temsilcileri Fraksiyonu
GFW:	Viyana için Birlikte Liste
GLB:	Sol Sendika Bloğu
GRÜNE:	Yeşiller Partisi
HAK:	Tüm Kültürlerin Evi Partisi
İFW:	Viyana İslam Federasyonu
İGGİÖ:	Avusturya İslam Dini Cemaati
İHEB:	İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi
İRPA:	İslam Din Eğitimi Akademisi

IRU:	Devlet Okullarında İslam Dini Eğitimi
IZBA:	Bosnalı İslam Dernekleri Birliği
KEL:	Kärnten Birlik Listesi
KPÖ:	Avusturya Komünist Partisi
LK:	Federal Ziraat Odası
LP:	Liste Perspektif
MC:	Milletler Cemiyeti
MSHS:	Medeni ve Siyasal Haklar sözleşmesi
MUZU:	Ek Ana Dil Dersleri
NBZ:	Geleceğin Yeni Hareketi
NEOS:	Yeni Avusturya Liberal Form
NSDAP:	Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi
ÖİF:	Avusturya Entegrasyon Fonu
ÖİF:	Avusturya İslam Federasyonu
OKK:	Ortaklık Konseyi Kararları
ORF:	Avusturya Radyo ve Televizyon Kanalı
ÖGB:	Avusturya İşçi Sendikalar Birliği
ÖVP:	Avusturya Halk Partisi
ÖZV:	Ulusal Azınlık Danışma Kurulu
S.	Sayfa
SDAPÖ:	Avusturya Sosyal Demokrat İşçi Partisi
SÖZ:	Geleceğin Sosyal Avusturya'sı
SPÖ:	Avusturya Sosyal Demokrat Partisi
STK:	Sivil Toplum Kuruluşları

- TK:** Kärnten Ekibi
- TÜRK-IS:** Avusturya Türk İşçiler Birliği
- UIKZ:** Avusturya İslam Kültür Merkezleri Birliği
- VB:** ve Benzeri
- VTEÖ:** Avusturya Türk Veliler Derneği
- ZARA:** Yabancıların Karşılaştığı Nefret-ırkçılık Söylemlerle Karşı Kurulan Dernektir
- WHO:** Dünya Sağlık Örgütü
- WKO:** Avusturya Ticaret Odası

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1: Vatandaş grubuna göre Nüfus/ 2014-2020/ Yabancı uyruklu Vatandaşlar Grubu	97
Tablo 2: 2009 ila 2020 yılında Avusturya'daki göçmen geçmişi (Vatandaşlığa geçenler dahil) olanların sayısı.....	98
Tablo 3: Avusturya'da Tanınan Ulusal Halk Grubunun Federal Devlet Bütçesinde Almış Oldukları Fonlar (avro değerinde).....	121
Tablo 4: Federal Hükümetin Yıllara Göre Ulusal Halk Grubuna Bütçeden Vermiş Olduğu Destekler.	122
Tablo 5: 2014 Yılı İtibariyle Eyalet Bütçelerinde Ülkede Tanınan Ulusal Halk Gruplarına Vermiş Oldukları Destekler.....	122
Tablo 6: 2020 Yılı İtibariyle Eyaletlerin Bütçesinde Ülkede Tanınan Ulusal Halk Grubuna Verilen Fonlar (avro).....	122
Tablo 7: Avusturya Başbakanlık Fonundan Ülkede Tanınan Ulusal Halk Gruplarına Kültür (medya/matbaa vb.) Alanlarda Yapılan Finansal Destek.	123
Tablo 8: 1951 ile 2022 Yılları Arası Avusturya Nüfusunun Genel Görünümü	182
Tablo 9: 1991 ile 2022 yılları arası Avusturya Nüfusunun Genel Görünümü	183
Tablo 10: 2030 ila 2080 Yılları arasındaki Tahmini Avusturya Nüfusu.....	183
Tablo 11: 1951 ile 2001 Yılları Arasında Avusturya, Türk ve Diğer Ülke Vatandaşlarının Sayıları	184
Tablo 12: 2002-2022 Yılları Arasında Avusturya, Türk ve diğer Ülke Vatandaşlarının Sayıları	185
Tablo 13: 1982-1997 Yılları Arasında Avusturya Vatandaşlığına Geçen Türk Vatandaşlarının Sayısı.....	185
Tablo 14: 1998-2005 Yılları Arasında Avusturya Vatandaşlığına Geçen Türk Vatandaşlarının Sayısı.....	186
Tablo 15: 2005-2013 Yılları Arasında Avusturya Vatandaşlığına Geçen Türk Vatandaşlarının Sayısı.....	186
Tablo 16: 2014-2021 Yılları Arasında Avusturya Vatandaşlığına Geçen Türk Vatandaşlarının Sayısı (Einbürgerungen)	186
Tablo 17: 2001-2009 Yılları Arasında Federal Eyaletlere Göre Avusturya Vatandaşlığına Geçen Türk Vatandaşlarının Sayısı.....	187

Tablo 18: 2021 Yılında Türk Vatandaşlarının Cinsiyet ve Yaş Gruplarına Göre Dağılımı	188
Tablo 19: 2021 Yılında Avusturya’da Ortalama Doğum Yaşı, Çocuk Sayısı ve Doğum ile Ölüm Oranları	188
Tablo 20: 2021 Avusturya’daki Türk, AB ve Diğer Ülkelerden Gelen Vatandaşların Toplam Sayısı	189
Tablo 21: Avusturya’daki Türk Vatandaşlarının Federal Eyaletlere Göre Dağılımı 1971,1981 ve 1991	190
Tablo 22: Avusturya’daki Türk Vatandaşlarının Federal Eyaletlere Göre Dağılımı 2002, 2012 ve 2022	190
Tablo 23: 2022 Yılı Avusturya’daki Göçmen Nüfusun Sayı ve Oranları.....	191
Tablo 24: Avusturya Parlamentosunda Temsil Edilen Partiler	199
Tablo 25: Eyalet Parlamento seçimlerinde Göçmen Milletvekillerinin Sayıları	204
Tablo 26: 1963-1973 Yılı Sonu İtibariyle Türk ve Yabancı Uyruklu İşçilerin Avusturya'daki Dağılımı	227
Tablo 27: Yabancı İşçilerin Çalıştığı Alanlar (Sektörler) 1973 ve 1983/84	227
Tablo 28: 1981 ila 1991 Yıllar arası Avusturya’da Türk, Eski Yugoslavya ve Diğer Göçmen Ülke Vatandaşlarının Cinsiyetlerine göre istihdam Oranları.	229
Tablo 29: 1988-1993 yıllar arası Çalışanların, Avusturya, Türk ve Eski Yugoslav Vatandaşlarının İstihdam Oranları	229
Tablo 30: 1988-1993 yıllar arasında Çalışanların, Avusturya, Eski Yugoslavya ve Türk Vatandaşlarının Meslek Durumlarına Göre Oranlar	230
Tablo 31: 1988 ve 1993 Verilerine Göre Zorunlu Eğitimi Tamamlamış olanların Çalıştıkları Meslek Durumları.....	231
Tablo 32: 2021 yılında Avusturya’da Göç Geçmiş Olarak Çalışan Vatandaşların Yüzdeliği.....	240
Tablo 33: 2020 yılı İtibari ile Göçmen Vatandaşlarının Uyuşuna ve Eğitimine Göre İşsizlik Oranı	246
Tablo 34: Avusturya’da Yaşayan Yerli ve Yabancı Vatandaşlarının 2010, 2015 ve 2020 Göre Net Gelirleri (avro).....	251
Tablo 35: 2017 Avusturya İstatistik Kurumunun Verilerine Göre Avusturya'da Kişi Başına Düşen Ortalama Yaşam/Hane Alanı (m ²)	258
Tablo 36: 2021 yılında Göç Geçmiş Olanların Kişi Başına Düşen Ortalama Yaşam/Hane Alanı (m ²)	259

Tablo 37: 1993 yılında Avusturya’da Türk ve Eski Yugoslavya Ülkelerinden Gelen Göçmenlerin Demografik Özellikleri ve Eğitim (%) Durumları	266
Tablo 38: 2001 Verilerine Göre Avusturya’da Yugoslavya ve Türk Vatandaşlarının 15 Yaş ve Üstü Eğitim Düzeyi ve Mezun Olanları Sayısı	267
Tablo 39: 2021 yılı İtibari ile Göç Geçmiş Olan 25 ila 64 Yaş Grubu Arasındaki Nüfusun Uyuşuna Göre Eğitim Düzeyleri	273
Tablo 40: İGGİÖ’nün Hazırladığı Verilere Göre Okullardaki İslam Dini Dersi Öğretmeni, Katılan Öğrenci ve Okul Sayısıyla Haftalık Ders Saatinin Verileridir. 289	
Tablo 41: 1971'den 2016'ya Avusturya'daki Müslümanların Sayısı	290
Tablo 42: 2021'de Avusturya'daki Müslüman ve Diğer Dinlere İnananların Sayısı (Anzahl der Gläubigen von ausgewählten Religionen in Österreich im Jahr 2021) 290	
Tablo 43: Avusturya’da Dini Kuruluşların Tarihi ve Bunlara Bağlı Olan Camii Derneklerinin Sayıları (Islam Landkarte)	307

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: 2020 Yılı İtibar ile Cinsiyetlerine ve Göç Geçmişine Göre İstihdam Oranı	239
Şekil 2: 2019-2021 Ülke Vatandaşlarına göre İstihdamı Oranı (%).....	242
Şekil 3: 2019-2021 Göçmen Ülke Vatandaşlarına göre işsizlik oranı (%).....	247
Şekil 4: 2019-2021 Yabancı Ülke Vatandaşlarına Göre Genç İşsizlerin Oranı	248
Şekil 5: 2011-2021 yılları arasında Ev Sahibi (Satın alma) olan Göç Geçmiş olanlarının oranları	260
Şekil 6: 2020 Yılında Göçmenlere Kendinizi Evinizdeki gibi Hissediyor musunuz sorusuna verdikleri cevap.....	280

RESİMLER LİSTESİ

Resim 1: Avusturya Haritası ve Eyaletlerin Nüfusu	91
Resim 2: Avusturya'nın Komşuları.....	92
Resim 3: Burgenland Eyaletine Bağlı Olan Bir Şehrin İki Farklı Dilli Yazılımına İlişkin Tabela.....	113
Resim 4: Burgenland Eyaletinde İki Dilli (Almanca-Hırvatça) Yer Adı Tabelası ..	129
Resim 5: Kärnten Eyaletine Bağlı Olan Şehirlerin İki Dili Tabela Yazılışı.....	132

ÖNSÖZ

“İnsan ve Azınlık Hakları Çerçevesinde Avusturya’daki Türk Kökenli Göçmenlerin Hakları” başlıklı bu doktora tez çalışmamın içeriği ağırlıklı olarak Avusturya’da yaşayan Türk göçmenler başta olmak üzere tüm göçmenleri kapsamaktadır. Ben gelmeden önce 1989’dan itibaren Viyana’da babamın bir göçmen olarak çalışıyor olması, daha sonra da Annem ve kardeşim Hamdi’nin Viyana’ya gelmesi gibi birçok avantaja sahip olmam, Avusturya’da yaşayan göçmenlerin sosyoekonomik ve sosyokültürel hayat standartlarına ilişkin, bilgi ve tecrübe birikimimin artmasına vesile olmuştur. Diğer bir ifadeyle uzun yıllardan beri bir göçmen olarak Avusturya’da yaşamam ve öğretmenlik yapıyor olmamdan dolayı göçmen öğrenciler ve bu öğrencilerin velileri ile sık sık iletişim halindeyim. Göçmen olmam ve göçmenlerle sürekli iletişim halinde bulunmam bu tezin yazım aşamasında bana büyük katkı sağlamıştır.

Doktora sürecime başladığım günden itibaren yakınlığımı hissettiğim; ufkumu açan, kaygılarımı gideren ve zorlukları aşmama yardımcı olan özellikle akademik danışmanlık başta olmak üzere birçok konuda bilgi ve tecrübe birikimiyle birlikte, emek sarf ederek yanımda olup, yapıcı eleştirileri ile desteklerini benden esirgemeyen, değerli tez danışmanın sayın Doç. Dr. Yavuz ÇİLLİLER hocama çok teşekkür ediyorum. Bunun yanı sıra tez izleme komitemde yer alarak değerli görüşleri ile araştırmanın şekillenmesini sağlayan Doç. Dr. Emine Akçadağ ALAGÖZ ve Dr. Öğr. Üyesi Hayriye Asena Demirer hocalarıma katkılarından dolayı teşekkürlerimi arz etmekle birlikte kendilerine sağlık, sıhhat ve afiyetler diliyorum.

Bu zaman diliminde en büyük yardım ve fedakârlığı şüphesiz ailemden gördüm. Gerek lisans ve yüksek lisans öğrenimimde gerekse doktora araştırma süresince tüm sıkıntılarımı paylaşan, destek veren, yaşamımı kolaylaştıran ve manen sürekli beni destekleyen eşim Hüsne ’ye teşekkür etmekle birlikte çocuklarım Hilal, Emine Ela ve Miraç’a sonsuz sevgilerimi vurgulamak istiyorum. Çünkü onlara ayırmam gereken birçok zaman diliminde, bu tezin ortaya çıkması için uğraş verdim.

Hayatımın tüm evrelerinde madden ve manen desteklerini esirgemeyen Annem Emine ve rahmetli babam Hacı Mehmet’e sonsuz teşekkürlerimi arz ederek, bu satırlar vesilesiyle dile getirmek istediğim en önemli husus ise bu tezin merhum babamın ruhuna atfen yazdığıdır.

Diğer taraftan manevi motivasyon bağlamında sürekli desteklerini yanımda hissettiğim Ablam Rayfe'ye ve kardeşlerim Hamdi ve kaynak erişimi konusunda ve de tezimi okuyarak yorum ve öneriler getirerek yardımlarını esirgemeyen Doç. Dr. Mustafa Özalp'e teşekkür ederek şükranlarımı belirtmek istiyorum. Yine ailemin diğer üyelerine ve tez yazımı aşamasında bana hertürlü katkı sunan kıymetli hocalarıma'da buradan teşekkür etmek istiyorum.

Yaşamı sevgi ve hoşgörü ile kucaklayanlara...

Nisan 2023

Avni ÖZALP

GİRİŞ

1990'lı yılların başında Soğuk Savaş'ın bitmesi ve hegemonyasını sağlamlaştıran liberalleşmenin etkisiyle, devletler, milletler ve coğrafyalar arasında mal, hizmet, sermaye ve düşüncenin dolaşımı hız kazanmış, aynı kapsamda göç hareketliliğinde ve azınlık grupların sayılarında gözlemlenebilir artışlar gündeme gelmiştir. Küreselleşme terminolojisi ile dünya küçülerek, mini bir köy haline dönüşmüştür. Dolayısıyla göç, göçmeler ve bunlara ilişkin yasal düzenlemeler devletlerin ve milletlerin temel tartışma konuları haline gelmiş, etnik sorunlar ve azınlıkların hakları, siyasal sistemleri meşgul eden en önemli istikrarsızlık kaynaklarından biri olmuştur. Bu minvalde uluslararası kuruluşlar tarafından, etnisite ve azınlık sorunlarının demokratik yollardan çözümüne yönelik, etnik ve azınlık gruplara tanınması gereken kolektif (grup) hakların geliştirilmesine çalışılmış ve bu haklara yerleşik insan hakları statüsü tanınmak istenmiştir. Özellikle BM ve AB gibi kuruluşlar tarafından insan ve azınlık hakları konularında öncü çalışmalar başlatılmış, Batılı (Avrupa ve ABD) devletler ise kolektif hakların en üst perdeden savunulduğu siyasal sistemler olmuşlar ve kendileri dışındaki tüm devletleri, azınlıklara karşı yeteri kadar demokratik olmamakla ve azınlıklara verilmesi gereken hakları tanımamakla itham etmişlerdir.

Bu yaklaşımın etnosentrik bir bakış açısı olup olmadığının anlaşılması ise Batılı devletlerin göç ve azınlıklar konusunu nasıl ele aldıklarını incelemekle mümkündür. Bu bağlamda yapılan akademik çalışmaların hacmi dikkate alındığında, oldukça kapsamlı bir literatürün oluştuğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Avrupa'da yaşayan Türkler başta olmak üzere neredeyse her millettten göçmenlere yönelik asimilasyon (eritme-sindirme), entegrasyon (uyum-birlikte yaşama), İslam düşmanlığı, yabancı karşıtlığı, çok kültürlülük ve paralel toplum (Parallelgesellschaft) gibi konularda birçok tez, makale ve kitap çalışması mevcuttur. Bunun yanında bazı ülkelerde bazı azınlıkların göz ardı edildiğini görmek de mümkündür. Avusturya'da yaşayan Türk azınlığa yönelik çalışmaların azlığı bu açıdan dikkate değerdir. Tabii, bunun kasıtlı bir ihmal olma ihtimalinin ötesinde, Almanya'da

yaşayan Türk azınlığa yönelik birçok çalışma yapılmış olması ve bu çalışmaların Avusturya'daki Türk azınlık konusunda yapılabilecek çalışmaları gölgede bırakmış olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Mehmet Soytürk 2011 yılında doktora tez çalışmasında “Türkiyeden Avusturya’ya İşgücü Göçü ve Sendikalar”, Esra Sağlam 2019 yılında doktora tez çalışmasında Türkiyeli göçmenlerin gözünde Türk Diaspora Politikası: Toplumsal sorunlar ve beklentiler Avusturya örneği”, Yusuf Kılıç 2020 yılında yüksek lisans tez çalışmasında “Avusturya’da yaşayan Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı seçmenlerin siyasi davranışları üzerine bir araştırma” ve Bahar Yurt 2019 yılında yüksek lisan tez çalışmasında “Avusturya’daki Türk göçmenlerin sosyokültürel uyum araştırması” vb. çalışmalar yapılmıştır. Fakat insan ve azınlık hakları çerçevesinde Türk kökenli göçmenlerin haklarına yönelik çalışma yapılmamıştır.

Bu bağlamda bu tezde, Avusturya’da yaşayan Türk Kökenli Göçmenlerin Haklarına, İnsan ve Azınlık hakları çerçevesinde yer verilmiş olması *önem arz etmektedir*. Çünkü bu çalışma ile ilgili literatürdeki yetersizliğin giderilmesine kısmen de olsa bir katkı sağlanması amaçlanmıştır.

‘İnsan ve Azınlık Hakları Çerçevesinde Avusturya’daki Türk Kökenli Göçmenlerin Hakları’ başlıklı bu doktora tez çalışmasının *amacı*; Avusturya’daki Türk kökenli göçmenlere tanınan hakların yeterliliklerinin, insan ve azınlık hakları kapsamında oluşturulmuş uluslararası/ulusal sözleşmeler ışığında sorgulanmasıdır. Bu bağlamda Avusturya Cumhuriyeti tarafından Türkiye kökenli göçmenlere yönelik çıkarılan yönetmelik, yönerge ve yasaların, uluslararası sözleşmelerle hangi oranda uyumlu oldukları ve hangi uluslararası sözleşmelere aykırılık teşkil ettiğini analiz etmek, bu tezin *amacı* kapsamındadır. Tezin bütününde Avusturya’daki Türklere yönelik entegrasyon ve asimilasyon tartışmalarına değinilerek, bu bağlamda çıkarılan yasalar ve Avusturya’daki tüm göçmen gruplara tanınan çok katmanlı haklar karşılaştırmalı olarak ele alınmakla birlikte ilgili yasal düzenlemelerin uygulamaya yansıyor yansımadıkları araştırılmıştır. Diğer bir ifadeyle, Avusturya’da Türk göçmenlere yönelik yapılan düzenlemelerin; göçmenlerin sosyo-eko-

nomik, siyasal ve kültürel yönlerden refah seviyesini yükseltebilecek şekilde, insan onuru, şerefini, haysiyetini yaşatmaya yönelik genel geçer kabul görmüş demokratik normlara ve ideallere ulaşıp ulaşmadığının tespit edilmesi amaçlanmıştır.

Bu çalışmanın *ana sorusu*; Avusturya'nın, Türkiye kökenli Türklere yönelik, insan ve azınlık hakları çerçevesinde çıkarmış olduğu ilgili yasal mevzuatların, uluslararası nitelikli mevzuatlara göre hangi düzeylerde olduğunun sorgulanarak analiz edilmesidir.

Bu bağlamda; İnsan ve azınlık haklarının neler olduğu, Avusturya'da hangi azınlıkların bulunduğu ve bu haklara yönelik ulusal düzenlemelerin muhteviyatı, Türk kökenli göçmenlerin haklarının hali hazırda hangi düzeyde kullanılabilir olduğu ve diğer göçmen gruplarına tanınan haklar ile uyumlu olup olmadığı ve yasal hakların uygulama sahasına aktarılıp aktarılamadığı sorularına cevap aranmıştır. Dolayısıyla tez üç bölüm şeklinde kurgulanmıştır. Bu çalışma, kavramsal/teorik çerçevenin oluşturulduğu ve aynı zamanda uluslararası insan ve azınlık haklarına dair kodifiye edilmiş temel sözleşmelerin incelendiği birinci bölüm; göç olgusunun, Avusturya'daki göç tarihinin ve Avusturya'daki azınlık grupların ele alındığı ikinci bölüm; ve Avusturya'daki Türk göçmenlere tanınan hakların uluslararası hukuk ve ulusal mevzuat açılarından değerlendirmesi ile diğer göçmen grupların sahip oldukları haklara nazaran, Türk göçmenlere tanınan hakların düzeyini kapsayan üçüncü bölümden oluşmaktadır.

İlk bölümde İnsan Haklarının Kavramsal Çerçevesi ve Kolektif Haklar konuları ele alınmıştır. Bu başlık kapsamında hak kavramı hukuksal terim ve tanımlamalar ışığında analiz edilmeye çalışılmış, hak nedir sorusu etrafında temel insan hakları olgusunun niteliklerine değinilmiştir. BM'nin insan haklarına bakışı ve kurulum aşamasında insan haklarını ne şekilde ele aldığı, BM İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi başlığı altında ele alınmış, İnsan Haklarının Tarihsel Gelişim Süreci bireysel ve kolektif insan hakları bağlamında analiz edilmiştir. Bu haklar, Birinci Kuşak (Klasik) İnsan Hakları, İkinci Kuşak (Sosyal) İnsan Hakları ve Üçüncü Kuşak İnsan Hakları (Grup Hakları) şeklinde üç ayrı grupta incelenmiştir. Kavramsal çerçevenin netleştirilmesi için Etnisite ve Azınlıklık kavramları mercek altına alınmış, 'Azınlık Kavramının Tarihsel Gelişimi, Tanımı ve Av-

rupa’da Azınlık Hakları’ başlığı altında; azınlıklara yönelik farklı yaklaşımlara değinilerek, Uluslararası Adalet Divanı ve BM gibi önde gelen uluslararası örgütlerin Avrupa’daki azınlıklara yönelik politikaları değerlendirilmiştir.

Tezin II. Bölümünde; öncelikle ‘Avusturya’ya Göçün Tarihçesi ve Azınlıklara Tanınan Haklar’ başlığı altında detaylı olarak göç konusu ele alınmıştır. Öz tanımı itibariyle bir yer değiştirme hareketi olan göç olgusunun *bu bölümdeki kapsama alanı*; genelde küresel ve bölgesel, özelde de Avusturya’daki göçün detaylı görünümünü içermektedir. Bununla birlikte Avusturya’da azınlıkların korunmasına dair Avusturya’nın taraf olduğu uluslararası antlaşmalar ve ulusal azınlık politikasına dair ilgili mevzuat bu bölümün içeriğine dâhildir. Avusturya; BM, AB, Avrupa Konseyi, Avrupa Güvenlik ve İş birliği Teşkilatı (AGİT) gibi önemli uluslararası örgütlerin üyesi olduğu için, göçmenlere ve azınlıklara yönelik farklı aktörlerle, çeşitli çok taraflı antlaşmalara imza atmıştır. Bununla birlikte Avusturya, azınlıkların korunmasına ilişkin AGİT belgelerinin hazırlanmasında ve karar alınmasında aktif roller üstlenmiştir. Bu kapsamda;

- 29 Haziran 1990 tarihli AGİT İnsani Boyut Konferansı Kopenhag Toplantısı Raporu,
- 19 Temmuz 1991’de Cenevre Ulusal Azınlıklar Konusunda Uzmanların AGİT Toplantı Raporu,
- 21 Kasım 1990 tarihli Yeni Avrupa için AGİT Paris Şartı,
- 10 Temmuz 1992 tarihli “Değişimin zorlukları” başlıklı AGİT Helsinki Sözleşmesi,
- Avrupa Konseyi’nin 9 Ekim 1993 Zirve Konferansı "Viyana Bildirisi" ve
- Azınlık Haklarının Korunması için Orta Avrupa Girişimi’nin 19 Kasım 1994 tarihli Beyannamesi incelenmiştir.

Aynı bölümün devamında, “Avusturya’da Tanınmış Otokton/ Ulusal Halk /Azınlık Grupların Tarihçesi ve Hakları” başlığı altında Avusturya’da yerleşimleri yüzyıllar öncesine dayanan altı tanınmış otokton (ulusal halk/azınlık) grubun varlığına, bu gruplara tanınan haklar ile azınlık konumundaki göçmenlerin haklarına değinilmiştir.

Tezin son bölümünde “İnsan ve Azınlık Hakları Açısından Türk Göçmenlerin Hakları” ana başlığı altında:

- Avusturya'nın ilk yapmış olduğu iş gücü göç antlaşmasına (1961),
- Türk uyruklu işçilerin Avusturya'ya ilk gelişlerine (1964),
- Avusturya demografik yapısında Türk vatandaşlarının yeri ve bu vatandaşların siyasal, ekonomik ve kültürel haklar bakımından Avusturya'daki konumlarına yer verilmiştir.

Avusturya'nın göçmenler konusunda yaptığı yasal düzenlemeler ile bu göçmenlere tanımakla yükümlü olduğu haklar kıyaslanmış, ülkeye yerleşmiş tüm yerli olmayan gruplara tanınan haklar birbiriyle karşılaştırılarak değerlendirilmiştir. Avusturya'da yaşayan Türk göçmenlere tanınan haklar ile tanınması gereken haklar arasındaki uyumsuzluklar tespit edilmiş, ayrıca Türk göçmenlere tanınan haklar ile yerli olmayan diğer göçmen gruplara tanınan haklar arasındaki farklara dikkat çekilmiştir.

Bu tez çalışmasının literatür bakımından kapsama alanı, ağırlıklı olarak hukuki metinler ve göç araştırmaları çerçevesindeki entegrasyon içerikli bilimsel çalışmalardan oluşmaktadır. Bu nedenle yöntem açısından içerik analizi yöntemi ile nitel betimlemeler tercih edilmiştir. Bununla birlikte resmi kaynaklarda mevcut olan nicel verilerden hareketle hem yargısal hem de olgusal değerlendirmelere yer verilmiştir. Son bölümde ise Avusturya'daki tüm azınlık gruplara tanınan hakların mukayesesi yapıldığından, benzerliklerin ve farklılıkların tespit edilebilmesi için karşılaştırmalı yöntemden istifade edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

İNSAN HAKLARININ KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ VE KOLEKTİF HAKLAR

1.1. İnsan Hakları Kavramı ve Tarihsel Süreci

1.1.1. İnsan Hakları Kavramı ve Özellikleri

Pollmann ve Lohmann, modern insan haklarının felsefi köklerinin Antik Çağ'a kadar uzandığını ancak insan hakları fikrinin oluşmasına ve gelişmesine yol açan yasal sürecin daha sonraları başladığını ifade etmişlerdir. Modern insan haklarına dair ilk kurumsal yaklaşımın ise Orta Çağ devletlerinde görüldüğü söylenmektedir. O dönemlerde bireylerin ait olduğu sınıfsal tabakalar, onların yasal statülerini de belirlemiş oluyordu. Bireyler, ait oldukları sınıf sayesinde sahip oldukları bu hakları hükümdarların tahakkümüne karşı korumaya ve onları siyasi otoritelere kabul ettirmeye çalışmışlardır. (Pollmann & Lohmann, 2012, S. 87) Sonuçta ortaya çıkan iktidar antlaşmaları, barış mektupları, seçimler ve benzeri olayların gerçekleşmesinin bu haklara dair talepler sayesinde mümkün olduğu ifade edilmiştir. Bu nedenle insan hakları kavramının, kişilerin siyasi, dini vb. diğer baskılardan korunması girişimlerinden sonra ortaya çıktığı söylenebilir. İnsan haklarıyla korunan temel değer, bizzat kişinin kendisidir. Bu haklardan söz edildiğinde, kişilerin sadece insan olması hasebiyle sahip olduğu haklar ifade edilmektedir. İnsan hakları ile bireylerin hak ettiği en alt düzey davranış biçimi temel alınarak, en azından bu davranış biçiminin her insanın hakkı olması gerektiği öngörülmekte ve ayrıca sahip olduğu diğer haklar ile kıyaslandığında, insan haklarının daha öncelikli olduğu belirtilmektedir. (Benedek, Menschenrechte Verstehen, 2009, S. 31-3)

Mustafa Erdoğan'ın da belirttiği gibi, insan haklarının tanımlanmasının son derece zor ve tartışmalara açık olduğu ifade edilmiştir. Fakat bu konuda tartışmasız olan insan haklarının modern ve siyasi bir kavram olduğudur. İnsan haklarının doğuşuna dair oluşumlar kişilerin siyasi baskı altında ve bir arayış içerisinde oldukları modern dönemde ortaya çıkmışlardır. Bundan dolayı "insan hakları", demokrasi gibi günümüzde en çok kullanılan kavramlardan biri haline gelmiştir. Bu terimin de demokrasi terimi gibi genel-

likle baştan savma ve düzensiz bir şekilde kullanıldığı ifade edilmiştir. Bu nedenle Erdoğan, çoğu kişinin insan hakları kavramını kendisinin hayal ettiği ya da düşündüğü gibi kullanarak iyi ve güzel olan her şeyi istediği gibi yansıtmaya çalıştığını ifade etmiştir. Örneğin kendisine göre demokrasi, hukukun üstünlüğü, eşitlik, adalet vb. toplumsal değerler, kişilerin kendilerini haklı göstermek adına, çoğu zaman insan hakları adı altında dile getirdiği kavramlardır. (Erdoğan, 2018, S. 25) Bu nedenle, insan haklarını tanımlamadan önce hak kavramını ve genel olarak hakları, hukuki açıdan anlamak gerekmektedir. İster ahlaki ister hukuki bir kategoride düşünülün, hangi kategoride olursa olsun, genel anlamda “insan hakları”, hakların özel bir türü olduğundan dolayı, insan haklarının tanımı önemli ölçüde “hak” kavramının nasıl tanımlandığına bağlı olarak değişmektedir.

Hak kelimesinden söz edildiği zaman, genellikle hak sahibi olduğu kastedilen insanın herhangi bir şeye yetkili olduğu ya da onun bir şeyi meşru olarak talep edebileceği ifade edilmektedir. Bu doğrultuda, kişinin bir şeye hakkı olduğu ifade edildiği zaman, sözü edilen bireyin o şeye yönelik iddiasının tartışılmazlığı ve herkesçe tanınması gerektiği kastedilmiş olunur. Diğer bir ifadeyle her hak iddiasında belirli somut bir durumda başkalarının özgürlüğüne müdahale edebilmek için ahlaki açıdan yetkili olunması gerektiği dile getirilmektedir (Can, 2019, s. 2157).

Jack Donnelly’ye göre hak kelimesi pek çok dünya ülkesinde hem ahlaki hem de siyasi ve hukuki anlamlar içermektedir. Ahlaki açıdan doğru, doğruluk ve gerçeklik gibi anlamlara gelirken, siyasi ve hukuki açılardan ise çeşitli haklara sahip olma anlamını taşımaktadır. Buna karşılık Donnelly, insan haklarını kişinin sadece insan olması sebebiyle sahip olduğu temel haklar olarak tanımlamaktadır (Donnelly, 2003, S. 224). İlyas Doğan ise bu hakları insanın herhangi bir niteliğinden bağımsız olarak, yalnızca insan olmasından dolayı şerefli, haysiyetli, onurlu bir yaşam sürdürebilmesi için sahip olduğu haklar olarak ifade etmektedir (Doğan İ. , İnsan Hakları Hukuku, 2015, S. 39).

Hak daha çok günlük dilde kullanılmaktadır. Ancak günlük dilde kullanıldığı kadar felsefi ve ahlaki anlamları ile de yaygın olarak kullanılır. Bundan dolayı bu terim, ahlakın olduğu kadar hukukun da kapsam alanına girmektedir (Turhan A. , 2013, S. 360-1). Mustafa Erdoğan insan haklarının ahlaki boyutunu ön plana çıkaracak biçimde, hak kavramını:

“Bir kişinin hak sahibi olduğunu söylemek, her şeyden önce onun tercihler yapabildiği ahlaki bir özne olarak özerkliğini kabul etmektir” (Erdoğan, 2018, S. 8-9) şeklinde tarif etmektedir. Öte yandan Turhan iletişim dilinde hak sözcüğünü, kişinin bir şeye yetkili olması veya yasal olarak talep edebileceği bir yetkiyi kullanması olarak belirtmektedir. Hukuki anlamda ise kişinin bu şekilde bir yetki ya da meşru talebinin hukuki olarak ifade edilmişidir şeklinde açıklar (Turhan A. , 2013, S. 361).

Temel insan hakları bütün insanların hangi şartlarda olursa olsun, hiçbir koşula bakılmaksızın hak bakımından eşit ve özgür olduklarını savunur (Çatal, 2018, S. 72). İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nin I. maddesinde yer alan “Her insan özgür doğar; onur ve haklar bakımından eşittir” (Fremuth, 2015, S. 31) sözlerinden yola çıkılarak, bu hakların insan yaşamının temel yapısını oluşturduğunu ifade edebiliriz. W. Benedek’in ifadesiyle; İnsan hakları gücünü her bir bireyin makul beklentilerinden alır. İnsan haklarının korunmasına ilişkin temel sorumluluk devletlere aittir. Ancak insan haklarına günlük yaşamdaki yapısını ve dayanıklılığını veren, her bireyin insan haklarına duyduğu saygı, gösterdiği anlayış ve kendi beklentisidir şeklinde ifade etmiştir (Benedek, Menschenrechte Verstehen, 2009, S. 29).

Yukarıda da değinildiği gibi insan hakları ile ilgili birçok tanım bulunmaktadır. Ancak bütün bu tanımların dayandığı ortak bir hedef ve ortak özellikler vardır. Bu özelliklerden bazıları şunlardır:

- İnsan hakları doğuştan gelir, devredilemez ve ihlal edilemez. İnsan olarak herkesin bu haklara sahip olma hakkı vardır.
- İnsan hakları herkes için eşittir. Irk, ten rengi, cinsiyet, dil, din, siyasi veya sosyal görüş, ulusal veya sosyal köken, mülkiyet, doğum veya başka herhangi bir şeyden bağımsız olarak tüm insanlar bu haklara eşit biçimde sahiptir. İnsan hakları, doğası gereği ayrımcılığa izin vermez.
- İnsan hakları, ayrılmaz bir bütün olarak insan onurunu koruyan, birbirleriyle bağlantılı, medeni, siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel haklar arasında bağlantı oluşturur.

- İnsan hakları mutlak ve evrenselidir. Gelenek ve kültür özelliklerinin yanı sıra, her bir kişinin sahip olduğu temel bir hak dizisini tanımlar. (Fremuth, 2015, S. 63-4):

1.1.2.İnsan Haklarının Tarihsel Gelişim Süreci

İnsan Hakları dün olduğu gibi bugün de kültürel, sosyal ve özellikle siyasi hayatta önemli bir role sahiptir. İnsan haklarının tarihsel serüveninin eski olduğu bilinmekle beraber, bazı düşünürlerce bu serüven insanoğlunun doğuşuna kadar geriye götürülmektedir. Tarihsel olarak bakıldığında insan hakları farklı devrimler ve kuşaklardan oluşan bir diyaletik süreç içerisinde geliştiği görülmektedir (Walter F. , Nowak, Sommer, Sax, & Grabenwarter , 2010, S. 8). Yüzyıllar boyunca insan hakları üzerine düşünülerek çalışmalar yapılmış sonraki dönemlerde bu kavram, soyutluktan sıyrılarak ve somut belgelere dayandırılarak güvence altına alınmıştır. Siyasi olarak insan hakları, her devletin hukuk sisteminin bir parçasıdır. İnsan hakları aynı zamanda toplumların kültürlerinin parçasıdır (Ilic, 2014, S. 19). Bu nedenle insan hakları alanında gelişmek için çaba sarf eden ülkelerin, kültürel ve diğer alanlarda da gelişebileceği öngörülmektedir.

İnsan hakları en önemli ve modern felsefi kazanımlar arasında gösterilmektedir. İnsan hakları, zaman içerisinde geçirmiş olduğu değişimlerle birlikte, yaklaşık 250 yıldır çeşitli yollarla tarihin akışını belirlemektedir. Günümüzde ise hâkim değerler sistemini temsil ederek evrensel olarak geçerli olduğunu göstermektedir. Dünyadaki hemen hemen tüm devletlerin anayasalarında en yüksek yasal normlar olarak insan hakları bulunmaktadır. Böylelikle tüm devletler, uluslararası insan hakları sözleşmelerinin tüm siyasi birimler tarafından kabul edilmesini ve çoğunluğun bunu onaylamasını öngörmektedirler. Bundan dolayı bu devletler, temel insan haklarına saygı gösterme, onu koruma ve garanti altına alma konusunda uluslararası hukuka karşı yükümlü olduklarını belirtmişlerdir (Walter, Nowak, Sommer, Sax, & Grabenwarter , 2010, s. 8-9).

Karl Peter, insan hakları düşüncesinin aslında Avrupa icadı olmadığını, ancak Batı Avrupa'daki temel hakların formüle edilip, belirli standartlar biçiminde uygulanabilir hale getirilmesiyle insan hakları olarak yasallaştığını belirtmiştir. Tarihsel serüvene sistematik bir biçimde bakacak olursak, insan haklarının gelişiminin, cinayet, işkence, kölelik ve esa-

retle, diğer bir deyişle insanları aşağılamak, onurlarını rencide etmek veya onlara zulmetmek için yapılan eziyetlerle başladığını söyleyebiliriz (Fritzsche K. , 2009, S. 29-30). İnsan oğlu; onurunun aşağılandığı, güveninin ve huzurunun olmadığı yerde her zaman arayış içerisinde olmuştur. İnsanlar bu tür zorbalıklara karşı kendilerini koruma yollarına ilk etapta bireysel olarak başvurmuşlardır. Bununla birlikte, siyasi yolla ya da daha farklı yollarla var olan durumu değiştirebilecekleri umudu içerisinde yaşamışlardır. Bundan dolayı, insan haklarının, adaletsizlik olarak yorumlanan yıkıcı deneyimlere karşı bir ayaklanma olduğu söylenebilir (Fritzsche K. P., 2016, S. 32-3).

Konu ile ilgili literatürde farklı tarihi belgeler ve olaylar referans gösterilmiş olmakla beraber, insan hakları alanındaki en önemli belgelerin tarihi sıralaması şöyledir:

- 1215 Magna Carta Libertum Bildirisi
- 1628 Haklar Dilekçesi (Petition of Right)
- 1679 Habeas Corpus Yasası (Habeas Corpus Act)
- 1689 Yurttaş Haklar Bildirgesi (Bill of Rights)
- 1776/1791 ABD Haklar Bildirgesi
- 1789 İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi
- 1948 İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi
- 1950 Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
- 1969 Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi
- 1979 Kadınlara karşı Her Türlü Ayrımcılığın Kaldırılması Sözleşmesi
- 1986 Afrika İnsan ve Halkların Hakları Sözleşmesi (AİHHS- Banjul Şartı)
- 1989 Çocuk Hakları Sözleşmesi
- 1990 Bütün Göçmen İşçilerin ve Aile Bireylerinin Haklarının Korunması
- 2000 Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı

- 2006 Engelli Hakları Sözleşmesi
- 2007 Güneydoğu Asya Milletler Birliği (ASEAN) İnsan Hakları Sözleşmesi
- 2008 Arap İnsan Hakları sözleşmesi (Pollmann & Lohmann, 2012, S. 1-2)

Mia Ilic, insan haklarının kökenlerini tam olarak tespit etmenin ve bu kavramı net bir şekilde tanımlamanın kolay olmadığını ifade etmekle birlikte, insan hakları kavramının fikrîsel belirtilerinin ve bu konudaki uygulamaların eski uygarlıklarda özellikle de Antik Yunan'da ortaya çıktığı görüşünü savunmaktadır. O dönemde insan haklarının, dünyaya hâkim olan etik ve ahlaka dayalı olan ideolojileri ve antik dönemin değer ve felsefeleri ile kısmen uyumlu olduğu görülmektedir (Ilic, 2014, S. 22-23). Bununla birlikte antik çağlardan kalma etik ve ahlak geleneklerinin, insan haklarının gereklerini yerine getirme noktasında başarısız olduğu söylenebilir. Hak olarak kabul edilen ayrıcalıklar, sadece özgür insanlar (özellikle erkekler) tarafından elde edilmiştir. Kadınlar ve köleler siyasi toplulukta aktif görev alamamış, “özgür insan” niteliğinin dışında kalanlar topluluğu şekillendirememişlerdir (Fremuth, 2015, S. 71). Çağlar boyu soylular, güçlüler, yönetici sınıfına mensup olanlar ve zenginler ile güçsüz olan kadınlar, köleler ve mülksüzler bir tutulmamıştır. İkinci gruptaki insanların toplum tarafından dışlandıkları sık sık görülmüştür (Eilers, 2009, S. 4-5). Bunlara paralel olarak, Antik Yunan'da insana insan olduğu için değer veren, devlet içinde ona herhangi bir hak tanıyan, özgürlük alanı açan bir düşüncenin varlığından söz edilemez.

Antik Yunan döneminin en iki önemli filozofu Aristoteles ve Platon; kişisel özgürlük düşüncesinin karşısında yer almışlardır. Platon'un ideal devlet anlayışında, yaşamın bütün boyutlarının tek elden şekillendiği, toplumsal düzen içerisinde kişiye serbest bir alan bırakılmadığı söylenebilir (Nal, İnsan Hakları Hukuku, 2010, s. 10-11). Aristoteles'in düşüncelerinin Platon'unakilere göre daha ılımlı ve daha insancıl olduğu ifade edilmekle birlikte, Aristoteles'in de kişi özgürlüğüne değinmediği ve köleliği savunduğu bilinmektedir. Aristoteles insanların doğuştan farklı olduğunu ve bazılarının, özgür bir vatandaş olarak topluma katılmanın ön koşullarına sahip olmayan doğuştan köleler olduğunu; ba-

zılarının ise köle haline getirildiğini belirtmiştir. Öte yandan Eski Yunan şehir devletlerindeki doğal haklar anlayışının devam ettirildiği ve bu anlayışın Roma İmparatorluğu döneminde de varlığını sürdürdüğü görülmektedir (Fremuth, 2015, S. 72).

İnsanların doğal kökenlerinden veya sonradan oluşturulan kolektif bağlılıklarından dolayı tarihte çoğu kez değersizleştirildikleri görülmüştür. Ancak antik dönemlerde de modern haklarla örtüşen birtakım düzenlemelerden bahsedilebilir. Bu düzenlemeler arasında Pers İmparatoru Kiros'un ismiyle anılan Kiros Deklarasyonu (modern haklarla ilgili düzenleme) dikkat çekicidir. Büyük Kiros Silindiri (539) olarak yayımlanan bu deklarasyon ile o dönemde Babil'de yakalanan Yahudiler olmak üzere, sınır dışı edilen kişilerin ana vatanlarına dönmelerine izin verilmiştir. Aynı zamanda bu deklarasyon ile köleliğe son verildiği dahi iddia edilmiştir. Dinî açıdan hoşgörü sağlanmış ve kişinin inancını özgürce seçme hakkı garanti altına alınmıştır. Bu sebeple Kiros Deklarasyonu, kimileri tarafından insan hakları ile ilgili ilk belge olarak kabul edilmektedir (Fremuth, 2015, S. 73).

13. yüzyılda da insan haklarına dair önemli bazı öncül düzenlemelerden bahsedilebilir. Pollmann ve Lohman; 1215 yılındaki Magna Carta Libertatum'u (Büyük Özgürlük Sözleşmesi) insan haklarının geliştirilmesine katkı sağlayan yasal bir belge olarak görmektedirler. Nitekim 63 maddeden oluşan Magna Carta, feodal beyler ile kralın yetkilerini belirlemek için, iki tarafın uzlaşmaya çalışmasıyla ortaya çıkan bir belgedir. Kişilerin egemenliğinin sınırlandırıldığı bu belge, modern insan haklarını ele aldığı için, yazılı ve sivil özgürlüklerin ilk beyannamesi olarak da kabul edilmektedir (Pollmann & Lohmann, 2012, S. 87-8). Bunun yanı sıra 17. yüzyılda yürürlüğe giren daha sonraki belgelerin tamamı için Magna Carta'nın devamı olduğu söylenmektedir (Haratsche, 2010, s. 21-2).

Magna Carta'da geçen, "Hiçbir özgür insan tutuklanamaz, hapsedilemez, dışlanamaz veya hukuki bir hüküm olmaksızın sürgün edilemez." maddesi insan hakları açısından büyük önem taşımaktadır. Mülkiyet hakkının koruma altına alındığı başka bir madde ise vergi hakkındadır. Bahsettiğimiz maddeye göre kral, keyfi vergilendirme uygulayamayacak ve de halka fazladan mali yükümlülükler yükleyemeyecektir (Davila, 2012, s. 74-5). Ayrıca kişiler yargılanmadan hapse atılmayacak, mallarına el konulamayacak ve özgürlüklerine dokunulamayacaktır.

Avrupa’da insan haklarının gelişiminin 17. ve 18. yüzyılda burjuvazinin yükselişinin yanı sıra mülkiyetçilik ve feodalizme karşı hareketlerle başladığı bilinmektedir. Aydınlanma Çağı’nın en önemli düşünür ve filozofları baskı ve ayrımcılık yöntemlerini sorgulamak için ideal bir çerçeve oluşturmuşlardır. İngiliz filozof John Locke (1632-1704), Amerikalı Thomas Paine (1737-1809) ve Fransız Jean-Jacques Rousseau (1712- 1778) bu düşünürlerin önde gelenlerindedir. Aydınlanma Çağı’nın “doğal haklar” kavramlarına göre; bireyin yaşama, özgürlük, eşitlik, haysiyet, mülk edinme gibi doğuştan gelen ve devredilemez hakları vardır. Toplum sözleşmesi kavramıyla devletin yasallığı sağlanmış ve “doğal” insan haklarının korunması devlete devredilmiş ve devlet organları aracılığıyla yasalar uygulanmaya başlanmıştır. Ayrıca devlet erki devlet kurumlarına dağıtılmış, bugün anladığımız şekliyle demokratik bir topluma doğru ilk adımlar atılmıştır (Aktuel, 2018, s. 3).

Aydınlanma döneminin siyaset felsefecilerinden John Locke; yaşamı, özgürlük ve mülkiyeti değişmez ve doğuştan gelen haklar olarak görmesi nedeniyle, modern anlamda insan haklarının ilk teorisyeni olduğu söylenebilir. Ona göre, devletin amacı, insanın doğal haklarını korumaktır. Böylelikle insan hakları, felsefi bir fikirden ibaret olmaktan sıyrılıp siyasi alanda bu hakların uygulanmasına yönelik adım atılmıştır denilebilir. Bu fikirler İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri anayasaları tarafından da benimsenerek yürürlüğe girmiştir (Fritzsche K. P., Menschenrechte. Eine Einführung Mit Dokumenten, 2016, s. 32-3).

Öte yandan Magna Carta Libertatum’da belirtilen ve temel hukukun da bir parçası olan hakların ihlal edilmesiyle 1628 yılında “Haklar Bildirgesi” (Petition of Rights) yayımlanmıştır. Daha sonra da özgürlükler, kişisel haklar ve mülkiyetin korunmasına yönelik taleplerle mevcut yargı sistemi eleştirilmeye başlanmıştır. Bunun üzerine parlamentolar, vergi almak için kişinin rızasının alınması gerektiğini vurgulayan ve belirli alanlardaki özgürlük haklarının (kişisel özgürlük ve mülkiyetin korunması gibi) korunmasına yönelik yasalar yapmaya çalışmışlardır. Kral II. Karl, 1679 yılında tebaasının keyfi tutuklamalara karşı kişisel özgürlüğünü güvence altına alan Habeas Corpus Yasasını yayımlamıştır (Habeas Corpus Act) (Klingst, 2015, s. 20-2). İngiltere’de 1689 Bill of Rights devriminden sonra ilan edilen “Yurttaş Hakları Beyannamesi”, Habeas Corpus Yasasının devamı nite-

liğindedir. Beyanname ile Habeas Corpus Yasası'na ek olarak, temel özgürlükler ve haklar ile ilgili bir çerçeve çizilmiştir. Bu yasalar ile bir kişinin adli soruşturma yapılmadan tutuklanması veya alıkonulması yasaklanmıştır (Fremuth, 2015, S. 76-7). Tutuklanan kişinin tutuklanma nedeninin bildirilmesi ve üç gün içinde hâkim önüne çıkarılması gerekmektedir. Ayrıca kişilerin ülkeden sebepsiz yere uzaklaştırılması ve kralın, başkalarını keyfi olarak yargılaması engellenerek yasaklanmıştır (Erdoğan, 2018, s. 128). Bu bildiriye göre verilen cezaların, kendi içinde tutarlılık taşıması gerekmektedir. Kişilere yüksek para cezaları, zoraki ya da kanuni olmayan cezalar verilmeyecektir. Bununla beraber dünya üzerinde ilk kez parlamento dokunulmazlık getirilmesiyle, parlamento içi konuşmaların ve tartışmaların önünün açıldığı görülmektedir. Bu durum, seçimlerin baskı altında olmaksızın serbestçe yapılması sonucunu doğurmuştur (Doğan İ. , 2015, S. 61). Parlamento'nun üstünlüğüne dikkat çekilen bu belgede, kanun olmadan vergi toplanması da yasaklanmıştır (Doğan İ. , 2015, S. 62).

18. yüzyıla gelindiğinde, Kuzey Amerika'daki kolonilerin elde ettikleri bağımsızlıkların ardından modern insan haklarının korunmasının gelişim süreci hızlanmıştır. İngiltere'den ayrılan koloniler hükümet kurma, yeni kurulan devletler (veya eyaletler) ise anayasalarını sürekli geliştirme çabası içinde olmuşlardır. Modern insan haklarının korunmasına ilişkin önemli kabul edilen belgeler hem Amerikan Bağımsızlık Bildirgesine hem de Amerikan Anayasası'na model oluşturmuştur (Sienknecht, 2005, s. 12). 12 Haziran 1776'da ilan edilen Virginia Haklar Bildirgesinde (ayrıca daha sonra ilan edilecek olan Amerika Bağımsızlık Bildirgesinde) "liberal ve dini" söylemlerin bir arada bulunduğu görülmektedir (Klingst, 2015, s. 17-8). Bildirgede bütün insanların eşit yaratıldığı, yaratıcı tarafından kendilerine verilen devredilemez hakları olduğu ifade edilmiştir. Herkes doğası gereği özgür ve bağımsızdır. Kişiler doğuştan gelen haklara sahiptirler. Bunlar yaşam, özgürlük, güvenlik, mutluluk arama, mülk gibi hakları kapsamaktadır (Sienknecht, 2005, s. 13-4). Basın özgürlüğüne değinilerek keyfi arama ve yakalama kararlarının hukuka aykırı olduğu bildirmiştir. Bütün gücün halktan geldiği ve egemenliğin halka ait olduğu belirtilmiştir. Halkın her alanda söz sahibi olması gerekliliğine de vurgu yapılmıştır. Bu belgenin daha sonraki bildiriler (yasalar) için örnek teşkil ettiği ifade edilmektedir (Aktuel, 2018, s. 3).

Virginia Haklar Bildirisi bütün halklara seslenen ve her kesimi kucaklayan bir insan hakları bildirisi olma özelliğini taşımıştır. Bu bildiriye yer alan “yaşam, özgürlük, mülkiyet, zulme karşı direnme” hakları bağlamında, bildirinin, John doğal haklar anlayışından etkilendiği söylenebilir (Fritzsche K. P., Menschenrechte. Eine Einführung Mit Dokumenten, 2016, s. 34-5). Kuvvetler ayrılığına yapılan vurguda, John Locke ve Montesquieu’nün etkilerinin olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca Jean Jacques Rousseau’nun, yönetimin halk iradesine dayanması gerektiği yönündeki görüşünün etkisinden de söz edilmektedir. Bu bildiriye yaşam ve kişi özgürlüklerine yer vermekle yetinilmemiş, aynı zamanda adil yargılanma, serbest seçim, kişi güvenliği ve basın özgürlüğü gibi birçok somut hakka da yer verilmiştir (Nal, İnsan Hakları Hukuku, 2010, s. 28). Buradan yol çıkarak halka, hükümet bildirinin dışına çıktığında veya bildiriye kötüye kullandığında, mevcut hükümeti düşürme ya da değiştirme yetkisinin verildiği söylenebilir (Fritzsche K. P., Menschenrechte. Eine Einführung Mit Dokumenten, 2016, s. 37-8) Bildirinin kişi özgürlüğüne verdiği önem aşikârdır.

ABD’deki bağımsızlık bildirgesinden sonra Fransa’nın bu bildiriden etkilenmesiyle, Thomas Jefferson ve Marie Joseph Marguis’in insan hakları bildirgesine öncülük yaptıkları ve katkıda buldukları bilinmektedir. Bilindiği gibi Fransız devrimi dünyada büyük etki yaratmıştır. 26 Ağustos 1789 tarihinde Fransız İhtilali sonrasında ilan edilen “İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi’nde, Virginia Bildirgesindeki ile aynı hakların sıralandığı görülmektedir (Klingst, 2015, s. 17-8). Bahsedilen bildirgedeki en önemli iki maddeden birinde; insanların doğarken özgür ve eşit haklara sahip olacağı ve öyle kalacağı, sosyal farklılıkların ancak ortak değerler üzerine kurulabileceği ifade edilmiştir. Diğerinde ise bütün siyasi birliklerin nihai amacının doğal ve vazgeçilmez hakları korumak olduğu belirtilmiştir. Bu haklar ise kısaca özgürlük, mülkiyet, güvenlik ve zulme karşı direnme hakları olarak ifade edilmiştir (Paine, 2017, s. 164). Kıta Avrupası’nda yer alan Fransa’nın bu bildirge sayesinde insan hakları düşüncesini uygulamaya başladığı söylenilebilir. Felsefi açıdan insan hakları fikrinin uygulanmasının büyük ölçüde 20. yüzyılın ortalarında gerçekleştiği ifade edilmiştir. İnsan haklarını anayasalarına dâhil eden devletler insan haklarını temel haklara dönüştürmekle kalmamış, kendi karakterlerini de dönüştürerek demokratikleşmeye başlamışlardır (Sienknecht, 2005, s. 13).

İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesinde ifade edilen belli başlı maddelere değinecek olursak; insanların eşit yaşam haklarından yararlanmalarına, özgür olmalarına ve her türlü egemenliğin halka dayandığına vurgu yapıldığını görürüz. Ayrıca bu bildirmede, mutlak egemenliğin bir kişi ya da grubun elinde olamayacağı, devlet yöneticilerinin millete karşı sorumluluklarını yerine getirme amacı ile görevini gerçekleştirme gerektiği ve kimsenin sebepsiz yere dinî ya da sosyal inançlarından dolayı kınanmaması gerektiği ifade edilmiştir (Paine, 2017, s. 124-5). Bildirmeye göre yasalar sadece kötü ve zararlı olan eylemlerin kısıtlanması ya da yasaklanması için geçerlidir. Vatandaş herhangi bir suç işlediğinde, suçu ispat edilene kadar masum sayılmaktadır. Vatandaşa karşı zor kullanılmaması gerektiğine değinilmiş, mülkiyet özgürlüğü, düşünce özgürlüğü ve kişinin kamunun her alanında çalışabilmesi gibi haklar bildirmede yer almıştır (Pollmann & Lohmann, 2012, s. 101).

Öte yandan 1791 Kadın ve Vatandaşlık Hakları Bildirgesi'nde "Kadınlar özgür doğar ve erkeklerle her açıdan aynı hakka sahiptirler. Devletin temel amacı hem kadınların hem de erkeklerin doğal ve vazgeçilemez haklarını korumaktır" denmektedir. "Kadınlar istedikleri her platformda yer alarak görüşlerini özgürce dile getirme hakkına sahip olmalıdır" ifadesi ile kimseye görüşü nedeniyle baskı yapılmaması gerektiğine işaret edilmiştir (Fremuth, 2015, S. 78-9). Bu beyanname ile ilk defa bütün insanların hakları gözetilerek formüle edilmiştir. Dolayısıyla bu bildirme, sadece bu düşünceye sahip olan devletin vatandaşı için değil, aksine belirli bir devletin sınırlarının ötesindeki vatandaşları da kapsamına alması bakımından evrenselleşmeye doğru önemli bir adım olarak görülebilir. Geleceği siyasi ve hukuki açıdan derinden etkileyen bu bildiri, Avrupa'da insan haklarının temel kaynağı olarak bilinmektedir. Bir diğer temel özelliği ise kişiye devlet karşısında hak ve özgürlükler sunmasıdır (Ilic, 2014, s. 26).

Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi bütün Avrupa'ya yayılmış, çok sayıda ulusal anayasanın esin kaynağı olarak gösterilmiş ve farklı haklar kataloğunda değerlendirilmiştir (Pollmann & Lohmann, 2012, s. 106-7). Buna karşılık İngiltere, ABD ve Fransa ile karşılaştırıldığında, Almanya'nın demokratik bir anayasal sisteme geçişinin geciktiği söylenmektedir. Paulskirche Anayasasının (1849) devlet kararlarına karşı, çoğunluğu oluşturan liberal halkın çıkarları doğrultusunda temel hakları savunmaya yönelik oluşturu-

rulduğu söylenebilir ancak bu anayasa fiilen yürürlüğe girmemiştir. Sosyal sorunlar tartışılmaya başlanmış, ancak bu sorunlar temel haklara yansımamıştır (Hartung, 1977, s. 15). Bu dönemde hükümdarların ulus devlet oluşumuna karşı çıkmaları ve anayasanın da askıya alınmasıyla, yapılan çalışmaların yürütülebilmesi mümkün olmamıştır. Daha sonraları Weimar Anayasasında (1919), Paulskirche Anayasasının aksine temel haklar büyük bir yer tutmuştur. Bu anayasa klasik özgürlük haklarına ek olarak, ekonomik ve temel sosyal hakları da içermiştir (Huber, 1939, s. 230). Erdoğan'ın da belirttiği gibi Birinci Dünya Savaşı sonrasında yapılan birçok anayasa (1920 Estonya, 1920 Çekoslovakya, 1921 Yugoslavya, 1921 Polonya ve 1932 Romanya anayasaları), Almanya örneğini izlemişlerdir (Erdoğan, 2018, s. 130).

İnsan haklarının korunmasında, uluslararası düzeyde gerçekleşen, diğer bir önemli gelişme ise Viyana Kongresi'nde (1815) alınan bir kararla köleliğin kınanması ve köle ticaretinin yasaklanması olmuştur (Benedek, Menschenrechte Verstehen, 2009, s. 38-9). Aynı şekilde Lahey Barış Konferansları da insan haklarının gelişiminde etkili olmuştur. İlk kez düzenlenen ve o dönemin gelişmiş ülkelerinin de yer aldığı bu konferansların, II. Dünya Savaşı sonunda uygulanmaya başlayan uluslararası insan hakları normlarının geliştirilmesi açısından önemli rol oynadığı söylenmektedir. İnsan onuru, şerefi, haysiyeti; barış, huzur, güven, savaş ve insan hukuku vb. konular konferanslarda ele alınarak tartışılmış ve ilk defa uluslararası bir belgede yer almıştır (Totan, 2019, s. 32). Atılan bu adımlar, insan haklarını savunmaya yönelik girişimler olarak değerlendirilmiştir.

Uluslararası düzeyde insan haklarını savunmaya yönelik iş birliği ya da statülerin özellikle Versailles Antlaşması'nın bir parçası olan, Milletler Cemiyeti'nin (1920) kurulmasıyla kurumsallaştığı bilinmektedir (Fremuth, 2015, S. 78-9). Milletler Cemiyeti, öncelikle barış ve huzuru tesis etmek için var olduğunu vurgulamıştır. Böylece kendi kapsamı dâhilindeki azınlıkların korunması yanında, homojen olarak tasarlanmış ulus devletler arasındaki ilişkilerde de barış ve güvenliğin garanti edilmesine hizmet etmeye çalışmıştır. Ancak Milletler Cemiyeti'nin bu konuda tam olarak etkin rol alamadığı bilinmektedir. Avrupa'da faşizm ve nasyonal sosyalizmin yükselmesi, devletlerin bir arada barış, huzur ve güven içerisinde yaşamalarına engel olmuştur. Bu durumun sebeplerinden birisi de ideolojilerin siyasette baskın unsur haline gelmiş olmasıdır (Totan, 2019, s. 32). Tarihte insan haklarının tarihsel gelişim sürecine ve o dönemlerde insanların ne gibi haklar elde

ettiğine dair ifadelere yer vermiş Magna Carta, Habeas Corpus Yasası, Virginia ve İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi, Weimer Anayasası veya Milletler Cemiyeti vb. belge veya bildiregelerin, insan haklarının gelişimi sürecinde önemli katkıları olduğu bilinmektedir. Daha sonraları insan haklarının gelişimi, korunması ve devam ettirilmesi çerçevesinde ulusal (Afrika ve Amerika İnsan Hakları Sözleşmesi vb.) ve uluslararası (Birleşmiş Milletler gibi) başka anlaşmalar da yapılmıştır. Bu bağlamda Birleşmiş Milletler ‘in ve bölgesel anlaşmaların insan haklarına ne gibi katkıları olduğu detaylı olarak ele alınıp olarak incelenmiştir.

1.2.Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi

İnsan haklarının, 19. ve 20. yüzyıllarda dünyanın kriz içinde ve buhranlı olduğu savaş sonrası dönemde zulüm ve baskılara bir tepki olarak gelişmeye devam ettiği bilinir. Bu dönemde ahlakın önemsenmediği, insanların savunmasız kaldığı, insanlık değerlerinin bozulduğu görülmüştür. İnsanlar bu duruma nasıl gelindiğini ve ahlaki yozlaşma açısından neden bu kadar kötüye gidildiğini anlamaya çalışmışlardır (Haratsche, 2010, s. 70-1). Bir daha bu tür olaylarla karşılaşılmasını için neler yapılabileceği üzerinde çalışılmıştır. Bunların etkisiyle insan hakları düşüncesi yeniden gündeme gelerek güçlenmeye başlamıştır. Olaya olumlu tarafından bakacak olursak, devletler bu konulara yoğunlaşarak çözüme kavuşturmaya çalışmışlardır.

II. Dünya Savaşı sırasında o dönemin ABD Başkanı, Franklin D. Roosevelt, 1941 yılında yapmış olduğu kongre konuşmasında, nasyonal sosyalizme yanıt olarak, devletlerin saygıyı daha güvenli ve daha barışçıl bir dünyaya götüreceğ olmasını ile bağdaştırarak özgürlüğe dair dört başlık altında yeni dünya düzeninin temellerini sıralamıştır. Bu dört başlık, ifade özgürlüğü, din özgürlüğü, ekonomik özgürlük ve savaştan korunma özgürlüğüdür. Roosevelt’in bu sözlerinin Birleşmiş Milletler ‘in planlamasında etkili olduğu bilinmektedir. Bu sebeple 1945 yılının Birleşmiş Milletler ‘in kurulması, insan haklarının uluslararası bir mesele olarak tanınması ve buna yönelik planların uygulanması açısından bir dönüm noktası olduğu söylenebilir (Fremuth, 2015, S. 82-3). BM, insan haklarının korunması hatta daha da gelişmesine önemli katkıda bulunmuştur ve onun uluslararası insan hakları koruma merkezi haline geldiği ifade edilmektedir.

İnsanların doğuştan gelen eşit ve vazgeçilemez haklarının, dünya görüşü, özgürlük, adalet ve barış temelli olduğundan, insan haklarının tanınmaması ve hor görülmesi insanların vicdanını olumsuz yönde etkilemiştir. Bu hakların tanınmaması barbarlık eylemlerine yol açmıştır. İnsanların en büyük arzusu dinî inançlarını özgürce ifade edip inancının gereklerini yerine getirdikleri, korku ve baskının olmadığı, her alanda ihtiyaçlarını özgürce giderebildikleri bir dünyada yaşamaktır. İnsan haklarını hukuken korumanın zorunlu olduğu düşünüldüğü için Birleşmiş Milletler, halkların temel insan haklarına olan inançlarından hareketle, devletler arasında dostane ilişkilerin geliştirilmesi düşüncesini esas almıştır (Benedek, Menschenrechte Verstehen, 2009, s. 447-8).

Birleşmiş Milletler halkları; temel insan haklarını, insan onurunu, değerini, haysiyetini, kadın- erkek eşitliğini, sosyal alanda daha fazla özgürlüğü, daha iyi yaşam koşullarını elde etmeleri adına teşvik etmeye karar vermiştir. Üye devletler, insan haklarına ve temel özgürlüklere saygı göstermeyi ve bu hakları uygulamaya koymak adına Birleşmiş Milletler ile iş birliği içerisinde çalışmayı taahhüt etmişlerdir. Çünkü hak ve özgürlüklerin ortak bir şekilde anlaşılması, bu yükümlülüğün tam olarak yerine getirilmesi için son derece önem arz etmektedir. Genel Kurul, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesini tüm halklar ve uluslar tarafından ulaşılabilecek ortak ideal olarak ilan etmiştir (Pollmann & Lohmann, 2012, s. 123). Bu hak ve özgürlüklere, eğitim- öğretim aracılığıyla ve gerek ulusal gerekse uluslararası önlemler almak suretiyle itibar kazandırılmıştır. Bu bildirgenin güncelliğini koruması, üye devletlerin vatandaşları tarafından genel olarak tanınması ve fiili olarak uygulanması adına tikelde bireyin tümelde ise toplumun tüm organlarının teşvik edildiği bilinir.

Birleşmiş Milletler 'in kuruluşundan bir yıl sonra İnsan Hakları Komisyonu (1946) kurulmuştur. Kapitalist ve sosyalist sistemlerin yanı sıra İslam ülkelerinden de temsilciler yer aldığı bu komisyon, dünyanın farklı bölgelerinden, değişik etnik köken, dinî inanç ve felsefi görüşlere sahip bir uzman ekiple birlikte insan haklarına dair bir bildirge üzerinde çalışmaya başlamıştır (Pollmann & Lohmann, 2012, s. 128). Çalışma sonucunda hazırlanan 30 maddelik bildiri 10 Aralık 1948'de Birleşmiş Milletler Kurulunda İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi (İHEB) olarak kabul edilmiştir. Bildiriye yönelik oylamaya 58 ülkenin 56'sı katılmıştır. Bunlardan 48'i olumlu oy vermiş, 8'i ise çekimser kalmıştır. Çekimser

oy kullanan ülkelerin çoğu, Doğu Blok'unda yer alan [Sovyetler Birliği, Ukrayna, Polonya, Belarus (Beyaz Rusya), Yugoslavya vb.] ülkelerdir (Altıntaş, 2019, s. 40).

İHEB'nin I. maddesine göre, "Tüm insanlar onur ve hakları bakımında eşit ve özgür doğarlar. Akıl ve vicdana sahiptirler ve de kardeşlik ruhu içinde birbirlerine iyi davranırlar." II. maddesinde "Herkesin ilan edilen hak ve özgürlüklere; ırk, ten rengi, cinsiyet, dil, din, siyasi ya da herhangi bir başka inanç, ulusal veya sosyal köken, servet, doğum veya başka bir statüye göre ayırım gözetmeksizin bütün haklara sahiptir" ibaresi vardır (Galtung, 2018, s. 117-8). III. Madde ise, "herkesin yaşam, özgürlük ve kişisel güvenlik hakkına" sahip olduğu belirtir (Benedek, Menschenrechte Verstehen, 2009, s. 448).

İHEB'de, Soğuk Savaş'ın ideolojik yaklaşımının aksine, insan haklarına yönelik kapsayıcı bir bakış açısı geliştirilmiş ve buna yönelik siyasi, sivil, ekonomik ve sosyal haklar alanında çalışmalar yapılmıştır. Bu beyannamenin bağlayıcı olmadığı gerekçe gösterilerek insan haklarının etkili bir biçimde korunabilmesi için, bağlayıcı anlaşmalar geliştirmenin arayışı içerisine girilmiştir. Bu çalışmalar sonucunda 1966 yılında imzaya açılan iki uluslararası sözleşme, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi ve Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi, 1976 yılında yürürlüğe girmiştir (Wagner L. , 2017, s. 48-9). Yakın dönemde yapılan diğer belli başlı uluslararası anlaşmalar ise aşağıda sıralanmıştır:

- Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Temel Özgürlüklerin Korunması (1950)
- Uluslararası Af Örgütü'nün kurulması (1961)
- İnsan Hakları İzleme Örgütü'nün kuruluşu (1978)
- Kadınlara Yönelik Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (1979)
- Çocuk Hakları Sözleşmesi (1989)
- Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme (1990)
- Çevre ve Kalkınma Deklarasyonu (Rio Deklarasyonu, 1992)
- Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği (1993)
- Birleşmiş Milletler Milenyum Beyannamesi (2000)

- Engelli Hakları Sözleşmesi (2006) ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi'dir (2008). (Fremuth, 2015, S. 245-9).

Bu bağlamda insan hakları alanındaki gelişmeler bölgesel düzeylerde de kendini göstermeye başlamış ve dünyanın birçok farklı bölgesinde bu amaçla birçok uluslararası sözleşme kabul edilmiştir. Bölgesel olarak yapılan bildiri, sözleşme ya da deklarasyonların da insan haklarının gelişimine ışık tuttuğu söylenilebilir. Bir sonraki konu başlığı altında bölgesel sözleşmelerin insan haklarına en çok hangi alanlarda katkıda bulunduğu ortaya konmaya çalışılmıştır.

1.3.Bölgesel İnsan Hakları Sözleşmeleri

İnsan haklarını korumanın en etkili yollarından biri de bölgesel düzeyde kurulan sistemlerdir. Bu alanda dünyanın ilk ve daimî insan hakları mahkemesi, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (1959) olarak bilinmektedir. Diğer bölgesel mahkemeler ve sözleşmeler ise yılın belli dönemlerinde çalışmaktadır. Bunlar ise Amerika İnsan Hakları Sözleşmesi (1969), Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı'dır (1986). Bunların yanı sıra Arap Birliği ve Güneydoğu Asya Uluslar Birliği (ASEAN) kurulum aşamasında olan bölgesel koruma mekanizmalarıdır (Walter F. , Nowak, Sommer, Sax, & Grabenwarter , 2010, s. 12-3).

1.3.1.Avrupa Konseyi

Avrupa Konseyi 5 Mayıs 1949 yılında 10 ülkenin¹ öncülüğünde oluşturulmuştur (Weidenfeld, 2010, s. 62). Aynı yıl Türkiye de konseye dâhil olmuştur. Konseyin günümüzde Avrupa, Balkanlar ve Kafkas ülkelerinden 47 üyesi² bulunmaktadır. Avrupa Konseyi'nin amacı “Üyeleri arasında; ortak miras olan ülkü ve ilkeleri korumak, yaymak ve siyasi, ekonomik ilerlemelerini sağlamak amacıyla daha sıkı bir birlik meydana getirmek”

¹ Belçika, Birleşik Krallık, Danimarka, Fransa, Hollanda, İrlanda, İsveç, İtalya, Lüksemburg ve Norveç

² Almanya, Andorra, Arnavutluk, Avusturya, Azerbaycan, Belçika, Bosna-Hersek, Bulgaristan, Çekya, Danimarka, Ermenistan, Estonya, Finlandiya, Fransa, GKRY, Gürcistan, Hırvatistan, Hollanda, İngiltere, İrlanda, İspanya, İsveç, İsviçre, İtalya, İzlanda, Karadağ, Letonya, Lihtenştayn, Litvanya, Lüksemburg, Macaristan, Makedonya, Malta, Moldova, Monako, Norveç, Polonya, Portekiz, Romanya, San Marino, Sırbistan, Slovakya, Slovenya, Türkiye, Ukrayna, Yunanistan

olarak belirtilmiştir (Avrupa Konseyi, 2020). Konseyin çalışma alanları; sosyal dayanışma, sağlık, eğitim, insan hakları, medya, hukuki iş birliği, kültür ve spordur. Avrupa Konseyi kuruluşunun hemen ardından, 1950 yılında Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) hazırlanmış ve imza edilmiş, 1953'te ise yürürlüğe girmiştir (Elban, 2008, s. 169).

Avrupa Konseyi tarafından 1959 yılında AİHM kurulmuştur. AİHM'nin günümüzdeki idari düzeni ise 1998 yılında kabul edilen AİHM İç Tüzüğünde ayrıntılarıyla belirtilmiştir. Bu tüzüğe göre AİHM; Genel Kurul, Komite, Daire ve Büyük Daire'den oluşur. AİHM'de, sözleşmeye imza atan ülke sayısı (47) kadar hâkim mevcuttur. Bu hâkimler sadece bir defa 9 yıllığına seçilirler. Mahkeme çalışmasında aksaklık olmaması için, mevcut hâkim yeni hâkim gelene kadar görevde kalabilmektedir (Walter F. , Nowak, Sommer, Sax, & Grabenwarter , 2010, s. 13-4).

Avrupa Birliği üye devletlerinin devlet ve hükümet başkanları, Avrupa Konseyi (Komitesi) olarak iki ya da üç ayda bir toplanırlar. Bu gibi toplantılarda ülkeler, genellikle kendi hükümet başkanları tarafından temsil edilirler ve bu toplantılara Zirve toplantıları denilir. Başkan, konsey üyeleri tarafından iki buçuk yıllığına seçilir. Başkanın görevi oturumda tartışılacak konuları belirlemek ve son tahlilde anlaşmaya varmaktır. Konsey, güvenlik, özgürlük, hukuk ve ekonomi alanlarından sorumludur. Ayrıca ani gelişen konular olması durumunda, o konular da ele alınır. Örneğin, mülteci ve göç sorunu, terör olayları gibi konular ele alınarak bu konular üzerinde çeşitli çalışmalar yürütülebilmektedir. Avrupa Konseyi (Komitesi) toplantıları bağlamında her yıl en az dört zirve gerçekleştirilmektedir. Gerek duyulduğunda ise bu rakam arttırılmaktadır (Rat, 2018, s. 15).

Bakanlar düzeyinde toplanan Bakanlar Komitesi, Avrupa Konseyinin karar alma organıdır. Bakanlar Komitesi toplantılarında her alandan konular ele alınmakta ve oturumlara genel olarak ele alınan konu ile ilgili problemi olan üye devletlerin bakanları ve maliye, enerji, tarım ve çevre gibi alanlarda, alanlarında uzmanlaşmış kişiler katılır. Bu gibi toplantılara katılanların kendilerini daha iyi ifade edebilmeleri için gereken durumlarda 23 farklı dilin tercümanlarından oluşan bir ekibe de yer verilmektedir. Öte yandan bu toplantılara (konsey toplantısı) bakanlar katılmadığı zamanlarda bakan yardımcısı katılır. Konsey oluşumları (kurumlar), birbirlerinden farklı periyotlarda toplanmaktadır. Ör-

neğin, maliye konseyi her ay toplanırken, eğitim konseyi altı ayda bir toplanır. Birlik (Kurum) hukuku ve politikaları çeşitli organlar tarafından ortaklaşa belirlenir. Bu organlarının her birinin bir başkanı vardır. Başkanlar bunlara liderlik eder ve beraber çalışırlar (Rat, 2018, s. 24-5).

1.3.2. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS)

Avrupa devletleri İnsan Hakları Evrensel Bildirisi başta olmak üzere, BM'nin bütün bildirimlerini kabul etmelerine rağmen ayrı bir sözleşme düzenlenmeye ihtiyaç duymuşlardır. Buna gerekçe olarak BM Güvenlik Konseyinin daimî üyeleri arasında zaman zaman yaşanan çekişmeler ve bu konseyin pek çok konuda hareket yetkisinin bulunmaması gösterilmiştir. Bu sebeplerden ötürü daha dar kapsamlı bir bölgede, daha geniş yetkilerle donatılmış bir örgütün gerekliliği ifade edilmiştir (Totan, 2019, s. 74).

AİHS önceki başlık altında da belirtildiği üzere, 1953'te yürürlüğe girmiştir. Sözleşme, kurduğu koruma mekanizması ile uluslararası hukuk ve insan haklarının korunması kapsamında çığır açacak yenilikler getirmiştir. AİHS'nin önemi insan haklarının korunmasını ve geliştirilmesini amaç edinmiş olmasına ve demokratik rejimlerin devam ettirilmesi açısından gerekli olan hak ve özgürlükleri güvence altına alarak göreve başlamış olmasına dayanmaktadır. AİHS ekonomik, sosyal ve kültürel haklardan çok sivil ve siyasi hakların korunmasına önem vermiştir. Sözleşmenin uygulanmasını denetleyecek iki büyük organ kurulmuştur: Avrupa İnsan Hakları Komisyonu ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM). Bu organlar devletlerin kendi vatandaşlarına yönelik işlemlerini ulus üstü denetim ile gerçekleştirebilmesine imkân tanımıştır. Böylelikle bu sözleşme insan haklarını ulus devletlerin içişleri konusu olmaktan çıkararak, devletlerin işledikleri insan hakları ihlallerinin uluslararası alana taşınmasını mümkün hale getirmiştir. 59 maddeden ve ek protokollerden oluşan AİHS, bireylere komisyona başvuru hakkı tanımış, böylelikle onları uluslararası hukukun öznesi haline getirmiştir (Çatal, 2018, s. 87-8). Türkiye, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesini, 1954'te onaylamış ve 1987 yılında vatandaşlarına bireysel başvuru hakkını tanımıştır. Mahkemenin zorunlu yargı yetkisi ise 1990'da kabul edilmiştir (Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, 1950).

1.3.3.Amerika Kıtasında İnsan Haklarının Korunması

Amerika kıtasını kapsayan bölgesel bir örgütlenme olan ve 35 devletin üyesi olduğu Amerikan Devletleri Örgütü'nün (ADÖ) insan haklarının korunmasına yönelik katkısı da önemlidir (Samancı, 2019, S. 1799). Örgüt antlaşması 1948 yılında Kolombiya'nın başkenti Bogota'da 9. Amerikan Devletleri Konferansında imzalanmış ve 1951'de yürürlüğe girmiştir. 1960'tan sonra 1948 tarihli sözleşmenin güncellenmesine yönelik çalışmalar yapılarak, Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi hazırlanmış ve bu sözleşme 25 devletin imzasıyla 22 Kasım 1969 tarihinde kabul edilmiştir (Arslan V. , 2012, s. 267-8). Daha sonra 1985, 1992 ve 1993 tarihlerinde çeşitli değişikliklere (ekonomik, sosyal ve kültürel haklar, ölüm cezası, kadına yönelik şiddeti önleme ve cezai işlem uygulanması, kişilere karşı ayrımcılık, engellilerin hakları konularında) uğrayarak şekillenmiştir (Nal, İnsan Hakları Hukuku, 2010, s. 160). Amerikan Devletleri Örgütü üyesi olan 35 devletin 25'i Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesini onaylamıştır (Arslan V. , 2012, s. 267). 82 maddeden oluşan sözleşmede yaşama hakkı, kişi özgürlüğü, düşünce ve ifade özgürlüğü, din ve vicdan özgürlüğü, vatandaşlık hakkı, mülkiyet hakkı vb. haklar tanımlanmıştır. Sözleşmenin, AİHM ve BM Medeni Haklar Sözleşmesinden izler taşıdığı bilinmektedir (Terzi, 2017, s. 65-7). Bu sözleşmenin başlıca amaçları;

- Bölgede barış ve güvenliği sağlamak,
- Temsili demokrasiyi desteklemek ve güçlendirmek,
- Üye devletlere karşı bir saldırı ihtimalinde birlikte eyleme geçmek,
- Üye devletlere yönelik bir saldırı karşısında ortaya çıkabilecek uyuşmazlıkları barışçıl yöntemlerle çözmek,
- Üyeler arasında çıkabilecek ekonomik, siyasi ve hukuki sorunları çözmek,
- Üyeler arasında dayanışmayı ve iş birliğini geliştirmek ve
- Yoksulluğa çare bulmak şeklindedir (Çatal, 2018, s. 91).

1.3.4.Afrika Birliği Örgütü

Afrika Birliği Örgütü (ABÖ) 25 Mayıs 1963 yılında tüm Afrika devletlerinin bağımsızlıklarını ve egemenliklerini kazanmaları için Afrika'da sömürgeciliğe son verilmesi

ilkesiyle, Etiyopya'nın başkenti Addis Ababa'da yapılan Devlet ve Hükümet Başkanları Konferansı'nda, Afrika devletleri tarafından kabul edilen Afrika Örgütü Antlaşması ile kurulmuştur (Çatal, 2018, s. 92). Bu antlaşmayı o dönemde bağımsız olan 32 Afrika ülkesinden 30'u imzalamıştır (İpek, 2012, S. 112). Örgütün amacı; Afrika'da politik, sosyal ve ekonomik bütünleşmenin sağlanması, kalkınmanın hızlandırılması, barış ve istikrarın korunması, demokrasi ile iyi yönetim ilkelerinin benimsenmesi olarak ifade edilmiştir (Afrika Birliği (AFB)). Örgüt insan haklarını geliştirme alanında geniş ve kapsamlı yetkilere sahiptir. Örgüte devlet kanalıyla, bireysel veya grupsal başvuru yapılabilmektedir. Örgütün kabul kriterleri çok geniştir. Örgüt aynı zamanda STK'ların veya bireylerin insan hakları ihlalleri konusunda, bunların mağdurları adına adım atılmasına izin verir ancak yasal olarak bağlayıcı kararlar alamaz (Benedek, Menschenrechte Verstehen, 2009, s. 61-2). 27 Haziran 1981 yılında ABÖ, Afrika İnsan ve Halkların Hakları Sözleşmesi'ni [AİHHS (Banjul Şartı)] kabul etmiş ve bu sözleşme 21 Ekim 1986 yılında yürürlüğe girmiştir. AİHHS başlangıç bölümü de dâhil olmak üzere 68 maddeden oluşmaktadır. AİHS, BM Medeni haklar ve BM Ekonomik Haklar Sözleşmelerinden izler taşıyan bu sözleşmenin diğerlerinden farkı ise birinci ve ikinci kuşak hakların yanı sıra üçüncü kuşak hakların da vurgulanmasıdır (Özeler, 2017, S. 47). AİHHS'de yer alan maddelerin;

I. eşitlik hakkı ve ayrımcılık yasağıdır.

II. Madde sözleşmede yer alan hak ve özgürlüklerin herhangi bir ayırım yapılmadan uygulanacağı ifade edilmektedir.

III. madde yasa önünde eşitlik vurgusudur.

IV. maddede yaşam hakkına yer verilmiştir.

V. madde işkence ve insanlık dışı muamele yasağı, özgürlük ve güvenlik haklarını içermektedir.

VIII. ve IX. Maddelerde din, vicdan, ibadet ve ifade özgürlüğüne vurgu yapılmıştır. Sonraki maddelerde ise, “örgütlenme ve toplantı yapma özgürlüğü, ülke yönetimine ka-

tılma hakkı, çalışma, eşit işe eşit ücret, sağlık ve eğitim hakları, tüm halkların kendi kaderini tayin etme hakkı, ulusal ve uluslararası barış hakkı, çevre hakları” gibi konuların vurgulandığı görülmektedir (Özeler, 2017, S. 49-52).

1.3.5.Arap Birliği/Arap Teşkilatı

Arap Birliği 25 Eylül 1945 yılında yedi Arap devletinin (Mısır, Irak, Lübnan, Suriye, Ürdün, S. Arabistan ve Yemen) Mısır’ın başkenti Kahire’de bir araya gelmesi ile kurulmuştur (Dönmez, 2016, s. 176). Bugün Arap Birliği’ni çoğunluğunu Arapça konuşan 22 ülke oluşturmakla beraber,³ toplam Arap Birliği nüfusunun yaklaşık 350 milyon olduğu ifade edilmektedir (Al-Absi, 2013, s. 28-9). Bu birliğin amacı; katılımcı devletler arasındaki ilişkileri güçlendirmek, üye devletlerin bağımsızlıklarını ve egemenliklerini güvence altına almak, daha çok iş birliği ile bağımsızlıkların korunması için ortak politikalar oluşturmak ve üye devletlerinin çıkarları konusunda çalışmalar yürütmektir (Dönmez, 2016, s. 179). 1994 yılında uzman kişiler tarafından Arap İnsan Hakları tüzüğü hazırlanmış ve bu tüzük Arap Devletler Konseyi (Birliği) tarafından kabul edilmiştir. Ancak, onay eksikliği nedeniyle yürürlüğe girememiştir (Benedek, Menschenrechte Verstehen, 2009, s. 63). Sonraki süreçte Arap Devletleri Birliği 2004 yılında Arap İnsan Hakları sözleşmesini onaylamış ve bu sözleşme 15 Mart 2008’de yürürlüğe girmiştir (Çatal, 2018, s. 94). Aynı zamanda, Arap İnsan Hakları Komitesi kurulmuştur. Bu bağımsız daimî insan hakları komisyonu, 18 üyeden oluşmaktadır ve komisyon geniş bir yetkiye sahiptir.

1.3.6.Güneydoğu Asya Ülkeler Birliği (ASEAN)

Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliğinin (ASEAN) amacı: Ekonomik, sosyal, kültürel, teknik, eğitim ve diğer alanlarda iş birliği, adalet kavramına, hukuk ve Birleşmiş Milletler ilkelerine saygı çerçevesinde bölgesel barış ve istikrarın sağlanması şeklinde ifade edilmiş ve 1967 yılında kurulmuştur. ASEAN dünya nüfusunun yüzde 8,8’ini oluşturan ve dünyadaki en büyük ekonomik gücü temsil eden ülkelerden oluştuğu söylenmektedir. ASEAN birbirinden çok farklı, on üye devleti bir araya getirmiştir. (The Founding of ASEAN, 2020) Birliğin kurucu üyeleri, Endonezya, Malezya, Filipinler, Singapur ve Tayland’dır.

³ **Bunlar ise:** Mısır, Cezayir, Bahreyn, Cibuti, Komorlar, Irak, Ürdün, Libya, Moritanya, Lübnan, Kuveyt, Fas, Umman, Filistin, Katar, S. Arabistan, Somali, Sudan, Tunus, Birleşik Arap Emirlikleri, Yemen, Suriye (askıya alındı)

1980'lerden bugüne kademeli genişleme ile Brunei, Vietnam, Myanmar, Laos ve son olarak Kamboçya, birliğe üye olmuştur (ASEAN Member States, 2020).

2002 yılında ASEAN içerisinde yeni bir reform çağrısıyla, karar alma yapılarının güçlendirilmesi ve kalıcı değişimlere yol açması planlan bir dizi kararlar alınması öngörülmüştür. Bunun için bölgesel entegrasyon çalışmaları kapsamında uzlaşmalar ikili görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bununla birlikte Asya'da bir insan hakları belgesinin kabul edilmesi veya bir Asya İnsan Hakları Komitesinin kurulması hedeflenmiş, ancak bölgedeki farklılıklardan dolayı gerçekleşmesinin de zorluğu vurgulanmıştır. Bu bağlamda birden çok ASEAN zirve toplantılarının yapılmıştır (Walter F. , Nowak, Sommer, Sax, & Grabenwarter , 2010, s. 13-4). Yine ASEAN (Bangkok Anlaşması 1967, Dostluk ve İş birliği Anlaşması 1976) Sözleşmesi tüm üyeler için yeni bir iş birliği temelini oluşturmayı amaçlamıştır. Bu tür girişimler sonucunda, sözleşme 20 Kasım 2007'de ASEAN'nın 40. yıldönümünde tüm üye ülkeler tarafından onaylanmış ve 15 Aralık 2008'de yürürlüğe giren bir tür bölgesel anayasa olarak kabul edildiği bilinmektedir (Charter Of the Association of Southeast Asian Nations, 2020).

Öte yandan 2009 yılında, üyesi olan ülkelerin insan haklarını geliştirmek için, ASEAN Hükümetler Arası İnsan Hakları Komisyonu kurulmuştur. Üye devletlerin temsilcilerinden oluşan bu komisyonun, insan hakları alanında bilgilendirme ve bu hakları geliştirme yetkisine sahip oldukları belirtilmiştir. Komisyon ASEAN İnsan Hakları Beyanamesi'nin hazırlanmasında yer almıştır (Kifli, S. 128-9). Bu beyanname ASEAN üyeleri tarafından, Kamboçya'nın Punom Pen şehrinde 18 Kasım 2012'de oy birliğiyle kabul edilmiştir. Sözü geçen komisyonun Asya'da daha etkili bir insan hakları sistemi oluşturmada önemli bir rol oynayacağı ifade edilmiştir.

Asya'da 2012 yılından önce de birçok bildiri ilan edilmiştir. Bu çerçevede, birden fazla ülkeyi kapsayan ilk deklarasyon olarak bilinen ASEAN Halkların ve Hükümetlerin Temel Görevleri Deklarasyonu 1983 yılında yayımlanmıştır. Bu ve diğer sözleşmelerin değişikliklere uğraması sonucunda, 2012 yılındaki beyanname ortaya çıkmıştır (Freistein, 2012, s. 65). Bu beyanname insan haklarının her insana ait olduğu vurgulanmış ve kadın, çocuk, yaşlı ve engelli hakkından tutun ki çevre, kalkınma ve barış hakkına dair hak-

ların olduğu bilinmektedir (Freistein, 2012, s. 67). Özellikle BM'nin insan haklarının korunması ve geliştirilmesi alanında önemli sayılabacak bir dizi belgeler yayımladığı bilinmektedir. Bu bağlamda ulusal ve uluslararası anlaşma/bildirilerin insan haklarına katkıları konusunda azımsanmayacak derecede önemli adımların atıldığı gözlemlenmiştir. Sonraki bölümde, insan haklarının gelişimi konusunda kolektif haklara değinilmiş ve elde edilen haklar ele alınıp detaylı olarak incelenmiştir.

1.4.İnsan Haklarının Sınıflandırılması

İnsan hakları sabit maddelere veya sürece sahip değildir. Bunun aksine, dönemin gerekleri ve güncel ihtiyaçları bağlamında yeni hakların belirlenmesini gerektiren dinamik bir vasa sahiptir. 1948 İnsan Hakları Evrensel Beyannameesi ile şekillenen uluslararası hukuk kapsamındaki insan hakları yasal külliyatı, üç farklı kuşak haklar bütününden oluşmaktadır. Bu kuşaklar insan haklarının genel içeriği ile bunların ortaya çıkışlarının kronolojik sırası ve yasal söylemdeki bağlantıları temel alınarak Çek hukukçu Karel Vasak tarafından belirlenmiştir (Pollmann & Lohmann, 2012, s. 228). Üç kuşaktan oluşan sınıflandırmaya göre:

- Birinci kuşak insan hakları; yaşam hakkını, bireye ait kişisel alanın korunması hakkını, özgürlük ve siyasi katılım kısıtlamalarını ortadan kaldırmayı amaçlayan medeni ve siyasi hakları içermektedir. Bu hakların genişletilmesinde BM etkin roller üstlenmiştir.
- İkinci kuşak insan hakları; ekonomik, sosyal ve kültürel haklar olup, özellikle Birleşmiş Milletler sözleşmeleri ile düzenlenmişlerdir.
- Üçüncü kuşak insan hakları ise; bireysel haklara ek olarak sunulan, kolektif bir boyut ve kapsayıcı bir yapıya sahip olan ilkeler ve haklardır. (Krajewski, 2009, S. 280-2). Bu haklara ilişkin barış ve sağlıklı bir çevre hakkı, insanlığın ortak mirasından yararlanma hakkı, kalkınma hakları, barış hakları gibi birtakım haklar dâhil edilmiştir. Üçüncü kuşak haklara, genellikle, bölgesel insan hakları sözleşmelerinde vurgu yapılmıştır (Arslan E. , 2014, s. 47).

Michael Fremuth'a göre; üçüncü kuşak insan hakları, 20. yüzyıla kadar formüle edilememiştir. Formüle edildiğinde ise insanların, odak noktası bireyden uzaklaştırarak, kalkınma ve çevreyi koruma gibi yeni veya eski, kapsayıcı ve sorunlu alanlara kendilerini adadıklarını vurgulamıştır (Fremuth, 2015, S. 68). Buna rağmen üçüncü kuşak haklar tam olarak anlaşılammıştır çünkü bu haklar çok genel olup, belirsizlikler içermektedirler. Ayrıca bu kuşağın çok farklı politik yorumlara açık olduğu bilinmektedir. İlk iki kuşaktan ayrılan en önemli farkı, bireyleri değil, kolektif halkları veya diğer grupları esas almasıdır. Üçüncü kuşak haklar için bağlayıcı, uluslararası yasal bir dayanaktan söz edemeyiz ancak bunları ağırlıklı olarak uluslararası toplumun hedefleri bağlamında değerlendirebiliriz (Kälin & Künzli, 2013, S. 33-5).

Bölgesel olarak üçüncü kuşak haklar bağlamında belli başlı maddelerine değinilecek olunursa; Afrika İnsan ve Halkların Hakları (Banjul Sartı) Sözleşmesi'nin 22. maddesinin 1. paragrafında, "tüm halkların, özgürlükleri ve kimlikleri dikkate alınmak şartıyla, ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda gelişmeye, ortak insanlık mirasından eşit pay alma hakkına sahip olduğu" belirtilmektedir. Yine 23. maddede, "tüm halkların ulusal ve uluslararası barış hakkı vardır" ifadesi bulunmaktadır" (Bothe, Dolzer, & Vitzhum, 2007, S. 243-4). 24. maddede ise "bütün halkların, genel olarak tatmin edici kalkınmaya (gelişmeye) ve elverişli bir çevreye sahip olma hakkı vardır" ibaresi yer almaktadır. Uluslararası düzeyde üçüncü kuşak insan haklarının, özellikle düzenli olarak vurgulanan, kalkınma hakkı başta olmak üzere bağlayıcı olmayan beyannameler ve kararları da barındırdığı görülmektedir (Fremuth, 2015, S. 67).

1.4.1. Birinci Kuşak (Klasik) İnsan Hakları

Birinci kuşak haklar, Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi ve Fransız Devrimi'nden bu yana kapsamlı olarak değişik belge ve sözleşmelerde yer almış haklardır. Klasik haklar olarak bilinen birinci kuşak hak ve özgürlüklerin, 17. ve 18. yüzyıllarda ortaya çıktığı bilinmektedir. Bu hakların en önemli özelliği kişiyi devlete karşı korumalarıdır (Nal, İnsan Hakları Hukuku, 2010, s. 32).

Karl P. Sommermann; modern insan hakları mücadelesinin, 18. yüzyılda mutlakiyetçi hükümdarlara karşı medeni, siyasi ve siyasal katılım hakları savunusuyla başladığını

belirtmiştir (Sommermann, 1997, S. 108-9). Anılan dönemlerde tüm iktidarı elinde bulunduran devletin, her istediğini yapamayacağına, insanlara keyfi bir şekilde hükmedemeyeceğine dair fikirler yavaş yavaş halk arasında kabul görmeye başlamıştır. Aynı zamanda halk kendi yaşamını doğrudan ilgilendiren politikalar üzerinde söz sahibi olmak istemiştir (Novak, 1998, s. 127-8).

“Negatif haklar” olarak da bilinen birinci kuşak haklar, medeni (sivil) ve siyasi haklardan oluşur. Bu haklar ile amaçlanan devletin müdahale etme imkanının kısıtlanması ve kişinin mahrum ve mağdur edilmesinin önlenmesidir. Andreas Haratsch; birinci kuşak hakların en belirgin özelliğinin özgürlük fikri olduğunu belirtmiştir (Haratsche, 2010, s. 35-6). Yavuz Çilliler ise birinci kuşak hakları, “Sivil özgürlükler kişilere siyasi iktidar karşısında dokunulmaz bir alan sağlarken, siyasi haklar yurttaşların devlet yönetimini ve siyasi kararları etkilemelerine imkân verir” şeklinde ifade etmiştir (Çilliler, 2014, s. 77).

Bahsedilen hak ve özgürlüklerin arka planında ticaret yoluyla zenginleşmiş, aristokrasiyle mücadeleye girmiş ve bunun sonucunda zafere ulaşmış burjuva kesimi vardır. Burjuvazi krala, aristokrat sınıflara ve kiliseye karşı vermiş olduğu mücadele sonucunda “özgürlük” ve “eşitlik” kavramlarının ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bundan dolayı, öne sürdükleri taleplerin, devrim niteliği taşıyan köklü toplumsal ve siyasi değişiklikler sayesinde yerine getirilebileceğini düşünmüşlerdir. Buna bağlı olarak bu hakların, büyük oranda Amerikan ve Fransız devrimleriyle uygulanmaya başlandığı söylenebilir. İnsan hakları olarak bilinen bu hakların, ilk olarak burjuvazinin çıkarlarını savunmak için klasik hak ve özgürlükleri ileri sürmesiyle ortaya çıktığı bilinse de zamanla bu kapsamdan ve kökenden sıyrılarak evrenselleşmeye başlamıştır (Çayır, 2020, s. 73-85).

İHEB'nin 2. ve 21. Maddelerinde, birinci kuşak haklara yer verilmiştir. Toplanma ve örgütlenme hakkı, gösteri ve toplantı yapma özgürlüğü, siyasi partilere katılma hakkı, düşünceyi ifade etme hakkı gibi “negatif statü” haklarının yanı sıra; bireyin güvenliği, seçme ve seçilme hakları gibi aktif statü haklarının da bu kategoride yer aldığı görülmektedir (Altıntaş, 2019, s. 20).

Bu tür hakları içeren bir diğer önemli uluslararası belge de BM Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi'dir. Bu sözleşme yaşama hakkı, işkence ve köleliğin yasaklanması gibi

hakların yanı sıra, sivil özgürlükleri ve siyasi katılım haklarını da (hâkim karşısına çıkarma, din ve vicdan özgürlüğü, toplanma özgürlüğü, dernek kurma, seçme ve seçilme, mülkiyet, sanat özgürlüğü ve özel hayatın korunması hakkı) içermektedir (Reçber, 2018, s. 27-8). 18. yüzyılın sonundan itibaren Magna Carta ve Habeas Corpus yasaları ile beyannameler arasında kategorik bazı farklılıklar olsa dahi bu hakların adil ve doğru olduğu iddia edilmiştir (Pollmann & Lohmann, 2012, s. 229).

1.4.2.İkinci Kuşak (Sosyal) İnsan Hakları

Sosyal ve ekonomik haklar olarak da isimlendirilen, ikinci kuşak hakların, 19. yüzyıldaki sanayileşme sürecinde siyasi bir mesele haline geldiği görülmektedir. Sosyalist gelenekten gelen bu haklar, o dönemde kişinin toplumsal alanda var olabilmesini sağlayan haklar olarak kabul edilmiştir. Bu haklarda özellikle sosyal eşitliğe önem verilmektedir. Örneğin herhangi bir şeyin üretimi ve dağıtımı için devlet müdahalesi ön görülmüştür. Bu türden hakların tahakkuku devlet müdahalesi ile mümkün olduğu için “pozitif haklar” tabiri ile de ifade edilmektedir (Pusula, 2015, s. 293). Birçok insan 18. ve 19. yüzyıllarda bu hak ve özgürlüklerden, özellikle İngiltere’de başlayıp sonraki süreçte Batı Avrupa ülkelerine yayılan yoksulluktan dolayı yararlanamamıştır (Nal, İnsan Hakları Hukuku, 2010, s. 32).

Aslında bu dönemde de insanların yaşama hakkı, oturma dokunulmazlığı, çalışma ve düşünce özgürlüğü vardı. Fakat hastalıklara karşı bile çaresizdiler, başlarını sokacak bir evleri yoktu ve çok erken saatlerde işe başlayıp gece geç saatlere kadar çalıştıkları için ne düşünecek ne de eğitim alabilecek zamanları vardı. Bu dönemde bu hak ve özgürlüklerden yalnızca varlıklı küçük bir zümre yararlanabiliyordu. Yıllarca süren mücadeleler sonucunda 1848 Devrimi, 1917 Ekim (Rus – Bolşevik) devrimi ve II. Dünya Savaşı’na kadar yaşanan zorlukların sonucunda bu haklar İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nin 22-27. maddelerinde yer almış ekonomik, sosyal ve kültürel hakların anayasalara ve kanunlara girmesi sağlanmıştır (Nal, İnsan Hakları Hukuku, 2010, s. 33).

Dieter Wischen’e göre; birinci kuşak insan haklarının ortaya çıkmasında ve garanti altına alınmasında burjuva sınıfı ikinci kuşak hakların koruma altına alınmasında ise işçi sınıfı etkili olmuştur. Bu gibi çalışmalar insan haklarının birey için sadece bir özgürlük değil, aynı zamanda devletten hizmet alabilen ve herhangi bir şey isteme hakkı bulunan

bir varlık olduğu düşüncesini ortaya çıkarmıştır. Bundan dolayı ikinci kuşak hak ve özgürlüklerin büyük bir kısmının, devlete hizmet sunma misyonu yüklediği söylenmektedir. Klasik haklara eklenen haklar bağlamında düşünülecek olursa, bu haklar ile insan hakları zenginleşmiştir. İkinci kuşak hakların ortaya çıkmasıyla zengin ve yoksul herkesin insan haklarından yararlanabileceği ortaya konmuştur (Witschen, 2018, s. 21-2).

Hak ve özgürlükler sayesinde devlet, temel hak ve özgürlüklere karşı çıkan bir yapıya da tehdit kimliğinden sıyrılarak olumsuz piyasa ve çalışma koşullarına karşı hakların koruyucusu kimliğine bürünmüştür. Devlet tarafından bu hak ve özgürlüklerde değişiklik yapılarak toplumun tüm kesiminin, özellikle sosyoekonomik bakımdan zayıf olanların, insan haklarından tam olarak yararlanmasını sağlayan bir takım kamusal hizmetler, hak olarak kabul edilmiştir. Konut hakkı ücretsiz eğitim – öğrenim hakkı, bilim ve sanatı öğrenme hakkı, çalışma hakkı, sağlık hakkı, sosyal güvenlik hakkı ve sendika kurma hakkı gibi haklar bu türden haklara örnek gösterilebilir (Dadak, s. 312).

Uluslararası Çalışma Örgütü'nün ilgili sözleşmelerinde yer alan iş sağlığı ve güvenliği standartları, uluslararası alanda yasal tartışmaya dâhil edilmiştir. Buna örnek olarak 1919-1921 yılları arasında çocukların ticari işe kabul edilmeleri için gerçekleştirilen asgari yaş hakkındaki sözleşme verilebilir. Bundan sonra İHEB'de ekonomik, sosyal ve kültürel haklar ilk kez vurgulanmış sosyal güvenlik, yiyecek, barınma, sağlık, eğitim ve çalışma haklarının garanti altına alındığı ifade edilmiştir (Fritzsche K. P., Menschenrechte. Eine Einführung Mit Dokumenten, 2016, s. 29-31).

Jan Wiegandt'a göre; ağırlıklı olarak pozitif statü haklarının özelliklerini gösteren ikinci kuşak haklar, devlete değişik grup ve katmanlar arasındaki uçurumu gidermek, ekonomik ve sosyal sorunları çözmek için görevler yüklemektedir. Böylece devlet birinci kuşak hakların aksine, pasif rolden çıkarak tüm vatandaşlarının kendilerine tanınan haklardan tam ve eşit yararlanabilmesi için müdahale etmesi ve de tedbirler alması gerektiğini görmeye başlamıştır (Wiegandt, MenschenRechtsMagazin: MRM, Informationen, Meinungen, Analysen, 2010, s. 169-70).

İkinci kuşak insan haklarının yürürlüğe girmesiyle beraber toplumun büyük kesiminin insan haklarından yararlanmaya başlamıştır. Toplumsal ve ekonomik hakların doğusuyla beraber, klasik (1. kuşak) haklar da eski önemini korumaya devam etmiştir. Her iki

kuşakta yer alan haklar için insan onurunun korunması ve insanca yaşamının güvence altına alınması bakımından önemli oldukları vurgusu yapılmıştır (Menschenrechte der Zweitte Generation: Leistungsrechte, s. 1-3). Bu bağlamda BM öncülüğünde bir komisyon kurulmuştur. Bu komisyon uzun çalışmalar sonucunda, klasik medeni ve siyasi haklar ile ekonomik, sosyal ve kültürel hakların ayrı ayrı düzenlendiği iki sözleşmeyi 16 Aralık 1966 yılında BM Genel Kurulunda onaylayıp kabul etmiştir. 1977 yılında eş zamanlı olarak yürürlüğe giren, birbirlerini tamamlayıcı nitelikte olmaları bakımında “İkiz Sözleşmeler” olarak da tanımlanan, “Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi” ile “Uluslararası Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Sözleşme” BM’nin insan hakları alanında uluslararası düzeyde almış olduğu en önemli adımlardan biri olarak kabul edilmektedir (Ekiz, 2007, s. 50-1).

1.4.3.Üçüncü Kuşak İnsan Hakları (Grup Hakları)

Yukarıda da ifade edildiği gibi klasik medeni ve siyasi haklar (negatif) genellikle "birinci kuşak insan hakları" olarak anılırken; ekonomik, sosyal ve kültürel haklar (pozitif) "ikinci kuşak insan hakları" olarak tanımlanmıştır (Çilliler, 2014, s. 76). Yakın zamanlarda büyük bir kısmı kolektif haklardan oluşan yeni bir haklar grubu üçüncü kuşak insan hakları olarak tanımlanmıştır. Kuşak modeline yapılan eleştirilerden dolayı bu haklar dayanışma, grup ya da kolektif haklar olarak da ifade edilmektedir (Ziebertz, 2010, s. 30-2).

Üçüncü kuşak haklar yalnızca bireylere değil aynı zamanda kolektif (grup) yapılara ait olan hakları da içermektedir. Bu haklar arasında kalkınma hakkı, sağlık hakkı, yaşanabilir çevre hakkı, barış, dayanışma, güvenlik hakları ve ortak insanlık mirasına katılma hakkı bulunmaktadır. Ancak bu hakların hâlâ güçlü hukuksal taahhütlerle uygulanabilirliği güvence altına alınamadığından, yumuşak hukuk (henüz süreci tamamlanmamış hukuk) niteliği taşımaktadır (Haratsche, 2010, s. 74). Üçüncü kuşak insan haklarının, ilk iki kuşak ile kıyaslandığında henüz çok yeni olduğu aşikârdır. Bu nedenle uluslararası hukuk kapsamında bağlayıcı olan insan hakları sözleşmelerinde çok nadiren yer almıştır. Örneğin BM Genel Kurulu’nun çeşitli deklarasyonlarında yer almasına rağmen, bunların hiçbirisi yasal olarak bağlayıcı değildir. Afrika İnsan ve Halkların Hakları Sözleşmesi’nde de bu hakların, benzer bir tavırla karşı karşıya kaldığı söylenebilir (Pollmann & Lohmann, 2012, s. 229). Uluslararası iş birliği ve dayanışma fikri 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel

Bildirisi'nin 28. maddesinde, "Herkesin bu bildiriye beyan edilen hak ve özgürlüklerin bütünüyle uygulanmasını sağlayacak bir sosyal ve uluslararası düzene hakkı vardır" şeklinde açıklanırken, 1966 tarihli Uluslararası Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'nin 2. maddesinde de buna benzer düzenlemelerin yer aldığı görülmektedir (Göçer, Mart 2009, s. 18-9).

Diğer taraftan Riedel; hangi hakların üçüncü kuşağa ait olduğu ve bu hakların insan hakları grubuna dâhil olup olmadığı konusunun tartışmalı olduğunu belirtmiştir. Ancak üçüncü kuşağın, hemen hemen her öneride yer alan ve uluslararası hukuk uygulamalarında en güçlü şekilde dile getirilen şu haklardan oluştuğunu belirtmiştir; Halkların kendi geleceklerini belirleme hakkı (self-determination), kalkınma hakkı, barış hakkı, sağlıklı bir çevre ve sağlıklı bir çevrede yaşama hakkı (Riedel, 1989, s. 10-1).

Üçüncü kuşak insan hakları konusunda genel bir uzlaşma sağlanmasının önündeki en büyük engel, hakların kim ya da kimler için talep edildiğinin belirlenememesidir. Kolektif haklar oldukları için halkları, azınlıkları ya da sınırları belirlenmiş diğer grupları hedef aldıklarını söyleyebiliriz. Hangi tür kolektivitelerin insan haklarından yararlanıp yararlanamayacağı konusunda hâlâ bazı şüpheler bulursa da bu gruplar, BM Genel Kurulu, BM İnsan Hakları Komitesi, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) ve Amerikalılar Arası İnsan Hakları Mahkemesi (IAGMR) tarafından tüzel kişi olarak tanınmaktadır (Wiegandt, MenschenRechtsMagazin, 2010, s. 172-174). Bu bağlamda üç sorun ön plana çıkar:

- Birincisi bireylerin kolektif haklara ek olarak, hak sahibi olup olmadıklarının her zaman net olmamasıdır.
- İkincisi kolektivitelerin açıkça tanımlanmamasıdır.
- Üçüncüsü ise kolektiviteyi kimin etkili bir şekilde temsil edebileceğinin belirsizliğidir.

Bu konu ile ilgili olarak grubun meşru temsilini mümkün kılan hukuki uygulamaların mevcut olması gerektiği söylenirken, diğer iki sorunun soyut olarak çözülemeyeceği,

ancak ilgili yasaların yorumlanması yoluyla çözülebilecekleri ifade edilmiştir (Menschenrechte der 3. Generation: Kollektivrechte Menschen Rechts Zentrum, s. 1-2).

Öte yandan kolektif hakların içeriğinin genişliği sebebi ile bağlayıcı olmayan bir ütopya olarak değerlendirilerek, bu hakların insan hakları fikrinin bütünüyle göz ardı edilmesine yol açabileceği de düşünülmüştür. Bu noktada kolektif hakların, insan haklarının yasal uygulama gücünü zayıflatmakla tehdit ettiği söylenebilir. Dolayısıyla ihtiyaç olan hakların, önceki insan hakları çerçevesinde çalışmalar yapılarak ya da önceki hakların genişletilmesi yoluyla yürürlüğe konulabileceği dile getirilmektedir. Örneğin çevresel konularla ilgili olarak BM İnsan Hakları Komitesi, Amerikalılar Arası İnsan Hakları Mahkemesi (AAİHM) ve Avrupa İnsan Hakları Adalet Divanı (EGMR) (Menschenrechte der 3. Generation: Kollektivrechte Menschen Rechts Zentrum, s. 2) tarafından çalışmalar yapıldığı ifade edilmektedir.

Kolektif hakların doğrudan ya da dolaylı olarak bazı uluslararası antlaşma, sözleşme ya da bildirgelerde yer aldığı da bilinmektedir. Örneğin BM Antlaşması'nın 1. maddesinde Birleşmiş Milletler'in hedeflerinden birinin "Uluslar arasında, halkların hak eşitliği ve kendi geleceklerini belirlemeleri ilkesine saygı üzerine kurulmuş dostça ilişkiler geliştirmek ve evrensel barışı güçlendirmek için diğer uygun tedbirleri almak" olduğu açıklanırken, aynı maddenin 3. paragrafında başka bir hedefi de "İktisadi, sosyal, kültürel ve insani nitelikteki uluslararası sorunların çözümünde; 'ırk, cinsiyet, dil, ya da din' ayrımının gözetilmemesi, insan haklarına ve temel özgürlüklerine saygının geliştirilmesinde ve de teşvikinde uluslararası iş birliğinin sağlanması" (Aral, Üçüncü Kuşak İnsan Hakları olarak Kolektif Haklar, Eylül 2010, s. 10-1) şeklinde ifade edilmiştir.

1979 yılında Cezayir'de kabul edilen ancak resmi bir geçerliliği olmayan Halkların Hakları Evrensel Bildirgesinde şu maddelere yer verilmiştir: "Her halkın ulusal ve kültürel kimliğine saygı duyulma hakkı vardır (2. madde). Her halkın tüm vatandaşlarını temsil eden demokratik bir yönetim altında yaşama hakkı vardır (7. madde). Her halkın arzu ettiği bir ekonomik ve sosyal sistemi seçme ve yabancı müdahalesi olmaksızın kendi ekonomik kalkınma modelini belirleme hakkı vardır (11. madde). Her halkın sanatsal, kültürel ve tarihi zenginliklerini koruma hakkı vardır (14. madde). Her halkın doğal çevreyi muhafaza etme, koruma ve geliştirme hakkı vardır (16. madde)" (Aral, Üçüncü Kuşak

İnsan Hakları olarak Kolektif Haklar, Eylül 2010, s. 9). Buradan da anlaşılacağı üzere çeşitli küresel veya bölgesel uluslararası belgelerde farklı kolektif haklara yer verilmiştir. Bu farklılıklara karşın kolektif hakların kapsamına kalkınma hakkı, kendi kaderini tayin hakkı, barış hakkı, çevre hakkı ve kültürel hakların alınması konusunda akademik görüş birliğinin mevcut olduğu da söylenebilir. Çalışmamızın devamında üçüncü kuşak haklar kapsamındaki ulusal ve uluslararası belli başlı haklar alt başlıklar halinde ele alınıp açıklanmıştır.

1.4.3.1.Kalkınma Hakkı

Kalkınma hakkı 1970'lerde gelişmekte olan ülkelerin daha adil dünya ekonomik düzeni için vermiş oldukları mücadelenin arka planında yer almıştır. Özünde tüm insan haklarının hayata geçirildiği bir toplum tasarlama ve buna katılma hakkını barındırmaktadır (Pollmann & Lohmann, 2012, s. 231). Böylece insan haklarını kalkınma gündemini birbirleriyle ilişkilendirmiş ve insan hakları çevrelerinde esas olarak kabul görmüştür. Tartışmalı olan yanı ise birey, grup ve devletlerin bu insan hakkının ne kadar taşıyıcısı olabileceği konusudur. Kalkınma hakkı uluslararası hukuka göre bağlayıcı olmayan bir çalışma beyannamesi olarak bilinmektedir. Bu hak sert hukukun değil gelişme sürecinde olan “yumuşak hukukun” alanına girmektedir (Aral, Üçüncü Kuşak İnsan Hakları olarak Kolektif Haklar, Eylül 2010, s. 176). Nitekim 1986 yılında BM Genel Kurulunda Kalkınma hakkına dair (41/128 sayılı Karar) bir bildirge kabul edilmiştir (Sukopp, 2003, s. 26-7).

Kalkınma hakkı bağlamında 1945 tarihli BM Anlaşması'nın asıl hedeflerinden birisi, “Tüm dünyada daha geniş bir özgürlük içinde, daha iyi yaşama koşulları sağlanmasını ve sosyal bakımdan ilerlemeyi kolaylaştırmaktır” şeklinde ifade edilmiştir. Dolayısıyla, bahsettiğimiz anlaşmanın 1. maddesinin 3. paragrafında BM'nin hedeflerinden birisi de “İktisadi, sosyal, kültürel ya da insani nitelikteki uluslararası sorunların çözümü için uluslararası iş birliğini gerçekleştirmektir” şeklinde ifade edilmiştir. Öte yandan Berdal Aral; “Kalkınma hakkından ifade edilmekle beraber, halkların refahının uluslararası toplumun büyük ölçüde kaygısı olacağı ilk kez BM Antlaşması'nda açıklanmıştır” demektedir (Aral, Üçüncü Kuşak İnsan Hakları olarak Kolektif Haklar, Eylül 2010, s. 166).

Yine kalkınma hakkıyla bağlantılı olan önemli hususları düzenleyen ve evrensel kapsamda geçerliliği olan diğer bir belge ise 1976 yılında yürürlüğe giren Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi'dir. Sözleşmenin 11. maddesinde “Bu sözleşmeye taraf devletler, herkese, kendisi ve ailesi için beslenme, giyim ve konut dâhil yeterli bir yaşam düzeyi ve yaşama koşullarını sürekli olarak geliştirme hakkı tanır. Taraf devletler, özgür isteğe dayalı uluslararası iş birliğinin bu alandaki temel önemini tanıyarak bu hakkın gerçekleştirilmesini sağlama yolunda gerekli girişimlerde bulunur” ifadeleri yer almıştır. Dolayısıyla bu sözleşmeye göre yurttaşların çalışma, sosyal ve güvenlik hakkı, eğitim hakkı ve sağlıklı bir yaşam sürme hakkı ülkelerce güvence altına alınmalıdır.

Yukarıda da belirtildiği gibi BM Genel Kurulu, 1986 yılında Kalkınma Hakkına İlişkin Bildiri'yi kabul etmiştir. Bu belge kalkınma hakkını açıklayan ilk uluslararası hukuk belgesi olarak da bilinmektedir. Bu bildirin girişinde kalkınma tanımı açıklanmaya çalışılmıştır. Buna göre kalkınma; “Tüm toplumun refah düzeyinin düzenli bir şekilde yükseltilmesini amaçlayan, geniş kapsamlı bir iktisadi, toplumsal, kültürel ve siyasal süreçtir” (Aral, Üçüncü Kuşak İnsan Hakları olarak Kolektif Haklar, Eylül 2010, s. 168) şeklinde ifade edilmiştir. Bu bildirin ilk maddesi şöyledir: “Gelişme hakkı, her insanın ve bütün halkların, bütün insan haklarının ve temel özgürlüklerin tam olarak gerçekleşeceği bir ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal gelişmeye katılma, katkıda bulunma ve bundan yararlanma hakkına sahip olması nedeniyle vazgeçilmez bir insan hakkıdır” (Çelik, 2011, s. 461). Bu ifadeden de anlaşılacağı gibi kalkınma hakkının vazgeçilmez bir insan hakkı olduğu gösterilirken, bu hakkın kullanıcıları bireyler ve halklar olarak ifade edilmiştir.

Kalkınma hakkı beyannamesinde bu hakkın tüm halkların hakkı olduğu, bütün insan haklarının ve temel özgürlüklerinin ekonomik, sosyal, kültürel ve politik bir gelişme hakkına sahip olduğu ve bu hakkın vazgeçilemez bir insan hakkını temsil ettiği vurgulanmıştır. Kalkınma hakkı tüm insan haklarının bir arada uygulandığı gelişim süreci olma özelliğiyle ön plana çıkmaktadır. Örneğin bu değişim ve gelişim sürecinde herhangi bir baskı ya da zorbalık söz konusu ise bu noktada insan haklarının ihlal edildiği söylenebilir. Bu sebeple sadece sonuç değil gelişme süreci de insan haklarına uygun olmalıdır (Menschenrechte der Zweitte Generation: Leistungsrechte, s. 2-4). Buradan hareketle kalkınma hakkının uluslararası teamül hukukunu oluşturduğu varsayılabilir.

Kalkınma Hakkı Beyannamesinde mümkün olan iki olasılık vardır: Talep edenler ve talep etmekle yükümlü olanlar. Bu olasılıklarda biri, bireylerin (veya kolektif/grupların) kendi devletlerine karşı hakkı, diğeri de devletlerin kendi aralarındaki hukuki hakları gibidir. Birinci olasılık devletler iyi ve daha sorumlu bir yönetimden ve insan haklarının sağlanmasından tüm sakinlerine karşı sorumludurlar. Beyannamenin dayandığı kapsamlı kalkınma kavramına göre, kalkınmanın yalnızca ekonomik kavramları barındırdığı söylenemez. Aynı zamanda sosyal kazanımlara ve kamusal yaşamı şekillendirmeye yönelik katılımı da içerdiği bilinir (Pollmann & Lohmann, 2012, s. 294). Bundan dolayı insanlar gelişimin merkezine yerleştirip, gelişim stratejileri buna göre formüle ediliyor. Kalkınma Hakkı Beyannamesi, devletleri tüm insan haklarına saygı göstermeye, korumaya ve bunları garanti altına almaya mecbur ediyor (Hennings, 2009, s. 72-3). Buna karşılık bu hakkın ulusal olarak nasıl uygulanacağı ve diğer insan haklarıyla ilişkisinin nasıl şekillenmesi gerektiği henüz ayrıntılı olarak açıklanamamıştır.

İkinci olasılık, özellikle bağımsız devletlerin ve temsilcilerinin birbirine karşı sorumluluğu, uluslararası alanda iş birliği ve kalkınmayı teşvik eden bir yapı oluşturma yükümlülüğünü içerir. Mevcut dünya ekonomik düzeninin yeniden şekillenmesi ile beraber sanayide gelişmekte olan ülkelere finansman, bilgi aktarımı ve kalkınma iş birliği kapsamında sunulan ödemelerde artış sağlanması talep ediliyor (Fritzsche K. P., Menschenrechte. Eine Einführung Mit Dokumenten, 2016, s. 31-2). Buradan anlaşılacağı gibi kalkınma hakkı aynı zamanda devletler arasındaki iddiaları haklı çıkarmayı yani devletleri insan haklarının taşıyıcıları haline getirmeyi amaçlamaktadır. Fakat kimilerince bu durum, bireylerin (uygun olduğunda grupların) devlete karşı iddialarını haklı çıkaran haklar olarak hâkim olan insan hakları anlayışıyla bağdaşmadığı ve sanayileşmiş ülkelerin bile böyle bir kalkınma hakkı anlayışına karşı çıktıklarını belirtmişlerdir. Bunun yerine, kalkınmaya katkıda bulunma noktasındaki birincil sorumluluğun ilk olarak her bir ülkenin iyi yönetilmesine dayanmasını, kalkınma yardımı ödemelerinin gönüllü olmasını, hukukun üstünlüğünün sağlanmasını ve yolsuzlukla mücadele edilmesine dayanan anlayışı savunmuşlardır (Walter F. , Nowak, Sommer, Sax, & Grabenwarter , 2010, s. 7-8).

Bölgesel antlaşmalarda da kalkınma hakkına dair maddele yer verildiği bilinmektedir. 1986 tarihli Afrika (Banjul Şartı) İnsan ve Halkların Hakları Şartının 22. maddesinde, sözleşmenin yalnızca taraf devletleri kapsayan bölgede yasal olarak bağlayıcılığı olduğu

belirtilmiştir (Klingst, 2015, s. 13). Bahsedilen maddede geçen ekonomik kalkınma hakkı kapsamında;

- “Bütün halklar, özgürlükleri, kimlikleri ve insanlığın ortak mirasından eşit olarak yararlanmaları layıkıyla dikkate alınarak, ekonomik, sosyal ve kültürel gelişme hakkına sahip olacaktır.”
- “Devletlerin tekil yahut toplu olarak, gelişme hakkının kullanılmasını temin etme ödevi vardır” (Gemalmaz, Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı, 2010, s. 907).

Burkhard Schöbener’e göre kalkınma hakkı, tanımlanan haklar arasında en gelişmiş olanıdır. Bu hak BM Genel Kurulu'nun daha sonraki kararlarında da (bildirgelerde) defalarca vurgulanmıştır. 1992 Rio Çevre ve Kalkınma Konferansı, 1993 Viyana İnsan Hakları Konferansı'nın nihai bildirgesinde ve 2000 yılındaki BM zirvesinin Milenyum Bildirgesi'nde yer almıştır (Schöbener, 2014, s. 289-290).

1992 yılında yapılan Rio Çevre ve Kalkınma Konferansında ABD, Kanada ve Avrupa Topluluğu'nun itirazlarına rağmen kalkınma hakkına yer verilmiştir. Söz konusu bu bir bildiri olması nedeniyle bağlayıcı değildir. Rio bildirisinin 3. ilkesi, “Bugünkü ve gelecek kuşakların kalkınma ve sağlıklı bir çevre gereksinimlerinin hakkaniyete uygun bir şekilde karşılanması için, kalkınma hakkının hayata geçirilmesi elzemdir” ifadesi kullanılmıştır. Daha sonra 1993 yılında Viyana’da düzenlenen İnsan Hakları Konferansı sırasında kabul edilen sonuç bildirisinde, “kalkınma hakkının evrensel ve devredilmez bir insan hakkı olduğu” bir kez daha vurgulanmıştır. Ancak bu kez ne ABD ne de başka bir devlet, kalkınma hakkının bir insan hakkı olduğuna dair tanıma karşı çıkmamışlardır. Bu bildiri de şu sözlere yer verilmiştir: “Demokrasi, kalkınma ve insan haklarına ve temel özgürlüklere saygı, birbirine bağlı olduğu gibi, bunların her birinin varlığı diğerlerini güçlendirir” şeklinde ifade etmiştir (8. paragraf) (Aral, Üçüncü Kuşak İnsan Hakları olarak Kolektif Haklar, Eylül 2010, s. 171-172).

Öte yandan 1998 yılında BM İnsan Hakları Komisyonu, bu ve diğer sorunları açıklığa kavuşturmak için bir çalışma grubu ile bu alanda bağımsız bir uzman olan Arjun Sengupta'yı atamıştır. Sengupta'nın bazen çok teorik olduğu düşünülen kalkınma hakkının

somutlaştırılması konusundaki çalışması, kalkınma hakkının daha da kutuplaşmasına ve siyasallaşmasına engel olamamıştır (Pollmann & Lohmann, 2012, s. 295). 2004 yılında BM İnsan Hakları Komisyonu, Milenyum Kalkınma Hedeflerinin (Millenium Development Goals, MDG) uygulanması için kriterler ve iyi örnekler geliştiren, kalkınma hakkı konusunda tekrar üst düzey uzman bir grup oluşturulmuştur. Böylelikle insan hakları çerçevesinde yoksulluğun azaltılması için kalkınma gündemi ve Milenyum Kalkınma Hedefleri tekrar bir araya getirilmiştir. 2007'de Küba BM Genel Kurulunun 3. Komitesinde, dünya ekonomik ve mali düzeninin en iyi sistemi için bir reform çağrısı yapmıştır. Bu çağrı sonucunda kalkınma hakkı kapsamında bir karar çıkmıştır. Çıkarılan bu karar sanayileşmiş ülkeler hariç, BM Genel Kurulunda büyük oranda kabul görmüştür (Klingst, 2015, s. 30-33). Böyle bir sözleşmenin şu anda sanayileşmiş ülkeler tarafından onaylanmayacağı, ancak bunların uygulanması için iş birliğinin kaçınılmaz olduğu ortadadır. Sanayileşmiş ülkelerin siyasi isteksizliği, kalkınma hakkının uluslararası teamül hukuku altında pekiştirilmesinin önünde engel teşkil etmektedir. Ekonomik açıdan destekleyici ülkelerin reddettiği bir kongre hazırlama planının, kalkınma hakkının üst düzey uzmanlar grubu tarafından hâlihazırda ileri düzeyde işlevsel hale getirilmesine engel olup olmayacağı henüz bilinmemektedir.

Sonraki yıllarda kalkınma hakkının önem kazandığı açıktır. Bununla beraber uluslararası ekonomik düzenin daha adil bir şekilde tasarlanması, kalkınma ortaklıklarının pratik uygulaması ve tasarımı konusunda tartışmalar devam etmektedir.

1.4.3.2.Kendi Kaderini Tayin Hakkı (Self-Government)

Halkların kendi kaderini tayin hakkının, 1917 Bolşevik Devrimi'nde öne çıkan "halk egemenliği" kavramıyla bütünleşmeye başladığı bilinmekle beraber daha önceki süreçte de (18. yüzyıl, Amerikan Devrimi ve Fransız Devrimi) gündeme geldiği görülmektedir. Bu kavramın önceleri siyasi bir ilke olarak vurgulandığı, ancak I. Dünya Savaşı sonrasında ise uluslararası platformda tekrar gündeme getirilerek daha çok önem kazanmaya başladığı ifade edilmektedir. Wilson İlkeleri'ne göre; "Belli bir toprak parçasının geleceğine, orada yaşayan halk kendi özgür iradesiyle karar vermelidir" bu sebeple bu ilkenin Avrupalı sömürgeci devletlerin çıkarlarıyla çatıştığı belirtilmiştir. Buna karşın, Paris Barış Konferansı'nda ve Milletler Cemiyeti'nde bu ilkeye pek fazla yer verilmediği

bilinmektedir. Yine de ilkenin bu zaman diliminde hiçbir etkisinin olmadığı söylemek yersiz olacaktır. Nitekim Osmanlı Devleti'nin savaşta kaybettiği topraklar üzerinde yeni rejimlerin oluşması ve Aral'ın da belirttiği gibi "Orta ve Doğu Avrupa'da kurulan yeni devletlerle, büyük Avrupalı güçlerin azınlıklara ilişkin yaptıkları özel düzenlemeler, halkların kendi geleceklerini belirleme ilkesinin doğrudan sonuçları" olarak değerlendirilmiştir (Aral, Üçüncü Kuşak İnsan Hakları olarak Kolektif Haklar, Eylül 2010, s. 27-8).

Kendi kaderini tayin hakkı ile tüm insanlara kendi siyasi statüleri, ekonomik, sosyal ve kültürel gelişimleri (siyasi boyut) hakkında karar verme ve doğal zenginliklerini (kaynak boyutu) özgürce kullanma hakkı verilmiştir. Politik açıdan bu hak, iç ve dış olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Dış boyutuyla, dış müdahaleden ve fiili suiistimalden uzak olma hakkını içerir. Kendi kaderini tayin hakkının belirli halklara bir devletten ayrılarak bağımsız bir devlet olma hakkı verip vermediği, böyle bir hak söz konusu olduğunda bu sürecin hangi koşullar altında nasıl ilerlemesi ve gelişmesi gerektiği açıklığa kavuşturulamamıştır. Kimilerince bu hak, devletlerin toprak bütünlüğü ilkesiyle sınırlıdır. Kendi kaderini tayin hakkının iç boyutu ise, tüm yurttaşlara devletle ilgili alınan kararlara katılma ve devletin şekillenmesinde aktif rol alma hakkını tanır. Bu yönüyle "demokrasi hakkı" ve "özerk bölgesel otorite hakkı" olarak da anlaşılabilen için kendi kaderini tayin hakkı hem iç hem dış boyutuyla siyasi tartışmalara açıktır (Pollmann & Lohmann, 2012, s. 299).

Halkların kendi kaderini tayin hakkı modern uluslararası hukukun en fazla tartışılan konulardan biri haline gelmiştir. Hakkın öznesine dair belirsizliğe rağmen günümüzde, "halk" olduğunu iddia eden bir toplumsal grubun, uluslararası hukukun devletin bağımsızlığı ve toprak bütünlüğü ilkesine rağmen ayrı bir devlet kurması kolay değildir. Örneğin sömürge sonucunda bağımsızlığını kazanan ülkeler haricinde, 1948-1991 yılları arasında var olan bir devletten ayrılarak devlet kuran tek ülkenin "Bangladeş" olduğu bilinmektedir. Bunun paraleli olarak bir halkın kendi kaderini tayin hakkı, yaşamış olduğu ülkenin toprak bütünlüğüne zarar vermeyen yerel yönetimlere yetki verilmesi olarak değerlendirilirken, belirli ve kapsamlı özerklik veya federatif yönetim biçimini ifade etmek için de kullanılabilir (Çilliler, 2014, s. 78-9).

1948 yılındaki BM Sözleşmesi 1. ve 55. maddelerinde halkların kendi kaderini tayin hakkından bahseder. 1976 “Medeni (Kişisel) ve Siyasi Haklar Sözleşmesi” ve “Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi” sözleşmelerinin 1. maddelerinin içeriğinin yukarıda belirtilen iki maddenin içeriği ile aynı olduğu söylenmektedir. Yine 1976 tarihli Sözleşmenin 1. maddesi şöyledir: “Tüm halkların kendi kaderini tayin hakkı vardır. Bu hak kapsamında, siyasi rejimlerini özgürce seçebilir ve iktisadi sosyal ve kültürel kalkınmalarını diledikleri şekilde gerçekleştirebilirler” (Aral, Üçüncü Kuşak İnsan Hakları olarak Kolektif Haklar, Eylül 2010, s. 31). Bu madde bir bakıma “kolektif” anlamdaki yönetim ilkesini de doğrulamıştır. Bu sözleşmelerde böyle bir karara yer verilmesinin olası nedeni, taraf devletlerin, halkların kendi geleceklerini belirleme hakkından önce bunun bir insan hakkı olduğu düşüncesi ile yetindiklerini vurgulamak istemeleridir (Aral, Üçüncü Kuşak İnsan Hakları olarak Kolektif Haklar, Eylül 2010, s. 32).

1966’da kabul edilen bu sözleşmelerin yanı sıra devletler arasında dostane ilişkiler ve iş birliği için uluslararası hukuk ilkeleri beyanı niteliğindeki “Devletler Arasında Dostça İlişkiler Bildirgesi”nde de (1970) “halklar hak eşitliğinden” söz edilmiş, halkların kendi kaderini tayin ve talep etme ilkesine yer verilmiştir. Ancak uluslararası hukuk metinlerinin, bu hak bağlamında bir halkı oluşturan kriterleri belirlemede başarısız olduğu söylenmektedir. Kültürel bağımsızlığın ön koşulu olarak kişinin kendine ait bir dile ve bir aidiyet duygusuna sahip olması gerektiği düşüncesi kabul görmektedir (Fremuth, 2015, S. 326). Yine BM Antlaşması’nın 73. ve 76. maddelerinde sömürge halklarının kendi kaderini tayin haklarından (Self-government) bahsedilmiştir (Roepstorff, s. 11-3). Bölgesel olarak kendi kaderini tayin hakkı, 1986 tarihli Afrika İnsan ve Halkların Hakları (Banjul Şartı) Sözleşmesi’nin 20. (siyasi boyut) ve 21. maddelerinde (kaynak boyutu) ve 2008 Arap İnsan Hakları Sözleşmesi’nin 2. maddesinde geçmektedir (Demir E. , 2017, s. 21-22). Burada yine “hak” yerine “ilke” teriminin tercih edildiği belirtilmiştir (Duvan, 2013, S. 67).

BM Antlaşması’nın izlenmesinden ve uygulanmasından sorumlu olan Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesince; bazı yerli halklar, kendi kaderini tayin hakkı bağlamında halk olarak nitelendirilmişlerdir. Ancak bir halktan bahsedebilmek için ön şartlar mevcut olsa bile halihazırda bağımsız olan devletler kapsamında kendi kaderini tayin hak-

kının tek ve gerekli sonucu ayrılma değildir. Dışsal olarak kendi kaderini tayin hakkı genellikle iç hukuk lehine arka planda yer alır. Böylelikle etnik veya diğer azınlıklar da kendi geleceklerini belirler. Federal bir devletin parçası olarak daha fazla katılım hakkının kapsamlı özerklik ve ayrıca bireysel azınlıklar için kültürel, din ve dilsel özel hakların garantisini altında olduğu açıklanmıştır (Kymlicka, Çokkültürlü Yurttaşlık, Azınlık Haklarının Liberal Teorisi, 2020, s. 208-9). Yine bir devlet, “Dostça İlişkiler Bildirimine göre, yalnızca Birleşmiş Milletler Sözleşmesi’nin ilkeleri tarafından yönlendirilmesine izin vermediğinde ve nüfusunun bir kısmı soykırım da dâhil olmak üzere büyük ölçüde ayrımcılığa uğradığında, ayrılma ve bağımsızlık hakkına sahip olmaktadır”. Bunlar dışında kendi geleceğini belirleme hakkı son çare olmalıdır şeklinde açıklanmıştır (Gül & Karan, 2011, s. 8-9).

Bölgesel olarak kendi kaderini tayin hakkı 1966 yılındaki Afrika İnsan ve Halkların Hakları Komisyonu'nda yapılan iki insan hakları bildirimde, kendi kaderini tayin hakkının iç boyutuna ilişkin iki kararda, kendini ifade etme fırsatı verilmiştir. 1986’daki Afrika İnsan ve Halkların Hakları Sözleşmesi’nin 21. maddesinde ise “Tüm halklar sahip oldukları zenginliklerden ve doğal kaynaklarından diledikleri şekilde yararlanırlar. Bu hak ancak halkın çıkarları için kullanılacaktır. Bir halk hiçbir şekilde bu haklardan mahrum bırakılmayacaktır (Aral, Üçüncü Kuşak İnsan Hakları olarak Kolektif Haklar, Eylül 2010, s. 35-6) ifadesi yer almaktadır. Komisyona göre kendi geleceğini belirleme hakkı prensipte ayrılma olasılığını içermesine rağmen, bu olasılığın gerçekleşmesi, toprak bütünlüğü ve devletlerin egemenliği gibi uluslararası hukukun diğer ilkelerine uygun olmalıdır denmiştir. Bununla birlikte halkın oylama yoluyla hükümetin kurulmasına dahil olmaması durumu (örneğin askeri hükümet kurulması) kendi kaderini tayin hakkının ihlali olarak değerlendirilmiştir. Öte yandan Afrika Komisyonu, kendi kaderini tayin hakkının dış boyutu hakkında da görüş bildirmiştir. Bunlar yabancı şirketlere taviz verilmesi, yabancı şirketler tarafından sömürülmeye ve yaşam alanlarının tahrip olmasına yol açarsa, yerel halk da bundan maddi bir fayda sağlayamıyorsa 1986 Afrika İnsan ve Halkların Hakları (Banjul Charta) Sözleşmesi’nin 21. maddesi ihlal edilebilir şeklinde açıklanmıştır (Wagner L. , 2017, s. 78).

BM İnsan Hakları Komitesi halkların kendi kaderini tayin hakkını 1984 yılındaki 12 numaralı genel açıklamasında insanların bireysel haklarının güvence altına alınması ve

fiilen (gerçekten) saygı gösterilmesi için temel bir ön koşul olarak tanımlamıştır (Fremuth, 2015, S. 259). Bu bağlamda BM bir dizi bireysel şikâyeti değerlendirirken, aynı zamanda bireylerin kolektif karakterleri nedeniyle kendi geleceğini belirleme hakkını tek başına talep edemeyeceklerini, yalnızca sivil anlaşmanın diğer haklarıyla bağlantılı olarak talep edebileceklerini tespit etmiştir. Sonraki süreçte kendi kaderini belirleme hakkı bağlamındaki yasakların örneğin; Azınlıkların 27. maddesindeki kültürel yaşama katılma hakkı ile azınlıkların yerleşim alanlarını kamulaştırmak suretiyle ekonomik ve sosyal faaliyetlerini yerine getirirken zorluk çektikleri söylenmektedir (Nal, İnsan Hakları Hukuku, 2010, s. 36).

BM Sözleşmesi'nin 2/4. maddesinin devletlerin toprak bütünlüğü ilkesini desteklemesinden dolayı, kendi kaderini tayin hakkı kapsamında var olan devletlerden ayrılma hakkı ile ilgili tartışmalara neden olmuştur. Bu ve bu gibi problemlerin açıklığa kavuşturulması için BM Genel Kurulunun 1960 yılındaki 15 sayılı kararı ile kendi kaderini tayin hakkının sömürge yönetimi altında olan ülkelere veya halklara ait olduğu, herhangi bir sebeple bu devletlerin bağımsızlıklarının geciktirilmemesi gerektiği vurgusu yapılmıştır. Bu ülkelerin bağımsız olmaları için sömürgeci devletlerin bütün yetkilerini vermeleri gerektiği ibaresi vardır. Kararda, bu ülkelerin bir an önce bağımsızlıklarına kavuşmaları gerektiği ve de sömürgeci devletlerin bir parçası olmadıkları vurgusu yapılmıştır. 1962 yılındaki 17 sayılı kararda ise, "halkların doğal kaynaklar üzerinde sürekli egemenlik hakkına sahip oldukları" ifade edilmiştir (Dalar, 2015, s. 20).

Kendi kaderini tayin hakkı bağlamında son dönemlerde ulusal, bölgesel ve uluslararası mahkemeler ve insan hakları koruma kurumları aracılığıyla, özellikle kendi kaderini tayin hakkının iç boyutu bağlamında bir gelişme yaşanmıştır. 1998 yılında uluslararası bir avukat tarafından desteklen Kanada Yüksek Mahkemesi, Quebec'in Kanada'dan ayrılma hakkına ilişkin görüşe, uluslararası hukukun ne net bir biçimde tek taraflı ayrılma hakkını tanıdığını ne de açıkça yasakladığını belirtmiştir. Bununla birlikte Pollmann ve Lohmann'a göre; uluslararası hukukta toprak bütünlüğü ilkesinin önemi nedeniyle, ayrılma hakkının yalnızca kitlesel insan hakları ihlalleri ve yabancı (dışsal) yönetim gibi istisnai durumlarda tanınacağı varsayılmaktadır. Bunun aksi halinde ise "Kendi kaderini belirleme hakkı her zaman ilgili ulusal yasalara göre verilmelidir" şeklinde ifade etmişlerdir (Pollmann & Lohmann, 2012, s. 300). Durgun'un da belirttiği gibi Batı'lı ülkeler bu

gibi sorunlara ve taleplerine (milliyetçilik) çözüm ararlarken, aynı zamanda bazı tavizler (yetkiler) vermek zorunda kalmışlardır. Böylelikle birden fazla ulus barındıran İngiltere, İspanya, Belçika gibi bazı Batı'lı ülkelerin “üniter devletten çok uluslu federal yapılara” geçmeye başladıkları gözlemlenmiştir. Örneğin Kanada, Quebec eyaletine çok geniş özerklik hakları vermesine rağmen, Quebec hareketini bastırabilmek ya da Quebec kimliğini düzenlemek için birçok yollara başvurmaktadır. Bunlar içerisinde iki dillilik, iki kültürlülük, asimilasyon, entegrasyon, kültürlerarasıcılık (interculturalisme), hukuki bireyselcilik (individualisme juridique) ve çok kültürlülük gibi birçok yollar denendiği bilinmektedir. Ancak bu türden girişimlere rağmen, ayrılıkçılık sorunu tam olarak çözülememiştir (Durgun, 2014, s. 142-3).

Sonuç olarak kendi kaderini tayin hakkı, azınlıkların korunması ve yerli halkların haklarının korunması için köprüler kurmaktadır. Bu gruplarla etkin bir şekilde çalışmalar yapılarak, ayrılma talepleri kısıtlanabilmekte ya da engellenebilmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde yabancı yatırımlar bağlamında kendi kaderini tayin hakkının, kaynak boyutunun ve öncesinde özel niteliği taşıyan şirketlerin kamulaştırılmasının önem kazanmaya devam etmesinin beklendiği de söylenebilir.

1.4.3.3. Demokratik Yönetim Hakkı

Demokrasi günümüzde en çok kullanılan ve farklı anlamlar taşıdığı bilinen bir kavramdır. Bu nedenle ne olduğu konusunda tereddüt edildiği ve karmaşık bir kavram olduğu söylenebilir. Demokrasi kavramının tarihi süreç içerisinde doğrudan demokrasi, yarı doğrudan demokrasi, temsili demokrasi, liberal demokrasi, Marksist demokrasi, çoğunlukçu – çoğulcu demokrasi, militan demokrasi ve katılımcı demokrasi gibi birçok türünün ve farklı açılardan birçok sınıflandırmasının ortaya çıktığı gözlemlenmiştir. Bundan dolayı kavram, çok farklı anlamları taşımış karmaşık bir kavramdır (Yavuz B. , 2009, s. 284).

Demokrasinin ve insan haklarının tarihsel ve sistematik olarak siyasi fikirlere atıfta bulunduğu ifade edilir. Dolayısıyla demokrasinin her şeyden önce siyasi bir rejim olduğu söylenilmektedir. Bununla beraber demokrasi kavramı, halkın kendi kendini yönetmesi, olarak açıklanmaktadır. Sözcük Eski Yunanca'da halk anlamına gelen “demos” sözcüğünün ve hâkimiyet, iktidar anlamına gelen “kratos” sözcüğünün birleşiminden doğmuştur

(Çilliler, 2014, s. 79). Bu bağlamda demokrasi tanımı genel anlamıyla, halkın halk tarafından yönetilmesi ve egemenliğin millete veya halka ait olduğunu ifade etmektedir. Dahl demokrasiyi; “Kolektif ve bağlayıcı kararlar almanın benzersiz bir yöntemidir” şeklinde tanımlamaktadır. Abraham Lincoln ise demokrasiyi tanımlarken; “Halkın, halk tarafından, halk için yönetilmesidir” ifadelerini kullanmıştır (Becker & Raveloson, 2008, s. 4). Bülent Yavuz, Abraham’ın bu tanımı ile demokrasiye ulaşılabilmesi için birtakım şartların gerçekleşmesi gerektiği sonucunun ortaya çıktığı ifade etmiştir. Buna göre, “halkın halk tarafından yönetilmesi” ifadesi kısaca, yönetimin halk tarafından yürütülmesi olarak algılanmalıdır. Yani ister doğrudan ister temsili olsun devlet yönetiminde halkın söz sahibi olması ve devlet yönetiminde herhangi bir karar alınmasında halkın görüşlerinin belirleyici olmasıdır. Yavuz “Halk için yönetim” ifadesinden, devlet anlayışının “insan haklarına dayanan bir devlet anlayışı” olması gerektiği sonucunun ortaya çıkabileceğini de vurgulanmıştır. Bu bağlamda devlet yapılanmasından yasaların uygulanmasına kadar insan haklarını temel alan bir fikrin hâkim olması gerektiğini ifade etmiştir. Böylece ulusal politikalar belirlenirken de insan hakları eksenli hareket edilmesi gerektiğini vurgulanmıştır (Yavuz B. , 2009, s. 285).

Dolayısıyla demokrasi kavramının tam olarak anlaşamadığı, kavramının karmaşık olduğu görülmektedir. Yavuz Çilliler; “Demokrasi günümüzde siyasi iktidarların işlev ve sınırlarının, yöneten ve yönetilen ilişkilerinin belirlenmesine dair kabul görmüş ancak somutlaşmamış evrensel normlar olarak varlığını devam ettirirken, yokluğu her türlü istikrarsızlığın sebebi, varlığı ise hiçbir zaman yakalanamayan bir ideale öykünme çabasıdır” demektedir. Demokrasi kavramına bakıldığında, sürekli bir gelişim içerisinde olduğu görülür. Bu nedenle de demokratikleşme sadece Bolivya gibi ülkelerin değil, aynı zamanda İngiltere gibi demokratik ülkelerin de sorunudur. Dolayısıyla demokratikleşme kavramı sürekli olarak yeniden tasarlanmaktadır ve bu sebepten her zaman güncelliğini koruduğu söylenmektedir. Örneğin, 1848 devrimleri döneminde demokratikleşme, birinci kuşak (negatif statü) hakların tanımı olarak gösterilirken, 20. yy. da ise ekonomik ve toplumsal (Pozitif Statü) hakların verilmesi olarak görülmüştür (Çilliler, 2014, s. 80).

1966 yılında kabul edilen Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi’nin 1. maddesi, Tüm halkların kendi geleceklerini belirleme hakkı vardır ifadesini içermektedir. Yine bu hak kapsamında 19. maddede toplantı özgürlüğü, 21. maddede dernek kurma, 22. maddede

seçme hakkı ve doğrudan ya da dolaylı olarak temsilciler aracılığıyla yönetime katılma hakkı ve 25. maddede içsel anlamdaki self-determinasyon hakkı yer almıştır (Galtung, 2018, s. 109).

BM Genel Kurulunda 1970 yılında kabul edilen devletler arasında dostça ilişkilerin geliştirilmesine dair bildiriye, halkların eşit haklara sahip olduklarından ve kendi geleceklerini belirleme hakkına sahip olduklarından söz edilmiştir. Aynı zamanda ırk, inanç ya da renk ayrımı yapılmaksızın herhangi bir ülkede yaşayan tüm vatandaşları temsil eden bir hükûmete sahip olunmasıyla beraber ayrılıkçı azınlık grupların devlet kurma hakları süremeyecekleri ifade edilmiştir (Vereinte Nationen , 1945).

Doğrudan ya da dolaylı demokratik yönetim haklarıyla ilgili olarak insan hakları belgeleri, bu hakların hangi tür bir rejim içerisinde hayata geçirilmesi gerektiğini açıklamakta ve günümüzde de içsel anlamıyla halkların kendi kaderini belirleme hakkının özellikle Batı'lı ülkelerde daha rahat hayata geçirildiği söylenilmektedir. Bu ülkelerde çoğulcu demokrasinin ve hukukun üstünlüğü ilkelerinin hayata geçirilmesinin, azınlıkların siyasi ve kültürel haklarının güvence altına alınmasıyla mümkün olabileceği düşünülmüştür. Bundan dolayı bir “devletin vatandaşı olan çoğunluktan farklı bir etnik, dini ya da dilsel kimliği olan” ve bu anlamda ayrı bir “halk” teşkil eden gruplara bazı Batı'lı ülkelerin anayasalarında özel haklar verilmiştir. Örneğin İspanya'da Katalonya ve Bask bölgesinde yaşayan halkın sahip olduğu özerklik, Belçika'da ana dili Hollandaca ya da Fransızca olanların kamusal alanlarda kendi dillerini konuşabilmeleri, Birleşik Krallık sınırları içerisindeki İskoçya'nın kendisine ait bir parlamentosunun ve hukuk sisteminin olması gibidir (Aral, Üçüncü Kuşak İnsan Hakları olarak Kolektif Haklar, Eylül 2010, s. 91-2).

Bölgesel nitelikte olan örgütlerin de insan haklarının korunması yönünde çalışmalar yaptığından söz etmiştik. Bu örgütlerden biri de Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Teşkilatı'dır. Bu örgüt ilk olarak Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Konferansı (AGİK-1973) adı altında, soğuk savaş döneminde Avrupa'nın bölünmüşlüğüne son verilmesi, güvenlik ve istikrarın sağlanması ve de katılan devletlerle bu amaca yönelik iş birliğinin geliştirilmesi fikriyle kurulmuştur. 1990'lı yıllara kadar bir dizi konferans ve toplantılar gerçekleştirilmiş, daha sonra konferans kapsamı genişletilerek bir örgüte dönüştürülmüş ve 1994'te Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Teşkilatı (AGİT) adını almıştır. AGİT eskinin Doğu ve Batı

bloklarını bir araya getiren ve güvenlikten insan haklarına kadar pek çok konuları düzenleyen önemli bir uluslararası örgüt olarak kabul edilmektedir (Akbulut, Binder, Dzihic, & Gärtner, Mai 2016, S. 18).

Sovyetler Birliği'nin ve Avrupa'daki diğer komünist rejimlerin yıkılmasıyla beraber demokrasi konusu AGİT için daha çok önem kazanmaya başlamıştır. Bu nedenle 1990'lı yıllarda yapılan bazı zirve toplantılarında bu alanda önemli bazı ilkeler kabul edilmiştir. Örneğin 1990'da kabul edilen Kopenhag Belgesi'nde, demokrasinin ve hukuk devletinin, insan haklarının ve temel özgürlüklerin güvence altına alınmasının önemli olduğu vurgulanmıştır. Yine bu belgede serbest seçimlere ve hukukun üstünlüğüne dayanan demokratik toplumların inşası için çaba sarf edileceği açıklanmıştır (Hobe, 2020, s. 182). Bu bağlamda azınlık haklarının da korunacağı da ifade edilmiştir. Daha sonra imzalanan Paris Şartı'nda ise insan hakları ve temel özgürlüklerin korunmasının hükümetlerin en önemli görevleri arasında olduğu ifade edilmiştir. AGİT'in kabul ettiği bir diğer belge olan, Moskova Belgesi'nde ise demokrasi kavramına daha çok vurgu yapılmıştır. Bu belgede, gelecekte demokratik seçimle gelmiş olan iktidarların demokratik olmayan yollarla önünün kapanması ya da bu gibi girişimler yapılması halinde bunların kınanacağı ve de insan haklarını ve demokrasiyi güvence altına alan kurumların destekleneceği açıklanmıştır (Bortloff, 1996, s. 125).

Amerika Devletleri Örgütü'nün 2001 yılında kabul ettiği Amerikalılar-Arası Demokrasi Şartı'nın 1. maddesine göre; Amerika kıtasındaki halkların demokrasiyle yönetilme hakkı vardır dolayısıyla yöneticilerin demokrasiyi güçlendirme ve savunma yükümlülüğünün olduğu ifade edilmiştir. Yine aynı maddenin ikinci paragrafında Amerika kıtasında yaşayan halkların sosyal, siyasi ve iktisadi düzeylerinin yükseltilmesinde demokrasinin hayati bir önemi vardır sözleri yer almaktadır (Fremuth, 2015, S. 692). Yine bu şartın 17 ve 21. maddeleri bir üye ülkede demokratik olmayan yöntemlerle yönetim değişikliği yapılırsa, demokrasinin askıya alınması durumunda, örgütün tedbirler alacağı belirtilmiştir. Bu zaman diliminde örgütün atabileceği en önemli adım ise ilgili devletin üyeliğinin askıya alınması olarak ifade edilmiştir (Furtak, 2015, s. 220).

1999 yılında BM İnsan Hakları Komisyonu tarafından kabul edilen “Demokratik Yönetim Hakkının Yaygınlaştırılması” kararında, demokratik yönetim hakkının “düşünce, vicdan, din, ifade, toplantı ve dernek kurma özgürlüğünü, yazılı ve görsel medya aracılığıyla bilgi edinme hakkını, hukukun üstünlüğü ilkesini, bağımsız yargıyı, genel ve eşit oy ilkesini, siyasal katılım hakkını ve şeffaf ve hesap sorulabilir yönetim ilkesini” kapsadığı ifade edilmiştir. Dolayısıyla demokrasinin dünyanın her yerine yayılması kapsamında, BM’nin ve diğer ilgili örgütlerin çaba göstermesi istenmiştir. Kararın oylamasında, 51 devletin olumlu oyuna karşılık hiçbir devlet olumsuz oy vermemiştir. Bütün bu gelişmeler demokratik yönetim hakkının evrensel geçerlilik kazanmakta olduğunu bize göstermekle birlikte, bunların bağlayıcı değil “tavsiye” niteliğinde olduğu da görülmektedir (Aral, Üçüncü Kuşak İnsan Hakları olarak Kolektif Haklar, Eylül 2010, s. 105-6).

1.4.3.4. Barış Hakkı

Demokrasi ve insan hakları kapsamında kabul edilen onca sözleşme ve bildiriye savaş tehditlerini bertaraf edecek kurumsallaşmaya gidilmesi, bu çerçevede birçok uluslararası organ ve mekanizmalar kurulmasına rağmen, 20. yüzyılda da birçok soykırımın gerçekleşmesine göz yumulmuş, bununla birlikte iki dünya savaşının, pek çok uluslararası savaşın ve iç savaşların sonucunda milyonlarca insan hayatını kaybetmiştir. Günümüzde de buna benzer savaş adı altında ya da başka adlar altında çatışmalar cereyan etmekte ve hâlâ insanlar hayatını kaybetmeye devam etmektedir (Aral, Üçüncü Kuşak İnsan Hakları olarak Kolektif Haklar, Eylül 2010, s. 119).

1945 Birleşmiş Milletler Sözleşmesi’nde “uluslararası barış ve güvenlik” kapsamı içerisinde yer alan “Barış”ın tanımına önem verdiği bilinmektedir. Sözleşmenin 1. maddesinde; “Uluslararası barış ve güvenliği korumak ve bu amaçla barışın uğrayacağı tehditleri önlemek ve bunları boşa çıkarmak, saldırı ya da barışın başka yollarla bozulması eylemlerini bastırmak üzere etkin ortak önlemler almak ve barışın bozulmasına yol açabilecek nitelikteki uluslararası uyuşmazlık veya durumların düzeltilmesini ya da çözümlenmesini barışçıl yollarla, adalet ve uluslararası hukuk ilkelerine uygun olarak gerçekleştirmek” ifadeleri yer almaktadır (Birleşmiş Milletler Antlaşması, s. 5-6). 2. Maddenin 3. paragrafında ise “Tüm üyeler, uluslararası nitelikteki uyuşmazlıklarını, uluslararası barış

ve güvenliği ve adaleti tehlikeye düşürmeyecek biçimde, barışçı yollarla çözerler.” ifadeleri yer almıştır. Bu hükümler, sözleşmenin 2. maddesinin 4. paragrafındaki şiddet yasağı ve toplu barışı korumak için alınacağı belirtilen önlemlerle (tedbirlerle) tamamlanmaktadır (Kırkulak, Temmuz 2007, s. 9-11). Sözleşmenin 8. bölümünde ise uluslararası barış ve güvenliğin tehlikeye girmesi halinde, bağlayıcı karar alma yetkisine sahip olan Güvenlik Konseyinin ne gibi kararlar alma yetkisine sahip olduğu bildirilir. Burada geçen maddelere göre BM Güvenlik Konseyine, saldırgan devletlere karşı askeri güç kullanma yetkisine varana kadar çeşitli yaptırımlar yapabilme yetkisi tanınmıştır. Dolayısıyla barışın tesisi ve korunması konusunda dünyanın en geniş ve kapsamlı örgütü olan BM, önceleri meşru müdafaa adı altında isimlendirirken, daha sonra Güvenlik Konseyinin kararıyla kuvvet kullanma olarak belirtilmiştir (Aral, Bir Grup Hakkı Olarak Barış Hakkı, 2007, s. 6). 1948 Nürnberg Mahkemeleri Statüsünün 6a maddesindeki, Uluslararası Ceza Mahkemesi’nin tüzüğünde de yer alan, bir ifadeye göre saldırı savaşı barışa karşı bir suç olarak nitelendirilmektedir. Sonuç olarak uluslararası hukukta barışın öncelikli olması, savaş ve şiddetin olmaması vurgulanmıştır. Ancak BM’ye rağmen, hâlâ savaş ve çatışmaların bitmediği bilinmektedir. Dolayısıyla geniş anlamda olan barış bir tarafa, askeri olarak bile barışın bir türlü gerçekleşmediği söylenebilir. Aynı zamanda devletler arasındaki bu yükümlülüklerle rağmen, bireylerin veya grupların bir hakkı olarak barış hakkı, üçüncü kuşak haklar arasında en az söz edilen hak olarak ifade edilmektedir (Pollmann & Lohmann, 2012, s. 302).

BM Genel Kurulu diğer uluslararası ilkelerin yanı sıra barış içinde yaşama hakkını onaylayan Toplumların Barış İçinde Yaşama Hazırlamasına ilişkin Deklarasyon’u (*Declaration on the Preparation of Societies for life in Peace, Resolution 33/73*) 1978’de kabul etmiştir. Bu hak ile sadece bireylere değil devletlere ve bütün olarak insanlığa fayda sağlanmasının amaçlandığı ifade edilmiştir. 1984 yılında BM Genel Kurulu tarafından kabul edilen Halkların Barış Hakkı Bildirgesi’nin (*Declaration on the Rights of Peoples to Peace 39/11*) bu hakkı teyit ettiği bilinmektedir (Fremuth, 2015, S. 499-500). Son olarak bahsedilen bildirmede devletlere barış hakkını uygulama, özellikle uluslararası ilişkilerde nükleer savaş ve şiddetten uzak durma ve bunun yerine öncelikli olarak BM şartında yer alan barışçıl çözüm mekanizmalarını kullanma ya da uygulama çağrısı yapılmıştır.

Yasal olarak bağlayıcı olan tek barış hakkı, 1986 Afrika İnsan ve Halkların Hakları (Banjul Şartı) Sözleşmesi'nin 23. maddesine dayanmaktadır. Bu maddede şöyle ifade edilmektedir: “Tüm halkların ulusal ve uluslararası düzeyde barış ve güvenlik içinde yaşama hakkı vardır. Birleşmiş Milletler Antlaşması'nda üstü kapalı olarak ifade edilen ve Afrika Birliği Örgütüncü teyit edilen dayanışma ve dostça ilişkiler ilkesi, devletler arasındaki ilişkileri yönlendirecektir” (Aral, Üçüncü Kuşak İnsan Hakları olarak Kolektif Haklar, Eylül 2010, s. 123). Ancak Afrika İnsan Hakları Komisyonu tarafından, şimdiye kadar bu hakkın içeriğini tanımlayan hiçbir karar alınmadığı da söylenmektedir (Pollmann & Lohmann, 2012, s. 303).

Devletlerin arka planda savaşa hazırlık ve silahlanma yarışı içerisinde olduğu gözlemlenirken, aynı zamanda belirtilen beyannameler ve hükümler belirlenerek ve ön plana çıkarak netlik kazanmaya başlamıştır. Bununla birlikte, barış sadece devletlerin değil, halkların ve bireylerin de en önemli uğraşı haline gelmiştir. Nitekim barışın olmadığı yerde halkların huzur içerisinde yaşayabilmelerinin mümkün olduğu söylenemez. Ayrıca ekonomik kalkınmanın gerçekleşmesi için barış ortamının korunması gerekmektedir. Bundan dolayı 1986 yılında BM bünyesinde kabul edilen iktisadi kalkınma hakkına dair bildiride barış, silahlı savaş ve iktisat arasındaki bağlantıya vurgu yapılmıştır (Sommermann, 1997, S. 269). Sözü geçen bildiride barışın en önemli koşullarından birisinin silahlı savaşın olduğu ve bunun yoksul ülkelerin iktisadi kalkınmasına katkıda bulunacak önemli miktarda sermayeyi açığa çıkaracağı belirtilmektedir. Bu durum 7. maddede; “Tüm devletler uluslararası barış ve güvenliği gerçekleştirmek, korumak ve güçlendirmek için çaba sarf edecekler ve bu amaçla etkili bir uluslararası denetim altında genel ve topyekûn bir silahlı savaşmayı gerçekleştirmek için ellerinden gelen gayreti gösterecekler ve silahlı savaşmaya yönelik etkili tedbirler neticesinde, elde edilen kaynakların başta kalkınmakta olan ülkeler olmak üzere geniş kapsamlı bir kalkınma için kullanılmasını sağlamaya çalışacaklardır” (Aral, Üçüncü Kuşak İnsan Hakları olarak Kolektif Haklar, Eylül 2010, s. 132) şeklinde belirtilmiştir.

2000 yılında ülkelerin çoğunun katılımı sonucunda kabul edilen BM Milenyum (Binyıl Bildirgesi) Bildirgesi'nde, “barış, güvenlik ve silahlı savaş” adı altında dünyanın kitle imha silahlarından arındırılmasına, uyuşmazlık durumlarında barışçıl yollarına başvurulmasına ve uluslararası insan hakları belgelerinin devletler tarafından kabul

edildiği ifade edilmiştir. Bildirinin 8 ve 9. maddelerinde de barışa vurgu yapıldığı görülmektedir (Aral, Üçüncü Kuşak İnsan Hakları olarak Kolektif Haklar, Eylül 2010, s. 139).

“Pozitif barış” kavramı, Norveçli Akademisyen Johan Galtung tarafından savaş ve barış araştırmalarında kullanılmak üzere geliştirilmiştir. Bu kavram devletlerin ulusal topraklarında insani yaşamı ve onur koşulları oluşturma sorumluluğunu yeniden odak noktası haline getirmiştir. Galtung’a göre; doğal olarak her insanın isteği savaş ve çatışma olmadan barış içerisinde yaşamaktır. Bu nedenle Galtung, “pozitif barış” kavramı bağlamında barış kavramının ötesinde görüşler ortaya koymuştur (Simeonov, Ağustos 2019, s. 501). Onun bu alandaki bilimsel çalışmaları barışın kapsamı, anlamı ve öneminin anlaşılması açısından büyük önem taşımaktadır. Norveçli akademisyen Johan Galtung’a göre; doğal olarak her insanın isteği savaş ve çatışma olmadan barış içerisinde yaşamaktır. Onun bu alandaki bilimsel çalışmaları barışın kapsamı, anlamı ve öneminin anlaşılması açısından büyük önem taşımaktadır. Galtung, çalışmalarında genel olarak barışın iki türüne işaret etmiştir: Negatif barış ve pozitif barış. Barışın birinci boyutu olan “negatif barış” döneminde kişisel / doğrudan şiddet sona ermiştir, ancak yapısal şiddet devam etmektedir. “Pozitif barış” ise kişisel / doğrudan şiddetin ve yapısal şiddetin olmaması durumunu ifade etmektedir. Galtung, pozitif barışın aynı zamanda sosyal adaleti ifade ettiğini de belirtmektedir. Dolayısıyla bu kavram devletlerin ulusal topraklarında insani yaşam ve onur koşulları oluşturma sorumluluğunu yeniden odak noktası haline getirmiştir (Simeonov, Ağustos 2019, s. 501-2).

Buna dayanarak barış hakkının pek çok amacının başka hakları ve bunlarla ilgili kavramları da etkilediği söylenebilir. Sosyal açıdan adil kalkınmanın önemi, yoksulluğun ortadan kaldırılması ve kalkınma hakkındaki tartışmalar buna örnek olarak gösterilebilir. Bununla beraber barış hakkının içerik açısından henüz kesin bir şekilde sistemleştiği söylenemez. Devletlerin kendi halklarının korunmasına ilişkin sorumluluğu ve uluslararası toplumun her türlü ek sorumluluğu, sözde koruma sorumluluğu bağlamında tartışılmaktadır. 2010 yılında Kampala’daki Uluslararası Ceza Mahkemesi’nin tüzüğüne ilişkin ilk gözden geçirme konferansında, saldırı savaşı konusuna değinilerek bunun yasaklandığı belirtilmiştir. Ancak günümüzde henüz yürürlüğe girmiş değildir. Sonuncusu ise aynı zamanda

bireyleri korumaya hizmet ettiğini söyleyerek ve bireyler için cezai bir sorumluluğu formüle ettiğini açıklamıştır. Ancak bunun, bir insan hakkı olarak tasarlanmadığı bilinmektedir (Ambos, 2010, s. 652-3).

Barış hakkının cazip olmaya devam ettiği bilinmektedir. 2007 yılında bir İspanyol insan hakları toplumu (die Asociación Española para el Desarrollo y Aplicación del Derecho Internacional de los Derechos Humanos/ İspanyol Uluslararası İnsan Hakları Hukukunun Geliştirilmesi ve Uygulanma Derneği), barış hakkının münferit unsurlarını, bir deklarasyonla dile getirmiştir. Böylece bu konular sivil toplum kuruluşlarının her platformunda tartışmaya açılmış ve bunlar yazılı olarak BM Genel Sekreterliğine sunulmuştur. Bunun sonucunda BM İnsan Hakları Konseyi, barış hakkını (A/HRC/11/4) 2009 yılında aldığı bir kararla kabul etmiş ve sonrasında bir danışma organı görevlendirmiştir (Zayas, 2008, s. 214-5). Sözü geçen danışma organı barış hakkına ilişkin bir bildirge taslağı hazırlayıp bu konuyu uluslararası kuruluşlarla istişare etmiş ve sonuçlarını özetleyen bir rapor hazırlayarak komisyona sunmuşlardır. Bu rapor içerisinde silahsızlanmadan çevrenin korunmasına kadar birçok konu ele alınmıştır (Sienknecht, 2005, s. 59). Raporun, barış misyonlarından askerlik hizmetlerinin reddine, özel güvenlik hizmetlerinden kalkınmaya ve korunmaya (savunmasız) muhtaç gruplara kadar uzanan geniş bir yelpazeyi kapsadığı bilinmektedir. Bu sebeple bu ara raporun barış kavramının karmaşıklığını gideren ve yasal çerçevesini netleştiren bir rapor olduğu söylenebilir (Pollmann & Lohmann, 2012, s. 304).

1.4.3.5.Çevre Hakkı

Genellikle sağlıklı temiz, güvenli vb. kelimelerle nitelendirilen çevre hakkı kapsamında, çevreyle ilgili garantiler ve uluslararası insan hakları sözleşmelerine ve çevre anlaşmalarına katılım haklarına ek olarak, temiz bir çevre için kabul görmüş, geleneksel bir uluslararası hukukun ne ölçüde geliştirildiği konusu tartışılmaktadır. Temiz, sağlıklı bir çevrenin bağımsız, açık bir hakkın gerçekte çevrenin korunmasına ne ölçüde fayda sağlayacağı da tartışmalar arasına girmiştir.

Narmina Jalalova; Çevre hakkının içeriğinde, karar alma süreçleri ve adli koruma yerine bilgilendirilmiş katılım hakkı gibi prosedürel bir boyut olmalıdır demektedir (Jalalova, 2016, s. 20-1). Öte yandan asli ve hukuki boyutlarıyla çevre hakkı, doğal yaşam

alanlarının korunması gerektiği düşüncesini içermektedir. Ayrıca sürdürülebilirlik kavramı da kuşaklar arası eşitlik kavramı altında tartışmaya dâhil edilmiştir. Çevre hakkı konusundaki tartışmalar, uluslararası çevre hukuku ile uluslararası insan hakları yükümlülükleri arasındaki kesişme noktasını oluşturmaktadır (Kern, 2020, s. 2-3). Dolayısıyla çevre hakkı insan hakları alanında ayrı bir hak olarak tanınmaya başlanmış ve uluslararası anlaşma ve belgelerde yer almıştır. Üçüncü kuşak insan hakları arasında yer alan bu hakkın, 20. yüzyılın ikinci yarısında daha çok gündeme geldiği ifade edilmiştir (Çevre Hakkı, 2016).

Çevre hakkı ilk önce sağlık hakkı kapsamında ortaya çıkmıştır. Dünya Sağlık Örgütü'nün (WHO) 1946'da hazırlanıp 1948'de yürürlüğe giren anayasasında, sağlıklı olmak, “ırkları, dinleri, siyasi düşünceleri, ekonomik ve toplumsal koşulları ne olursa olsun, tüm insanların temel haklarından biri” olarak açıklanmıştır (Eltan, 2016, s. 5). Yine 1948'deki İHEB'in 25. maddesinde ise “tüm halkların insan sağlığına uygun bir yaşam standardına sahip olma hakkı” olarak vurgulanmıştır (Aral, Üçüncü Kuşak İnsan Hakları olarak Kolektif Haklar, Eylül 2010, s. 248). 1948'deki İHEB'te çevre hakkına detaylı olarak yer verilmediği gözlemlenmiştir. Zira o dönemlerde çevre konusunda belgelerin düzenlenmesi için çevresel zararların büyüklüğü ve ehemmiyeti konusunda toplumsal bir bilincin mevcut olmadığı bilinir. Daha çok İkinci Dünya Savaşı'nın yol açtığı çevresel zararlar nedeniyle çevrecilik düşüncesinin oluşmaya başladığı ifade edilir. Dolayısıyla çevre bilincinin daha çok 1970'lerde hissedilmeye başlandığı söylenmektedir (Güveyi, 2018, s. 638).

Faruk Bilir'in ifade ettiği gibi uluslararası alanda çevre hakkı ilk defa Stockholm'de yapılan BM Çevre ve İnsan Konferansı'nda (1972) ciddi bir şekilde gündeme gelmiştir. Burada 100'den fazla ülkenin temsilcilerinin katılımlarıyla, çevre sorunlarına yönelik politika arayışı içerisinde olunmasından dolayı bu konferans bir dönüm noktası olarak kabul edilmiştir (Bilir & Handemir, 2011, s. 144). Sağlıklı bir çevre hakkına ilk kez bu konferansta kabul edilen Stockholm Bildirgesi'nin 1. maddesinde “sağlıklı bir çevrede yaşama hakkı” ifadeleriyle yer verilmiştir. Diğer maddelerde ise, insanların onurlu ve esenlik içinde bir yaşama izin veren sağlıklı bir çevrede özgürlük, eşitlik ve uygun hayat şartları içinde yaşama hakkından bahsedilmiştir (Turhan A. , 2013, s. 375). Bu ifadelerden anla-

şılacağı gibi bildiri devletlere, insan sağlığına zarar veren çevre kirliliğinin önüne geçilmesi konusunda görevler vermiştir. Ancak bunun bir bildiri olması sebebiyle herhangi bir bağlayıcılığının olmadığı bilinmekle beraber, hukuki bir öneme sahip olduğu da bilinmektedir (Dadak, s. 318).

Bölgesel nitelikteki sözleşmelerden 1986 kabul edilen Afrika (Banjul Charta) İnsan ve Halklarının Hakları Sözleşmesi'nin 24. maddesinde, halkların genel olarak tatmin edici ve kalkınmasına yardımcı olan bir çevreye sahip olmaya hakkı olduğu belirtilmiştir. Başka bir maddede bu hak Tüm insanların kendilerini geliştirmelerine imkân sağlayan uygun bir çevrede yaşama hakkına sahiptir şeklinde ifade edilmiştir (Jalalova, 2016, s. 48-9). Ancak kavram çok geniş olduğundan bu maddenin gerektiği şekilde ele alınmadığı söylenebilir. Bununla beraber bu hakların, yasal olarak, sözü geçen maddede yer aldığı bölgesel düzeydeki kararlarla belirlenmiştir. Bu bağlamda Afrika İnsan Hakları Komisyonu, Nijerya petrol rezervlerinin yabancı şirketler tarafından sömürülmesi ve bununla ilgili olarak toprak ve yeraltı sularının kirlenmesi (Sosyal ve Ekonomik Haklar Eylem Merkezi, SERAC vs. Nijerya) hakkındaki bir kararında, hükûmetin temiz bir çevre hakkı ile bunu yapmak zorunda olduğuna ilişkin karar alındığını açıklamıştır (Schöbener, 2014, s. 288). Bundan dolayı kirliliği ve ekolojik bozulmayı önlemek, doğanın korunmasını teşvik etmek ve çevresel olarak sürdürülebilir kalkınmayı ve doğal kaynakların kullanımını sağlamak için uygun olan birçok farklı adım atılarak önlemlerin alınmasına karar verilmiştir. Amerikan insan hakları sözleşmesinde, 1988 San Salvador Protokolü'nün 11. maddesinde, herkesin sağlıklı bir çevrede yaşama hakkının var olduğu vurgulanmıştır (Deutscher Bundestag, 26. Februar 2019, s. 2-6).

1992 yılında Brezilya'nın Rio şehrinde yapılan BM Çevre ve Kalkınma Konferansı (UNCED), Dünya Zirvesi olarak çevre ve kalkınma kapsamında bütün dünya ülkelerinin küresel düzeyde ilk kez bir araya geldiği konferans olarak bilinmektedir. Konferans bildirgesinin 1. maddesinde, doğa ile uyumlu sağlıklı ve verimli bir yaşam hakkına değinilmiştir (Dadak, s. 319). Ayrıca 1994 yılında BM İnsan Hakları ve Çevre Özel Raportörü, insan hakları ve çevreye ilişkin taslak ilkelerini sunmuştur. Bu ilkeler "güvenli, sağlıklı ve bozulmamış bir çevre hakkı" ifadelerini içermektedir (Boyle, 2006, s. 471-2). Ancak Pollmann'a göre, bu ilkeler uluslararası toplumdan destek görememesi nedeniyle daha fazla takip edilmemiştir. Bundan dolayı uluslararası hukuk uzmanları arasında hâkim olan

görüŖe göre, bu belgeler henüz evrensel teamül hukukunu oluŖturabilecek durumda değil-lerdir. Bunun için gereken tek tip devlet mahkûmiyetine ek olarak, kesin bir devlet uygu-lamasının eksikliğinin olduğu ifade edilmiŖtir (Pollmann & Lohmann, 2012, s. 296).

Nitekim bir dizi uluslararası anlaŖmanın çevresel konularda usul (prosedürel) hak-larını koruduğu açıktır. Örneğin diğer ülkelerdeki projelerin önemli sınır ötesi etkilere sa-hip olması sebebiyle, çevresel etki değerlendirme prosedürlerinden etkilenen ülkeler, hal-kın katılımıyla 1991 yılındaki sınır ötesi çevresel etki değerlendirmelerine iliŖkin Espoo SözleŖmesi imza edilmiŖtir. 1998 yılında Avrupa kıtasında insan hakları ile çevreyi bir bakıma iliŖkilendiren ve bağlayıcı nitelikte olan ilk uluslararası belge Aarhus SözleŖme-sidir (Aral, Üçüncü KuŖak İnsan Hakları olarak Kolektif Haklar, Eylül 2010, s. 251). Ke-mal Dadak bu sözleŖme için “herkesin çevreyle ilgili bilgilere serbestçe ulaŖma, çevreyle ilgili konularda karar alma sürecine katılma ve yargı yoluna baŖvurma haklarını güvence altına almakta ve bu amaca ulaŖmak için taraf devletlere somut yükümlülükler yüklemek-tedir” ifadelerini kullanmıŖtır (Dadak, s. 320). Aarhus SözleŖmesi’nden çeŖitli ulusal ana-yasalarda ve bağlayıcı olmayan insan hakları beyannamelerinde bahsedilmektedir (Beyerlin, 2005, s. 525-6). Yukarıda değinildiği gibi çevrenin korunması adına hem böl-gesel hem de küresel alanda imza atılmıŖ birçok anlaŖmaların olduğu, çevre ve doğal kay-nakların korunmasına yönelik adımların atıldığı ve önlemlerin alındığı bilinmektedir. Bunların sayısal oranına örnek verecek olursak, 1972 yılında çevre ile ilgili 36 sözleŖme var iken, 2002’de bu sayı 1100 olmuŖtur. Ŗüphesiz bu sayı günümüz itibariyle çok daha fazladır (Çavga, 2018, s. 11).

Bu sözleŖmeler dıŖında Avrupa Birliği’nin çevre ile ilgili anlaŖmaları da vardır. Av-rupa Konseyi tarafından kabul edilen “İnsan Haklarını ve Temel Özgürlükleri Koruma SözleŖmesi’nde (AİHS) ve ek protokollerde, çevre hakkı özgün bir insan hakkı olarak tanınmamıŖ ve güvenceye baęlanmamıŖ olmasına rağmen, bahsedilen sözleŖmenin yargı organı olan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) içtihatlarında çevre hakkının, söz-leŖmenin yaŖam hakkı, özel yaŖam ve aile yaŖamına saygı hakkı, aŖaęılayıcı muamele ya-sağı ve mülkiyet hakkı gibi diğer haklar aracılığıyla dolaylı olarak korunduğu görülmek-tedir. Nitekim genel manada çevre ile ilgili anlaŖmalar Stockholm Bildirgesi’yle baŖlama-sıyla beraber, bu zaman diliminde pek çok devlet, sağlıklı ve düzenli bir çevrede yaŖam

hakkına, bir insan hakkı olarak anayasalarında ve diğer hukuk metinlerinde yer vermişlerdir. Ancak bu tür uğraşlara rağmen hâlâ bu girişimlerin yetersiz olduğu söylenmektedir (Bilir & Handemir, 2011, s. 144-5).

Ayrıca mevcut insan hakları hükümlerinin ekolojik (çevresel) koruyucu etkisinin öne çıkarılmasından ziyade çevrenin korunması, daha fazla "yeşillendirilmesi" noktasında alınacak yeni ve bağımsız insan hakları kararları ile çevre konusunda daha iyi sonuçların alınıp alınmayacağı konusu tartışılmaya başlanmıştır. Dünyadaki sosyal, ekonomik, jeopolitik ve kültürel farklılıklar göz önüne alındığında, ekolojik insan hakları korumasını bölgesel düzeyde yapılandırmanın daha iyi olabileceği konusu tartışmalarda vurgulanan bir husustur (Boyle, 2006, s. 471-2). Bununla birlikte, ekolojik insan haklarının korunması, ancak uluslararası kuruluşlarla beraber hareket edilmesi ve alınan kararların uluslararası toplum tarafından hayata geçirilmesi halinde etkili olabileceği açıklanmıştır. Bu nedenle, bu tür organları kurmanın uluslararası toplumun görevleri arasında olduğu belirtilmiştir (Pollmann & Lohmann, 2012, s. 299). Sonuç olarak, uluslararası anlaşmalar yapmak ve buradan çıkacak kararları fiilen uygulamak suretiyle çalışmalar yapılması ve de bunları uygulayacak organların otoritelerinin güçlendirilmesiyle daha iyi sonuçların alınabileceği söylenebilir.

1.4.3.6.Kültürel Haklar

Kültürel hak kavramı temel olarak ana toplum içerisinde yer alan ve ondan dil, din, kültür ve yaşam tarzı bakımından farklılaşan grupların kendi kültürlerini yaşayabilmeleriyle veya bu kültürlerin korunması ile ilgili olan hakları kapsamaktadır. Kültürel haklar tanımlanırken negatif ve pozitif olmak üzere iki bağlamda ele alınmaktadır. Negatif bağlamda kültürel hak, bireyin veya grubun (topluluğun) kendi kültürünü özgürce ifade edebilmesi ve geliştirebilmesi anlamına gelmektedir. Negatif kültürel hak, devletin sivil ve siyasal hakları genel olarak herkese tanınması ve bu haklardan yararlanırken farklı kültürel gruplar arasında ayırım yapmamasıdır. Öte yandan pozitif kültürel haklar ise, devletin çoğunluktan farklı olan kültüre (veya kültürlere) ait olan bireyleri (veya grupları) kendi kültürlerini geliştirme konusunda desteklemeleri ve de bunları koruyucu önlemler alması olarak bilinmektedir (Erdoğan, 2018, S. 247). Birinci kuşak insan hakları olarak bilinen klasik insan haklarında ve ekonomik, sosyal ve kültürel haklar olarak bilinen ikinci kuşak

haklar içerisinde kültürel haklara, pek fazla değinilmediği söylenir. Bununla birlikte bu hak, özellikle son dönemlerde önem kazanmaya başlamıştır. Bu kapsamdaki mevcut insan hakları literatürüne bakıldığında “ekonomik, sosyal ve kültürel haklar” adı altında geçen hakların daha çok ekonomik ve sosyal haklar olarak anlaşıldığı gözlemlenmiştir. Bunun nedeni azınlık haklarının özellikle “kültürel” bağlam içinde ele alınmasından dolayı kültürel hakların birçok devlet açısından endişe yaratmasıdır (Aral, Üçüncü Kuşak İnsan Hakları olarak Kolektif Haklar, Eylül 2010, s. 191).

Mirsad Jahic çoğu ülkeye bakıldığında kültürel bakımdan çeşitliliğin görüldüğünü söylemektedir (Jahic, 2012, s. 17). Will Kymlick ise dünyada BM tarafından tanınan 193 bağımsız devletin, halen kullanılan 600’e yakın dil grubunu ve 5000 etnik grubu barındırdığını ifade etmiştir. Kymlicka ise “çok az ülkede vatandaşların aynı dili konuştukları ve aynı etnik-ulusal gruba ait olduklarını” vurgulamıştır (Kymlicka, 2020, S. 26). Fransız Devrimi’yle birlikte ulus devletler oluşmaya başlamıştır. Sonraki süreçte bu akımın tüm dünyaya yayılmasıyla beraber, her ülkenin homojen bir nüfusa sahip olmadığı ortaya çıkmıştır. Kanada, Avustralya, Amerika, İsveç gibi ülkelerin bir bakıma hem çok kültürlü hem de çok etnikli, hatta çok uluslu devletler olarak tanımlanır hale geldiği görülmektedir (Oyur, 2019, s. 60).

Kymlicka’ya göre; “toplumsallık kültürü hem kamusal hem de özel alanları içerisine alarak, üyelerine sosyal, eğitsel, dinsel, eğlenceye ilişkin ve ekonomik hayat dâhil olmak üzere bütün faaliyetlerde” anlamlı hayat tarzı sunmaktadır. Bu kültürlerin belli bir toprak parçası üzerinde yaşadığını ve ortak bir dile dayandığını da ifade etmiştir. Kymlicka, sözü geçen kültürlerin, sadece ortak anılar ya da değerlerle değil aynı zamanda ortak kurumlar ve pratiklerle de ilgili olduklarını belirtmek için bu kültürleri toplumsallık kültürleri olarak tanımlamıştır (Kymlicka, 2020, S. 142).

Kültür bir toplumun sonraki kuşaklara aktarabileceği değerler, bilgiler, dinî inançlar ve davranışlar olarak betimlendiğinde, bütün insanlığın bir bütün olarak ortaya koyduğu maddi mirasın göz ardı edildiğine ilişkin tartışmaların yapılması ihtimal dâhilindedir. Bu kavramın basın, din, eğitim ve sanat gibi birçok alanı kapsamaması, diğer bir zorluk olarak karşımıza çıkmaktadır (Oyur, 2019, s. 36-7). Bu konuyu din kavramı ile örneklendirdiğimizde: Din özgürlüğü kültürel haklar gibi hem bireysel hem de kolektif bir haktır. Bu iki

hak, kapsadığı kişilerin belli olup olmaması bakımından farklılık arz ederler. Dolayısıyla herhangi bir dine mensubiyeti olanlar ya da dinsiz olanlar rahatça bilindiği halde, “kültür” kavramı çok geniş bir alanı kapsadığından, o kültüre mensup olanları saptamanın kolay bir iş olmadığı bilinir. Bu nedenle “kültür” terimi uluslararası hukuk belgelerinde çok farklı anlamlarda kullanılabilir (Aral, Üçüncü Kuşak İnsan Hakları olarak Kolektif Haklar, Eylül 2010, s. 192).

1966 yılında kabul edilen uluslararası kültürel iş birliğine dair İlkeler Bildirgesi’nin 4. maddesinde uluslararası kültürel iş birliğinin hedeflerinden birisinin “dünyanın herhangi bir yerinde yaşayan her insanın maddi ve manevi yaşam standartlarını yükseltmek” olduğu açıklanmıştır. Yine bu bildirinin 1. ve 6. maddelerinde kültürel kimliğin korunmasına ilişkin ilkesini teyit etmektedir (Uyar, 2006, s. 380-1). Bu anlamda klasik insan hakları belgeleri incelendiğinde genellikle bireysel anlamda kültürel hakların düzenlendiği görülmektedir. Bununla beraber kültürel haklar aynı zamanda “grup hakları” olarak bilinir. Bu haklar hem içerik olarak değişebilmekte hem de değişik ölçekteki insan topluluklarına uygulanabilmektedir. Bunlar: “Bir halkın kültürel kimliğini koruma ve geliştirme hakkı, yabancı bir kültürün istilasından masun olma hakkı. Bir halkın kültürel mirasından, tarih eserlerinden, sanatsal kalıntılarında mahrum bırakılmama hakkı, bir etnik ya da dinî azınlığın dilini, dinini ve kimliğini koruma hakkı” (Aral, Üçüncü Kuşak İnsan Hakları olarak Kolektif Haklar, Eylül 2010, s. 194) şeklinde ifade edilmektedir.

Nitekim İHEB’nin 27. maddesinin 1. paragrafına konu olan kültürel hakların hem kolektif hem de bireysel nitelikte olduğu ifade edilmiştir. “Herkes her toplumun kültürel yaşamına serbestçe katılma, güzel sanatlardan yararlanma, bilimsel gelişmeye katılma ve bundan yararlanma hakkına sahiptir” (Aybay, s. 7) diye açıklanırken yine bu maddenin 2. paragrafında ise, yalnızca bireylere yönelik bir haktan söz edildiği belirtilmektedir. Bu ise, “Herkesin yaratıcısı olduğu bilim, edebiyat ve sanat ürünlerinden doğan maddi ve manevi çıkarlarının korunmasına hakkı vardır” (Kırkulak, Temmuz 2007, s. 6) şeklinde ifade edilmektedir.

BM kapsamında insan hakları büyük önem kazandığı bilinir. Birleşmiş Milletler’in insan haklarını ve halkların kendi kaderini tayin hakkını düzenleyen kanunlarında ulusla-

rarası kültürel iş birliğinden bahsedilmiştir. BM Antlaşmasının 1.maddesinin 3. paragrafına göre BM'nin hedeflerinden birisi, “Ekonomik, sosyal, kültürel ve insani mahiyetteki milletlerarası sorunları çözümlenerek ve ‘ırk, cinsiyet, dil veya din’ farkı gözetilmeksizin herkesin insan haklarına ve temel hürriyetlerine karşı saygıyı geliştirerek ve teşvik ederek, milletlerarası iş birliğini gerçekleştirmek şeklinde açıklanmıştır (Göçer, Mart 2009, s. 19).

BM Antlaşması'nın 55. maddesinde, uluslararası hak eşitliği ve ulusların kendi geleceklerini kendilerinin belirlemesi ilkesine saygı gösterilmesine dayanan barışın ve dostça ilişkilerin sağlanması için gerekli istikrar ve refah koşullarını üretmenin önemi ifade edilmiştir. Aynı maddenin B) bendinde ise ekonomik, sosyal ve sağlık alanında uluslararası sorunların ve onlarla ilgili başlıca sorunların çözümünün, kültür ve eğitim alanlarında uluslararası iş birliğini kolaylaştırılacağı ifade edilmiştir (Fremuth, 2015, S. 254). Sonuç olarak BM insan hakları ile adaletli bir uluslararası düzen arasında bağlantı kurma düşüncesi içerisine girmiştir. Ancak yukarıda bahsedildiği gibi kültürün neleri kapsadığı BM Antlaşması'nda tam olarak belirtilmemiştir. Bunun giderilmesi için daha sonra iki uluslararası (ikiz sözleşme) sözleşme imzalanmıştır. 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 27. maddesi ile 1966 tarihli Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'nin 15. maddesinde düzenlenen kültürel hakların şu konuları içerdiği açıklanmıştır. Bireyin yaşadığı toplumun kültürüne katılma hakkı, teknolojik gelişmelerden yararlanma hakkı, araştırma yapma hakkı, iletişim kurma ve bilgi edinme hakkı (Aral, Üçüncü Kuşak İnsan Hakları olarak Kolektif Haklar, Eylül 2010, s. 197).

Diğer yandan İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 26. maddesinde “eğitim hakkı” düzenlenmiştir. Bu beyannamede “Temel eğitim parasız ve zorunlu olacak, eğitim süreci içerisinde insan haklarına ve farklı kültürlere karşı saygı gösterilecektir. Ailelerin çocuklarının ne tür eğitim alacağı konusunda seçme hakları vardır” şeklinde geçmektedir (Balci & Sönmez, Nisan 2011, s. 176). 1960 yılındaki Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Sözleşme'de de eğitime vurgu yapılarak, “eğitim kapsamında ırk, renk, cinsiyet, dil, din ve benzeri gerçeklerle yapılan her türlü ayrımın yasaklandığı” açıklanmıştır (Pollmann & Lohmann, 2012, s. 290). Bu antlaşma temel eğitimin herkes için zorunlu ve parasız olduğunu açıklamıştır. Devletler için bağlayıcı olan bu sözleşmenin iki amacı olduğu vurgulanmıştır. Bunlardan birincisi, eğitimde ayrımcılığın yasaklanması, ikincisi ise, eğitim gören herkese eşit fırsat sunulması ve aynı muamele gösterilmesi şeklinde açıklanmıştır (Kırkulak,

Temmuz 2007, s. 6). 27. Maddede kültürel haklar alanında düzenlemeler yapılmıştır. Buna göre “Herkes topluluğun kültürel hayatına serbestçe katılma, sanat ürünlerinden yararlanma, bilim alanındaki gelişmeleri takip edebilme ve bunun sağladığı imkânlardan yararlanma hakkına sahiptir” İfadesi yer almıştır. 28. maddede ise her insanın bu beyannameye yer alan hak ve özgürlükleri tam anlamıyla kullanabileceği toplumsal ve uluslararası düzende yaşama hakkına sahip olduğu açıklanmıştır (Balcı & Sönmez, Nisan 2011, s. 51-2).

Sonuç olarak BM çerçevesindeki beyanname ile hem ekonomik hem de siyasi alanda insan hak ve özgürlüklerinin evrensel alanda güvence altına alınması, bunun ulusal ya da uluslararası açıdan düzenlenmesi hedeflenmiştir. Ancak unutulmamalıdır ki bu metin beyanname olması nedeniyle bağlayıcı bir niteliğe sahip değildir.

1966 yılında yapılan sözleşmedeki kültürel hak ve özgürlüklerin içeriğindeki bazı boşlukları doldurmak için içeriği daha somut olan pek çok BM kararı kabul edilmiştir. Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO), 1982 tarihinde kültür politikasına dair bildiriye kabul etmiştir. Bu bildiriye kalkınmanın kültürel boyutlarını güçlendirmek için birçok öneride bulunulmuştur (Aral, Üçüncü Kuşak İnsan Hakları olarak Kolektif Haklar, Eylül 2010, s. 199). UNESCO’nun almış olduğu pek çok tavsiye kararda, kültürel hakların bir insan hakkı olduğu, kültürel değerlerin ve kimliğin korunmasının gerektiği vurgulanmıştır (Pollmann & Lohmann, 2012, s. 292).

Nitekim kültürel haklar da üçüncü kuşak hakların kapsamında ele alınmış ve üçüncü dünya ülkeleri tarafından tekrar gündeme getirilerek hukuki bir format içinde formüle edilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda bölgesel olarak 1976 yılında Cezayir’de kabul edilen Halkların Hakları Evrensel Bildirisi ve 1981 yılında Afrika Birliği Örgütü tarafından kabul edilen, İnsan ve Halkların Haklarına dair Afrika Şartı diğer kolektif hakların yanı sıra kültürel haklar da ele alınarak düzenlenmiştir (Gemalmaz, Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı Üzerine Düşünceler, s. 132). Burada vurgulanması gereken diğer bir konu ise üçüncü dünya ülkeleri de olmak üzere devletlerin büyük bir kısmının, kültürel hakların etnik ya da dini azınlıkların kültürel kökenlerinin korunmasını öngören duruma şüpheyle yaklaştıkları bilinmektedir.

Yine üçüncü dünya ülkeleri arasında yapılan bir dizi uluslararası belgede halkların kültürel haklarının düzenlendiği ifade edilmiştir. Burada “halk” kavramından bahsedilmiştir. Sözü edilen “halk tanımı devletin ülkesi içerisindeki yaşayan tüm vatandaşları olarak açıklanmıştır” (Aral, Üçüncü Kuşak İnsan Hakları olarak Kolektif Haklar, Eylül 2010, s. 200). Sözü geçen belgelerde genellikle kültürel hakların kolektif kapsamı üzerinde durulduğu ifade edilmiştir. 1976’da Cezayir’de kabul edilen bildirinin 2. maddesinde her halkın ulusal ya da kültürel kimliğinin başkalarınca tanınması hakkına sahip olduğu ifade edilmiştir. Aynı bildirinin 14. maddesinde bir halkın kendi sanatsal, tarihi ve kültürel içeriklerine sahip olma hakkından bahsedilmiştir (Fremuth, 2015, S. 552). Afrika Şartı Sözleşmesi’nin 17. maddesinin 3. paragrafında, “Toplum tarafından tanınma ahlaksal ve geleneksel değerlerinin geliştirilmesi ve korunması devletin asli görevidir” denmektedir (Gemalmaz, Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı, 2010, s. 905). Yine bu bildirinin 22. maddesinin 1. paragrafında, “Bütün halklar özgürlükleri ve insanlığın ortak mirasından eşit olarak yararlanmaları eşit olarak dikkate alınarak, ekonomik, sosyal ve kültürel gelişme hakkına sahip olacaklardır” İfadeleri yer almaktadır (Gemalmaz, Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı, 2010, s. 907). Batı dışı aktörlerce kabul edilen bu belgelerin teknik anlamda bağlayıcılığı bu hükümlere uyulmadığı zaman imza atan devletlere bir yaptırım uygulanıp uygulanamayacağı konusunun tartışmalı olduğu söylenebilir.

Kültürel haklar bağlamında azınlık haklarına uluslararası hukuk açısından bakıldığında en önemli eksiklik, azınlık kavramı konusunda devletler arasında herhangi bir görüş birliğinin olmamasıdır. Bununla beraber azınlıklara kültürel haklarla bağlantılı olarak tanınan başlıca haklar şunlardır: “Kendi dinini yaşama hakkı, kendi kültüründen yararlanma hakkı, kamusal yaşama çoğunlukla eşit koşullardan katılma hakkı” (Aral, Üçüncü Kuşak İnsan Hakları olarak Kolektif Haklar, Eylül 2010, s. 205). 1966 Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi’nin 27. Maddesinde; “Etnik, dinsel ya da dil azınlıklarının bulunduğu devletlerde, bu azınlıklara mensup olan kişiler, kendi gruplarının diğer üyeleri ile, kendi kültürlerinden yararlanma, kendi dinlerine inanma ve bu dine göre ibadet etme, ya da kendi dillerini kullanma hakkından yoksun bırakılmayacaklardır” denmiştir (Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmesi, s. 9). Nitekim bahsedilen maddedeki bu hakların genel anlamda açık ve anlaşılır olmadığı söylenir. Üstelik bu hakların bir bü-

tün olarak azınlık gruplara değil, sadece bu gruba ait olan kişilere tanındığı söylenilmektedir. Bu nedenle 27. maddenin tanımı yıllardır azınlık kavramı kapsamında tartışılır hale gelmiştir. 1992 yılında kabul edilen BM Azınlık Hakları Bildirgesi'nin 1. maddesi bu konuya biraz daha açıklık getirmiştir. Bahsedilen maddede “Devletler azınlıkların varlıklarını, ulusal ya da etnik, kültürel, dinsel ve dilsel kimliklerini buldukları bölgeler içinde koruyup bu kimliklerin gelişmesini destekleyici koşulları teşvik ederler” ifadesi yer almaktadır (Ulusal ya da Etnik, Dinsel ve Dinsel Azınlıklara Mensup Kişilerin Hakları Bildirgesi, 2022). Bildirgede azınlık mensubu olan bireylerin kendi dillerini, dinlerini ve kültürlerini serbestçe yaşama hakkından bahsedilmiş, aynı zaman da bu kişilerin yaşamış oldukları ülke sınırları içerisinde kültürel hayata serbestçe katılma yetkisi vermiştir. Dolayısıyla kendilerini ilgilendiren meselelerde karar alma aşamalarında yer almaları, kendi durumları ile ilgili olarak dernek kurma vb. haklar verilirken, yine yaşamış olduğu ülke sınırları dışındaki eş, dost, akrabaları ya da dindaşları ile iletişime geçme hakkı verilmiştir. Öte yandan 2. maddede, bu hakların bireyi esas aldığı ifade edilse de 3. maddede bu hakların birey – topluluk eşgüdümü kapsamında kullanıldığı ifade edilmektedir. 4. maddede ise, şartlar mevcut olduğunda, “Azınlıkların tarihini, kültürünü, dilini, dinini ve geleneklerini okullarda öğretmesi devlet tarafından teşvik edilecektir” denmektedir. Azınlık hakları bağlamında buna benzer anlaşmaların ilerleyen yıllarda da yapıldığı bilinmekle beraber hâlâ her platformda tartışılmaktadır (Aral, Üçüncü Kuşak İnsan Hakları olarak Kolektif Haklar, Eylül 2010, s. 208-9). Nitekim üçüncü kuşak haklar bağlamında ulusal ya da uluslararası sözleşmelerin yapıldığı bilinmekle beraber, bunların hâlâ uygulama konusunda eksiklikleri olduğu gözlemlenmiştir. Dolayısıyla yapılan çoğu anlaşmanın bağlayıcı olmadığı, genellikle tavsiye niteliği taşıdığından dolayı devletlerin herhangi bir yaptırım uygulamakta da zorlandığı söylenebilir. Bu kapsamdaki, üçüncü kuşak haklar olarak anılan, kalkınma, çevre, demokrasi, barış ya da kültürel hakların hâlâ güncelliğini koruduğu ancak haklar bağlamında hâlâ tartışmalı olduğu bilinmektedir.

Sonraki başlıkta ilk önce etnisitenin tanımına yer verilmiş, daha sonra azınlıkların tarihsel serüvenine değinilmiş, ilk olarak hangi alanda azınlığın ortaya çıktığına vurgu yapılmış, Avrupa'da ne kadar azınlığın olduğu açıklanmış ve bunların ne gibi haklar elde ettiklerine yer verilmiştir.

1.5.Etnisitenin Tanımı

Azınlık tanımına yer verilmeden önce etnisitenin tanımına değinmemiz gereklidir. Etnisite tanımı sayesinde ülkede bulunan grupların hangilerinin azınlık ya da etnik gruplar statüsünde olduğunun belirlenmesinin biraz daha kolay olduğu söylenebilir. Groenemeyer ve Mansel etnisitenin sosyal bilim analizlerinde temel bir kavram haline geldiğini, ancak kapsamlı bir literatür taraması yapıldığında kavramın nispeten de olsa tartışmalı bir hal aldığı ve içeriğinin belirsizliğinin devam ettiğini belirtmişlerdir. Tartışmaların odak noktası, etnisitenin ilkel bir temele dayanıp dayanmaması ve ne ölçüde bu dayanağa atfedilmesi gerektiği veya bunun toplumsal yapının ürünü olup olmadığı sorunudur. Kimlik oluşumunda etnisiteye verilen önem açısından da bu kavramın tartışmalı olduğu ifade edilmektedir (Groenemeyer & Mansel, 2003, s. 12). Etnik köken sözcüğünün, insanlar veya kabile anlamına gelen yunanca ethnos kelimesinden türediği ifade edilmektedir (Karl-Heinz, 2007, s. 201).

Heckmann etnisiteyi şöyle tanımlamıştır; Bireysel ve kolektif eylem için önemli olan, nispeten büyük bir halk grubunun ortak bir kökene olan inançla, kültür, tarih ve güncel deneyimlerin ortaklıkları ile birbirine bağlanması ve belirli bir kimlik ve beraberlik duygusuna sahip olmasıdır (Heckmann, 1992, s. 46). Çilliler'e göre; “ulus’ ve ‘etnisite’ en çok kullanılan terimler arasındadır. Bu terimler de her zaman ‘ırk’, ‘devlet’, ‘ulus devlet’, ‘modern devlet’ gibi diğer kavramlar ile ilişki içerisinde olmuş, bazen de farkına varmadan birbirinin yerine kullanılmışlardır” (Çilliler, 2014, s. 16) demektedir.

Emine Oyur; etnisitenin biyolojik kökenleri olmakla beraber sübjektif bir inanç olduğunu vurgulayarak, “Fiziki görüntü veya görenek ya da sömürgeleştirilme ve göç sebebiyle ortak kökenleri olduğuna sübjektif olarak inanan insan toplulukları” şeklinde tanımlamıştır. Oyur’un etnisite tanımına benzer bir tanımlama yapan Horowitz ise etnisitenin, kalıtsal olduğuna inanılan kişisel özellikler ile taşınan kolektif soy mitine dayandığı belirtmiş, “din, dil, renk, ırk” kapsamında farklılaşmış grupları bir araya toplayan bu kavramın “milliyetleri, kabileleri ve kastları” da (Horowitz, 2000, s. 52-3) kapsadığını ifade etmiştir.

Çilliler etnisiteyi şöyle tanımlamıştır: “Her etnisite kendisini etnisite yapan nitelikler bağlamında ve kendine özgü olarak dil, din, kültür, soy vb. tanımlanabilir. Önemli olan

etnisite olduğuna dair toplumsal tahayyülün yerleşmiş olmasıdır. Etnisiteye bağlılık ise birey düzeyindeki farklı dinamikler çerçevesinde ve sübjektif olarak tanımlanabilir” (Çilliler, 2014, s. 20) diye ifade etmiştir. Ayrıca o etnisiteyi tarihsel açıdan ırkın, belirli grupların, doğal olarak ortaya çıkan dış görünüme ait bağlamında, ayırt edici bir biyolojik grup yaptıkları şeklinde işaretlenmesi anlamına geldiğini açıklamış. Bu durumda deri rengi bir belirleyici bir faktör iken saç renginin belirleyici sayılmadığını ifade etmiştir. Böylelikle ırksal çeşitlilikler, bir grubun üyeleri tarafından toplumla ilgili değerli kabul edilen fiziksel olarak değişik türler anlaşılması gerektiğini vurgulamıştır (Çilliler, 2014, s. 16). Öte yandan Weber ise etnik grubu fiziksel tip veya geleneklerin veya her ikisinin benzerlikleri ya da sömürgeleşme ve göç hatıraları sebebiyle ortak bir kökene dair öznel bir inanç taşıyan insan grupları şeklinde ifade ederken, kan bağının böyle bir durumda önem taşımadığını belirtmiştir (Weber, s. 235). Buna göre etnik gruplar kendiliğinden var olmamakta, grubun kendisinin üstlendiği belirli atıf ve tanım süreçlerinden oluştuğu söylenebilir. Köken gelenek ve kültür açısından ortak payda inancı, grubu bir arada tutmakta ve bu özelliklere sahip olanları etnik bir gruba dönüştürülebilmektedir.

1.6. Azınlık Kavramının Tarihsel Gelişimi Tanımı ve Avrupa’da Azınlık Hakları

Bu bölümde ilk önce, azınlık kavramına ve tanımına değinilmiştir. Azınlık kavramı tarihinin eskilere dayandığı bilinmekle beraber bugüne kadar kesinleşmiş bir tanımı olmadığı ifade edilir. Bilim adamları bu kavramı çok farklı ifadelerle açıklamışlardır. Latince karşılığı, ‘küçük’ ‘az olan’ anlamına gelen azınlık kavramı, çoğunlukla tipik ilişkisi içerisinde olan öteki olarak açıklanmıştır (Nal, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Hukukunda, Azınlık Hakları, Nisan 2010, s. 13). Nitekim Milletler Cemiyeti’ndeki ilgili raporlar ve belgelerdeki metinler, çoğunluk kavramını nesnel ölçütlerle tanımlamaktadır. Azınlık kavramının belirli bir coğrafyaya tarihsel bağlarla bağlı, nesnel birliği ise şöyle açıklamıştır: “Bir devletin nüfusunun, topraklarının belirli bir bölümüyle tarihsel olarak bağlı, kendine özgü bir kültüre sahip; ırk, dil ve din farklılığı nedeniyle devletin diğer uyruklarının çoğunluğuyla karıştırılması olanaksız, kalıcı parçasıdır” (Seven, 2007, s. 18-9).

Uluslararası Adalet Divanının önerdiği azınlık tanımı ise “Tarihsel olarak belirli bir ülkede veya bölgede yaşayan, aynı ırktan, dini ve dili bir, kendine özgü gelenekleri olan,

ortak dil, din, gelenek ve ırk kimliğiyle dayanışma duygularıyla birbirlerine bağlı, geleneklerini koruma, inançlarını ve ibadet etme biçimlerini sürdürme, aynı soydan olma ve geleneğine uyumlu olarak çocuklarını eğitme ve yetiştirme haklarını güvence altına almak isteyen, karşılıklı yardımlaşma ruhuna sahip bir topluluktur” şeklinde tanımlamıştır. (Tunç, s. 6).

Azınlık kavramını uluslararası alanda tek tipleştirerek tanımlamanın mümkün olmadığı görülmektedir. Bu duruma neden olan bir sebep de bilinen pek çok azınlık türü olmasıdır. Temel olarak azınlık kavramının, belirli özellikleriyle çoğunluktan farklılık gösteren bir nüfus grubunu ifade ettiği bilinir. Genel uluslararası hukuk ve Birleşmiş Milletler bu grubun, ulusal, dilsel, etnik ve dini nitelikte azınlıklar olduğunu varsayar. (Lahnsteiner, 2014, s. 42-3) Azınlıklar, ilhak veya sınır dışı yoluyla ortaya çıkmış olabileceği gibi, bugün çok sayıda göçmen azınlık grubu da vardır. Son olarak, kendi devlet topraklarına sahip olmayan halkların da “azınlık” olarak var olduğu söylenilmektedir. (Lahnthaler, 2007, s. 35) H. C. Andersen azınlık toplumların temel özelliklerini aşağıdaki ana başlıklar altında özetlemiştir:

- Sayısal olarak içinde oldukları devletin nüfusundan daha azdırlar.
- Baskın olmayan bir konumdadırlar.
- Yaşamış olduğu ülkenin vatandaşı olan nüfusun geri kalanından farklı etnik, dini (inançlarını yerine getirebilme) veya dilsel özelliklere sahiptirler.
- Sadece ortak değerlerinin, kültürlerini, geleneklerini, dinlerini veya dillerini korumaya yönelik dayanışma duygusu içindedirler (Andersen, s. 16-7).

Andersen’in yukarıdaki tanımına benzer biçimde Gabriel ve Rautz da azınlıklar için devletin toplam nüfusundan sayısal olarak daha az olduğu azınlık gruplarının da bu devletin vatandaşları olduğu azınlıkların bu devlette baskın olmayan bir konuma sahip oldukları; azınlık üyelerinin, bir devletin çoğunluk nüfusundan etnik, dilsel, dini, kültürel veya benzer kriterlere göre farklılık göstermesi, olarak açıklamışlardır (Toggenburg & Rautz, 2010, s. 260-1).

Oran'a göre sosyolojik açıdan azınlık kavramını: "Bir toplulukta sayısal bakımdan az olan, başat olmayan ve çoğunluktan farklı özelliklere sahip olan gruplardır. Her durumda şart değil ama pek çoğu durumda 'ezilmişlik' kavramını içeren bu tanıma göre eşcinseller, transseksüeller, travestiler, Krişna'ya tapanlar, hatta kadınlar bile azınlıktır" şeklinde açıklamıştır (Oran, 2009, s. 67).

Öte yandan Akbulut; azınlık çeşitlerini, "etnik, dini, dilsel ve ulusal azınlıklar" olarak sıralamıştır. Buradaki ulusu, "ortak dile, kültüre ve tarihe sahip olan ve de belli topraklar üzerinde tek bir yönetim altında yaşayan insan topluluğu" olarak tanımlayabiliriz. Akbulut ulusal azınlıkları üç grupta toplamıştır:

- Birincisi mevcut bir ulus ile akrabalık bağı olmakla beraber akraba topluluğunun yaşadığı ülkeden farklı bir ülkede yaşayan insan topluluğunu ifade ederler.
- İkinci ulusal azınlık kavramı kalabalık bir nüfusa ve ulus olma bilincine sahip azınlık gruplarını ifade etmektedir. İkinci grup bağlamında bir grubu azınlık olarak tanıyıp özel haklardan faydalandırmak, azınlıkların ayrılma yönündeki isteklerinin önüne geçmesi açısından önem arz etmektedir.
- Üçüncü ulusal azınlık grubu ise yaşadığı ülkedeki ulusla akrabalık bağı olmamasına rağmen, başkaca bir ulusla ya da devletle akrabalık bağı olup olmadığına bakılmaksızın, uzun süreden beri orada yaşıyor olmakla içinde yaşadığı toplumun ulusal kültürüne katkısı sonucu "ulusal azınlık" sayılan gruplardır şeklinde belirtilmiştir (Akbulut O. , 2006, s. 145).

Will Kymlicka ise ulusal azınlıkları büyük devlet şemsiyesi altında toplanmış ayrı ve potansiyel olarak öz yönetimli toplumlar, olarak tanımlamıştır (Kymlicka, 2020, S. 51). Kimilerine göre ulusal azınlık kavramının Avrupa'ya özgü bir kavram olduğu söylenilmiştir. Bülent Çelikmen'e göre "Bu terim, bir devlet ülkesinde yaşayan ve orada çoğunluğu oluşturan bir ulusun üyelerinden bazılarının, bir başka devlet ülkesinde azınlık durumunda olmasını ifade eder. Bir başka deyişle ulusal azınlık, kendisini devletleşmiş bir başka ulusun parçası olarak gören, yani akraba – devleti olan azınlık grubudur" (Çelikmen, 2010, s. 30) şeklinde açıklanmıştır. Öte yandan Mustafa Erdoğan'a göre ulusal

azınlık tanımı, “Kendisiyle tarih, kültür veya dil bağlarının bulunduğu etnik grubun egemenliği altındaki devletin ülkesi dışında, başka bir devletin ülkesinde yaşayan grup anlamına gelmektedir” diye açıklamıştır (Erdoğan, 2018, s. 253-4). Nitekim azınlık haklarının bireysel mi yoksa kolektif mi olduğu konusu hâlâ tartışmalıdır. Uluslararası belgeler incelendiğinde her iki görüşü de destekleyen hükümlerin bulunduğu söylenilebilir (Nal, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Hukukunda, Azınlık Hakları, Nisan 2010, s. 19).

Nitekim azınlığın tarihsel serüvenine bakılacak olunursa, azınlığın doğuşu Abacı’ya göre nüfus hareketlerinin artması, siyasal otoritelerin yapısının değişmesi ve sınır değişikliklerinin yaşanması değişik coğrafyalarda azınlıkların doğmasına sebep olmuştur. Böylelikle azınlıklar sosyolojik olarak antik çağlardan beri hep var olagelmıştır. Azınlık teriminin daha çok imparatorluklar ile özdeşleştiği söylenmekle beraber, günümüz ulus devletlerinde de azınlıkların mevcudiyeti oldukça yaygındır. Azınlık olgusu ve onlara tanınan haklar ev sahibi devletlerin “ırksal, etnik, dinsel ve dilsel” bütünlükleri için tehdit olarak görülmüş, başka devletler tarafından ise müdahale aracı olarak kullanılmıştır (Abacı, 2016, s. 30). Azınlık haklarının köklü bir tarihe sahip olduğundan söz edilse de bu hakların uluslararası kapsamda ele alınmasının Avrupa’da yaşanan din savaşları sonrasında mümkün olduğu ifade edilmiştir. Bu bağlamda uluslararası azınlık haklarının, uluslararası insan haklarının ortaya çıkışından çok daha eski olduğu söylenmekle beraber bu hakların daha ziyade Birleşmiş Milletlerin öncülüğünde geliştiği bilinmektedir (Tunç, s. 4).

Pohanka 1555 Augsburg Barış Anlaşmasında, hükümdara tebaasının mezhebini belirleme hakkı verildiğini ifade etmiş ve buna dayanarak azınlıkları koruma düzenlemelerinin, ilk kez dini azınlıklar için yapıldığının söylenebileceğini ifade etmiştir (Pohanka, 2011, s. 50). Öte yandan hükümdarının dinine katılmayana göç etme hakkı verildiği de bilinmektedir. Avrupa’da otuz yıl süren savaşların sonunda imzalanan 1648 Westphalia Barışı’yla egemen modern devlet yapısına dayalı uluslararası hukuk sisteminin temelleri atılmıştır (Abacı, 2016, s. 21). Buradan da anlaşıldığı gibi azınlık hakları, ulus devletin ortaya çıkışıyla ilişkilendirilmiştir. Böylelikle egemen yapılar içinde azınlık olarak yer alan dinsel grupları korumaya yönelik ilk hukuk metinleri bu dönemde imzalanmıştır. Avrupalı devletler bu sürecin sonunda güçlenmişler ve Avrupa dışındaki azınlıkları koruma işine de kalkışmışlardır (Brunner, 1998, s. 103-4). Örneğin 1660 yılında Polonya ve İsveç

arasında, Protestan İsveç'teki Katolik azınlık haklarının korunması için anlaşma yapılmıştır. 1763 yılında Fransa ile İngiltere arasında imzalanan Paris Barış Anlaşması'nın amacı, Kanada'daki Fransız Katolik azınlığa birtakım dinî haklar sunmak olduğu söylenmiştir (Nal, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Hukukunda, Azınlık Hakları, Nisan 2010, s. 13-4).

Yine 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Rus Çarlığı ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki ilişkide azınlıkların korunması konusunun giderek daha önemli bir hal aldığı bilinmektedir. Kendini Doğu Kilisesi'nin seküler koruyucusu olarak gören Rus Çarlığı, giderek zayıflayan Osmanlı İmparatorluğu'na Hristiyanları koruma yükümlülüğü (kapitülasyonlar) getirmiştir (Çelikmen, 2010, s. 7-8). Öte yandan Pollmann ve Lohmann'ın ifadelerine göre 18. yüzyılda ortaya çıkan milliyetçilik akımı ve buna bağlı olarak ulus devletlerin gelişmesi, doğal olarak yeni bir azınlık kategorisinin oluşmasına ve etnik milliyetçiliğe yol açmıştır. Nitekim 1815 Viyana Kongresinden itibaren dinsel azınlıkların yanı sıra etnik ya da ulusal azınlıkları koruyan anlaşmalara da rastlanmaya başlanmıştır. Yine Viyana Kongresinde imzalanan anlaşmanın azınlık hakları açısından bir dönüm noktası olduğu bilinir. Çünkü bu anlaşma, azınlıkların dinî karakterli topluluk olmaktan çıkıp, ulusal yapıda gruplar olarak tanımlandığı ilk anlaşma olarak bilinmektedir. Bu bağlamda, her milletin kendi devleti olmalıdır şeklinde bir yaklaşım etkili olmaya başlamış, ancak bu isteğe tam olarak cevap verilemediğini söylenmiştir (Pollmann & Lohmann, 2012, s. 109). Buradan da anlaşılacağı üzere bu sorunun, siyasal birimleri istikrarsızlaştırdığı ve savaflara neden olduğu ifade edilebilir. Bu sebeple Thurner ve Jordan'ın açıkladığı gibi azınlıklar konusunda 1878 Berlin Kongresinde önemli bir adım atılmıştır. Burada özellikle yeni kurulan Balkan devletlerinden, tanınmanın ön koşulu olarak kendi içlerindeki azınlıkları koruma yükümlülüklerinin yerine getirilmesi istenmiştir (Thurner, Hussl, & Jordan, 2015, S. 106-7). Dolayısıyla 1648 Westphalia Barışı'ndan sonra, 1789 Fransız Devrimi, 1815 Viyana Barışı ve 1878 Berlin Kongresiyle birlikte ulus devletlerdeki, azınlık hakları anlayışının ve azınlıklara sunulan hakların kapsamının genişleyerek değişime uğradığı görülmektedir (Nal, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Hukukunda, Azınlık Hakları, Nisan 2010, s. 14).

Savaşa neden olan olayların ve savaşın kendisinin barış müzakerelerini de şekillendiren milliyetçi ruhun yükselişine dayandığı Birinci Dünya Savaşı'nın ardından, azınlık

hakları konusunda, siyasi ve bölgesel sonuçlarıyla birlikte, tamamen yeni bir aşamaya geçilmiştir. İçerisinde çok sayıda etnik kökeni barındıran Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun ve Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılması, sayısız yeni azınlığın ortaya çıkmasına yol açmıştır. Aynı durumun Almanya için de geçerli olduğu söylenilmektedir (Thurner, Hussl, & Jordan, 2015, S. 109).

Diğer yandan yeni oluşan azınlıkların kültürel kimliklerini koruyacak, ayrımcılığı olabildiğince engelleyecek önlemlere ihtiyaç duyulmaya başlanmıştır. Bu zaman diliminde ulus devlet yapısının, temel hakların hukuksal olarak uygulanmasını güvence altına alacak bir sistem olarak geliştiği bilinmektedir. Dolayısıyla ulus inşa sürecinde, ulusal devlet yapısını şekillendiren topluluk kültürünü ön plana çıkartmakla beraber, arka planda kalan azınlıkların haklarını korumak suretiyle onların da sistemin bir parçası olarak var olmalarını sağlama güdüsüyle hareket edilmiştir (Duvan, 2013, s. 33).

Versay Antlaşması'nda da bağımsız ve özerk devletlerin Milletler Cemiyeti (MC) tarafından tanınmasının, ilgili ülkede yaşayan azınlıkların korunmasıyla bağlantılı olacağı belirtilmiştir. Böylelikle devletlerin, azınlıkları ve haklarını korumaya ve geliştirmeye kendilerini adanmış olacağı anlamına gelmekteydi (Ortbauer, 2012, S. 35-6). Dahası devletler bu gruplara kendi vatandaşları gibi davranmak zorundaydı. Bu antlaşmanın içeriğinde azınlıklara kendi okullarını açma, dini cemaatlerini kurma, etkinlik ve toplantılarını serbestçe yapabilme, yapmış oldukları yayınlarında kendi dillerini kullanma haklarına yer verilmiş, ayrıca ana dil kullanımı özellikle vurgulanmıştır (Duvan, 2013, S. 40). Sabahattin Nal ana dil kullanımı bağlamında, "Dil, bir düşünme ve ifade aracı olduğu kadar bir etnik gruba mensubiyetin de ifadesidir" demektedir. O aynı zamanda azınlıkların birçoğu için dilin, ortak bir din veya tarihin ötesinde, grubun birliğini sağlayan ve kişinin kendisini tanımlamasına aracılık eden en önemli unsurlardan biri olduğunu ifade etmiştir (Nal, İnsan Hakları Hukuku, 2010, s. 190).

Tuncer Milletler Cemiyeti fikrinin oluşumunda, o dönemin ABD başkanı Woodrow Wilson'ın ABD Kongresinde açıklamış olduğu ilkelerden ilham alındığı söylemiştir. Wilson söz edilen kongre konuşmasında, özellikle Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra oluşmasını istediği yeni dünya düzeni hakkındaki fikirlerini açıklamıştır. Wilson'un düşüncelerinin asıl amacı, oluşabilecek yeni bir dünya savaşının önüne geçilebilmesi için gerekli

önlemlerin alınmasıdır. Bu anlamda Milletler Cemiyeti düşüncesinin de Wilson ilkelerinden esinlendiği ifade edilmiştir. 14 maddeden oluşan bu ilkelere göre, gizli diplomasi terk edilecek, sömürgelerin tüm talepleri serbest, şeffaf ve tarafsız olarak ele alınacak; ilgili halk ve egemen devletin taleplerinin eşit ortamda muamele görmesi sağlanacaktır (Tuncer, 2017, s. 7). Devletlerin silahlanması sadece iç güvenliğin gerektirdiği kadar, mümkün olan en az seviyede olmalıdır. Ayrıca ilkeler içerisinde büyük küçük bütün devletlerin siyasal bağımsızlıklarını ve toprak bütünlüklerini güvence altına alabilecek bir uluslar birliğinin kurulması da öngörülmüştür (Boztaş, 2014, S. 13-4). Neticede 10 Ocak 1920 tarihinde Milletler Cemiyeti kurulmuştur (Tuncer, 2017, s. 8).

Milletler Cemiyeti döneminde azınlık haklarına yönelik düzenlemelere bakıldığında, pozitif ve negatif bazı hakların verildiği görülmektedir. Örneğin aynı ülkede yaşayan herkese eşit vatandaşlık hakları (negatif hak) tanınmış, bunun yanı sıra azınlıklara, dilsel ve dinsel haklar tanınmış, kendi kurumlarını açma, yayım yapma, dil eğitimi alma vb. diğer kültürel alanlarda (pozitif hak) devlet desteği sağlanması hüküm altına alınmıştır (Bilge, 2009, s. 69-70). Savaş sonrasında galip gelen devletler teritoryal statüko konusunda etnik memnuniyetsizliklerin, ulusal ve uluslararası çatışmalara dönüşme potansiyeli karşısında, Çekoslovakya gibi Orta ve Doğu Avrupa devletlerinin bağımsızlıklarını bazı azınlıkların korunması şartıyla kabul etmiştir. Arnavutluk, Litvanya ve Irak gibi devletlerin Milletler Cemiyetine üyeliklerinin kabulü, birtakım azınlıklara dair yükümlülük üstlenmeleri koşuluna bağlanmıştır (Wagner L. , 2017, s. 97-8).

Öte yandan Avusturya, Macaristan ve Türkiye gibi savaşta yenik düşen devletlere, “azınlıkların korunması” barış için ön şart olarak getirilmiştir. Ancak bu dönemde uluslararası barış ve istikrar için tehdit olarak görülen azınlık meseleleri tüm Avrupa ülkelerinde aynı ölçüde ele alınamamıştır. Örneğin Milletler Cemiyetinde Fransa, İtalya hatta savaşta mağlup çıkan Almanya gibi ülkelerde bile azınlıkların korunması konusu gündeme dahi gelmemiştir (Yılmaz G. , 2015, s. 112-3).

Pollmann ve Lohmann; Milletler Cemiyetinin kurulmasının, azınlıkların korunması konusundaki beklentiyi tam olarak yerine getiremediğini dile getirmişlerdir. Buna rağmen Milletler Cemiyetinin kurulması sırasında devletlerin, farklı etnik kökene ve dile sahip, farklı dine mensup olan azınlıklar lehine anlaşmalar yapmışlardır (Pollmann & Lohmann,

2012, s. 286). Nal'ın Milletler Cemiyeti çerçevesindeki açıklamasına göre, “tarihsel sürece bakıldığında azınlıklar ilk olarak Milletler Cemiyeti tarafından uluslararası örgüt denetimi ve güvencesi altına” alınmıştır. Bu cemiyetin I. Dünya Savaşı'ndan sonra azınlık sorunları konusunda stratejik sayılabilecek önemli “ilkeler” geliştirdiğini de ifade etmiştir (Nal, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Hukukunda, Azınlık Hakları, Nisan 2010, s. 20). Fakat Taşdemir ve Saraçlı 'ya göre Batı Avrupa devletleri azınlıkları koruma noktasında herhangi bir ihtiyaç hissetmemişlerdir. Bundan dolayı Milletler Cemiyetinin kurmaya çalıştığı azınlıklar rejimi, azınlık sorunlarına ilgisiz kalınması ve anlaşmaların uygulanması konusunda etkili olunamaması sebebiyle kurulamamıştır (Yılmaz G. , 2015, s. 101).

Milletler Cemiyeti aktif olarak çalışmamış ve II. Dünya Savaşı'nın çıkışına da engel olamamıştır. Bu nedenle II. Dünya Savaşı'nın bitiminde, Milletler Cemiyetinin yerine Birleşmiş Milletler kurulmuştur (1945). Zamanla BM'de insan onurunu korumak ve her türlü ayrımcılığa karşı hareket etmek için çok sayıda belge yayımlanmış ve çeşitli kurumlar oluşturulmuştur. Bu bağlamda 1948 Genel İnsan Hakları Beyannamesi ve 1966 İnsan Hakları Sözleşmeleri önem arz etmektedir. Ancak BM İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinde azınlıklardan ve onların haklarından açıkça bahsedilmemiş ya da bu gruplar tam olarak tanımlanmamıştır (Toivanen, s. 190-1). Buna karşılık 1966 yılında imzalanan sözleşmenin 20. maddesinde azınlıkların korunmasına ilişkin önemli düzenlemeler yapılmış olsa da sonraki süreçte BM, ulusal azınlıklara karşı koruma rolünü tam olarak gerçekleştirememiştir (Lahnsteiner, 2014, s. 58). Bu süreçte azınlıkların korunması ulusal düzeye yayılırken, BM'nin daha çok bireysel insan haklarının korunmasına odaklandığı söylenebilir.

Soğuk Savaş dönemi sonunda Sovyetler Birliği, Yugoslavya ve Çekoslovakya gibi çok etnikli devletlerin çöküşünden sonra, azınlık haklarının gelişimi yeniden siyasi önem kazanarak en önemli Avrupa forumlarında tekrar gündeme gelmeye başlamıştır (Toggenburg & Rautz, 2010, s. 37-9). Aynı zamanda bazı Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri arasında azınlıkların korunmasına ilişkin hükümler içeren ikili anlaşmalar yapıldığı da bilinmektedir. Bu bağlamda AB'de azınlık politikası konusu zamanla hız kazanmaya başlamıştır (Seven, 2007, s. 27-8).

Avrupa’da 400’den fazla azınlık grubun olduğu ifade edilir. Her yedi Avrupalıdan biri için ya bir azınlık grubuna üye olduğu ya da bölgesel veya azınlık dillerden birini konuştuğu söylenebilir. Hiçbir zaman statik bir yapıya sahip olmayan Avrupa’nın, özellikle dışarıdan alınan ve zamanla kendi içerisinde yaşanan göçlerin de etkisiyle, “etnik”, “dinî”, ve “dilsel” çeşitliliği sürekli bünyesinde barındırdığı görülür (Yılmaz G. , 2015, s. 111). Dolayısıyla bölgedeki her ülke kendi tarihsel birikimi içerisinde ve iç hukukuna göre bir azınlık politikası şekillendirmiştir. Bu nedenle üye ülkelerin azınlık politikalarına aynı şekilde yaklaştıklarını ve uyguladıklarını söylemek mümkün gözükmemektedir. Bununla birlikte AB üyelerinin de içerisinde olduğu birçok devlet, ulusal ve uluslararası gelişmelerden dolayı zaman zaman azınlıkların varlığını tehdit olarak algılamaktadır. Bundan dolayı her devletin sınırları içerisinde birbirinden farklı özelliklere sahip dilsel, etnik ve ulusal grupların olması ve AB üyesi devletlerin tehdit algılarında farklılıkların bulunması bu devletlerdeki farklı azınlık politikalarını açıklamaktadır. Örneğin Slovakya Cumhuriyeti kurulduğu günden itibaren Macaristan’ı ve sınırları içerisindeki Macar azınlıkları potansiyel bir tehdit olarak görmektedir. Slovakların, Macarların kendi ülkelerini bölecekleri ya da iki uluslu devlete dönüştürecekleri endişesini taşıdıkları ifade edilmektedir (Taşdemir & Saraçlı, 2007, s. 30).

Yunanistan’ın Batı Trakya’da yaşayan Türklere yönelik uyguladığı politikalar, diğer Avrupa Birliği ülkelerinden farklı olarak, asimilasyon politikalarına örnektir. Yunanistan bu bölgedeki Türklerin haklarını tanımaktan kaçınmış ve tanınan sınırlı haklardan yararlanmalarını da engellemiştir. Yine Avrupa Birliği üyelerinden biri olan Fransa, ülkesinde azınlıkların olmadığını iddia ederek, ülkesindeki azınlıklara asimilasyon politikası uygulamıştır (Taşdemir & Saraçlı, 2007, s. 31). Bünyesindeki azınlıklara asimilasyon politikası uygulayan Avrupa Birliği devletlerine karşı, buna karşı çıkan, entegrasyona (uyum) yönelik politikalar izleyen ve bu yolla azınlıklara kendi iç hukuklarında pek çok hak tanıyan devletlerin olduğu da bilinmektedir. Örneğin İspanya içerisindeki farklı toplulukların dil haklarını tanımış ve farklı dillerin, bir kültürel miras olarak anayasa ile güvence altına alınmasını sağlamıştır. İtalya’da da dilsel azınlıkların yasal güvence altına alındığı ifade edilmektedir. Macaristan ve Çek Cumhuriyeti de yapmış oldukları hükümet programlarında azınlıkların korunmasına özel önem vererek bu konuda, yasal düzenlemeler getirmişlerdir (Taşdemir & Saraçlı, 2007, s. 32). Avusturya ise bünyesinde bulunan

bazı etnik grupları tanımış ve dolayısıyla bu etnik grupların dil, din ve kültürel hakları yasal güvence altına alınmıştır (Bauböck & Bernhard, 2003, s. 23).

1990'larda Avrupa'da ortak bir "azınlık hakları rejimi" ortaya çıkmıştır. O döneme kadar BM'deki azınlıkların korunmasına dair çalışmaların yavaş ilerlediği ifade edilerek, yeni Avrupa rejiminin, azınlık hakları konusunun uluslararası alanda tekrar canlandırılmasına, geliştirilmesine katkıda bulunacağı açıklanmıştır (Taşdemir & Saraçlı, 2007, s. 28). Bu süreç içerisinde devletlerin yanı sıra uluslararası örgütlerin, azınlık hakları konusundaki faaliyetleri ve katkıları azımsanamayacak kadar çoktur. Bu konuya en çok katkıda bulunan, Avrupa'daki diğer örgütlerin başında Avrupa Konseyi (AK) ve Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Teşkilatı (AGİT) gelmektedir. Ayrıca AK tarafından kabul edilen "Bölgesel ya da Azınlık Dilleri Avrupa Şartı" (1992) ile "Ulusal Azınlıkların Korunması Çerçeve Sözleşmesi" (1995) de azınlık hakları rejimini oluşturan temel belgeler olarak bilinmektedir (Kymlicka, 2020, S. 33). Bu bağlamda AGİT'in kuruluşu 1973'te Helsinki'de açılan Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Konferansı'na (AGİK) kadar uzanmaktadır. Daha sonra Avrupa Güvenlik Politikasındaki değişikliklerle beraber 1994 yılında AGİT olarak adlandırılmıştır. AGİT'te azınlıkların korunmasının daha da geliştirilmesi sürecinde, 1990 yılında "Doğu Bloku"nun çöküşünden kısa bir süre sonra oluşturulan AGİK'in insani boyutu konferansının Kopenhag toplantısına ilişkin belge azınlığın korunması alanındaki en önemli belgelerden biri olduğu hâlâ vurgulanmaktadır (Kosta, 2012, s. 31).

AGİT tarafından da azınlık hakları konusunda birçok tavsiye belgesi ve kılavuz yayımlanmıştır. Bunların en önemlileri; 1998 Oslo'da yayımlanan ulusal azınlıkların dil hakları konusunda tavsiye belgeleri ve 1999 Lund'da yayımlanan ulusal azınlıkların kamu hayatına etkili katılımı üzerine yayımlanmış tavsiye belgeleridir. Lund'da yayımlanan belgenin 10. maddesinde, "devletler ulusal azınlıkların bölgesel ve yerel düzeylerde de kamusal yaşama katılımını teşvik edecek önlemler almalıdır." ifadesi yer almıştır (Mızrak, 2018, s. 649). Ancak azınlık hakları konusunda Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Teşkilatının (AGİT) standartlarını oluşturan bu belgeler yasal olarak bağlayıcı nitelik taşımadığından sınırlı etkiye sahip olmuşlardır. AGİT bünyesinde azınlıklar konusunda kurulan en önemli kurum ise Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiserliğidir. Bu kurum ülkeler arasındaki çatışmaları saptamak, devletler ile azınlık gruplar için erken önlem almak ve bu alanda stratejiler geliştirmek amacıyla kurulmuştur (Köksoy, 2019, s. 99-100).

AGİT sözleşmesinde ulusal azınlıklarla bağlantılı olarak insan haklarının geçerliliğine ve ayrımcılık yasağına ek olarak, ilk kez azınlıkların korunmasında asimilasyon yasağından bahsedilmiştir. Ulusal azınlık üyeleri iradeleri dışında herhangi bir asimile edilme girişiminden bağımsız olarak etnik, kültürel, dilsel ve dinî kimliklerini özgürce ifade etme, sürdürme ve geliştirme ve kültürlerini tüm yönleriyle devam ettirebilme haklarına sahip oldukları ifade edilmiştir (Kosta, 2012, s. 32). Bu bağlamda AGİT'in, güvenliğin temeli olarak azınlıkların korunmasına büyük önem verdiği söylenebilir. Yine Azınlıkların korunmasına ilişkin referansların BM ve AK'ya benzer şekilde insan haklarına yönelik olan Helsinki Nihai Senedinde de yer aldığı bilinir. Burada geçen VII. madde düşünce, vicdan, din veya inanç özgürlüğü dâhil olmak üzere, insan haklarına ve temel özgürlüklere saygı konusunda şunları belirtir. Ulusal azınlıkların topraklarında bulunan katılımcı devletler, bu tür azınlıklara mensup kişilerin kanun önünde eşitlik hakkına saygı duyacaklardır. İlgili kişilerin haklarından ve temel özgürlüklerden fiilen yararlanmaları için her zaman fırsat verecekler ve bu şekilde bu alandaki meşru çıkarlarını koruyacaklardır şeklinde açıklanmıştır (Heun, 2011, s. 158).

Öte yandan azınlık hakları ile ilgili belgelerde ulus devletinin toprak bütünlüğüne ve egemenliğine dokunulmaksızın, çeşitliliklerin hem politik hem de anayasal alanda korunması hedeflenmiştir. Bu belgeler kapsamında azınlıklara yönelik üç temel hakkın ön plana çıktığı görülmektedir:

- Birincisi soykırım, etnik temizlik gibi fiziksel varlığın yok edilmesine ilişkin eylemler ve korunmayı içeren, azınlık grubu olarak var olma hakkıdır.
- İkincisi ayrımcılık yapılmaması ve eşitlik gözetilmesi hakkıdır.
- Üçüncüsü ise azınlık kimliğinin tanınması ve azınlık kimliğine ilişkin unsurların gözetilmesi ve korunması hakkıdır (Köksoy, 2019, s. 99).

Bunlardan ilk ikisinin insan hakları kapsamında değerlendirilip, pozitif haklar kategorisi altında yer aldığı ifade edilmiştir. Üçüncüsünün ise “ana dilini kullanma, ifade özgürlüğü, kültürel kimlikleri geliştirme, din ve inanç özgürlüğü, kültürel, dinsel, toplum-

sal, ekonomik ve kamusal yaşama katılma hakkı, kendi grupları ve başka azınlık bireyleriyle ayırım gözetilmeksizin ilişki kurma hakkı” gibi unsurları kapsadığı açıklanmıştır (Köksoy, 2019, s. 100).

Yukarıda belirtilen BM Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi (1966) ile azınlıklara tanınan haklar açıklanırken bu hakların BM düzenlemeleri içerisindeki en kapsamlı metin olma özelliğini taşıdığını da ifade etmemiz gerekir. Bu sözleşmenin 27. maddesinde aşağıdaki ifadeler yer almaktadır:

“Etnik, dinsel yahut dilsel azınlıkların bulunduğu devletlerde, bu azınlıklara mensup olan kişiler, kendi gruplarının diğer mensuplarıyla birlikte toplu olarak, kendi kültürlerinden yararlanmak, kendi dinlerinin gereklerini yerine getirmek ve uygulamak yahut kendi dillerini kullanma hakkından yoksun bırakılmayacaklardır” (Çelikmen, 2010, s. 15). Buradan da anlaşıldığı gibi devlet içerisinde, azınlıklara hem grup hem de birey olarak var olma hakkı tanındığı söylenebilir.

Azınlık haklarının insan hakkı olarak değerlendirilmesi, İnsan Hakları Sözleşmesi (BM) metninde de görülmektedir. Ulusal azınlıkların korunmasına ilişkin Avrupa Ulusal Azınlıkların Koruması Çerçeve Sözleşmesi'nin 1. maddesi açıkça şunu belirtir: "Ulusal azınlıkların ve bu azınlıkların hak ve özgürlüklerinin ve üyelerinin korunması, insan haklarının uluslararası korumasının bir parçasıdır ve bu nedenle, bir uluslararası iş birliği alanını temsil eder" (Göçer, Mart 2009, s. 25). Avrupa Güvenlik ve İş birliği Teşkilatı'nın Kopenhag Belgesi'nin 30. Maddesi; uluslararası kabul görmüş insan haklarının bir parçası olarak ulusal azınlıklara mensup kişilerin haklarına saygıyı şart koşmaktadır. Arap İnsan Hakları Şartı'nın 43. Maddesi; kadın hakları, çocuk hakları ve azınlık hakları dahil uluslararası ve bölgesel çapta insan hakları belgelerinin güvence altına aldığı haklar ve özgürlüklerden bahseder (Lahnsteiner, 2014, s. 84-5).

Nitekim Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 9. maddesinde düşünce, vicdan ve din özgürlüğü kapsamında özellikle dinsel azınlıklar için birçok yönden önem taşıdığı bilinir. Burada geçen ifadelere göre bahsedilen maddenin 1. Paragrafında “Herkes düşünce, vicdan ve din özgürlüğüne sahiptir; bu hak, din veya inanç değiştirme özgürlüğü ile tek başına veya topluca, kamuya açık veya kapalı ibadet, öğretim, uygulama ve ayin yapmak

suretiyle dinini veya inancını açıklama özgürlüğünü de içerir” diye açıklanırken, 2. paragrafında ise “Din veya inancını açıklama özgürlüğü, sadece yasayla öngörülen ve demokratik bir toplumda kamu güvenliğinin, kamu düzeninin, genel sağlık veya ahlakın ya da başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması için gerekli sınırlamalara tabi tutulabilir” şeklinde ifade edilmiştir (Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Ek Protokoller, s. 10-1). Erdoğan’ın belirttiği gibi Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine göre diğer özgürlüklerin yanında, inanç ve din özgürlüğü de demokrasinin temel taşlarından birisidir (Erdoğan, 2018, s. 211). Dolayısıyla din ve vicdan özgürlüğü kapsamında “bir dine inanma ve inanmama” özgürlüğü bireylerin istediği bir dine inanmakta hakkı olduğu kadar herhangi bir dine inanmamakta da serbest olduğunu belirtir. Buna göre ister inanma ister inanmama davranışı olsun, din ve vicdan özgürlüğünün koruması altında olduğu açıklanmıştır. Yine bu maddenin 1. paragrafında belirtildiği gibi, din değiştirmek veya dinden çıkmak da bir insan hakkı olarak tanınmış ve güvence altına alınmıştır. Bununla beraber, kişinin dini inancını yayması ve başkalarına tebliğ ve telkinde bulunabilmesi, “din ve vicdan özgürlüğü” kapsamında değerlendirilmiştir. Öte yandan bu maddeye göre “dinî öğretim” hakkı hem kamu okullarında hem de özel okullarda serbest bırakılmıştır (Erdoğan, 2018, s. 201-6).

Öte yandan azınlıkların eğitim hakkı genel olarak birçok evrensel ve bölgesel insan hakları belgelerinde güvence altına alındığı görülmektedir. Birleşmiş Milletler Antlaşmasına göre “Hiç kimse eğitim hakkında yoksun bırakılamaz. Devletin eğitim ve öğretim alanında yükleneceği görevleri yerine getirmesinde, anne ve babanın bu eğitim ve öğretimin kendi dini ve felsefi inançlarına göre yapılmasını sağlama haklarına saygı göstermeleri gerektiği” (1.nolu ek Protokol’ün 2. maddesi), yine aynı antlaşmanın 26. maddesinde ise herkesim eğitim hakkına sahip olduğu, en azından zorunlu eğitim yılının parasız olması gerektiği, ilköğretimin zorun olduğu ve teknik ve mesleksi eğitimin herkese açık olduğu açıklanmıştır. 3. Paragrafta ise çocuklara verilecek eğitim türünü seçmek öncelikle anne ve babanın hakkıdır diye ifade edilmiştir (Pollmann & Lohmann, 2012, s. 289). Buradan da anlaşıldığı gibi, anne ve babanın çocuklarına dinî eğitim vermelerine engel olunmaması ve okullardaki ders müfredatlarının belirlenmesinde ebeveynin dinî ve felsefi inançlarının dikkate alınmasının öngörüldüğü söylenebilir.

Diğer bir hak olarak örgütlenme özgürlüğü birden fazla kişinin ortak amaçlar çerçevesinde gönüllü olarak bir araya gelebilmeleri ve bu amaçla kalıcı bir örgüt kurarak faaliyetlerini yapabilmeleri olarak açıklanmıştır. Gönüllü örgütlenmenin tipik ve yaygın olanı dernek olduğundan, dernek kurabilme ve bu kapsamda etkinlikte bulunma hakkı, örgütlenme özgürlüğünün merkezinde yer almaktadır (Erdoğan, 2018, s. 228-9). Bu bağlamda Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 11. maddesi birbirleriyle bağlantılı olarak iki farklı hak ve özgürlüğü güvence altına almıştır. Bunlar barışçı bir şekilde toplanma ve örgüt kurma hak ve özgürlüğüdür (Nal, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Hukukunda, Azınlık Hakları, Nisan 2010, s. 81). Burada geçen 11. maddenin 1. paragrafında “Herkes barışçıl olarak toplanma ve dernek kurma hakkına sahiptir. Bu hak çıkarlarını korumak amacıyla başkalarıyla birlikte sendikalar kurma ve sendikalara üye olma hakkını da içerir.” ifadesi yer almaktadır. Bu sözleşmenin 2. paragrafında ise burada silahlı kuvvetler, kolluk kuvvetleri veya devlet idaresi mensuplarınca örgütlenme hakkına özel sınırlamalar getirilmesine izin verildiği ifade edilmiştir (Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Ek Protokoller, s. 11-2). Erdoğan; 11. madde de siyasi parti özgürlüğünden açıkça söz edilmemesine rağmen, siyasi parti özgürlüğünün örgütlenme özgürlüğü içerisinde olduğunu ve esasen sözleşme organlarının da bu görüşte olduklarını ifade etmiştir. Aynı maddede, dernek ve sendika özgürlüklerinin yanı sıra toplanma özgürlüğü de tanınmıştır. Avrupa Komisyonuna göre toplantı özgürlüğü, bir düşünceyi veya hedefi açıklamak için kişilerin kapalı ya da açık alanda, toplantı, gösteri veya yürüyüş vb. amaçlarla bir araya gelebilmeleri olarak açıklanmıştır. 11. maddede de belirtildiği gibi, toplanma özgürlüğü “barışçıl” şekilde gerçekleşmelidir, zira asayiş bozacak vakalar oluşturacak bir toplanma hakkının olamayacağı belirtilmiştir (Erdoğan, 2018, S. 232-4).

Diğer taraftan 1 No.lu Ek Protokol'ün 3. Maddesindeki; seçme ve seçilme hakkı bağlamında, etnik ve kültürel ulusal azınlığa mensup olan halkın da devletin diğer vatandaşları gibi eşit şartlarda siyasal hayata katılma hakkına sahip olduğu ifade edilmektedir (Akbulut O. , 2006, s. 282-3)⁴. Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin 25. Maddesinde, siyasal hayata katılma hakkının “ırk, din, dil temeline bağlı

⁴ 25. madde, 1 no.lu ek protokolün 3. maddesinde, doğrudan doğruya ya da özgürce seçilmiş temsilciler aracılığı ile kamu yönetimine katılma hakkı, genel eşit ve gizli oyla belirli dönemlerde yapılan seçimlerin iradelerini özgürce ortaya koymalarını garanti eden gerçek seçimlerde oy kullanan ya da seçilme vb.

olmaksızın herkese tanınması gerektiği” belirtilmiştir. Yine bu ek protokolün 3. maddesinde, “siyasal hayata katılma konusunda ayrımcılığın yasaklandığı” açıklanmıştır. BM Ulusal veya Etnik, Dinsel veya Dilsel Azınlıklara Mensup Olan Kişilerin Haklarına Dair Bildiri’nin 2. maddesinde ve Avrupa konseyi Ulusal Azınlıkların Korunması Çerçeve Sözleşmesi’nin 15. maddesinde de siyasal hayata katılma konusuna da yer vermiştir.⁵

Öte yandan vatandaşlık hakkına değinildiğinde Erdoğan, hukuki olmaktan çok siyasi bir kavram olduğunu ve bireyin bir devlete aidiyeti veya üyeliği anlamına geldiğini belirtmiştir. Yine Erdoğan hukuki bağlamda vatandaşlık kavramının belli bir devletle kişi arasındaki karşılıklı hak ve yükümlülük ilişkilerini belirleyen bağı ifade ettiğini belirtmiştir (Erdoğan, 2018, S. 255-6). İHEB’nin 15. Maddesinde; “Herkesin bir ülkenin yurttaşı olmaya hakkı vardır” ibaresi yer alırken, yine bu maddenin 2. paragrafında ise “Hiç kimse keyfi olarak uyrukluğundan yoksun bırakılamaz, kimsenin uyrukluğunu değiştirme hakkı yadsınamaz” ifadesi yer almaktadır (İnsan Hakları Derneği, 1999). Bu kapsamda Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin vatandaşlık veya uyruklu haklarına tam olarak açıklık getirmediği söylenilmektedir. Fakat sözleşmeye ek olarak, 4 No.lu Protokol’de vatandaşlara iki güvence verildiği bilinmektedir. Bunlar, bu protokolün 3. maddesinin 1. paragrafında, “Hiç kimse, tek başına ya da toplu olarak, uyruğu bulunduğu devletin ülkesinden sınır dışı edilemez” şeklinde ifade edilirken; 2. paragrafında ise “Hiç kimse, uyruğunda bulunduğu devletin ülkesine girme hakkından yoksun bırakılamaz.” şeklinde ifade edilmiştir (Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, s. 35).

Avrupa ülkelerinde vatandaş olabilmek için hangi şartların taşınması gerektiğini ele aldığımızda, Almanya ile Fransa’nın vatandaşlık modellerinde, “Fransa genişlemeci, Almaya ise kısıtlayıcı nitelikte vatandaşlık şartları” belirlemiş olduğunu ve bu bağlamda göçmenlere her iki ülkede nasıl bir vatandaşlık statüsüne sahip olabileceklerinin sinyallerinin verildiğini görürüz. Bu gibi çeşitlilikler iki ülkenin milliyetçilik anlayışının farklılığından kaynaklanmaktadır. Fransa’nın evrenselci, akılcı ve devlet merkezci ulus anlayışı karşısında; Almanya’nın tekerci, organik, farklılaşmacı ve volk merkezli ulus anlayışına

⁵ Bu maddenin kapalı bir biçimde kişilerin oylarını kullanırken eşit bir biçimde muamele göreceğini ve seçilmelerini desteklediğini söylemek mümkündür. Diğer madde de ise, azınlıklara mensup olan kişiler kültürel dinsel, sosyal, ekonomik ve kamusal yaşama etkili bir biçimde katılma hakkına sahiptir. Diğer madde de ise, taraflar, ulusal azınlıklara mensup şahısların kültürel, sosyal ve ekonomik hayat ile kamu işlerine, özellikle kendilerini etkileyenlere fiili katılımları için gerekli şartlar yaratacaklardır ibaresi vardır.

sahip olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla Fransa'daki göçmenlere Almanya'ya oranla on kat daha fazla vatandaşlık verilmektedir. Örneğin anne veya babadan birinin Fransa'da doğmuşsa, onlardan doğan çocuklara doğrudan Fransa vatandaşlığı verilmektedir. Eğer anne ve baba, Fransa'ya sonradan geldiyse ve son beş yıldır ülkede ikamet ediyorsa herhangi bir yüz kızartıcı suç işlememişlerse çocuklarının hepsi 18 yaşından itibaren Fransa vatandaşlığını hak etmektedirler. Buna karşın, Almanya'da doğmuş veya 10 yıldan fazla ikamet edenlerin çok küçük bir bölümü Alman vatandaşlığını alabilmektedir (Durgun, 2014, s. 134-8). Buradan da anlaşılacağı üzere gelişmiş ülkeler olarak bilinen Avrupa Birliği ülkelerinde, her ülkenin kendi ilkelerine göre farklı vatandaşlık tanımının olduğu gözlemlenmektedir. Dolayısıyla tek tip bir vatandaşlık tanımının olmadığı açıktır. Her ülkenin göçmenlere, kendi çıkarları doğrultusunda vatandaşlık verdiği söylenebilir. Örneğin Avusturya'da anne ya da baba Avusturya vatandaşı ise ondan doğan çocuklar direkt olarak Avusturya vatandaşlığı alma hakkına sahiptir; ancak anne ya da baba Avusturya vatandaşı değilse, onlardan doğan çocuklar belli kriterleri yerine getirebildikleri takdirde (Genel kültür, tarih, siyaset bilgisi vb. sınavlar yapılmaktadır.), herhangi bir yüz kızartıcı suç işlememişlerse) 18 yaşından itibaren vatandaşlığa başvuru yapabilmeye hakkına sahiptirler. Yukarıda da belirtildiği gibi pek çok uluslararası (BM, AGİT) anlaşmalara bakıldığında azınlıklara çoğunlukla her (dil, dini vecibelerini, dernek kurma, vd.) alanda haklar verildiği gözlemlenmiştir. Nitekim azınlık grupları elde etmiş oldukları hakları yaşamış oldukları yerde kullanabildikleri, ancak çoğu zaman engellerle karşılaştıkları ve de ülkelere göre zaman zaman farklılık görüldüğü söylenebilir. Dolayısıyla gelecek bölümde Avusturya'nın göç tarihine değinilerek ve ülkede tanınan ulusal/azınlık-halk grupları yer verilecektir. Bundan dolayı bu ulusal halk gruplarının ne gibi hakları vardır, bu hakları her alanda kullanabiliyorlar mı veya herhangi bir engelle karşılaşmışlar mı değinilmiştir ve de ülkede bulunan diğer etnik gruplara daha çok yer verilecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

AVUSTURYA'YA GÖÇÜN TARİHÇESİ VE AZINLIKLARA TANINAN HAKLAR

2. 1. Göçün Tarihsel Gelişimi ve Çeşitleri

İnsanlık tarihi boyunca sayısız göç ve göç hareketi yaşanmış; savaşlar, fetihler ve sömürgeleştirme siyasetleri insanların yerlerinden olmalarına ve farklı yerleşim yerlerine göç etmelerine neden olmuştur. Zorunlu göçler dışında, göç edenin isteğine bağlı olarak - bazen daha güvende hissedebilecek bir hayat kurabilmek, haysiyetin korunabileceği şartlara ulaşmak, daha yüksek yaşam standartlarında sahip olmak için – gelişen göçler de olmuştur. Bununla birlikte göçmenler, her zaman göç edilen yerlerde beklentilerinin karşılıklarını bulamamışlardır; ayrımcılıklarla karşılaşmışlardır (Treibel, 2008, S. 21-2).

15.-19. yüzyılları arasında süren sömürgecilik dönemindeki köleciliği, diğer zorunlu göçlerden ayıran en önemli özellik, iş gücü talebini karşılama konusundaki şiddetin yoğunluğu ve bunun demografik yapıyı yoğun bir şekilde değiştirmesidir. Batılı devletler, köle ticareti kapsamında başta Afrika olmak üzere farklı coğrafyalardan Avrupa ve Amerika kıtalarına milyonlarca insanın getirmişlerdir (Williams, November 1944, S. 51-2). Ağır koşullar ve salgın hastalıklar dolayısıyla yolculuk esnasında ve göç ettirilen bölgelerde birçok insan ölmüştür (Breuer, s. 2). Özhan Dirim Tokatlı'ya göre sömürgecilik öncesinde 1519'da Meksika'nın nüfusu 11 milyonken 1650'ye gelindiğinde 1,5 milyona düşmüştür (Tokatlı, 2011, s. 35).

Köleleştirilen iş gücü olarak göç ettirilmekteydiler. Abdurrahman Yılmaz 16. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar Afrika kıtasından çalıştırılmak üzere ABD'ye getirilen göçmenlerin sayının yaklaşık 8 ile 10 milyon arasında olduğunu belirtmiştir (Yılmaz A. , 2014, s. 1688). Eric Williams da sadece 1680 ile 1689 yılları arasında çalıştırılmak üzere her yıl 5 bin kölenin İngiltere'ye getirildiğini aktarmıştır. 1760 yılına gelindiğinde bu sayı 36.000'e, 1771'de ise 46.000'e ulaşmıştır (Williams, November 1944, S. 32-3).

Batılı devletler bir yandan Avrupa'ya zorunlu ve ücretli çalıştırılmak üzere insanları köle olarak tacir ederken diğer yandan da (İngiltere, Portekiz, Hollanda ve İspanya) Güney

Afrika, Amerika ve Avusturalya kıtalarındaki kolonilerine kendi vatandaşlarını göçmen olarak göndermişlerdir (Treibel, 2008, S. 30).

Avrupa kıtasında Sanayi Devrimi'yle kırsal alanlarda kötü hasatların alınması, yoksulluğun ve iş gücü talebinin artması başka ülkelere göçün nedenleri arasındadır. Jochen Oltmer 19. yüzyılın başlarından itibaren yoğun göçlerin yaşanmaya başladığını; Ruslar, İtalyanlar, İskandinavlar gibi bazı Avrupa halklarının yerleşmek için özellikle Kuzey Amerika'ya ve Avustralya'ya gittiklerini belirtmiştir. Ayrıca Asya'da milyonlarca Çinli, Asya Pasifik Bölgesindeki ülkelere göç etmişlerdir (Oltmer, 2016, s. 12-3). Yılmaz ise Fransızlar "önce Kanada'nın Quebec bölgesini iskân ettiklerini, "daha sonra da Kuzey Afrika'ya uzandıklarını, böylece "1846-1932 yılları arasında yaklaşık 18 milyon insan İngiliz Adaları'ndan Kuzey Amerika, Avustralya, Yeni Zelanda, Güney Afrika ve Karayip Adaları'na göç ettiğine dikkat çekmiştir. Yılmaz'ın aktardığına göre "10 milyon İtalyan ve 5 milyon Alman vatandaşı da bu dönemde Avrupa'yı terk" etmiştir. 1821 ila 1924 yılları arasında "toplam 55 milyon Avrupalı denize yakın olan ülkelere göç etmek için yollara düştüğü "ve bunların 34 milyonunun Birleşik Amerika'ya yerleştikleri söylenmektedir" (Yılmaz A. , 2014, s. 1688).

Daha sonraları ücretli iş gücü adı altında Asya, Afrika'dan milyonlarca insan Batı ülkelerine getirilmiştir. Göçmenlerin kendi rızalarıyla anlaşma imzaladıkları iddia edilmektedir. Bununla birlikte bu koşullar insanca yaşama hakkından mahrumdur ve aslında kölelikten çok da farklı değildir. Robert Barsky sözleşme ile işçilik adı altında I. Dünya Savaşı'na kadar milyonlarca Hintlinin maden ve tarlalarda çalıştırılmak üzere Burma, Sri Lanka, Malezya, Güney Afrika'ya; milyonlarca Çinli'nin de Güneydoğu Asya'ya, Pasifik Adaları'na ve Güney Afrika'ya götürüldüğünü belirtmiştir (Barsky & Borders, June 2001, S. 4).

İki Dünya Savaşında da (1914/1939) takip eden yıllarda da göçler olmuştur. İkinci Dünya Savaşı sonrası Avrupa'da ortaya çıkan işçi açığı, reel sosyalizmin çökmesiyle siyasî, ekonomik ve toplumsal çalkantılar, Asya ülkelerindeki ekonomik ve toplumsal değişimler, Latin Amerika'da diktatörlükten istikrarsız demokrasilere geçiş nüfus hareketliliklerinin en önemli sebeplerinden bazılarını oluşturmuştur (Doğan N. , S. 2). İkinci Dünya

Savaşı sonrasında devletlerin dağılması ve yenilerinin kurulması sebebiyle ortaya çıkan istikrarsızlıktan kaynaklanan göçlere mülteci göçü ismi verilmiştir (Oltmer, 2016, s. 73).

Birleşmiş Milletler'in yayımladığı son istatistiklere göre uluslararası göçmenlerin tahmini sayısı son elli yılda artmıştır. 2020 verilerine göre, dünyada yaklaşık 281 milyon uluslararası göçmen (doğduğu ülke dışında başka bir ülkede yaşayan insanın) bulunmaktadır. Bu sayı 1990 yılında 128 milyon idi. Uluslararası göçmenlerinin %61'i Avrupa (86,7 milyon) ve Asya ülkelerinde (85,6 milyon), geri kalanı da sırasıyla Kuzey Amerika (58,7 milyon), Afrika (25,4 milyon), Latin Amerika (14,8 milyon) ve Karayipler'de (9,38 milyon) bulunmaktadır. (UN Migration (IOM), 2020)

Göç oldukça uzun bir tarihsel arka plana sahip olmakla ve yakıcı bir konu olmakla beraber, genel tanımı konusunda bir görüş birliği yoktur. Göç kavramının İngilizce, Fransızca Almandaki karşılığı olan *migration* Latince *Migrare* ya da *Migratio* kelimesinden türetilmiştir ve gezinmek, yürümek, dolaşmak, uzaklaşmak ya da hareket etmek gibi anlamlarda kullanılmıştır (Kleinschmidt, 2011, s. 10). Michael Wagner göçü, sonucu kalıcı bir ikamet değişikliği olan insanların tek tek ya da gruplar halinde coğrafi-mekânsal hareketleri olarak tanımlamıştır (Wagner M. , 1989, s. 25-6). Anette Treibel -Wagner'e yakın bir tanımla- göçü bir veya daha fazla kişi tarafından başka bir topluma veya bölgeye yapılan süreli veya kalıcı mekân değişikliği olarak ifade etmiştir (Treibel, 2008, s. 21)⁶. Bu yer (ikamet) değişikliği, ülke içine (iç göç, ulusal) olabileceği gibi, ülke dışına (dış göçler, uluslararası) da olabilir. İç/ulusal göç, kişi ya da kişilerin başka bir yere yerleşmek için doğduğu yeri veya topluluğu terk etmesi/etmeleri (mevsimlik işçiler vb.), ancak kendi ülkesini terk etmemesi anlamındadır. Dış/uluslararası göç ise göçmenin ulusal sınırların ötesine geçerek başka bir ülkeye yerleşmesi anlamına gelmektedir (Fassmann, Dahlvik, Richard, & Hildegard, 2012, S. 14-15). Ingrid Oswald ise göçü; Yaşam merkezinin, yani hayatın tüm alanlarının bir kısmının veya tamamının, sosyal, politik veya kültürel sınırlarının belirlenmesiyle birlikte bir yerden başka bir yere mekânsal yer değiştirme süreci olarak ifade etmiştir (Oswald, Januar 2007, s. 13). Nobert Elias göre göç insanlar asıl geldiği yerin dışında kalıcı olarak veya uzun süre yaşayanların, geçici veya yarı kalıcı bir

⁶ Treibel dini vecibeler (Hac ziyareti); iş, arkadaş ve akraba ziyaretleri; spor, seyahat ve turizm için gerçekleşen yer değiştirmelerle halihazırda göçebe yaşayanların yer değiştirmelerini göç kapsamının dışında tutmuştur.

ikamet değişikliği ve gruplar arasındaki değişiklik, insanların fiziksel olarak bir yerden diğerine hareket etmeleri olarak ifade etmiştir. Gerçekte göç edenlerin her zaman bir sosyal gruptan diğerine geçtikleri görülmüştür (Elias & Scotson, 1990, s. 229).

Christian Reinhalter ise göçü bir veya daha fazla insanın bir yerden başka bir yere, iş gücü piyasasına yeni bir katılımla bağlanması olarak tanımlamıştır. Ona göre göçün ülke içinde veya farklı bir ülkeye olup olmadığının önemi yoktur, ayrıca kalıcı veya geçici olarak planlanıp planlanmamış olmasının da önemi yoktur; asıl belirleyici olan gönüllü mü yoksa zorunlu mu olduğudur (Reihalter, 2001, s. 5). Uluslararası Hukuk Derneği tarafından 1986 yılında yapılan bir tanıma göre, zorunlu göç olarak nitelendirilen toplu sınır dışı etme, doğrudan veya dolaylı olarak insanları yaşam, özgürlük ve güvenlik korkusuyla anavatanlarını terk etmeye veya kaçmaya zorlayan çeşitli siyasi, ekonomik ve sosyal tedbirler de dâhil olmak üzere baskı kullanımını ifade etmektedir. Sınır dışı etme devlet tarafından ırk, milliyet, belirli bir sosyal gruba mensup olanlara veya muhalif politik düşünce de olanlara yönelik olarak uygulandığı görülmektedir (Hear, 1998, S. 10). Gönüllü göç ise kişilerin kendi iradeleriyle serbestçe karar verdikleri göçler olarak tanımlanmaktadır (Wagner M. , 1989, s. 52-3). Yine Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliğinin verilerine göre, 1970'lerin başında dünya çapındaki mülteci sayısı 2,5 milyon civarındayken kaçmaya zorlananların sayısı sonraki on yıllarda sürekli artmıştır; 2008'de bu rakam 42 milyona ulaşmıştır (Hahn P. , 2010, s. 94). Bu sayının artmaya devam etmektedir. BM Mülteciler Yüksek Komiserliği 2022 yılında 103 milyona ulaştığını açıklamıştır. (UNHCR, The UN Refugee Agency, seit 2001-2022)

Göçteki yer değişikliği sürekli olabileceği gibi dönemsel de olabilmektedir. Ancak göç hareketi olarak tanımlanabilmesi için asgari belirli bir süresinin olması gerekir. Bu süre ülkelere göre değişiklik gösterse de çoğu ülke tarafından en az 6 ay veya 1 yıl olarak belirlenmiştir.

Avrupa ülkeleri göçmenleri daha çok geçici süreyle kabul etmeyi tercih etmektedirler. Göçmen işçileri belirli süreyle çalıştırmak üzere talep eden bir ülke, işçilere ihtiyaç duydukları süre kadar oturma hakkı tanımaktadırlar. Avusturya özelinde belirli süreyle oturma ve çalışma izni talep eden kişiler ilk önce 2 yıl, ardından 5 yıl ve sonrasında süresiz oturma izni alabilmektedirler (Reihalter, 2001, s. 6). Buradan da anlaşılacağı gibi geçici

süreyle gelen göçmenler, zamanla süresiz oturma hakkına sahip olabilirler (Merz, 2011, S. 10).

Elisabeth Strasser'e göre göç nedenleri arasında baskı, savaş ayrımcılık, vb. sosyal ve politik sorunların dışında işsizlik, altyapı eksikliği, yoksulluk vb. ekonomik faktörlerin ve çevresel faktörler de (doğal afetler, kıtlık...) olabilir (Strasser, 2009, s. 16). Ve bu nedenler de göç kategorileştirmesini etkilemektedir. Nitekim "işçi göçü, aile birleşimi, mülteci göçü, öğrenci göçü, iltica ve illegal göç" vb. şeklinde göç nedenine dayanan adlandırmalarla kategorize edilmektedir (Soytürk, Türkiye'den Avusturya'ya İşgücü Göçü, 2012, s. 3).

İşçi göçü en iyi bilinen ve en yaygın olan göç çeşitlerinden biridir. Ulusal sınırların içinde veya dışında olan bir yere, çalışma amacı için gidilen (ve çoğunlukla kişinin kendi yaşam durumunu iyileştirme ümidinin eşlik ettiği) göç olarak bilinir (Hahn S. , Historische Migrationsforschung, Historische Einführungen, 2012, s. 27-8).

Misafir işçi olarak bilinen göçte ise 1960 ve 1970'li yıllarda Almanya, Avusturya ve diğer Avrupa ülkelerinde işe alım anlaşmalarıyla Türkiye'den ve Yugoslavya'dan getirilen misafir işçiler örnek olarak gösterilebilir. Bu adlandırmadan da anlaşılacağı gibi bu işçilerin, alım yapan ülkelerde kalıcı olarak yerleşmeleri amaçlanmamıştır. Misafir olarak gelen işçiler sözleşmelerini genellikle kısa süreli olarak yapmışlardır. Ancak bu kural uygulanmamış, tam tersine ilerleyen yıllarda çoğu işçi burada uzun süreli olarak yaşamaya devam etmiş, kalıcı hale gelmişlerdir. Dolayısıyla misafir işçi (*Gastarbeiter*) göçü, iletişim ve ulaşım araçlarının ucuzlamasıyla, insanların daha iyi şartlarda çalışmak ya da iş bulmak amacıyla, kendilerine ve ailelerine daha iyi yaşam imkânları sunmak için ülkeler arasında geçici veya kalıcı olarak yer değiştirmesi şeklinde açıklanabilir (Fassman, 2003, s. 12).

Bu kategoriyle yakından alakalı aile birleşimi göçüyle, daha önce herhangi bir başka bölgeye ve ülkeye göçmüş olanların, ailelerini kendi yanlarına almalarını ifade etmektedir (Hahn P. , 2010, s. 85).

Bir başka göç çeşidi olan öğrenci göçü de son birkaç on yılda önemli bir artış göstermiştir. Bunda sanayileşmiş ülkelerde artan refah ve küreselleşmenin bir etken olduğu

söylenbilir. Ekonomik koşulları iyileştirmek gibi başka bireysel beklentiler, yurt dışına okumak için giden öğrenci sayısındaki artışı etkilemiştir (Lanfranchi, 1995, s. 22).

Yasadışı göç de uluslararası göç hareketlerinde giderek artan bir yeri vardır. Bunun nedeni ekonomik olabileceği gibi politik nedenler de olabilmektedir. Göçmenler için sadece gelmiş oldukları ülkelerdeki kötü ve eşitsiz ekonomik koşulların değil, aynı zamanda siyasi koşulların da çok önemli bir rol oynadığı bilinmektedir. Siyasi ortamın nasıl tasarlandığı bireyin yaşamında çok önemli bir rol oynar çünkü bireyin nasıl hissettiği siyasi ortam koşullarına da bağlıdır. İnsanlar içinde buldukları ekonomik, politik/siyasi ve sosyal sıkıntılardan dolayı son çare olarak göç etmek zorunda kalmaktadırlar. Göçün yasadışı olmasının başka bir nedeni ise göç alan ülkelerin artan kısıtlayıcı göç politikalarıdır. Bu bağlamda Avrupa Birliği ülkelerinde göçmenlik şartları zorlaştıkça yasadışı göçmen sayısının da arttığı söylenmektedir (Hahn P. , 2010, s. 116).

2.2. Göç ve Entegrasyon

Entegrasyon genellikle göçmen nüfusun çoğunluk toplumla bir araya getirilmesi anlamına gelir. Göçmen nüfusun, sosyal entegrasyonuna, çoğunluğa katılım düzeyine işaret eder (Fassman, 2003, s. 12). Entegrasyon doğum veya göç yoluyla bir topluma katılan yeni insanların mümkün olan en hızlı ve en iyi şekilde nasıl entegre edilebileceği sorusuyla ilgilenir. Bu bağlamda entegrasyon kavramının çoğu zaman asimilasyonla ilişkilendirildiği de belirtilebilir. En iyi durumda, göçmenler yeni geldiği yerdeki toplumun yararına, korunmasına, refahına ve işleyişine katkıda bulunmalı; en kötü durumda ise göçmenler ülke içinde hiç kimseye veya topluma yük olmadan kendi yaşamını sürdürebilmelidir (Diem, 1999, S. 163).

Karl Heinz Hillmann entegrasyonu sosyolojik açıdan ele almıştır. Entegrasyonun değer yapıları ve davranış kalıplarına davranışsal ve bilinçli entegrasyonu olduğunu belirterek bunlara uyum süreçlerini kapsayan sosyo-mantıksal bir kavram olduğunu iddia etmiştir. Bu çerçevede Hillmann'a göre;

- Bireyler belirli gruplara veya kuruluşlara ya da kendileriyle ilgili toplumsal alanlara uyum gösterirler.

- Bir toplumun farklı grupları, katmanları, sınıfları ve ırkları arasında kaynaşma söz konusu olabilir (Hilmann, 2017, S. 377).

Raimund Scheck ise entegrasyonun bir süreç olarak tanımlanabileceğini ifade etmiştir. Ona göre entegrasyon sürecini betimleyen bazı özelliklerin vardır; bunlar dinamik ve iki yönlüdür. Entegrasyonun başarısı hem ev sahibi topluluğun hem de göç edenlerin entegrasyon sürecine karşı istekli olmalarına bağlıdır. Ev sahibi olan toplum (göç edilen yer), nüfus değişimi ile uyumlu olarak kamu kurumlarında yapılabilecek olan değişikliklere açık olmalı; mültecileri ulusal toplumun bir parçası olarak kabul ederek onların kaynaklara/imkanlara ve karar alma süreçlerine erişimi kolaylaştıracak tedbirler almalı ve bu gibi konularda istekli olmalıdır. Ev sahibi toplum açısından, bu sadece finansal kaynaklar gerektirmez, her şeyden önce kendini politik olarak bir göç ülkesi olarak tanıma eğilimi gerektirir. Ayrıca mültecilerin de kendi kimliklerini kaybetmeden ev sahibi toplumun yaşam tarzına uyum sağlamaya istekli olmaları gerektiği belirtmiştir (Scheck, 2003, S. 26). Bu bağlamda göç eden kişilerin sosyal süreçlere katılabilmeleri için ev sahibi ülkenin dilini iyi bilmesi gerekmektedir. Dil, sadece kendi etnik grupları içinde değil, aynı zamanda diğer gruplarla ilişkilenecek için de önemlidir. Özellikle gençler hem ana dilini hem de bulunmuş olduğu ülkenin dilini iyi derecede konuşamadıklarında, kendilerini ne ailelerinin ne de bulunmuş oldukları ülkenin kültürüne ait hissedememekte ve kimlik çatışması yaşayabilmektedirler. Oliver Hämmig'a göre ana dil, kişilik ve kimliğin oluşumunda merkezi bir faktör ve belirleyici bir iletişim aracıdır ve bu nedenle sosyal etkileşim ve de entegrasyon için vazgeçilmezdir. Bu bakımdan dil sorunları, entegrasyon sorunlarına neden olabilmekte ve göçmenlerin kimlik ve rol çatışmalarının bir parçası olabilmektedir (Hämmig, 2000, S. 53).

2.3. Avusturya'nın Kısa Tarihçesi

Avusturya'da ilk insan izleri çok eski tarihlere kadar dayandığı bilinir. Avusturya toprakları üzerinde Roma İmparatorluğu, Germen ve Slavlar kabileleri yaşamıştır. Tuna Nehri Roma İmparatorluğunun sınırlarını oluşturuyordu (Winkelbauer , Lackner, & Mazohl, 2018, S. 16). Yaklaşık 500 yıllık süren Roma İmparatorluğunun bitişiyle bu topraklar üzerinde Germenler varlığını sürdürmeye başlamışlardır. Roma dönemi bitince

Slav kabileleri Avusturya'nın batısına ve güneyine, Babenbergler ise ülkenin doğusuna yerleşmişlerdir (Mein Österreich, 2020, s. 20). 996 yılında Babenberglerin ülkede varlığı hissedilmeye başlanılmıştır. Bu dönemde ülke *Ostarrichi* olarak adlandırılmıştır (Hamann, 2009, S. 14-5). Bu dönemde Macarlar Avusturya'nın doğu bölgesinde yerleşmişler.

1273 yılında Habsburg (kökeni İsviçre'den geliyor) ailesi ilk önce Viyana, Niederösterreich, Oberösterreich ve Steiermark bölgelerini yönetmeye ve daha sonraları ise Kärnten, Vorarlberg ve Salzburg bölgelerinde hüküm sürmeye başlamışlardır (Haidinger, April 2014, s. 14). Habsburgların Avusturya'yı yaklaşık 650 yıl yönettiği ifade edilmektedir (Mein Österreich, 2020, s. 22). Yine 1500 yılından itibaren Habsburg ailesinin üyeleri sadece Avusturya'da hüküm sürmedi, aynı zamanda topraklarını sınırlarını diğer (Hollanda, Almanya, Belçika, İspanya, Macaristan vd.) Avrupa ülkelerine kadar genişletmişlerdir. 15. yy'da Avusturya'yı yöneten Habsburg Hanedanı, sınırları genişleterek ülkeyi Avrupa'nın en güçlü devletlerinden bir haline getirmiştir (Posch, 2008, S. 30).

Avusturya ve Osmanlı Devleti çoğu zaman birbirleriyle savaş halinde olmuşlardır. Osmanlılar, 16. yüzyıl başlarında zaman zaman Avusturya'ya yönelik seferler düzenlemişlerdir (Winkelbauer, Lackner, & Mazohl, 2018, S. 17-8). Osmanlı Devleti'nin sürekli seferler yapması ve nihayetinde II. Viyana (1683) kuşatmasının da başarısızlığa uğramasıyla Avrupa ülkeleri Kutsal İttifak adı altında birleşmişlerdir. Avusturya topraklarını özellikle 1683'te İkinci Viyana kuşatmasını kırdıktan sonra daha da genişletmiştir (Kugler & Wolfram, 2017, s. 181-2).

1804 yılında İmparator I. Franz kendisini Avusturya İmparatoru ilan etmiş ve Kutsal Roma tacını bırakmıştır. Bu unvanla 1835 yılına kadar imparatorluğu yöneten ilk Avusturya İmparatoru olmuştur. I. Franz Joseph ve Napolyon arasındaki ilişki iyi olmayıp iki güç daima bir rekabet içindedir. İki devlet savaş meydanında da karşı karşıya gelmiştir (Kılıç, 2014, s. 19). Napolyon Savaşları döneminde Avusturya ekonomisi ciddi anlamda etkilenmiş, Tirol ve Oberösterreich bölgeleri kaybedilmiş, daha sonra yeniden imparatorluğa katılmışlardır (Posch, 2008, S. 31).

1867 yılında Avusturya İmparatorluğu yerini Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na bırakmıştır. Böylelikle Avusturya ile Macaristan arasında anayasal bir ilişki çerçevesinde iki devletin de eşit haklara sahip olduğu bir birlik kurulmuştur. İmparator I. Franz Joseph 1867'de Budapeşte'de kral olarak, eşi Elizabeth ise Macaristan Kraliçesi olarak taç giymişlerdir. Avusturya-Macaristan ikili monarşi döneminde, Rusya'dan sonra Avrupa'nın ikinci büyük devleti konumuna gelmiştir. Bölgede belirleyici güç olsa da Avusturya-Macaristan'da büyük ve çok etnikli yapısından dolayı zaman zaman isyanlar olmuştur (Buchmann, 2003, s. 109-10). 1914 yılında dönemin taht varisi olan Franz Ferdinand ve eşi Saraybosna'da öldürülmüştür. Bu durum siyasi krize yol açmış ve I. Dünya Savaşı'nı (1914–1918) başlatan olay olarak kabul edilmiştir. Birinci Dünya Savaşı sonunda imzalanan Saint Germain Antlaşması'yla Avusturya-Macaristan İmparatorluğu yıkılmış ve yerine 12 Kasım 1918 tarihinde Birinci Avusturya Cumhuriyeti teşkil edilmiştir. Cumhuriyetin ilk başbakanı (şansölyesi) ise Karl Renner'dir (Posch, 2008, S. 14-5). 1925 yılında Avusturya para birimi olarak Kron'dan Şilin'e geçmiştir. Dönemin iki büyük partisi SPÖ-ÖVP, bu iki parti bazen tek başlarına bazen ise koalisyonlar kurarak ülkeyi 1920'den 1934 yılına kadar yönetmişlerdir (Vocelka, 2019, s. 108-9)7.

Avusturya faşizmi, 1933-1938 yılları arasında var olan otoriter bir rejimdir. Bu rejim, 1934'te iktidara gelen Engelbert Dollfuss tarafından kuruldu. Dollfuss, 1934'te meydana gelen bir iç savaş sırasında, solcu örgütlerle mücadele etmek amacıyla, Avusturya'da bir otoriter rejim kurdu. Dollfuss, aynı yıl İtalya'nın faşist lideri Benito Mussolini ile yakınlaşarak, faşizm yanlısı bir politika izledi (Okey, 2002, s. 24-45).

Dollfuss'un ölümü üzerine, yerine Kurt Schuschnigg geçti ve 1936'da başbakan oldu. Schuschnigg, Dollfuss'un otoriter politikalarına devam etti. Schuschnigg, 1938'de Nazi Almanyası'nın Avusturya'yı ilhak etmesine karşı çıktı. Ancak, Almanya'nın baskısı altında kaldı ve istifa etmek zorunda kaldı (Steininger, 2003, s. 78).

⁷ Hristiyan Sosyal Partisi (*Christliche Soziale Partei-CS*; 1945'ten sonra Avusturya Halk Partisi olarak adlandırılmıştır-ÖVP- Österreichische Volkspartei) ve Avusturya Sosyal Demokrat İşçi Partisi (SDAPÖ; 1888-*Sozialdemokratische Arbeiterpartei Österreichs*), daha sonra Avusturya Sosyal Demokrat Partisi olarak adlandırıldı, SPÖ. 1934

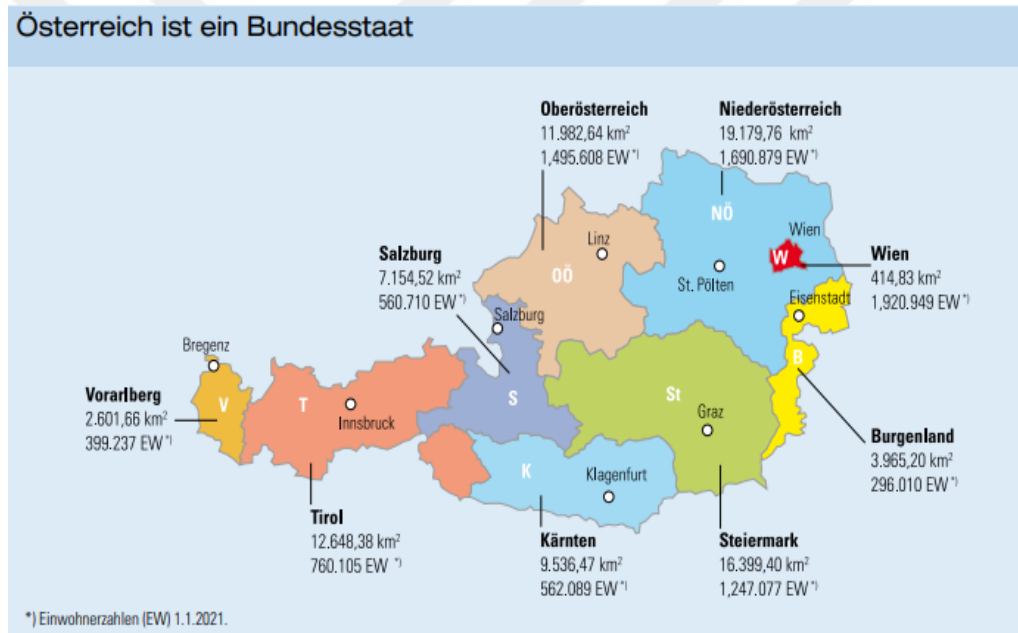
Avusturya faşizmi, Nazi Almanyası'nın yükselişiyle güç kazandı ve İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla sona erdi. Bu rejim, Yahudileri hedef alan antisemitik politikalara sahipti ve Nazi Almanyası'nın Avusturya'yı ilhak etmesinin ardından, Yahudiler ve diğer azınlıklar büyük zulümlere maruz kaldı (Boyer, 2017, s. 32). Avusturya faşizmi, Yahudileri hedef alan antisemitik politikalara sahipti ve Nazi Almanyası'nın Avusturya'yı ilhak etmesinin ardından, Yahudiler ve diğer azınlıklar büyük zulümlere maruz kaldı. (Rabinbach & Glaeser, 2017, s. 333-6). Avusturya faşizmi, Avusturya tarihinde karanlık bir dönem olarak anılır. Ancak, bugün Avusturya, demokratik bir ülke olarak, o dönemde yaşananları hatırlatmak ve gelecekteki nesiller için bir ders çıkarmak amacıyla, geçmişini açık bir şekilde ele almaktadır. (Wenzel & Kromus, 2021)

Avusturya'da da diğer tüm Avrupa ülkelerinde olduğu gibi faşist oluşumların çoğalmıştır.⁸ Aşırı sağ partilerin baskısıyla meclis feshedilmiş daha sonra siyasal partiler ve çeşitli gruplar kendi aralarında bir antlaşma yaparak tekrar meclisi oluşturarak devletin ismini Avusturya Federal Eyaleti olarak değiştirmişlerdir (Lauseger, Linke, & Perzi , 2009, s. 67-9). Buna rağmen ülkede kaos devam etmiş ve Nazilerin (NSDAP) yönetime el koymasıyla ülke tekrar siyasal açıdan daha gergin bir döneme girmiştir. 12 Mart 1938 tarihinde Alman Silahlı Kuvvetleri Avusturya'yı işgale başlamış, ardından Avusturya fiilen Nazi Alman İmparatorluğu'nu ilhak etmiştir. 1943 Moskova Deklarasyonu'yla gündeme gelen ülkenin bağımsızlığı, 8 Mayıs 1945'te geri kazanılmış, Avusturya (İkinci) Cumhuriyeti olarak ikinci kez kurulmuştur (Sandgruber, 2003, S. 83-5). Bu sefer de komünizme karşı mücadele kapsamında, 9 Mayıs 1945'te müttefik güçler (ABD, İngiltere, Fransa ve Sovyetler Birliği) tarafından Avusturya dört bölgeye bölünmüş ve işgal edilmiştir. Nitekim Avusturya müttefikler tarafından "işgale uğramış dost ülke" olarak kabul edilmiş, Yalta Konferansı'nda Avusturya'nın savaş sonrasında "tarafsızlık" politikası uygulaması yönünde görüş birliğine varılmıştır (Turhan Ş. , 2012, s. 33-4). Böylece faşist ve diğer aşırı grupları, bunlara yakın ve ilgili tüm kurum ve kuruluşlarla birlikte yasakla-

⁸ (Vatansever Cephe- *Die Vaterländische Front* VF-1934, Vatana Dönüş, Avusturya Toprak Konfederasyonu-*Der Landbund für Österreich*-LBD-1922, Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi-Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei-1926 NSDAP vb.)

mışlardır. SPÖ, ÖVP, Avusturya Komünist partisi (KPÖ) ve Bağımsızların Seçim Partisi'nden (VDU)⁹ oluşturulan bir koalisyon hükûmeti ülkeyi yönetmeye başlamıştı. Müttefik işgali sonrasında iki büyük parti (SPÖ-ÖVP) ve diğerleri ülkenin bağımsızlığa kavuşması konusunda anlaşmış ve müttefik dışişleri bakanlarının katılımı ile Avusturya Devlet Antlaşması (Der Staatsvertrag) imzalanmıştır. 15 Mayıs 1955'te ülkede işgal sona ermiştir. 26 Ekim 1955'te de Avusturya, yeniden bağımsızlığını elde etmiştir (Sandgruber, 2003, S. 128-9).

Resim 1:Avusturya Haritası ve Eyaletlerin Nüfusu (Bundesländer Karte, 2020)

1900'lı yılların ilk çeyreğinde Avusturya'nın bugünkü sınırları içinde olan kısmında, nüfusu 6 milyondur. Bu sayı 1950'lerin sonunda 7 milyona, 2000'li yıllarda ise 8 milyona ulaşmıştır. 2019'un başında Avusturya'nın yerleşik nüfus 8,8 milyon, 2020'de 8,9 milyondur, 2021 yılında da 8.932.664'tür (Österreich, Zahlen, Daten, Fakten , 2021/22, s. 8-9). Bu verilere dayanarak Avusturya nüfusunun giderek arttığı söylenebilir. Son dönemlerdeki istikrarlı artışın sebebi, ülkeye çok sayıda mültecinin gelmesindedir.

⁹ Verband der Unabhängigen- VdU, 1949) (1956 yılında Avusturya Özgürlük Partisi Freiheitliche Partei Österreichs-FPÖ-1956 olarak adlandırılmıştır.

Resim 2:Avusturya'nın Komşuları (Politische Karte Von Österreich, Alamy, 2020)

Kaynak: Alamy'den alınmıştır.

Avusturya Cumhuriyeti dokuz eyaletten (Burgenland, Kärnten, Niederösterreich, Oberösterreich, Salzburg, Steiermark, Tirol, Vorarlberg ve Wien) oluşmaktadır. Ülkenin başkenti Viyana, resmî dili ise Almancadır. Coğrafi olarak Orta Avrupa'da konuşlanan Avusturya'nın denize kıyısı bulunmamaktadır. Ülke sahip olduğu 83,879 km²'lik alana sahiptir. Kuzeyinde Almanya ve Çek Cumhuriyeti, doğusunda Slovakya ve Macaristan, güneyinde Slovenya ve İtalya, batısında ise İsviçre ve Lihtenştayn bulunmaktadır. (Statistisches Jahrbuch, Migratin und Integration, Zahlen, Daten, Indikatoren, 2021, s. 8-9)

2.4. Avusturya Göç Haritası ve Tarihsel Arka Planı

Ülkenin coğrafi konumuna ve tarihine bakıldığında günümüz Avusturya'sının uzun bir göç geleneğine sahip olduğu açıkça görülüyor. Werner Bauer; Avusturya'nın uzun zamandan beri tekrar bir göç ülkesi olarak öne çıktığını, ancak kamuoyunun bunun bilincinde olmadığı ve resmî kurumlarda tarafında da bir göç ülkesi olarak kabul edilmediğini ifade etmiştir. Yine siyasiler ve medya tarafından bir göç ülkesi olmadığı ifade edilmiştir. Nitekim coğrafi konumu ve tarihi sebebiyle diğer Batı ülkelerine geçişte bir köprü vazifesi görmüştür (Bauer, 2008, S. 2).

17. ve 18. yy.'larda göçün en çok yaşandığı yerlerin başında Viyana ve Salzburg gelirken bunları sırasıyla Kärnten, Oberösterreich ve Steiermark takip etmiştir. O yıllarda buralar hem göç almakta hem de göç vermekteydiler (Fassmann & Münz, Einwanderungsland Österreich, 1995, s. 13). Michael Pammer'e göre Avusturya 18. yy.'da çoğunlukla Almanca konuşulan (komşu bölgelerden, Almanya, Macaristan vb.) bölgelerden ihtiyaç duyulan sektörlere (el sanatları alanında, tarım alanında vb.) göç almıştır (Pammer, 2020, s. 45).

19. yy.'da ise Avusturya Almanya, İsviçre ve daha çok Kuzey ve Doğu İtalya'dan göç almıştır. Önemli bir kısmı Viyana'ya gelmiştir (Pammer, 2020, s. 46). Daha sonraki dönemlerde Alman göçmenlerin sayısı giderek azalmışsa da diğer ülkelerden, özellikle Çekya'nın belirli şehirlerinden (Bohemya, Moravya, Bukovina) göçler artmıştır (Treibel, 2008, S. 25).

Viyana'nın nüfusu 1806'dan 1890'a kadar yıllık %1,7 artmış, daha sonra bu sayı yıllık %2'ye ulaşmıştır. Werner T. Bauer'in ifadelerine göre 18. Yy. sonlarına doğru Viyana ve çevresindeki nüfus 235.000'dir. 1830'da bu sayı 400.000'e, 1850'de 550.000'e, 1870'te 900.000'e ve 1890'larda ise 1,4 milyona çıkmıştır. 1916 yılındaysa 2.239.000 nüfusuyla geçmişe göre oldukça yüksek bir seviyeye ulaşmıştır. Bu zaman diliminde nüfus artışının yaklaşık üçte ikisi göçlerden kaynaklıdır (Bauer, 2008, S. 3).

19. yy. sonlarına doğru Habsburg İmparatorluğu sınırları içerisinde de bir iç göç olduğu bilinmektedir. Gudrun Biffl, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu döneminde Macar, Çek ve Slovak işçilerin, Avusturya'nın iş piyasası için her zaman hazır durumda olduklarını ifade etmiştir. İhtiyaç duyulduğunda bu işçilerin ülkeye gelerek her alanda çalışabileceklerini aktarmıştır (Biffl, Der Strukturwandel der Ausländerbeschäftigung in Österreich, In Ausländische Arbeitskräfte in Österreich, 1986, s. 33).

19. ve 20. yy.'da Avusturya'ya göç edenlerin %75'i, 14 ile 40 yaş arası erkeklerden oluşmaktadır. Göç edenlerin %24,3'ünün okuma yazma bilmediği tahmin edilmektedir (Fassmann & Münz, Einwanderungsland Österreich, 1995, s. 21-2). İlk defa 20.yy'da göç politikasından söz edilmeye başlanmıştır. Böylelikle ülkeye göç edenlerin sayısının azaltılması ve bu yönde çeşitli önlemler alınması politikacılar tarafından güncelleştirilmeye

başlanmıştır. 1900'lü yıllarda ise Avusturya önemli düzeyde iş gücü veren ülke durumundaydı (Löschnak, 1993, s. 41). Ülkeden dışarıya göç kapsamında 1870 ile 1910 yılları arasında, Macaristan ve Avusturya'dan 3,55 milyon kişi denize yakın olan ülkelere göç etmiştir. Avusturya-Macaristan göçmenlerinin ilk hedefleri arasında ABD bulunmaktaydı; buraya yaklaşık 3 milyon Avusturyalı göç etmiştir (Neurath, 1994). Diğer göç ettikleri ülkeler arasında Arjantin, Brezilya, Kanada gibi ülkeler vardı 1908-1913 yılları arasında ise yaklaşık 1,2 milyon insanın göç ettiği belirtilmektedir. Yaklaşık 460.000 kişinin de ülkesine geri döndüğü bilinmektedir (Fassmann & Münz, Einwanderungsland Österreich, 1995, s. 20).

Şenol Grasl Akkılıç ve diğerlerine göre 19. yüzyılın ortalarında toplu taşımının gelişmesi ve oturma izinlerinin esnetilmesi, akabinde ise göç sisteminin değiştirilmesiyle birlikte 1900 ile 1910 yılları arasında Avusturya vatandaşlarının Amerikan vatandaşlığına en çok geçtiği dönem olmuştur (Grasl-Akkılıç, Schober, & Wonisch, 2019, s. 98-100). 1921-1937 arasında 75 bin Avusturyalının ABD, Brezilya, Arjantin ve Kanada'ya göç ettikleri söylenmektedir. Bunların yaklaşık 31.000'i ABD'ye, 14.000'i Brezilya'ya, 11.000'i Arjantin'e göç etmişlerdir. 1923 yılında Avusturya'dan yaklaşık 15.000 kişi göç etmiştir. 1924'ten itibaren ise bu sayılar düşüşe geçmiştir, çünkü ABD göçmen alımını yıllık belirli bir sayı ile (kontenjan-kota uygulaması) sınırlandırmıştır (Fassmann, 2. Österreichischer Migration und Integrationsbericht.2001-2006 rechtliche Rahmenbedingungen, demografische Entwicklungen, Sozioökonomische Strukturen, 2007, S. 35). Göçün düşmesindeki diğer neden ise Brezilya ve Arjantin gibi ülkelerin büyük buhrandan etkilenmeleridir.

Avusturya'nın en çok göç veren eyaletleri arasında Burgenland ilk sıradayken Viyana ise ikinci sırada yer almıştır. Burgenland'ın göç vermesinin sebebi tarım alanlarının verimsiz olmasından kaynaklanmaktadır. Viyana'da ise monarşi yönetiminin bitmesiyle çoğu kişi işinden olmuş ve göç etmeyi tercih etmişlerdir. Yurtdışına giden göçmenlerin çoğunluğunun gitmeyi hedefledikleri yerlerdeki tanıdıkları ya da şirketler aracılığıyla gittikleri aktarılmaktadır (Clemens, 2010, s. 70-1).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında göç edenlerden yarım milyondan fazlasının yerinden edilenlerdir. Bunlar arasında savaştan kaçanlar, mülteciler, toplama kampında kalmış

olanlar ve savaş esirleri bulunmaktadır (Bauer, 2008, S. 3-4). Patrik Paul'un da ifade ettiği gibi Avusturya'ya 1945-1950 yıllar arasında Almanya'dan ve Doğu Avrupa ülkelerinden yaklaşık 1,6 milyona yakın mülteci gelmiş, yakını da Avusturya vatandaşlığına geçmiştir (Volf, 1995, s. 5).

1951-1960 yılları arasında yaklaşık 28.500 Avusturya vatandaşının ve 46.000 ülkede yaşayan yabancıların önemli bir kısmı ABD'ye, diğer bir kısmı ise Kanada ve Avustralya'ya göç etmiştir. (Weigl, 2009, S. 20-1) Avusturya göç alan bir ülke olmakla birlikte çoğu zaman bir köprü vazifesi görmüştür. Patrik Paul'a göre de 1945'ten sonra Avusturya, özellikle Doğu Avrupa'dan gelen mülteci ve sığınmacılar için en önemli geçiş ülkelerinden biri haline gelmiştir. 1945 – 1990 yılları arasında 650.000 kişi Avusturya üzerinde Batı'ya geçiş yapmıştır. (Volf, 1995, s. 8-9)

Macaristan'dan 1956 ve 1957 yılları arasında 180.000 – 220.000 mülteci Avusturya'ya gelmiştir (Sandgruber, 2003, S. 130). 1962 yılında ise Avusturya, İspanya ile işçi (misafir işçi) alımı anlaşması yapmıştır. 1964'te Türkiye'yle, 1966'da ise Yugoslavya'yla işçi alım (İşgücü Göçü/Misafir İşçi) anlaşması yapılmıştır (Grasl-Akkılıc, Schober, & Wonisch, 2019, s. 20). 1968 ve 1969 yılları arasında yaklaşık 162.000 Çek ve Slovak göç etmiş, bunların 12.000'i mülteci olarak Avusturya'da kalmıştır. Bu anlaşmalar kapsamında ilk dönemlerde yıllık yaklaşık 15 bin işçi gelirken, daha sonra ise bu rakam yaklaşık 40 bine ulaşmıştır (Soytürk, Arbeitsmigration aus der Türkei und die Gewerkschaften in Österreich, 2012, s. 70). 1960'ların sonlarından itibaren Balkan ülkelerinden çalışmak üzere işçiler gelmiştir. 1971'de Avusturya'da yaklaşık 93.337 Yugoslav vatandaşının olduğu belirtilmektedir. 1973'te Avusturya'da istihdam edilen yaklaşık 230.000 misafir işçiden %78,5'inin Yugoslav vatandaşı olduğu ifade edilmektedir (Die Republik Serbien, s. 6). Göçmenlerin ilerleyen zamanlarda ailelerini de yanlarına almasıyla göçmen sayısı giderek artmıştır.

1972 yılında Avusturya Şili, Arjantin, Uganda, İran ve Afganistan'dan mülteci kabul etmiştir. Ancak 1973 yılında uluslararası petrol krizinden dolayı göç alımı durdurulsa da, az sayıda göçmen kabul edilmiştir (Fassmann, 2. Österreichischer Migration und Integrationsbericht.2001-2006 rechtliche Rahmenbedingungen, demografische

Entwicklungen, Sozioökonomische Strukturen, 2007, S. 37). Avusturya'ya 1981-82 yılları arasında yaklaşık 120.000 ile 150.000 arası Polonyalı gelmiş, bunların yaklaşık 33.000'i mülteci olarak ülkeye yerleşmişlerdir. 1980'li yıllarda da Türkiye'den gelenler olmuştur (Weigl, 2009, S. 33-4). 1973 ve 1989 yılları arasında 250.000 Avusturya'ya göç eden Yahudi'nin küçük bir kısmı yerleşmiştir. Öte yandan 1989 ve 1992 yılları arasında yaklaşık 40.000 Romanya vatandaşı da ülkeye göç ettiği belirtilmektedir (Malkoc, 2018, s. 12-3).

Avusturya'da 1987 ile 1997 arası yabancıların sayısının yaklaşık %120 arttığı gözlemlenmiştir. Artışın en çok olduğu dönem 1990-1993 yılları arasındadır. Bu yıllar arasında ortalama 80.500 kişinin göç etmiştir. Bunun sebebi Yugoslavya'nın parçalanmasıdır. Bu Avusturya'nın İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra karşılaştığı ilk büyük mülteci dalgasıdır (Wonisch, 2019, s. 450-1). 1991/1992'de 13 bin Hırvat vatandaşının, 1993-1994'te ise yaklaşık 90 bin Bosnalı mültecinin geldiği ifade edilmektedir. Bosna'dan gelen mültecilerin yaklaşık 60 bini kalırken, yaklaşık 30 bin kişinin geri döndüğü belirtilmektedir. 1999'da da 5 bin 100 Kosovalı, Arnavut ve Makedon mültecinin geldiği aktarılmaktadır (Bauer, 2008, S. 7-8).

Avusturya'ya mülteci akını 2000'li yıllarda da devam etmiştir. Bu yıllarda ülkeye yapılan yaklaşık 42.000 mülteci başvurusunun, çoğunluğunu Afganlardan (4.200) oluşturmaktadır. Afganları İranlılar (2.500), Iraklılar (2.352) ve Hintliler (2.580) takip etmektedir (Soytürk, Arbeitsmigration aus der Türkei und die Gewerkschaften in Österreich, 2012, s. 110-11). 2002'de ise daha çok Çeçen mülteci akını olmuştur.

2011 yılında Avusturya'da yaklaşık 928.000 yabancı uyruklu vatandaş yaşadığı aktarılmaktadır, bu sayı ülke nüfusun %11'ine denk gelmektedir. Göçmenler de hesaba katıldığında ülkede yaklaşık 1.540.000 göçmenin (Avusturya vatandaşı olanlar dâhil) yaşamaktadır, buradan hareketle Avusturya nüfusun %18,6'sının göçmen olduğu tahmin edilmektedir. İstatistik kurumunun verilerinde, göçmen geçmişi olan kişilerin %13'ünün birinci nesil, %5'inin ise ikinci nesil olduğu, genel rakamın %6'luk kesiminin ise vatandaşlığa kabul edilen kişilerden oluştuğu açıklanmıştır. Avusturya nüfusunun geçmiş yıllara göre artmasında yabancı sayısında da giderek artması etkilidir (Stadlmayr, 2017, s. 2).

2014 yılında tekrar mülteci başvurusunda (yaklaşık 28.000) artış olduğu gözlemlenmiştir. En çok başvuru 2015 yılında yapılmıştır. Toplamda 88.300 kişi mülteci olarak başvurmuştur. Bunların çoğunluğunu yine Afganlar ve Suriyeliler oluşturmakta, aralarında İranlı, Iraklı, Pakistanlı, Kosovalı ve Somalili sığınmacılar da vardır. İlerleyen yıllarda mülteci sayısında düşüş yaşanmaya başlanmıştır. Örneğin 2016 yılında 42.200 mülteci başvurusu yapılırken 2017 yılında bu sayı neredeyse yarıya düşerek 24.200'e inmiştir. 2021'de ise 13.653 mülteci başvurusu yapıldığı ifade edilmektedir. Bu dönemlerde mülteci sayısının biraz daha az görülmesinin sebeplerden biri hükûmetin mülteci alımı konusunda daha zorlaştırıcı hükümler uygulamış olmasıdır (Malkoc, 2018, s. 17-8).

2019'da 150.419 kişi Avusturya'ya göç etmiştir. Bu bir önceki yılın rakamlarının %15 üzerindedir. Ülkeye göç edenler 15.500'ü Avusturya vatandaşı (geri dönüş yapanlar), 91.000'i Avrupa Birliği vatandaşları (Romanlar 20.300, Almanlar 18.300, Macarlar 12.100 vd.) ve Avrupa Serbest Ticaret Birliği (EFTA) ülkelerinin (İzlanda, Lihtenştayn, Norveç ve İsviçre) vatandaşlarıdır. Üçüncü dünya ülkelerinden gelen 44.000 kişinin çoğunluğu Suriye, Afganistan, Pakistan, İran ve Irak vatandaşlarıdır (Integrationsbericht 2019, s. 18-20).

Tablo 1: Vatandaş grubuna göre Nüfus/ 2014-2020/ Yabancı uyruklu Vatandaşlar Grubu (Österreich, 2021, s. 18-19)

Yıl	Avusturya'nın Toplam Nüfusu	Avusturya Vatandaşı	Yabancı Vatandaşlar	Yüzdelerik %	AB Vatandaşı	EFTA/ Vatandaşı	Üçüncü Dünya Ülkeleri
2014	8.507.786	7.441.672	1.066.114	12,5	518.670	8. 699	538.745
2015	8.584.926	7.438.848	1.146.078	13,3	570.298	18.483	566.915
2016	8.700.471	7.432.797	1.267.674	14,6	616.401	19.049	642.186
2017	8.772.865	7.430.935	1.341.930	5,3	655.524	19.573	677.201
2018	8.822.267	7.426.387	1.395.880	15,8	693.855	20.106	692.600
2019	8.858.775	7.419.852	1.438.923	16,2	730.209	20.586	699.098
2020	8,901.064	7,414.841	1,486.223	16,7	757.420	21.023	707.780

Tablo 1'de görüldüğü üzere Avusturya'da yıllara göre göçmen sayılarına paralel olarak Avusturya nüfusu da artış göstermiştir. Avusturya ya gelen göçmenler 2009 yılı

itibarı ile Avusturya vatandaşlığına geçiş oranları tablo 2’de de görüldüğü şekilde düzenli olarak artmıştır.

Tablo 2: 2009 ila 2020 yılında Avusturya’daki göçmen geçmişi (Vatandaşlığa geçenler dahil) olanların sayısı. (Statista 2021, Bevölkerung mit Migrationshintergrund in Österreich von 2011 bis 2021)

Yıllar	2009	2010	2011	2013	2014	2015	2017	2018	2019	2021
Sayı	1,46	1,53	1,55	1,62	1,71	1,81	1,97	2,2	2,07	2,2

Avusturya’da 2010 ila 2013 yılları arasındaki yabancı vatandaşların sayıları, 2010 yılında 883.579, 2011’de 913.203, 2012’de 951.429, 2013’te ise 1.004.268 gibidir. Yukarıdaki tabloda ise 2014’ten 2020’ye kadar yabancı kökenli vatandaşların sayıları verilmiştir (Statista 2021, Anzahl der Ausländer in Österreich von 2013 bis 2022).

Tablo 2 incelendiğinde Avusturya’da göçmenlerin sayısında giderek arttığı gözlemlenmiş ve 2018 yılı 2019 ve 2021 yılında göre biraz düşüş olmuş ve de şu an Avusturya’da yaklaşık 2,2 milyon göçmen kökenli yaşadığı bilinmektedir.

2019 yılında Avusturya’da yaşayan, fakat Avusturya vatandaşı olmayanların sayısı 1.438.923’tür. Öte yandan 2020’de ülkede göçmen kökenli (Avusturya vatandaşı olanlar dâhil) vatandaşların sayısı ise 2,07 milyonu bulmuştur. Bu da toplam nüfusun %23,7’sine denk gelmektedir. Bunların yaklaşık 1,5 milyonu yurtdışında doğup (birinci nesil-Avusturya nüfusunun yaklaşık %17,5’i) bu ülkeye göç edenlerdir, 542 bini ise Avusturya’da doğmuş (ikinci ve üçüncü nesil -Avusturya nüfusunun yaklaşık %6,2’si) olanlardır. Yine 2020 yılındaki istatistiki verilere göre Avusturya’da yaşayan yabancı uyruklu vatandaşların sayısı 1.486.223’tür. Bu da toplam nüfusun %16,7’sine denk gelmektedir (Statistik Austria, Demographisches Jahrbuch, 2022, s. 16-7).

Avusturya İstatistik Kurumu’nun 2021 verilerine göre Avusturya eyaletlerinde toplam nüfusu ve yabancı kökenli göçmen vatandaşların dağılımı aşağıdaki gibidir:

- En çok yabancı (göçmen) barındıran eyalet 604.594 kişi ile Viyana’dır ve bu eyalette toplam nüfus yaklaşık 1,9 milyondur.

- Oberösterreich bölgesinin toplam nüfusu 1.495.756 ve yabancı uyruklu sayısı 203.950'dir.
- Niederösterreich eyaletinin toplam nüfusu 1.691.040 ve yabancı uyruklu vatandaş sayısı 179.713'tür.
- Steiermark'ın toplam nüfusu 1.247.159 ve yabancı uyruklu sayısı 147.812'dir.
- Tirol eyaletinin toplam nüfusu 760.161 ve yabancı uyruklu vatandaş sayısı 127.226'dır.
- Salzburg'un toplam nüfusu 560.643'tür ve yabancı sayısı ise 101.841'dir.
- Vorarlberg'in toplam nüfusu 399.164'tür ve yabancı uyruklu vatandaş sayısı 74.104'tür.
- Kärnten'in toplam nüfusu 562.230'dur ve yabancı uyruklu vatandaş sayısı ise 63.547'dir.
- Burgenland'ın ise toplam nüfusu 296.040'tır ve yabancı uyruklu sayısı ise 28.523'tür (Österreich, Zahlen, Daten, Fakten , 2021/22, s. 122-139).

Avusturya istatistik kurumunun verilerine göre 2021 yılında toplam göçmen kökenli vatandaşların sayısı 2,1 milyon idi, bu da toplam nüfusun 24,4'e tekabül eder. Toplam yabancı kökenli göçmen sayısı da 1.587.251'dir, bu da toplam (8,9 milyon) nüfusun %17,7'sine denk gelmektedir. Son verilere göre Avusturya'nın göçmen nüfusuna bakıldığında ilk sırada AB (Almanya, Romanya, Hırvatistan, Polonya vb.) vatandaşları, daha sonra üçüncü ülke (AB dışı) vatandaşlar (Sırp, Türkler, Bosna-Hersek vb.) gelmektedir (Statistisches Jahrbuch, Migration und Integration, Zahlen, Daten, Indikatoren, 2021, s. 25-6).

2.5. Azınlıkların Korunmasına Dair Avusturya'nın Taraf Olduğu Antlaşmalar ve Sözleşmeler

Avrupa Dil Beyannamesi'nin III. Bölümünde (Avrupa Bölgesel ve Azınlık Dilleri Şartını imzalayan ilk ülkelerden biri olan Avusturya'dır) 110 hüküm tanımlanmıştır. Sözleşme ortakları 35 tanesini bağlayıcı olarak kabul ettiklerini açıklamıştır. Avusturya'nın da onayladığı ve Azınlık haklarının uluslararası düzeyde korunmasına yönelik ana sözleşme maddeleri şunlardır:

- Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi (BM, 1966) Madde 27

Etnik dini veya dil azınlıklarına sahip devletlerdeki azınlıkların üyeleri, gruplarının diğer üyeleriyle birlikte kendi kültürlerini geliştirme, kendi dinlerini açıklama ve uygulama veya kendi dillerini kullanma hakkından mahrum bırakılmamalıdır.

- Fikri Mülkiyet Hakları Sözleşmesi'nin 13. maddesinin birinci paragrafı herkesin haklarıyla ilgilidir ve özellikle şunlardan bahseder:

Eğitim, herkesin özgür bir toplumda yararlı bir rol oynamasını sağlamalıdır. Ayrıca tüm halklar ve tüm ırklar, etnik ve dini gruplar arasında anlayış, hoşgörü ve dostluğu teşvik etmeli ve barışı sürdürmek için Birleşmiş Milletler 'in çalışmalarının desteklenmesi gerekmektedir.

- BM'nin 47/135 sayılı kararı: Ulusal veya Etnik, Dinsel ve Dilsel Azınlıklara Mensup Kişilerin Haklarına İlişkin Bildirge (BM, 1992).

Bildirge, azınlık üyelerinin özel korumaya ihtiyaçları olduğunu, kültür ve dinlerini geliştirme ve de uygulama hakkına sahip olduklarını vurgulamaktadır. Bildirge metni, azınlık gruplarının tamamıyla değil, azınlık üyeleri olarak bireyleri açıkça ele almaktadır.

- Avusturya, Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşmesine taraf olmuştur (Avrupa Konseyi, 1998).

Avrupa Konseyi, Avrupa'daki ulusal azınlıkların korunmasında en önemli kurumların başında gelmektedir. En son 2015 yılında Avusturya da dahil olmak üzere, düzenli bir şekilde ülke ziyaretleri gerçekleştirilmiş ve etnik gruplara ilişkin raporlar hazırlanmıştır (4. Devlet raporu-Azınlık hakları raporu).

- Avusturya, ayrıca 2001 yılından beri uluslararası hukuk kapsamında Avusturya için yürürlükte olan Avrupa Bölgesel ve Azınlık Dilleri Şartını onaylamıştır (Bundesministerium für Bildung-BMB, 2016, s. 7-8).

Avrupa Konseyi çerçevesindeki bu çok taraflı anlaşmaların amacı ortak bir Avrupa mirasının yanı sıra tarihsel olarak gelişmiş bölgesel veya azınlık dillerini korumak ve böylece Avrupa'nın kültürel zenginliğini teşvik etmektir. Sözleşmeye taraf devletler, kendi ülkelerindeki gelişmeler hakkında düzenli olarak raporlar hazırlamaktadır. 2011 yılında, Avusturya için Üçüncü Devlet Raporu hazırlanmıştır. (Bundeskanzleramt Österreich, 4. Bericht der Republik Österreich, 2015, s. 16)

Yine 1 Mart 1998'de yürürlüğe giren ve şu anda 25 ülkeyi (Council Of Europe, European Charter for Regional, 2021)¹⁰ kapsayan Avrupa Bölgesel ve Azınlık Dilleri Şartının 10. maddesinin 2. paragrafında yerel ve bölgesel yönetimlerin azınlık dillerinin konuşulduğu bölgelerin fazlalaştığında onların dillerinin konuşulmasına izin verilmesi ve teşvik edilmesi gerektiği yazılmıştır. Azınlık dillerinin bölgesel alanlarda gerekirse resmî bir dil olarak kullanılması ve geleneksel yer adlarını kendi dillerinde konuşmalarına ve yazmalarına izin verilmelidir, şeklinde beyanda bulunulmuştur (Pandel, Polzer, Vospernik, & Mirjam, 2004, s. 10-3). Diğer taraftan bir azınlığa mensup olan nispeten önemli sayıda Avusturya vatandaşının yaşadığı şehir ve ilçelerde bu azınlıkların eğitim, dini veya hayır amaçlı tüm masraflarını karşılamak için devlet, belediye veya belde fonlarından yararlanma hakları vardır (Pan & Pfeil, Ethnos, Minderheitenrechte In Europa, Handbuch der Europäischen Volksgruppen, 2002, s. 316-7).

1967'de coğrafi adların standartlaştırılması üzerine ilk BM konferansı Cenevre'de yapılmıştır. Ulusal ad standartlaştırılması ve tüm önemli sorunların hâlihazırda ele alındığı ve de tavsiyelerin yapıldığı temel karar 4 ve 20'dir. Buna göre 4/1967 sayılı Kararın D Tavsiye Kararı, birden fazla dilin konuşulduğu ülkelerde;

¹⁰ Avusturya, Hırvatistan, Danimarka, Finlandiya, Almanya, Macaristan, Liechtenstein, Hollanda, Norveç, Slovakya, Slovenya, İspanya, İsveç, İsviçre, Ermenistan, İngiltere, Bosna-Hersek, Kıbrıs, Çek Cumhuriyeti, Lüksemburg, Karadağ, Polonya, Romanya, Sırbistan ve Ukrayna

- Resmî dillerin her birinde ve uygun olduğu şekilde diğer dillerde belirlenecek coğrafi isimler,
- Eşitlik veya gözetilecek öncelik sırasının açıkça belirtilmesi gerektiğini ve
- Bu resmî olarak tanınan haritadaki isimler kayıtlı olarak yayımlanacaktır, şeklinde tanımlanmıştır. (Pandel, Polzer, Vospernik, & Mirjam, 2004, s. 8-9)

Avrupa'da daha önce azınlık dillerinde topografik adların yazılmasına pek rastlanılmamaktadır. Ancak 1990'lı yıllarda azınlık haklarının daha çok gündeme gelmesiyle beraber bu alandaki çabaların da arttığı göze çarpmaktadır. Avrupa Konseyi Tavsiye Kararı (1993) 1201 sayılı 7 (4). Maddede bir ulusal azınlığın önemli bir kısmının bulunduğu bölgelerde azınlık dilinde yer adlarının kullanımıyla ilgilidir. Buna göre bir azınlığın üyeleri halka ifşa edilen yer adları, işaretler, yazılar ve diğer ilgili bilgileri kendi dillerinde yazma hakkına sahip olmalıdır şeklinde tavsiyelerde bulunulmuştur (Topographische Bezeichnungen, Volksgruppengesetz, 2020).

Şu anda 32 Avrupa devletini kapsayan 1 Şubat 1998'de yürürlüğe giren Ulusal Azınlıkların Korunması için Çerçeve Sözleşmenin 11. maddesinin 3. Paragrafı aşağıda ifade edildiği şekildedir:

“Ulusal azınlığa mensup önemli sayıda kişinin geleneksel olarak yaşadığı bölgelerde taraflar, gerektiğinde diğer Devletlerle yaptıkları anlaşmalar da dahil olmak üzere kendi yasal düzenleri çerçevesinde özgül koşulları da dikkate alarak, bu tür işaretler için yeterli talep olması durumunda, geleneksel yerel adlar, sokak adları ve kamuya yönelik diğer topografik işaretlerde azınlık dilinin de kullanılmasına gayret ederler.” (İnsan Hakları Derneği, 1999)

Avusturya Ulusal Azınlıkların Korunması Çerçeve Sözleşmesi'nin 25. maddesinin 1. ve 2. paragraflarına göre ulusal azınlıkların ve bu azınlıkların üyelerinin hak ve özgürlüklerinin korunması, insan haklarının uluslararası alanda korunmasının bir parçasıdır ve bu nedenle uluslararası bir iş birliği alanını temsil eder. Çerçeve Sözleşmesinde iyi niyetle, anlayış ve hoşgörü ruhuna uygun olarak iyi komşuluk ilkeleri, daha dostça devletler arası

ilişkiler ve iş birliği uygulamak olduğunu ve Avusturya bu çerçeve sözleşmesini anlaşmalarla da desteklediğini belirtmiştir.

Avusturya özellikle komşu ülkelerle çok iyi ikili ilişkiler sürdürdüğünü açıklamıştır. Avusturya tarafından imzalanan çok sayıda kültür alanındaki antlaşma arasında özellikle önemli olan, 1958/80 (Stv-Germain) sayılı Federal Kanun Gazetesinde yer alan Avrupa Kültür Antlaşması'dır. Avusturya özellikle aşağıdaki uluslararası anlaşmaları da onayladığını vurgulamıştır:

- Medeni ve Siyasi Haklara ilişkin Uluslararası Sözleşme (9 Aralık 1966),
- Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi (19 Aralık 1966),
- Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına ilişkin Uluslararası Sözleşme (7 Mart 1966),
- İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Sözleşme, Avrupa Konseyi Tüzüğü gibi uluslararası sözleşmeler bunlardan bazılarıdır (Bericht der Republik Österreich , 2000, s. 24-5).

Avusturya BM, Avrupa Konseyi, Avrupa Güvenlik ve İş birliği Teşkilatı (AGİT), Avrupa Birliği ve Orta Avrupa Girişimi üyesi olduğundan dolayı çok taraflı bir çerçevede aşağıdaki uluslararası belgelerden azınlık grupları koruma yükümlülüklerini üstlendiğini de bildirmiştir. Ayrıca Avusturya azınlıkların korunmasına ilişkin AGİT belgelerinin hazırlanmasında ve karar alınmasında aktif rol almıştır (Österreichisches Volksgruppenzentrum, 2001, s. 25). Bunlardan bazıları aşağıda sıralanmıştır:

- 29 Haziran 1990 tarihli AGİT İnsani Boyut Konferansı Kopenhag Toplantısı Belgesi,
- 19 Temmuz 1991'de Cenevre'de ulusal azınlıklar konusunda uzmanların AGİT toplantısının raporu,
- 21 Kasım 1990 tarihli Yeni Avrupa için AGİT Paris Şartı,

- 10 Temmuz 1992 tarihli AGİT Helsinki Belgesi “Değişimin zorlukları” raporu,
- Avrupa Konseyinin 9 Ekim 1993'teki zirve konferansının "Viyana Bildirisi"
- Azınlık Haklarının Korunması için Orta Avrupa Girişimi'nin 19 Kasım 1994 tarihli belgesidir.

Avusturya ulusal azınlıkları temsil eden kuruluşlar ise Avusturya federal hükûmeti adına yukarıda belirtilen uluslararası belgelerin onaylanması ve uygulanmasına ilişkin karar alma süreçlerine dâhil değildir (Der Report des Österreichischen Volksgruppenzentrums an die drei EU- Weisen, 2020).

Diğer taraftan uluslararası hukuk çerçevesinde çıkarılan Avusturya yasalarından bazıları aşağıda belirtilmiştir:

- Medeni ve siyasi haklara ilişkin uluslararası anlaşma (Federal Kanun Gazetesi 1978/591),
- Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin 1 Şubat 1995 tarihli Avrupa Çerçeve Sözleşmesi (Federal Kanun Gazetesi 1998/130),
- 5 Kasım 1992 tarihli Avrupa bölgesel veya azınlık dilleri şartıdır (Bundeskanzleramt Österreich, 4. Bericht der Republik Österreich, 2015, s. 15-6).

2.6. Avusturya'da Ulusal Azınlık Politikası ve Tanınan Otokton Gruplar

Bugüne kadar “azınlık” kavramı uluslararası düzeyde tek tip bir şekilde tanımlamak mümkün olmamıştır. Genel olarak "azınlık", belirli özellikleriyle "çoğunluk"tan ayrılan bir nüfusu ifade etmektedir. Uluslararası hukuk ve Birleşmiş Milletler ulusal dil, etnik ve dini nitelikte azınlıklar olduğunu varsayar. Ancak tek tip bir tanımın yapılması çok zordur, çünkü pek çok farklı azınlık çeşidi vardır (Fitzek, 2015, s. 11). Uluslararası alanda yaygın olarak kullanılan “azınlık”, genellikle “ayrımcılık” olarak algılandığından dolayı Avusturya 1976 (Azınlık yasası) yılında otokton (*autochthone*) ve “ulusal halk grubu” (*volksgruppe*) kavramlarını kullanmayı tercih etmiştir. St. Germain Antlaşması 303/1920

ve Viyana Devlet Antlaşması 152/1955 (7. Madde) gereğince Avusturya’da yaşayan azınlık gruplar, ulusal halk grubu olarak tanımlanmıştır (Wakounig, 2008, s. 89-90). Önceden olduğu gibi yasalarda azınlık kelimesiyle karşılaşmak mümkündür, ancak azınlık kelimesinin kullanıldığı yerler de zaman zaman ulusal halk grubu veya Otokton grubu olarak vurgulanmaktadır. Ulusal Halk- Otokton Gruplar Yasasının 1. maddenin 2. paragrafında Ulusal halk gruplar "ana dili Almanca olmayan, kendi etnik grubu olan, federal toprakların bazı bölgelerinde yerleşik olarak yaşayan Avusturya vatandaşı gruplar" olarak tanımlanmıştır (Fitzek, 2015, s. 13-4).

7 Temmuz 1976 tarihli ulusal halk Gruplar Yasası (BGBl-Federal Yasa Gazetesi 1976/196) ve Federal Hükûmete Ulusal halk Gruplar Yasasının kanunla uygulayacağını ulusal halk grupları belirleme yetkisi veriyor. Bu ulusal halk grupların her biri için bir danışma kurulunun oluşturabileceği ifade edilmiştir. Ulusal halk danışma kurulunun, federal ve eyalet hükûmetine Otokton gruplarıyla ilgili konularda tavsiyelerde bulunması ve otokton/ulusal halk grubu için mevcut fonların dağıtımını için yıllık tahmini bütçenin hazırlaması vb. görevlerinde yetkilidir. Şu anda Sloven, Hırvat, Macar, Çek, Slovak ve Roman halk gruplar için ulusal azınlık danışma kurulu vardır (Bundesgesetzblatt für die Republik Österreich, 1976, s. 184).

Federal Hükûmetin ulusal halk gruplar kuruluna ilişkin yönetmeliği temelinde altı ulusal halk danışma kurulu kurulmuştur. Bunlara sayısal olarak bakıldığında Hırvatlardan 24, Romanlardan 8, Slovaklardan 6, Slovenlerden 16, Çeklerden 10 ve Macarlardan 16 kişi ulusal danışma kurulu temsil etmektedirler (Bericht der Republik Österreich , 2000, s. 123).

Avusturya 1997 yılında Federal Hükûmet Avrupa Konseyinin, Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşmesini kapsamına almış ve 1998’de bu sözleşme onaylanarak yürürlüğe girmiştir. 25. maddenin 1. paragrafındaki Çerçeve Sözleşmesinin münferit maddelerine atıfta bulunularak 24 Mart 1998 tarihli Avrupa Konseyi gereklilikleri temeline dayanarak Avusturya’daki ulusal azınlıkların durumunu kapsamlı bir şekilde rapor halinde sunmuştur (Bericht der Republik Österreich , 2000, s. 2).

24 Haziran 1997 tarihinde Avusturya’da bulunan ulusal halk gruplar Avusturya Federal Hükûmetine ve Meclisine “ülkemizdeki çeşitlilik” (Für die Vielfalt in unserem

Lande) sloganıyla tarihi bir mektup sunmuşlardır (Heun, 2011, s. 96). Mektup Avusturya'daki ulusal Halk politikasına ilişkin kapsamlı bir talep listesinin yanı sıra çeşitli talepler de içermektedir. Öncelikli taleplerden birisi Avusturya Devletinin kültür, dil ve etnik farklılıklara yönelik faaliyetlerinin anayasal güvence altına alınmasıdır. Böyle bir hedef Ulusal Konsey'in sorumlu İnsan Hakları Komitesi tarafından daha önceden kararlaştırılmıştır ve 7 Haziran 2000 tarihinde Ulusal Meclis'te de (Art. 4, Abs.) onaylanarak 1 Ağustos 2000'de yürürlüğe girecektir (Pan & Pfeil, Ethnos, Minderheitenrechte In Europa, Handbuch der Europäischen Volksgruppen, 2002, s. 314).

Avusturya'da çerçeve sözleşmenin uygulaması kapsamında "ulusal halk" terimi, federal topraklarda ikamet eden ve 396/1976 sayılı Federal Kanun Gazetesi'nin Vatandaşlık Yasası'nın uygulama kapsamına giren, ülkenin belirli eyaletlerinde ikamet eden kişilerin ve ana dili Almanca olmayan Avusturya vatandaşlarından oluşan gruplar olarak bilinir. Buna ek olarak, aşağıda belirtildiği gibi farklı kriterler de getirilmiştir:

- İlk olarak “grup” olmaları gerekmektedir.
- Bu grubun en az kaç kişiden oluşacağı belirtilmemiştir.
- Dağınık bir şekilde ayrı ayrı yerleşmiş aileler ulusal halk grubu oluşturmak için yeterli bir kriter değildir.
- Kendi uyruğundan insanlar bulunmuş oldukları federal bölgelerde yaşamalı ve burada en az üç nesil boyunca kesintisiz bir yerleşim geçmişi olmalıdır.
- Bir nesil 30 yıl olarak tanımlandığından üç nesil de yaklaşık 100 yıla denk gelmektedir (Waldrauch, Sohler, & Perchinig, 2002, s. 35).

Fakat bu gereklilikleri hangi grupların karşıladığı, Azınlık Kanunu kriterlerine uygun olarak Ulusal Azınlık danışma kuruluna ilişkin yönetmelikte hangi grupları karşıladığı belirtilmiştir. Bu bağlamda yukarıda geçen kanununa göre, ulusal halk grubunun tanınması için net bir kriterin olmadığı biliniyor. Dolayısıyla 2001 yılında Polonlar otokton grubu olarak tanınma başvurusu yapmışlardır. Polonyalılar başvuru yaptıklarında kendi-

lerinin 18.yy'dan beri ülkede var olduklarını her alanda dernekleşerek faaliyet gösterdiklerini kanıtlamalarına rağmen başvuruları reddedildiği ifade edilmiştir (Waldrauch, Sohler, & Perchinig, 2002, s. 36).

Avusturya Otokton/ulusal halk grubu Merkezi (ÖZV-Ulusal Azınlık Danışma Kurulu) ülkede tanınan tüm azınlık/halk grupların temsilci kuruluşlarının tek çatı örgütüdür (Bender-Säbelkamp, 2012, s. 89-90)¹¹. Kurumda bir yandan ulusal halk grupları için basın çalışmaları yapılırken diğer yandan tüm azınlık grupların çıkarları aranır ve bunlar koordine edilir (Ulreich, 2008, s. 33-4). Bu bağlamda Avusturya Federal Anayasasında yer alan ulusal halk grupların korunması ve teşvik edilmesi, Avusturya Azınlık Gruplar Yasası (1976/398 VGG/ *Verwaltungsgerichtsgesetz*/ İdare Mahkemesi Kanunu, BGBl-*Bundesgesetzblatt*-Federal Hukuk Gazetesi) tarafından düzenlenmiştir. Avusturya'da farklı zamanlarda tanınan altı "otokton- ulusal halk grupları" oluşmuş ve kabul edilmiştir (Madde 8, paragraf 2, VGG/*Gesetz über die Verwaltungsgerichtsbarkeit*-İdari Yargı Yasası) Bunlar ise;

- Burgenland-Hırvat Halk Grubu (Devlet Anlaşması'yla 1955 tanınmıştır)
- Sloven Halk Grubu (Devlet Anlaşması'yla 1955 tanınmıştır)
- Macar Halk Grubu (1976 Burgenland tanınmıştır, 1992 ayrıca Viyana)
- Çek Halk Grubu (1976 Viyana tanınmıştır)
- Slovak Halk Grubu (1993'te tanınmıştır)
- Roman/Sinti Halk Grubu (1993'te tanınmıştır) (Bauböck, Baumgartner, Perchinig, & Pinter, 1988, s. 24).

¹¹ Bölüm 2, madde 3 (21,2,3) ve 4 (1,2,3) Bu konsey azınlık grupların kültürel, sosyal, dini ve ekonomik çıkarlarını korumak için azınlık grupların sorunlarıyla ilgilenecek çözümleyici öneriler sunmakla yükümlüdür. Ayrıca konsey azınlık grupların varlığını, azınlık kökenlerini, özelliklerini ve haklarını korumaya hizmet eden tedbirleri ve projeleri teşvik etmek ve de federal hükümete ve bakanlarına tavsiye kararlar sunmaktır. Yine ulusal/azınlık danışma konseyi azınlık grupların üye sayısı dikkate alınarak belirlenmektedir. Bundaki amaç ise eşit şekilde temsil edilmelerinin sağlanmasıdır. Bu danışma konseyi üyeleri tarafından belirlendikten sonra federal hükümet tarafından 4 yıllığına atanırlar. Atama prosedüründe herhangi bir usulsüzlük olduğu anlaşılırsa azınlık konseyi dernek başkanının veya üyelerinin federal idare mahkemeye başvurma hakları vardır.

Bu tanınmış ulusal halk gruplar federal hükümete ve federal bakanlara halk grup meseleleri hakkında tavsiyelerde bulunmanın yanı sıra kültürlerini ve dillerini korumak için finansman sağlamak üzere bir azınlık grup danışma konseyi gönderme hakkına sahiptir. Ayrıca Azınlık eğitimine ilişkin hükümler farklı yasal metinlerde belirtilmiştir (Pan & Pfeil, Ethnos, Minderheitenrechte In Europa, Handbuch der Europäischen Volksgruppen, 2002, s. 326).

2.7. Avusturya’da Ulusal Halk Gruplarının Yasal Hakları

Aşağıda Avusturya’da hangi halk grupların tanınarak hangi haklara sahip oldukları ve bu haklardan ne ölçüde yararlanabildikleri aktarılmıştır. Ulusal halk grupların daha çok hangi eyaletlerde yaşadıklarına yer verilmiş ve onlara federal ve eyalet bütçesinden sağlanan fonlar açıklanmaya çalışılmış, bunları hangi çerçevede alıp kullanabildiklerine değinilmiştir.

2.7.1. Avusturya Anayasası’nda Azınlıkların Korunmasına Yönelik Antlaşmalar

Anayasada “azınlık” grupların sorunlarını düzenlemek için farklı yasal belgeler kullanılmıştır. Ülkede “azınlık grupların” haklarını güvence altına alması beklenen en önemli yasal belgeler;

- 1919 St. Germain ve Versaille Barış Antlaşması,
- 1955 Viyana Devlet Anlaşmasınının 7. maddesi,
- 1976 Ulusal azınlık Gruplar Yasası,
- 1867 yılı Temel Devlet (StGG) Yasasınının 19. maddesi örnek gösterilebilir.

21 Aralık 1867 Temel Anayasa Kanununun 19. maddesinde (RGI-*Reichsgesetzblatt*), herkesin kanun önünde (Avusturya vatandaşları gibi) eşit haklara sahip olduğu belirtilmiş ve ulusal topraklarda farklı "azınlık grupların" yaşadığı da ifade edilmiştir. Anayasada azınlık grupları koruyacak belli başlı kanunlara aşağıda değinilmiştir (Wakounig, 2008, s. 87).

Temel Anayasa Kanununun 19. maddesine göre devletin tüm halk grupları eşit haklara sahiptir ve her halkın kendi milliyetinin ve dilinin korunmasıyla sürdürülmesi için dokunulmazlık hakkı vardır. Devlet okullarda, ofislerde ve kamusal yaşamın tüm alanlarında ulusal dillerin eşitliğini kabul eder. Birkaç farklı (azınlık) grubun yaşadığı bölgelerde, kamu eğitim kurumları, bu farklı grupların her birinin, ikinci bir ulusal dil öğrenme baskısı olmaksızın kendi dilinde eğitim için gerekli araçları (ihtiyaçları) alacağı şekilde kurulmalıdır şeklinde ifade edilmektedir (Bender-Säbelkamp, 2012, s. 61).

Anayasal statüye sahip olan Saint Germain Antlaşmasının (StGBI/ Strafgesetzbuch-Ceza Kanunu, 1920/303 *StV/Staatsvertrag*-Devlet Antlaşması ya da Sözleşmesi, Stv. Germain olarak anılacaktır), 66. 67. ve 68. Maddeleri; Avusturya içerisinde bulunan azınlıkların grubunun tüm üyelerine değer (önem) verdiğini açıklamıştır. Avusturya Anayasası AİHS'nin 14. maddesindeki ayrımcılık yasağının (özellikle dil konusunda) varlığını kabul ettiğini belirtmiştir (Pan & Pfeil, Ethnos, Minderheitenrechte In Europa, Handbuch der Europäischen Volksgruppen, 2002, s. 315-6). Yukarıdaki maddeler dışında 1919 Saint Germain Devlet Anlaşmasının 62'den 69'a kadar olan maddeleri özellikle ülkedeki Azınlıkları koruma haklarından söz etmektedir (Bundesrecht konsolidiert, 2021)

Söz konusu antlaşmanın 66. maddesine göre ırk, dil veya dini ne olursa olsun tüm Avusturya vatandaşları kanun önünde eşittir ve aynı medeni ve siyasi haklara sahiptir. Din, inanç veya mezhepteki farklılıklar herhangi bir Avusturya vatandaşı için kamu görevlerine, makamlarına, onuruna veya çeşitli meslek ve istihdam faaliyetlerine girmesi gibi medeni ve siyasi haklardan yararlanırken olumsuz etkilenmezler, dezavantajlı görülmezler. Hiçbir Avusturya vatandaşı özel veya ticari işlemlerde, dini konularında, basın veya herhangi bir yayında veya halka açık toplantılarda dilin özgürce kullanımı konusunda farklı bir kısıtlamaya tabi değildir. Kişi ait olduğu azınlık grubu serbestçe ifade edebilme hakkına sahiptir. Diğer yandan hiç kimse azınlık bir gruba ait olduğunu ya da olmadığını başkalarına ispat etmek zorunda değildir ve bir azınlık gruba ait olan kişiler, haklarını kullanma konusunda dezavantajlı duruma düşürülmemelidir. Avusturya hükümeti tarafından devletin dilinin tanıtılmasına zarar getirmeden, Almanca konuşamayan vatandaşlarına dillerini sözlü veya yazılı olarak mahkemede kullanmaları için makul olanaklar sunulacağı ibareleri bulunmaktadır (Bender-Säbelkamp, 2012, s. 66-7).

67. maddede ırk, din veya dil bakımından bir azınlığa mensup olan Avusturya vatandaşları, diğer Avusturya vatandaşları gibi hem yasal hem de olgusal olarak aynı muameleye ve aynı haklara sahiptir. Yardım kurum ve kuruluşlarını oluşturarak, bu bağlamda çeşitli faaliyetler gerçekleştirebilirler. Kendi dillerini diledikleri gibi kullanabilirler, dini ibadetlerini özgürce yerine getirebilirler. Okullar, diğer eğitim kurumları kurmak, yönetmek ve bunları denetleme yetkisine sahiptirler ifadeleri yer almaktadır (Pan & Pfeil, Ethnos, Minderheitenrechte In Europa, Handbuch der Europäischen Volksgruppen, 2002, s. 316-7).

68. maddede ise devlet eğitimi söz konusu olduğunda, Avusturya hükûmetinin vatandaşlarının çocuklarının eğitim görmelerini sağlamak ve kolaylaştırmak için imkân sunacağı ve Almanca dışında dil konuşan Avusturya vatandaşlarının yaşadığı şehir, ilçe ve beldelerde gerekli tesisleri sağlayacağı belirtilmiştir. İlkokullarda Avusturya vatandaşlarının çocuklarına kendi dillerinde ders verilmektedir. Azınlık grup ve mensupları kendi dillerinde anaokulu ve okul dersleri alma hakkına sahiptir. Azınlık grup dillerinde derslerin verildiği anaokullarının ve okulların sayısı oradaki yerleşim alanlarında yaşayan dil gruplarına ve ihtiyaca göre karşılanacaktır. Azınlık grubun üyeleri kamu alanlarında ve kamu görevlileriyle iletişimde kendi dilini kullanma hakkına sahiptir. Gerektiği takdirde azınlıkların geleneksel yerleşim (azınlık grupların yoğun yaşadığı) bölgesinde azınlık grubun dili Almanca ile eşit statüye sahip resmî dil olarak kullanılacağı belirtilmiştir. Azınlık grup üyelerine kendi dillerini kullanmaları için uygun olanaklar sağlanacağı, geleneksel yerleşim bölgelerinde yer isimleri ve yazıtlar gibi topografik işaretleri kendi dillerinde yazdırma hakkına sahip olabilecekleri de ifade edilmiştir (Karpf, Platzer, Platzer , & Polzer-Srienz, 2019, s. 61).

Öte yandan Avusturya'da ulusal azınlıkların korunması Federal Anayasaya ile (*Bundesverfassungsgesetz*) güvence altına alınmıştır. Bu yasanın 8. maddesine göre:

- Dil azınlıklarına Federal Anayasa ile tanınan haklara zarar vermeden, Almanca dili devlet dilidir.
- Avusturya Cumhuriyeti (federal, eyalet ve yerel yetkililer) otokton ulusal halk gruplarda ifade edilen ve giderek sayıları artan dil ve kültür çeşitliliğine kendini

adamıştır. Bu ulusal halk gruplarının dillerini, kültürlerini ve mevcut varlıklarını korumalarına saygı gösterilmeli; bunlar güvence altına alınmalı ve teşvik edilmelidir (Bender-Säbelkamp, 2012, s. 70-1).

Sonuç olarak altı otokton grup burada yerleşik hayata geçmelerinin çok eski dönemlere dayandığı gerekçesiyle tanınmıştır. Yukarıdaki anayasa maddesine göre bu grupların dillerine, kültürlerine, kalıcı mevcudiyetlerine ve korumalarına saygı gösterileceği ve destekleneceği vurgulanmıştır.

15 Mayıs 1955 tarihli Avusturya Devlet Antlaşması'nın (Federal Yasa Gazetesi Nr: 152/1955- bundan sonra/ Viyana Devlet Anlaşması olarak anılacaktır. StV), 7. Maddesi Z. 2, 3 ve 3 4 federal eyaletlerdeki (Kärnten, Steiermark ve Burgenland'daki) Sloven ve Hırvat azınlık grupları için en önemli koruyucu hükümleri içermektedir (Bender-Säbelkamp, 2012, s. 59-60). Viyana Devlet Antlaşması'nın (Devlet Antlaşması, 15 Mayıs 1955, BGBl. NR: 152/1955) siyasi ve bölgesel tüzüğü 7. maddesine göre Sloven ve Hırvat ulusal halk/otokton gruplara verilen haklar şöyledir.

- Kärnten, Burgenland ve Steiermark eyaletlerindeki Sloven ve Hırvat azınlıkların Avusturya vatandaşları, kendi dillerinde kendi örgütlerinde ya da organizasyonlarında, toplantılarında, meclisleri ve basın hakları da dahil olmak üzere, diğer tüm Avusturya vatandaşları ile eşit koşullar temelinde aynı haklara sahiptir.
- Slovence veya Hırvatça dilinde ilkökul eğitimi alma ve kendi ortaokullarında kendi mevcut sayılarına göre alma hakkına sahiplerdir. Bu bağlamda, okul müfredatı da gözden geçirilerek Sloven ve Hırvat okulları için bir okul müfettişliği kurulabilme hakları bulunmaktadır.
- Kärnten, Burgenland ve Steiermark'ın Sloven, Hırvat veya karma nüfusa sahip idari ve adli bölgelerinde, Almancaya ek olarak Slovence veya Hırvat diline resmî dil olarak izin verilmektedir. Bu bölgedeki mahallelerde, topografik coğrafi/ko-

num nitelikteki ilişkiler, yer adları ve yazıtlar, Slovence, Hırvatça ve Almanca olarak yazabilme haklarının olduğu belirtilmiş ve bunlar anayasal güvence altına alınmıştır.

- Kärnten, Burgenland ve Steiermark'daki Sloven ve Hırvat azınlıkların Avusturya vatandaşları, diğer Avusturya vatandaşları ile eşit koşullar temelinde bu bölgelerdeki kültürel, idari ve adli kurumlarda görev alabilme hakları vardır.
- Hırvat veya Sloven halk statülerinden ve azınlık haklarından mahrum etmeyi amaçlayan örgütlerin faaliyetleri yasaklanacaktır (Pandel, Polzer, Vospernik, & Mirjam, 2004, s. 273-4).

Kärnten Eyaletinin Azınlık Okullar Yasası'nın (*Minderheitschutz Gesetz für Kärnten*) (Federal Hukuk Gazetesi Nr. 101/1959) 7. maddesinde Sloven dilini öğretim dili olarak kullanma veya zorunlu ders olarak öğrenme hakkı, belirlenecek okullarda bu federal yasanın 10. maddesinin 1. paragrafında tanımlanan alanda her öğrenciye verilecektir ibaresi bulunmaktadır. Böylelikle bu madde (10. Madde) uyarınca yasal temsilcilerin isteğiyle belirlenen okullara izin verileceği ifade edilmiştir (Wakounig, 2008, s. 183-4).

Burgenland eyaletinin Azınlık Okulları Yasası'nın (1) (BGBl. Nr. 641/1994) (*MindSchG für Burgenland*- 10 ve 12 federal yasası- Anayasal hüküm) 6, 10 ve 12. maddeler uyarınca belirlenecek okullarda Avusturya vatandaşlarına Burgenland eyaletinde öğretim dili olarak Hırvatça veya Macarcayı kullanma veya zorunlu ders olarak öğrenme hakkı verildiği açıklanmıştır (Bundeskanzleramt, Volkgruppen, Minderheiten Schulgesetz für das Burgenland, 2020). Aile istese de istemese de bir öğrenci kendisi istediği takdirde kendi ana dilini (Hırvatça ve Macarca) kullanması engellenemez. Aynı yasanın 2. bölüm 3. maddesinin 1. paragrafına göre Burgenland eyaletinde yaşayan ulusal halk gruplarının eğitim dili iki dilli (Hırvatça-Almanca, Macarca-Almanca) olan ilkokullarda çocukların bu dillerde eğitim hakkı alma hakları olduğu belirtilmiştir. Maddenin 3. paragrafına göre iki dilli ilköğretim okullarında, okul öncesi ve 1-4. sınıflardaki derslerin tamamı Almanca ve Hırvatça veya Almanca ve Macarca olarak verilebileceği açıklanmıştır. Yasanın 3. bölüm 8. maddesinin 1. paragrafında ise ortaokul, meslek okulları ve politeknik okullarında da azınlıkların kendi dillerinde eğitim alma haklarına sahip olduğu açıklanmıştır. Bununla

beraber yüksekokullar (lise ve meslek yüksekokulları – Azınlık Okullar Yasası 12. Maddesi-1. IV) için de aynen geçerli olabileceği, iki dilli derslerin zorunlu olacağı ve bu okullardan alınan sertifikaların da (diploma vb.) geçerli olacağı ifade edilmiştir (Pandel, Polzer, Vospernik, & Mirjam, 2004, s. 177-8).

Resim 3:Burgenland Eyaletine Bağlı Olan Bir Şehrin İki Farklı Dilli Yazılımına İlişkin Tabela (Union, Bilingual Signboards are standard in the European, 2014)

Burgenland Eyaleti iki dilli topografik adları ya da işaretleri yarasını onaylamış (BGBl. II Nr. 170/2000) ve de 2000 yılından sonra 51 adet iki dili yer adı işareti yerleştirdiğini açıklamıştır.

Avusturya Anayasasının 12. maddesinin 1. paragrafında (Avusturya Azınlık Gruplar Yasası- Bölüm IV 1976) ulusal halk gruplarının bulunduğu bölgelerde, yerel makamlar veya kamu hukuku kapsamında diğer kurum ve kuruluşlar tarafından isimler kullanılarak yapılandırılan topografik nitelikteki işaretler ve yazılar, Almanca ve söz konusu ulusal halk grupların dilinde yazılacağı belirtilmiştir (Pan & Pfeil, Ethnos, Minderheitenrechte In Europa, Handbuch der Europäischen Volksgruppen, 2002, s. 319). Bu ve benzeri yasal düzenlemelerden bazıları:

- Ulusal azınlık konseylerine ilişkin 18 Ocak 1977 tarihli Federal Hükûmet yönetmeliği (Federal Yasa Gazetesi 1993/895),
- Almanca ve Slovence iki dilli yer işaretlerinin uygulanacağı alanların belirlenmesine ilişkin 31 Mayıs 1977 tarihli Federal Hükûmet Kararnamesi (BGBl/Federal Yasa Gazetesi Nr. 306/1977),
- Yerleşim yerlerinin (isimlerin) Slovence de yazılabileceği Federal Hükûmet Kararnamesi tarafından sabitlenmesi (BGBl/Federal Yasa Gazetesi Nr. 308/1977),
- Mahkemelerin idari makamlarda Almanca diline ek olarak Slovenceyi resmî dil olarak onaylandığı diğer resmî kurumlarda da (dairelerde) kullanabilmesine ilişkin 31 Mayıs 1977 tarihli Federal Hükûmet Kararı (BGBl. Nr. 307/1977),
- Almancaya ek olarak Hırvatçanın resmî dil olarak kabul edildiği mahkemelerin, idari makamların ve diğer dairelerin belirlenmesine ilişkin 24 Nisan 1990 tarihli Federal Hükûmet Kararı (BGBl. 1991/6),
- Topografik (yer, konum, coğrafi vb.) işaretlerin ve yazıların sadece Almanca olarak değil, aynı zamanda Hırvatça veya Macarca da yazılabileceği alanların (yerlerin) belirlenmesine ilişkin Federal Hükûmet Kararnamesi (Topoğrafi Yönetmeliği-Burgenland Federal Hukuk Gazetesi BGBl II Nr. 170/2000),
- 5 Haziran 2000 tarihli Federal Hükûmet kararnamesi ile mahkemelerde, idari makamlarda Almancaya ek olarak Macarca'nın da resmî dil olarak kullanılmasına ve diğer resmî kurumlarda da belirlenmesine ilişkin kararlardır (1 Ekim 2000 itibarıyla). (Österreichisches Volksgruppenzentrum, 2001, s. 24-5).

Bu yasalarda geçen azınlık teriminin uluslararası hukukta bir tanımı olmadığından, tüm yasal dayanakların belirsiz olduğu ifade edilmektedir. Bir önceki bölümde de aktarıldığı gibi uluslararası hukuka göre devletlerin özünde olumlu nitelikte olan azınlıkları koruma yükümlülükleri vardır. Bunlar kısaca şöyledir: Azınlıkların varlığını tehlikeye atmamak (soykırım yasağı), kültürel, dinî kimliklerini ve dillerini korumalarına engel olmamak, azınlık üyelerine diğer vatandaşlardan daha kötü muamele yapmamak (ayrımcılık

yasağı, diskriminierung) ve zorla asimilasyon uygulamamak vb. kavramlar içermektedir (Bericht 2020, s. 6). Bu bağlamda ülkedeki azınlıklar için yapılan yasalar kısaca şöyledir.

Ayrımcılığa karşı koruma özellikle her türlü ırk ayrımcılığının ortadan kaldırılmasına ilişkin uluslararası yasalar ve bu bağlamda Federal Yasa Gazetesi Nr: 377/ 1972 tarihli ve her türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin yasanın uygulanmasına ilişkin (*Bundesverfassungsgesetz-BVG*), 1973 tarihli Federal anayasa kanununu işaret etmiştir. Ayrıca cezai suçlar hakkında (özellikle § 283 StGB) kilise veya dinî cemiyet veya bir kiliseye veya dinî topluluğa, bir ırka, bir halka, bir azınlık gruba veya bir devlete bağlılığı olan kişilere karşı herhangi bir kışkırtmada bulunan ya da onların onurunu rencide edici, kırıcı veya aşağılayıcı hakaret eden kişi ya da kişiler Ceza Kanunu'nun (283.Madde-StGB-Ceza Kanunu) 1. paragrafında da (Madde IX Z. 3 EGVG, Ceza kanununun 115. Maddesi-StGB) belirtildiği gibi cezai işleme (en az 1000 avrodan başlayan para cezası) tabi tutulacağı ifade edilmiştir. Her türlü ayrımcılığın (madde 5 f fıkrası, federal yasa gazetesi-BGBl) yapılması da yasaklanmıştır. 1972 Yasasına (1972/377 yasa- BGBl) göre de ırk, ten rengi, ulusal veya azınlık köken, dini inanç veya engellilik nedeniyle ayrımcılık uygulayan kişilere cezai işlem yapılacaktır (Bundeskanzleramt Österreich, 4. Bericht der Republik Österreich, 2015, s. 52-3). Avusturya anayasasında ülkede bulunan azınlıklar için yapılan diğer yasalara yer verilmiştir.

Toplanma ve dernek kurma özgürlüğü Avusturya hukuk sisteminde örgütlenme ve toplanma özgürlüğü, ifade özgürlüğü ve düşünce, din ve vicdan özgürlüğü temel hakları AİHS'nin 9. 10. ve 11. maddelerinde ulusal azınlık mensupları dâhil tüm kişiler için garanti altına alınmıştır. Buna ek olarak Avusturya Dernekler Yasası'nın 12. maddesiyle (*Bundesgesetzblatt-BGBl*. 233/1951 sayılı Federal Yasa Gazetesi) ve Meclis Yasası ile (*Bundesgesetzblatt-BGBl* 98/1953 sayılı Federal Yasa Gazetesi- Madde 7 Z. 1 StV v Kendi derneklerini sahip olma), Avusturya ulusal azınlıklarının örgütlenme ve toplanma özgürlüğü olduğu ve diğer Avusturya vatandaşlarıyla aynı haklara sahip oldukları ifade edilmiştir. Buradaki ortak amaç ve hedefler için bir araya gelme ve bunlar için birlikte çaba gösterme hakkını (dernekleşme özgürlüğü) ve ayrıca herhangi bir yerde kişi kendini özgürce ifade etme hakkına sahip olduğu ve özellikle gösteriler bağlamında kamunun belirlediği sınırları içinde halkı bir araya getirmektir (toplama özgürlüğü). Burada 1. maddenin 3. paragrafına göre parti kurma özgürlüğünün de anayasal güvence altına alındığı

ifade edilmiştir (Pan & Pfeil, Ethnos, Minderheitenrechte In Europa, Handbuch der Europäischen Volksgruppen, 2002, s. 323). Buradan da anlaşılacağı gibi Devlet Antlaşmasının 7. maddesinin 1. paragrafına göre; Kärnten, Burgenlad ve Steiermark eyaletlerinde yaşayan; Sloven, Macar ve Hırvatların dernek gibi herhangi bir organizasyon oluşturma haklarından daha rahat yararlanabilmektedir.

Avusturya hukuk sisteminde din ve inanç özgürlüğünü güvence altına aldığını açıklanmış ve bu bağlamda St. Germain Devlet Antlaşması'nın 66. Maddesine göre Avusturya'da ikamet eden herkesin, kamu düzenine aykırı olmaması koşuluyla, açık veya özel her türlü dini veya inancı özgürce yaşama hakkını garanti eder. Bu kapsamda örneğin Burgenland ve Kärnten'deki iki dilli ilkokullarda, etnik grubun dilinde de din dersi verilmektedir. Aynı hakların Viyana'daki Çek *Komenskyi* özel okuluna da tanımlandığı ifade edilmiştir. Avusturya'da tanınmış din topluluklarının özel ve resmî okullarda dinî vecibelerini yerine getireceğini garanti etmiştir (Österreichisches Volksgruppenzentrum, 2001, s. 38).

Anayasanın 13. maddesinde ifade ve basın özgürlüğünün güvence altına alındığını ve sansürün yasaklandığı belirtilmiştir. Ulusal azınlık gruplarının kendi dillerinde yayın yapma hakkına sahip olabilecekleri ifade edilmiştir. Viyana Devlet Antlaşması'nın 7. maddesinde ulusal halk gruplar kendi dillerinde devlet radyo ve televizyon üzerinden yayın yapabilecekleri ibaresi vardır. Bu bağlamda tanınmış otokton gruplar olan Burgenland'daki Macar ile Hırvatların ve Kärnten'deki Slovenlerin bu haklardan yararlanmaktadırlar; fakat devlet desteği olmasına rağmen şu ana kadar sadece iki ulusal (Hırvat ve Macar) azınlık grubunun özel radyo istasyonu kurarak kendi dilinde yayın yapmıştır. Yazılı basında ise Hırvat ve Sloven otokton grupları haftalık gazete çıkarmaktadırlar, ancak günlük gazete çıkaran ulusal halk (otokton) grubu bulunmamaktadır (Österreichisches Volksgruppenzentrum, 2001, s. 39)¹².

Avusturya'da otokton grupların siyasi temsil hakları yoktur. Siyasi temsil hakkı, sadece azınlık grubu üyelerinin bireysel demokratik katılım hakları ile sınırlıdır. Avusturya ulusal halk grupları içerisinde yalnızca Kärnten'de yaşayan, Slovenlerin ve Çek halk grubunun kendi siyasi partileri vardır. Ancak daha çok Avusturya'da kurumsallaşmış partileri

¹² Otokton gruplar için basın finansal desteği- 2. Madde 1. Paragraf ve 6. Paragraf, presseförderung- BGBl. 1985/228)

tercih etmekte, buralarda temsil edilmeye çalışmaktadırlar. Christoph Pan'ın belirttiği, siyasi partilerin ve adayların kampanya materyallerini (slogan vb.) zaman zaman ulusal halk dillerinde de dağıttıklarını ifade etmiştir. Ancak resmî seçim belgeleri yalnızca Almanca olarak hazırlanabilmektedir. Çek halk grubunu seçimlerde siyasi düzeyde hiç temsilcisi bulunmamaktadır. Kärnten'de yaşayan Slovenler ise diğer azınlık gruplarla birleşik liste hazırlayarak seçime girmişler. Böylece beraber belediye ve belde düzeyinde temsil edilebilmişlerdir. Ancak bunun eyalet düzeyinde gerçekleşmesi Kärnten Eyaleti Seçim Yönetmenliğinin %10'luk barajı nedeniyle zor görünmektedir (Pan & Pfeil, Ethnos, Minderheitenrechte In Europa, Handbuch der Europäischen Volksgruppen, 2002, s. 325-6).

Avusturya AB ve yabancı vatandaşlar için yapılan seçim sistemindeki belli başlı reformları şunlardır: 1975 yılında Siyasi Partiler Yasası (*Parteien Gesetz*) kabul edilerek partilerin görevleri, devletten alacağı mali destek ve seçim kampanyalarının kapsamı belirlenmiştir. 1979 yılında Seçim Reformu'nda Federal Meclisin üye sayısı 165'ten 183'e çıkarılmış ve tercihli oy sistemi getirilmiştir. Bundan on yıl sonra, 1989'da yurtdışında yaşayan Avusturya vatandaşlarına Federal Meclis seçimlerinde oy kullanma hakkı verilmiştir. 1995 yılında AB'ye katılmasının ardından ilk kez 1999 yılında olmak üzere üyelerini doğrudan bir seçimle Avrupa Parlamentosu'na gönderme hakkı verilmiştir (Demokratiezentrum Wien, 2021) .

2000 yılında Kärnten ve Burgenland eyaletlerindeki belediye seçimlerinde ve 2002 yılında Viyana'da eyalet, belediye, ilçe seçimlerinde oy kullanma yaşı 16'ya düşürülmüştür. Bu eyaletlerin ardından Steiermark (2004) ve Salzburg (2005) eyaletleri de belediye ve eyalet seçimlerinde oy kullanma yaşlarını 16'ya düşürmüştür (Demokratiezentrum Wien, 2021) . Ülke çapında tek tip düzenlemeleri garanti altına almayı amaçlayan "homojenlik ilkesiyle 2007 Seçim Reformuyla oy verme yaşı eyalet, belediye ve bölge düzeyinde tek tipleştirilmiştir. Bu bağlamda aktif oy kullanma yaşı 18'den 16'ya, pasif (seçilme/aday olma hakkı) oy kullanma hakkı ise 19 yaştan 18 yaşa indirilmiştir. 16 yaşına giren ve Avusturya vatandaşı olan herkes oy kullanma hakkına sahiptir (Republik Österreich, 2010, s. 3-4).

Seçim yasasında Avusturya vatandaşı olmayan kişilerin oy kullanıp kullanamayacağı hâlâ tartışmalı bir konudur. Ancak AB vatandaşları belediye düzeyinde seçme ve seçilme hakkına sahiptir. Viyana Eyalet Meclisi 2002’de belediye seçimlerinde AB üyesi olmayan yabancı vatandaşlar (Avusturya vatandaşı da olmayanlar) için oy kullanma hakkını gündeme getirmiş, yasa hazırlayarak meclise sunmuş ve yasa mecliste kabul edilmiştir. Ancak FPÖ ve ÖVP tarafından ortaklaşa yapılan şikâyet başvurusu, İdare Mahkemesi tarafından kabul edilmiştir. Ayrıca Anayasa Mahkemesi, 30 Haziran 2004 tarihli kararında yabancılara oy kullanma hakkını, tek tip oy hakkı talep eden homojenlik ilkesini ihlal ettiği gerekçesiyle iptal etmiştir. Böylelikle Anayasa Mahkemesi tarafından oy kullanabilmek için Avusturya vatandaşı olma şartı olması gerekçesiyle Viyana’da yabancıların oy kullanma hakkının olmadığını vurgulamıştır (Wahlen, Demokratiereform 2021, 2021)

Aynı dönemde Viyana Entegrasyon Konferansı tarafından ayrımcılığın kaldırılması, herkesin belediyelerde oy kullanabilmesi, çifte vatandaşlığın kabul edilmesi ve okulda ve işte herkese eşit fırsatların verilmesi veya bunların tanınması hakkında yasa hazırlanmıştır. Ancak FPÖ ve ÖVP hükûmeti, entegrasyon-uyum sözleşmesinin reddedildiği açıklamıştır. Viyana (2002) eyaletinde SPÖ ve Yeşiller Partisi tarafından, azınlık grupların seçime katılması yönünde ortak çalışmaları olmuştur. Buna göre Viyana’da en az üç yıl ikamet eden kişilerin ilçe, belde ve kasaba düzeyinde seçme hakkına sahip olmaları yönünde öneri getirilmiştir. Bu da partiler FPÖ ve ÖVP tarafından desteklenmemiştir (Grasl, 2002, s. 51).

Siyasi partilerin yabancı vatandaşların siyasal haklarına bakışlarına şöyledir: ÖVP, göçmenlerin entegre olmasını ve teşvik edilmesini dile getirmektedir. FPÖ de benzer bir hatta Avusturya vatandaşı olmayanların vatandaş olanlarla aynı haklara sahip olmasını istememekte ve entegrasyonun göçmenlerin tek taraflı bir yükümlülüğü olduğunu savunmaktadır. Yeşiller Partisi ile Liberal parti ise sosyal fırsat eşitliğiyle sosyal hakları savunmaktadır. SPÖ adalet bağlamında toplumdaki herkesin eşit katılımını savunmakta ve yaşamın her alanında entegrasyon vaat ederek fırsat eşitliği çağrısında bulunmaktadır (Grasl, 2002, s. 64-5).

Kısaca Avusturya ve AB vatandaşı olanlar Avrupa Parlamentosu seçimlerinde oy kullanabilirken, olmayanların böyle bir hakları yoktur. AB ve üçüncü ülke vatandaşı olanlar federal ve eyalet seçimlerinde aktif ve pasif oy kullanamamaktadırlar. AB vatandaşları belediye (ilçe, belde) seçimlerinde aktif ve pasif oy kullanabilirken diğer üçüncü ülke vatandaşları kullanamamaktadırlar. Ülke çapında federal ve eyalet çerçevesinde referandum yapıldığında AB ve üçüncü ülke vatandaşları katılım sağlayamamaktadırlar. Ancak AB ve üçüncü ülke vatandaşlarının imza toplayıp Avrupa Parlamentosuna dilekçe verme hakkının olduğu vurgulanmıştır. Her iki kesimin de işçi kurumu/sendikaları ve iş konseyleri seçimlerinde aktif oy kullanma hakları vardır (Grasl, 2002, s. 53-4)¹³. Ancak pasif oy kullanma hakkı sadece AB vatandaşlara verilmiş, üçüncü ülke vatandaşlarına henüz bu hak tanınmamıştır. Her iki kesimin de çalışma ve ticaret odası seçimlerinde aktif oy hakkı varken pasif oy hakkı sadece AB vatandaşlarına tanınlanmıştır. Aynı şekilde üniversite seçimlerinde her iki kesim de aktif oy kullanabilirken pasif oy hakkı üçüncü ülke vatandaşlarına tanınmamıştır (Grasl, 2002, s. 54).

Yukarıda da değinildiği gibi yabancı vatandaşların seçme ve seçilme hakları yıllardır tartışılmaktadır, ancak henüz bu konuda herhangi bir çözüm üretilmemiştir. Seçim konularında belli başlı köklü partiler bu gibi sorunları zaman zaman gündeme getirmiş olsalar da federal ya da eyalet meclisi tarafından kabul görmemiştir. Avusturya vatandaşı olmayan, yani yabancı vatandaş olan kişilerin çoğunun seçim yoluyla siyasi katılımdan mahrum kalmaktadırlar. Bunun sonucunda da göçmenler arasında siyasete ilgi azaldığı söylenebilir.

Sonuç olarak siyasi haklara bakıldığında AB vatandaşlarının en azından belediye düzeyinde oy kullanma hakkına sahiptirler, ancak olmayanların çoğu seçimde ne aktif ne de pasif katılma hakkı vardır.

2.7.2. Avusturya’da Tanınmış Ulusal Halk Gruplarına Yapılan Mali Yardımlar

Anayasanın 19. maddesinde dilin korunması ile sürdürülmesi ve tüm ulusal dillerin eşit hakların kamusal yaşamda olduğu yazmaktadır. 68. maddenin 2. paragrafına (*StV- St. Germain*) göre ırka, dine veya dile göre bir azınlık gruba mensup olan kişilerin önemli sayıda olduğu şehir ve ilçelerde, bu azınlıkların eyalet, belediye veya diğer alanlarda kamu

¹³ AB vatandaşlarına 1995’te hak verildi, üçüncü ülke vatandaşlarına ise 2006’da hak verildi.

fonlarından yararlanabilecekleri belirtilmiştir (Bundeskanzleramt Österreich, 4. Bericht der Republik Österreich, 2015, s. 137). Bu bağlamda ülkedeki tanınmış ulusal azınlık gruplara eğitim, adli makamlar, idari makamlar, kamu hizmeti şirketleri, medya, kültürel faaliyetler, sivil toplum kuruluşları, ekonomik ve sosyal yaşam vb. gibi alanlarda finansman ödeneği verilmektedir (Bericht 2020, s. 7).

Federal yasada azınlık gruplara yapılacak maddi destekler, Ulusal Azınlık Gruplar Yasası'nın (VGG-İdari Mahkemesi/yargı Kanunu- Bölüm III) 8. maddesinin 1 paragrafına göre şöyledir:

Federal hükûmet Avusturya'da ulusal azınlıklarının varlığını, azınlık kökenlerini, onların özelliklerini ve haklarını koruma, sürdürme, onlara uygun olan projelere teşvik etmek ve desteklemek vb. alanlarında bu gruplara yıllık federal bütçeden uygun bir katkı/ödenek sağlayacaktır.

Böylelikle Federal Hükûmet tanınmış olan ulusal halk grupların projelerini ve organizasyonlarını da destekleyeceğini de açıklamıştır. Devletin ayırmış olduğu bütçe/fondan, yapılan yeni düzenlemeleri de destekleyebileceğini; özellikle öğretim ve eğitim alanındaki haklara (azınlıklar için okul hakkı) kendi dillerini kullanma hakkı ve kültür alanındaki haklara önem verildiğini ve de destekleneceği belirtmişlerdir (azınlıklar yasası- 9. Bölüm III- 1/2/3/4 paragrafları Nakdi yardım verilmesi). Maliye Bakanı federal bütçenin durumunu ve 8. maddenin 1. paragrafındaki hedeflerini dikkate alarak finansman amacıyla Federal Hükûmete ayrı ayrı sunulacak yıllık federal bütçeden fazlasını talep edilirse, azınlık grupların yapmış oldukları faaliyetler göz önünde bulundurularak ve azınlık gruplara ayrılan yıllık federal bütçe taslağı dikkate alınarak gerektiğinde fondan biraz daha (10. maddenin 1. paragrafına göre- tanınmış azınlık gruplar yasası, bölüm III) fazla yararlanabilecekleri ifade edilmiştir (Kolonovits, 2004, s. 4-5).

11. maddenin 1. paragrafında (Bölüm III) bir hibe verilmeden önce, alan gruplar verilen hibelerin doğru yerde ve yararlı yerlerde kullanılacağı, bu kapsamda yapılan faaliyetlerin evrakları daha düzenli incelenerek ve teftiş edilerek projenin uygulanmasını sağlamayı, projelerin daha düzenli yapılmasına ve de sözleşmeye bağlı olarak Federal Hükûmete taahhüt etmelidir, diye açıklanmıştır. Projelerin yerinde kullanılmaması durumunda, böyle durumlarda yerinde incelenmesi ve ilgili kurumlara doğru bilgi aktarılması

gerektiği vurgulanmıştır. Ayrıca eğer alıcı fonu uygunsuz kullanırsa Federal Hükûmete geri ödeme yapacağı taahhüt edilmiştir. Böyle durumda geri ödenecek tutara, ödemedi geri ödemeye kadar geçen süre için yıllık geçerli taban oranın %3 üzerinde faiz uygulanacağı belirtilmiştir. 11. maddenin 2. paragrafına göre finansman sağlanmadan önce alıcı, ayrıca sözleşmeye bağlı olarak, kararlaştırılan süreler içinde sayısal kanıtlar sunarak projenin uygulanması hakkında Federal Hükûmete rapor vermeyi taahhüt etmelidir. Federal fonlardan sağlanan sübvansiyonların kullanımını gösteren ve sayısal kanıtlar ile destekleyici belgelerle kanıtlanabilecek gelir ve gider dağılımını aktaran raporlar yetkili ulusal azınlık konseyinin dikkatine sunulmalıdır (Bundesrecht Konsolidiert).

Tablo 3: Avusturya’da Tanınan Ulusal Halk Grubunun Federal Devlet Bütçesinde Almış Oldukları Fonlar (avro değerinde)

Ulusal Halk Grubu	Yıllar ve Miktarı (avro)				
	1996	1997	2014	2020 (Bundeskanzleramt, 5. Bericht der Republik Österreich, 2021, s. 48)	2021 (Bundeskanzleramt, Volksgruppenförderung in Österreich)
Hırvatlar (Geschichte der Burgenlandkroaten)	1,3 mil- yon	1,2 mil- yon	1,1 mil- yon	1,2 milyon	900.000
Slovenler (Bericht 2021, s. 27)	1,2 mil- yon	1,1 mil- yon	1,2 mil- yon	2,1 milyon	2,4 milyon
Çekler	290.000	261.000	455.000	393.400	337.000
Macarlar	334.000	261.000	472.000	436.400	383.000
Romanlar	218.000	203.000	424.000	432.900	74.000
Slovaklar	72.000	58.000	122.000	124.800	70.000

Fon formları ulusal azınlık konseyi tarafından oluşturuluyor. Konsey, ulusal halk gruplarının temsilcileriyle görüşmekte onların öneri ve isteklerini dinleyerek bu grupların daha iyi konumlara gelmesi yönünde çalışmalarda bulunmaktadır. Buradan da anlaşıldığı gibi devlet, ulusal halk gruplarına bütçeden pay ayırmakta ve derneklerinin yapmış oldukları projeleri de desteklemektedirler.

Tablo 4: Federal Hükümetin Yıllara Göre Ulusal Halk Grubuna Bütçeden Vermiş Olduğu Destekler. (Österreichisches Volksgruppenzentrum, 2001, s. 26)

Yıllar	1998	1999	2000	2001	2014
Miktar (avro)	3.831.000	3.768.000	3.768.000	3.600.000	3.878.000

Tablo 5: 2014 Yılı İtibariyle Eyalet Bütçelerinde Ülkede Tanınan Ulusal Halk Gruplarına Vermiş Oldukları Destekler. (Bundeskanzleramt Österreich, 4. Bericht der Republik Österreich, 2015, s. 47-8)

Eyaletler	2014 yılı		
Kärnten eyaleti bünyesinde bulundurdu Sloven halk grubunu 1,4 milyon avro ile desteklemiştir. (Bundeskanzleramt Österreich, 4. Bericht der Republik Österreich, 2015, s. 44-5)			
Viyana belediyesi bünyesinde bulundurduğu, Çek, Hırvat, Slovak ve Macarlara 1 milyon avro desteklemiştir			
Burgenland Eyaleti	Hırvatlar	Romanlar	Macarlar
	970.000	163.000	193.000
Steiermark	Romanlar	Slovenler	Macarlar
	9.000	64.000	4.000
Oberösterreich bünyesinde bulundurduğu Roma (23.000) ve Macar (3.000) ulusal halk grubunu desteklemiştir			
Salzburg eyaleti bünyesinde bulundurduğu Roma ulusal halk grubunu 5.000 avro ile desteklemiştir			

Not: eyaletler bünyesinde bulundurduğu ülkede tanınan ulusal halk grubunu desteklemiştir. Ancak bazı eyaletler ulusal halk grubunu desteklediğini ancak miktarı yazılmamıştır. Yine hem federal hükümet hem de eyaletler de yaşayan otokton grupların yapmış oldukları her alandaki projeleri maddi alanda destekledikleri gözlemlenmiştir.

Tablo 6: 2020 Yılı İtibariyle Eyaletlerin Bütçesinde Ülkede Tanınan Ulusal Halk Grubuna Verilen Fonlar (avro) (Bundeskanzleramt, 5. Bericht der Republik Österreich, 2021, s. 49)

Federal dairesinin 2020 verilerine göre eyalet bütçesinde ulusal halk gruplarına verilen fon toplam ulusal halk gruplarına 3.921.380 avro ödenmiştir						
Burgenland Eyaleti	Hırvatlar	Romanlar	Macarlar			
	950.900	284.300	217.550			
Kärnten eyaleti Sloven ulusal halk grubunu 1.346.280 milyon avro ile desteklemiştir.						
Oberösterreich eyaleti Macar ulusal halk grubunu 3.500 avro ile desteklemiştir.						
Salzburg eyaleti Macar ulusal halk grubunu 3.500 avro ile desteklemiştir.						
Steiermark Eyaleti	Romanlar	Slovenler	Macarlar			
	7.000	65.350	2.500			
Tirol eyaleti Macar ulusal halk grubunu 700 avro ile desteklemiştir.						
Viyana Eyaleti	Hırvatlar	Romanlar	Slovaklar	Slovenler	Çekler	Macarlar
	159.500	241.500	124.800	11.850	393.400	210.150

Federal Devlet (Başbakanlık), ülkede tanınmış olan ulusal halk/azınlık grupların projelerini ve organizasyonlarını 1996'dan beri Eğitim, öğretim, dini vecibeleri, kira, personel giderleri, radyo, televizyon, tiyatro, dil kursları, müzik, konferanslar, medya gideri, dernek giderleri, kültür ve kültürlerarası projeler, sanat, halk eğitim merkezleri, medya,

spor, kitap, baskı, vb. faaliyetlerini tablo 3'te görüldüğü şekilde desteklenmişlerdir. Yine 1980 yılında toplamda 5 milyon, 1990'da 20 milyon ve 1995'te ise yaklaşık 52 milyon şilin ile desteklemiştir. Tablo 4 incelendiğinde ise Federal Hükümetin Yıllara Göre Ulusal Halk Gruplarını desteklediği gözlemlenmektedir. Tablo 5-6 ve tablo 7 incelendiğinde eyaletlerde yaşayan ulusal halk gruplarının her türlü faaliyet giderleri desteklenmiştir.

2.7.3. Kültür ve Eğitim alanında Ulusal Halk Gruplarının Hakları

Anayasada eğitim, dini veya hayır işlerine yönelik faaliyetlere harcanan meblağların bir kısmının karşılanabileceği açıklanmıştır. 8. maddede (§§ 8 ff VGG'ye- federal anayasası) federal devlet etnik grupların varlığını, azınlık kökenlerini, özelliklerini ve haklarını sürdürmeye ve korumaya hizmet eden önemli projeleri teşvik etmelidir ifadesi bulunmaktadır (Bundesrecht Konsolidiert).

Medya alanında da örneğin ulusal halk grup dillerinde radyo veya televizyon programlarının destekler alabileceği belirtilmektedir. Bir başka maddede yasal düzeyde (§ 5 ORF- *Österreichischer Rundfunk*, Vakıf Televizyonu, daha çok devlet tarafından desteklenmektedir) azınlık grup dillerinde belirli projelerle destekleneceği; bunun medya için de geçerli olduğu (§ paragraf 2 *PresseförderungsG*) yazılmaktadır. 2004 yılında bunlara finansman sağlanacağı kararı alınmıştır (Kolonovits, 2004, s. 5-6). Bu bağlamda ulusal azınlık gruplara ORF (*Österreichischer Rundfunk- 1955*) kanalında haber, spor, sosyal, kültür, çocuk gibi farklı alanda programlar yapılmaktadır. Bu programlar günlük veya haftalık olarak yayımlanmakta ve eyaletlere göre özel programlar hazırlanmaktadır (Bundeskanzleramt Österreich, 4. Bericht der Republik Österreich, 2015, s. 165-6).

Tablo 7: Avusturya Başbakanlık Fonundan Ülkede Tanınan Ulusal Halk Gruplarına Kültür (medya/matbaa vb.) Alanlarda Yapılan Finansal Destek.

Ulusal Halk gruplar	2014/Finansal yardım/ avro (Bundeskanzleramt Österreich, 4. Bericht der Republik Österreich, 2015, s. 80-4)	2021/ finansal yardım-avro (Bundeskanzleramt, Medienförderung, Volksgruppenförderung)
Roma Azınlık Grubuna	38.000	23.000
Slovak Azınlık Grubuna	15.000	20.000
Çek Azınlık Grubuna	30.000	65.000
Hırvat Azınlık Grubuna	250.000	200.000
Sloven Azınlık Grubuna	90.000	262.000
Macar Azınlık Grubuna	55.000	90.000

Yabancı dil eğitimi verecek öğretmenlerin yetiştirilmesine ilişkin Ulusal Danışma Kurulları, öğretmenlerin iki dilli veya azınlık grup dillerinin öğretiminde yeterli eğitim verebilecekleri kanısında olduklarını ifade etmiş, ancak bunlar için daha fazla fırsat yaratılmasını tavsiye etmişlerdir. Avusturya Hükümeti'nin azınlık grup dil öğretiminin kalitesini, düzenli ve etkin bir şekilde azınlık grup temsilcileriyle yakın temas içinde kontrol edilmelidir diye belirtmişlerdir (Bundeskanzleramt Österreich, 4. Bericht der Republik Österreich, 2015, s. 97). Öğretmenlerin yetiştirilmesi uzmanlar tarafından tartışılmış ve son yıllarda bazı değişiklikler yürürlüğe girmiştir. 2002'de Üniversite Kalite Güvencesi Yasası, 2005'te ise Yüksek Öğretim yasası olan Federal Yasa, bu iki yasa değiştirilerek 12 Haziran 2013'te Ulusal Konseyin onayı ile Pedagoglar için yeni bir eğitimin başlatılması kabul edilmiştir. Böylece Yeni Öğretmen Eğitimi için yasal bir temel oluşturulmuştur. 2015/16 akademik yılından itibaren de uygulamaya sokulmuştur. Buna göre 4 yıllık lisans eğitiminin yanı sıra 1,5 yıl yüksek lisans eğitimi ve de 1 yıl staj yapan kişiler göreve başlayabilmektedirler. Bu kapsamda Kärnten Eyaletindeki Pedagojik Yüksek Okulunda iki dilli (Almanca-Slovençe) Sloven İlkokul öğretmenleri yetiştirilmektedir (Bundeskanzleramt Österreich, 4. Bericht der Republik Österreich, 2015, s. 98-9). Yüksekokullarda görev yapacak öğretmenleri ise Alpen Adria Klagenfurt Üniversitesi tarafından yetiştirilmektedir. Ayrıca anaokulları için de iki dilli alanda projelerinde yürütülmektedir (Bundeskanzleramt Österreich, 4. Bericht der Republik Österreich, 2015, s. 99).

Burgenland eyaletindeki Uygulamalı Bilimler Yüksekokulunda, çok dillilik ve kültürlerarası eğitimi kapsamında çalışmalar yapılmakta, Macarca ve Hırvatça dil eğitimi için iki dilli öğretmenler yetiştirilmektedir. Ayrıca azınlık gruplar ve eyalet yetkilileriyle birlikte dil alanında oluşabilecek problemlerin çözümü için de projelerin yürütüldüğü belirtilmektedir. Burgenland'da Macarca ve Hırvatça öğretmen eksikliğine çözüm geliştirmek için üniversitelerle beraber çalışmalar yürütülmektedir. Avusturya'daki üniversitelerde Roman dilinden başka tüm azınlık grupların dil öğrenebilmesi için eğitim hakkı vardır (Bundeskanzleramt Österreich, 4. Bericht der Republik Österreich, 2015, s. 100). Anaokulu eğitim kurumu (*Bundes-Bildungsanstalt für Kindergartenpädagogik*) seçmeli ders olarak Hırvatça, Macarca ve Slovençe dil eğitimi de sunmaktadır (Bundeskanzleramt, 5. Bericht der Republik Österreich, 2021, s. 168-9)

Avusturya'daki Otokton Azınlıklar Yasası'nın 8. maddesine göre anayasal olarak korunan dillerinin dışında da Türkçe ve eski Yugoslavya dilleri gibi farklı dillerin konuşanı çok sayıda insan vardır. Ancak bu diller azınlık koruma kanununa tabi olmadıkları için eğitim kurumlarında pek fazla dikkate alınmamaktadır (Schjerve & Nelde, 2003, s. 107).

2.8. Avusturya'da Tanınmış Otokton/ Ulusal Halk Grupların Tarihçesi ve Hakları

Bu bölüm içerisinde ülkede tanınan ulusal halk gruplara yer verilecektir. Avusturya'da hangi yıllarda ne kadar ulusal halk grubu tanınmıştır. Yine bu grupların tarihçesine, ne gibi hangi alanlarda haklar elde edebilmişlerdir. Ulusal halk grupları elde etmiş oldukları hakları kullanabiliyorlar mı ve ülkede sayısal olarak ne kadar olduklarına dair verilere yer verilecektir.

2.8.1. Burgenland Eyaletinde Yaşayan Hırvatların Tarihi ve Hakları

Hırvatların; Avusturya-Macaristan monarşisinin eski bölgelerine -Batı Macaristan, Aşağı Avusturya, Güney Slovakya ve Güney Moravya'ya yerleşmeleri 1584'e kadar çeşitli dalgalar halinde gerçekleşmiştir. 17. Yüzyılın başında bu bölgede yaklaşık 120.000 Hırvat'ın yaşadığı ve bunun nüfusun %25-28'lik bir dilimine tekabül ettiği belirtilmektedir. Bu dönemde reformların yapılması ile Burgenland Hırvatları kendi bölgesel yazı dillerini geliştirmeye başlamışlardır (Katarina, Maler, & Pehle, 2006, s. 81). Birinci Dünya Savaşı'nın ardından Burgenland'da iş olanaklarının az olması sebebiyle çalışmak amacıyla çoğunlukla Viyana'ya gitmeye başlamışlardır. Bu durum günümüzde dahi devam etmektedir. Bazıları haftalık olarak işe gidip gelirken, bazıları Viyana'ya yerleşmişlerdir. Viyana'ya gidenlerden birçoğunun kendi kültürlerini unutarak daha çok bulunmuş oldukları ülkenin geleneğine bağlı oldukları söylenilmektedir. Viyana'da Hırvat kültürünün korunarak gelecek kuşaklara aktarılmasını sağlamak için Burgenland Hırvat Kültür Derneği kurulmuştur (1934). Böylece daha iyi entegre olmaya, kendi dillerini, kültürlerini korumak ve devam ettirmek için gerekli olan birçok önlemi almaya başlamışlardır (Bericht der Republik Österreich , 2000, s. 4-5). Avusturya'da yaşayan Hırvat vatandaşlarının sayısı istatistik kurumunun verilerine göre yaklaşık 89.000 kişidir (Bevölkerung nach Staatsangehörigkeit/Geburtsland, Seit 2002-2022). Bunların çoğunluğu Viyana, Kärnten,

Oberösterreich, Steiermark ve Burgenland eyaletlerinde yaşamaktadır (Krutzler, Zielgruppen Insights: Die kroatische Community in Österreich, 2018).

Birinci Dünya Savaşı sonrasında İtilaf Devletleriyle Macaristan arasında imzalanan Trianon Antlaşması'yla (1921), Macaristan topraklarının bir kısmı komşu ülkeler arasında pay edilmiştir. Macaristan Batı Macaristan'ın büyük bir bölümünü (Sopron hariç Burgenland'ın büyük bir bölümünü) Avusturya Cumhuriyeti'ne devretmiştir. Avusturya'nın Hitler Almanya'sına ilhak edilmesiyle birlikte, Hırvat dernekleri kapatılmış ve okullarda Hırvatça dersler yasaklanmıştır. 1955 yılında ise Avusturya Devlet Antlaşması'yla Burgenland Hırvatları bir ulusal halk/azınlık grubu olarak tanınmıştır (Pandel, Polzer, Vospernik, & Mirjam, 2004, s. 76). Burgenland Eyaleti hem Birinci hem de İkinci Cumhuriyet'te her zaman ekonomik krizin derin yaşandığı bir bölge olarak bilinmektedir. Birinci Cumhuriyet döneminde birçok Burgenlandlı ABD'ye göç ederken İkinci Cumhuriyet'te ise Viyana ve Graz gibi metropol şehirlere göç etmişlerdir (Berlakovich, 2010, s. 7-8).

Burgenland eyaletinde 1910 yılında yaklaşık 44.244, 1951 yılında 35.181, 1991'de 29.596, 2001'de 19.379 (Diendorfer, 2017, s. 16-7) ve günümüzde ise tahminen 40.000-50.000 arasında Hırvatça konuşan kişi bulunmaktadır (Pan, Pfeil, & Videsott, Die Vollksgruppen in Europa, Handbuch der Europäischen Vollksgruppen, 2016, s. 151).

Burgenland eyaletinde yaşayan Hırvat Kilisesinin verilerine göre, Burgenland'da yaklaşık 35 bin kişinin pazar günleri kiliseye geldiğini belirtilmektedir. Bu dönemlerde (1990'larda) tam olarak ne kadar Burgenlandlı Hırvat'ın yaşadığı konusunda kesinlik kazanamamıştır (Pan & Pfeil, Ethnos, Minderheitenrechte In Europa, Handbuch der Europäischen Volksgruppen, 2002, s. 315). Birçok azınlık grup üyesi resmî nüfus sayımı yapılırken kendilerini beyan etmek istememektedir. Birçok sebepleri var bunlardan biri ise özellikle ikinci ve üçüncü nesiller kimliklerini belirtmek istemiyorlar, ayrımcılığa maruz kalmak istememelerinde dolaydır (Österreichisches Volksgruppenzentrum, 2001, s. 13). Bu yüzden de resmî istatistiklerle Hırvat Kültür Derneğinin verdiği sayılar arasında farklılıklar oluşmuştur. Eyaletin çoğu bölgesinde Hırvatça resmî dil olarak kabul edilmiştir. Eisenstadt, Güssing, Mattersburg, Neusiedl am See, Oberpullendorf ve Oberwart şehirlerinde hem belediye hem de bölge mahkemelerinde resmî dil olarak Hırvatça kullanılabilir (Übersicht: Die Burgenlandkroaten, 2020)

Avusturya "Bölgesel ve Azınlık Dilleri için Avrupa Şartı" çerçevesinde verdiği 3. Eyalet Raporu'nda (2011'den itibaren-Azınlık hakları bağlamında) Burgenland Hırvat ulusal halk grubunun eğitim-öğretim alanıyla ilgili güncel bilgiler paylaşılmıştır. Bu bağlamda verilen istatistiklere göre "1992/93 eğitim ve öğretim yılında 25 belediyede eğitim dili Hırvatça olan ana okullar bulunmaktadır. Burgenland Eyaletinde Hırvatça-Almaca ve Macarca-Almaca iki dilli anaokulların olduğunu açıklanmış, yaklaşık 1000'e yakın çocuğun Hırvat dilini öğrendiği ifade edilmiştir. Bu dönemde Hırvatça eğitim veren 18 ilkokulda yaklaşık 1.308 çocuğa iki dilli eğitim-öğretim (Hırvatça/Almanca) verilirken bunlardan yaklaşık 600'e yakının ana dili Hırvatçadır. Ortaokul ve liselerde isteğe bağlı ya da zorunlu Hırvatça ve Macar dilinde dersler verilmektedir. Burgenland'ın küçük bir şehri olan Oberwart'ta dahi iki dilli (Hırvatça-Almanca) bir lise bulunmaktadır. Burgenland Eyaletinde Azınlıklar Okul Yasası'na göre, iki dilli Pedagojik personelin yetiştirilmesine destek sağlanmakta ve Eisenstadt şehrinde Pedagoji Akademisinde Hırvatça ve Macarca bilen öğretmenler yetiştirilmektedir (Bundeskanzleramt Österreich, 4. Bericht der Republik Österreich, 2015, s. 108-9).

Burgenland eyaletindeki Hırvat grupların 2014/15 eğitim-öğretim yılında iki dilli ilkokula giden öğrenci sayısı 1392 iken bu sayı ortaokullarda 311, lise ve meslek okullarında ise 494'tür (Baumgartner, Die Burgenländischen Sprachminderheiten 1945-1999, s. 25). 2020/2021 eğitim öğretim yılında ilk ve ortaokullarda yaklaşık 1.903 öğrenci, liselerde 266, meslek yüksekokullarda 177 ve ana okul öğretmenliği okullarında 18 olmak üzere yaklaşık 2.364 öğrenci iki dilli ders veren okullarda eğitim görmektedir (Gesamtübersicht, Schuljahr 2020/2021).

Resmî makamların yetişkinlerin (büyüklerin) eğitimi (dil kursları vb.) alanında doğrudan yetkisi olmasa da dolaylı olarak eğitimlerinin azınlık dillerinde yapılmasını desteklemiştir. Burgenland Hırvat Yetişkin Eğitim Merkezi eyalette Hırvatça kurs ve konferans programı sunan en kapsamlı kuruluştur. Bu yetişkin eğitim merkezi, ulusal azınlık grubundan gelen fonlarla yıllık olarak da desteklenmektedir. Burgenland'daki iki dilli belediyelerdeki Burgenland-Hırvat Eğitim Merkezi tarafından Hırvatça dil kursları da verilmektedir. Buna ek olarak Hırvat dernekleri (KUGA-sosyo-kültür derneği) tarafından hazırlanarak Burgenland eyaletinin bir şehri olan Großwarasdorf'ta yetişkinler için dil kursları da yapılmaktadır. Bunların giderleri de ulusal azınlık grubu tarafından verilen fonlarla

desteklenmektedir. 2010 yılında yetişkinlere yönelik başka bir KUGA projesi olan *Dil kursları (Sprachparcours)* çok dilli (Burgenland Hırvatçası, Macarca, Romanca veya Slovakça) öğretmen ve danışmanlar yetiştirmek üzere tanıtılmıştır ve bu proje mali açıdan da desteklenmektedir (Bundesministerium für Bildung-BMB, 2016, s. 16).

Hırvatça radyo yayınları 1979'dan beri, TV programları ise 1989'dan beri yapılmaktadır. Günümüzde kamu hizmeti yayıncısı olarak bilinen ORF'de Burgenland'ın Hırvat editörleri tarafından hazırlanan yarı kalıcı bölgesel televizyon programı “Hırvatça” her pazar 30 dakika (13:30'da) ve yerel radyo istasyonunda (ORF-Radyo-Burgenland- *Dobar dan Hırvati*) 48 dakika haftanın değişik gün ve saatlerinde radyo programı yayımlanmaktadır. Radyo programı Burgenland genelinde ve ayrıca Viyana'da da dinlenilmektedir. Ancak televizyon yayınları Viyana'da çekmemektedir. Televizyon yayınlarının bölge genelinde her pazartesi günü tekrarı yayımlanmaktadır. Böylece 2009 yılından itibaren Burgenland'da bulunan azınlık grupların dillerinde (Macarca, Romanca ve Hırvatça) her gün yerel radyo programları yayımlanmaktadır (Schjerve & Nelde, 2003, s. 110).

Yazılı basın olarak iki haftada bir Hırvat gazetesi basılmaktadır. Hırvat Kültür Derneği tarafından da üç ayda bir dergi (*Novi glas*) basılarak yayımlanmaktadır. Viyana'da ikamet eden Hırvatlar ise, buradan kurulmuş olan Hırvat Kültür Derneği tarafında iki aylık dergi (*Hrvatske novine ve Put*) çıkartılmaktadır. Öte yandan Burgenland'da Hırvatça kitaplar, çocuk dergileri, takvimler basılmaktadır (Jakubowicz, 2017, s. 152).

Burgenland Eyaletinin 6 bölgesindeki mahkemelerde kendi dilini kullanma haklarına sahipler. Anayasanın (6.7.8.) belirlemiş olduğu kanunlarda ve azınlık hakları kanunları (9.10.11.) çerçevesinde sosyal, kültür ve dini alanlarında dernek kurabilmektedirler. Hırvat ulusal azınlığının özellikle anadil haklarını çoğu zaman her alanda yararlanabildikleri söylenilebilir (Pandel, Polzer, Vospernik, & Mirjam, 2004, s. 77-8).

Burgenland Hırvatlarının, iki savaş arası dönemde kendi partilerini kurma girişimlerinin olmuşsa da başarısız olmuşlardır. Daha çok köklü partilere eğilim göstermişler ve ulusal ile federal konseylerdeki parti listelerinden girmeye çalışmışlardır. Örneğin Burgenland-Hırvat azınlık grubunun bir üyesi (*Terezija Stoists*) 2007 yılından itibaren Ulusal Konsey'deki İnsan Hakları Komitesine başkanlık etmektedir. Burgenland Hırvatlarından

iki kişi (Nikolaus Berlakovich, Norbert Darobos) bakanlık görevinde bulunmuştur. Hırvatlar Burgenland Eyalet Meclisinde de temsil edilmektedir, şu an eyalet meclisinde 36 milletvekilinden 4' Hırvat belediyelerinden gelmektedir. Ancak çoğunlukla ulusal azınlığın temsilcisi olarak değil de mensubu olduğu partinin temsilcisi olarak hareket etmektedirler.

Resim 4:Burgenland Eyaletinde İki Dilli (Almanca-Hırvatça) Yer Adı Tabelası (Volksgruppen in Österreich, 2016)

Hırvatların geçmişte ve günümüzde hem siyasette hem de idari kademelerde (Valilikte, hkmette, eyalet parlamentosunda, işçi ve çalışma odalarında, ticaret odalarında, eyalet mahkemelerinde, eyalet hkmet ofisinde, daire başkanlığında) var olmuşlardır (Bericht der Republik Österreich , 2000, s. 125-6).

2.8.2. Krnten ve Steiermark Eyaletlerinde Yaşayan Slovenlerin Tarihi ve Hakları

Slovenlerin günümüz Avusturya'sının Güneydoğu Bölgesine (Krnten ve Steiermark eyaletlerine) 6. yüzyılın ikinci yarısında göç ettikleri söylenilmektedir. Krnten'de, Frenk yönetimi altındaki ve sonraki yüzyıllar boyunca, 15. yüzyıldan 19. yüzyılın ortalarına kadar neredeyse hiç değişmeden kalan bir Alman-Sloven dil bölgesi gelişmiştir.

19. yüzyılın ortalarında ise Klagenfurt (Slovençe: *Celovec*) Bölgesi, tüm Slovenlerin kültür merkezi haline gelmiştir (Wieser, 2014, s. 56).

Bu dönemlerde Almanca ve Slovençe konuşan şehirler Hermagor, Mödernhof, Villah, Zauchen, Moosburg, Nussberg, Klagenfurt ve Bleiburg'dur. 1977 yılında bu bölgelerde Slovençe resmî makamlarca tanınmış ve mahkemelerde de kullanılabileceği açıklanmıştır. Kärnten Eyaletinin güney kısmının çoğunluğu Sloven'dir ve büyük bir kısmı iki dillidir (Almanca-Slovençe) (Wieser, 2014, s. 57). 1850'li yıllarda yapılan nüfus sayımına göre Kärnten Bölgesinin %70'i Almanca, %30'u ise Slovençe konuşanlardan oluşmaktaydı. 1939'da nüfusun %22,4'ünü Slovençe konuşanlar oluşturuyordu. 1945'te bu rakam %45'e yükselmiştir. Bu oranların düşük çıkmasının sebebi olarak nüfus sayımında Slovenlerin hepsinin sayılmadığı iddiası gösterilmektedir. Diğer yandan nüfus sayımlarının her zaman ana dile göre değil, konuştuğu dile göre sayım yapılmış olması da etkili olmuştur (Schlegel, 2009, s. 35).

Avusturya'da 1910 yılında Slovençe konuşan nüfus 74.210 iken daha sonra 1951'de 42.413, 1981'de 15.200, 1991'de 20.191, 2001'de 17.953 olarak açıklanmıştır (Fischer, 2003, s. 133). Avusturya istatistik kurumunun verilerine göre günümüzde ise ülkede yaklaşık 22.000 Sloven vatandaşın yaşamaktadır. Çoğu Avusturya vatandaşlığına geçtiği ifade edilmektedir (Bevölkerung nach Staatsangehörigkeit/Geburtsland, Seit 2002-2022).

1920'de yapılan halk oylamasında Avusturya'nın Slovenler haklarını koruyacağı umuduyla, Güney Kärnten Avusturya'ya katılımı desteklemişlerdir. 1941 yılında Nazi işgaliyle tüm Sloven dernekleri feshedilmiş, Sloven dilinin kullanılması da yasaklanmıştır. 1942 yılında Naziler, Slovenleri Kärnten'den atmak için çalışmalar yürütmüşlerdir. Bu dönemde baskı ve zorbalıklara dayanamayan yaklaşık 20.000 Sloven'in göç etmek zorunda kaldığı tahmin edilmektedir. Bu dönemlerde sınır dışı edilen Slovenlerin mallarına el konulmuştur. Slovenler, Hitler'in Almanya'sına karşı silahlı bir direniş başlatmışlardır. Öyle ki Avusturya Nazi rejimine karşı Özgür Silahlı Ordu isminde bir yapılanma da kurarak bulunmuş oldukları bölgeyi korumaya çalışmışlar. Avusturya Devleti, Slovenlerin özellikle bu bölgede vermiş oldukları mücadele ile ilgili kendilerine jest olarak birtakım çalışmalar yapılacağını vaadini vermiştir. İlerleyen yıllarda Kärnten Eyaletinde azınlıkların sorunlarını dinlemek ve gidermek için bir danışma kurulu kurulmuş ve Slovenlerin

istekleri dinlenerek meclise gönderilmiştir (Valentin, 2009, s. 72-3). Bu bağlamda Azınlık Gruplar Yasası'nın 2. Maddesinin 1. fıkrasına göre bir azınlık grubu danışma kurulu oluşturulacağı ve sorunlar eyalet hükümeti dinledikten sonra, azınlık gruplar Ulusal Meclisin ana komitesi ile mutabık kalınan Federal Hükümet kararıyla belirleneceği ifade edilmiştir.

Kärnten Eyaletinde yaşayan Slovenlerin hakları 1955 Viyana Devlet Antlaşması'nın 7. maddesi ile güvence altına alınmıştır. Buna karşın koruyucu hükümlerin uygulanmasında yetersiz kalınmıştır. Antlaşmanın 7. maddesinin 7Z3 paragrafında, Steiermark ve Kärnten Eyaletlerindeki Sloven ulusal halk grubu ile Burgenland'daki Hırvat halkı birlikte adlandırılmış ve bu nedenle Kärnten'deki Slovenler ile Burgenland yaşayan Hırvatların aynı haklara sahip olduğu söylenilmiştir. Bu anayasal hükümler göz ardı edilerek, özellikle Steiermark Eyalet Hükümeti, Steiermark'ta bir Sloven azınlık grubunun olmadığını belirtmektedir (Kolb, 2018, s. 89-90). Avusturya hükümeti Kärnten'de ve Steiermark'ta yaşayan Slovenlerin aynı soydan olmaları nedeniyle yalnızca bir Sloven azınlık grubun olduğunu ifade etmektedir. Kärnten'deki Slovenler ile Steiermark'ta ikamet eden Slovenler arasında ayırım yapılmaktadır. Federal Hükümet'in azınlık gruplar için danışma kuruluna ilişkin yönetmeliği (değiştirilmiş şekliyle 1977/38 sayılı Federal Kanun Gazetesi), Steiermark'ta yaşayan Slovenler için bir danışma kurulunun oluşturulmasını öngörmektedir. Steiermark Eyaletinde ikamet eden Sloven halkının ayrıca Sloven azınlık grubu için Danışma Kuruluna dâhil değildir. Sloven Danışma Kurulu Kärnten'de yaşayanlar için sınırlı olduğu ifade edilmiştir. (Örneğin, Viyana'daki Macarlar ve Hırvatlar, diğer eyaletlerde yaşayan Macar veya Hırvat azınlık grubu için Danışma Kurulunda olduğu gibi). Bu konu ile ilgili Avusturya Federal Hükümetinin bu halk grubunun varlığını yıllardır ısrarla reddettiği gözlemlenmektedir (Österreichisches Volksgruppenzentrum, 2001, s. 3).

1996 yılında Avusturya'nın BM'ye gönderilen resmî hükümet raporunda Steiermark'daki Sloven azınlık grubunun siyasi tasfiyesi yazılı olarak bildirilmiş, ancak daha sonraları bundan hiç bahsedilmemiştir. 1997'de ise Avusturya Başbakanı, Sloven halk grubu danışma konseyine Steiermark'daki Slovenlerin temsilcilerinin de dahil edilmesiyle ilgili bir yönetmelik taslağını göndermiştir. Steiermark Eyalet Hükümeti ise "Steiermark'da Sloven azınlık grubun bulunmadığı" ileri sürerek tasarıyı reddetmiştir. Bu durum hâlâ sürüncemede kalmaya devam etmektedir. Konunun Avusturya Ulusal Konseyinin ana komitesinde bugüne kadar hâlâ tam olarak ele alınmamıştır. Bu nedenle Steiermark

Slovenleri, Sloven Halk Grubunun Danışma Kurulunda tam olarak temsil edilememektedir. Dolayısıyla Viyana Devlet Antlaşması'nın 7. maddesinin (1.paragrafı) uygulanmasında yetersiz kalınmakta, Steiermark Eyaletinde yaşayan Sloven halk grubunun bir ulusal azınlık grup olarak tanınıp tanınmadığı muammalı bir durum olarak kalmaktadır (Der Report des Österreichischen Volksgruppenzentrums an die drei EU-Weisen, Teil I, 2021)

1958'de azınlıkların okul yasasında iki dilli eğitiminin daha düzenli olarak yapılamamasına azınlık gruplar karşı çıkmış ve "okul grevleri" yapmışlardır. Özellikle Steiermark Eyaletinde olumlu bir sonuç almamışlardır (Wakounig, 2008, s. 181). Kärnten'deki Sloven halkı çoğu zaman belediyelerde kendi dilini resmî kurumlarda kullanabilmektedirler. Ancak Steiermark Eyaletinde yaşayan Sloven halk grubunun böyle bir hakkı yoktur (Pan & Pfeil, Ethnos, Minderheitenrechte In Europa, Handbuch der Europäischen Volksgruppen, 2002, s. 319-321). Ayrıca azınlık dillerinin resmî duyurularda kullanılmadığı ifade edilmektedir (Fischer, 2003, s. 152). Steiermarkta Slovenleri temsil eden 1988 yılında Sloven Kültür Merkezi kurulmuş (Slovenischer Kulturverband/Slovenska Prosvetna zveza) ve Steiermark'ta Slovenleri temsil eden bu derneğin değerlendirmesine göre Steiermark'ta yaklaşık 3.000 ila 5.000 Sloven yaşamaktadır (Pan, Pfeil, & Videsott, Die Vollksgruppen in Europa, Handbuch der Europäischen Vollksgruppen , 2016, s. 151-2).

Resim 5:Kärnten Eyaletine Bağlı Olan Şehirlerin İki Dili Tabela Yazılışı. (Verfassungwidrige Ortstafeln Wurde Getauscht, 2010)

Federal Yasa'nın (BGBl-Bundesgesetzblatt) (1959/10-Minderheitschutz Gesetz für Kärnten) 7. maddesinde, Kärnten Azınlık Okulları Yasasına göre Sloven dilini öğretim dili olarak kullanma veya zorunlu ders olarak öğrenme hakkına sahiptir. Bu Federal Yasa'nın 10. maddesinin 1. paragrafı uyarınca tanımlanan alandaki her öğrenciye, belirlenecek okullarda ana dilde dersler verilecektir. Bu bağlamda Kärnten'de de iki dilli derslerin verileceği ibaresi bulunmaktadır. Bu bağlamda Kärnten'de 67 lokasyonda iki dilli dersler için kayıt yaptırıldığı vurgulanmıştır. İki dilli anaokullarının kurulması için yasal bir hakkın olmadığını ancak bazı belediyelerin destekleri ile Slovenlerin özel iki dilli anaokulları vardır (Kolb, 2018, s. 90-1). Şu ana kadar 11 tane anaokulu ve 1 tane gündüz bakım evi açılmıştır. Ayrıca 2 tane ortaokulu (Almanca-Slovençe) vardır. 1999/2000 yılına ait Kärnten Eyaleti Pedagojik Enstitü verilerine göre, 347 iki dil bilen öğretmen bulunmaktadır. Bunlardan 194'ü ilköğretmeni, 73'ü yardımcı öğretmeni, 24'ü ortaokul öğretmeni, 54'ü yükseköğretim (lise) öğretmeni, 30'ü meslek yükseköğretiminde profesördür. 2013/14 eğitim ve öğretim yılında Azınlık Okulları Yasası kapsamında 89 iki dilli (Almanca-Slovençe) sınıfın olduğu, 135 entegrasyon sınıfının ve 109 tek dilli sınıfın olduğu belirtilmiştir. Anaokulu ve ilköğretimdeki iki dilli sınıflara 2.183 çocuk katılmıştır. 2014/15 eğitim-öğretim yılında ilköğretimdeki 2.240 öğrenci, ortaokullara da 796 öğrenci, yükseköğretim ve meslek okullarına da yaklaşık 1100 öğrenci iki dilli derslere katılmıştır. 2021 yılında ise Kärnten'de yaklaşık ilköğretimde 2.200 öğrenci, ortaokullarda 845 ve yükseköğretimde (lise, meslek lisesi vb.) ise yaklaşık 1.000 öğrenci olmak üzere toplam 4.000 öğrencinin iki dilli (Almanca-Slovençe) eğitimden yararlandığı vurgulanmıştır (Bericht 2021, s. 19-22).

2011 yılında Kärnten'de iki dilli yer (topografik) adları ya da tabela yazıları düzenlenmeye başlanmıştır. Öte yandan Avusturya "Bölgesel ve Azınlık Dilleri için Avrupa Şartı'nı imzalayarak azınlık dillerinin geliştirilmesi ve tanıtımı hakkında düzenli raporlar vermeye başlamıştır. Çok dilli yer-adı işaretleriyle ilgili 3. Durum Raporu'nda 2011'den itibaren aktarılan yasal gelişmeler şöyledir: Yer adı-konum sorununa kapsamlı ve kalıcı yasal, esasen anayasal düzenlemeye getirmek için Başbakan adına Devlet Bakanı ve Kärnten Valisi, ilgili tüm taraflarla -ilgili toplulukların belediye başkanları, dernekleri, siyasi partileri ve Kärnten Slovenlerinin örgütleri (Slovenya Organizasyonları Merkezi Birliği, Kärnten Slovenleri Danışma Kurulu ve Kärnten Slovenleri Topluluğu) ile görüşmeler

yapmışlardır (Karpf, Platzer, Platzer , & Polzer-Srienz, 2019, s. 161-2). 26 Nisan 2011 tarihinde söz konusu muhataplar arasında müzakere ortaklarının yeni oluşturulan yasal dayanakların dayandığı bir bildiri imzalamışlardır. Bu bildiri de genel bir paket üzerinde anlaşmaya varıldığı belirtilmektedir. Bu amaçla karma nüfusa sahip bir idari bölgenin ne zaman var olduğu sorusunu Viyana Devlet Antlaşması'nın 7. madde ve 3'nolu hükmün yorumlanmasına açıkça cevaplayamadığı açıklanmıştır. Bu anlaşmanın 7. maddesine göre belirli bir azınlık yani karma nüfusun tanınması için yüzdeler diliminin 10 olduğu belirlenmiştir. Ancak ulusal azınlık yasasının 2. maddesinin 1. paragrafına göre %25'tir. Anayasadaki bu yüksek oranın değiştirilmesi için Avusturya Meclisinde çalışmalar yapılmış ve nitekim ilerleyen yıllarda (2013) ulusal azınlık gruplar yasasındaki %25 kuralının yürürlükten kaldırılarak Viyana Devlet Antlaşması'ndaki %10'luk oranın göz önünde bulundurulacağı açıklanmıştır. Bu bağlamda ulusal azınlık yasasında yapılan bir değişiklikle Kärnten ve Burgenland'daki iki dilli yer işaretleri güvence altına alınmıştır. Bu bağlamda 205 mahalle/yerleşim yerlerinde iki dilli tabela yazılımı yapılmıştır (Kolb, 2018, s. 93-4).

Kärnten'deki *ORF 2 TV* istasyonunda her Pazar saat 13:30-14:00 arasında Sloven dilinde bölgesel bir TV programı ve her gün saat 18:10'dan itibaren bir saatten biraz fazla süren Slovence bölgesel radyo programı yayımlanmaktadır. Sloven dilinde radyo programları 1946'dan beri, TV programları ise 1989'dan beri yapılmaktadır. Programlar, Kärnten'deki ORF Kanalının bölgesel stüdyosundaki Slovence editör ekibi tarafından hazırlanmaktadır. 26 Ekim 1998'den beri iki yerel radyo operatörü (*Radio Korotan*, ağırlıklı olarak Slovence ve *Radio Agorai*, ağırlıklı olarak Almanca ve Slovence) ortak bir frekansla yayın yapmaktadır. Özellikle özel Radyo programları ağırlıklı olarak Sloven dilinde yapılsa da Almanca yayın da yapılmaktadır. Ayrıca Sloven dilinde haftalık/aylık ve yıllık gazete ve dergiler de (kilise gazetesi-*Nedeljai*, *Slovenski vestnik* Dergisi, *Druûina in domi* Dergisi) yayımlanmaktadır (Österreichisches Volksgruppenzentrum, 2001, s. 40).

Steiermark'daki medyada Slovence herhangi bir program yoktur. Sadece Steiermark'daki Sloven Kültür Derneği tarafından ara sıra dernek dergileri Slovence yayımlanmaktadır, o da çok nadir çıkmaktadır. Dernek daha fazla bilimsel çalışma planlama aşamasında oldukları, yayım hazırlıklarının halihazırda tamamlandığını, fakat mali durumdan dolayı basılamamıştır. Steiermark eyaleti, daha sonra ilerleyen yıllarda (2014)

bünyesinde bulundurduğu azınlıkları kendi dillerinde yapacakları medya faaliyetlerini maddi olarak destekleyeceğini açıklamıştır. (Fischer, 2003, s. 153)

Sloven halk grubunun kültür-sosyal alanlarda faaliyet yürüten dernekleri vardır. İki büyük dernekten biri olan Sloven Örgütleri Merkez Birliği'nin amacı, Sloven ulusal azınlık grubunun çıkarlarını korumaktır. Bu derneğin 6.000'e yakın üyesi bulunmaktadır. En önemli karar alma organı olan bir başkan ve 48 üyeden oluşan konseyidir. Bu dernek, ulusal halk konseyine üye gönderirken kendi aralarında seçim yapıp konseyde 4 yıllığına görev yapmaktadır. Derneğin özellikle Kärnten'de eyalet, belediye ve belde seçimlerinde aktif çalıştığı belirtilmektedir. Sloven Kültür Derneği ise yaklaşık 49 yerel kültür (spor, basın, medya, tiyatro, müzik, gençlik lokalları, das, sağlık, eğitim, dil alanından, eğitim-öğretim ve dini vb.) derneğinin çatı örgütüdür (Bericht der Republik Österreich , 2000, s. 35-6).

Kärnten Eyaletinde yaşayan Slovenlerin iki dünya savaş arası dönemden beri Kärnten Eyalet Parlamentosunda üç üye (Ivan Starc, Vinko Poljanec, Franc Petek) tarafından temsil edilmektedir. Ancak İkinci Cumhuriyet dönemlerinde itibaren yapılan bağımsız adaylık tüm girişimleri başarısız olmuştur. Eyaletin dört seçim bölgesine bölünmesi ve seçim barajının %10 olması sebebiyle daha önce de bahsettiğimiz gibi, bağımsız adaylık için girişimde bulunanlar başarısız olmuşlardır. Kärnten Slovenleri Merkez Birliğinin öncül örgütü olan "Demokratik Cephe", yalnızca 1949 eyalet seçimlerinde aday olmuştur. Daha sonra aday olmak isteyen çoğu kişi genellikle eyalette bulunan köklü ve büyük (SPÖ, ÖVP, KPÖ) partilerden aday olarak gösterilmektedirler. Örneğin 1970'li yıllarda Merkez Birliğinin bölge başkan yardımcısı aynı zamanda 1970-1974 yıllar arası SPÖ'den eyalet meclisi milletvekili idi. Daha sonra Slovenler, kendileri tek liste halinde seçime girmeyi denemişler, ancak az bir oy ile seçimleri kaybetmişlerdir. 1994 eyalet seçimlerine tek liste ile girmişler, aldıkları 3.300 oya rağmen seçimleri kazamamışlardır. Daha sonra 1999 (eyalet seçimleri) seçimlerinde ise, iki liste halinde liberal ve yeşillerle birlikte seçime girmişler ve yine Kärnten Eyaleti Parlamentosu'na girememişlerdir. Bu başarısızlıklardan dolayı genelde seçimlere o bölgede bulunan köklü partilerden aday olmayı tercih etmektedirler. Nitekim Kärnten Eyaletinde yaşayan Slovenler, ilçe veya belde belediyelerinde bazen tek liste bazen de diğer partilerden seçime katılıp daha fazla kişi ile meclise girerek söz sahibi olmaktadır. Örneğin 1997 seçimlerinde 24 belediye meclisinde (ilçe,

belde, köy) toplam 5527 oy alarak 56 sandalye elde etmişlerdir (Bericht der Republik Österreich , 2000, s. 126-7).

Yukarıda da belirtildiği gibi özellikle Slovenler ülkedeki büyük partilerden meclise (özellikle eyalet meclisinde.) girmişlerdir. Bu bağlam 1986 yılında itibaren yeşiller partisinden Sloven azınlık gurubundan biri ilk kez ulusal mecliste sandalye kazanmış ve bu yıldan beri yeşiller partisinden her dönem özellikle azınlık gruplarında bir kişinin ulusal mecliste yer aldığı biliniyor. Ancak diğer partilerde de her zaman bir azınlık gruba mensup olan ve bunu savunan milletvekilleri vardır (Plattform Politische Bildung/Volksgruppen, 2016).

2.8.3. Viyana ve Burgenland Eyaletlerindeki Macarların Tarihi ve Hakları

Macarlar Avusturya'da iki eyalette yoğunluklu olarak oturmaktadırlar. Burgenland ve Viyana. Bunların dışında Macar ulusal halk grubu, Aşağı ve Yukarı Avusturya, Steiermark ve Burgenland eyaletlerinde yaşadıkları belirtilmektedir. (Pühr, 2017, S. 58-9) Avusturya istatistik kurumunun verilerine göre, toplamda 91.000 Macar yaşamaktadır (Bevölkerung nach Staatsangehörigkeit/Geburtsland, Seit 2002- 2023).

Burgenlandlı Macarlar günümüzde daha çok Eisenstadt, Frauenkirchen gibi daha büyük kasaba ve şehirlerde yaşıyorlar. Macarların bu eyaletteki geçmişi 12. yüzyıla dayanmaktadır. Batı Macaristan sınırını korumak için buraya yerleştirilmiş, her türlü vergi ve harçtan muaf tutulmuşlar ve savaş durumunda her alanda çalışmak (zorunda kalmışlardır (Wulz , Prandstätter, & Smerdova, s. 1). Daha sonraları da 1482, 1483 ve 1503 yıllarında ayrıcalıkları Macar kralları tarafından teyit edilmiştir. 1598'de Kral 2. Rudolf, bu hizmetler için sınır muhafız yerleşimlerinin sakinleri olan bireylere ilk kez bir soyluluk (asalet) mektubu yollayarak onları asalet statüsüne yükseltmiş ve devlet soylusu kabul etmiştir. Ayrıca onlara geniş bir özerklik vermiştir (Österreichisches Volksgruppenzentrum, 2001, s. 11). 17. Yüzyılda da bu bölgede yaşayan Macarların çoğunluğu Protestan dini seçmişlerdir. Ancak çoğu soylu aileden olanlar (Örneğin Batthyany-ailesi) Katolik dinine geri döndüklerinden dolayı baskıya maruz kalmışlar ve göçe zorlanmışlardır. Dini konularda reformlar yapmaya başlamışlarsa da (1671-1681) tarafları memnun edici kararların allanmadığından kendi aralarında çatışmalar çıkmıştır (Baumgartner, Sprachgruppen und Merhrsprachigkeit im Burgenland, s. 1-2).

1680 yılında ise Protestanlar kendi kiliselerine sahip olma hakkını kazandılar. Burgenland'daki Macarlar okullar açmışlardı. Bu okullarda hem Protestan hem de Katolik din derslerinin verilmiştir. 18 Yüzyıldan itibaren Burgenland Eyaletinde yaşayan Macarların ekonomik gelişmelere bağlı olarak sosyal yapılarında da önemli değişiklikler olmuştur. 19. Yüzyıl sonlarında doğru yaşadıkları köy ve şehirlerde çok sayıda odun ve hayvan tüccarının yanı sıra tabakçı, el sanatları, kumaş üreticisi, kunduracı gibi alanla kendi iş yerlerini de kurarak çalışmaya başlamışlardır. Geniş tarım arazilerine sahip olmaya başlamışlardır. Burgenland Macarları bugün esas olarak iki dil adasında yaşamaktadırlar. Bunlar Burgenland'ın ilçeleri olan *Oberpullendorf/Felsöpulya* ve *Oberwart/Felsöör*'dir (Baumgartner, Die Burgenländischen Sprachminderheiten 1945-1999, s. 3-5).

1921'den sonra Burgenland kurulduktan sonra beş belediyede ve Niederösterreich'in küçük bir şehri olan Meierhöfe'de Macarca dersleri verilmektedir. 1938'de Avusturya, Alman İmparatorluğu'na katıldığında Burgenland'ın bölünmüş. İkinci Dünya Savaşı ve akabinde demir perdenin dikilmesiyle Burgenland'ta yaşayan Macarların kaderi mühürlenmiş gibiydi; Macarca konuşan herkes komünist olarak suçlanıyordu (Bericht der Republik Österreich , 2000, s. 9).

Macarların Viyana ile bağları da Orta Çağ'ın sonlarına denk gelmektedir. Kısmen aile bağı yoluyla Viyana vatandaşları ile Macar şehirleri arasında bir bağ oluşmuştur. 14. yüzyılda Viyana Üniversitesinde (1377) Macar öğrencilerin varlığından söz edilmektedir. Daha sonraları Arşidük Ferdinand'ın Macaristan Kralı seçilmesiyle (1526-1564) ve Macaristan'ın başkenti Buda/Ofen'in Osmanlı Devleti'nce işgal edilmesiyle (1541) Viyana'da birçok Macar Merkez ofisleri kurdukları biliniyor (Österreichisches Volksgruppenzentrum, 2001, s. 12). 17. Yüzyılın sonlarına doğru Macarların Viyana'ya daha çok göç etmeye başlamıştır. Bu sırada Macar esnaf loncaları (kasap, düğme üretici, deri üreticisi vb.) dahi kurulmuştur. Yine Viyana Macarların önemi, özellikle kültürel (Kitap, Gazete, dergi, Macar dili ve edebiyatının yayımı ve ortaya çıkması vb.) bakımından da önemi vurgulanmaktadır. Viyana'da 1840'lı yıllarda 15.000 Macar yaşamaktaydı. 1890'da ise bu sayı yaklaşık 32.000'e, 1910'da da 139.000'e yükselmiştir. 1881-1913 yılları arasında Macarlardan yaklaşık 75.500 kişinin Avusturya vatandaşlığına geçmiştir (Bundeskanzleramt Österreich, 4. Bericht der Republik Österreich, 2015, s. 10).

Viyana'ya Avusturya-Macaristan monarşisi zamanında ve 1867'da büyük Macar mülteci akını olmuştur. Macarların diğer mevcut yerleşim alanları ise Oberwart Bölgesi (Unterwart, Siget in der Wart) ve Oberpullendorf Bölgesini (Mittelpullendorf) kapsamaktadır. Bu bölgelerde Macar dili resmî makamlarca tanınmış (federal hükümetin onayladığı yasa) ve kullanılmaya başlanmıştır. Macarlar Viyana'da Okuma Derneği (Ungarische Leserverein 1864), Viyana Macar Derneği, Macar Üniversite Kulübü (Wiener Ungarische Verein und Ungarische Universitätsclub-1868) ve Macar Sosyal Yardımlaşma Derneği (Ungarische Geselligkeitsverein 1870) isimli dernekler kurmuşlardır (Österreichisches Volksgruppenzentrum, 2001, s. 11).

Monarşinin çöküşünden sonra Viyana'daki Macarların sayısında düşüş olmuştur; Avusturya topraklarından Viyana'dan yaklaşık 76.000 kişi, 1920'lerde yaklaşık 125.000 Macar sınır dışı edilmiştir. Daha sonraki yıllarda ise (1934), Viyana nüfus sayımına göre şehirde yaklaşık 11.000 Macar vatandaşın yaşadığını ve Aşağı Avusturya Bölgesinde ise 2.000 Macar'ın olduğu belirtilmiştir. Bugün Viyana'daki Macarların, Burgenland'daki Macarlardan çok daha fazla olduğu ifade edilmektedir (Schjerve & Nelde, 2003, s. 114).

Ülkede konuşulan dil bağlamında sayısal verilere bakıldığında 1951'de 8.408, 1991'de 19.638, 2001'de 25.884 ve şu an ki tahminlere göre yaklaşık 50.000 – 60.000 Macarca konuşan kişinin bulunduğu ifade edilmektedir (Hajnalka, Laakso, & Parfuss, s. 5-6).

1980 yılında Avusturya'da kurulan Macar Dernek ve Kuruluşları Merkez Birliği tarafından Burgenland dışındaki Macarların, Macar etnik grubunun bir parçası olarak sayılması istenmiştir. 1992'de de Macar azınlık grubu tanımına “Viyana'da bulunan Macarların da” dâhil edilmesine karar verildi. Ayrıca 9 Temmuz 1992'de Ulusal Konsey'in ana komitesi de toplanarak Macar azınlık grubu için danışma kurulu üyelerinin sayısını 8'den 16'ya çıkartmıştır (Schjerve & Nelde, 2003, s. 115).

Basın ve yayın alanında kamu hizmeti yayıncısı ORF, Macarca dilinde (Viyana ve Burgenland Eyaletlerinde) yılda altı defaya kadar yarım saatlik bir yerel televizyon programı sunmakta ve her pazar günü 19:30'dan itibaren 25 dakikalık bölgesel haftalık radyo programı yayımlamaktadır. Programlar, ORF-2 kanalından bölge (TV-Magazin- *Adj'Is-ten magyarok*) stüdyosu Burgenland'ın Hırvat editör ekibinin Macarca konuşan personel

tarafından tasarlanmaktadır. Macarca radyo yayınları 1984 yılından beri televizyon programları ise 1989'dan beri yayımlanmaktadır (Schjerve & Nelde, 2003, s. 116-7). Öte yandan Burgenland Macar Kültür Derneği tarafından gazete (*Örseg*), çocuk dergileri (*Hirhozo*), takvimler, dergiler (*Besci Naplo*) ve çocuk kitaplarının (*Örvideki Hirek*) yayımı yapılmaktadır. Macarlar 4 belediyede kendi dillerini resmî dairelerde kullanma hakkına sahip olmakla beraber ayrıca iki ilçenin mahkemelerinde de kullanma hakkına sahiptirler. Topografik adları iki dilli yazma hakları da vardır (Österreichisches Volksgruppenzentrum, 2001, s. 40).

Burgenland Eyaletinde yaşayan Macar halk grubu ana dillerinde eğitim alanlarında temel dersler veren kreşler, anaokulları, ilköğretim ve ortaokullara sahiptirler. Oberwart şehrinde bulunan lise okulunda maturaya (üniversite giriş sınavına kadar) kadar Macarca-Almanca ve Hırvatça-Almanca iki dilli eğitim verilmektedir. Ayrıca Macarca öğretmen için öğretmen yetiştirilmesi konusunda herhangi bir sıkıntı olmadığı belirtilmektedir. Eisenstadt'da bulunan pedagoji akademisindeki öğrenciler istedikleri takdirde sınavlara girerek Macarca öğretmeni olabilmektedirler. 2014/15 eğitim-öğretim yılında Burgenland'daki ilkokullarda iki dilli, gönüllü ve zorunlu derslere giden 1602, ortaokullarda 456 ve lise ve meslek yüksekokullarda ise 398 öğrenci olup toplam öğrenci sayısı 2.456'dır (Österreichisches Volksgruppenzentrum, 2001, s. 41). 2020/2021 eğitim-öğretim yılı itibariyle ise anaokul ve kreşlerde 19, ilk ve ortaokullarda 1.241, liselerde 179 ve meslek yüksekokullarda 107 olmak üzere toplamda 1.546 öğrenci iki dilli eğitim almaktadır (Gesamtübersicht, Schuljahr 2020/2021).

Macar azınlık grubu şimdiye kadar kendi siyasi partilerini oluşturmaktan kaçınmıştır. Bununla birlikte mevcut siyasi, sosyal ve ekonomik yapılara tam olarak entegre olmuştur. Azınlık grup üyelerinin, mevcut genel siyasi partiler çerçevesinde hem aktif hem de pasif olarak seçimlere katıldıkları ifade edilmiştir. Yerel düzeyde çoğunlukla, yerel/toplumsal düzeyde (belediye/belediye başkanı, belediye meclisi ve meclisin başka bölümlerinde) ilgili makamlara seçilirler. Ayrıca bölgesel (eyalet parlamentosu) ve ulusal (ulusal konsey, federal konsey) organlarda, Macar azınlık grubunun üyeleri ilgili partilerin vekilleri olarak temsil edilebilmektedir. Macarların köklü partilerden her zaman aday olma girişimlerinde olmuştur, ancak Federal mecliste veya eyalet parlamentosunda azınlık grup bağlamında temsilcilerinin yoktur (Bericht der Republik Österreich , 2000, s. 128).

2.8.4. Viyana Eyaletinde Yaşayan Çeklerin Tarihi ve Hakları

Çekler, 13. yüzyılda Moravya ve Silezya'dan Avusturya'ya göç etmişlerdir. 1620'den itibaren Prag şehrinin önemini kaybetmesiyle Bohemya'dan Viyana'ya soylu ailelerin göçü artmıştır. 18. Yüzyıldaki sonlarına doğru ise göç dalgası yoğunlaşmış, Viyana'da tren istasyonlarında ve banliyölerde Çekçe duyurular yapılmaya başlanmıştır (Weiss, Sturm, & Pehle, 2006, s. 298). 19. Yüzyıldaki sanayileşmenin bir sonucu olarak çoğu zaman işçi ve zanaatkâr olmak üzere 250.000 ile 300.0000 arası Çek, Avusturya'ya göç etmiş, 1880 ile 1890 arasında bu göç hareketi doruğa ulaşmıştır. Bu dönemde göç istikameti daha çok Viyana'ya yönelik olmuştur. Bugün hâlâ var olan Çek kulüplerini çoğu o dönemlerde kurulmuştur (Bericht der Republik Österreich , 2000, s. 10). Bu dönemde Çekler verdikleri mücadeleler sonunda ilk bağımsız Çek okullarını kurmuş, çeşitli şirketler, loncalar, kooperatifler ve bankalar kurmuş; gazeteler yayınlamışlardır. Viyana'da toplam 62 Çek derneği olduğu vurgulanmıştır (Bericht der Republik Österreich , 2000, s. 40-2).

1900'lü yıllarda Viyana'nın en büyük ikinci azınlık grubunun Çeklerdir. Daha sonra Birinci Dünya Savaşı sonrasında Çekoslovak Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla (1918) 100.000'den fazla kişi buraya göç etmiştir. Bu devletin kuruluşuyla iki dünya savaşı arası dönemde, Çeklerin Avusturya'ya göçleri oldukça azalmıştır. Nazi döneminde diğer azınlıklara uygulandığı gibi Çek dernekleri feshedilmiş ve Çeklerin yaşam alanları kısıtlanarak siyasi zulme uğramışlardır. İkinci Dünya Savaşı'nın son ermesiyle göçler yeniden başlamıştır. Prag Baharı (1968) döneminde uygulanan baskılar sonucunda yaklaşık 162.000 Çek ve Slovak Avusturya'ya kaçmıştır. Bunların büyük bir kısmı daha sonra ülkelerine geri dönerken, bir kısmı başka ülkelere göç etmiş, yaklaşık 12.000 Çekoslovak vatandaşı ise Avusturya'da kalmayı tercih etmiştir (Bauer, 2008, S. 5). Bu dönemde gelenlerin çoğu genç entelektüeller olarak bilinirken halkın bunlara şüpheyle baktıkları ifade edilmiştir. 1989 yılında ise yaklaşık 20.000 göçmen gelmiş, ancak ilerleyen zamanlarda geri dönüşler olmuştur. Christoph Pan'ın verilerine göre Avusturya'da Çekçe konuşan yaklaşık 10.000 ila 20.000 kişi olduğunu belirtmiştir (Pan, Pfeil, & Videsott, Die Vollksgruppen in Europa, Handbuch der Europäischen Vollksgruppen , 2016, s. 151). Ancak Çek vatandaşlarının yaklaşık 15.000 kişilik nüfusu olduğu açıklanmıştır (Bevölkerung nach Staatsangehörigkeit/Geburtsland, Seit 2002-2022). Sayısal verilere bakıldığında ülkede

Çek vatandaş sayısının az olduğu, daha çok Avusturya vatandaşlığını aldığı belirtilmektedir. Çek azınlık grubunun çoğunluğunun Viyana'nın yanı sıra Aşağı Avusturya'da yaşadığı ifade edilmektedir (Fleck, 2011).

Çekler, Kärnten Slovenleri ve Macar ve Hırvatların aksine, 1955 Devlet Antlaşması'nda azınlık olarak görülmemiştir. Çek-Slovak azınlık da 1976 yılına kadar Avusturya'da etnik grup olarak tanınmadı. Ancak Çeklerin 1993'te Slovakya'dan ayrılmasından bu yana, Çekler, tıpkı Slovaklar gibi bağımsız, tanınmış bir ulusal azınlık grup olmuştur (Schjerve & Nelde, 2003, s. 117-8).

Avusturya Ulusal Azınlıkların Korunması için Çerçeve Sözleşme kapsamında Avrupa Konseyi'ne verdiği raporlardan, Komenski okulları hakkındaki 4. Raporundan (4. Azınlıklar Çalışması) çalışmalara yer vereceğim. Komenski Okul Derneği, Komenski Derneğinin Okulları'nda Viyana'daki Çek ulusal azınlık grubu için eğitim öğretim alanında önemli faaliyetler yürütmektedir. Dernek Slovak azınlık grubu için de önemlidir. Nitekim derneğin faaliyet alanları arasında Slovakça öğretimi de bulunmaktadır. Ayrıca derneğin binasında ilk Macar anaokulu grubu kurulmuştur. Şu anda yaklaşık 500 öğrenci *Komenski* Derneğinin okullarına gitmektedir. Komenski Okul Derneği anaokulundan Matura'ya kadar Çek ve Slovak dillerinde sürekli eğitim imkânı sunmaktadır. Komenski okullarında pedagoji açısından yenilikçi yollar izlenmeye başlanmış ve çocukları en iyi dillerinde (Çekçe, Slovakça veya Almanca) alfabetik olarak sıralamanın ve de diğer dillerde daha sonra kullanmanın yararlı olduğunu kanıtlamışlardır. Okullarda psikolog bulunmakta; tiyatro, sinema, spor ve gençlik çalışmalarına varana kadar pek çok faaliyet yapılmaktadır. Dernek iki dilli eğitim yaptığından dolayı kamu fonlarından maddi yardım alabilmektedir. Buna ek olarak okul giderleri başbakanlık tarafından oluşturulan ulusal/azınlık grup fonundan da karşılanmaktadır. Ayrıca okul binalarında tadilat ya da yenileme gibi masraflar da Millî Eğitim Bakanlığı tarafından karşılanmaktadır (yaklaşık 1 milyon Euro finansman ayrılmıştır) (Bundeskanzleramt Österreich, 4. Bericht der Republik Österreich, 2015, s. 53-4).

Çek dilinde yalnızca Çeklerin Viyana'daki kulüplerinin süreli yayınları yayımlanmaktadır. Avusturya'daki Çek ve Slovak Etnik Grupları Azınlık Konseyi tarafından 1946'dan beri her iki haftada bir yayım yapılmaktadır. Ayrıca *aylık Kültür Klub dergisi*

(*kültür faaliyetleri yapılıyor*) Avusturya'daki Çekler ve Slovaklar Kültür Kulübü (*Kulturni klub*) tarafından yayımlanmaktadır. Ek olarak birkaç başka kulüp gazetesi de (*Ceska a slovenska Viden dnes, Vidarske svobodne listy*) ara sıra yayımlanmaktadır. Çekler herhangi bir resmî dairede kendi dillerini kullanamamaktadırlar (Österreichisches Volksgruppenzentrum, 2001, s. 41). Viyana da ORF-2 kanalında Pazar günler yılda altı defa olmak üzere yaklaşık 25 dakikalık Çekçe programlar yapılmaktadır (Bundeskanzleramt, 5. Bericht der Republik Österreich, 2021, s. 130). Öte yandan Çek azınlık grubunun iki siyasi derneği vardır. Avusturya'daki Çekoslovak Sosyalist Partisi ve Çekoslovak Ulusal Birliği'dir. Ancak Çek azınlık grubunun hiçbir siyasi düzeyde (bölge/ilçe, belediye/eyalet, federal meclis) siyasi temsilcisi bulunmamaktadır (Bundeskanzleramt Österreich, 4. Bericht der Republik Österreich, 2015, s. 53-4).

2.8.5. Slovak Azınlık Grubunun Tarihi ve Hakları

Slovakların Aşağı Avusturya köylerine yerleşimi 16. Yüzyıla kadar gitmektedir. Dilbilimciler ve etnografik analizler bu bölgelerin bugüne kadar sürekli bir Slovak yerleşimi olduğunu ifade etmişlerdir ve köylerinde hâlâ Slovakça konuşulmaktadır.

Viyana kuşatmasına kadar Viyana'da Slovak nüfusu azdır (Fischer, 2003, s. 163). Daha sonra Slovakların buraya göçleri yoğunlaşmıştır. İlk Slovak derneği 1835'te Viyana'da kurulmuştur. 1900'lerde Slovakların, çoğu Viyana ve Marchfeld 'de (Aşağı Avusturya'ya bağlı) olmak üzere, 70.000 civarında nüfusu vardır. Daha sonra nüfusu düşmüştür. 1914'te Avusturya'da çoğunluğu Viyana'da olmak üzere yaklaşık 20.000 Slovak'ın yaşadığı ifade edilir. 1918'de Çekoslovakya kurulduktan sonra çok sayıda Slovak göç etmiştir. Öyle ki 1923 nüfus sayımına göre Avusturya'da 4.802 Slovak kalmıştı (Bericht der Republik Österreich , 2000, s. 13). 1991 nüfus sayımında Avusturya genelinde 2.120 kişi Slovakçayı konuşma dili olarak kullandıkları belirtmiştir. Bunlardan sadece 1.015'i Avusturya vatandaşıdır. Verilere göre 835'i Avusturya vatandaşı olmak üzere 1.645 kişi Viyana ve Aşağı Avusturya'da yaşamaktadır. Ancak Slovak halk/azınlık grupların gerçek sayısının daha çok olduğu vurgulanmaktadır. Slovak derneklerin tahminlerine göre Avusturya'da yaklaşık 7.000- 10.000 Slovakçayı konuşan kişi vardır söylenmektedir (Bericht der Republik Österreich , 2000, s. 26-7). 2021 nüfus verilerine göre ülkede yaklaşık 45.000 Slovak vatandaşı vardır (Statistisches Jahrbuch, Migratin und Integration, Zahlen,

Daten, Indikatoren, 2021, S. 29). Slovak etnik grubun üçte ikisinin Viyana'da, diğerleri Aşağı Avusturya, Yukarı Avusturya, Steiermark ve Voralberg'de yaşamaktadırlar (Fleck, 2011, S. 39-40).

Slovakların spor, kültür, sosyal, tiyatro, okul, kreş, medya, kütüphane, dinler arası diyalog vb. alanlarda faaliyetler yapan dernekler kurmuşlardır. Çoğunluğu Çek nüfusun yoğun yaşadığı, Viyana'dadır. Slovaklar 21 Temmuz 1992 tarihli Azınlık Gruplar Yasası kapsamında Federal Kanun Gazetesi'nde (148/1992) yapılan yönetmelik değişikliğiyle ulusal halk (azınlık) grubu olarak kabul edilmiştir. Slovak azınlık için Ulusal Danışma Konseyi de 1993'te kurulmuştur (Bericht der Republik Österreich , 2000, s. 13).

Slovaklar kendi dillerinin resmî dairelerde kullanılmadığı gözlemlenmiştir. İki dilli tabela hakları yoktur. Kendi dillerinde eğitim veren anaokulu ve ortaokulları da yoktur. Ancak Viyana'da "Avrupa Ortaokulunda Almanya'nın yanında eğitim dili olarak Slovakça, Çekçe ve Macarca ve İngilizce yabancı dil olarak sunulmaktadır. Yine kendi dillerinde üç ayda bir yayınlanan dernek dergisi ("Pohl' ady") çıkarmaktadırlar (Schjerve & Nelde, 2003, s. 119-20). Yılda altı defa her pazar ORF-2 Kanalında 25 dakikalık kendi dillerinde programlar yapılmaktadır. ORF Radyo üzerinde pazartesi günleri 30 dakikalık Çek dilinde magazin programları yapılmaktadır (Bundeskanlaramt, 5. Bericht der Republik Österreich, 2021, s. 129).

Slovak halk grubunun kendi siyasi örgütleri yoktur ve hem parlamento hem de eyalet meclislerinde temsilcileri bulunmamaktadır. Onlar da diğerleri gibi köklü partilerden aday olarak seçimlere katılmakta, ancak başarılı olamamaktadırlar. Slovak azınlık grubu siyasi partilerde pek fazla aktif olmadıkları vurgulanmaktadır (Bericht der Republik Österreich , 2000, s. 128). Dolayısıyla çoğu zaman kendi partilerini kurmaya çalışan Slovaklar da vardır. Ancak partiler seçimlerde başarılı olamamışlar, mali sıkıntılar gibi farklı nedenlerden dolayı varlıklarını devam ettirememişlerdir. Slovak adayların köklü partilerden aday olma girişiminde başarısız olmalarının nedeni ise aday sıralamasında genellikle kazanamayacakları sıradan aday gösterilmelerine bağlanmaktadır.

2.8.6. Avusturya'da Roman-Roma -Sinti Ulusal Halk /Azınlık Grubu

2.8.6.1. Romanların Avrupa ve Avusturya'ya Yerleşmeleri

Romanların 15. yüzyıldan beri Orta Avrupa'da Almanya, Avusturya, Slovenya, Bohemya vd. ülkelerde yerleştikleri söylenilmektedir Avusturya'daki varlıkları ise 1674'te Kont Batthyány'nin Burgenland Eyaletinin güneyine denk gelen alana yerleşme hakkı vermesine dek uzanmaktadır. "Çingene" kavramı ayrımcılık olarak algılandığından dolayı kendilerini "Roma" olarak tanımlayan bu halk, Avrupa'da genellikle Roma/Sinti gibi isimlerle tanımlanmaktadır (Samer, 2001, s. 10-1). Romanlar 18. yy. sonlarına doğru baskı ve zulümlerle karşılaşmışlardır. Kendilerine yardım edenler dahi cezalandırılmıştır. Gelir kaynakları kesilmiş ve beş yaşından büyük tüm çocuklar ellerinden alınarak Hıristiyan ailelere verilmiştir. 1783'ten ise Roman dili yasaklanmıştır (Daroczi, 1988, s. 198-9). Romanlar genelde kışın belirli bir yerde kendilerini muhafaza ederlerken yazın göçebe hayatı tercih etmekteydiler (Heckmann, 1992, s. 9).

Avusturya'ya 19. yüzyıl başlarında tekrar Roman/Sinti grupları gelmeye başlamıştır. Yüzyılın sonlarında doğru bugünkü Burgenland'daki Neusiedl Gölü çevresine yerleşmeye başlamışlardır. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Burgenland'ın Avusturya topraklarına katıldığında (1921) burada yaklaşık 7.000 Roman'ın yaşamaktaydı. Romanlarla oldukları bölgelerde diğer halkla çatışmalar yaşanmakta ve baskılara maruz kalmaya başlamıştır (Baumgartner & Freund, Roma Politik in Österreich, 2007, s. 5). Sonraki yıllarda Oberwart'ta düzenlenen bir konferansta Romanların Pasifik'teki bir adaya gönderilmesi ve kısırlaştırılması dahi konuşulduğu aktarılmaktadır (Heun, 2011, s. 106). Romanların mal varlığına tamamen el konulmuş, çocukları okullara kabul edilmemiş ve zorla çalıştırılmıştır (Wippermann, 2015, s. 69-71). 1941 yılından itibaren Avusturya (Burgenland eyaletinde yaşanlar), Almanya ve Macaristan'dan yaklaşık 5.000 Roman'ın Lodz'daki (Polonya) Yahudi kamplarına götürülmüştür. Diğerleri ise Dachau (Almanya), Mautausen (Avusturya) ve Ravensbrück, Buchenwald, Sachsenhausen (Almanya) toplama kamplarına gönderilmiştir. Kamplardaki Romanların yarısından fazlası çocuklardan oluşmaktaydı. Lodz'taki toplama kampında büyük bir sefalet söz konusuydu, kamptaki sakinlerin çoğu yetersiz beslenmeden ve hastalıktan ölmüştür (Fings, 2016, s. 69-72). Toplama

kamplarından kurtulan 700 Roman, Burgenland'a yerleşmeler de yeniden ayrımcılığa maruz kalmalarından dolayı genellikle köy, şehir ve kasabaların kenar mahallelerinde yerleşmişlerdir (Baumgartner & Freund, Roma Politik in Österreich, 2007, s. 8).

Günümüzde Romanlar Avusturya'da farklı eyaletlerine dağılmışlardır (Graz, Linz, Niederösterreich, Salzburg, Kärnten). Ancak büyük bir çoğunluğu Burgenland'da yaşamaktadır (Ulreich, 2008, s. 27). 1991 yılında kurulan Avusturya Roman Kültür Derneği kuruluyor, özellikle bu dönemde dernekleşmeye yöneldikleri gözlemlenmiştir. (Başkanı Prof. Rudolf Sarközi'dir. Viyana'da farklı bir isimle kurulan *Romano Centre* Derneği de bulunmaktadır. Romanlar çoğu Burgenland'ta olmak üzere 9 dernek kurmuşlardır (Österreichisches Volksgruppenzentrum, 2001, s. 6). Avusturya'da azınlık bir grup olarak tanınmak için Avusturya Ulusal Azınlık Grup Merkezi'yle görüşmeler yapılmış ve Romanların ulusal halk/azınlık grup olarak tanınmasına ilişkin bir dilekçe hazırlamış ve 16 Mart 1992'de Federal Hükümete ve Parlamento Bürosu üyelerine iletmıştır (Österreichisches Volksgruppenzentrum, 2001, s. 6-7). Roman temsilcilerin 2 Temmuz 1992'de alt komisyondaki tüm parlamento gruplarından oluşan milletvekilleri huzurunda yaptığı görüşmelerin ardından, hazırlamış oldukları imzalı dilekçe SPÖ'den Ernst Piller ve ÖVP'den Paul Kiss tarafından 16 Eylül 1992'de parlamentoya gönderilmiştir. 15 Ekim 1992'de ise Romanların Avusturya'da bir ulusal halk grup olarak tanınmasına ilişkin önerge, tüm parlamento gruplarının oybirliğiyle kabul edilmiştir. 16 Aralık 1993 tarihinde de Ulusal Konsey Ana Komitesinde Avusturya'da yaşayan Romanların "Roman azınlık halkı (grubu)" olarak tanınmasına ilişkin karar oybirliğiyle kabul edilerek kararnameye bağlanmıştır (Samer, 2001, s. 64-6).

Romanların kendi devletleri olmadığından dolayı, Romanca özellikle bölgesel olmayan dillerden biri olarak biliniyor. 1992 yılında Avrupa Konseyi tarafından bu şekilde tanınmıştır. 5 Eylül 1995 tarihli azınlık Grup Danışma Konseyinin anayasasıyla, Roman halk/azınlık grubu ilk kez kendi komitesine sahip olmuş ve bu komitede azınlık grup üyelerinin haklarını savunmaya başlamışlardır. O zamandan beri Roman dernekleri kültürel ve siyasi faaliyetleri için ulusal azınlık fonlarından kayda değer miktarda yararlanmaktadır (Bundesministerium für Bildung-BMB, 2016, s. 19).

Beate'nın verilerinde 10.000-20.000 Romanca konuşan kişinin olduğu açıklanmıştır. (Pan, Pfeil, & Videsott, Die Vollksgruppen in Europa, Handbuch der Europäischen Vollksgruppen , 2016, s. 151) “Genel olarak Avusturya’da yaklaşık 80.000 ila 100.000 arasında Roman’ın yaşadığı” tahmin edilmektedir. (Bundeskanzleramt Österreich, 4. Bericht der Republik Österreich, 2015, s. 19)

Romanlar eğitime önem vermemelerinden dolayı öğretim kurumlarına katılımları görece düşüktür. Romanların okula gitmeye başlamaları 1938 yılından sonrasındadır. 1952 yılına ait bir veriye göre Oberwart'taki (Burgenland) 56 Roman çocuktan 29'u ilkokula, 21'i engelliler okuluna, 2'si ortaokula, 3'ü politeknik okuluna gittiği; 1 çocuğun da okul dışında eğitim aldığı ifade edilmiştir. Öte yandan 1970'lerden itibaren eğitimde iyileşme olduğu gözlemlenmiştir. Romanca dil dersi ilk defa 1997'de Burgenland'da verilmiştir (Samer, 2001, s. 95). Günümüzde Roman çocuklar için Romanca derslerinin yanı sıra; yetişkinler için spor, müzik, film, oyun, okuma ve yazma vb. birçok alanda kendi dillerinde aktiviteler gerçekleştirilmektedir. 2020/2021 eğitim-öğretim yılı itibariyle ilk ve ortaokullarda toplam 5 öğrencinin iki dilli eğitim aldığı açıklanmıştır (Gesamtübersicht, Schuljahr 2020/2021). Bunlara rağmen Romanlar kendi dillerini mümkün olduğu kadar aile içinde konuşmakta okulda ya da diğer kamusal yerlerde çoğunlukla Almanca konuşmayı tercih etmektedirler. Bunun sebebi dilin önceden yasak olmasına ve Romanca konuşanların çevrelerinde küçümsenmelerine bağlanmaktadır. Romanların Avusturya’da uzun bir geçmişi olmasına rağmen hâlâ Avusturya ders kitaplarında yer almamaktadır (Ulreich, 2008, s. 39-40). Romanlar Avusturya’da hukuken tanınmış bir grup olmasına rağmen, halk arasında hâlâ tam olarak benimsenmemiştir

Burgenland bölgesel televizyon stüdyosundaki *ORF 2* (yarı devlet- yarısı vakıf televizyonu- yüzde elli) bir program yayınlamaktadır. Bu program Burgenland’dan dört dilli bir televizyon dergisi olarak bilinmektedir. Burada kullanılan diller Almanca, Macarca, Burgenland-Hırvatça ve Romancadır. Bu yayınların içeriği, Burgenland'daki tüm ulusal halk/azınlık grupların kültürel ve halk konularını ele almaktadır. Bu bağlamda ulusal/azınlık grubu olan Hırvatça ve Macarca günlük haberlere ek olarak, politika, kültür ve spor konularını içeren haftalık 13 radyo programı yayınlamaktadır. Roman dilinde Avusturya’daki Roma Kültür dernekleri tarafından (Romano Kipo), Burgenland eyaletinin kü-

çük bir şehri olan Oberwarttaki Roma derneği (Romani Patrin) ve Viyanadaki Roma derneği (Romano Cenrto) tarafından haftada üç ayda bir dergi yayımlanmaktadır. Öte yandan Romanlar herhangi bir siyasi bağlamdan parti dernekleşmeleri yoktur. Son yıllarda Avusturya'daki partilere üye olarak siyasette aktif olmaya başladıkları vurgulanmıştır (Bundesministerium für Bildung-BMB, 2016, s. 21) Yukarıda Avusturya tanınan otokton gruplara ve bunlar hangi alanlarda daha çok hak elde ettiklerine yer verilmiştir

Sonuç olarak Avusturya'da yerleşimleri yüzyıllar öncesine giden altı tanınmış altı otokton (ulusal halk/azınlık) grubu vardır. Avusturya bağımsızlığını ilan ettikten sonra, ilk önce Burgenland Eyaletinde yaşayan Hırvatları, daha sonra Kärnten'deki Slovenleri, Burgenland ve Viyana'daki Macar, Çek, Slovak ve Roman azınlık/ulusal halk grupları tanımıştır. Avusturya Devlet Antlaşması, Azınlıklar Antlaşması ve AGİT vb. antlaşmalar kapsamında tanınmışlardır. Bunlar daha çok tarihsel olarak da buldukları eyaletlerde haklar elde etmişlerdir. Avusturya'daki otokton (azınlık) gruplar kendi kimliklerini, kültürlerini ve benliklerini (madde 67) kaybetmemek için dernekler şeklinde örgütlenme yoluna gitmiştir. Bu oluşumların faaliyetleri federal devlet ve eyalet bütçelerinden (madde 68) maddi destek de almaktadır. Otokton gruplar daha çok buldukları bölgelerde yürüttükleri etkin çalışmalar sonucunda çoğu resmî dairelerde, okullarda ve mahkemelerde kendi dillerini (madde 8,66 ve 67) kullanabilmektedir. Ulusal halk grubu daha çok dil bağlamında tanınmışlardır. Dolayısıyla kendi dillerini her platformda kullanabilmektedirler. Siyasal yaklaşımları da incelendiğinde çoğunlukla Burgenland ve Kärntende yaşayan Hırvat ve Slovenlerin politikada diğer gruplara göre daha çok aktiftirler; yaşadıkları çoğu belde, ilçe ve kasaba yönetimde söz sahibidirler. Bu gruplar zaman zaman kendi partilerini kurmuş ve seçimlere katılmak için çalışmalar yürütmüş, ancak istedikleri oyları alamadıklarından partilerini feshetmişlerdir. Siyasette aktif olarak çalışmak isteyen kişiler ise daha köklü partiler adına seçime girmektedirler.

2.9. Avusturya'nın Tanınmamış Büyük Göçmen Grupları ve Hakları

Bu bölümde Avusturya'da ulusal halk/azınlık olarak tanınmamış diğer azınlık grupların ülkeye geliş tarihlerine ve nüfus yapılarına değinilecektir. Bu azınlık gruplardan ülkedeki geçmişi çok eskiye dayanan ve sayısal oranları fazla olan gruplar daha detaylı olarak incelenmiştir. Siyasal haklarına ve hangi alanlarda aktif olduklarına yer verilecektir.

Avusturya'da tanınmamış azınlık gruplar, ülke halkı ve yöneticileri tarafından azınlık grubu olarak değil, çoğunlukla göçmen ya da nadiren zaman zaman yabancı (*Ausländer*) olarak tanımlanmışlardır. Bu nedenle tezde çoğu zaman göçmen gruplar olarak adlandırmayı tercih ettim.

2.9.1. Avusturya'da Alman Kökenli Vatandaşları

Avusturya'da sayısal olarak en büyük göçmen grubunu Alman vatandaşları oluşturmaktadır. Almanlar yüzyıllardır burada yaşamaktadırlar. İkinci Dünya Savaşı'yla yoğunlukları artmıştır. 1945 yılında ülkede yaşayan 1,6 milyon yabancı (Avusturya vatandaşı olmayan Almanlar, Yugoslavya, Çekoslovakya, Macar ve Polonlar vb. vatandaşları) yaklaşık 600.000'ini Alman vatandaşlarının oluşturmaktadır. Savaş sonrası çoğunun ülkelere döndükleri ifade edilmektedir. 1951 yılında yaklaşık 383.000 Alman vatandaşı vardır, bunların çoğunluğu Yukarı Avusturya ve Tirol eyaletlerinde yaşamaktadırlar (Flüchtlinge und Vertriebene in der Republik Österreich, 2020). Avusturya'ya gelen Almanların sayısının her yıl arttığı gözlemlenmektedir. 2018'de Avusturya'daki Almanların sayısı, bir önceki yıla göre 5 bin kişi (%3 oranında) artmış ve yaklaşık 187.000'e ulaşmıştır (Hammerl, 2019). Avusturya İstatistik Kurumu'nun 2021 yılı verilerine göre Alman vatandaşı sayısı 208.732'dir (Statistisches Jahrbuch, Migration und Integration, Zahlen, Daten, Indikatoren, 2021, S. 29). Çoğunluğu Viyana, Aşağı ve Yukarı Avusturya, Salzburg ve Tirol eyaletlerinde yaşamaktadırlar. 106 bine yakın yabancı öğrenciler arasında sayısal olarak en çok Alman vatandaşı üniversite öğrencisi (yaklaşık 30.000) bulunmaktadır (Bundesländer/OIF, 2022, S. 10-12)

2.9.2. Avusturya'da Polonyalı (Leh) Göçmen Kökenli Vatandaşlar

Polonya'dan Viyana'ya göçün 14 yüzyıla (yaklaşık 1380'li yıllar) kadar uzandığı bilinmektedir. 15. yüzyıldan itibaren Polonya ve Viyana arasında bir hareketlilik vardır. Örneğin 1442'den 1444'e kadar St. Stephan'da (Stephansdom Kilisesi) Polonyalı bir papazın olduğu bilinir. 16. ve 17. yüzyıllarda birçok Polonyalı öğrenci, Jesuiten Kolejine gitmek için Viyana'ya gelmiştir. Polonya'nın bölünmesinden sonra Viyana'da yaşayan Polonyalıların sayısı gittikçe artmıştır. 1790'dan itibaren ünlü Polonya Kütüphanesi'nin kurucusu olan Kont Jozef Ossolinski Viyana'da ikamet etmeye başlamış, 1809'da İmparatorluk Saray Kütüphanesinin (bugünkü Avusturya Ulusal Kütüphanesi) yöneticisi olarak

atanmıştır. 1820'lerden sonra kültür ve sanat alanında çalışan birçok kişinin Viyana'ya yerleştikleri gözlemlenmiş, bunlar daha sonraları Viyana sarayında sanat galerisi kurmuş ve konserler vermişlerdir. Tarihsel sürece bakıldığında Polonyalıların Viyana şehriyle her zaman yakın ilişkiler içerisinde olduğu görülmektedir (Pesendorfe & Fischer, 2002, s. 146-8).

Viyana'da 1870'lerde 20.000, 1880'lerde 30.000 ve 1920'lerin başında 40.000 civarında Polonyalının yaşadığı tahmin edilmektedir. Nitekim Viyana'da Almanca ve Çekçe-den sonra konuşulan en büyük üçüncü dilin Lehçe olduğu söylenilmektedir. (Forum Polonii, 2018) Viyana'da yaşayan Lehler, tıpkı diğer etnik gruplar gibi, dernekler biçiminde örgütlenmeye çalışmışlardır. Lehlerin en eski derneği olarak bilinen *Ognisko*, ağırlıklı olarak üniversiteli öğrenciler tarafından 1894'te kurulmuştur. Derneğin asıl kuruluş amacı Avusturya'ya gelen kişilere oturma izni, çalışma izni vb. konularda bilgiler sunmak ve eğitim, sosyal vb. faaliyetler gerçekleştirmektir (Schjerve & Nelde, 2003, s. 174-6).

Avusturya 1960'lı yılların başından itibaren (*Raab-Olah Anlaşması*, 1961), İspanya, Türkiye ve Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti (Buradan itibaren eski-Yugoslavya olarak tanımlanacaktır) ile yapılan antlaşmalar çerçevesinde Avusturya'ya misafir işçi adı altında göç alırken 1980'lerden itibaren doğudan batıya göçü başlamıştır. 1980'li yılların sonuna doğru Sovyet ülkelerinin ülkeden dışarı çıkış düzenlemelerini gevşetmeye (pasaport verilmesi, vize alınması vb.) başlamasıyla ve sığınmacı başvurularının artmasıyla (Potkanski, Polnische Migrant/innen in Österreich: Zahlen, Fakten, Einstellungen, 2011, S. 5)¹⁴ beraber Avusturya, Polonya'dan gelen göçmen dalgasıyla karşı karşıya kalmıştır. Demir Perde'nin yıkılmasıyla Batı'ya göç eden Polonyalıların sayısında da artış devam etmiştir. Polonya'dan göç edenlerin sayısı tam olarak bilinmemektedir. Ancak Polonya'da yapılan nüfus sayımlarına göre 1970 ve 1978 nüfus sayımı arasındaki fark 82.000 kişidir, 1985 ve 1988 nüfus sayımında ise 85.000'dir 1980'lerde Lehlerin göç akımı daha çok Viyana'ya yönelik olmuştur (Potkanski, Polnische Migrant/innen in Österreich: Zahlen, Fakten, Einstellungen, 2011, S. 5-6). Bunun başlıca sebebi; Avusturya ve Viyana'nın,

¹⁴ 1981 yılında Avusturya'ya yapılan 34.557 başvurusunun yaklaşık %85'i Polonyalı sığınmacılardan oluşmaktaydı.

Lehler için nispeten kolay ulaşılabilen ve Polonya ile tarihi bağları olan bir yer olmasıdır. Ayrıca özel bir vize olmadan Avusturya'ya giriş yapabilmeleri de bunda etken olmuştur.

2011 yılı istatistik verilerine göre Avusturya'da yaklaşık 57.500 Leh'in yaşamaktadır. Bunların yaklaşık 25.000'inin Avusturya vatandaşlığını almıştır. oğunluğu da (yaklaşık 20.000'ini) Viyana'da yaşamaktadır. Bunun yanında Aşağı ve Yukarı Avusturya'da, Steiermark ve Tirol eyaletlerinde de Lehlerin yaşamaktadır (Potkanski, Polnische Migrant/innen in Österreich: Zahlen, Fakten, Einstellungen, 2011, S. 9-12). 2021 Avusturya istatistik verilerinde ülkede yaklaşık 65.000 Polonyalının yaşadığı açıklanmıştır (Österreich, Zahlen, Daten, Fakten , 2021/22, S. 29). Leh göçmenler ülkedeki diğer göçmen gruplarla karşılaştırıldığında, Avusturyalılarla daha çok i ie yaşayan ve yine diğer azınlık gruplarına göre daha iyi Almanca konuşabilmektedirler (Ulam, 2009, s. 12-3). Leh göçmenlerin yarısından fazlası (yaklaşık %50,5) Avusturya'da kendilerini evlerinde gibi hissettiklerini açıklamıştır.

Polonyalılar dernekler kurarak kendi kimliklerini korumuşlardır. Bu dernekler Lehlerin “otokton grup” olarak tanınmaları için çalışmalar yrtmştur. Lehler tanınmış azınlık grup olarak, tanınmadıklarından dolayı dernek kapsamında yapmış oldukları faaliyetlerin masrafları kendi yeleri veya sponsorları tarafından karşılanmaktadır. şartları uygun bulunduğu zaman bu giderlerin yarısı veya bazen tümü bu fonlardan karşılanabilmektedir. Ancak bu yapılan bütün faaliyetlerin devlet ya da eyalet bütçesinden her zaman yararlanabileceği anlamına gelmemektedir (Ulam, 2009, s. 21-3).

2.9.3. Avusturya'da (eski) Yugoslav (Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nden) Göçmen Kökenli Vatandaşları

1966'da Yugoslavya ile misafir işçi alım antlaşmaları imzalamıştır (Perchinig, Ein Langsamer weg nach Europa, sterreichische (Arbeits) Migrations- und Integrationspolitik seit 1945, 2010, S. 14-6). Yugoslavya'dan gelen vatandaşların çoğunluğu ülkelerindeki kötü ekonomik koşullar nedeniyle göç eden kırsal kesimden gelenlerdir. Çoğunlukla turist vizesiyle ülkeye giriş yapmışlardır. 1961 ve 1974 yılları arasında toplam 265.000 kişinin Avusturya'ya göç ettiği bilinmekte ve 1973'te bunların %78,5'inin

Yugoslav vatandaşıdır (Bauer, 2008, S. 6). Bu dönemde gelenlerin önemli bir kısmı Hırvat ve Sloven'dir. 1980'li yıllarda ise ağırlıklı olarak Sırp ve Bosna-Hersek'liler Avusturya'ya gelmiştir (Fassmann & Münz, Einwanderungsland Österreich, 1995, s. 14-5).

Avusturya İstatistik Kurumu verilerine göre 1981 yılında Avusturya'da 125.890 Yugoslav vatandaşı yaşamaktaydı, 1991'de ise bu sayı, 197.886 kişiye yükselmiştir. 1990'lı yıllardaki Yugoslavya Savaşları dolayısıyla Avusturya'ya çok sayıda Sırp gelmiştir. Yugoslavya devletinin parçalanmasıyla göç akımı artmıştır (Die Republik Serbien, s. 6). 2019 Avusturya entegrasyon verilerine göre eski Yugoslavya vatandaşı olanların yaklaşık 220.800'ü Avusturya vatandaşlığına geçmiştir. 311.600 Yugoslav göçmen kökenli vatandaş vardır (Integrationsbericht 2019, s. 20).

2.9.4. Avusturya'da Sırbistan Göçmen Kökenli Vatandaşları

Sırp'ların 16. yüzyıldan beri Avusturya topraklarına yerleştikleri bilinmekte, ancak daha çok Osmanlı Devleti'nin Viyana'yı kuşatmasından (1683) sonra Sırp iş adamları, tüccarlar, subay ve din adamları Habsburg Monarşi Bölgesine yerleşmeye başlamışlardır. Daha sonra Osmanlı Devleti'nin bu bölgelerde zayıflamasıyla Sırp'ların daha çok ülke içindeki farklı bölgelere, özellikle Viyana'ya, yerleşmişlerdir. Viyana'da yaşayan Sırp'ların çoğu öğrenci ve entelektüellerdir. Örneğin dil reformcularından biri olan Vuk Stefanovic Karadzic, rahipler, tüccarlardır (Jakubowicz, 2017, s. 146).

Sırp Matbaa Şirketinin (*kyrillische Schrift*) kurulmasıyla (1770) okul kitapları burada basılmıştır. 1882'de Viyana'da bir Sırp okulu kurulmuş ve yaklaşık 500 öğrencisi vardır. 1862'de Sırp öğrenciler *Zora* (Şafak) adında bir dernek kurmuşlar. Bu derneğe Sırp tüccar ve iş adamları da katılmıştır. 19. yüzyıl sonu 20. yüzyıl başlarında bu derneğe ek olarak Yugoslav işçi *Sloga* Derneği kurulmuştur (Jakubowicz, 2017, s. 147-8). Wolfgang Rohrbach 1860'ta ilk Sırp-Ortodoks Cemaati, Viyana'da kurulmuştur. Bu yıl Viyana'da yaklaşık 1.000'e yakın Sırp'ın yaşadığı da aktarmıştır (Rohrbach, 2016, s. 14). Daha sonra 3. 16. ve 17. nci Viyana'da bulunan Sırp-Ortodoks kiliselerini kendi vatandaşlarının imkânları ve diğer çeşitli kilise örgütlerinin (Protestan kilisesi vb.) yardımı ile bu bölgelerdeki kiliselerin topraklarını (yerlerini) satın almışlardır. Viyana'da yaşayan Sırp göçmenlerin toplum hayatındaki en verimli dönem olarak tanımlanmıştır. Daha sonraları Sırp göçmenler kendi imkânları ile Viyana Belediyesinden yer alarak Viyana'da da ikinci

bir kilise açmıştır. Ülkede yaklaşık 18 tane Sırp-Ortodoks kilisenin olduğu, bunların çoğunluğunun Viyana’da olduğu belirtilmektedir. Diğer bölgelerdeki kiliseler ise Wiener Neustadt, St. Pölten, Tulln, Gmunden, Wels, Enns, Linz, Graz, Klagenfurt, Salzburg, Bregenz, Innsbruck ve Kufstein gibi şehirler bulunmaktadır. Sırp-Ortodoks dini resmi bir din olarak kabul edilmiştir. Kiliselerin giderleri cemaati tarafından karşılanmaktadır (Religionen In Österreich, 2022, s. 18-9).

1960, 1970 ve 1980’lerde “misafir işçi” olarak Yugoslavya vatandaşlarının gelmeleriyle beraber tekrar Sırp Derneği kurulmuştur. Kurmuş oldukları dernekte daha çok kültürel (düzenli olarak konserler sergiler, spor, müzik, tiyatro ve okuma yarışmaları ve diğer etkinlikler) ve spor etkinlikleri yapmaktadır (Die Republik Serbien, s. 7). Sırp çoğunluğunun Viyana’da ikamet etmesinden dolayı daha sonraları kurmuş oldukları küçük çaplı derneklerin (yaklaşık 15 dernek) birleşimi ile bir çatı örgüt (Der Dachverband für serbische Vereine in Wien) oluşturulmuştur. Ayrıca iki ülke arasındaki ilişkileri geliştirmeyi öncelikli hedef olarak alan Avusturya-Sırp Derneği de vardır. Bu dernek faaliyetlerinin giderleri “Avusturya Sendika Birliği” ve işçi odaları tarafından nadiren maddi olarak desteklenmektedir (Der Dachverband, 2020).

Sırpların basılı olarak yayımlanan gazeteleri de vardır. Tanınmış ve en çok okunan gazeteleri *Vesti*’dir. *Kosmo* ve *Bum* isimli iki dergileri de bulunmaktadır. 2005’te kurulan ve Viyana belediyesi tarafından desteklenen özel bir televizyon olan *OKTO TV*’de Sırp göçmenler *Bum* ve *Ex-YU Wien* isimli zaman zaman programlar yapmaktadırlar. Medya masraflarını ya kendileri ya da sponsorları tarafından karşılanmaktadır. Özellikle Viyana Eyaletinde entegrasyon (kültürel, sosyal, spor, dil veya dini vb.) bağlamında bir proje onaylandığı takdirde masrafların çoğunluğu Entegrasyon Fonundan karşılanmaktadır (Die Republik Serbien, s. 7-8).

Ülkede tanınmış olan otokton gruplara verilen bütçeden yasal olarak yararlanabilmektedirler, ancak federal bütçesinden yararlanabilmelerini sağlayan herhangi bir yasal hakları yoktur. Sırp göçmenler Çatı dernekler kapsamında yapmış oldukları kültürel, özellikle entegrasyon bağlamındaki faaliyetleri, şartlara uygun olması halinde bulunmuş oldukları eyalet fonundan da yararlanabilecekleri söylenebilir. Nitekim Viyana’da beledi-

yesi Sırp çatı derneklerinin düzenlemiş oldukları çok sayıda kültürel etkinliğini desteklemiş ve Çatı dernekleri diğer örgütler tarafından Avusturya Ticaret odası ve Avusturya işçi sendikalar federasyonu ile iyi ilişkiler sürdürdüklerinden dolayı bu örgütler tarafından da zaman zaman desteklenmişlerdir. Ancak yukarıda da belirtildiği gibi bu fondan her zaman yararlanabilecekleri anlamına gelmemektedir (Der Dachverband, 2020). Bununla birlikte Fischer'e göre medya bağlamında tüm Balkan ülkelerinde ve diğer üçüncü dünya ülkelelerinden gelenlerde olduğu gibi kendi medya çalışmaları kapsamında fazla ilerleyememişlerdir. Nitekim yapılacak programlar ORF kanalının inisiyatifine bırakıldığını belirtmiştir. Bundan dolayı Kosova krizinden sonra aralıklı olarak Sırpça, Hırvatça, Boşnakça, Arnavutça, Almanca ve İngilizce yayın yapmaktadır. Radyo *Orange* tarafından cumartesi ve pazar günleri (eski) Yugoslav vatandaşları için yayın yapılmaktadır (Fischer, 2003, s. 188).

ORF2 kanalının hazırlayıp sunduğu Avusturya'daki azınlık ve etnik grupların sorunları ile ilgili programlar vardır. Bu programın hem yabancılara hem de yerlilere yönelik olduğu belirtilmiştir. *Becki Glanik* dergisi, Viyana Entegrasyon fonu tarafından zaman zaman desteklenerek hem Hırvatça hem de Sırpça yayınlanmaktadır.

Fischer siyasal alanda ise Balkan ülkelerinde gelen göçmenlerin öncelikli hedeflerinden biri ekonomik çıkarlar olduğundan dolayı genellikle siyasi çalışmalara pek fazla ilgi duymadıklarını ifade etmiş ve duyanların ise özellikle ülkedeki siyasi partilerde çalıştıklarını belirtmiştir (Fischer, 2003, s. 189-190).

Bugün Avusturya'da Alman göçmenlerden sonra en büyük göçmen grubunu Sırpolar oluşturmaktadır. Fakat Avusturya'daki Sırpoların kesin sayısı bilinmemekte çünkü nüfus sayımlarında azınlık köken değil, genellikle ana dil sorulmaktadır. Ancak Avusturya'da yaşayan Sırpoların (Avusturya vatandaşı olanlar dâhil) sayısının 250.000-300.000 arası olduğu tahmin edilmektedir. Sırpolar geçmişte de olduğu gibi Viyana, Aşağı ve Yukarı Avusturya eyaletlerinde yaşamaktadırlar. 2021 Avusturya İstatistik kurumu verilerine göre ise yaklaşık 122.000 Sırpça konuşan göçmen yaşamaktadır (Statista, Anzahl der Serben in Österreich von 2013 bis 2023). Julia Krutzler, Avusturya'da çok sayıda Sırp olmasına rağmen, üniversitelerde Sırp öğrencilerin hayli az olduğunu belirtmiştir (Krutzler,

Zielgruppen Insights: Die Serbische Community in Österreich, 2018). Sırp göçmenler genel olarak Avusturya toplumunun bir parçası olduklarını ifade etmişlerdir. Sırpların %39'u kendilerini entegre hissettiklerini, %43'ü ise daha iyi entegre hissettiklerini ifade etmişlerdir (Ulam, 2009, s. 22). Avusturya toplumunun ve iş gücü piyasasının bir parçası olmak için Almanca bilmenin önemli bir rol oynamaktadır. Peter Ulam; Avusturya'daki Sırpaların, %24'ünün çok iyi derecede Almanca bildiklerini, %10'unun ise Almancayı orta derecede konuştuklarını, %1'inin ise hiç Almanca bilmediklerini; %42'sinin ise hem Almanca hem de kendi dillerini iyi derecede bildiklerini açıklamıştır (Ulam, 2009, s. 17). Buradan hareketle en azından dil bağlamında Sırpaların diğer göçmen gruplara (Türkiye, Irak, İran, Bosna-Hersek vb.) oranla Avusturya'ya daha iyi entegre oldukları ve ülkede her alanda ve resmî kurumlarda daha aktif oldukları söylenebilir.

2.9.5. Avusturya'da Bosna Hersek'li Vatandaşları

Avusturya ve Bosna-Hersek tarih boyunca yakın ilişki içerisinde olmuşlardır. Avusturya 1878 yılında yapılan Berlin Konferansı'nda, Bosna-Hersek'i işgal etme ve idaresi altına alma hakkını elde etmiş, 1908'de ise ülkeyi ilhak etmiştir (Zahra, 2016, s. 14-5). Birinci Dünya Savaşı'ndan hemen sonra ise Bosna-Hersek, Yugoslavya Krallığı'nın ve 1945'te kurulan Yugoslavya Sosyalist Federal Halk Cumhuriyeti'nin bir parçası olmuştur. 1960'lardan itibaren nüfus grupları arasında artan siyasi anlaşmazlıklar ve 1990'lardaki siyasi olaylardan sonra çok etnikli Yugoslav devleti parçalanmaya başlamıştır (Hochmüller, 2011, s. 7). Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nin çöküşü sırasında Bosna-Hersek, referandum yoluyla bağımsızlığını kazanma fırsatını bulmuş, ancak Sırp tarafından bu referandum boykot edilmiştir. Yine de Bosna-Hersek, bağımsızlığını ilan etmiş ve BM tarafından da tanınmıştır (1992) (Gabriele & Prochazka, 2007, s. 3-4).

Bosna Savaşı sırasında Avusturya Bosna-Hersek'e para yardımı yapmıştır. Ayrıca Avusturya 1992'den 1998'e kadar Bosna-Hersek'ten yaklaşık 95.000 mülteciyi kabul etmiştir (Gabriele & Prochazka, 2007, s. 23). Avusturya İstatistik Kurumu'nun 2011 verilerine göre ülkede yaklaşık 143.000 Bosna-Hersekli vatandaşın yaşadığı belirtilmiştir. Bunların çoğunluğu Viyana, Yukarı ve Aşağı Avusturya, Steiermark ve Graz'da ikamet etmektedirler (Hochmüller, 2011, s. 14). Krutzler ülkede yaklaşık 151.000 Boşnak (Avusturya vatandaşları dahil) vatandaşın yaşadığını ifade etmiştir. Ona göre Avusturya'daki

üniversitelerde yaklaşık 4.500 Boşnak öğrenci bulunmaktadır (Krutzler, Zielgruppen Insights: Die Bosnische Community in Österreich, 2018). İstatistik kurumunun 2021 verilerine göre Avusturya’da 97.015 Bosna-Hersekli vatandaşın yaşadığı ifade edilmiştir. Bu haliyle Bosna-Hersek, Türklerden sonra, Avusturya'daki en büyük ikinci Müslüman grubunu oluşturmaktadırlar (Statista, Anzahl der Ausländer in Österreich nach den zehn wichtigsten Staatsangehörigkeiten zu Jahresbeginn 2022).

Bosna-Hersekli göçmenler de kültür, sosyal projeler, bilim, spor, dinî alanlar olmak üzere çeşitli dernekler kurmuşlardır (Kosmo, Verband bosnisch-herzgowischer Vereine in Wien gegründet, 2019).¹⁵ 2019 yılında daha önce Viyana’da kurulmuş olan çoğu dernek Avusturya'daki Bosna-Hersek Dernekleri Birliği (Der Dachverband bosniakisch-islamischer Vereine) adlı bir çatı örgüt altında birleşmeye karar vermişlerdir. Bu çatı örgüt Avusturya vatandaşlarla Bosna-Hersekli vatandaşların birbirleriyle daha iyi ilişkiler kurma konusunda bir köprü vazifesi görmeyi hedeflemiştir. Avusturya'daki Bosna-Hersek kökenliler haklarını korumayı her alanda daha iyi temsil etmeyi hedef olarak belirlemişlerdir. Gelmiş oldukları ülkenin değerlerini kültürünü, dilini, dinini ve geleneklerini kaybetmeden yetişmelerini sağlayabilmeyi amaçlamışlardır. Dernekleşerek yaptıkları projelerle çeşitli göçmen gruplarının bir arada yaşamalarını teşvik etmeye çalışmaktadırlar. Bosna-Hersekli göçmenlerin dernek giderleri ve yapmış oldukları faaliyetlerin masrafları, genellikle dernek üyeleri ve sponsorlar tarafından karşılanmaktadır (Kosmo, Verband bosnisch-herzgowischer Vereine in Wien gegründet, 2019). Tanınmış otokton gruplar arasında olmadıklarından dolayı, diğer göçmen gruplar gibi Bosna-Hersekli göçmenler de yapmış oldukları faaliyetlerin giderlerini kendileri karşılamaktadırlar. Ancak geniş çaplı proje ve organizasyonların giderlerini, bulunmuş oldukları eyaletin entegrasyon fonuna başvururlarsa ve onaylanırsa fondan yararlanabilmektedirler.

Fischer; Balkan ülkelerinden ve üçüncü ülkelere gelen göçmenlere karşı dil politikası ve yasal konularda son yıllarda daha çok sert önlemler alındığı (çalışma izni, oturma ve yerleşim vb.) belirtmiş ve tanınan ulusal halk gruplarıyla aynı haklardan yararlanamadıklarını ifade etmiştir. Ancak belirli alanlarda devlet desteğinin de olduğunu açıklamıştır.

¹⁵ Krutzler’e göre, Bosnalı göçmenlerin Viyana ve diğer eyaletlerde yaklaşık 53 tane din içerikli (cami, mescit vb.) dernekleri vardır.

Örneğin zorunlu eğitimde göçmenlerin dilinde (Sırp-Hırvatça, Türkçe ve Arnavutça) eğitim almaktadırlar. Ancak mahkemelerde dillerini kullanılmasına izin verilmemektedir (Kruzler, Zielgruppen Insights: Die Bosnische Community in Österreich, 2018).

Basın medya kapsamında Sırp ve diğer Balkan göçmenlerin kullandıkları medya ile aynı medyayı kullanmaktadırlar. Popüler olan yazılı medya *Vesti*, *Bliz*, *Becki Informator* ve *Bum* magazinidir. Televizyon ve radyo da ise *Pink* ve *Pink Plus* kanallarında da programlar bulunmaktadır (Kruzler, Zielgruppen Insights: Die Bosnische Community in Österreich, 2018).

2.10. Avusturya'nın Tanınmamış Diğer Göçmen Gruplar

Avusturya'da küçük göçmen gruplar ve aşağıda sıralanan ülkeler içerisinde gelen mülteci gruplar da vardır. Avusturya'ya Suriye ve Afganistan gibi ülkelere hâlâ yoğun göç vardır. Ancak gelenler mülteci olarak adlandırılmaktadır. Bunun nedeni gelenlerin çoğunun oturum izni olmamasıdır. Aşağıda belirtilen ülkeler arasından gelen kişilerin geçmişi eskiye dayandığından dolayı çoğunun dernekleşerek ve kendi medyalarını geliştirerek varlıklarını göstermeye çalışmışlardır.

2020 Avusturya İstatistik Kurumu'nun verilerine göre ülkede yaklaşık 2,1 milyon göçmen geçmişine sahip (Avusturya vatandaşlığına sahip olan kişiler dâhil) insan bulunmaktadır. Bu da toplam nüfusun %24,4'üne tekabül etmektedir (Statista 2021, Bevölkerung mit Migrationshintergrund in Österreich von 2011 bis 2021). 2021 yılı itibarıyla ülkede yaklaşık 2,2 milyon göçmen geçmişine sahip vatandaş bulunmaktadır. Bu da toplam nüfusun %25,4'üne tekabül etmektedir. Yine bunlardan 1.635.000'ni birinci nesil iken 605.300'ü ise ikinci nesilden oluşmaktadır (Migrationshintergrund, 2021). 2021 verilerine göre ülkede yaşayan yabancı sayısı (Avusturya vatandaşı olmayan) yaklaşık 1,5 milyondur. Bu ise toplam nüfusun %17,1'ine denk düşmektedir (Statista 2021, Anzahl der Ausländer in Österreich von 2013 bis 2022). Bu verilerde geçmiş yıllara göre artış gözlemlenmekte, ülkede yaşayan ve ülkeye yerleşen yabancı sayısı her yıl artmaktadır (Bknz: Tablo 12)

Yukarıda da belirtildiği gibi göçmen (azınlık) gruplar anayasanın 19., 66. ve 67. maddelerine göre ülkede bulunan tüm azınlık gruplar, Avusturya vatandaşları ile aynı haklara sahiptirler. Bu bağlamda dernek kurabilecekleri herhangi bir sosyal, kültürel vb. konulu faaliyetler yürütebilecekleri, dil ve din eğitimi konusunda özgür olduğu ve eğitim kurumları kurabilecekleri açıklanmıştır. Bu gibi faaliyetlerin giderlerinin kendileri (üye-leri, sponsor vb.) (madde 67) tarafından karşılanacağı ifade edilmiştir. Ancak ülkede tanı- nan otokton gruplar kadar hakka sahip olmadıkları söylenebilir. Yukarıda belirtilen ülke-lerden gelen mülteci ya da göçmen grupların (Suriye, Irak, Afganistan vb.) da önemli bir kısmının kendi dernekleri vardır. Bu göçmen gruplar çeşitli organizasyonlar yaparak ken- dilerinin de Avusturya'da var olduklarını göstermeye çalışmaktadırlar.

Göçmen gruplar arasında Türk göçmenler ülkede sayısal bakımından dördüncü sı- radadır. Burada daha çok diğer göçmenlere yer verilmiştir. Gelecek bölümde Türk göç- men kökenlilere detaylı olarak yer verilecektir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İNSAN VE AZINLIK HAKLARI AÇISINDAN TÜRK GÖÇMENLERİN HAKLARI

Bir önceki bölümde Avusturya’da tanınmış ulusal azınlık gurplar ele alındı ve ne gibi haklar elde ettiklerine vurgu yapılmıştır. Türk kökenli göçmenler Avusturya’da sayısal olarak dördüncü sırada yer alıyor. Bu bağlamda burada daha çok Türk kökenli göçmenlere ve üçüncü ülke göçmen kökenli vatandaşlara yer verilecektir. Bu bölümde ilk önce işgücü göçü nedenlerine, Türkiye’den Avusturya’ya işgücü göçü ve demografik yapısı, siyasal ve örgütlenme durumu, çalışma (istihdam düzeyleri, alanları, işsizlik, gelir durumu vb.) hayatı, barınma durumu, eğitim ve uyum durumu ve dini özgürlüğü ve de toplumsal açıdan Avusturya’daki Türk göçmen vatandaşları incelenecektir. Tezin asıl konusunu oluşturan üçüncü bölümde Avusturya’da yaşayan Türk vatandaşlarımızın siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel haklar ve insan ve azınlık haklar çerçevesinde temel hukuki haklarına değinilerek, bu bağlamda yaşadıkları sorunlar tespit edilerek, keza vatandaşlarımızın bu sorunlarına karşın çözüm ve öneriler getirilmeye çalışılacaktır. Avusturya’da yaşayan Türk vatandaşları ile diğer ülke göçmen vatandaşlarıyla karşılaştırma yapılarak zamanla ne gibi haklar elde ettiklerine ve elde etmiş oldukları haklarını kullanıp kullanamadıklarına yer verilecektir.

3.1 İşgücü Göç Anlaşması (1961) ve Türk Uyruklu İşçilerin Avusturya’ya Resmi Göçü

Avusturya’da önceden beri yabancılar olsa da İkinci Dünya Savaşı sonrasında, Doğu Avrupa ve Balkanlar’dan gelen mülteci akınında artış olmuş, bunların sayıları 1,6 milyonu bulmuştur (Gehmacher, Kubat, & Mehrländer, 1978, s. 154). Bu göç artışının önemli bir kısmı komşu ülkelere dendir. 1 milyona yakını Alman, 180 bini Macar ve 162 bini Çekya vatandaşdır. Mültecilerin işgücü piyasasına yasal erişimi çok sınırlı olduğu için birçoğu (yaklaşık bir milyonu) zamanla başka ülkelere göç etmiştir. Yarım milyona yakın göçmenin ise ülkede kaldığı tahmin edilmektedir. Sayılarının azalması nedeniyle

çoğunluğunun iş piyasasına erişimi kolaylaşmış, herhangi bir şart koşulmaksızın kendilerine Avusturya vatandaşlığı verilmiştir (Fassmann & Münz, Einwanderungsland Österreich, 1995, s. 34).

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra şirketler işgücü eksikliğini ülkede bulunan yabancı veya mültecilerle gidermeye çalışmışlardır. Öte yandan devlet kırsal kesimde yaşayan nüfusun giderek yoksullaşması nedeniyle çözüm arayışı içerisinde olmuştur (Karakas, 2008, s. 28). Ülkenin Güney ve Güneydoğusunda bulunan tarım alanlarının verimsiz olması nedeniyle özellikle gençler çiftçiliği bırakarak sanayi bölgelerine (özellikle Viyana'ya) taşınmaya başlamışlardır (Bacher, 2011, s. 27).

1950'lilerden sonra Avusturya'daki sendikaların göçmen işçilerin geçici olarak gelmelerine dair beklentileri vardı. Politikacılar ise kalıcı veya geçici göç konusu pek fazla gündeme getirmemişlerdi. Göçmen vatandaşların Avusturya'da çalışabilmeleri için oturma izni ve çalışma haklarını içeren yasal düzenlemeler gerekiyordu. Fakat bu yasal düzenlemeler de hiç gündeme gelmemişti (Stieber, 1995, s. 151).

İkinci Cumhuriyet Avusturya'sının göç politikaları, 1950'lerin ortalarına doğru Batı Avrupa'da yaşanan hızlı ekonomik gelişmenin sonucunda işgücü talebinin artmasıyla ilişkilidir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra nüfus kaybıyla karşı karşıya kalan Almanya, ABD'nin "Batı Avrupa'yı yeniden inşa programı ve Marshall yardım planı (1948-1953)" (Gezgin, 2011, s. 21-2)¹⁶ katkılarıyla önemli istihdam alanlarının oluşumunu sağlamıştır (Yavuz S. , 2013, s. 612). Batı Avrupa'da yüksek ücret anlaşması sonucunda, çok sayıda Avusturya vatandaşı yurt dışına özellikle İsviçre ve Federal Almanya Cumhuriyeti (BRD) gibi ülkelere göç etmiştir (Schmiderer, 2008, s. 18). Avusturya'da ekonomik büyümenin diğer Batı Avrupa ülkelere göre daha yavaş olması ve 1950'lerde işsizliğin özellikle Burgenland, Steiermark, Kärnten gibi bazı eyaletlerde yüksek olması nedeniyle, ülke yabancı işçileri çekmekte diğerlerine göre geç kalmıştı (Perchinig, Immigration nach Österreich, Geschichte, Demografie und Politik, 2010, s. 2-3).

¹⁶ Avusturya ekonomisinin kalkınmasında en önemli etkenlerden biri, 1948-1953 yılları arasında gerçekleşen Marshall yardımları olmuştur. Bu zaman diliminde Avusturya'nın 962 milyon dolarlık yardım aldığı ifade edilmiştir.

Avusturya’da 1960’lı yıllardan itibaren işgücü açığı giderek artmaya başlamıştır. Çünkü Reisner Clemens’in de belirttiği gibi Avusturya ekonomisi yeniden yapılandırma sürecindeydi ve yeni sektörlerdeki büyüme yabancı yatırımların artmasıyla gerçekleşebildi (Clemens, 2010, s. 74-5). Federal Ticaret Odası’nın (BWK) başta inşaat ve turizm sektöründeki temsilcileri, Avusturya’ya yabancı işçi alımını talep etmişlerdir. Ekonomik canlanma dönemlerinde yaşanan işgücü sıkıntısının giderek kötüleşmemesi ve kesintiye uğramaması için o zamanki BWK başkanı Julius Raab ve Avusturya İşçi Sendikalar Birliği (*Österreichischer Gewerkschaftsbund*, ÖGB) Başkanı Franz Olah’ın adını taşıyan “Raab-Olah” Anlaşması (1961) imzalanmıştır (Bergkirchner, 2013, s. 49-50). Bu anlaşmayla Avusturya’da yabancı işçi istihdamıyla ilgili kurumsal çerçeve oluşturulmuştur (Weigl, 2009, s. 38). Bu bağlamda önceden kurulmuş olan sendikalar öncülüğünde:

- Avusturya Ticaret Odası (*Wirtschaftskammer Österreich*, WKO),
- İşçi Odası (*Arbeiterkammer*, AK),
- Avusturya İşçi Sendikalar Birliği (*Der Österreichischer Gewerkschaftsbund*, ÖGB),
- Federal Ziraat Odası (*Die Landwirtschaftskammern*, LK), gibi işçileri ilgilendiren Avusturya genelinde, temel kurum ve kuruluşlar oluşturulmuştur. (Schmiderer, 2008, s. 18).

1957 yılında Ortak komisyon (*Paritätischen Kommission*) oluşturularak Raab-Olah Anlaşması kapsamında, yukarıda oluşturulan oda ve sendikaların çalışma içeriklerine dair ilgili yasal düzenlemeler yapılmıştır. Bu Ortak Komisyon ilk önce beş maddelik bir program üzerinde uzlaşmış, daha sonraki görüşmeler neticesinde altı maddelik bir program üzerinde ortak mutabakat sağlamışlardır. Ancak yabancı işçi istihdamı konusu bu programda yer almamıştır (Wirtschaftskammer Österreich, 1962, S. 17). Ortak Komisyon üyelerinin de katılımıyla uzman bir komite (1961) oluşturularak, Avusturya’da 1960’lı yılların başından itibaren fiyatların ve maaşların genel durumunun incelenmesine karar verilmiştir. Bu komite, araştırmalar sonucunda 10 maddelik bir programı ortak komisyona sunmuştur. Bu maddeler arasında yurt içi ekonomisi için yabancı işçi istihdamı (misafir işçi,

Gastarbeiter) sorununun düzenlenmesi ve bu işçilerin Avusturya işgücü piyasasına kabul edilmesine dair Raab-Olah Anlaşması'na da değinilmiştir. Ortak Komisyon, devletten göçmenlerin işçi statüsünde gelmelerine yönelik, çalışmaların ivedilikle yapılmasını istemiştir. Sosyal İşler Bakanlığı da yabancı işçilerin istihdam edilmesine izin vermiştir (Bergkirchner, 2013, s. 50-51).

1961 yılında BWK ile ÖGB'nin müzakereleri sonuncunda özellikle mevsimlik işçilerin de işe alınabileceği görüşüne varılmıştır. Avusturya'ya ne kadar misafir işçinin alınacağı ve hangi sektörlerde çalışabilecekleri ve bunların federal eyaletlere dağılımı konularında Sosyal Ortaklar İş Birliği Komiteleri (*Sozialpartnerschaftlichen Gremien der Verbändekooperation*) ile ortaklaşa karar verileceğine dair antlaşmalar imzalanmıştır (Wimmer, 1986, s. 12). Bu bağlamda yıllık 47.000 yabancı kotası öngören "Raab-Olah" Anlaşmasıyla birlikte BWK ve ÖGB Sosyal Ortaklık Anlaşması (1961) imzalanmıştır. Bundan böyle yabancı işçi getiren şirketlerin bu sözleşmeye göre hareket etmesi gerektiğine dair şartlar belirlenmiştir (Schmiderer, 2008, s. 18-9).

Anlaşmaya göre geçici çalışma izniyle gelen göçmen işçilerin izinleri bittikten sonra, şirketler uzatmaz ise geri dönüşünün sağlanması gerekmektedir. Anlaşmaya göre misafir işçiler, polis kontrolünde karşılanmakta ve kendilerinden güvenlik belgesinin yanında sağlık raporu da ibraz etmeleri istenmekteydi (Bacher, 2011, s. 31-2).

İşgücü kotası ise, her yıl çalışanlar ve işveren temsilcileri tarafından belirlenmekte, dönemin şartlarına göre gerektiği zaman değişiklik yapılmaktaydı. Kotalar yasal bir temel olmaksızın işgücü piyasası idaresi içinde, işgücü piyasasını düzenlemek için bir araç olarak kullanılmıştır (Bergkirchner, 2013, s. 52). Stefanie Schmiderer hem işveren tarafının hem de sendika temsilcilerinin, yabancı işçileri göçmen olarak değil de misafir işçi ya da işgücü piyasasının ihtiyaçlarına göre işe alınıp, tekrar ülkelerine gönderilebilecek uzun dönemli mevsimlik işçiler olarak gördüklerini vurgulamaktadır (Schmiderer, 2008, s. 20).

Ücretler ve çalışma konuları bakımından yabancı uyruklu vatandaşlara yerli vatandaşlarla eşit muamele yapılacağı, sendikal örgütlenme imkânı tanınacağı ve ikili anlaşmalar yoluyla sosyal, sağlık ve güvenlik hususlarının da düzenleneceği anlaşmada yer almıştır (Mayer & Markets, 2009, s. 31). Grev yapılan işyerlerinde misafir işçilerin çalıştırıla-

mayacağı ifade edilmiştir. Firmalar küçülmeye gittiğinde ya da işlerin azalması durumunda personel çıkartacakları zaman, mümkün olduğu kadar yerli işçilerden değil de misafir işçilerin çıkartılmasına da değinilmiştir. Gelen işçilerin çalışma iznini kötüye kullanması halinde çalışma izinlerinin iptal edilebileceği belirtilmiştir.

‘Sosyal Ortaklar’ Avusturya'nın misafir işçi sistemine katılımına onay verdikten sonra, 1962 yılında BWK işe alımı başlatmak için kurumsal çerçeveyi oluşturmuştur. Yabancı işçilerin işe alınması için bir çalışma grubu kurulmuş ve çeşitli hükümetler ile anlaşmalar yapılmıştır (Bergkirchner, 2013, s. 54).

Bu bağlamda 1 Mayıs 1962'de İspanya ile ilk işe alım anlaşması imzalanmış, ancak bunun başarısız olduğu belirtilmiştir (Gächter, Migrationspolitik in Österreich seit 1945, 2008, s. 4). 1962'de Yunanistan ve İtalya'yla da anlaşmalar gerçekleştirilmiştir (Reinprecht, Nach der Gastarbeit, Prekäres Altern in der Einwanderungsgesellschaft, 2006, s. 9). İtalya'yla yapılan kota anlaşmasında 7.300 misafir işçinin gelebileceği ifade edilse de yaklaşık 1.800 işçi gelmiştir. Önemli bir kısmı ülkelerine geri gitmişlerdir (Mayer & Markets, 2009, s. 32). 1962'de Avusturya şirketleri ile yabancı işgücü piyasası yetkilileri arasında bir aracı olarak hizmet etmek üzere WKO tarafından kurulan Yabancı İşçilerin İşe Alınması için Çalışma Grubu (*Anwerbestelle für Ausländische Arbeitskräfte*) faaliyete geçmiştir (Matuschek, 1985, s. 171).

3.1.1. Türk Uyruklu İşçilerin Gelişeri

Türk göçmenlerin geliş serüveni Avusturya Cumhuriyeti ile ikili ilk işgücü göçü anlaşmasıyla başlamış ve hala devam etmektedir.

Avusturya ve Türkiye demografik açıdan büyük farklılıklar göstermektedir. 1960'lara kadar Avusturya bir göç ülkesiydi ve çok sayıda Avusturya vatandaşı komşu ülkelerde çalışıyordu. Türkiye, Almanya ve Avusturya'yla karşılaştırıldığında ekonomik kaynaklar açısından tarımsal üretime daha çok bağlıydı. Türkiye sanayisinin o yıllarda gelişme hızı ise çok yavaştı.

Türkiye'de 1961'deki anayasa değişikliği sonrasında işgücü piyasasını rahatlatmak, döviz kazancını arttırmak amacıyla, aynı yıl ikili göç anlaşmaları yapıldı ve böylece Türk uyruklu işçilerin yurtdışında anlaşmalı olarak geçici istihdamı teşvik edildi (Clemens,

2010, s. 56-7). Yavuz; Türkiye'den Avrupa'ya işgücü göçü kapsamında giden ilk işçi topluluğunun 1957 yılında Almanya'ya gönderilen 12 kişilik grup olduğunu aktarmaktadır (Yavuz S. , 2013, s. 613). 1961 yılındaki işgücü göçü anlaşmasıyla Almanya'ya işçi göçü resmi statü kazanmıştır (Clemens, 2010, s. 58).

Türkiye ve Almanya arasında yapılan işgücü göçü anlaşması diğer Avrupa ülkelerinin, işçi ihtiyacını karşılamak için örnek teşkil etmiştir (Clemens, 2010, s. 67). Türkiye ikili işgücü göçü anlaşmalarını Avusturya, Belçika ve Hollanda'yla 1964'te, Fransa'yla 1965'te, İsveç'le ise 1967'de yapmıştır (Herburger, 2010, s. 37). Türkiye'den Avrupa ülkelerine giden misafir işçi sayısı 1961 ile 1975 yılları arasında resmi olarak yaklaşık 800.000'den fazladır. Ancak turist olarak girenlerin bir kısmı da çalışmak üzere orada kaldıklarından ve bu dönemlerde turist olarak gidenler kaydedilmediğinden, sayının kaç olduğu tam olarak bilinmemektedir. Jan Motte'ye göre ilgili dönemdeki sayı 120.000 ile 150.000 arasındadır (Motte, 2004, S. 53).

Demir; Avusturya ile işgücü göçü anlaşması yapılmadan önce, 1951 yılında Avusturya'da yaklaşık 112 Türk vatandaşının kaldığını aktarmaktadır. Bunların çoğunluğunun Vorarlberg Eyaletinde çalıştıklarını ve işe alım anlaşmalarının olmadığını turist vizesiyle geldiklerini belirtmektedir (Demir E. , 2015, s. 26). 1961 yılından itibaren WKO, Türkiye Büyükelçiliği ile işe alım konusunda müzakereler yürütmüştür. Türk vatandaşları, resmi bir anlaşma imzalanmadan önce Temmuz 1962'den itibaren İstanbul'daki Avusturya dış ticaret ofisi aracılığıyla turist olarak gidip işe başlamışlardı. Böylece turist vizesiyle gelenlere de işe alınabilme ve çalışma imkânı sağlanmıştır (Bergkirchner, 2013, s. 69-70). Wollner; bu yıllarda yirmiden fazla kadın Türk vatandaşının Viyana'da bir çamaşırhanede çalıştığını, 1963'te ise Tirol ve Vorarlberg Eyaletlerinde tekstil şirketlerinde çalıştırılmak üzere işçilerin gelmeye başladığı belirtmiştir (Wollner, 1996, S. 94). Biffli'in verilerine göre, 1963 yılında Avusturya'da 1.500'den fazla Türk uyruklu işçi çalışmaktadır. Biffli Avusturya işçi sendikaları ve ticaret odalarının katılımıyla 1963'ün başında Türkiye'yle işe alım sözleşmesinin taslağını hazırlamaya başladıklarını belirtmiştir (Biffli, Der Strukturwandel der Ausländerbeschäftigung in Österreich, In Ausländische Arbeitskräfte in Österreich, 1986, s. 40). Hahn ve Stöger de Türkiye ile imzalanan işe alım anlaşmasına ve buna bağlı işgücü göçüne olumlu yaklaştığını belirtmişlerdir. Bunun Türkiye ekonomisine katkıda bulunacağı ve böylece bir nebze de olsa işsizliğin azalacağı öngörülmüştür.

Avusturya'ya giden Türk uyruklu işçilerden gelecek olan paraların da Türkiye ekonomisinin kalkınmasına yardımcı olabileceğini ifade etmişlerdir (Hahn & Stöger, 50 Jahre Österreichisch-Türkisches Anwerbeabkommen, 2014, s. 18).

Bacher ülkeye gelenlerin çoğunluğunun turist istihdamı yoluyla geldiklerine de dikkat çekmektedir. Bacher bu dönemlerde gelen sekiz göçmen işçiden sadece birinin resmi prosedürlerle geldiğini vurgulamıştır. Bacher'e göre turist vizesiyle gelenler ağırlıklı olarak Türkiye ve eski Yugoslavya ülkelerinden gelmişlerdir. (Bacher, 2011, S. 34) Türk göçmenler 1964 öncesinde turist vizesiyle giriyorlardı (Rauter, 1972, s. 17). Bülent Yılmaz turist vizesiyle iş aramanın yasadışı olmakla beraber hoşgörü ile karşılandığını ve 1973'te yaklaşık 40.000 kişinin bu yollarla geldiğini ifade etmiştir (Bülent, 2010, s. 26). Bacher de çoğu kurumların sayıları farklı verdiğini bundan dolayı bu dönemlerde de gayri resmi işe alım planlarının ne kadar yaygın olduğunu tam olarak bilinmediğini belirtmiştir (Bacher, 2011, s. 35).

Raab-Olah Anlaşması kapsamında, Avusturya ve Türkiye arasında 15 Mayıs 1964 (Federal Yasa Gazetesi Nr.164/ 1964) yılında imzalanan İşgücü göçü Anlaşması yapılmıştır. Grasl Türkiye ile yapılan anlaşmanın Avusturya göç tarihinin siyasi rehberliği için "mihenk taşlarını" oluşturduğunu açıklamıştır (Grasl, 2002, s. 20). Bauer Türkiye'den Avusturya'ya 1964 yılında resmi olarak işgücü göçünün başlamış olduğunu vurgulamakta ve göçün asıl amacının işçi açığını kapatmak olduğunu ifade etmektedir (Bauer, 2008, s. 3-4). Bauböck ise öncelikli hedefin ülke ekonomisinin büyümesi ve genel refahın sürdürülmesi olduğunu belirtmiştir (Bauböck R. , 1996, s. 12)

Bu anlaşmanın kilit noktaları "rotasyon ve kota" kavramlarıdır. Rotasyonla gelen göçmen işçilerin belirli bir süre sonra tekrar ülkelerine geri dönme zorunluluklarının bulunmasıdır. Mevsimlik işçi çalıştırmak istendiğinden böyle bir durum oluşturulmuştur. Diğer yandan "kota" ise gerektiğinde çok sayıda misafir işçinin çalıştırılmak üzere alınması ya da sayıda azaltmaya gidilebileceği düşüncesidir. "Kota" anlaşması da 1920'lere dayanmaktadır (Hahn S. , Historische Migrationsforschung, Historische Einführungen, 2012, s. 19-20).¹⁷

¹⁷ Avusturya'da hem inşaat hem de tarım sektöründe çalışan mevsimlik işçiler vardı. Polonya'dan gelen işçiler arasında ülkelerine gönüllü dönenler olmakla birlikte zorunlu olarak geri gönderilenler de olmuştur.

Bergkirchner, Raab-Olah Anlaşması gereği, şirketlerin misafir işçilere lojman ya da kalacak yer imkanları sağlamak zorunda olduklarını belirtir. Özellikle büyük şirketler ya kendi ‘misafir işçi pansiyonlarını’ kurmuş ya da onlara kalacakları yerler sağlamışlardır. Yabancı ve yerli işçileri iş hukuku açısından da eşit bir zemine oturtmak amacıyla gelmiş oldukları ülkelerle sosyal güvenlik sözleşmeleri yapılmıştır (Bergkirchner, 2013, s. 67-8). Türkiye ile sosyal güvenlik anlaşması 1966 yılında imzalanıp 1969 yılında yürürlüğe girmiştir (Avusturya-Türkiye Sosyal Güvenlik Anlaşması, 2020).

1964 yılında Avusturya’da işçi arayan şirketler ile oraya gitmek isteyen Türk uyruklu işçiler arasındaki bağlantıyı kurmak amacıyla, İstanbul Ticaret Odası (İTO) ile Avusturya Komisyonu (*Österreichische Kommission*) arasında iş birliği yapılmıştır (Yıldız, 2009, s. 18). Komisyonun ilk şubesi İstanbul’un Beyoğlu ilçesinde, ikinci şubesi Karaköy’de hizmet vermiştir. 1964 yılından sonra ilk göçmen işçiler Viyana’daki bir inşaatta çalıştırılmak üzere Avusturya’ya gönderilmiştir. Komisyon gönderilecek işçilerin ülkeye varışlarından da sorumlu olmuştur (Bergkirchner, 2013, s. 65).

Bergkirchner’in aktarımlarına göre yurtdışından istihdam edilen işçilerin korunmasına dair kanunların çıkarılması yönünde çalışmalar yapılmıştır. Birçok şirket gelen misafir işçileri uzun vadeli olarak işe almaya yönelik çalışmalar yapmış ve bunun için ortak komisyona öneri sunmuşlardır. Ancak bu öneriler Raab-Olah anlaşmasındaki geçici istihdamla çelişkiydi (Bergkirchner, 2013, s. 69).

Çalışma izninin hukuki şartlarının oluşturulmaya çalışıldığı bu görüşmeler gereği, gelecek işçilerin iş sözleşmesiyle ve herhangi bir suça karışmadığına dair güvenlik sertifikasıyla Avusturya vizesine başvurmaları gerekiyordu. İşe alım sırasında mesleklerine dikkat edilmekle birlikte yaş, zihinsel ve fiziksel özellikleri, sağlık durumlarının iyi olması gerektiğine dikkat edilmekte (Bergkirchner, 2013, s. 64-5)¹⁸ ve bunun için de sağlıklı olduklarına dair rapor istenilmekteydi.

Avusturya Sendikalar Birliği, 1960’ların başında mevsimlik olarak gelen işçilerin sezon sonunda bir an önce ülkelerine geri dönmeleri için kanun teklifinde bulunmuş, ancak bu gerçekleşmemiştir. Bu rotasyon modelin he işçi hem de işverenin çıkarına olduğu, keza işveren gelen göçmen işçileri istediği her alanda kullanabileceği/ya da yönlendirebileceği vurgulanmıştır. “Rotasyon modelindeki hedef ekonomide hafif de olsa bir durgunluk olduğunda göçmen işçilerin gönderilmesiyle beraber yerli işçilere iş imkanının açılması sonucunda işsizliğin artmayacağı anlamına geldiği de biliniyor. Bu model İsviçre’den esinlenilmiş ve o dönemlerde (1950) yararlı bir uygulama olduğu da vurgulanmıştır.

¹⁸ Sebebi ise ülkesini gelebilecek olan salgınlardan korumak olduğu bilinmektedir.

Gächter ilk dönemlerde Avusturya'nın düşük ücretler nedeniyle göçmen işçiler için çekici bir yer olmadığını, Türkiye'den işgücü alımının da yavaş ilerlediğini, ancak daha sonra istikrarlı bir şekilde alımların arttığını belirtmiştir. 1966 yılında İstanbul'daki işe alım ajansının verilerine göre Türkiye'den 3.100 civarında işçi alımı yapılmıştır (Gächter, *Migrationspolitik in Österreich seit 1945*, 2008, s. 5)¹⁹. Bu sayı 1960'ların sonuna doğru 11.000'in üzerine çıkmıştır. Öyle ki Avusturya'da neredeyse her on yabancı işçiden biri Türkiye'dendir. 1970'lerin başında maaşların ve çalışma koşullarının iyileştirilmesiyle ve iş bulma imkânlarının artırılmasıyla sayı daha da yükselmiştir (Clemens, 2010, s. 78-9).

Hahn ve Stöger Avusturya-Türkiye İşe Alım Anlaşmasının 50 Yılı adlı çalışmalarında, Türkiye'den gelen göçmenlerin Avrupa'yı "bir kurtuluş" ve "birkaç yıl çalışıp para biriktirip geri" dönülecek bir yer olarak gördüklerini belirtmektedirler: "İşçilere nereye gidiyorsun diye sorulduğunda, çoğundan alınan cevap Avrupa'ya gidiyoruz cevabıydı, hangi ülke denildiğinde de fark etmez ha Almanya ha Avusturya demekteydiler" (Hahn & Stöger, *50 Jahre Österreichisch-Türkisches Anwerbeabkommen*, 2014, s. 21).

Birner ülkeye yabancı işçilerin daha çok gelmeye başladığını, 1970'lerin başında, özellikle Türkiye'den ve o dönem Yugoslavya'yı oluşturan ülkelerden gelen yabancı işçi sayısında 100.000 artış olduğunu ifade etmiştir. 1973'te toplam sayı 226.800 kişiye yükselmiştir. 178 bini eski Yugoslavya'yı oluşturan ülkelerden gelenlerdir (Birner, 2014, s. 8-9). 1974'te ekonomik krizden dolayı gelen yabancı işçi sayısı 218.340'a düşmüştür. İşçi göçünün ilk büyük evresinin doruk noktası olan 1961- 1974 arasında toplam 265.000 kişi Avusturya'ya göç etmiştir. Göç edenlerin çoğunluğu kırsal kesimdedir (Bauer, 2008, s. 5-6).

Günay ve Dzihic 1973 yılında Avusturya'ya işçi göçünün yüksek olduğunu işaret etmektedirler. 1973 yılında 250.000 yabancı işçinin %78,5'i Yugoslavya'dan, %11,8'i ise Türkiye'den gelmiştir. Bunların çoğunluğu Viyana'da çalışmışlardır (Günay & Dzihic, 2021, s. 5). Turhan'ın verilerine göre 1961-1974 yılları arasında Türkiye'den iş ve işçi bulma kurumu aracılığıyla Avusturya'ya çalışmak üzere gelen Türk vatandaşlarının sayısı (36,960) daha çok artmıştır (Turhan Ş. , 2012, s. 39).

¹⁹ Avusturya İstanbul irtibat ofisini (işe alım ajansı, şirketi) 1993 yılına kadar çalışırken, Yugoslavya'daki irtibat bürosu 1978 yılında kapatılmıştır.

Bergkirchner, Caritas Derneği'nin (Alkan, 2018, s. 49)²⁰ 1967 yılında Viyana'da bulunan Südbahnhof tren istasyonunda Yabancı İşçiler için Danışma ve Destek Merkezi (*Beratungs- und Betreuungsstelle für ausländische Arbeitskräfte*) kurduğunu ve bu destek merkezinin, en çok yabancı akımının olduğu ilkbahar aylarında faaliyet gösterdiğini belirtmektedir. Caritas Derneği misafir işçiler için Sırpça, Hırvatça ve Türkçe tercümanlar da istihdam etmiştir (Bergkirchner, 2013, s. 77).

Karakaş özellikle Türkiye'den gelen misafir işçilerin genç erkelerden oluştuğunu belirtir. Çoğunun Türkiye'deki en yoksul kırsal bölgelerden geldiklerini, yarı vasıflı ve ağırlıklı olarak tarım alanlarında çalışanlar olduklarını ve temel eğitimlerini bitirmemiş olduklarını vurgular. Bu işçilerin basit işlerde ucuz işgücü olarak çalıştırıldığına dikkat çeker (Karakas, 2008, s. 30). Six-Hohenbalken de benzer bir gözlem yapmış ancak Türk vatandaşlarının Avusturya'da doğan çocuklarının ya da erken yaşlarda gelenlerin az da olsa çıraklık eğitimi aldıklarını ve yarı nitelikli olduklarını açıklamıştır (Six-Hohenbalken, 2001, s. 10).

Türk uyruklu işçiler ilk dönemlerde çoğunlukla hafta sonu da dahil olmak üzere çalışıyorlardı. Geriye kalan zamanlarda buluşma noktaları Viyana'da bulunan Südbahnhof tren istasyonuydu. Vorarlberg Eyaletindekiler ise hafta sonları Dornbirn tren istasyonunda buluşuyorlardı. Tren istasyonları bir 'köy meydanı' işlevini üstlenmeye başlamıştı. Burada birbirleriyle hasret gideriyorlar, Türkiye'den yeni gelen varsa onları karşıyorlardı. Viyana'da oturan Türk uyruklu işçiler park gibi açık alanlarda da buluşmaktaydılar. 1970'lerin sonlarındaysa kendi kahvehanelerini, dükkânlarını açmaya başlamışlardır. 'Türk Göçmen Örgütünü' nün (*Arbeitervereine als 'Geselligkeitsvereine' und 'Hilfsvereine'*)²¹ yanı sıra işçi dernekleri, sosyal kulüpler ve yardım dernekleri de kurmuşlardır. 1972 yılında Viyana Belediyesi ve çeşitli sosyal ortaklarla, Türkçe dergiler (Yankı ve Anadolu) yayınlamışlardır. Ayrıca 'göçmenlere yönelik danışmanlık ve destek fonu' oluşturulmuştur (Hahn & Stöger, 50 Jahre Österreichisch-Türkisches Anwerbeabkommen,

²⁰ Caritas, Avusturya'da bir sosyal yardım kuruluşudur ve Viyana (Caritas ED Viyana), St. Pölten (St. Pölten Piskoposluğu Caritas), Eisenstadt (Caritas Eisenstadt), Graz (Caritas Piskoposluğu) gibi Avusturya'nın çeşitli Eyaletlerinde örgütlenir. Caritas yaklaşık 2000 kişiye istihdam sağlamakta ve çeşitli alanlarda 120 proje yürütmektedir. Caritas, göç geçmişi olan ve ihtiyaç sahibi mülteciler için yurtiçinde ve yurtdışında "destek ve bakım" ile "eğitim ve kültürlerarası entegrasyon" konularında destek sunmaktadır.

²¹ Daha sonra bu dernek, işçi dernekleri ve yardımlaşma derneği olarak ayrılmıştır.

2014, s. 29-31). 1971 yılında Vorarlberg Eyaleti “yabancı işçiler dairesi’ni” kurmuştur. Aynı yıl, aynı eyalette “Avusturya-Türkiye Toplum/Halk Derneği” de (*Österreichisch-Türkische Gesellschaft in Vorarlberg*) kurulmuştur. Dernek tercümanlık hizmeti vermiş, Türkçe filmler yayımlamış, eğitim alanında faaliyetler organize etmiş ve üyelerinin dini vecibelerini (özellikle Cuma namazlarını) yerine getirebilmeleri için yer tahsis etmiştir.

1973 yılında Vorarlberg Eyaletinin finansmanıya, Türkçe radyo programı yapılmaya başlanmıştır. Burada Türk uyruklu işçilerin sorunları dile getirilmiştir. Reinprecht’in aktarımlarına göre Türk vatandaşlarının girişimleriyle farklı radyo frekanslarında Türkçe radyo programları da yapılmıştır (Reinprecht, Nach der Gastarbeit, Prekâres Altern in der Einwanderungsgesellschaft, 2006, s. 10).

Bu dönemlerde göç edenlerin önemli bir kısmı evli erkeklerdi (%78’i), aileleri Türkiye’de kalmıştı. Yaşları 20 ile 40 yaş arasındaydı (Matuschek, 1985, s. 175). Biraz para kazanıp geri dönecekleri düşüncesindeydiler. Ancak daha sonraları ailelerini yanlarına almaya başladılar. Bunun için hem konaklayacak bir yer hem de eşlerine bir iş bulmak gerekiyordu. Yabancı işçi (kota anlaşmasına bağlı olarak) olarak gelen kişilerin konaklama yerleri Avusturyalı işverenler tarafından sağlansa da bu imkân aileleri için geçerli değildi. Ayrıca tek çocuğu olanların ya da hiç olmayanların eşlerini getirmeleri biraz daha kolay olabiliyordu. Ailelerini getirebilmek için Türk uyruklu işçiler genellikle fazla mesai yapmaya istekliydiler (Bergkirchner, 2013, s. 96-8).

Petrol krizi ile Avusturya ekonomisinde İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemin en derin düşüşünün yaşandığı ifade edilmektedir (Bacher, 2011, s. 42). Bu da göçmenlik politikasında ilk dönüm noktalarından biri olmuştur. Çünkü yurtdışındaki Avusturyalı vatandaşlar ülkelerine geri dönmeye başlamışlardır. İş gücü piyasasındaki misafir işçilerin sayısını azaltmak için onları geri dönmeye ikna etme, göçmenlik yasasını zorlaştırma ve aile birleşimini engelleme gibi yollar benimsenmiştir. İş bulma komisyonlarına sadece geçerli vizesi olan kişilere çalışma izni verme yetkisi tanınmıştır. Bu bağlamda BWK ve Avusturya İşçi Sendikalar Birliği (ÖGB) turist vizesiyle veya kaçak yollarla gelen kişilerin işe alımlarının zorlaştırılması ve geri dönüşlerinin sıkı takip altına alınması gerekliliğini gündeme taşımışlardır. Ülkeye gelen yabancı işçilerin bir yıllık vizeyle sınırlandırılması istenmiş ve vizesi bitenlerin geri gönderilmeleri gündeme getirilmiştir

(Bergkirchner, 2013, s. 72). Ancak misafir işçi sayısı istenen seviyede azalmamış, bilakis yabancı işçi az da olsa gelmeye devam etmiştir ve işçi alımı olmuştur (Clemens, 2010, s. 77).

Avusturya'da uzun süredir çalışanlar, kısa süreli veya mevsimlik çalışanlara göre işten çıkarmalardan daha az etkilenmiştir. Yabancılar ülkelerine gidip tekrar geri döndüklerinde aynı iş imkânını bulamayacakları kaygısıyla ailelerini yanlarında getirmeyi tercih etmemişlerdir (Baasner, 2010, s. 98-9). Nitekim bu dönemde belirlenmiş işçi sayıları mevcut çalışma izni olanlarla kapatılmaya çalışılmıştır. Yeni işçi alımı bir önceki yıllara göre azalmıştır (Schmiderer, 2008, s. 33). Örneğin 1974'te 164.854 çalışanın vizeleri uzatılırken, 92.000 kişiye ise ilk defa çalışma izni verilmiştir. 1975'te 142.100 çalışanın uzatma başvurusu kabul edilirken 51.602 kişiye ilk defa çalışma izni verilmiştir. Bu sayı 1976'da 47,278'e düşmüştür (Schmiderer, 2008, s. 27). 1973'ten sonra aile birleşimiyle gelen kadınların ve çocukların sayısında yükselme başlamıştır. 1974'te Eski Yugoslavya ülkeleri göçmen kadınlarının oranı %37'yken Türk vatandaşı kadınların oranı ise %13'tür (Bacher, 2011, s. 26).

3.1.2. Göçmen İşçilere ilişkin Yasa Değişiklikleri:

1974'te Federal Sosyal İşler Bakanlığı yabancıların istihdamına ilişkin yeni bir yasa hazırlığına başlamıştır. Bakanlık BWK ve ÖGB temsilcileriyle de görüşmeler yapmış bunların neticesinde yabancıların istihdamı konusunda yeni bir yasa üzerinde ortak bir hükümet taslağına varılmaya çalışılmıştır. 1975 yılında yabancıların işe alımı konusunda bir karara varılmıştır. 01.01.1976 yılında Yabancıların İstihdam Yasası (*Ausländerbeschäftigungsgesetz*, AuslBG) yürürlüğe girmiştir (Schmiderer, 2008, s. 16-7). Bacher; AuslBG yürürlüğe girene kadar yabancı işçi çalıştırma konusunda 23 Ocak 1933 tarihli Yabancı İşçiler Yönetmeliği Yasasının (*Verordnung über ausländische Arbeitnehmer*) uygulandığını belirtmiştir. Bacher; 1946, 1948 ve 1951 yıllarında yabancıların istihdamına dair kararnamelerin düzenlendiğini, ancak Anayasa Mahkemesi'nin (1959) bu üç kararnameyi anayasaya aykırı olduklarını iddia ederek iptal ettiğine de dikkat çekmiştir (Bacher, 2011, s. 27-8).

Yürürlüğe giren yasa Avusturya vatandaşlarının yararına işgücü piyasasını ele almıştır. Avusturya vatandaşlarının işgücü piyasasına öncelikle tercih edilmesi, 1867 temel

Anayasasının 6. Maddesinde de belirtilmiştir. “Çalışma özgürlüğü hakkı”, açıkça bir vatandaşlık hakkı olarak düzenlenmiştir. 1976 tarihli AuslBG’nin girişi ise şöyledir. “Avusturya vatandaşlarından, yasal gereklilikleri yerine getiren kişiler, bir meslek edinme hakkına sahiptir”. Yabancı vatandaşların böyle bir hakkı yoktur, yabancı işçileri kapsamaması talebinin ise reddedildiği ifade edilmiştir (Schmiederer, 2008, s. 24-5).

Yabancı işçilerin çalışma izinleri genellikle belirli bir süreyle sınırlıydı. Göçmenler işlerini özgürce seçemiyorlardı, verilecek iş, istihdam büroları ya da işveren tarafından belirleniyordu. AuslBG’de yabancı işçilerin ancak sekiz yıl kesintisiz çalıştıktan sonra kendilerine iki yıllık çalışma izin belgesi verileceği, bunun sonucunda başka bir işte çalışabilecekleri belirtilmektedir (Bauböck & Bernhard, 2003, s. 9). Uzun süre işsiz kalan kişiler ise çalışma hakkını kaybediyor ve ülkeden sınır dışı ediliyorlardı. Bundan dolayı göçmenler uzun süreli işsiz kalmamaya dikkat etmekteydiler.

WKO, LK ve ÖGB’nin temsilcileri arasında kararlaştırılan yabancı işçilerin istihdamına ilişkin yıllık kota, bu düzenleme ile yasal dayanağa kavuşmuştur. Bu yasa sonrası BWK ve ÖGB kota sayısını işgücü piyasasına göre 250.000’e kadar çıkarılabileceğini vurgulamıştır (Perchinig, Ein Langsamer weg nach Europa, Österreichische (Arbeits) Migrations- und Integrationspolitik seit 1945, 2010, s. 14-5).

1970’te göç devlet tarafından teşvik edilmekteydi, 1980’li yıllarda ise aile birleşimi kapsamında tanıdık ve akrabaların getirilmesiyle devam etmiştir (Six-Hohenbalken, 2001, s. 11). Vizelye gelemeyenlerin önemli bir kısmı turist vizesiyle ya da kaçak yollarla gelip yerleşmişlerdir (Bergkirchner, 2013, s. 88). Türkiye’den de vizesiz gelenler olmuştur. Gelenler eş, dost ve akrabalarının yanında yaşamışlar ve çalışma izinlerini evlilik ya da iş bulma yoluyla elde ederek, oturma izni almışlardır (Bergkirchner, 2013, s. 84-5). Herburger bu işçilerin de aile birleşimi yaparak ülkede kalmaya devam ettiklerini ifade etmiş ve bu durumun, Avusturya’daki Türk göçmenlerin nüfusunun artmasını sağladığını belirtmiştir (Herburger, 2010, s. 22).

Gächter araştırmasında Avusturya’daki yabancı nüfusun 1961’de yaklaşık 100 bin, 1971’de 226 bin, 1982’de 291 bin ve 1991’de 518 bin olduğunu ifade ederek bu sayıların sürekli yükseldiğini rapor etmiştir. August, 1990’da ise çoğu yabancı misafir işçinin Avusturya vatandaşlığına geçtiğini belirtmiştir (Gächter, Initiative Minderheiten, s. 2).

Türk vatandaşlarının oranı ise 1989 yılında zirve yaparak, yabancı çalışan sayısı içindeki payını %23,4'e çıkarmıştır. Fassmann 1989-1993 yılları arasında daha çok Türk vatandaşlarının sayısında artış olduğunu, en çok bu yıllar arasında geldiğini açıklamıştır. Akrabalarını ve yakınlarını turist vizesiyle getirmişlerdir (Fassmann & Münz, Einwanderungsland Österreich, 1995, s. 213). Bacher, bu dönemlerde turist vizesi alınmasında biraz daha esneklik olduğunu belirtmektedir (Bacher, 2011, s. 59). Avusturya'nın 1995 yılında AB'ye katılımının sonucunda, AB üyelerinden de göçün sürekli olarak arttığı gözlemlenmiştir.

Türk vatandaşları artık kalıcı olmaya başlamışlardır. Hahn ve Stöger 1989 yılında Vorarlberg'de bir Türk uyruklu işçinin verdiği demeçte, "Türkiye'ye tekrar gitmek istedim, ama çocuklar burada büyüdü, birlikte kalmak istiyoruz bundan dolayı burada kalmak zorundayım" şeklindeki ifadesini aktarmaktadır. Aynı yazar, Vorarlberg'de bir Türk uyruklu kadının ifadelerini de paylaşır:

"Burada yaşıyorum, bu ülkeye küçükken geldim, yani burada doğmadım ama büyüdüm, memleketim orası mı burası mı diye soruyorlar ben ise hem burası hem de Türkiye diye kendimi ifade etmeye çalışıyorum" (Hahn & Stöger, 50 Jahre Österreichisch-Türkisches Anwerbeabkommen, 2014, s. 47)

Özellikle 1990'lı yıllarda ülkeye daha çok mülteci akını başlamıştır. Mülteci konusu iç politikada da baskın bir konu haline gelmiştir (Löschnak, 1993, s. 11). Bu bağlamda 1 Haziran 1992'de yeni İltica Yasası'nın yürürlüğe girmesinden sonra ise sığınmacı sayısında büyük ölçüde düşüş yaşanmıştır. İltica yasasının temelinde üçüncü ülkeden gelen bir mültecinin başvuru yapmadan önce güvenli bir ülkede bulunduğu tespit edilirse, başvurusunun reddedilmesi yatmaktadır (AsylG §2(2)Z3). Ayrıca mültecilerin en yakın ülkelere gönderilmesi ve sınırların daha sıkı kontrol altına alınması da düzenlenmiştir (Bauböck & Bernhard, 2003, s. 13-4). 1990'lı yıllarda Avusturya'da iltica başvurularının %10'u Türk vatandaşları tarafından yapılmıştır. Türkiye'deki devam eden ekonomik kriz burada önemli bir rol oynamıştır (Günay & Dzihic, 2021, s. 6-7).

Göçle gelen nüfusun giderek artmasını engellemek için 1993 yılında kotayla gelenlerin sayısı belirgin bir oranda düşürülmüştür. Aile birleşimi ile gelenlere yönelik kanunlarda da zorlaştırıcı tedbirler alınmıştır. Göç sistemi reformunun kilit taşı olarak bilinen Yabancılar Yasası ve İkamet Yasası (Fremdengesetz, Aufenthaltsgesetz) 1993 yılında yürürlüğe girmiştir. Bu yasalar çerçevesinde gelen yabancı işçilerin ikamet süreleri belirlenmiştir (Gächter, Initiative Minderheiten, s. 3). Buna göre yeni gelen göçmenler için bir yıllık kota belirlenmiş, turist ve göçmen vizeleri (yabancı işçilerin) birbirinden açıkça ayırt edilmiştir. Temel prensip olarak yabancı işçilerin ülkeye gelmeden önce oturma izin başvurularını yapması gerektiği ifade edilmiş ve ülkeye turist olarak giren birinin daha sonra yabancı işçi statüsüne başvurmasını engellemek için önlem alınmıştır. İki tür oturma vizesi vardır. Bunların ilki 'Geçici Oturma İzni' (*Aufenthaltserlaubnis*) diğeri ise 'Yerleşik Oturma İzni' (*Niederlassungsbewilligung*).

İlkinde ülkeye geçici olarak gelen kişilere (öğrencilere, şirket yöneticilerine vb.) vize verilmiştir. İkincisindeyse kalıcı oturma izni verilmektedir. Bununla birlikte ülkede daimî oturma izni olan kişiler, AB ülkelerinde 90 güne kadar kalabilmekte ve serbest dolaşım hakkına sahip olmaktadırlar (Die Gestaltung Der Asyl- und Migrationspolitik in Österreich, s. 31).

Ülkeye gelen işçiler kotaya tabi olan ilk izinlerinden sonra ikamet izinlerini geçici olarak uzatabilmekte ve Avusturya'da sekiz yıl kesintisiz ikamet ettikten sonra vatandaşlık başvurusu yapabilmekteydiler. Ayrıca bu dönemde yabancı işçiler oturma ve çalışma izni alabilmek için Avusturya vatandaşı olan kişilerle de evlilikler yapmışlardır (Perchinig, Immigration nach Österreich, Geschichte, Demografie und Politik, 2010, s. 11). Bu evlilikler halk arasında sahte evlilik olarak adlandırılmıştır.

1993 yılında yabancı işçiler arasında da işsizlerin çoğalması üzerine, ülkede aşırı sağ parti FPÖ 'önce Avusturya' sloganı altında göç ve sığınma şartlarını kısıtlayan bir politika benimsenmesi için referandum yapacaklarını ilan etmiştir. Aynı yıl ülke genelinde özellikle de Viyana'da yabancı düşmanlığını körükleyen büyük bir yürüyüş yapmıştır (Perchinig, Ein Langsamer weg nach Europa, Österreichische (Arbeits) Migrations- und Integrationspolitik seit 1945, 2010, s. 20).

1995 yılında Avusturya AB üyesi olmuştur. Avusturya yasasındaki ikamet ve istihdam düzenlemelerinin AB vatandaşları için de (serbest dolaşım/oturma izni, çalışma izni vb.) geçerli olduğu ifade edilmiştir. İlerleyen yıllarda devlet göç politikasında değişiklik yapmaya başlamıştır. Bu alanda yapılan ilk büyük değişiklik 1997 yılında İkamet ve Göç Yasası (*Aufenthalts und Einwanderungsgesetz*) ile Yabancılar Yasasının birleştirilmesi ve yeniden düzenlenmesidir (Weigl, 2009, s. 63).

1 Ocak 1998 yılında SPÖ-ÖVP koalisyon hükümetleri döneminde Entegrasyon Paketi (*Integrationspaket*) yürürlüğe girmiştir. Bu paket Yeni Yabancılar Yasasını (1997) temel ilke olarak almıştır. Bu kapsamda hükümet oturma izinlerini (kalma sürelerini) daha sıkı tutacağını belirtmiştir. Göçmenlerin ‘kalıcı-uzun süreli’ ve ‘geçici-kısa süreli’ olmaları durumları arasındaki ayrımın yasada daha açık olarak belirtildiği ifade edilmiştir. Bu dönemde Yabancıların İstihdam Yasası pek fazla değişikliğe uğramamıştır. Fakat ‘İşsizlik Sigortası’ ve ‘İltica Yasasında’ (Yabancılar ve Sığınma Yasası [1997]) değişiklikler yapılmıştır (Bauböck & Bernhard, 2003, s. 17-8). Entegrasyon Paketi’nin içerisinde tarım ve turizm için daimî oturma ve aile birleşimi hakkı olmayan ‘mevsimlik işçi istihdamına’ yönelik düzenlemeler de yapılmıştır (Arbeitsmigration nach Österreich in der Zweiten Republik, 1950-2021). Bu düzenlemelerle 1998 yılı sonrasında hem göçmen işçi gelişleri hem de aile birleşimi ‘kotaları’²² önemli ölçüde gevşetilmiştir (Perchinig, Immigration nach Österreich, Geschichte, Demografie und Politik, 2010, s. 13). Yabancılar yasası kapsamında çalışan göçmen işçilere aile birleşimi hakkı verilmiştir. 19 yaşını doldurmamış bir yabancı işçinin ya ailesinin yanında yaşıyor ya da ailesinin en az 5 yıldır ülkede çalışıyor olması gerekmektedir.

Avusturya ile Türkiye arasındaki ikili anlaşmalar nedeniyle Türk vatandaşları için özel (ayrıcılık) bir düzenleme söz konusudur. Bunlar kota sistemine tabi değıllerdir. Türk vatandaşı olan bir işçi, bir iş yerinde en az 3 yıl çalışmışsa, daha sonra istediği alanda çalışma hakkı tanınmaktadır. Gençlerin de aileleri 3 yıl boyunca sürekli olarak çalışmışsa ve bu gençler meslek eğitimlerini tamamlamışsa ilgili alanlarda çalışma hakları vardır. Aile birleşimi ile gelecek çocukların aileleri ülkede üç yıl boyunca düzenli çalışıyorsa ve

²² Her yıl verilecek olacak oturma izni sayısı, 17.320’den 8.660’e düşürülmüştür. 1999 yılında ÖVP- FPÖ koalisyonunun kurulmasıyla birlikte her yıl verilecek olan oturma izni sayısı biraz daha azaltılarak 8.000’e çekilmiştir. Aile birleşimi izni sayısı da yaklaşık 10.000’den 4.500’e düşürülmüştür.

de aynı evde oturuyorlarsa çocukları da çalışma ve oturma izni alma hakkına sahiptir. Bu istihdam izni için işveren tarafından başvurulmalıdır. Avusturya’da dört yıl boyunca düzenli olarak çalışan Türk vatandaşına oturma izni verilir veya izni en fazla beş yıllığına uzatılır ve bununla beraber daimî-kalıcı oturma izni alınmasıyla bu kişilere de çalışma hakkı tanınır. Bundan dolayı Türk vatandaşlarından geri dönenlerin sayısı az olmuştur (Schmiderer, 2008, s. 107-8). Avrupa Konseyi tarafında Avrupa Sosyal Anlaşması 1961 de imzalanmış ve 1965’te kabul edilmiştir. Bu anlaşmanın başlangıcında "Hiçbir ırk, renk, cinsiyet, din, siyasal görüş, ulusal soy veya sosyal köken ayrımı gözetmeksizin sosyal haklardan yararlanma hakkının sağlanması gerektiği" vurgulanmıştır. Yurtdışında yaşayan Türk vatandaşlarının sosyal güvenlik haklarının güvence altına alınması açısından sözleşme hükümleri önem taşımaktadır. Keza bu anlaşmanın 1., 7., 11., 12., 13., 14. ve 17. maddelerinde de sosyal güvenlik yasasına ilişkin düzenlemeler yer almaktadır. Dolayısıyla Türk vatandaşlarını ilgilendiren maddeler arasında dolaylı yoldan 12. maddenin 4. paragrafında Türk vatandaşları ve anlaşmaya üye olan devletin vatandaşları arasında sosyal güvenlik bağlamında eşit muamele yapılacağı ve bunun da hedeflendiği belirtilmektedir (Nacak, 2014, s. 74-5).

Avusturya’nın AB’ye katılması ile, Avusturya devleti, Türkiye-AB ortaklık Hukuku ve Türkiye 1963 Ortaklık konseyi anlaşmasından doğan hak ve yükümlülöklere uymak durumundadır. Ortaklık anlaşmaları ve Ortaklık konseyi kararları Avrupa Birliği Adalet Divanının (ABAD) yargı yetkisine tabidir. Bu anlaşma ve kararlar AB üye ölkelerinden birinde yaşayan Türk vatandaşları için önemli şartları içermektedir. Örneğin, 6.nci maddede göre, AB üyesi ölkelerde yaşayan bir Türk vatandaşı yasal olarak bir yıl çalıştıktan sonra, aynı işyerinde çalışma iznini uzatırma hakkına sahiptir ve yaşamış olduğu ölkede yasal olarak dört yıl çalıştıktan sonra istediği meslekte ve işyerinde çalışabilir.

Özetle bu madde de çalışma izninin verilmesi ile, akabinde oturma izninin alınması bir hak olarak düzenlenmiştir. AB üye ölkelerinden birinde ikamet eden Türk vatandaşlarının aile birleşimi ile gelen aile fertlerine de haklar verilmiştir. Buna göre:

- 7. Madde; Türk vatandaşlarının yaşamış olduğu AB üye ölkelerinden birinde en az üç yıl yaşadıktan sonra her türlü işe başvurma hakkı olmakla beraber ve en az

beş yıl oturumu olan kişilerin ise istedikleri her türlü işe girme hakları vardır. Bir Türk uyruklu işçinin mesleki eğitim gören çocuklarının eğitimlerini bitirmeleri sonucunda, anne veya babadan birinin yaşamış olduğu ülkede yasal olarak en az üç yıl çalışmışlığı varsa, çocuklarının kalış sürelerine bakılmaksızın her türlü işe erişim hakkı vardır.

- 9. Madde; AB üye ülkelerinden birinde yaşayan Türk uyruklu işçi yasal olarak çalışıyor ve çocukları ile oturuyorsa, eğitim bağlamında çocukları bulunmuş olduğu üye ülkenin çocukları ile aynı eğitim haklarına sahiptir.
- 10. Madde de ise yasal işgücü piyasasına erişmiş olan Türk uyruklu işçilerin ücret veya çalışma koşulları bakımından AB'ye üye ülke vatandaşları ile aynı haklara sahip olduğu vurgulanmıştır.
- 1982 Türkiye Cumhuriyeti Anayasasınının 62. maddesinde ise yurtdışında yaşayan Tür vatandaşlarının sosyal güvenlik haklarına ilişkin özel (çocuklarının eğitimi, aile birliği, kültürel ihtiyaçları, ülkeleriyle bağlarının korunması vb.) düzenlemeler yapmıştır (Nacak, 2014, s. 78-80).

Buradan da anlaşılacağı gibi Türkiye Cumhuriyeti hem AB ülkeleri ile hem de Avusturya Cumhuriyeti ile sosyal güvenlik anlaşmaları yaparak yurtdışında yaşayan kendi vatandaşlarının sosyal güvenlik bağlamında fazla sıkıntılılarla karşılaşmaması için bir dizi tedbir almıştır.

Avusturya'da 1998 yılında yapılan düzenlemelerde bazı iyileştirmeler de yapılmıştır. Kademeli olarak beş, sekiz ve on yıl kalan kişilerin oturma izinleri güvence altına alınmıştır. Aile birleşimiyle gelecek çocukların yaş sınırlaması 14 olarak belirlenmiştir. Eşler ise en az 4 yıl Avusturya'da kaldıktan sonra uzun süreli oturma izni (5 yıl) kazanmaktadır. Böylece çalışma izni de elde etmişlerdir (Grasl, 2002, s. 23). 1976 yılındaki yabancılar istihdam yasasında işsizlik parasına ya da sosyal yardıma başvuran yabancı işçiler oturma iznini kaybedebiliyorlardı. İşsizlik sigortası kapsamında kanunda yapılan değişikliğe göre, işsizlik yardım parasını Avusturya vatandaşı olmayanlar da alabilmektedir, fakat işsizlik parası alabilmek için önceden ülkede çalışmış olması gerekmetke, ancak öncelikli tercih Avusturya'da doğanlar olacaktır. (Bundesrecht konsolidiert)

1998 yılında vatandaşlık yasasında değişiklik yapılmıştır. Bu bağlamda Avusturya vatandaşlığını hak edecek kişilerden, Almanca bilgilerinin olmasının isteneceği ve topluma entegre olup olmadıklarına bakılacağı belirtilmiştir. Önceden vatandaşlığa alınacak kişilerin en az on yıl ikamet süresinin dolması istenirken, bu süre değiştirilerek altı yıla indirilmiştir (Bauböck & Bernhard, 2003, s. 19). Vatandaşlığa başvuru sırasında genellikle kişinin çalışıp çalışmadığına ve sosyal yardım alıp almadığına bakılmaktadır. Özellikle çalışan kişilerin ve yukarıdaki şartları yerine getirenlerin, vatandaşlığa erişimi biraz daha kolay olmuştur (Kohlbacher & Reeger, 2008, s. 18). Avusturya kanunlarına uyacağını ibraz etmesi, sicilinin temiz olması, mahkemede devam eden ceza davasının olmaması, Avusturya ve Viyana tarihi hakkında bilgi sahibi olması, en az 'B1' seviyesinde Almanca olması ve yazılı sınavdan başarılı olması gerekmektedir (Alkan, 2018, s. 25). Yabancıların Avusturya vatandaşıyla bir evde beraber yaşayarak beş yıl evli kalırsa ve yukarıdaki şartları yerine getirirse ülke vatandaşı olabileceği kurala bağlanmıştır (Kohlbacher & Reeger, 2008, s. 19-20). Ayrıca vatandaşlık için de bir ücret alınmaktadır. Perchinig Avusturya vatandaşlık ücretinin, Avrupa ülkeleri arasında en yüksek ücret olduğunu ifade etmiştir (Perchinig, Immigration nach Österreich, Geschichte, Demografie und Politik, 2010, s. 15).

Alkan vatandaşlığa alımlarda yaşa bakılmadığını, ancak başvuru sahibinin 30-40 yıl Avusturya'da yaşamış olsa da yukarıdaki şartları yerine getirmesi gerektiğini belirtmektedir. İyi eğitim almamış kişilerin vatandaşlığı almakta zorlandıklarını; sözlü mülakatta başarılı olabildiklerini, ancak yazılı sınavda başarılı olamadıklarını ifade etmiştir. Nitekim Türk uyruklu kadınların genellikle kırsal kesimden geldikleri ve iyi eğitim alamadıklarından dolayı B1 seviyesinde Almanca'yı öğrenmelerinin neredeyse imkânsız olduğuna dikkat çekmektedir (Alkan, 2018, s. 72). Gächter göçmelerin yıllardır Avusturya'da yaşadıklarını çoğu zaman ağır işlerde daha düşük ücrete (inşaat ve temizlik işlerinde) çalıştıklarını ve vergi ödediklerini, ancak buna rağmen vatandaşlığı almakta zorluk çektiklerini gözlemlemiştir. Keza Almanca kursunun maliyeti çok yüksektir (700 Euro en fazla 10 ila 20 saatlik). Son yıllarda özellikle Türk göçmenlerden vatandaşlığa geçenlerin sayısal oranda az olması bu nedenlerdendir (Gächter, Initiative Minderheiten).

Aşırı sağ partilerden olan FPÖ'nün ÖVP'yle (2000) koalisyon ortağı olmasında göç ve entegrasyon politikalarının etkileri büyüktür. Koalisyon ortakları sağ partilerin kontrolsüz göç politikalarının suç oranlarını arttırdığını ve bunun ülke güvenliğini tehdit eden duruma geldiğini ileri sürmüşler, göçün durdurulmasını ya da en azından sınırlandırılmasını talep etmişlerdir. 9 Temmuz 2002 tarihinde ÖVP-FPÖ hükümeti Yabancılar Paketi'ni açıklamıştır. Bu pakette Yabancılar İstihdam Yasası hükümlerinden muaf tutulan göçmenlerin, beş yıllık kesintisiz yasal ikametden sonra yerleşim belgesi/oturma izni (*Befreiungsschein*) alabilecekleri hüküm altına alınmıştır. Daha önceki yasalarda mevsimlik işçilere pek fazla yer verilmemişti. Bu paketteyse mevsimlik işçilere daha çok yer verilmiş ve yönetmelik biraz daha genişletilmiştir. Mevsimlik işçilerin aynı şirkette altı ay üst üste iki kez çalışabilmeleri kolaylaştırılmıştır. Tüm sektörlerin mevsimlik işçi çalıştırabileceği, ancak sezonluk kotanın²³ yıllık ortalama uygulama sayısının aşamayacağı açıklanmıştır (Perchinig, Immigration nach Österreich, Geschichte, Demografie und Politik, 2010, s. 12). Çalışma süreleri bir yıla uzatılabilmektedir. Nitekim altı haftalık bir aradan sonra şirketler, yeniden mevsimlik işçi çalıştırabilmektedir. Diğer misafir işçilerin uzun süreli kalmalarına dayanan düzenlemeler olmasına rağmen, mevsimlik işçilerin sürekli kalma ve aile birleşim haklarına dair düzenlemeler yoktur.

2002'de ÖVP-PFÖ koalisyonu döneminde tekrar bir Entegrasyon Paketi açıklanmıştır. Burada hükümet 'Hollanda modelini'²⁴ örnek almıştır (Perchinig, Immigration nach Österreich, Geschichte, Demografie und Politik, 2010, s. 13). O dönemde muhalefet partilerinden gelen sert eleştirilere rağmen, 2002 yılında hükümet Yabancılar yasası reformu yapmıştır. Perchinig, uygulamada entegrasyon anlaşmasının sembolik siyaset olarak kaldığını ifade etmiştir. Bu anlaşmaya göre, dil kursuna giden kişiler, uzun süre oturma izni alabilmektedir. Entegrasyon anlaşmasında vurgulandığı gibi göçmenlerin Almanca kurslarına gitme zorunluğu vardır. Zorunlu dil kursu en az 100 saat olarak belirlenmiştir (Perchinig, Immigration nach Österreich, Geschichte, Demografie und Politik, 2010, s. 14-5). Bu pakete göre göçmenler ülkeye geldikleri dört yıl içerisinde Almanca kursuna gitmezlerse, oturma izinlerinin iptal edilmesi dahil çeşitli yaptırımlar uygulanabileceği

²³ Yıllık kota uygulaması 5.500'den 15.000'e çıkarılmıştır.

²⁴ Entegrasyon Hollanda modelinde, kişilerin ülkeye entegre olabilmesi için en az 60 saat dil kursuna devam etmesi ve asgari seviyede dil konuşabilmesi istenmektedir.

belirtilmiştir. Ülkede yaşayan yabancı vatandaşların günlük yaşamın her alanında yer alması; Almanca dil yeterliliklerinin yazma ve konuşmada arttırılması beklenmektedir (Schmiderer, 2008, s. 121). Diğer yandan yeni gelecek kişiler nitelikli işçi (Schmiderer, 2008, s. 16)²⁵ (*Schlüsselarbeitskräften*) olarak sınıflandırılmış ve onların ülkeye girişini kolaylaştırmak hedeflenmiştir.

1 Ocak 2005 yılında ÖVP-FPÖ hükûmeti, SPÖ'nün de desteğiyle Yabancılar Yasası Paketi'ni (*Das Fremdenrechtspaket*) yürürlüğe koymuştur. Yabancılar yasası paketi kapsamında:

- İltica yasası (*Asylgesetz*),
- Yabancılar Polis Yasası (*Fremdenpolizeigesetz*) ve
- Yerleşim ve İkamet Yasasıyla (*Niederlassungs und Aufenthaltsgesetz*) birleştirilmiştir. (Weigl, 2009, s. 63-4)

Bu yolla da Yabancılar Yasası Paketi ile Entegrasyon Yasası'nın içeriği daha çok genişletilmiş ve göçmenlerin ülkeye gelişleri zorlaştırılmıştır. Devlet göçmenler üzerinde otoritesini arttırmış ve göçmenlerin ülkeye gelişlerini kısıtlamak için daha sıkı önlem almaya başlamıştır. (Weigl, 2009, s. 63-4) Bu yeni yasa paketiyle Avusturya'da büyüyen çocuklar ve gençlerin, ülke içinde herhangi bir suç işlemeleri durumunda, kendi ülkelerine sınır dışı edilebileceği belirtilmiştir. Yasa ihlali olarak görülen ve göstermelik olarak evlilik yapanların oturum izni alımlarının önünü kesmek için de eş durumundan oturum izni almanın zorlaştırıldığı açıklanmıştır (Die Gestaltung Der Asyl- und Migrationspolitik in Österreich, s. 33-4). İyi eğitilmiş ve zor bulunan mesleklere sahip olan üçüncü ülke vatandaşları için vize imkânı da oluşturulmuştur. Avusturya vatandaşlığı almak isteyen kişilerin Avusturya tarihi hakkında da sınava tabi tutulacağı kararlaştırılmıştır. Avusturya vatandaşlığı alacak kişilerin, Avusturya'da kalış sürelerine (en az 5 yıl) ve Avusturya'daki gelir düzeylerine bakılacağı ibaresi yer almaktadır.

²⁵ Anahtar/kilit işçi, Avusturya işgücü piyasasına bağlı olarak, belirli alanlardaki mesleklerde, kaliteli, nitelikli, vasıflı ve deneyim tecrübesine sahip olan yabancı işçilerin gelebilmesi anlamına geliyor. Bu bağlamda federal hükümet uzlaşma yönetmeliğine göre, kilit işçiler için yerleşim izni verilebiliyor.

2005 Yabancılar Yasası'nda yasal olarak ülkede yaşayan ve çalışan yabancı işçilerin eşleri ve çocukları da çalışma iznine sahip olmuştur. Aile bireylerinin (eş ve evlenmemiş çocuklar) aldıkları belgeyi uzatabilmeleri için yaşadıkları yerde düzenli olarak en az 12 ay oturmaları gereklidir. Aile birleşimi kota sistemi içine girmemektedir. Aile birleşimiyle gelen aile üyelerine ilk geldiklerinde 1 yıllık vize verilmektedir, daha sonra şartlara uyulduğu sürece vizeleri uzatılmakta ve ilerleyen yıllarda uzun süreli (5) vize alma hakkına sahip olmaktadır. Buradaki amaç aile üyelerinin de işgücü piyasasına erişimini kolaylaştırmaktır. Üçüncü ülkelerden Avusturya'ya yerleşmek isteyenlerin aile fertlerinin ülkeye girmeden önce A-1 seviyesinde Almanca bildiğine dair belge göstermeleri şartıyla giriş yapmalarına izin verilmiştir.

Bu yasa içerisinde ilerleyen yıllarda 'kırmızı-beyaz-kırmızı kart' sistemi oluşturulmuştur. Kırmızı-beyaz-kırmızı karta sahip olanlar yüksek nitelikli ve vasıflı kişiler, aynı zamanda nadir/az görülen mesleklerde olan vasıflı işçiler ve nitelikli eleman olarak adlandırılan göçmen işçilerdir (Schmiderer, 2008, s. 111). Bir de daha vasıflı işçi kazanmak için puan sistemi yapılmıştır. Almanca bilgisi, nitelikli işte çalışma süresi, alınan eğitim seviyesi ve yaş kriterlerine göre puan sistemine göre değerlendirilerek işçiler alınmaktadır. *Kırmızı-beyaz-kırmızı* kart 2011 yılında kamuoyuna tanıtılmıştır. Bu karta sahip olanların oturma ve çalışma süresi bir yıl ve gerektiğinde en fazla iki yıl ile sınırlandırılmıştır. Üçüncü dünya ülke vatandaşları için başvuru prosedürleri biraz daha kolaylaştırılmış ve düzenli göçmenler için daha geniş bir yasal temel oluşturulmuştur (Biffel & Rössl, Migration und Integration 2, 2011, s. 104). Karta başvuran kişinin eğitiminin yanı sıra Avusturya'daki işgücü piyasasının ihtiyaçları da önemlidir. Bu karta sahip olan kişiler Avusturya'da oturma izni ve çalışma izni hakkı elde ederler. Üçüncü dünya ülkesinden gelip de yüksek öğrenim yapan vatandaşlara okumuş oldukları eğitim düzeyinde iş bulmaları halinde ülkede kalabilme hakkı verilmiştir. Ülkeye gelen mültecilerin bu *kırmızı-beyaz-kırmızı* karttan dolayı oturma veya çalışma izinleri yoktur (Biffel & Rössl, Migration und Integration 2, 2011, s. 66).

Yabancılar istihdam yasasının farklı gruplar için istisnai durumları vardır. Özellikle AB ve İsviçre vatandaşı olan kişiler üçüncü dünya ülke vatandaşıyla evlendiğinde ve ço-

cukları da 21 yaşını geçmediği takdirde Avusturya’da çalışma ve oturma izni alabilmektedir. (WKO-Ausländerbeschäftigung) AB vatandaşlarının (mavi kart) ülkede zaten oturma ve çalışma izinleri vardır.

1980’lerin başlarında Türk vatandaşları biraz para kazanıp ülkelerine dönme eğilimindediler. Avusturyalı yetkili makamlar da göçmenlerin uzun yıllar kalacaklarını düşünmemişlerdi. Bu kapsamda hem Avusturyalı yetkililerin hem de göçmenlerin öngörülerinin gerçekleşmediği görülmektedir. Uzun oturma haklarının tanınması ve aile birleşimiyle daha uzun süre kalmışlardır. Avusturya’da doğan ve büyüyen kuşaklar ortaya çıkmıştır. Bu ikinci ve üçüncü kuşaklar Türkiye’yi ancak aile ziyareti ve tatil için geldiklerinde tanımaktadırlar (Soytürk, Türkiye’den Avusturya’ya İşgücü Göçü, 2012, s. 2322)²⁶.

1998 yılında Avusturya vatandaşlık yasasında vatandaş olmak için gereken süre on yıldan altı yıla indirilmesi gibi olumlu değişiklikler yapılmakla birlikte genel olarak, Avusturya’da göçmen nüfusun artmasıyla eş zamanlı bir şekilde, yabancı göçmenlerin gelişleri zorlaştırılmıştır. Entegrasyon Paketi (2002) veya Yabancılar Yasası kapsamında çıkan yasalarında (2005) Avusturya’da kalan ve vize başvurusu yapacak olanlardan en az A1 seviyesinde Almanca dil bilgisi istenmesi bunlardan biridir. Yabancı vatandaşlar, özellikle Türk vatandaşları dil yeterliliklerini ibraz etmede zorlanmaktadırlar. Bununla birlikte ülkede aile birleşimi yoluyla oturma ve çalışma izni alanların sayıları yıldan yıla yükselmektedir.

3.2. Avusturya Demografik Yapısında Türk Vatandaşlarının Yeri

2000 yılında Avusturya’nın nüfusu 8.011.566, 2022 yılındaysa 8.979.894’tür. 2040 yılında 9,4 milyon (günümüze göre %6,4 fazla), 2080’de ise yaklaşık 10 milyon (günümüze göre %12,1 fazla) olacağı tahmin edilmektedir. 2080 yılına kadar nüfusun en çok artacağı eyaletin Viyana (günümüze göre %19,77 oranda artmış) olacağı öngörülmektedir.

²⁶ 1980’li yılların sonuna doğru yapılan bir ankette katılımcıların %41,7’si düşündüklerinden daha uzun Avusturya’da kaldıklarını ifade etmişlerdir ve %73’ü dönmeme sebebini henüz istedikleri kadar birikim yapamamış olmalarına bağlamışlardır. %54,3’ü ise Avusturya’da para kazanma imkanının daha iyi olduğunu vurgulamıştır. %43,5’i Türkiye’de iş bulma imkanlarının kısıtlı olduğunu ifade etmiştir. 2000’li yıllarda tekrar yapılan bir ankette, Türkiye’ye dönecek misiniz sorusuna %54’ü evet derken, %44’ü ise hayır cevabını vermiştir. Türkiye’ye dönebilmeniz için hangi şartların yerine gelmesi gerekiyor sorusuna ise, %32’si emekli olunca döneceklerini ifade ederken, %26’sı ise çocuklarının eğitimi bitince diye belirtmişlerdir. Yani %58’i kalıcı olduklarını vurgulamıştır.

Bunu Niederösterreich, Oberösterreich ve Burgenland eyaletleri takip etmektedir. Tirol, Vorarlberg, Salzburg ve Steiermark'da nüfus kaybı yaşanacağı tahmin edilmektedir (Statistik Austria, Demographisches Jahrbuch, 2022, s. 15). Uyum Bakanlığının verilerinde Avusturya vatandaşlarının diğer göçmen vatandaşlarına göre yaş ortalamaları bulunmaktadır. Buna göre Avusturya nüfusunun ortalama yaşı 43 iken yabancı uyruklu vatandaşların yaş ortalaması 35,4'tür. Türk vatandaşlarının ise 34,3'tür (Integrationsbericht 2019, s. 20).

Avusturya'daki en büyük göçmen grubu Almanlardır, onlardan sonra Romanya vatandaşları gelmektedir.²⁷ Avusturya'da üçüncü ülke vatandaşları olarak adlandırılan ve sayısal olarak en büyük göçmen gruplardan birincisi eski Yugoslavya ülkelerinden²⁸ gelenlerdir. Bunların nüfusu yaklaşık 122.000'dir. Türkler ise 117.666 nüfusla bu kategoride en büyük ikinci göçmen grubunu oluşturmaktadır. Türkleri sırasıyla daha çok 2015'ten sonraki tarihlerde Avusturya'ya gelen Afganistanlılar, Pakistanlılar, Suriyeliler takip etmektedir. Çoğunluğu mülteci statüsündedir. Üçüncü ülke vatandaşları ise Avusturya'da otokton/azınlık-ulusal halk grubu olarak tanınmamaktadırlar.

Bu nedenle, Türk vatandaşları ile Avusturya yerlileri, AB'ye (özellikle Almanya, Fransa, Hırvatistan, Çek Cumhuriyeti, Slovakya, Slovenya, Macaristan, Romanya, Polonya, İtalya, Bulgaristan, vb.) üye ülke vatandaşları ve diğer ülkelerden gelen vatandaşların karşılaştırılarak değerlendirilmesi önem arz etmektedir. Avusturya'da tanınan azınlık grupları, (örneğin Slovenya, Slovakya, Macaristan, Hırvatistan vb.) Türk vatandaşlarıyla karşılaştırılırken, Avusturya (yerli halk) vatandaşları içerisinde kabul edilmiştir.²⁹

Avusturya'da tanınan azınlık grupları yerli vatandaşlar olarak sayıldığından ve yasalarla devlet güvencesi altında alındıklarından, onların Avusturya'da çalışma, oturma, dolaşım, eğitim, dil ve dini vb. çoğu haklara erişimi üçüncü ülke vatandaşlarına göre daha kolaydır. AB vatandaşlarının herhangi bir birlik ülkesinde serbest dolaşım, çalışma, otu-

²⁷ AB vatandaşlarının, birlik içindeki herhangi bir AB ülkesinde serbest dolaşım, ikamet ve çalışma hakları olduğundan AB vatandaşlarına pek fazla değinilmeyecektir.

²⁸ Sırbistan, Hırvatistan, Karadağ, Bosna-Hersek, Makedonya ve Kosova'dır, ancak Slovenya dahil değildir, ilerleyen yıllarda Hırvatistan da dahil değildir.

²⁹ Avusturya'da ulusal/azınlık gruplar ülkenin belirli bir bölge veya bölgelerinde yerleşik olarak yaşayıp ana dili Almanca olmayan ve Avusturya vatandaşı gruplar olarak tanımlanmaktadır.

rum gibi haklara erişimleri vardır. Avusturya’da yaşayan AB vatandaşları içerisinde sayısal olarak en büyük göçmen grubunu birinci sırada Almanlar oluştururken, ikinci ise Romanyalı göçmenler gelmektedir. Üçüncü ülkelerden (Bosna-Hersek, İran, Irak, Kuzey Makedonya, Kosova, Rusya, Afganistan, Pakistan, Suriye vb.), özellikle de sayısal olarak fazla olan Eski Yugoslavya ülkelerinden gelenlerle de karşılaştırmalara yer verilmiştir. Çoğu grafik veya tablolarda Afganistan, Suriye ve Irak vatandaşları ayrı ele alınmakla birlikte, farklı bir şekilde belirtilmediği durumlarda diğer ülke vatandaşları içerisinde değerlendirilmiştir.

Tablo 8 ve 9’da 1951’den 2022’ye kadar olan Avusturya vatandaşlarıyla yabancı ülke vatandaşlarının oransal dağılımına yer verilmiştir. 1951’den 1991’e kadar ülke nüfusunun ve ülkedeki yabancı vatandaşların sayıları artmıştır. 0-19 yaş grubu 1951 yılında yüksekken bu oran 1991’de düşmüştür. 20-64 yaş grubu ise aşağı yukarı aynı oranlarda kalmış, ancak 65 yaş ve üzeri artmıştır. Doğum oranlarında düşüş olurken ölüm oranları az da olsa yükselmiştir. Genel olarak erkek ve kadınların ortalama yaşam süreleri yükselse de kadınların erkeklere göre daha çok yaşadığı gözlemlenmiştir.

Tablo 8: 1951 ile 2022 Yılları Arası Avusturya Nüfusunun Genel Görünümü (Bevölkerung nach Alter/Geschlecht, Statistik Austria, 2022)

Yıllar	1951	1961	1971	1981
Toplam Nüfus	6.933.905	7.073.808	7.491.526	7.555.338
Yabancı Ülke Vatandaşı Oranı (%)	322.598 4,7	102.159 1,4	211.816 2,8	291.448 3,9
0-19 Yaş Grubunun Oranı (%)	29,3	29,7	31,2	28,7
20-64 Yaş Grubunun Oranı (%)	60,1	57,9	54,7	56,1
65 Yaş ve Üzeri Grubunun Oranı (%)	10,6	12,3	14,2	15,2
Nüfus Hareketliliği				
Doğan Çocuk sayısı (Demographische Merkmale von Geborenen, 2020)	102.764	131.563	108.510	93.942
Ölen Sayısı (Demographische Merkmale von Gestorbenen, 2020)	88.253	85.673	97.334	92.693
Göç Dengesi/ Net Göç (Bevölkerungsveränderung)	5.223	4.774	31.727	29.519
Demografik Göstergeleri				
Kadın Başına Düşen Çocuk Sayısı (Kainl & Schipfer, 2021, s. 25)	2,69	2,69	2,29	1,65
Erkeklerin Ortalama Yaşam Süresi (Wirtschaftskammer Österreich)	62,4	66,5	66,6	69,3
Kadınların Ortalama Yaşam Süresi	69,3	72,8	73,7	76,4

Tablo 9: 1991 ile 2022 yılları arası Avusturya Nüfusunun Genel Görünümü

Yıllar	1991	2001	2011	2022
Toplam Nüfus	7.795.786	8.032.926	8.401.940	8.978.929
Yabancı Ülke Vatandaşları Oranı (%)	517.690 6,6.	710.926 8,9	938.987 11,2	1.586.709 17,7
0-19 Yaş Grubunun Oranı (%)	23,8	22,9	20,4	19,3
20-64 Yaş Grubunun Oranı (%)	61,2	61,7	61,8	61,3
65 Yaş ve Üzeri Grubunun Oranı (%)	15,4	15,5	17,8	19,4
Nüfus Hareketliliği				
Doğan Çocuk sayısı (Demographische Merkmale von Geborenen, 2020)	94.629	75.458	78.109	62.163
Ölen Sayısı (Demographische Merkmale von Gestorbenen, 2020)	83.423	74.767	76.469	67.136
Göç Dengesi/ Net Göç (Bevölkerungsveränderung)	76.816	36.856	30.705	59.513
Demografik Göstergeleri				
Kadın Başına Düşen Çocuk Sayısı (Kainl & Schipfer, 2021, s. 25)	1,46	1,46	1,36	1,48
Erkeklerin Ortalama Yaşam Süresi (Wirtschaftskammer Österreich)	72,3	75,6	78,1	78,8
Kadınların Ortalama Yaşam Süresi	79,0	81,6	86,3	83,3

Tablo 10: 2030 ila 2080 Yılları arasındaki Tahmini Avusturya Nüfusu (Bevölkerungsprognosen für Österreich)

Yıllar	2030	2060	2080
Toplam Nüfus	9.362.956	9.961.052	10.260.530
0-19 Yaş Grubunun Oranı (%)	19,3	18,8	18,6
20-64 Yaş Grubunun Oranı (%)	57,6	52,5	52,3
65 Yaş ve Üzeri Grubunun Oranı (%)	23,1	28,7	28,9
Nüfus Hareketliliği			
Doğan Çocuk Sayısı	85.200	91.108	93.598
Ölüm Sayısı	86.266	112.473	104.631
Göç Dengesi/ Net Göç	36.264	30.140	28.165
Demografik Göstergeler			
Kadın Başına Düşen Çocuk Sayısı	1,51	1,59	1,60
Erkeklerin Ortalama Yaşam Süresi	82,0	87,0	89,7
Kadınların Ortalama Yaşam Süresi	86,2	90,2	92,5

Kaynak: Statistik Austria³⁰

³⁰ 2030 ve 2080 yılına ait veriler ise Avusturya İstatistik Kurumundandır.

Tablo 10’da görüleceği üzere 2030 yılında 0-19 yaş grubunun ülke nüfusu içindeki oranının yaklaşık %19,3 olacağı, 2060 yılında bu oranın %18,8’e düşeceği, 2080 yılında ise %18,6’ya kadar gerileyeceği öngörülmektedir. 20-64 yaş grubunun oranı 2030 yılında %57,6olacak, 2040 yılında bu oranda düşüş meydana gelecektir (%52,5). 2080 yılında ise bu oranın %52,3’le aynı olabileceği tahmin edilmektedir. 65 yaş ve üzeri grubun oranı ise 2030 yılında %23,1’iken, bu oran 2040 yılında %28,7’ye yükselecektir. 2080 yılındaysa %28,9’a ulaşacağı tahmin edilmektedir. Doğum ve ölüm oranlarında yükselme vardır. Her iki tablodan da hareketle ülke nüfusu artarken ve başka ülkelerden gelenler ile yaşlı nüfus oranlarının yükseleceği çıkarımı yapılabilir.

Tablo 11’de 1951 ile 2001 yılları arasında Avusturya’da ikamet edenlerin hangi ülkelerin vatandaşları olduklarına yer verilmiştir. Buna göre Türk vatandaşlarının sayısı bu yıllar arasında yükseliş gösteriyor. Avusturya’da en çok nüfusun arttığı 1981 ile 2001 yılları arasında Türk ve Eski Yugoslavya ülkelerinden gelen göçmen vatandaşlarının sayısında da artış olmuştur. AB ülkelerinden gelen vatandaşların (özellikle Almanya vatandaşları) sayılarında da yıllara göre yükseliş söz konusudur. Bu tablodan farklı ülkelerden gelen nüfusunun giderek arttığı çıkarılabilir.

Tablo 11:1951 ile 2001 Yılları Arasında Avusturya, Türk ve Diğer Ülke Vatandaşlarının Sayıları (Historische Volkszählungen, Siet 1951-2011)

Yıllar	1951	1961	1971	1981	1991	2001
Toplam Nüfus	6.933.905	7.073.807	7.491.526	7.555.338	7.795.786	8.032.926
Avusturya Vatandaşı	6.611.307	6.971.648	7.279.630	7.263.890	7.278.096	7.322.000
Yabancı Ülke Vatandaşı	322.598	102.159	211.896	291.448	517.690	710.926
Türk Vatandaşı	112	217	21.939	59.900	118.579	127.226
Eski Yugoslavya Ülke Vatandaşı	14.948	4.565	93.337	125.890	197.885	322.261
Almanya Vatandaşı	23.667	43.944	47.087	40.987	57.310	72.218
Romanya Vatandaşı	2.798	262	397	1.253	18.536	17.470
Polonya Vatandaşı	3.705	539	774	5.911	18.321	21.841
Eski Çekoslovakya	4.754	741	2.991	2.032	11.318	15.052
Macaristan Vatandaşı	5.985	4.956	2.691	2.526	10.556	12.729

Tablo 12:2002-2022 Yılları Arasında Avusturya, Türk ve diğer Ülke Vatandaşlarının Sayıları (Bevölkerung nach Staatsangehörigkeit/Geburtsland, Seit 2002- 2023)

Yıllar	2002	2010	2022
Toplam Nüfus	8.063.640	8.351.643	8.979.894
Avusturya Vatandaşı	7.333.379	7.468.064	7.392.643
Diğer (Yabancı) Ülke Vatandaşı	730.261	883.579	1.587.251
Türk Vatandaşı	127.142	111.302	117.668
Eski Yugoslavya Ülke Vatandaşı	123.009	109.377	121.613
Hırvatistan vatandaşı	61.422	58.505	95.297
Almaya Vatandaşı	75.262	136.021	216.731
Romanya Vatandaşı	17.750	36.004	138.408
Slovakya Vatandaşı	7.508	19.211	47.707
Slovenya Vatandaşı	7.036	7.838	22.908
Çekoslovakya Vatandaşı	6.231	9.061	15.066
Macaristan Vatandaşı	13.069	23.342	94.411
Bosna-Hersek Vatandaşı	107.248	90.518	97.347

Yukarıdaki Tablo 12 incelendiğinde Avusturya nüfusunun artmasının en büyük nedenlerinden birinin göçmenlerin vatandaşlığa geçmeleri olduğu ifade edilebilir. Ülkede yaşayan yabancı vatandaşların sayıları yaklaşık iki kat artmıştır. En çok yabancı sayısındaki artış 2010 ile 2020 yılları arasında olmuştur. Türk vatandaşlarının sayılarında 2002 ile 2022 yılları arasında dalgalanma olduğu görülmektedir. Bu dalgalanmanın sebeplerinden biri Türk vatandaşlığından Avusturya vatandaşlığına geçenlerin sayısal olarak bazı dönemlerde artmasıdır.

Tablo 13:1982-1997 Yılları Arasında Avusturya Vatandaşlığına Geçen Türk Vatandaşlarının Sayısı (Der verpasste Aufstieg der Türken in Österreich, 2018)

Yıllar	1982	1985	1986	1989	1990	1992	1994	1996	1997
Sayısı	301	396	334	509	1.106	2.688	3.379	7.499	5.068

Tablo 14:1998-2005 Yılları Arasında Avusturya Vatandaşlığına Geçen Türk Vatandaşlarının Sayısı (Der verpasste Aufstieg der Türken in Österreich, 2018)

Yıllar	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Sayısı	5.664	10.324	6.720	10.046	12.649	13.680	13.004	9.562

Tablo 15:2005-2013 Yılları Arasında Avusturya Vatandaşlığına Geçen Türk Vatandaşlarının Sayısı (Demir E. , 2015, S. 29)

Yıllar	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Sayısı	7.549	2.017	1.664	1.242	937	1.181	1.200	1.108

Tablo 16:2014-2021 Yılları Arasında Avusturya Vatandaşlığına Geçen Türk Vatandaşlarının Sayısı (Einbürgerungen)

Yıllar	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Sayısı	885	998	820	779	828	912	847	1.101

Tablo 13,14,15 ve 16 incelendiğinde Türkiye’den gelenler 1982 yılından sonra Avusturya vatandaşı olmaya başlamışlardır. 1998 yılından sonra ise bu sayı da hızla yükselme görülmektedir. Bu yükseliş özellikle 1999 ile 2006 yılları arasında yoğunlaşmıştır. Daha sonraki yıllar ise inişli çıkışlı olmuştur. 2002'den bu yana en düşük vatandaşlığa geçiş sayısı yaklaşık 779 kişiyle 2017 yılında kaydedilmiştir. En fazla geçiş ise 13.680 kişi ile 2003 yılında olmuştur. 1982’den 2021’e kadar Avusturya vatandaşlığına geçen Türk vatandaşlarının sayısı 151.399 olmuştur.

1998 yılında Eski Yugoslav ülkelerinden gelenlerden Avusturya vatandaşlığına geçenlerin sayısı 4.112 iken, bu sayı 2003’te 21.570, 2004’te 118.917, 2006’da 12.631, 2021’de 1.700 olmuştur. Sayısal olarak yıllara göre inişli ve çıkışlı olsa da özellikle 2012 yılından sonra düşüşe geçtiği gözlemlenmiştir. (Einbürgerungen) Türklerden daha fazla vatandaşlık aldıkları belirtilebilir.

2008 yılında Türk vatandaşlarının sadece %15’i Avusturya vatandaşlığını almanın önemli olduğunu, yaklaşık %45’i önemsiz olduğunu vurgulamışlardır. Avusturya vatandaşlığını almanın çok önemli olduğunu vurgulayanlar iş yerinde, meslek edinmede, seyahatte, konut edinmede, çocukların geleceklerinde vatandaş olmanın faydalı olacağını vurgulamışlardır (Karakas, 2008, s. 56). İlk dönemlerde Türkler vatandaşlık alma konusuna kuşkuyla yaklaşmışlar, geri dönecekleri düşüncesinde olmuşlardır. Vatandaş oldukları

takdirde her şeylerini kaybedecekleri (asimile olacakları korkusu vb.) düşüncesi yaygındır. Çünkü Avusturya’da çifte vatandaşlık mümkün değildir (Biffli, Migration and Labour Integration in Austria, SOPEMI Report on Labour Migration Austria/Wien 2010-11, 2011, s. 60). Daha sonra bu önyargı kırılarak, Türk vatandaşlarının Avusturya vatandaşlığına geçişlerinde de yükseliş olmuştur.

Tablo 17:2001-2009 Yılları Arasında Federal Eyaletlere Göre Avusturya Vatandaşlığına Geçen Türk Vatandaşlarının Sayısı (Eingebürgerte Personen seit 2001 nach bisheriger Staatsangehörigkeit und Bundesländern, 2010)

Eyaletler	2001	2003	2005	2007	2009
Toplam Sayı	10.046	13.680	9.545	2.017	1.242
Burgenland	147	134	129	30	15
Kärnten	43	69	170	19	13
Niederösterreich	930	1.797	1.585	1.519	220
Oberösterreich	1.548	2.322	1.180	302	187
Salzburg	448	861	440	105	50
Steiermark	161	684	709	95	37
Tirol	1.014	1.870	1.177	239	161
Vorarlberg	1.870	2.027	786	350	166
Wien	3.885	3.901	2.981	2.189	404

Tablo 17’de 2001, 2003, 2005, 2007 ve 2009 yıllarında Türk uyruklu vatandaşlarının Avusturya vatandaşlığına geçişlerinin eyaletlere göre dağılımına yer verilmiştir. Buna göre Oberösterreich, Niederösterreich, Tirol ve Viyana’da geçişlerin daha yoğun olduğu gözlemlenmiştir. Diğer eyaletlerde özellikle Kärnten ve Burgenland’da ikamet eden Türk vatandaşların sayıları azdır ve bununla ilişkili olarak vatandaşlığa geçenlerin sayısı da azdır.

2020 yılına bakılacak olursa Avusturya’da yaklaşık 270.000 Türk vatandaşı (hem Türk vatandaşı hem de Türk uyruklu Avusturya vatandaşı olanların sayısı) vardır. Eski Yugoslavya ülkelerinden gelen vatandaşların nüfusu ise yaklaşık 556.000’dir. Üçüncü dünya ülkelerinden göçmenler olarak bilinen en büyük birinci göçmen grubu eski Yugoslavya’yı oluşturan ülkelerinden gelenlerdir ve ikincisi ise Türklerdir. Literatürdeki Eski

Yugoslavya'yı oluşturan ülke vatandaşları, bazı kaynaklarda (özelikle 2010 yılından sonrakiler) ayrı ayrı (Bosna-Hersek/yaklaşık 149.000, Sırbistan-yaklaşık 144.000, Macaristan -yaklaşık 80.000) verilmiştir (Integrationsbericht 2021, s. 91).

Tablo 18:2021 Yılında Türk Vatandaşlarının Cinsiyet ve Yaş Gruplarına Göre Dağılımı (Bevölkerung nach Alter/Geschlecht, 2021)

Yaş Grubu	Erkek	Kadın	0-14	15-24	25-34	35-49	50-64	65 ve üzeri
Toplam	117.688	60.122	57.546	17.080	13.032	21.314	37.200	18.788

Tablo 19:2021 Yılında Avusturya'da Ortalama Doğum Yaşı, Çocuk Sayısı ve Doğum ile Ölüm Oranları (Statistisches Jahrbuch, Migration und Integration, Zahlen, Daten, Indikatoren, 2021, S. 32-3)

Toplam (oranlar)	Ortalama Çocuk Sayısı	Kadınların İlk Doğum Yaşı	Doğum Oranı (/%)	Ölüm Oranı (%)
Toplam	1,48	29,9	9,6	10,3
Avusturya Vatandaşı	1,41	30,3	9,3	11,6
Yabancı Ülke Vatandaşı	1,73	28,5	11,1	3,8
AB Üye Ülke Vatandaşı	2,04	26,7	15,0	2,6
Eski Yugoslavya Ülke Vatandaşı	1,99	27,4	11,0	7,3
Türk Vatandaşı	1,90	25,7	8,4	4,5
Afganistan, Irak, Suriye	2,79	26,0	20,6	1,8
Diğer Ülke Vatandaşları	1,53	29,8	10,5	2,2

Avusturya İstatistik Kurumunun 2021 yılı verilerindeki Türk vatandaşlarının cinsiyet ve yaş dağılımı Tablo 18'de gösterilmiştir. Buna göre 2021 yılı itibariyle Türk göçmenlerin 60.122'si erkeklerden ve 57.546'sı kadınlardan oluşmaktadır. 25-49 yaş grubu Türk göçmenlerin toplamı 58.514'tür ve genç nüfus daha çoktur. Kalıcılık arttıkça yaşlı nüfus da artmaya başlamıştır. Avusturya'da emekli olanların sayısında da yükselme olduğu belirtilebilir.

Tablo 19'da görüleceği üzere Türk ve Eski Yugoslavya ülkeleri vatandaşlarında ortalama çocuk oranları (1,90) yaklaşık aynıdır. Bununla birlikte Avusturya vatandaşları; AB, yabancı ve diğer ülke vatandaşlarıyla karşılaştırıldığında ortalama çocuk sayısının

düşük olduğu görülecektir. AB, Afganistan, Suriye vatandaşlarında ise ortalama çocuk sayısı daha yüksektir. Ölüm oranları ise en çok Avusturya ve Eski Yugoslavya ülkeleri vatandaşlarında yüksektir. Türkiye’den göç edenlerdeki ölüm oranı eski Yugoslavya ülkelerinden göç edenlere göre daha azdır.

Tablo 20:2021 Avusturya’daki Türk, AB ve Diğer Ülkelerden Gelen Vatandaşların Toplam Sayısı (Migrationshintergrund, 2020)

Göç Geçmişine Sahip Olan Türk ve Diğer Ülke Vatandaşları (1.000’de), Ebeveynlerin Doğduğu Ülkeye Göre Veriler				
Hane Başına Düşen Nüfus sayısı		Toplam Sayı	Birinci Nesil	İkinci Nesil
Toplam	8.807.300			
Toplam Göçmen Sayısı	2.240.300	2.240.300	1.635.000	605.300
Avusturya Vatandaşı	6.576.000	-	-	-
AB Üye Ülke Vatandaşı	877.800	877.800	694.200	183.500
Yabancı Vatandaşı	1.362.500	1.362.500	940.800	421.800
Türk Vatandaşı	285.600	285.600	162.600	123.000
Eski Yugoslavya Vatandaşı	584.200	584.200	396.400	187.800
Diğer Ülke Vatandaşları	492.800	492.800	381.800	111.000
Avusturya Vatandaşı Olmayanların Sayısı				
Avusturya Vatandaşı	7.309.100	792.800	411.900	380.900
AB Üye Ülke Vatandaşı	790.700	763.000	659.800	103.200
Yabancı Vatandaşı	707.500	684.600	563.300	121.300
Türk Vatandaşı	116.100	114.400	90.200	24.200
Eski Yugoslavya Ülke Vatandaşı	268.700	256.200	205.400	50.800
Diğer Ülke Vatandaşı	322.700	314.000	267.800	46.200
Ülkesinde Doğup Daha Sonra Avusturya Vatandaşı Olanların Sayısı				
Avusturya Vatandaşı	7.070.800	605.300	-	605.300
AB Vatandaşı	783.700	713.500	713.500	
Yabancı Vatandaşlar	952.800	921.500	921.500	-
Türk Vatandaşı	163.500	161.600	161.600	-
Eski Yugoslavya Ülke Vatandaşı	383.300	379.400	379.400	-
Diğer Ülke Vatandaşı	406.100	380.500	380.500	-

Tablo 20’de 2021 yılında hem Türk vatandaşları hem de Eski Yugoslavya ülkelerinden Avusturya vatandaşlığına geçenlerin birinci veya ikincil nesil sayıları verilmiştir.

Avusturya vatandaşlığına geçen 163.500 Türk uyruklu göçmen vardır. Eski Yugoslavya göçmenlerinde ise bu sayı 383.300'dür. Avusturya'da hem Türk vatandaşı hem de Türk uyruklu Avusturya vatandaşlığına geçmiş olanların toplam sayıları 285.000'dir (Statistisches Jahrbuch, Migratin und Integration, Zahlen, Daten, Indikatoren, 2021, S. 29). Günay ve Dzihic'e göre Türkiye'den gelen göçmenler de homojen bir grup değildir. İstatistiksel olarak Türk vatandaşlığına sahip olan veya anne babası Türkiyeli göçmenler olarak kaydedilmişlerdir (Günay & Dzihic, 2021, s. 6).

Tablo 21:Avusturya'daki Türk Vatandaşlarının Federal Eyaletlere Göre Dağılımı 1971,1981 ve 1991 (Hahn & Stöger, 50 Jahre Österreichisch-Türkisches Anwerbeabkommen, 2014, s. 39)

Eyaletler	Yıllar		
	1971	1981	1991
Burgenland	33	238	630
Kärnten	23	173	595
Niederösterreich	3.479	10.125	18.129
Oberösterreich	1.261	5.665	13.233
Salzburg	951	2.986	6.558
Steiermark	140	401	1.560
Tirol	1.664	6.890	13.652
Vorarlberg	5.049	13.712	20.346
Wien	3.823	19.740	43.857
Toplam	16.423	59.900	118.579

Tablo 22:Avusturya'daki Türk Vatandaşlarının Federal Eyaletlere Göre Dağılımı 2002, 2012 ve 2022 (Bevölkerung nach Staatsangehörigkeit/Geburtsland, Seit 2002-2022)

Eyaletler	Yıllar		
	2002	2012	2022
Burgenland	1.189	833	960
Kärnten	1.189	852	959
Niederösterreich	19.895	15.470	16.135
Oberösterreich	17.196	14.062	15.570
Salzburg	8.831	6.431	6.404
Steiermark	5.337	6.160	8.107
Tirol	15.563	11.904	11.348
Vorarlberg	18.741	13.643	12.782
Wien	39.206	43.502	45.360
Toplam	127.147	112.917	117.625

Avusturya İstatistik Kurumunun verilerine göre hazırlanan tablo 21 ve 22'ye bakıldığında Türk vatandaşların sayısının yıllara göre istikrarlı bir şekilde arttığı, bu artışın

genellikle iki kat civarında olduğu belirtilebilir. Tablo 21’teki Türk vatandaşlarının eyaletlere göre dağılımına bakıldığında çoğunlukla Viyana, Niederösterreich, Oberösterreich, Tirol ve Vorarlberg eyaletlerinde ikamet ettikleri görülebilir.

2020 yılı Avusturya İstatistik Kurumunun yıllık raporu verilerine göre 2.138.782 kişi göç geçmişine sahiptir. Bu sayı toplam nüfusun %24,4’ünü oluşturmaktadır (Statistisches Jahrbuch, Migratin und Integration, Zahlen, Daten, Indikatoren, 2021, S. 21). Aynı kurumunun verilerinden görüldüğü gibi 2022 yılında Avusturya’da toplam nüfusun (8.978.929) 1.586.709’si yabancı vatandaşlardan oluşmaktadır. Fakat ülkedeki toplam göçmen nüfusa (vatandaş olan ve olmayanlar) bakıldığında sayı 2.240.300’dür Ülkedeki toplam nüfus içindeki yabancı göçmen sayısının oranı %25,4’tür (Bknz. Tablo 23).

2.240.3000 göçmen vatandaşından yaklaşık 307.000’i 2004’ten önce AB üyelerinden, EFTA’dan veya Birleşik Krallık’tan (GB) gelmiştir. 2004 yılında AB’ye katılan ülkelerden 298.000 kişi ve en son üç AB ülkesi olan Bulgaristan, Romanya ve Hırvatistan’dan 290.000 kişi gelmiştir. Toplam AB ve EFTA’dan gelen göçmen vatandaş sayısı 896.000 olmakla beraber göçmen geçmişi olan nüfus içerisindeki oranı ise %40’tır. Avusturya’da toplam göçmen geçmişine sahip olan eski Yugoslav (Slovenya ve Hırvatistan hariç) vatandaşlarının sayısı 584.000’dir ve oransal olarak da %26,1’dir. Göçmen geçmişi olan Türk vatandaşlarının toplam sayısı ise 286.000 ve oranı %12,7’dir. 127.000 kişi (%5,7) Afgan, Suriye veya Irak kökenli göçmenlerdir (Statistisches Jahrbuch, Migratin und Integration, Zahlen, Daten, Indikatoren, 2021, S. 26-7). Avusturya’da yabancı göçmenlerin sayısı yıllara göre artmıştır, bu artışta özellikle son dönemlerde ülkeye gelen Ukrayna, Afganistan, Suriye, İran ve Iraklıların etkisi yüksektir.

Tablo 23:2022 Yılı Avusturya’daki Göçmen Nüfusun Sayı ve Oranları (Statistisches Jahrbuch, 2022, s. 23)

Toplam Sayı ve Oranlar	
Toplam Nüfus	8.978.929
Avusturya Vatandaşı	7.392.220
Toplam Göçmen Nüfus	2.240.300/ %25,4
Yabancı Ülke Vatandaşı (kendi ülkelerinde doğan kişiler)	1.586.709/ %17,7
1-Nesil Göçmenler (yurt dışından doğup da Avusturya’ya taşınanlar)	1.635.000/ %18,6
2-Nesil Göçmenler (Avusturya’da doğan kişiler)	605.300/ %6,9

Polonyalı göçmenler daha çok Viyana'da (44.185) otursalar da Niederösterreich (9.117), Oberösterreich (4.609) ve Burgenland eyaletlerinde de ikamet etmektedirler. Sırp göçmenler daha çok Viyana'da (77.115) oturmakla beraber Niederösterreich (11.958) ve Oberösterreich'da da (10.498) nüfus yoğunlukları vardır. En az Burgenland (959) ve Kärnten'de (962) yaşamaktadırlar. Bosna-Hersek göçmenleri ise Oberösterreich (23.377) ve Viyana'da (21.720) yoğun olmakla birlikte Burgenland (952) Eyaletinde de ikamet edenler vardır (Bevölkerung nach Staatsangehörigkeit/Geburtsland, Seit 2002-2022). Viyana Eyaletinde oturan ebeveynlerin geldiği ülkelere bakıldığında 2021 yılı itibariyle Türk göçmen vatandaşlarının sayısı 76.026'dır, eski Yugoslavya ülkelerinden gelenler 101.597 ve Polonyalı göçmenler ise 55.267 kişidir (Valchars, 2021, s. 7).

Yukarıdaki tablo verilerinden de görüleceğe üzere (Bknz. Tablo 12) Avusturya'da sayısal olarak en büyük göçmen grubunu Alman vatandaşları teşkil etmektedir. Almanya, Romanya, Macaristan, Hırvatistan, İtalya, Polonya vb. gibi AB üyesi ülke vatandaşlarının herhangi bir AB ülkesine giriş-çıkış, oturma ve çalışma sorunu olmadığından dolayı onlara pek fazla yabancı gözüyle bakılmamaktadır. Bir önceki bölümde de belirtildiği gibi bazı ülkelerin vatandaşları Avusturya'da otokton/ulusal halk grubu (Macaristan, Hırvatistan, Slovenya, Slovakya vb. ülke vatandaşları) olarak tanınmaktadır. Bundan dolayı genellikle bu ülke vatandaşları yabancı olarak değil, ulusal halk grubu olarak gösterilmektedir. Üçüncü ülke vatandaşları içerisindeki göçmen gruplar arasında, sayısal olarak en büyük grubun Sırbistan vatandaşlarının olduğu, daha sonra Türk ve Bosna-Hersek vatandaşlarının geldiği görülüyor. Dolayısıyla Avusturya'da Türk vatandaşlarının yabancı gruplar içerisinde sayısal olarak ikinci en büyük grup olduğu söylenebilir.

Türkiye'den Avusturya'ya gelen göçmenler çoğunlukla köylerden gelmişlerdir. Yoğunluklarına göre geldikleri bölgeler aşağıdaki gibidir:

- Orta Anadolu'dan %37 (Yozgat, Ankara, Konya, Aksaray, vb.),
- Karadeniz'den %22, (özellikle Trabzon, Samsun, Sinop, Tokat)
- Ege Bölgesinden %14, (Uşak, Denizli, Afyon, Aydın),
- Marmara Bölgesinden %11,
- Doğu Anadolu Bölgesinden %8,

- Akdeniz'den %5 ve
- Güneydogu Anadolu Bölgesinden %3'tür (Gümüşsoy, Batur, Kalaycı, & Baraz, 2009, S. 49).

İlk göç Viyana'da Kallinger adında bir inşaat şirketinin temsilcisinin işçileri işe almasıyla başlamıştır. Daha sonraları gelen kişiler yakınlarını getirmişlerdir. Geliş nedenleri arasında yoksulluk baş etkindir. Misafir işçiler izine geldiklerinde yaptıkları akraba ziyaretlerinde Avusturya'daki refah seviyesini abartarak aktarmışlar, çalışanların her istediklerini alabileceklerini ve hayellerini gerçekleştirebileceklerini anlatmışlardır. Türkiyeden ekonomik nedenler ve macera arayışının yanı sıra farklı (siyasi vb.) nedenlerden dolayı gelenler de olmuştur. Herburger özellikle 1980'li yıllarda Türkiye'deki siyasi (sağ-sol vakaları vb.) ortamdan dolayı gelenlerin sayılarında artış olduğunu belirtmiştir (Herburger, 2010, s. 48-9).

Reithofer Türkiye'den Avusturya'ya siyasi nedenlerden dolayı 1960 askeri darbesinden sonra ilk siyasi mültecilerin gelmeye başladığını ve 1980'de yine bir darbenin olmasından sonra özellikle solcuların, İşlamlıların ve milliyetçilerin ülkeyi terk etmek zorunda kaldıklarını ve Avusturya'ya geldiklerini belirtmiştir. Reithofer 1990'lı yıllardan itibaren Türkiye'den Avusturya'ya göçün nedeninin, daha çok aile birleşimi ve siyasi sebepler olduğuna dikkat çekmiştir. 2000 yılından itibaren ise Türk uyruklu öğrencilerin eğitim amacıyla Avusturya'ya geldiğini dile getirilmiştir (Reithofer, 2017, s. 67-8).

Andreas Weigl Türkiye'den gelen ailelerin ve işçilerin oturmuş oldukları yerlerin genelde yaşanılmayacak, sağlıksız yerler olduğunu belirtmektedir. Türk göçmenler para biriktirip memleketlerinde yatırım yapmaya daha çok niyetlenmişlerdir. Ancak gençlik yıllarını burada geçirirken daha iyi hayat şartlarında yaşayabilecekleri veya çocuklarına iyi eğitim olanağı verebileceklerini hiç akıllarına getirmemişlerdir. Keza sosyal hayatları yok gibidir. İş ve oturdukları yer arasında gidip gelmişlerdir. 1960 ve 1970'li yıllarda misafir işçilerin en çok çalışmış oldukları alanlar deri üretim işletmesi, tekstil endüstrisi ve inşaat sektörleri olmuştur (Weigl, 2009, s. 65).

Türk vatandaşlarının demografik yapılarında ilk dönem ile karşılaştırıldığında farklılıklar görülmektedir. Örneğin ilk dönemlerde gelenlerin çoğunluğunu erkekler oluştururken, daha sonra kadınların sayısında yükselme olmuştur. Bu artışın en önemli sebeplerinden biri aile birleşimidir. İlk dönemlerde genç nüfus çokken ilerleyen yıllarda yaşlı nüfus artmıştır. İlk dönemlerde herkeste bir an önce dönme düşüncesi hakimken, günümüzde kalıcı olma fikri yaygınlaşmıştır. Türk göçmenler Avusturya vatandaşlığına ilk dönemlerde korkuyla bakmışlardır. Fakat başlangıçtaki çekirdek aileden daha geniş aileler oluşmaya başlaması ile daha fazla hak elde edebilmek için vatandaşlığa geçmenin zorunlu olduğu düşünülmüştür. Türk göçmeler yıllardır Avusturya’da olmalarına rağmen, hala siyasetçiler ve yerli halk tarafından göçmen ya da yabancı olarak görülmektedirler.

3.3. Türk Vatandaşlarının Siyasal Ekonomik ve Kültürel Hakları

3.3.1. Siyasal Haklar

Siyasal haklar, siyasal katılım düzeyi ve örgütlenme hakları bağlamında Avusturya’da yaşayan Türk göçmenlerinin Avusturya siyasal organlarında temsil düzeyleri ve örgütlenme özgürlüğü kapsamında kurdukları dernekler, siyasal katılımın önemli göstergelerindedir.

3.3.1.1. Siyasal Katılım Düzeyi

Avusturya Anayasasına göre ülke demokratik bir cumhuriyettir. Devletin başı cumhurbaşkanıdır. Cumhurbaşkanı devlet başkanı sıfatını taşır ve altı yıllığına halk tarafından en fazla iki defa seçilir. Cumhurbaşkanı dışarıda devleti temsil eder, başbakanı, başbakan yardımcısını ve bakanların atamalarını onaylar. Cumhurbaşkanının olağanüstü durumlarda meclisi toplama, feshedebilme ve tatile sokabilme yetkisi vardır. Cumhurbaşkanlığı seçimleri altı yılda bir yapılmakla beraber, oy kullanabilmek için Avusturya vatandaşlığı istenilmekte ve 16 yaşını dolduran bir kişi aktif oy kullanırken, 35 yaşını dolduran ise pasif oy kullanma hakkına sahiptir (Bundespräsidentenwahlen). Ulusal meclis 183 milletvekilinden oluşmakta ve beş yıllığına seçilmektedir. Ulusal mecliste aktif (seçme yaşı 16’dır) ve Pasif (seçilme yaşı 18’dir) oy kullanabilmek için Avusturya vatandaşlığı gerekiyor. Ulusal meclisin yanı sıra bir de federal meclis vardır. Federal meclis eyaletler tarafından atanan federal vekillerden oluşmaktadır. (Stadt Wien, 2021).

Yabancı vatandaşların oy hakkı çoğunlukla Avusturya vatandaşlığına bağlı olmakla birlikte Hollanda, İrlanda, İsveç, Norveç ve Danimarka gibi ülkelerden gelen göçmenler bölge veya belediye seçimlerinde oy kullanma haklarına sahiptirler. İrlanda'da kökenli göçmenler belediye seçimlerinde ülkede altı ay ikamet ettikten sonra, Hollanda kökenli göçmenler ise beş yıl sonra oy kullanma hakkını elde ederler. Avusturya'da da siyasi haklar vatandaşlık statüsüne göre belirlenir. Avusturya'da yaşayan yabancı uyruklu kişiler sosyal ve siyasi haklar bakımından Avusturya vatandaşlarına göre dezavantajlıdır. Avusturya'da siyasal alanda daha aktif olabilmek ve her alanda Avusturya vatandaşları gibi eşit haklara sahip olabilmek için vatandaşlık gereklidir. Ancak vatandaş olan bir kişi federal meclis, Cumhurbaşkanı ve eyalet seçimlerinde ve referandumlarda oy kullanma hakkına sahiptir (Grasl, 2002, s. 32).

Avusturya Anayasasının 11. maddesine göre ülkedeki Avusturya vatandaşı olmayan göçmenler dernek kurabilirler, herhangi bir sendikaya veya siyasi partiye üye olabilirler, ancak seçimde oy kullanamazlar. AİHS'nin 16. maddesinde yabancıların yaşamış oldukları ülkedeki siyasi faaliyetleri kısıtlanmıştır. Bunun bir an önce giderilmesi gerektiği AGİT belgelerinde defalarca vurgulanmıştır. Buna rağmen Avusturya'da herhangi bir siyasi parti kurmalarına izin verilmemekte ve vatandaş olmayan kişiler seçime katılmamaktadırlar (Grasl, 2002, s. 33-4).

Siyasette, kamu kurumlarında, sendikalarda göçmen asıllılar azdır. 2011 Conrad Pramböck'ün Raporuna göre yaklaşık üç yüz elli bin kişi kamu kurumlarında çalışmaktadır ve bunların yaklaşık yirmi bini göçmen asıllıdır. Bu da ancak %7,5'lik bir dilime denk gelmektedir. Siyasette ve temsili kurumlarda (işçi, sanayi, ticaret odaları vb.) göçmen asıllı kişilerin ön planda olmaması, göçmen asıllı çalışanları olumsuz etkilemektedir (Pramböck, 2013, s. 25). Toplum tarafından tanınan kişiler iletişim ağlarında köprü vazifesi görebilir. Örneğin Viyana'da Müslüman göçmen asıllı eyalet meclisi üyeleri, belediye başkanı ile on yıldır (2011 yılı itibarıyla) Müslüman toplumu için iftar ve bayramlaşma programları organize etmektedirler (Ramadan im Wiener Rathaus, 2011). Göçmenler ülkedeki kamu kurumlarında siyasetçilerle ve yerli halkla iyi bir iletişim içerisine girebildiklerinde önemli yeniliklere vesile olabilmekte, kendi kültürlerini ve dinlerini daha iyi tanıtmaya imkânı bulabilmekte ve böylece yabancılara karşı ön yargılar azaltılabilmektedir.

Pramböck; göçmen asıllıların siyasette ve kamusal kurumlarda etkili olamamalarının sebeplerinden birinin vatandaşlık sorunu olduğunu vurgulamıştır. Diğer Avrupa ülkelerine göre Avusturya vatandaşlığına erişim zordur. Göçmen asıllılar Almancaya tam hâkim olamamaktadırlar. Kamu kurumları ve kuruluşları da genellikle göçmen asıllılara Almanca ve İngilizce dilinde bilgi vermekte ama göçmenlerin önemli bir kısmı bu dilleri yeterince bilmemektedirler. İletişimin zayıf olması, varlıklarını hala tam olarak kabul ettiremedikleri anlamına gelmektedir (Pramböck, 2013, s. 22-3).

Günay ve Dzihic'in ifadelerine göre Avusturya'da göçmenlerin oy verme ve aday olma hakkı gibi siyasi süreçlere katılımları ve siyasi yapılara, kurumlara ve parti örgütlerine entegrasyonları esasen vatandaşlık kanunu ile sınırlandırılmıştır. Uluslararası bir karşılaştırmada görüleceği üzere Avusturya vatandaşlık yasası özellikle kısıtlayıcıdır. Avusturya, Bulgaristan'la birlikte Entegrasyon Politikası Endeksi'ne dâhil edilen elli iki ülke arasında vatandaşlığa geçişin önündeki en çok engel koyan ülkeler arasındadır. Daha önce de belirtildiği gibi yeterli Almanca bilgisi, geçerli bir vatandaşlık sınavı, yeterli finansal kaynak ve kalma sürecinin en az altı yıl olması vatandaşlığa erişimi zorlaştırmaktadır. Avusturya vatandaşlığı için gerekli mali güvence ve masraflar, özellikle düşük gelirli gruplar için büyük bir engel teşkil etmektedir. Avusturya'da cinsiyetler arası ücret farkının derin olması, göçmen geçmişi olan kadınların ekonomik olarak marjinalleştirilmesi, göçmen kadınların vatandaşlığa erişimini daha da zorlaştırmaktadır. Viyana'da %0,6 olan vatandaşlığa kabul oranı diğer AB şehirlerine kıyasla çok düşüktür. Avusturya'da vatandaşlığa kabul oranı %2,1'dir. Avusturya AB ile karşılaştırmasında en düşük vatandaşlığa kabul oranlarına sahip ülkelerden biridir.³¹ Nüfusun göç nedeniyle artmasıyla birlikte oy kullanma hakkı olan nüfusun oranı sürekli azalmaktadır. Maastricht Antlaşması (1992) AB vatandaşlarına yerel (belediye) düzeyde oy kullanma hakkı verirken Sırp ve Türk vatandaşları gibi üçüncü ülke vatandaşlarının oy kullanma hakları yoktur. Viyana'da oy kullanmayanların oranı 2002'den bu yana %15,9 artmıştır. Oy verme yaşındaki nüfusta, vatandaşlığı olmaması nedeniyle oy kullanmayanların oranı 2020'de neredeyse ikiye katlanarak %30,1'e yükselmiştir (Günay & Dzihic, 2021, s. 7-9).

³¹ İsveç'in vatandaşlığa kabul oranı %7,2'dir.

Avusturya’da en son seçimlerde AB Parlamentosu’na hangi partilerden kaç milletvekili gönderildiğine bakıldığında Avrupa Parlamentosu'nun 705 üyesi, Avrupa Birliği vatandaşlarını temsil etmektedir. Her beş yılda bir genel, doğrudan, serbest ve gizli seçimlerle üye devletlerin vatandaşları tarafından doğrudan seçilirler. Avrupa Parlamentosu doğrudan demokratik meşruiyete sahiptir. 2019 Avrupa Parlamento seçimlerinde Avusturya’daki partilerden ÖVP 7, SPÖ 5, FPÖ 3, Yeşiller 3 ve NEOS 1 milletvekili yollamıştır. Avusturya toplamda 19 milletvekili sandalyesiyle temsil edilmektedirler. (Zusammensetzung und Parteien im Europäischen Parlament)

Türk vatandaşlarının Avusturya'da büyük bir potansiyeli vardır. Fakat bölünmüşlük çoğu zaman ortak bir proje yürütmelerini engellemektedir. Farklı görüş ve ideolojiyi temsil eden Millî Görüş Cemaati, Türk Federasyonu vb. (Bknz.3.3.4. Dini Özgürlükler) oluşumların kendi aralarında ortak noktalarının az olması, siyasi bir güç kazanmayı ve söz sahibi olmayı engellemektedir (Yıldız, 2009, s. 24). Son yıllarda az da olsa Türklerin farklı partilerden aday olarak ulusal veya eyalet parlamentolarına girebildikleri görülmektedir.

Bu bağlamda Federal Konsey incelendiğinde, 2013 yılında Federal Konsey'de altmış iki üyeden ikisi göçmen kökenli olup, bunlarda Federal Konsey'e girebilen göçmen vekillerden biri Türk uyruklu Avusturya vatandaşı olan Efgani Dönmez’dir, (Dönmez E., 2019)³² diğeri ise Hollanda doğumlu Marco Schreuder’dir (Schreuder, 2019). Daha sonra 2015 yılında ise Yeşiller Partisi’nden Federal Konseye Polonyalı Ewa Dziedzic girmiştir. Her üçü de de Yeşiller Partisi üyeleridir (Ernst-Dziedzic, 2019).

2019 seçimlerinden sonra federal konseyde altmış bir üyeden ikisi göçmendir biri Neos Partisinden (Karl Arthor Arlamovsky İrlandalı), diğeri de Yeşiller Partisi’ndendir (Claudia Hauschildt Buschberger Almanyalı) (Parlamente Österreich, Bundesrat, Seit 1920).

Ulusal meclisteki göçmen kökenlilerin sayılarına bakıldığında, 2008-2017 yılları arasında ise Alev Korun ulusal meclise girerek milletvekili olmuştur. Ulusal meclise giren

³² Efgani Dönmez, 1976 Sivas Kangal doğumludur. Göç ve uyum alanında çalışmıştır. 2013-2015 yılları arası Yeşiller Partisinden federal milletvekili olmuş, daha sonra 2017-2018 yılları arasında ÖVP’den ulusal meclise girmiştir. 2018-2019 yılları arasında ise ulusal mecliste bağımsız milletvekili olmuştur. Mesleki olarak ilk önce su, elektrik işlerinde, daha sonra kızıl haç yardım organizasyonunda vb. işlerde çalışmıştır.

ilk göçmen geçmişine sahip Türk uyruklu kadın vekildir (Korun, 2017). 2013-2017 yılları arasında Aygül Berivan Aslan Ulusal Mecliste milletvekilliği yapmıştır (Aslan A. , 2016).

2013 yılında Ulusal Konsey'e beş göçmen vekil girebilmiştir. Bunlardan biri Türk uyruklu Avusturya vatandaşı olan Nurten Yılmaz, 2013 yılında SPÖ partisi üyesi olarak Viyana Eyalet Meclisi'nden ulusal meclise girmeye hak kazanmıştır (Yılmaz N. , 2022)³³.

2017-2018 yılları arasında Pilz Listesi Partisinden ulusal meclise bir göçmen (Stephanie Cox Avustralya doğumludur) girmiş ancak Partinin ismi JETZT olarak değiştirilmiş ve 2018-2019 yılları arasında burada milletvekilliğine devam etmiştir (Cox, 2022).

2019 Ulusal Konsey seçimlerinde toplam 183 üye vardır, bunlardan 13'ü göçmen kökenlidir. İlgili vekiller:

- Altısı Yeşiller Partisinden (Ewa Enrst Dziedzic Almanyalı, Alma Zadic Bosna-Hersekli, Faika El-Nagashi Macaristanlı, Meri Disoski Makedonyalı, Bedrona Ribo Bosna Hersekli, Süleyman Zorba Türk uyruklu Avusturya vatandaşıdır) (Liste der Politiker und Politikerinnen und Sonstiger Funktionsträger und Funktionsträgerinnen, 2020).
- Dördü ÖVP'den (August Wöninger Almanyalı, Agnes Totter Romanyalı, Andrea Holzner- Almanyalı, Nikolaus Berlakovic Hırvatistanlı),
- İki SPÖ'den (Selma Yıldırım ve Nurten Yılmaz Türk uyruklu Avusturya vatandaşıdır) (Yıldırım, 2022)³⁴.
- Biri Neos ise partisindedir. (Yannick Shetty Koreli) (Parlament Österreich, Nationalrat, Seit 1920).

³³ Nurten Yılmaz 1957 yılında Söke'de doğmuştur. Ortaokulu Viyana'da tamamladıktan sonra, Viyana'nın 10. bölgesindeki meslek yüksek okulunda (HTL) Elektrik Mühendisliğini bitirmiştir. Viyana sağlık sigortaları kurumunda memur olarak çalışan Yılmaz, 2003 yılında ilçe meclisi başkan yardımcılığı yapmaya başlayarak siyasete girmiştir.

³⁴ Selma Yıldırım 1969 yılında İstanbul'da doğdu; ilkokul, ortaokul, lise ve üniversite giriş sınavını Innsbruckta tamamlayan Yıldırım, Innsbruckta Leopold Franzes Üniversitesinde Hukuk Fakültesini bitirmiştir. 2012 yılında Innsbrück Eyaletinde SPÖ'de ilçe kadın kolları başkanlığı görevi yapmaya başlayarak siyasete girmiştir. 2017 yılından bu yana SPÖ'den ulusal mecliste milletvekilidir.

Tablo 24 incelendiğinde Avusturya siyasi partilerinden SPÖ, ÖVP'nin son seçimlerde federal, ulusal ve eyalet meclislerinde daha fazla sandalye kazandıkları görülmektedir. Tablo 25'te ise Avusturya'daki son eyalet seçimlerinde göçmenler özellikle köklü partilerden girerek seçilebilme olasılıklarını artırmışlardır.

Tablo 24:Avusturya Parlamentosunda Temsil Edilen Partiler (Austria-Forum, 2022)

Siyasal Partiler	Kurulduğu Yıllar	Üye Sayısı (2017)	Aktif olunan Eyalet Sayısı	Ulusal Konseyde Sandalye Sayısı	Avrupa Parlamentosunda Sandalye Sayısı	Eyalet Meclislerinde Sandalye Sayısı
Avusturya Halk Partisi (Österreichische Volkspartei-ÖVP)	1945	600.000	9	71	7	156
Avusturya Sosyal Demokrat Partisi (Sozialdemokratische Partei Österreichs-SPÖ)	1888	180.000	9	40	5	137
Avusturya Özgürlük Partisi (Freiheitliche Partei Österreichs-FPÖ)	1955	60.000	9	30	3	71
Yeşil Alternatif Partisi (Die Grünen – Die Grüne Alternative)	1986	7.000	9	26	3	47
Avusturya Halkı-Özgürlük-Temel Haklar (Österreich Menschen-Freiheit-Grundrechte-MFG)	2021	4.000	5	-	---	3
Yeni Avusturya-Liberal Forum (Das Neue Österreich und Liberales Forum-NEOS)	2012	2.700	9	15	1	21
Avusturya Komünist Partisi (Kommunistische Partei Österreichs-KPO)	1918	2.500	9	-	-	2
Liste Fritz Dinkhauser	2008	?	1	-	-	2
Team Kärnten-TK	2017	?	1	-	-	3

Avusturya'da eyalet meclisi seçimlerinde kaç milletvekili olacağı eyalet anayasalarında belirtilir ve bu sayı ilgili eyaletin nüfus sayısına endekslidir. Yasama dönemi tüm eyaletlerde aynı değildir. Yukarıda da belirtildiği gibi beş ya da altı yılda bir seçim yapılır. Eyalet seçimlerinde aktif oy kullanılabilmesi için 16 yaş gerekliken, pasif oy kullanmada 18 yaş gereklidir. Aktif ve pasif oy kullanabilmek için de Avusturya vatandaşlığı gereklidir (Landtagswahlen, 2022). Eyaletlerde oy kullanabilmek için o eyalette ikametgâhı olması zorunludur. Fakat Avusturya'da yaşayan AB vatandaşlarının Avrupa Parlamento seçimlerinde oy kullanma hakkı vardır. AB vatandaşları ikamet ettikleri eyaletlerde belediye meclisi ve belediye başkanı seçimlerinde aktif (seçme) ve pasif (seçilme) oy kullanma hakkına da sahiptir (Bknz.2.7.1.) (Gemeinderatswahlen und Bürgermeisterwahlen, 2022). Sadece Viyana Eyaletinde bu durum farklıdır. AB Vatandaşları belediye başkanı ve belediye meclisi seçimlerinde oy kullanamazlar, ancak Viyana ilçe meclisi seçimlerinde seçme ve seçilme haklarına sahiptirler (Wiener Wahlen, 2022).

Bu bağlamda Türk vatandaşları eski Yugoslavya ülkeleri ve diğer ülke vatandaşları Avusturya vatandaşlığına geçmedikleri sürece seçme ve seçilme hakları yoktur. Ülkede tanınan azınlık grupları Avusturya vatandaşları olarak sayıldıklarından dolayı federal, ulusal, Avrupa parlamento seçimlerinde ve yerel düzeyde seçme ve seçilme haklarında herhangi bir kısıtlama yoktur. Avusturya vatandaşları gibi seçme ve seçilme hakları vardır.

Avusturya'da yabancı ve Türk uyruklu Avusturya vatandaşlarının Eyalet Meclisi seçimlerine bakıldığında, 2001 yılında SPÖ'den Nurten Yılmaz Viyana Eyalet Meclisine girmiştir (Migranten im Nationalrat unterrepräsentiert, 2017). 2005 yılında Yeşiller Partisi üyesi olan Alev Korun (Korun, Parlament Österreich, 2017)³⁵ Viyana Eyalet Meclisine girmiştir. 2005-2010 yılları arasında Türk uyruklu Şirvan Ekici (Ekici, 2022)³⁶ ÖVP'den Viyana Eyalet meclisine girmiş ve Viyana Eyalet Meclisinde vekillik yapmıştır (Migranten sind in den Parlamenten Exoten, 2017).

³⁵ Alev Korun 1969 yılında Yenişehir'de doğdu. İlkokulu Ankara'da, ortaokul ve liseyi İstanbul'da bitirdi. Innsbruck üniversitesi ve Viyana Üniversitesinde siyaset bilimi bölümünü bitirdi. 1993-1999 yılları arası göçmenler için hukuki ve sosyal danışmanlık yaptı. 1999-2005 yıllar arasında Parlamentodaki Yeşil Kulübünde uzman olarak çalıştı.

³⁶ Şirvan Ekici 1978 yılında Kırşehir'de doğdu ve küçük yaşta Viyana'ya geldi. Viyana Üniversitesi siyaset bilimi bölümünün yanı sıra gazetecilik ve iletişimi bitirdi. Viyana Üniversitesinde özellikle uyum projelerinde çalıştı ve daha sonra siyasete atıldı.

2010 yılından itibaren Avusturya Özgürlük Partisi'nin (FPÖ) ülke genelindeki toplam eyalet parlamentolarında göçmen olan üç temsilcisi bulunmaktadır. Steiermark Eyalet Meclisinde olan Parti başkanı Georg Mayer, Almanya doğumludur. Viyana'daki Eyalet parlamentosunun ikinci başkanı olan Johann Herzog ise Çek Cumhuriyeti doğumludur ve son olarak Viyana Milletvekili Wolfgang Jung'un (Tuna Svabyalıları) ebeveyni eski Yugoslavya doğumludur. 2010 yılı itibariyle Viyana Eyalet Parlamentosu'ndaki Yeşiller Partisi'nden meclise (Akkilic, 2011)³⁷ giren Belediye Başkan Yardımcısı Maria Vassilakou Yunanistan, Şenol Akkılıç Türk uyruklu Avusturya vatandaşı, David Ellensohn İngiltere, Jennifer Kickert Tayland'lıdır (Politiker mit Migrationshintergrund: Eine Rarität, 2013)³⁸.

2010 yılında Tirol ve Vorarlberg Eyalet parlamentolarında da Türk uyruklu Avusturya vatandaşı olan Yeşiller Partisi'ndendir. Ahmet Demir Tirol eyalet parlamentosundayken Vahide Aydın ise Vorarlberg Eyalet Parlementosuna girmiştir. Diğer dört eyalet parlamentosunda (Niederösterreich ve Oberösterreich, Kärnten ve Burgenland) ise göçmen yoktur (Politiker mit Migrationshintergrund: Eine Rarität, 2013).

2010 yılında eyalet parlamentolarında on beş göçmen milletvekili varken bu sayı ileriki seçim dönemlerinde (2014-2015) yirmiye (440 sandalyeden) yükselmiştir. On biri Viyana Eyalet Meclisine girmiştir. İkişer vekil Salzburg, Oberösterreich ve Vorarlberg eyaletlerinde seçimleri kazanmıştır. Steiermark, Tirol ve Burgenland'da birer kişi meclise girmiştir. Kärnten Eyalet Meclisinde ise göçmen vekil bulunmamaktadır (Migranten sind in den Parlamenten Exoten, 2017).

2013 yılında ulusal, federal ve eyalet parlamentolarında toplam yirmi iki göçmen vekil varken, bu sayı 2015-2016 yılları arasında toplam 684 sandalye içerisinde yirmi yediye çıkmıştır. (Migranten im Nationalrat unterrepräsentiert, 2017)

2013 yılı seçimlerinde SPÖ'nün Viyana Eyalet Parlamentosu'ndaki göçmen vekil sayısı üçtür. Peko Baxant Çek Cumhuriyeti, Omar al-Rawi Irak ve Anica Matzka-Dojder

³⁷ Her eyalette belediye seçimleri farklı yıllarda gerçekleşmektedir. Örneğin Viyana, Niederösterreich, Salzburg, Vorarlberg, Steiermark, Burgenland, Niederösterreich ve Graz seçimleri 5 yılda bir yaparken, Oberösterreich, Kärnten ve Tirol 6 yılda bir yapmaktadır. Cumhurbaşkanlığı seçimleri 6 yılda bir, Ulusal Meclis seçimleri ise 5 yılda bir yapılmaktadır (SORA Wahlkalender).

³⁸ Şenol Akkılıç 1965 yılında Türkiye'de Pülümür ilçesinde doğdu. Ortaokulu Viyana'da bitiren Akkılıç Viyana Üniversitesinde siyasal bilimler bölümünü bitirmiştir. Akkılıç 2001 yılında Viyana'nın 10. bölgesinde Yeşiller Partisinin ilçe meclisine üye olmuştur. Daha çok gençler ve uyum alanlarında çalışmalar yapmıştır.

Bosna-Hersek doğumludur. Salzburg'da ise SPÖ'nün eyalet parlamentosunda göçmen iki üyesi vardır. Ingrid Riezler Almanya doğumlu iken Niki Solarz Polonya doğumludur. Eyalet parlamentosunun göçmen diğer üçüncü üyesi ise Güney Afrika doğumlu Yeşiller Partisinden Kimbie Humer Vogl'dur (Politiker mit Migrationshintergrund: Eine Rarität, 2013). 2020 verilerine göre Viyana Eyalet Parlamentosu'nda yüz milletvekilliden on beşi göçmen olup bunlardan:

- Sekizi SPÖ'den (Türk uyruklu Şafak Akçay (Akçay, 2011)³⁹ ve Aslıhan Bozatemur'dur (Bozatemur, 2011).⁴⁰
- Beşi Yeşillerden (Türk uyruklu Aygül Berivan Aslan (Parlament Österreich, 2016)⁴¹ ile Ömer Öztaş'tır (Öztaş, 2011).⁴²
- İki ise Neos Partisindedir (Abgeordnete zum Wiener Landtag und Mitglieder des Gemeinderates der Stadt Wien).

Buradan da anlaşılacağı gibi Türkler veya diğer göçmenler ülkedeki siyasetçiler ve medya tarafından göçmen veya yabancı olarak adlandırılmış olsalar dahi siyasi alanda varlıklarını hissettirmeye başlamışlardır. Siyasi partilerdeki yabancı göçmenler siyasal alanda çoğunlukla sol eğilimli olan partilerde aktif olmuşlardır. Bu partilerden eyalet meclisine girmişler, ulusal veya federal parlamentoda milletvekili olarak görev yapmışlardır.

³⁹ Şafak Akçay 1974 yılında Viyana'da doğdu. 1993'ten beri muhasebeci ve Viyana'daki bir vergi danışmanlık şirketinde muhasip olarak çalışmaktadır. 1996 yılında Viyana'nın 2. bölgesinde SPÖ'de görev alarak siyasete başladı. 2001-2013 yılları arasında bu bölgede ilçe parti başkanlığı yaptı. 2013 yılında Viyana Eyalet meclisinde milletvekili ve Viyana belediye meclis üyesi oldu. Akçay'ın siyasette çoğunlukla ilgilendiği alanlar eğitim, gençlik ve uyum alanlarıdır.

⁴⁰ 1982 doğumlu olan Aslıhan Bozatemur Viyana Belediye başkanlığında Memur olarak çalışmaktadır. 2020 yılında SPÖ'den Viyana Belediye Meclis üyesinin yedek üyesi olmuştur. 24.11.2020 yılında Viyana Eyalet meclisi milletvekili ve belediye meclis üyesi olmuştur.

⁴¹ Aygül Berivan Aslan Türkiye'nin Kulu ilçesinde doğdu. İlkokul, ortaokul ve liseyi Innsbruck'ta bitirdikten sonra Innsbruck Üniversitesi Siyasal Bilimler Bölümünde lisans ve Hukuk Fakültesinde yüksek lisansını tamamladı. 2013-2017 yılları arasında Yeşiller Partisinden ulusal mecliste milletvekilliği görevi yaptı. Halen Avukatlık yapıyor.

⁴² 2000 yılında Viyana'da doğan Ömer Öztaş Üniversiteye kadar olan eğitimini de burada tamamladı. Viyana Üniversitesinde Siyasal Bilimler Fakültesini ve Tarih Bölümünü bitirdi. 2016 yılında Yeşiller Partisinde aktif olarak çalışmaya başlayan Öztaş, 2018 yılında Yeşiller Alternatif Gençlik kollarının üyesi, 2019 yılında Viyana'nın 20. bölgesinde ilçe parti kolunun üyesi ve 2020 yılında yeşiller alternatif üniversite gençlik kollarının üyesi olmuştur. Öztaş, 2020 yılından itibaren Viyana Meclisi'nde vekil ve belediye meclis üyesidir.

Ancak göçmenler farklı partilerden aday olsalar da ülkedeki yabancı sayısına bakıldığında temsil oranlarının yeterli olduğunu söylemek güçtür.

Aşağıda Avusturya’da bulunan 8 eyalet parlamentosundaki göçmen kökenli milletvekili sayıları ve hangi partiye mensup oldukları belirtilmiştir. Buna göre:

- Son eyalet seçimlerinde Niederösterreich Eyalet Parlamentosu’ndaki elli altı milletvekilinden ikisi göçmendir. Bunlardan biri FPÖ’den, diğeri ise Yeşiller Partisindedir (Forum-Landtag).
- Oberösterreich Eyalet Parlamentosu’nun ise elli altı milletvekilinden altısı göçmen olup bunlardan ikisi Yeşiller, ikisi SPÖ, biri ÖVP ve biri FPÖ’den (Die Abgeordneten des Oö. Landtags).
- Salzburg Eyalet Parlamentosu’ndan otuz altı milletvekilinden ikisi göçmendir. Biri Yeşiller Partisinden, diğeri FPÖ’den (Land Salzburg, Abgeordnete und Landtagsklubs, 2018).
- Vorarlberg Eyaleti Parlamentosu’nda otuz altı milletvekilinden sadece biri göçmendir. O da Yeşiller Partisinden Türk kökenli Vahide Aydın’dır (Alle Landtagsabgeordneten, Vorarlberg).
- Burgenland Eyalet Parlamentosunda otuz altı milletvekilinden ikisi göçmendir. Biri Yeşiller’den, diğeri ÖVP’tendir (Landtag Burgenland, Mitglieder des Landtages).
- Kärnten Eyalet Parlamentosu’ndaki otuz altı milletvekilinden sadece biri göçmendir. O da SPÖ’den (Plattform Politische Bildung, Landtagsabgeordnete, 2016).
- Steiermark eyalet parlamentosunda göçmen kökenli bulunmamaktadır (Steiermark-Wahl 2019: Das Endergebnis inkl. Briefwahlstimmen, 2019).
- Tirol Eyalet Parlamentosu’nda otuz altı milletvekili içerisinde toplam göçmen milletvekili sayısı ikidir. Bunlardan biri Yeşiller Partisi’nden, biri de SPÖ’den (Gesetzgebungsperiode, 2022).

Diğere taraftan eyaletlerdeki ilçeler bazında göçmen temsilciler olduğu bilinmekte, ancak sayısal olarak ne kadar oldukları bilinmemektedir. Avusturya’da eyalet bazında

Türk uyruklu Avusturya vatandaşı olan kişilerin oluşturduğu birkaç parti vardır. Bunlardan Geleceğin Yeni Hareketi (*Die Neue Bewegung für die Zukunft, kurz, NBZ*) Partisi 1998 yılında Vorarlberg'de işçi odalarında çalışan Türkler tarafında kurulmuştur (*Neue Bewegung für die Zukunft, 2021*). Başkanı Adnan Dinçer'dir.

Tablo 25:Eyalet Parlamento seçimlerinde Göçmen Milletvekillerinin Sayıları

Eyaletler	Seçim Yılları	Eyalet Parlamentosu Milletvekili sayısı (Sandalye)	Yabancıların/Göçmenlerin eyalet meclisindeki sandalye sayısı			
Niederösterreich	2018	56	FPÖ 1	Yeşiller Partisi 1		
Oberösterreich	2021	56	Yeşiller Partisi 2	SPÖ 2	FPÖ 1	ÖVP 1
Salzburg	2018	36	FPÖ 1	Yeşiller Partisi 1		
Vorarlberg	2019	36	Yeşiller Partisi 1			
Burgenland	2020	36	ÖVP 1	Yeşiller Partisi 1		
Kärnten	2018	36	SPÖ 1			
Steiermark	2019	48	-	-	-	-
Tirol	2018	36	SPÖ 1	Yeşiller Partisi 1		
Viyana	2020	100	SPÖ 8	Yeşiller Partisi 5		NEOS 2

Not: Bu Tablo Yukarıdaki verilerden derlenerek yapılmıştır.

Dinçer, NBZ'nin çoğunluğunu Türk uyruklu Avusturya vatandaşlarının oluşturduğunu, ancak "partinin ne göçmen ne de Türk partisi olmak" istediğini belirtmiştir. Giderek daha çok yerli insanın kendilerine katıldığına dikkat çekmiş ve bir "köprü" vazifesi görmeyi amaçladıklarını belirterek, çoğunlukla azınlığın ortak paydada buluşabileceğine dair partisinin temel bakış açısını ifade etmiştir. Seçim vaatlerinde göçmenlerin işsiz kalması, konut kiralalarının gelirlerine göre yüksek olması, özellikle şahıslardan ev kiralarken daha çok kira ödemeleri gibi temel sorunlara değinmişlerdir (Kurier, Migrantenpartei will ins Parlament, 2017). Başta Türklerin başlattığı bu hareket 1999 yılında diğer göçmen gruplarının desteğiyle ilk defa Vorarlberg Eyaleti işçi odaları seçimlerinde yetmiş sandalyeli meclisten beşini almış ve böylece göçmenler siyasal olarak kendilerini göstermişler ve medyada daha çok gündem olmaya başlamışlardır. 2004 ve 2009 işçi odaları seçimlerinde

dört sandalye kazanmışlardır. 2009 yılında Adnan Dinçer Vorarlberg Eyalet parlamentosu seçimlerine dört küçük grup olarak adlandırılan (*Die Gsiberger*) ittifak grubuyla katılarak eyalet seçimlerine girmişse de seçimi kazanamamıştır (Neue Bewegung für die Zukunft, 2021).

2015 yılında Viyana için Birlikte Liste (*Migranten-Liste Gemeinsam für Wien*, GFW) isimli parti Viyana’da Turgay Taşkiran tarafından kurulmuştur (Taşkiran, 2022)⁴³.

Bu parti aynı yıl Viyana Eyalet ve belediye seçimlerine katılmıştır.⁴⁴ Parti eyalet meclisinde sandalye kazanamamışsa da belediye ilçe meclislerinde (Favoriten, Simmering, Brigittenau ilçelerinde) birer sandalye kazanmıştır (Kurier, Migrantenpartei will ins Parlament, 2017). Çünkü Viyana eyalet seçimlerini kazanabilmek için en az %5 oy (38.000 oy) alması gerekmektedir. Oysa Viyana’daki 23 ilçeden ancak 7.608 oy alabilmişlerdir ki bu da %0,91’e tekabül etmektedir (Die Presse, Türkische Liste will bei Wien-Wahl antreten, 2015)⁴⁵. Bunun nedenlerinden biri partinin seçime girebilmesi için yeterli sayıda destek imzası⁴⁶ toplayamamış olduğundan her ilçeden aday gösterememiş olmasıdır (Gemeinsam für Wien, 2021).

Türklerin oluşturduğu partilerinden GFW de çalışmalarında başarısız olmuştur. 2019 yılında GFW genel kurulu toplanarak ismini Geleceğin Sosyal Avusturya’sı (*Soziales Österreich der Zukunft*, SÖZ) olarak değiştirmiştir. Başkanı Hakan Gördü’dür. (SÖZ, 2020)⁴⁷ 2020 yılı Viyana eyalet seçimlerinde, NBZ Partisi’yle ortak hareket etmişlerdir

⁴³ Turgay Taşkiran 1970 yılında Denizli’de doğdu, küçük yaşta Viyana’ya geldi ve eğitim hayatını burada tamamlayarak 1998 yılında Tıp Fakültesini bitirdi. Halen Viyana’nın 11. bölgesinde doktorluk yapmaktadır. Taşkiran, 2009’dan 2013’e kadar AKP’ye bağlı Avrupalı Türk Demokratlar Birliği’nin (Vereinigung Union Europäisch-Türkischer Demokraten- kısa adıyla UETD) Avusturya şubesinin yönetim kurulu başkanlığını yürüttü ve 2015 yılında GFW’yi kurarak Viyana belediye meclisi ve ilçe meclisi seçimlerine katıldı.

⁴⁴ Seçime katılmak için para ödenmektedir. Örneğin Viyana’da bu tutar 73 eurodur.

⁴⁵ 2015 yılı seçimlerinde Viyana’da Türklerin yaklaşık 60.000 Avusturya vatandaşı vardı. Bunların 45.000’i 16 yaşından büyüktür ve oy kullanma hakkına sahiptir.

⁴⁶ Avusturya yasasına göre eyalet seçimlerde belediye ve ilçe bazında belirli bir sayıda oy toplanırsa o ilçeden aday gösterme hakkı vardır. İlçelerden istenilen seviyede destek oyu toplanmadığı takdirde o ilçede seçimde aday gösterilememektedir. 23 ilçeden her ilçe başına 50 oy imza toplanması gerekmektedir. Viyana’da seçime girecek olan partilerin hem belediye hem de ilçe meclislerinde yer alabilmek için toplam 2.950 destekli imzaya ihtiyaçları vardır. Destek imzası verecek kişilerin seçim yaşında olması ve Avusturya vatandaşı olması gereklidir.

⁴⁷ Hakan Gördü 1984 yılında Viyana’da doğdu, Teknik Meslek Yüksek Okulunda elektronik alanında lisans yaptıktan sonra Teknik Yüksek Meslek Okulunda Yenilikler ve Teknoloji yönetimi alanında yüksek lisansını tamamladı. 2014 yılında Avrupalı Türk Demokratlar Birliği’ne (UETD’ye) katıldı. Burada farklı alanlarda dikkat çeken projeler geliştirerek ve tartışma programlarına başarılı katılımıyla kendini tanıttı. 2019 yılında itibaren SÖZ parti genel başkanlığını yürütmektedir.

(Gemeinsam für Wien, 2021). 2020 Viyana eyalet ve belediye seçimlerine katılmış ve az oy aldığından dolayı eyalet parlamentosuna girememiştir fakat ilçe düzeyinde yirmi üç ilçeden, on dokuz ilçede yeterli sayıda imza toplayarak seçime girmeyi başarmış ve toplamda yedi sandalye kazanmıştır (Soziales Österreich der Zukunft, 2020).

SÖZ başkanı Hakan Gördü, Köprü Gazetesi'nin verdiği röportajda partilerinin “göçmen partisi” olarak medyada dillendirilse de sadece göçmenlere yönelik değil, aynı zamanda yerli halka yönelik programlarının da olduğunu iddia etmiş ve partilerinde her kesimden insanın olduğunu ve Avusturyalı bir parti kurmuş olmaktan dolayı çok gurur duyduğunu vurgulamıştır. Gördü toplumdaki duyulmamış sesleri de temsil ederek sosyal diyalogu teşvik etmek ve gençler için rol model olmak istediklerini belirtmiştir. Ne yazık ki mevcut partilerin yalnızca sosyal eliti temsil ettiklerini, herkesi siyasi organlarda yeterince temsil etmediklerini ifade etmiştir. Seçim propagandalarında ekonomik eşitsizliği vurgulamış, göçmenlerin en zor işlerde çalıştıklarını ancak yerli vatandaşlara göre düşük maaş aldıklarını ve fiziksel olarak çok yorulduklarını vurgulamıştır (Bürücke/ Köprü zeitung vielfalt, 2019).

Tüm Kültürlerin Evi Partisi (Heimat aller Kulturen, HAK) 2018 yılında şekillenmeye başlanmış ve 2019 yılında Vorarlberg Eyaletinde kurulmuştur (HAK, Heimat aller Kulturen, Über uns, 2018). Başkanı Murat Durdu'dur (Durdu, 2022).⁴⁸ Öncelikli hedeflerinin karar alma süreçlerine katılmak olduğu deklare edilmiştir: HAK'ın 2019 yılında Vorarlberg işçi odalarına üç üyeleri seçilmiştir ve bunların genel kurullarında göçmenlerin sorunlarını dile getirmişlerdir (HAK, Heimat aller Kulturen).

“Türk vatandaşlarının, proaktif olarak tüm topluluklarda temsilini sağlamayı görevimiz olarak görüyoruz. Bu nedenle kendi programımızla tüm oy pusulalarında yer almayı hedefledik. Göçmenlerin kökleri, kültürü veya inançlarıyla ilgili konuların nüfusun bu kesiminin temsilcileriyle tartışılması bizi özellikle ilgilendirmektedir. Ayrıca, elbette güncel sorunlarla ilgilenecek ve çözüm önerileri geliştireceğiz” (HAK, Heimat aller Kulturen).

⁴⁸ Murat Durdu 1979 yılında Bregenz şehrinde doğdu ve lise eğitimi bitirdikten sonra Nakliye şirketinde işe başladı. Almanya ve uluslararası sevkiyat görevlisi olarak çalışmakta ve HAK'ın genel başkanlığını yürütmektedir.

Avusturya 'da tanınan azınlık gruplar daha çok yoğun yaşamış oldukları eyalet meclislerinde sandalye kazanmışlardır. Avusturya'da tanınan azınlık gruplar arasında Kärnten Eyaleti'ndeki Sloven azınlık gruplar, siyasal alandaki diğer azınlık gruplara göre (Macar, Slovak, Hırvat vd.) daha güçlüdür. Kärnten Eyaleti'nde yaşayan Sloven azınlık grubu, 1900'lü yıllardan beri farklı isimlerle liste yaparak, Kärnten Belediye ve İlçe Meclisleri seçimlerine girmişlerdir. 1973 yılındaysa Sloven azınlık grubu bir araya gelerek seçimlere tek liste halinde girilmesine karar verilmiş 'Kärnten Birlik Listesi' (KEL) oluşturulmuştur. 'Birlik Liste' (EL) adı altında en son (2021) belediye seçimlerde 59 sandalye kazanmışlardır (100 Jahre Kärntner Volksabstimmung, 2021).

Burgenland Eyaleti'nde ise daha çok Hırvat ve Macar azınlık gurubunun nüfusu fazladır. Burgenland Eyalet Meclisi'nde belediye ve ilçe temsilcileri de vardılar. Daha çok köklü partilerden aday olarak seçime katılmaktadırlar (Bknz.2.8.1.). Avusturya'da tanınan azınlık grupları Anayasanın 7. maddesinin 1. ve 3. paragrafına göre kendi organizasyonlarında, toplantılarında dillerini kullanabilmekte ve meclislerini oluşturabilmektedir. Böylece seçimlerde de kendi dillerinde broşür, bilgi veya seçim propagandasını daha rahat yapabilmektedirler. Böylece daha çok kişiye ulaşabilmektedirler. Bu harcamaları ibra etmeleri halinde, devlet bütçesinden karşılanmaktadır. Bu azınlıklar Avusturya vatandaşlarının sahip olduğu haklardan yararlanmaktadırlar.

Türkler 2000'li yıllarda daha fazla partileşmeye başlamışlardır. Özellikle yaşadıkları bölgelere yoğunlaşmışlardır. Bu partiler genellikle kuruldukları ilk yıllarda aktif olmuşlar ancak bir sonraki (2019-2020) seçimlerde ilkinde göre daha az çalışmışlardır. Her takip eden seçimde de daha az sandalye almışlardır. Türk vatandaşlarının kurmuş oldukları partilerin seçimlerde az oy almalarının farklı sebepleri vardır. Bunlardan en önemlileri Türkler genellikle köklü partilerden aday olmaktadır ve bunun sonucunda da oylar bölünmektedir. Bu partiler Türk vatandaşlarının sorunlarına yeterince eğilememektedirler. Daha çok Türkiye'yle ilgili söylemler geliştirerek, yani Türkiye'deki siyaseti Avusturya'ya taşıyarak partilerinin yıpratılmasına neden oldukları söylenebilir. Diğer bir etken de eyalet veya belediye meclislerinde yeterli derecede sandalye kazanamadıklarından dolayı devlet bütçesinden yeterince yararlanamamış olmalarıdır. Buna ek olarak partilerinde yeterli düzeyde donanımlı insan kaynağının mevcut olmayışıdır.

Başka bir etken de Türk vatandaşlarının çoğunluğunun Avusturya vatandaşı olamalarından dolayı oy haklarının bulunmamasıdır. AB vatandaşlarının en azından belediye bağlamında oy kullanma (seçme ve seçilme) hakları vardır, ama göçmenlerin ve ülkede tanınan azınlık gruplarının böyle bir hakkı yoktur. Bazı siyasi partiler (SPÖ, Yeşiller, 2003 yılında) en azından belediye seçimlerinde vatandaş olmayanların da oy hakkına sahip olmalarını talep etmiş ve bunu yasallaştırmaya çalışmışlardır. Ancak ÖVP, FPÖ ve diğerler partiler buna itiraz ederek teklifin yasalaşmasını engellemişlerdir.

Türkler ülke geneline hitap edebilecek bir göçmen partisi kuramamışlardır. Daha çok ulusal, eyalet, belediye, ilçe meclislerine köklü partilerden seçimlere girerek meclise girmektedirler. Avusturya Anayasasının 67. ve 68. maddesi ve 1966 yılında kabul edilen;

- Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'nin 19. Maddesinde toplantı özgürlüğü,
- 21. maddesinde (toplama özgürlüğü) dernek kurma serbestisi,
- 22. maddesinde seçme hakkı ve doğrudan ya da dolaylı olarak temsilciler aracılığıyla yönetime katılma (Sendika kurma ve sendikaya katılma veya seçilme hakları vb.) haklarının tanındığı,
- Medeni siyasi Haklar Sözleşmesi'nin 1 Nolu Ek Protokol'ün 3. maddesinde de etnik ve kültürel ulusal azınlığa mensup olan halklara da devletin diğer vatandaşları gibi eşit şartlarda, seçme ve seçilme hakkı tanındığı,
- Medeni ve Siyasi Haklara ilişkin Uluslararası Sözleşme'nin 25. maddesinde siyasal hayata katılma hakkının "ırk, din, dil temeline bağlı olmaksızın herkese tanınması gerektiği",
- Yukarıdaki ek protokolün 3. maddesinde de "siyasal hayata katılma konusunda ayrımcılığın yasaklandığı",
- BM Ulusal veya Etnik, Dinsel veya Dilsel Azınlıklara Mensup Olan Kişilerin Haklarına Dair Bildirisi'nin 2. maddesinde ve Avrupa Konseyi Ulusal Azınlıkların Korunması Çerçeve Sözleşmesinin 15. maddesinde de siyasal hayata katılma konusu hükme bağlanmıştır.

Avusturya, Ulusal Azınlıkların Korunması Çerçeve Sözleşmesi'nin 25. maddesinin 1. ve 2. paragraflarına göre ulusal azınlıkların ve bu azınlıkların üyelerinin hak ve özgürlüklerinin korunması, insan haklarının uluslararası alanda korunmasının bir parçasıdır. Yukarıda da belirtildiği gibi Yabancı göçmenlerin siyasal katılım hakları bağlamında birinci kuşak insan hakları ve üçüncü kuşak kolektif haklar kapsamında demokratik yönetim hakkında ve AGİT belgelerinde de yabancı göçmenlerin siyasal katılım hakkı olduğu vurgulanmıştır. Fakat uluslararası yasal düzenlemeler Türklerin Avusturya'da seçme ve seçilme haklarına sahip olduğunu belirtmesine rağmen, pratikte Türkler bu haklarını kullanamamaktadırlar.

Avusturya özellikle yukarıda geçen ve gelecek bölümlerde zaman zaman işlenen ulusal ve uluslararası nitelikli aşağıdaki anlaşmaları da onayladığını vurgulamıştır. Bu anlaşmalar:

- Medeni ve Siyasi Haklara ilişkin Uluslararası Sözleşme (9 Aralık 1966),
- Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi (19 Aralık 1966),
- Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına ilişkin Uluslararası Sözleşme (7 Mart 1966),
- İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına ilişkin Sözleşme'dir (Avrupa Konseyi Tüzüğü).

Avusturya Cumhuriyeti'nde özellikle azınlıkların ve göçmenlerin siyasal hayata katılımında herhangi bir sorun olmadığı vurgulanmaktadır. Ancak göçmenlere vatandaşlık verme prosedürünün diğer AB ülkelerine göre daha zor olması, göçmenlerin siyasal katılımının önünü kesmektedir. Avusturya Cumhuriyeti özellikle yabancılara vatandaşlık vermeyi zorlaştırmaya devam etmektedir. Bu ısrarını eyalet bazında oy kullanılamaması için de devam ettirmektedir. Avusturya Cumhuriyeti yukarıda geçen ulusal ve uluslararası anlaşmaları onaylamasına rağmen, göçmen vatandaşlarının siyasal katılıma erişimini engellenmekte olduğu gözlemlenmiş ve hak ihlalleri yaptığı bulgulara ulaşılmıştır. Örneğin me-

deni ve siyasal haklar sözleşmesinin 25.maddesinde veya buna ek protokolün 3. maddesinde ırkı, dili, dini fark etmeksizin siyasal hayata katılma konusuna yer verilmiş ancak yukarıda da belirtildiği gibi yabancıların Avusturya vatandaşlığına geçemedikleri sürece siyasal katılıma hakları yoktur. Bundan dolayı yabancı vatandaşların, siyasete pek fazla ilgi göstermedikleri söylenebilir.

Avusturya devleti ülkedeki altı azınlık grubunu, ulusal halk grubu olarak tanıdığından, bu gruplara her alanda daha kapsamlı haklar tanımaktadır (Bknz.2.7.1. Avusturya Anayasa'sında Azınlıkları Korunmasına yönelik Anlaşmalar). Ancak diğer göçmenler ulusal halk grubu içerisinde yer almamaktadırlar. Bundan dolayı tanınmış gruplar kadar haklar elde edememektedirler. Ulusal, federal konseyde ve eyalet parlamentolarında göçmenlerin temsili yıllara göre artsa da temsil oranları hala yeterli düzeyde değildir. Avusturya'da yaklaşık 2,4 milyon göçmenin yaşamasına rağmen, çoğu eyaletlerde ya hiç temsil edilmemekte ya da çok az bir sayıyla temsil edilmektedirler.

Avusturya'da büyük partiler her platformda göçmenlerin entegrasyonunu vurgulamakta ve partilere üye olmaları, ülke yönetiminde söz sahibi olmaları yönünde çağrılar yapmaktadırlar. Ancak göçmenleri vatandaş olamadıklarından herhangi bir partiye üye olamamakta ve seçimlere katılamamaktadır. Daha önce de belirtildiği gibi Viyana Eyaletinde 5 yıl ikamet eden kişilerin belediye seçimlerinde oy kullanılabilmesi konusundaki yasa, sağ partilerin anayasa mahkemesine başvuruları sonucunda iptal edilmiştir. Sosyal demokratlar ve Yeşiller Partisi, göçmenlerin oy kullanabilmesi için farklı dönemlerde yasa tasarıları hazırlasalar da bu teklifler sağ ve muhafazakâr partilerin oyları ile bazen de yüksek mahkemece iptal edilmiştir. Hala benzer tartışma bu günlerde de devam etmekle birlikte, iktidar partisi ÖVP Başkanı Karl Nehammer, Avusturya vatandaşı olmayanların oy kullanamayacağını deklare etmiş ve tartışmaların önünü kesmiştir.

Avusturya'da yaşayan Türk vatandaşlarının seçme ve seçilme hakları yoktur. Ancak Avusturya vatandaşlığına geçmeleri halinde bu gibi hakları vardır. Avusturya vatandaşı olan Türk göçmenler siyasete daha çok duyarsız olmakla beraber, oy potansiyellerini tam olarak kullanmamaktadırlar. Bundan dolayı Avusturya vatandaşı olanların siyasette daha çok aktif olmaları halinde göçmenler aleyhine yapılan yasalara karşı çıkmaları ve bu gibi

yasalara karşı alınan kararlara olumlu öneriler sunmaları halinde göçmenler lehine daha iyi yasalarda çıkabilir.

Dolayısıyla vatandaşlığa katılımın önemine vurgu yapılmalı ve Türklerin ve diğer göçmenlerin siyasi hayata katılımı desteklenmelidir. Ülkedeki göçmen sivil toplum örgütlerinin Avusturya vatandaşlığını hak eden göçmenlerin bir an önce vatandaşlığa geçmelerinin önemi ve kazanılacak haklar siyasi güç konusunda seminerler veya broşürler hazırlamaları etkili olacaktır. Türk ve diğer ülke vatandaşları ülkede azınlık grubu da sayılmadığından dolayı, siyasi alanda var olabilmeleri için Avusturya vatandaşlığına geçmeye daha çok önem vermeleri gerekir.

2022 yılına kadar Avusturya'daki 290.000 Türk'ten yaklaşık 163.000'i ülke vatandaşlığına geçmiştir (Bknz.3.2. Avusturya Demografik Yapısında Türk Vatandaşlarının Yeri). Ancak 2015 Viyana Belediye seçimlerinde 45.000 Türk göçmen oy kullanabilirken, Türklerin oluşturduğu GFW yaklaşık 7.680 oy almıştır (Bknz.3.3.1.1. Siyasal Katılım Düzeyi). Diğer bir ifadeyle siyasi katılımlarının önündeki bazı engellere ek olarak, Türk göçmenlerin seçimlere katılımları da düşüktür. STK'larının birlikte hareket ederek büyük bir partiden birkaç aday göstermeleri halinde, Avusturya siyasetinde daha çok etkili olabilecekleri ve varlıklarını siyasi olarak daha yoğun hissettirebilecekleri öngörülebilir. Türk göçmenler hangi görüşte olursa olsunlar birlik içerisinde ve organize bir şekilde hareket etmeleri durumunda, herhangi bir partiden ulusal veya federal meclise milletvekili gönderebilme yeterliliğine ulaşabilirler.

3.3.1.2. Örgütlenme Özgürlüğü

Türkiye'den gelen işçiler 1960 ve 1970'li yıllarda pek fazla dernekleşmeye yönelmemişlerdir. İlk yıllarda para biriktirip dönmeyi hedeflediklerinden bu alanda zayıf kalmışlar. Fakat Türklerin Avusturya'daki kalış süreleri uzadıkça, dernekleşme faaliyetleri de artmıştır. İlgili dernekler sosyal, dini, kültürel faaliyetler ve spor gibi aktiviteler için örgütlemekte ve böylece Türk göçmenler ile Avusturya arasında birleştirici bir rol oynamaktadırlar (Hahn & Stöger, 50 Jahre Österreichisch-Türkisches Anwerbeabkommen, 2014, s. 52). Derneklerin amaçları genel olarak Avusturya'daki Türk vatandaşlarının ana vatanlarına bağlılıklarını artırmak ve kültürlerini yaşatmanın yanı sıra, iki ülke arasında köprü vazifesi görmek ve entegrasyonlarını arttırmaktır.

Avusturya'da göçmen asıllı insanların bir araya geldiği çok sayıda dernek bulunmaktadır. Bunlar bir araya gelerek kamusal sosyal yaşamda aktif bir rol oynamaktadırlar. Göçmen kuruluşlarının çoğu yerel düzeyde dernek olarak çalışmaktadır. İnsanlar bu kuruluşlara gönüllü olarak hizmet etmektedirler. Bu kuruluşların önem verdikleri farklı alanlar vardır. Çocuklara ve ebeveynlere yönelik eğitim programları, danışmanlık ve entegrasyon projeleri, spor, kültürel ve dini etkinlikler bunlardan bazılarıdır (Alkan, 2018, s. 51). Bunların önemli bir kısmı dini cemaatler bağlamında oluşturulmuş yapılardır (Yıldız, 2009, s. 26) (Bknz.3.3.4. Dini Özgürlükler).

Türk göçmenler 1960 ile 2000'li yıllar arasında farklı alanlarda yaklaşık 109 dernek⁴⁹ kurmuştur ve bundan sonra da kurmaya devam etmişlerdir (Waldrauch, Sohler, & Perchinig, 2002, s. 116). Türk uyruklu işçilerin ülkeye gelemesiyle beraber 1960'ların sonlarına doğru Sosyal Dernekler (*Geselligkeitsvereinen*), Türk İşçi Dernekleri (*Türkischen Arbeitervereinen*), ve Viyana ve Çevresindeki Türk İşçiler Sosyal Birliği (*Gesellige Verein türkischer Arbeitnehmer in Wien und Umgebung*) gibi örgütlenmeler ortaya çıkmıştır. 1968 yılında birleşerek Viyanada Türk İşçiler ve Gençlik Derneği" (*Türkische Arbeiter und Jugendverein in Wien*) olarak örgütlenmişlerdir (Waldrauch, Sohler, & Perchinig, 2002, s. 276).

1970'li yıllarda Türkiye'deki Cumhuriyet Halk Partisi'ne yakın olan ve sol eğilimli Türk İlerici Halk Derneği (*Progressiver Volksverein der Türkei HDB 1979*), Viyana'da kurulmuş daha sonra yerini Avusturya-Türkiye Dostluk (*der Verein ÖsterreichischTürkische Freundschaft*) derneğine bırakmıştır. Kürt siyasi aktivistler başlangıçta Avusturya'da kurulan Türk sol eğilimli derneklere güçlü bir şekilde yer

⁴⁹ Avusturya'ya Afrika ülkelerinde gelen göçmenler, toplamda seksen iki dernek kurmuşlardır. Bu kapsamda, Mısırdan gelen göçmenler on, Etiyopya'dan gelenler dört, Nijerya'dan gelenler on bir, Gama'dan gelenler dört, Libya'dan dört, Tunus'tan geleneler iki, Libya'dan gelen göçmenler üç dernek kurmuşlardır (Waldrauch, Sohler, & Perchinig, 2002, s. 101) Amerika kıtasından gelen göçmenler toplam yirmi üç dernek (Arjantin bir, Brezilya bir, Meksiko bir, Venezuela dört dernek) kurmuşlardır (Waldrauch, Sohler, & Perchinig, 2002, s. 102) Asya Ülkelerinden gelen göçmenler ise toplam 140 dernek kurmuşlardır. Örneğin Afganistan'dan gelenler 5, Çin'den gelenler on dört, Hindistan'dan gelenler on sekiz, İran'dan gelenler on beş, İsrail'den gelenler bir, Japonya'dan gelenler üç, Pakistan'dan gelenler beş, Suriye'den gelenler üç dernek kurmuşlardır. Avrupa ülkelerinden ve Türkiye'den gelen göçmenler Avusturya'da 337 dernek kurmuşlar. Eski Yugoslav ülkelerinden gelenler toplam 93 dernek (Sırbistanlı göçmenlerin kırk iki, Hırvat ve Bosna-Hersekliiler kırk sekiz ve Makedonlar iki ve Slovenler ise bir) kurmuşlardır. Macaristan'dan gelenler yedi, Polonya'dan gelenler otuz altı, Romanya'dan gelenler on, Bulgaristan'dan gelenler beş, Rusya'dan gelenler iki, Ermenistan'dan gelenler on bir, Yunanistan'dan gelenler on iki ve İngiltere'den gelenler on dernek kurmuşlardır. (Waldrauch, Sohler, & Perchinig, 2002, s. 104)

almıştır. Daha sonra bağımsız olarak örgütlenmeye başlamışlardır (Waldrauch, Sohler, & Perchinig, 2002, s. 277-8).

1980 yılında kurulan Avusturya Türkiye İşçi ve Gençlik Federasyonu (*Föderation der Arbeiter und Jugendlichen aus der Türkei in Österreich* ATIGF) Viyana’da, dönemi itibariyle ilk olmak üzere ülke genelinde altı dernek kurmuştu (Reithofer, 2017, s. 83)⁵⁰.

1978-79 yıllarından itibaren Avusturya’da MHP’ye yakın ilk resmi dernekler de kurulmaya başlamıştır. Almanya’da 1960’ların sonundan itibaren gayri resmi ve 1970’lerin sonundan itibaren resmi olarak kurulan Avrupa Ülkücüler Birliği Türk Demokratik Federasyonuna (*Föderation türkisch-demokratischer Idealistenvereine in Europa – Türk Föderation*, ADÜTDF) paralel olarak; Avusturya’da da Türk Kültür Dernekleri, Türk Toplulukları veya Ülkücü Dernekler (*Türkische Kulturvereine, türkische Gemeinschaften oder Idealistenvereine konstituiert*) Viyana’da⁵¹ kurulmuştur (Waldrauch, Sohler, & Perchinig, 2002, s. 279).

Ayrıca sosyal ve dini içerikli kuruluşlar da mevcuttur. 1980 yılında Avusturya İslam Kültür Merkezler Birliği (*Union Islamischer Kulturzentren in Österreich* IKM) adıyla Süleymacılar tarikatının kurmuş olduğu dernek, Viyana’da 7 olmak üzere Avusturya genelinde 23 farklı lokasyon da şube açmıştır. Süleymanlıların 2023 yılı itibariyle yaklaşık 50 yakın camilerinin olduğu bilinmektedir (İslam Landkarte, UIKZ).

1988 yılında kurulan Viyana İslam Federasyonu (*Islamische Föderation in Wien* İF) Viyana’da 15, ülke genelinde 44 şube açmıştır (Der Einfluss türkischer Vereine in Österreich, 2018)⁵² İF Türkiye’deki Milli görüş hareketine yakınlığı ile bilinmektedir (İslam Landkarte, AIF). 2006 yılında Viyana’da kurulan, Viyana Uluslararası Demokratlar Birliği (*Union Internationaler Demokraten Wien* UID Wien UID) ise AK Partinin Avrupa’daki lobi örgütü olarak bilinmektedir.

⁵⁰ ATIGF’in 2017 yılı itibariyle Viyana’da toplam 10 örgütü vardır.

⁵¹ 1995 yılına kadar "idealistlere" yakın birçok bölgesel kültür derneği Avusturya çapında bir araya gelerek "Avusturya’da Türk Kültür ve Spor Topluluğu Çatı Örgütü " (ADÜTF) („Dachorganisation Türkische Kultur- und Sportgemeinschaft in Österreich (ADÜTF) kurulmuştur.

⁵² İslam Federasyonunun şu an yaklaşık 52 derneğin olduğu ifade edilmektedir.

Avusturya Türkiye Dostluk Derneği⁵³ (*Der Verein für österreichisch türkische Freundschaft*) 1982 yılında Viyana’da kurulmuştur (Der Verein für österreichisch türkische Freundschaft, 2017). 1990 yılında kurulan Avusturya’da Türk İslam Birliği (*Die Türkisch-Islamische Union für kulturelle und soziale Zusammenarbeit in Österreich* ATİB), Viyana’da 5, ülke genelinde 52 şube açmıştır (Der verpasste Aufstieg der Türken in Österreich, 2018)⁵⁴. ve Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığına bağlıdır. Bu dernek önceleri çeşitli isimler altında farklı yıllarda kurulmuş küçük derneklerin 1990 yılında ATİB çatısı altına girmeleriyle oluşmuştur (Islam Landkarte, ATİB) (Bknz.3.3.4. Dini Özgürlükler).

1991 yılında kurulan Avusturya Alevi Toplulukları Federasyonunun (*Föderation der Aleviten Gemeinden in Österreich*), Viyana’da 1 olmak üzere ülke genelinde 9 şubesi vardır. 1992 yılında kurulan Avusturya'daki Kürt Dernekleri Birliği'nin ise (*Verband von kurdischen Vereinen in Österreich* FEYKOM)⁵⁵ Viyana’da 9, ülke genelinde 18 şubesi vardır (Reithofer, 2017, s. 68-73).

1995 yılında kurulan Avusturya Türk Kültür ve Spor Dernekleri Çatı Örgütünün (*Dachorganisation Türkische Kultur und Sportgemeinschaft in Österreich* ADÜTF) Viyana’da 4, ülke genelinde 19 şubesi bulunmaktadır (Journalismus Mit Meinung und Haltung, 2020). Bu dernek daha sonra Avusturya Türk Federasyonu (ATF) olarak adlandırılmıştır. ATF'nin şuan ülke genelinde yaptırdığı 29 cami vardır ve Türkiye'deki MHP'ye yakınlığı ile bilinmektedir (Islam Landkarte, Kultusgemeinde Türkische Föderation). 1998 yılında kurulan Avusturya'daki Türk Çatı Dernekleri Birliği'nin (*Dachverband der Türkischen Vereine in Österreich*, ATB) ülke genelinde 181 şubesi vardır. Diğer göçmen gruplarının dernekleri de federatif bir şekilde örgütlenmişlerdir. 1970 yılında kurulan Viyana'daki Yugoslav ve Sırp Dernekleri Çatı Birliği'nin (*Dachverband für Jugoslawische und Serbische Vereine in Wien*), Viyana’da on beş olmak üzere ülke genelinde kendisine bağlı on yedi şubesi vardır (Der Dachverband, 2020). Hırvat göçmenler 1993 yılında kurulan Avusturya'daki Hırvat Çatı Dernekleri

⁵³ “Avusturyalılar ve Türkler tarafından farklı halk topluluklarının birlikte yaşamalarının işlevselliğinin, işçi göçmenlerin uyumunun ve Viyana'da huzurlu bir beraberliğin sadece kamu kurum ve girişimleriyle gerçekleştirilemeyeceği, aksine kamu kuruluşları dışındaki başka kuruluşların katılımını gerektirdiği düşüncesiyle kurulmuştur.”

⁵⁴ ATİB derneğinin daha sonraki yıllarda ülke genelinde 70 şube kurduğu ve yaklaşık 100.000 üzerinde üyeye sahip olduğu bilinmektedir.

⁵⁵ Halkların Demokratik Partisi (HDP) ile yakın temas halindedirler

Birliği'nin (*Dachverband kroatischer Vereinigungen in Österreic*), (Österreichisch-Kroatische Gesellschaft, 2019) Viyana'da altı ve ÷lke genelinde altı şubeleri vardır. 1989 yılında kurulan Avusturya-Hırvat K÷ltür ve Spor Topluluğunun (*Österreichisch-Kroatische Gemeinschaft für Kultur und Sport ÖKG/AHZ*) (Österreichisch-Kroatische Gesellschaft, 2017) ÷lke genelinde yirmi üç derneği vardır. 1990 yılında kurulan Avusturya-Polonya Kongresi Federasyonu'nun (*Föderation Polnischer Kongress Österreich*) ÷lke genelinde altı derneği, 2001 yılında kurulan Avusturya'daki Polonyalılar Forumu ve Polonya Örgütleri Birliği'nin (*Forum von Polen in Österreich Arbeitsgemeinschaft polnischer Organisationen*), (Forum Polonii, 2018) Viyana'da yirmi iki, ÷lke genelinde otuz iki derneği vardır (Waldrauch, Sohler, & Perchinig, 2002, s. 118). Slovak Azınlık grubunun sosyal, k÷l÷rel ve dini bağlamda ÷lkede yaklaşık yirmi beş derneği vardır (Kulturklub der Tschechen Slowaken in Österreich, 2004). Sloven azınlık grubunun ise daha çok Kärnten eyaletinde kurulmuş ve ismi Kärnten Slovenler Topluluğu'dur (*Die Gemeinschaft der Kärntner Slowenen und Sloweninnen*). Sloven azınlık grubunun k÷ltür, spor, dil, eğitim ve dini alanda birçok dernekleri vardır. bunlardan bazıları Slovenya Kultur Derneği (*Slowenischer kulturverband*), Hristiyan K÷ltür Derneği (*Christlicher Kulturverband, vb.*), gibi (Slowenische Volksgruppe in Kärnten, 2022).

Özellikle k÷ltür, spor ve din alanlarında dernekleşmeye gidenlerin ve çatı örgütlenmeleri kuranların çoğunluğu Türk vatandaşlarıdır. Ülke genelinde kayıtlı Avusturya'daki Türk Dernekleri Çatı Birliği'ne bağlı toplam (*Dachverband der türkischen Vereine in Österreich* ATB) 181 dernek vardır. Türk göçmenler ÷lkede diğer göçmen gruplara göre daha çok dernekleşmeye gitmişlerdir (Waldrauch, Sohler, & Perchinig, 2002, s. 297).

Göçmen kadınlar da dernekleşmişlerdir. Avusturya'da 2002 yılı verilerine göre yirmi iki kadın derneği vardır. Bunlardan üç tanesi Türk uyruklu kadınlar tarafından kurulmuştur. Türk uyruklu kadınlar ilk önce 1983 yılında Peregrina (Peregrina, 2022) - Göçmen Kadınlar için Eğitim Danışmanlık ve Terapi Merkezi (*Peregrina – Bildungs-, Beratungs- und Therapiezentrum für Immigrantinnen*) derneğini kurmuşlardır. Kadınlara Türkçe eğitim, danışmanlık ve psikoterapi alanında hizmetler vermekle birlikte başta Almanca ve İngilizce olmak üzere dil kursları düzenlemektedirler (Alkan, 2018, s. 69). 1984 yılında Avusturya'lı ve Türk uyuklu Kadınlar Dayanışma Derneği (*Verein*

solidarischer Frauen aus der Türkei und aus Österreich) kurulmuştur. 1986 yılında Yabancı Kadınlara Bakım Derneği (*Verein zur Betreuung ausländischer Frauen*) Viyana’da kurulmuştur (Waldrauch, Sohler, & Perchinig, 2002, s. 287).

1988 yılında kurulan Orient Ekspresi-Kadın Danışmanlığı Eğitim ve Kültür Girişimi (*Orient Express – Beratungs, Bildungs und Kulturinitiative für Frauen*) derneği, Türk uyruklu kadınlar tarafından kurulmuştur. Bu oluşum da kadınlara yönelik danışmanlık, eğitim ve kültür alanlarında çalışmalar yürütmektedir. Tehdit edilen ve şiddete maruz kalan kadınlara yönelik çalışmalar da yapmaktadır. Türkçe ve İngilizce kurslar vermektedir (Alkan, 2018, s. 51-2). Kurulan Kadın Derneklerinin amacı kadınlara entegrasyon, çalışma, sosyal ve kültürel alanlarda gelişim, aile ve çocuk yetiştirme konularında yardım etmek, özellikle kadınları ilgilendiren konularda seminerler düzenlemektir. 2000’li yıllarda İslami dernekler bünyesinde de kadın örgütleri kurulmuştur. 2001 yılında İslam Federasyonu ismiyle Milli Görüş bünyesinde kurulan kadın örgütü bunlardan biridir (Waldrauch, Sohler, & Perchinig, 2002, s. 289).

Gençlere yönelik olarak da 2002 yılı verilerine göre ülke genelinde on altı tane gençlik derneği kurulmuştur. Bunların beşi Türkiyeli göçmen gençler tarafından⁵⁶, üçü Afrikalı ve ikisi Polonyalı gençler tarafından kurulmuştur (Waldrauch, Sohler, & Perchinig, 2002, s. 129).

Türkler meslek gruplarına göre işverenler, doktorlar, öğretmenler olmak üzere bir çok alanda dernekleşmeye gitmişlerdir. Bunlardan bazıları aşağıda sıralanmıştır:

- Viyana Türk İşçi Derneği (*Arbeiterverein aus der Türkei in Wien*),
- Türk Öğretmenler Derneği (*Verein von Lehrern aus der Türkei* 1988),

⁵⁶ 1994 yılında Avusturya-Türk Gençlik Derneği / Viyana Türk Kültür Derneği, Ahmet Yesevi Camii (Österreichisch-Türkischer Jugendverein / Türkische Kultur Verein in Wien, Ahmet Yesevi Moschee), Viyana İslami gençlik Organizasyonu-Sultan Ahmet Camii (Islamische Jugendorganisation in Wien, Sultan Ahmed Moschee), 1980 yılında Avusturya’daki Türk uyruklu İşçiler ve Gençler Federasyonu (Föderation der Arbeiter und Jugendlichen aus der Türkei in Österreich- ATIGF), 1987 yılında Viyana’da Türkiye’den Öğrenciler ve Gençler Derneği (Vereinigung der Studenten und Jugendlichen aus der Türkei in Wien) ve son olarak 1993 yılında Beş Ev Gençlik, Spor ve Kültür Derneği- Bilal Habeş (Fünfhaus Jugend-, Sport- und Kulturverein (Bilal Habashi)

- Avusturya Türk İşçileri Kültür ve Dayanışma Derneği (*Kultur und Solidaritätsverein der türkischen Arbeiter in Österreich* 1990),
- Avusturya-Türk Ticaret Derneği (*Österreichisch-Türkischer Handelsverband* 1993)
- Avusturya ve Türk Girişimciler ve Sanayiciler Derneği (*Verband Österreichischer und Türkischer Unternehmer und Industrieller* ATIS 1995),
- Avusturya Türk Moda Tekstil ve Giyim Derneği (*Österreichisch-Türkischer Mode, Textil und Bekleidungsverband*, 1998),
- Demokratik İşçi Dernekleri Federasyonu (*Föderation der demokratischen Arbeitervereine* DIDF 1998),
- Avusturya Tıbbi ve Halkla İlişkiler Birliği (*Österreichische Gesellschaft für medizinische Öffentlichkeitsarbeit*, 2002) derneği,
- Türk-Avusturya Sağlık Derneği-Türk-Avusturya Sağlık ve Koruyucu Hekimlik Derneği'dir (*Türkisch Österreichischer Verein für Gesundheitsvorsorge und Präventivmedizin*)⁵⁷.

Diğer ülkedeki göçmen gruplar da dernekleşmişlerdir, ancak meslek grupları arasında sayısal olarak daha çok Türk vatandaşlarının dernekleştiği görülmektedir (Waldrauch, Sohler, & Perchinig, 2002, s. 130-1).

Avusturya'da yaşayan Türk asıllı göçmenler özellikle 1960'ların sonlarından başlayarak günümüze kadar eğitim ve öğretim faaliyetleri alanında farklı dernekler kurmuşlardır. Bu derneklerde aşağıda sıralanmıştır:

- 1964 yılında Türkiye'den gelen öğrenciler Türk Konsoloslugu'nun da desteğiyle Avusturya Türk Öğrenci Derneğini (*Österreichisch-Türkischer Studentenverein* ATÖD) kurmuşlardır ve siyasi tercihleris osyal-demokrasi paralelinde gelişmiştir (Waldrauch, Sohler, & Perchinig, 2002, s. 276).

⁵⁷ Kuruluş tarihine ulaşamamıştır.

- 1987 yılında Türkiye'den gelen Viyana'daki öğrenciler ve Gençler Derneği (*Vereinigung der Studenten und Jugendlichen aus der Türkei in Wien*),
- 1992 yılında Türk Öğrenciler Derneği (*Verein für türkische Studentinnen und Studenten VSJTW*),
- 1992 yılında Avrupa Türk Akademisyenler Derneği (*Europäische Vereinigung türkischer Akademiker EVTA*),
- 1993 yılında Kültürlerarası Akademisyenler Derneği (*Akademikerbund Interkulturell*),
- 1996 yılında Avusturya Türk Veliler Derneği (*Verein Türkischer Eltern in Österreich VTEÖ*),
- 1998 yılında Avusturya-Türk Akademisyenler Derneği (*Österreichisch-Türkischer Akademikerbund*),
- 2001 yılında Okul ve Özel Sorunların Çözümü için Avusturya Türk Öğrenci Derneği (*Österreichisch-Türkische Studenten Vereinigung zur Lösung der schulisch und privatbedingten Probleme Wien ATS-WIEN*) ve
- İslam Lisesi Veliler Derneği (Elternverein des islamischen Gymnasiums) kurulmuştur.

Türkler dışında bu alanda sadece Polonyalı (*Polonya Okulu Veliler Derneği-Elternverein der Polnischen Schule*) ve Çekyalı (Komensky Okul Derneği Veliler Derneği- Elternverein des Schulvereins Komensky) göçmenler dernekleşmiştir. Diğer göçmen gruplar (Sırp, Bosna-Hersek, Arnavut, Polen, Afrika ve Asyandan gelen göçmenler) arasında birkaç tane akademisyen ya da öğrenci dernekleri vardır (Waldrauch, Sohler, & Perchinig, 2002, s. 132-4).

Avusturya'da yaşayan Türk akademisyen ve öğrenciler, diğer göçmen gruplarına oranda daha fazla dernekleşme eğilimi göstermişlerdir. Türk göçmenler tarafından kurulan spor klüpleri kapsamında:

- 1998 yılında kurulan Viyana Türkgücü Birliği (*Union Vienna Türkgücü SKV*) (Bundesministerium, Inneres-Vereinsregister - Internetanfrage) ve

- 2008 yılında kurulan Futbol Kulübü Beşiktaş Wiener Adler Viyana (*Fußball Club Besiktas Wiener Adler Sitz Wien*) vardır (Bundesministerium, Inneres-Vereinsregister - Internetanfrage).

2000’li yıllardan sonra Avusturyada Türkler tarafından küçük çaplı il, ilçe ve köy dernekleri de kurulmuştur. Bunların çoğunluğu Avusturya’da faaliyet yürüten diğer büyük dernekler gibi sosyal, kültürel faaliyetler yürütmektedirler.

Avusturya Akdagmadenliler Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği (*Österreich-Akdagmadeni Hilf und Solidaritätsverein*) 2011’de kurulmuştur. Tokat Kültür (*Der Tokat Kulturvereine*) Derneği 3 Şubat 2011 tarihinde kurulmuştur. (Islam Landkarte) Ülke genelinde sayısal olarak 200’ün üzerinde Türklerin kurduğu dernekler vardır. Bu dernekler çoğunlukla dine referansla kurulmuş olup, sosyal ve kültürel alanlarda faaliyetler de yürütmektedirler.

2010’den sonra özellikle büyük federasyonların önemli bir kısmı, dernek binalarını satın almışlardır. Diğerleri de satın almaya yönelmişlerdir. Satın alırken kendi üyelerinden ve sponsorlarından destek almaktadırlar. Bina giderlerinin genellikle tüm masraflarını (elektrik, su, ısınma, tamir, onarım, çalışan işçi maaşı vb.) Türk göçmenler tarafından karşılanmaktadır. Türk vatandaşları entegrasyon bağlamında yapmış oldukları proje vb. faaliyetlerinin giderlerini eğer Entegrasyon Bakanlığının belirlediği koşulları yerine getirebiliyorlarsa ilgili fondan⁵⁸ karşılayabilmektedirler (Hahn & Stöger, 50 Jahre Österreichisch-Türkisches Anwerbeabkommen, 2014, s. 45). Ancak çoğu zaman dernek yöneticileri nereye nasıl başvuracaklarını tam olarak bilemediklerinden bu imkândan yararlanamamaktadırlar. Dernek görevleri gönüllülük esasına dayalı olduğundan, çoğunlukla dernek yöneticileri birinci nesil göçmenlerdendir. Çünkü bu kişiler ya çalışmamaktadırlar ya da emekli olmuşlardır. Yeni yetişen gençler çalıştıkları için derneklere pek fazla katkı sağlayamamaktadırlar.

Yukarı Avusturya ve Viyana Eyaletleri Türk Dernekleri entegrasyon bağlamında yapmış oldukları faaliyetler için yaklaşık 60.000 Euro destek aldıklarını açıklamıştır. Bu bağlamda 2015 yılında ATİB, İKMZ ve İF, Yukarı Avusturya Eyaletinden yaklaşık

⁵⁸ Dernek binaları satın alınırken çoğunlukla devlet fonundan yararlanamamaktadırlar.

28.335 Euro destek almışlardır. 2015 yılında sol eğilimli Türk derneklerin de entegrasyon bağlamında yapmış oldukları faaliyetler desteklenmiştir. Yukarı Avusturya Eyaletinden ADA, yaklaşık 6.000 Euro ve Alevi Çatı Derneği ise 18.500 Euro ödenek almıştır (OÖ Nachrichten, 2016).

Viyana Eyaleti bütçesinden yararlanan derneklerin bazıları da entegrasyon bağlamında desteklenmiştir. ATIGF 2000 yılından önce yıllık 4.000 avro ödenek alırken, 2022'den itibaren yıllık 50.000 avro ödenek almaya başlamıştır. 2005 yılından itibaren finansal olarak Avusturya-Türk Dostluk Derneği, “sosyal ve bilgi destek noktası” için 36.500 Euro destek almıştır. Bu dernek yıllık ortalama 40.000 avro ile desteklenmektedir. 2016 yılında Türk Kadın Kültür Derneği (*Für den Türkischen Frauenverein*) Küçük Proje Kabı adı altında proje yapmış ve 3.853 avro almıştır.

Avusturya-Türk Dostluk Derneği 2006 yılında 37.230, 2007'de 39.500, 2015'te 41.000, 2017'de 38.950 avro ile desteklenmiştir. Avusturya-Türk Sağlık Derneği (*Österreichisch-Türkischer Gesundheitsverein*) 2006 yılında 4.730 avro ile desteklenmiştir. Avusturya'daki Türk Kültür Derneği (*Türkische Kulturgemeinde in Österreich*) 2010 yılında 14.650 avro destek almıştır. ATİB 2013 yılında 2.000 avro, 2015'te ise 1.000 avro almıştır. Avusturya Türk Ebeveynler Derneği (VTEÖ) 2003 yılında 1.000, 2005'te 7.708, avro destek fonu kullanmıştır (Kronen Zeitung, So finanziert das rot-grüne Wien türkische Vereine, 2018).

Sendikalaşma bağlamından Avusturya'da yaşayan Türk uyruklu işçilerin sendikalarındaki varlığına bakıldığında, 2000'lerin ikinci yarısından itibaren federal ve eyaletler düzeyinde göçmenleri entegre etmeye yönelik politikalar geliştirilmiştir. Özellikle 1990'ların sonu ve 2000'lerin başındaki göç tartışmalarıyla sivil toplum örgütlerinin yanı sıra, sendikalar da göçmenlerin entegrasyonuna yönelik sosyal-kültürel gelişimleri için kampanya yürütmeye başlamışlardır. Örneğin meslek ve ticaret odalarında, işçi konseyleri seçimlerinde Avusturya vatandaşı olmayanlara pasif oy kullanma hakkı tanınmamıştır. 2006 yılında meslek odaları seçimlerine katılımları mücadeleler sonucunda yasallaşarak güvence altına alınmıştır. Ancak sendikalardaki üst düzey yetkililerin neredeyse hiçbiri göçmen değildir (Perchinig, Von der Fremdarbeit zur Integration? Migrations- und Integrationspolitik in Österreich nach 1945, 2010, s. 143).

Türk uyruklu Avusturya vatandaşlarının işçi odaları (*Arbeiterkammer-AK*) seçimlerine katılımına bakıldığında, 2004 ve 2009'daki seçimlerinde Türkler için yeni bir dönem başladığı belirtilebilir. Öncesinde Türk göçmenler bu pozisyonlara seçilemiyorlardı. 2006 yılından önce vatandaş olmayanlar seçimlerde oy kullanamıyordu, ancak bu yıldan itibaren çalışan göçmenlere işçi odaları seçimlerinde oy kullanma hakkı verilmiştir. Daha sonra Türklerin kendi aday listelerini oluşturmalarıyla ve Türk Sivil Toplum Kuruluşlarının da (Avusturya Türk İslam Birliği-ATİB, Viyana İslam Federasyonu-IFW, Avusturya İslam Kültür Merkezler Birliği-IKMZ, Avusturya Türk Federasyonu-ATF, vb.) destekleriyle işçi odasına delege göndermeyi başarmışlardır (*Der Einfluss türkischer Vereine in Österreich*, 2018)⁵⁹. Bu kapsamda 18 Mayıs 2009 seçimlerinde Viyana işçi odalarına işçi temsilcisi seçilmek üzere:

- Perspektif listesi'nden (*Liste Perspektive-LP*) üç aday,
- Mozaik İttifak listesi'nden (*Bündnis Mosaik- BM*) bir aday,
- Sosyal Demokrat Sendikacılar Grubu'ndan (*Fraktion Sozialdemokratischer Gewerkschafts*) ise iki aday olmak üzere toplam 7 Türk asıllı Viyana İşçi Odaları'na işçi temsilcisi olarak seçilmiştir (Yıldız, 2009, s. 25).
- Son olarak, Avusturya Türk İşçiler Birliği'nden (*Union der Österreich-Türkische ArbeitnehmerInnen in Wien-TÜRK-IS*) bir aday çıkarmıştır. (OTS, AK Wahl Wien 2009: Offizielles Endergebnis, 2009)

2014 yılı işçi odaları seçimlerinde on iki listeden dördü göçmen listesidir. Bu göçmen listelerinden üçü ise Türk asıllılardan oluşmaktadır. BM sandalye kazanamamıştır, LP dört sandalye ve Türk-İş'in Viyana'daki Avusturya Türk İşçileri Birliği bir sandalye kazanmıştır. Diğer liste BDFA ise "Herkes için Renkli Demokrasi" adı altında birçok göçmeni (Roma, Sinti, Mısır, Nijerya, İran, Avusturyalılar ve Filipinliler) tek listede toplayarak seçime girmiş ve bir sandalye kazanmıştır (AK Wahl 2014 in Wien, 2014).

⁵⁹ Avusturya'da üye sayısı itibarıyla öne çıkan dört büyük federasyon vardır ve bunlardan üçü Türkiye'deki belirli siyasi partilerle yakın ilişki içerisindedirler. Örneğin Avusturya Türk İslam Birliği (ATİB) AKP'yi, İslam Federasyonu (IF) Millî Görüş Hareketini, Avusturya Türk Federasyonu (ATF) ise MHP'yi desteklemektedir.

Yukarıda bulunan sendikal merkezli işçi derneklerinin hepsinin ortak noktası göçmen geçmişi olan kişilerin çalışma koşullarını iyileştirme ve işgücü piyasasındaki ayrımcılığa karşı koyma konularında propaganda yürütmüş olmalarıdır (Wiener Zeitung, Der Wahlkampf der Migranten, 2014). Türkler son seçimlerinde de kendi listelerini yapmışlardır. 2019 yılı işçi sendikaları son seçim verilerine göre Viyana işçi odasındaki meclis 180 sandalyeden oluşmaktadır. Türk sivil toplum kuruluşlarının destekleriyle, sendika seçimlerinde LP üç sandalye, Türk-İş listesi de iki sandalye kazanmıştır. BDFa ise bir sandalye kazanmıştır (AK Wien Wahl , 2019). 2019 yılında yapılan Viyana Meslek ve İşçi odaları seçimlerinde göçmenlerin genel olarak sandalye dağılımı dikkate alındığında:

- GLB Sol Sendika Bloğu (*Gewerkschaftliche Linksblock*) listesinden bir göçmen,
- Özgürlük İşçi Partisinden (*Freiheitliche Arbeitnehmer-FA-FPÖ*) bir göçmen,
- Bağımsız işçiler Grubu (*Arbeitsgemeinschaft unabhängiger ArbeitnehmerInnen ARGE*) listesinden bir göçmen,
- FSG (*Sozialdemokratische GewerkschafterInnen FSG*) listesinden altı göçmen,
- Alternatif Yeşiller ve Bağımsız Sendikacılar (*Alternative, Grüne und unabhängige Gewerkschafterinnen, AUGÉ*) listesinden bir göçmen,
- FCG-ÖAAB (Hıristiyan Ticaret Birliği Temsilcileri Fraksiyonu – Avusturya Çalışanlar Grubu) listesinden bir göçmen,
- KOMİINTERN (*Kommunistische Gewerkschaftsinitiative*, Komünist Sendika Birliği) listesinden bir göçmen Viyana İşçi Odasına temsilci olarak seçilmiştir (Die KammerrätInnen der AK Wien, 2019).

Vorarlberg Eyaleti'nde işçi odalarının yetmiş meclis üyesi vardır. En son yapılan seçimlerde:

- FCG-ÖAAB (Hıristiyan Ticaret Birliği Temsilcileri Fraksiyonu – Avusturya Çalışanlar Grubu) listesinden üç Türk,
- Özgürlük İşçi Partisi'nden (FA-FPÖ) bir Türk,

- Birlikte Yeşiller ve Bağımsız listesi'nden (*Gemeinsam Grüne und Unabhängige*) üç Türk,
- Gelecek için yeni Hareket listesi'nden (*Neue Bewegung für die Zukunft*, NBZ)
- Bir Türk ve
- HAK listesinden dört Türk uyruklu göçmen, Vorarlberg Eyaleti'ndeki işçi odalarına temsilci olarak seçilip toplamda on iki Türk uyruklu Avusturya vatandaşı işçi odasında yer almaktadır (Die Vollversammlung der AK-Vorarlberg).

Niederösterreich Eyaleti işçi odaları 110 meclis üyesinden oluşmaktadır. 2019 yılında yapılan seçimlerde:

- FSG listesinden beş göçmen,
- Aşağı Avusturya Yeşil Sendikacılar Birliği listesinden bir göçmen,
- FA-FPÖ listesinden bir Türk ve LP listesinden bir Türk, toplam iki Türk uyruklu Avusturya vatandaşı meclise girmeye hak kazanmıştır (Arbeiterkammer Niederösterreich).
- Salzburg Eyaleti'ndeki İşçi Odaları seçimlerinde ise FSG listesinden iki göçmen ve FCG listesinden bir göçmen işçi odalarına seçilmiştir. (Arbeiter Kammer (AK) Salzburg, Kammerräte, 2022)

Oberösterreich Eyaleti'ndeki işçi odaları meclisinde 110 sandalye vardır.

- FSG listesinden altı göçmen ve
- FA-FPÖ listesinden iki göçmen bulunmaktadır (AK Oberösterreich, Kammerräte, 2022).

Farklı eyaletlerdeki meslek ve işçi odaları seçimlerinin sonuçlarından hareketle göçmenlerin daha yoğun olduğu eyaletlerde işçi meclis üyelerinin arasında da göçmenlerin fazla olduğu ifade edilebilir.

Türkler ise mümkün olduğu kadar her siyasal alanda kendi varlıklarını gösterme çabası içerisinde olduklarıdır. Örneğin meslek ve işçi odalarında sayısal olarak az da olsa seçilmeyi başarmışlar ve göçmenlerin sesi olmaya başlamışlardır. Ancak göçmen sayısına bakıldığında bunun yeterli olmadığı söylenebilir. Bunun için göçmen sivil toplum kuruluşları göçmenlerin seçtikleri takdirde daha çok hak elde edebileceklerine yönelik propaganda yaparlarsa, onları motive ederlerse ve bunların yanında diğer halk gruplarıyla daha yoğun iletişime girerlerse çalışan kesimlerin seçimlere katılımı arttırılabilirler. İşçi odalarında yabancıların özellikle de Türklerin, sandalye kazanmaları daha çok sol eğilimli sendikalarından girerek olmuştur. Ancak göçmenler farklı sendikalarından aday olsalar da ülkedeki yabancı sayısına bakıldığında temsil oranlarının yeterli olduğu söylenemez.

Avusturya’da yaşayan yabancılar ve ülkede tanınan azınlık grupların kültürel hakları bağlamında birinci ve ikinci kuşaklar hakları ekonomik, sosyal ve kültürel hakkında da belirtildiği gibi ve üçüncü kuşak kolektif hakları kapsamında Demokratik Yönetim hakkında da vurgulandığı gibi Avusturya Cumhuriyeti imzaladığı AGİT kararlarını ve uluslararası anlaşmaları da onayladığını vurgulamıştır.

Bu bağlamda Avusturya Anayasasının 67. maddesine (azınlıkların Avusturya vatandaşları gibi aynı haklara sahiptir) göre ve Avusturya Dernekler Yasası’nın 12. maddesiyle de azınlıkların örgütlenme ve toplanma özgürlükleri güvence altına almıştır. Uluslararası sözleşmeler açısından, İHEB’in 2. 20. ve 21 maddeleri ile (toplama, dernek kurma, seçme ve seçilme ve herkesin kamu hizmetlerine eşitlikle girme hakkı vb.) Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin 11. maddesi, birbirleriyle bağlantılı olarak iki farklı hak ve özgürlüğü güvence altına almıştır. Bunlar barışçıl bir şekilde toplanmayla örgüt kurma hak ve özgürlükleridir, “herkes barışçıl olarak toplanma ve dernek kurma hakkına sahiptir”. Bu hak çıkarlarını korumak amacıyla başkalarıyla birlikte sendikalar kurma ve sendikalara üye olma hakkını da içerir. Avrupa Komisyonu’na göre toplantı özgürlüğü, bir düşüncüyü veya hedefi açıklamak için kişilerin kapalı ya da açık alanda, toplantı, gösteri veya yürüyüş vb. amaçlarla bir araya gelebilmeleridir. Keza bölgesel olarak Afrika İnsan ve Halkların Hakları Sözleşmesi’nin [AİHHS (Banjul Şartı) Örgütlenme ve Toplanma özgürlüğüne (10. ve 11. madde) vurgu yapılıyor. Bu bağlamda ülkede yaşayan göçmen ve tanınan azınlık grupları yukarıda geçen kanunlar çerçevesinde diledikleri zaman kolayca toplanabilirler veya gösteri yapabilirler.

Avusturya’da yaşayan göçmen kökenliler ve özellikle Türkler, kültürel hakları bağlamında birinci ve ikinci kuşak insan haklarında ve üçüncü kuşak kolektif haklar kapsamında (Demokratik Yönetim hakkı) da dernek kurma, sendikalaşma veya gösteri yapma vb. haklara erişimleri daha kolaydır. Yukarıda belirtilen ulusal ve uluslararası yasalar bağlamında göçmenler ve ülkede tanınan azınlık gruplar, kanunlar çerçevesinde gösteri yapma ve dernekleşme konularında pek fazla bir sorunla karşılaşmamaktadırlar. Dernek kurarken Avusturya vatandaşlığının ve Almanca dil yeterliliğinin aranmaması dernekleşmelerinin önünü açmış ve farklı alanlarda dernekler kurmuşlardır. Bu bağlamda Avusturya’da yaşayan göçmenler dernekleşmeyle ilgili sıkıntı çekmedikleri değerlendirilmektedir.

Dernekler siyasi veya dini aidiyetler üzerine kurulmuştur. Türk göçmenler de kendi aralarında dini ve siyasi görüş farklılıklarından dolayı ayrışmalar yaşamaktadırlar. Ancak dernekler bir çatı altında birleştiği durumda daha etkin olabilmekte ve Türk göçmenlerle Avusturyalılar arasında köprü vazifesi görebilmektedirler. Örneğin Türk olup farklı görüşte olan grupların kurdukları derneklerin birleşimiyle son yıllarda 19 Mayıs, 23 Nisan ve dini bayram kutlamaları yapılmaya başlanmıştır. Bunlara Avusturya vatandaşlarının da katıldığı ve ilgi gösterdikleri söylenebilir. Derneklerde açık kapı günleri yapılmaktadır. Bu aktivitelere bölge belediye yetkililerinin ve yerli halkın katılımı oldukça yüksek olmaktadır. Bunların sıklaştırılmasıyla yerli halk ile iletişimin daha iyi olabileceği değerlendirilmektedir. Buradan hareketle Türk göçmenler birlikteliklerini arttırsalarsa Avusturya devletinin kendilerini daha ciddiye alabileceği belirtilebilir.

3.3.2. Ekonomik Haklar

3.3.2.1. İstihdam Alanları

Bergkirchner; misafir işçilerin geri dönecekleri varsayıldığı için uzun bir süre boyunca misafir işçi meselesiyle ve bunun Avusturya toplumu üzerindeki etkileriyle ilgili herhangi bir akademik bir tartışma yapılmadığına dikkat çeker. 1971 yılında Ekonomik ve Sosyolojik Araştırmalar Çalışma Grubu, ki bir dernek olarak kurulmuştur, bu boşluğu yavaş yavaş doldurmaya başlayan bir gruptur. Grubun amaçlarından biri Avusturya halkının misafir işçilere yönelik önyargılarını ele almaktır. Bu amaçla da geniş kapsamlı bir bilimsel araştırma programı yürütmüştür. Araştırmalarına göre Avusturyalıların üçte biri

yabancıların istihdamına karşı olumlu bir tutum sergilemekteydiler, ancak bir o kadar da olumsuz yaklaşımlar vardır. Diğerleri tarafsızdı ve yabancı işçilere duyulan ihtiyaç genel olarak kabul görmüştür. 1973 yılına gelindiğinde öngörülen rotasyon sisteminin uygulanabilir olmadığı ve misafir işçilerin bir kısmının ülkede kalıcı olarak yerleşeceği yavaş yavaş anlaşılmaya başlandığında ise onların yerel işçilerin yerini almaması, aksine onları desteklemesi ve eksikliklerini telafi etmesi gerektiği düşüncesi yaygınlaştı (Bergkirchner, 2013, s. 93).

Hahn ve Stöger ise eğitimli Türk vatandaşlarının çoğunlukla Almanya'ya gittiğini belirtmişlerdi. Viyana'daki Türk vatandaşlarının yaklaşık %75'i daha önce kendi ülkelerinde tarım, hayvancılık, inşaat vb. alanlarda çalışmışlardı ve çoğu eğitimlerine devam etmemişlerdi (ayrıntılar için bkz.3.3.3. Kültürel Haklar). Avusturya'ya gelen Türk uyruklu işçiler ilk dönemlerde özellikle tekstil, metal ve giyim sektörlerinde vasıfsız işçi statüsünde istihdam edilmişlerdir. Bunlarsa çalışma koşulları stresli, tozlu, gürültülü olan ve fiziksel güç isteyen iş alanlarıydı (Hahn & Stöger, 50 Jahre Österreichisch-Türkisches Anwerbeabkommen, 2014, S. 6).

1968 yılında Türklerden her iki kişiden biri Viyana veya Niederösterreich ve her dört kişiden biri ise Vorarlberg Eyaletinde istihdam edilmiştir. Daha sonraları Türklerin diğer eyaletlere de (Salzburg, Graz, Kärnten) göç ettikleri gözlemlenmiştir. 1973 yılında ülkedeki yabancı vatandaşlar arasında Türk vatandaşlarının sayısı da %8'e yükselmiştir. Ancak daha çok 80'li yıllarda sayıları artmış ve yabancılar içerisinde Türkiye'den gelenlerin oranı yüzde 20'ye çıkmıştır (Weigl, 2009, s. 40).

Türk uyruklu işçiler genellikle ya vasıfsız ya da yarı vasıflı işçi statüsünde, çoğunlukla kötü koşullarda ve ağır işlerde çalışıyorlardı. 1970'li yıllarda Ticaret Odası dosyalarındaki Türk uyruklu işçilerin şikâyet mektuplarından birinde, bir işçinin marangoz işçisi olarak istihdam edilmek üzere işe alınmasına rağmen odun, taş ve tuğla taşıdığı ve bu nedenle Almanya veya İsviçre'ye gitmek istediğini yazılıydı. Keza Vorarlberg Eyaletinde çalışan bir Türk uyruklu kadın, işyerinde dil bilmeye ihtiyaç olmadığını sadece makinelerin ve Türk arkadaşlarının olduğunu ifade etmiştir (Hahn & Stöger, 50 Jahre Österreichisch-Türkisches Anwerbeabkommen, 2014, s. 26).

Tablo 26’da görüldüğü gibi Türk uyruklu işçilerin sayısı yıllara göre yükselmiştir. Benzer bir şekilde Avusturya’ya gelen diğer yabancı göçmenlerin sayısında da yükseliş görülmektedir.

Tablo 26:1963-1973 Yılı Sonu İtibariyle Türk ve Yabancı Uyruklu İşçilerin Avusturya'daki Dağılımı (Hahn & Stöger, 50 Jahre Österreichisch-Türkisches Anwerbeabkommen, 2014, s. 26)⁶⁰

Yıllar	Toplam Yabancı Uyruklu İşçi Sayısı	Türk Vatandaşı	Türk Vatandaşlarının % Oranı
1963	21.500	1.520	7,07
1966	51.500	6.767	13,14
1970	111.715	16.816	15,05
1973	226.801	26.692	11,77

Tablo 27:Yabancı İşçilerin Çalıştığı Alanlar (Sektörler) 1973 ve 1983/84 (Hahn & Stöger, 50 Jahre Österreichisch-Türkisches Anwerbeabkommen, 2014, s. 37)⁶¹

	1973	1973	1984	1984
Sektörler	Toplam	Toplam Çalışanların Oranı (%)	Toplam	Toplam Çalışanların Oranı (%)
İnşaat Sektörü	64.000	22,5	18,300	7,6
Metal Üretim ve İşletme (Madencilik dahil)	49,500	11,6	20,400	5,1
Tekstil Üretimi	20,200	27,4	8,900	19,1
Turizm ve Gastronomi Sektörü	17,300	17,4	18,400	13,8
Giyisi İmalatı ve Ayakkabı Sektörü	9,700	12,3	3,900	6,7
Deri Üretim ve İşletme	2,100	31,3	500	12,2
Diğer Endüstri işletmesi (Kimya dahil)	-	-	-	-
Küçük İşletmeler	-	-	-	-
Diğer İşletmeler	20,400	3	30.200	3,7

Tablo 27 incelendiğinde 1970’li yıllarda yabancı işçilerin en çok inşaat ve sanayi sektöründe, daha az oranda ise tekstil ve turizm-gastronomi sektöründe çalıştıkları görülecektir. 1980’li yıllarda yabancı işçilerin sayısının toplam çalışanların içindeki oranı azalmıştır. Üçüncü sektörde (ticaret ve hizmet sektörleri, finansmal sektör vb.) çalışmaya başlamışlardır fakat Avusturya’da istihdam edilen Türk uyruklu işçilerin %70’inin, 1970 ve 80’li yıllarda ikinci sektörde (endüstri sektörü-sanayi, inşaat, madencilik vb.)

⁶⁰ Not: Avusturya Sosyal İdari Bakanlığının tahmini verilerine göre, 1963-1971 dönemine ait oranlardır.

⁶¹ Not: Yüksek öğrenim Enstitüsünden alınan yazılı anket çalışması

çalıştıkları gözlemlenmiştir. Ancak 1970'li ve 80'li yıllarda Türkler hala ikincil sektörde kalmıştır.

Hahn ve Stöger'e göre 1980'lerde Türk uyruklu işçilerin çoğunluğu ikinci sektörde çalışmaktaydılar. Bunlardan %28,2'si tekstil (özellikle Vorarlberg Eyaleti) ve %22,5'i inşaat sektöründe, %15,2'si metal endüstrisinde, %17,4'ü küçük işletmelerde ve %16,4'ü hizmet sektöründe istihdam edilmekteydi (Hahn & Stöger, 50 Jahre Österreichisch-Türkisches Anwerbeabkommen, 2014, s. 25).

1970'li yılların ortalarına doğru kadınlar da işgücü alanında yer almaya başlamıştır. Yapılan araştırmalara göre 1974 yılında Türklerin %78,6'sı erkek iken, %21,4'ü kadındı. 1983'te ise kadınların oranı %27,4 olmuş, daha sonraki yıllarda bu oran %40'lara yükselmiştir. Türk uyruklu kadınların çoğu erkekler gibi Avusturya'da ikinci sektörde çalışmaktaydılar.⁶² Gıda üretiminde, tekstil endüstrisinde, kâğıt imalatında, metal endüstrisinde, temizlik ve turizm iş kollarında istihdam edilmişlerdi (Bakondy & Ferloglia, 2010, s. 68-9).

İlk dönemlerde Türkiye'den ülkeye gelen misafir işçilerin meslek seçme imkanları yoktu, daha çok işverenin belirlediği işleri yapmak zorundaydılar. Bu da işçinin çalışmış olduğu yerde kendisini ispatlayabilmesi için daha çok çalışmasına neden olmaktaydı. Daha çok para kazanma hedefi olan Türk uyuklu misafir işçiler daha çok mesai yapıyorlardı. İlerleyen dönemlerde Türk uyruklu işçiler de farklı iş alanlarında çalışmaya başlayınca, hangi alan daha çok para kazandırıyor (inşaat vb.) oraya yönelmişler ve farklı eyaletlere göç etmişlerdir. Buna rağmen 1980 yılında yapılan bir araştırmaya göre Türkiyeli göçmenlerin % 37'si hala yardımcı (mesleği olmayan) işçi konumundaydılar (Weigl, 2009, s. 68).

Tablo 28'e göre Avusturya'da yabancıların işgücüne katılım oranı 1980'lerde genel olarak bir miktar artmıştır. Göçmen nüfusun istihdam oranına bakıldığında, Eski Yugoslavya ülkeleri göçmenlerinde 1990'lı yıllarda erkeklerin çalışma oranlarında biraz düşüş olmuştur ancak Türk göçmenlerde oran yaklaşık aynıdır. Türk uyruklu erkeler arasında istihdam oranı aynı dönemde bir miktar artmıştır (1981 yılında %65,7, 1991'de

⁶² Aynı dönemde Yugoslavya'dan gelen göçmenlerin %63,1'i erkelerden ve %36,9'u ise kadınlardan oluşmaktaydı.

%66,1'dir). Türk uyruklu kadınlar ile Eski Yugoslavya ülkelerinden gelen kadınlar için ters bir eğilim söz konusudur. 1991 yılında Eski Yugoslavya ülkelerinden gelen kadınların istihdam oranları beş puan düşerken Türk kadınlarının istihdam oranları 4 puan artmıştır. Yine de 1991 yılında Avusturya'da Eski Yugoslavya'dan gelen kadınların istihdam oranı (%60), Türkiye'den gelen kadınların istihdam oranının (%34) neredeyse iki katıdır. Diğer yabancı göçmen vatandaşlarının yıllara göre erkeler ve kadınlar arasındaki oransallık durumları yaklaşık aynıdır. Buradan hareketle aile birleşimiyle gelen Türk kadınların bir kısmının çalışmaya başladıkları söylenebilir.

Tablo 28:1981 ila 1991 Yıllar arası Avusturya'da Türk, Eski Yugoslavya ve Diğer Göçmen Ülke Vatandaşlarının Cinsiyetlerine göre istihdam Oranları. (Fassmann, Münz, & Seifert, Die Arbeitsmarktposition Ausländische Arbeitskräfte in Deutschland und Österreich, Mitteilung aus der Arbeitsmarkt und Berufsforschung, s. 737)

Cinsiyet	Türk Vatandaşlarının (%) İstihdam Oranı	Eski Yugoslavya Vatandaşlarının (%) İstihdam Oranı	Diğer (Yabancı) Ülke Vatandaşların Oranı (%)
Erkekler			
1981	65,7	78,9	66,2
1991	66,1	75,5	67,8
Kadınlar			
1981	30,3	65,3	45,1
1991	34,3	60,2	45,4

Tablo 29:1988-1993 yılları arası Çalışanların, Avusturya, Türk ve Eski Yugoslav Vatandaşlarının İstihdam Oranları (%) (Fassmann, Münz, & Seifert, Die Arbeitsmarktposition Ausländische Arbeitskräfte in Deutschland und Österreich, Mitteilung aus der Arbeitsmarkt und Berufsforschung, s. 740)

	Türk vatandaşı (%)		Eski Yugoslav Vatandaşı (%)		Avusturya Vatandaşı (%)	
	1988	1993	1988	1993	1988	1993
Birincil Sektör (Tarım, ormancılık vb.)	3	6	1	2	10	9
İkincil Sektör (Madencilik, Enerji, İnşaat vb.)	57	53	41	39	27	24
İnşaat Sektörü	13	18	11	17	8	6
Ticaret ve Ulaşım	10	9	16	14	20	21
Üretimle Bağlı Hizmetler	2	1	1	2	6	8
Tüketici odaklı hizmetler (Turizm, otel, mağaza vb.)	15	16	23	20	8	8
Kamu ve Sosyal Hizmetler	0	2	7	6	19	22

Tablo 29’da Türk uyruklu işçiler ilgili yıllar arasında, çoğunlukla her çalışma alanında var olmaya başlamışlardır. Keza Türk ve Yugoslav göçmenlerin çalıştıkları alanlarda sayısal verilerin yaklaşık aynı olduğu ve bunların arasında pek fazla fark olmadığı ifade edilebilir. Türkleri giderek kamusal alanlarda daha görünür hale gelmeleri, kendileri için iyi bir ivmedir. Türk ve Eski Yugoslavya ülkelerinden gelen vatandaşlar ile yerli vatandaşlar karşılaştırıldığında, yerli halkın her alandaki sayısal verileri göçmenlere göre daha yüksektir.

Tablo 30:1988-1993 yılları arasında Çalışanların, Avusturya, Eski Yugoslavya ve Türk Vatandaşlarının Meslek Durumlarına Göre Oranlar (Fassmann, Münz, & Seifert, Die Arbeitsmarktposition Ausländische Arbeitskräfte in Deutschland und Österreich, Mitteilung aus der Arbeitsmarkt und Berufsforschung, s. 740)

	Türk Vatandaşı (%)		Eski Yugoslavya Vatandaşı (%)		Avusturya Vatandaşı (%)	
	1988	1993	1988	1993	1988	1993
Vasıfsız İşçi	34	48	47	40	6	6
Yarı Vasıflı İşçi	45	28	34	35	12	11
Vasıflı İşçi/Usta	12	18	12	15	22	20
Sözleşmeli Çalışan	8	1	2	4	12	12
Orta ve Üst Düzeyde Çalışanlar	0	2	1	2	16	20
Memur olarak Çalışan	-	-	-	-	19	23
Serbest Meslekte Çalışanlar	1	4	4	4	14	12

Tablo 30’da 1988 yılında Avusturya’daki Eski Yugoslavya ülkelerinden göçüp Avusturya’da çalışanların çoğunluğu vasıfsız işçi statüsünde çalışmaktadır. Bu oran 1993 yılında %7’lik yükselişle %40’ı bulmuştur. 1988’de Türkiye’den göçen ve Avusturya’da çalışanlar arasındaki vasıfsız işçi oranı %34’tür. 1993 yılı verilerinde ise yaklaşık %14 artarak, %48’e yükselmiştir. Eski Yugoslavya göçmenlerinde yarı vasıflı statüsündeki işçilerin oranı her iki yıl için de aynı iken Türk vatandaşlarında 1993 yılında büyük bir düşüşe geçmiştir.

Avusturya vatandaşlarının işçi statülerindeki oransal dağılımı her iki yıl için de sabittir. Sadece memur ve sözleşmeli çalışanların 1993 yılında yükseldiği belirtilebilir. Yerli vatandaşlar, Türk ve Eski Yugoslavya göçmenleriyle karşılaştırıldığında vasıfsız işçi istihdamı dışında diğer iş alanlarındaki çalışma oranları daha yüksektir. Buradan da anlaşılacağı gibi Avusturya yerlilerinin, Türk ve eski Yugoslavya göçmenlerine göre daha yüksek statüdeki meslek alanlarında çalıştıkları görülmektedir.

Tablo 31:1988 ve 1993 Verilerine Göre Zorunlu Eğitimi Tamamlamış olanların Çalıştıkları Meslek Durumları (%) (Fassmann, Münz, & Seifert, Die Arbeitsmarktposition Ausländische Arbeitskräfte in Deutschland und Österreich, Mitteilung aus der Arbeitsmarkt und Berufsforschung, s. 741)

	Türk Vatandaşı		Eski Yugoslavya Vatandaşı		Avusturya Vatandaşı	
	1988	1993	1988	1993	1988	1993
Vasıfsız İşçi	36	48	48	42	8	7
Yarı Vasıflı İşçi	41	30	34	36	16	15
Vasıflı İşçi/Usta	13	19	11	15	29	27
Sözleşmeli İşçi	8	1	3	4	14	15
Orta ve Üst düzeyde Çalışan	1	1	3	3	7	9
Memur Olarak Çalışan	-	-	-	-	13	15
Serbest Meslekte Çalışan	2	2	4	3	14	11

Tablo 31 incelendiğinde temel eğitimi bitirmiş Eski Yugoslavya ülkelerinden gelen göçmenlerin iş gücü piyasasında vasıfsız olarak konumlanması 1988 yılıyla karşılaştırıldığında, 1993 yılına oranla kısmi bir azalış söz konusudur. Türk göçmenlerde ise tersine 12 puan yükseliş olmuştur. Bu iki yıl karşılaştırıldığında her kesimin de çalışanlarının ülkedeki vasıflı işçi statüsündeki payı yükselmiştir. Ancak her ikisindeki oran da %20'nin altında seyretmektedir (1993 yılında Türk vatandaşlarında %19, Eski Yugoslavya vatandaşlarında ise %15'tir). Yine de zorunlu temel eğitimi mezunu yabancı çalışanlar arasında belirli bir sosyo-ekonomik hareketlilik olduğunu göstermektedir. Ancak ağırlıklı olarak mavi yakalı (ağır işler olarak adlandırılan imalat sektörü, montaj, Metal sektörleri vb.) mesleklerde çalışmaktadırlar. Avusturya'da zorunlu eğitim mezunu yabancı çalışanlar daha çok yarı vasıflı veya vasıfsız işçi olarak istihdam edilmektedirler. Bunun sebeplerinden biri Almanca diline hâkim olmamalarıdır, bu durum beyaz yakalı (eğitim, sağlık, hukuk, maliye, memur meslek alanları vb.) mesleklere erişimlerini zorlaştırmaktadır.

Göçmen işçi sayısı her geçen yıl giderek artmıştır. 1989'da 177.945 olan sayı, 1990'da elli binden fazla artarak 235.962'ye yükselmiş ve 1995'de ise 325.194'ü bulmuştur (Weigl, 2009, s. 45). 1995 yılından sonra işçi alımında ikamet ve istihdam alanında düzenlemelerin sıklaştırılmasına rağmen yabancı işçi alımı gerçekleşmeye devam etmiştir. Nitekim yıllara göre çoğalma gözlemlenmektedir. Yükselmenin sebeplerinden biri aile birleşimidir. 1990'ların ortalarında eski Yugoslavya ülkelerinden

ve Türkiye’den gelen göçmenlerin aile fertlerinden, aile birleşimi kapsamında her yıl yaklaşık 10.000 kişi Avusturya’ya gelmiştir. Ancak 1997 yılında ‘entegrasyon paketi’ ve ‘2005 yılında Yabancılar Yasası Paketi’ ile üçüncü ülke vatandaşlarının gelişleri ciddi bir biçimde kısıtlanmıştır, 2006 yılında asgari düzeye indirilmiştir. Aile birleşimiyle gelenler özellikle kadınlar, tekstil endüstrisi ve hizmet sektöründe çalışmışlardır.

1990’ların ortalarında Viyana’da yapılan bir araştırmaya göre göç edenlerin yaklaşık üçte birinin ekonomik nedenlerle geldiği belirtilmiştir (Weigl, 2009, s. 44). Avusturya’nın AB’ye girmesiyle beraber Avusturya’ya daha çok Almanya’dan işçi gelmiştir. Almanya’dan gelenlerin sayısı 2003’de 33.000’iken, 2006’da 55.000’e yükselmiştir. Buna ek olarak Doğu Avrupa’dan gelen göçmenler ve Asya ve Afrika’dan gelenlerin (Bknz. 2.10. Avusturya’nın tanınmamış diğer Göçmen Gruplar) sayısında da yükselme olmuştur.

Avusturya’da yaşayan göçmen işçilerin 2000’li yılların ortalarına doğru iş imkânlarında değişimler olmuştur. İkinci kuşak ebeveynlerin önemli ölçüde daha iyi işlere sahip oldukları, ancak birinci neslin dil bariyeri nedeniyle farklı alanlardaki işgücü piyasasına erişimlerinin sınırlı olduğu ifade edilmiştir. İkinci nesil Almancayı birinci nesle göre (bknz.3.3.3.1 Eğitim Hakkı ve 3.3.3.2. Dil ve Uyum) daha hâkim olduğundan, yüksek pozisyonlarda iş bulma imkânları olabilmektedir, bu bağlamda ikinci nesil daha iyi entegre olma yolundadır (Weigl, 2009, s. 46-7).

Entegrasyon bağlamında göçmenlerin işgücü piyasasında özellikle desteklenmesi gerektiği vurgulanmış, bu bağlamda İş gücü Piyasası Servisi (AMS), Meslek Odası (AK), Avusturya Ticaret Odası (WKO) ve Avusturya Entegrasyon Fonu (ÖİF)⁶³ Türk göçmenlerin Avusturya işgücü piyasasına entegrasyonunda önemli bir rol oynamışlardır. Bu kurumlar göçmenlerin yapmış oldukları özellikle entegrasyonla ilişkili projeleri desteklemiş ve danışmanlık hizmeti vermişlerdir (Alkan, 2018, s. 79).

⁶³ ÖİF, Avusturya Cumhuriyeti’nin bir fonudur. Göçmenlere bilgi sunmakta, atölye çalışmaları ve entegrasyonla ilgili farklı konularda tavsiyeler sunmaktadır. Ayrıca mültecilerin ve göçmenlerin dil entegrasyonu bağlamında dil kursları organize eder veya destekler.

Bauböck Avusturya'ya yabancı işçilerin gelmemesi için kısıtlamalara gidilse de göçmen işçilerin metropol yaşantısının bir parçası olduğuna dikkat çekmektedir. 2001 nüfus sayımı verilerine göre yaklaşık her dört Viyanalıdan biri göçmen geçmişe sahiptir. Öyle ki göçmenler olmadan istihdam dengesi bozulacaktır. Örneğin Viyana'da çalışan hemşirelerin %62'si Avusturya'lı değil, yurtdışı doğumludur (Bauböck & Bernhard, 2003, s. 23).

Avusturya ulusal ve uluslararası sözleşmeler kapsamında; yabancılar için ikinci kuşak ekonomik, sosyal ve kültürel haklar (insanların onurlu yaşama, oturma ve çalışma hakkına vurgu yapmakta) ve üçüncü kuşak kolektif insan hakları bağlamında, birçok sözleşmeye imza atmıştır. Bu sözleşmeler aşağıdaki gibidir:

- Üçüncü kuşak kolektif insan hakları (Kalkınma hakları) kapsamında 1945 tarihli BM'nin 55. maddesinin A ve B bendinde, sosyal ve kültürel haklar (yaşam kalitesinin yükseltilmesine; ekonomik, sosyal ve sağlık alanında olası sorunların çözülmesine vb.),
- BM'nin 1. maddesinin 3. paragrafında (ırk, cinsiyet, dil ve din ayrımı yapılmadan) ekonomik, sosyal ve kültürel haklara,
- Avusturya Cumhuriyeti Uluslararası çalışma Örgütü Sözleşmesi'ni 1947 yılında imzalamış ve bu sözleşmenin 68. maddesinde yabancı vatandaşlarla yerli vatandaşların aynı sağlık sigorta haklarına (sosyal güvende eşit muamele yapılacağı- işsizlik sigortası, emeklilik, sakatlık sigortası vb.) sahip olduğunu belirten antlaşma,
- İHEB'nin 25. maddesinin 1. bendinde de çalışma hayatına atıfta bulunulmuştur,
- 1976 yılında yürürlüğe giren Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin 11. maddesinde de çalışma, sosyal ve güvenlik hakkından bahsedilmektedir,
- Kolektif haklar kapsamında (Kendi Kaderini Tayin Hakkı) 1976 tarihli Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'nin

1. maddesinde çalışma hakkına da (yaşam koşulları ve yaşam düzeyi vb. haklardan) vurgu yapılmıştır,

- Kollektif haklar bağlamında 1986 tarihli Banjul Şartı'nın (bölgesel anlaşma) 22. maddenin 1. bendinde de ekonomik ve sosyal haklara değinilmiştir,
- AİHS'nin 2. ve 4. maddelerinde insanların daha iyi yaşama ve çalışma hayatına dair haklarına yer verilmiştir,
- Avusturya Cumhuriyeti diğer ülkelerle olduğu gibi Türkiye Cumhuriyeti ile de 1969 yılında Sosyal Güvenlik Anlaşması (çalışma hayatı, sosyal sigorta vb.) imzalamıştır.

Yukarıda verilen haklar bağlamında ülkede tanınan azınlık gruplar, yerli halk çerçevesinde görüldüğünden dolayı çalışma hayatında sıkıntılarla nadiren karşılaşmaktadırlar. Türk ve diğer ülke vatandaşları ise azınlık grubu değildir. Yabancı ülke vatandaşları ilk dönemlerde özellikle çalışma veya oturma izni kapsamında zaman zaman büyük sıkıntılar yaşamışlardır. Ancak daha sonraki yıllarda, yabancı işçi sayısının da yükselmesiyle devlet çalışma, oturma, sosyal veya sağlık vb. alanlarında göçmenlere yönelik birçok yasa yürürlüğe koymuştur.

Örneğin ilk dönemlerde gelen yabancı işçiler Raab-Olah Anlaşması (1961) kapsamında en fazla bir yıllığına gelip, daha sonra süresi bitenlerin geri gitmeleri gerekliydi. 1976 yılındaki yabancılar istihdam yasasıyla beraber en az sekiz yıl aralıksız çalışan yabancı işçilere en fazla bir ile iki yıl çalışma hakkı verilmekle beraber, bunun yanı sıra daha önce işçiler istediği işte çalışamazken bu yasa ile istediği işte çalışma hakkı verilmiştir.

Ancak bu durum Türk göçmenlere yönelik istisnai bir uygulamaydı. 1969 yılında Türkiye ile Avusturya arasında yapılan sosyal güvenlik anlaşması kapsamında Türk göçmenler üç yıl bir işte kesintisiz şekilde çalıştıklarında daha sonra istedikleri bir işte çalışma hakkı ediniyorlardı. Daha önceleri yabancı işçi aileleri çocuklarını aile birleşimi kapsamında yanlarında getirmekte zorlanıyorlardı. 1998 yılında yapılan Entegrasyon paketiyle,

aileler eğer Avusturya’da çalışıyorsa ise 19 yaşını doldurmamış çocuklarını ülkeye getirme hakkı edindiler. Aile birleşimi ile gelen çocuklara meslek edinme hakkı verildi. Daha sonra aile birleşimi ile gelecek kişilere birer yıl vize verildi. 2005 Yabancılar yasasının yürürlüğe girmesiyle bu şartlara uyulduğu (herhangi bir suça karışmaması vb.) sürece beş yıl kalıcı oturma vizesi verilmeye başlandı. Ancak Türkiye ile Avusturya arasında yapılan sosyal güvenlik anlaşmasına göre, aile birleşimi yoluyla gelecek çocukların aileleri ülkede üç yıl düzenli çalıştıkları ve de aynı evde oturdukları takdirde çocukları da çalışma ve oturma izni alma (1969 Sosyal güvenlik anlaşması) hakkına sahiptir.

Türkiye ile Avusturya arasında yapılan anlaşmalarda, Türk uyruklu işçilerin Avusturya vatandaşları gibi aynı ücret alma, insani yaşam ve çalışma koşullarına sahip olma, oturma (1. madde 1 ve 2. paragraf), sosyal sigorta, sağlık yardımı alma, iş güvenliği (11. ve 12. madde), vb. (Türkiye-Avusturya sosyal güvenlik anlaşması) konularda hakları vardır. İster vatandaş olsun isterse olmasın Türk vatandaşlarının çalışma veya sosyal bağlamda yerli vatandaş gibi haklara sahip olması gerekir. Ancak haklarını tam olarak bilememelerinden dolayı özellikle birinci nesil arasında, bazen bu hakları kullanamamışlardır. Ayrıca yukarıda da daha önce dikkat çekildiği (bknz.3.3.1.1) gibi göçmenlere vatandaşlık verilmesinin zorlaştırılmış olması, devlet kademelerinde çalışma haklarından yoksun kalmalarına neden olabilmektedir. Keza işçi sendikalarına seçilebilmek için de vatandaşlık şartı olduğundan dolayı bu alanda Türk göçmenler yok denecek kadar azdır.

Türklerin daha fazla yarı vasıflı işçi statüsünde çalıştıkları görülmektedir. Haklarını bilmeme gibi nedenlerden dolayı da iş yeri açma (serbest meslek vb.) ilk nesil arasında daha azdır. Daha sonraki nesillerde bu oran kısmi olarak yükselmiştir. Avusturya’da yaşayan Türk vatandaşlarının dayanağını OKK’den alan hakları zaman zaman göz ardı edilmiştir. Örneğin aile birleşimi ile gelecek vatandaşlardan gelir talep edilmektedir. Ancak OKK anlaşmasına göre aileden biri AB’ye üye ülkelerinin birinde yaşıyorsa, aile fertlerini getirebilme hakkı vardır. Ayrıca, B2 seviyesinde Almanca bilgisi olmayan Türk vatandaşlarına süresiz oturma izni verilmemektedir. Bu durum da OKK kararlarıyla çelişkilidir. Keza Türk vatandaşlarından talep edilen yüksek miktardaki oturma (vize) izni masrafları ile AB üye ülke vatandaşlarına uygulanan masraflar arasında önemli ölçüde tutarsızlık vardır.

Bu gibi durumlarda Türk vatandaşlarının gerekli kurumlara başvuru yapma hakları vardır. Ancak Türk vatandaşları, hukuki bağlamda hak arama süreçlerine genelde ılımlı yaklaşmadıkları, dava sürecinin uzun süreceği düşüncesi içerisinde oldukları ve mahkeme veya diğer masraflar nedeniyle kendi bütçelerini zorlamak istemedikleri için, bu gibi hak arayışı içerisine girmemektedirler. Yukarıda da belirtildiği gibi Avusturya Cumhuriyeti yukarıda geçen ulusal ve uluslararası yasaları onaylamıştır. Ülkedeki Türk ve diğer ülke vatandaşlarının istihdam alanlarında pek fazla yasa ihlali olmamaktadır. Yerli vatandaşlar gibi çalışma hayatı bağlamında her türlü haklara sahiptirler. Ancak daha önce de vurgulandığı gibi hak ihlali olduğunda yabancı vatandaşlar hukuki süreçleri başlatarak haklarını alabilmelerine rağmen, hukuki sürece olumlu baktıkları da söylenemez.

Sonuç olarak 1964 yılında Avusturya ile Türkiye arasında yapılan işgücü göçü anlaşmasıyla gelenlerin çoğunluğu genç erkeklerdir ve ikinci sektörde çalışmışlardır. Sonraki yıllarda az da olsa kamusal alanlar dahil olmak üzere diğer alanlarda varlıklarını göstermeye başlamışlardır. İlk dönemlerde gelenlerin dil hakimiyetleri ve eğitim seviyeleri yeterli olmadığı için sonraki gelenlerle kıyaslandığında daha çok zorlanmışlar ve daha yoğun mesai yaparak çalışmışlardır. Sonraki nesillerin Almanca diline dahi iyi hakim olmaları ve iyi bir eğitim almaları halinde, ağır ve gürültülü işlerden ziyade istedikleri iş alanlarında iş bulabildikleri gözlemlenmiştir. Türk kadınların ev dışı ücretli istihdama katılımı ilk yıllara göre sınırlı düzeyde artmıştır.

3.3.2.2. İstihdam Düzeyleri

Göçmenlerin istihdam düzeyi Avusturyalılara göre daha düşüktür. 2009 yılında göçmenlerin istihdam oranı %64 iken, göçmenlik geçmişi olmayan için bu oran %74'tür. Göçmen gruplar içerisinde ise Türkiye'den gelenlerin istihdam düzeyi %54 ile diğerlerine göre de daha düşüktür. Türk kadınları %39'la Avusturya işgücü piyasasına düşük düzeyde katılım göstermektedir. İşgücü istihdamına katkıların yaş ortalamasına göre düzeyine bakıldığında çoğunlukla 25 ile 45 yaş aralığındadır. Diğer yaş gruplarındaysa (45 ila 64 yaş arası) istihdam oranı daha da düşüktür (Potkanski, Türkische Migrant/- innen in Österreich: Zahlen, Fakten, Einstellungen, 2010, S. 14).

2014 yılı Avusturya İstatistik Kurumunun verilerinde 15-64 yaş grubu arasındaki Türk vatandaşlarının çalışma durumları incelendiğinde, toplam %54,1'nin iş gücüne katıldığı belirtilmektedir. Bu oran erkeklerde %66,5, kadınlarda ise %40,2 seviyesindedir. Avusturya'da doğan ikinci nesil Türk uyruklu kişilerin istihdam oranı ise %59,3 ile birinci nesille göre (%51,5) biraz daha yüksektir. 107.700 çalışan Türk vatandaşlarının meslek durumlarına göre dağılımı ise şöyledir: %55,5'i işçi, %38,7'si memur (veya sözleşmeli memur ve kamu alanlarında hizmetli vb.) ve ancak %5,8'i kendi işyerine (serbest meslek) sahiptir. Eğitim düzeyi açısından çalışanların %66'sı temel zorunlu eğitimi tamamlamışken, %16'si meslek eğitimi veren ortaokulları (BMS), %10'u genel eğitim veren yüksekokulları (AHS) yani meslek eğitimi veren yüksekokulları (BHS, Lise dengi) bitirenlerdir. Üniversiteyi bitirenlerin oranları bulunmamaktadır.

Aynı yıl verilerinde Eski Yugoslavya ülkelerinden (Hırvatistan ve Slovenya hariç) gelen vatandaşların istihdam toplam oranı %63 iken, bu oran erkeklerde %68,8, kadınlarda %60,5 olarak açıklanmıştır. 240.300 kişiden %61,3'ü işçi konumunda, %34,9 memur ve %3,8'i ise kendi işyerinde çalışandır. Çalışanların ise %40'ı zorunlu eğitimi tamamlamıştır, geri kalan %41'i meslek-çıraklık eğitimi ile meslek eğitimi veren ortaokulları, %13'ü genel eğitim veren yüksekokullar ile meslek yüksekokullarını (Lise dengi) ve %6'sı ise üniversiteyi bitirenlerdir. AB üyesi ülke vatandaşlarında istihdam oranı %70'tir. 212.800 kişiden %39,5'i işçi , %50,2'si memur konumunda ve %10,3'ü ise kendi işyerinde çalışanlardır. Çalışanların %17'si zorunlu eğitimi tamamlayanlardır. %40'ı çıraklık eğitimi ile meslek eğitimi veren ortaokulları, %25'i genel eğitim veren yüksekokullar ile meslek yüksekokullarını (Lise dengi) ve %18'i ise üniversiteyi bitirenlerdir. Yerli halkta ise istihdam oranı %71'dir. 3.304.600 kişiden %22,5'i işçi , %63,1'i memur konumunda ve %14,4'ü ise kendi iş yerinde çalışanlardır. Çalışanların %13'ü zorunlu eğitimi, %55'i çıraklık eğitimi ile meslek eğitimi veren ortaokulları, %16'sı genel eğitim veren yüksekokullar ile meslek yüksekokullarını (Lise dengi) ve %16'sı ise Üniversiteyi tamamlayanlardır. Diğer ülke vatandaşlarında istihdam oranı %55'tir (Migration und Integration, Zahlen, Daten, Indikatoren 2015, s. 56-60).

Türkiye'den ve Eski Yugoslavya ülkelerinden gelen göçmenlerle, AB ülkelerinden gelen göçmenler veyerli vatandaşlar karşılaştırıldığında Türk vatandaşlarının istihdam oranları daha çok düşüktür. Türkler arasında temel zorunlu eğitimi bitirenlerin oranı

%66'dır. AB üye ülke vatandaşları ile yerli halkın üniversite bitirme oranları yaklaşık (%18) aynıdır. Bu oran Eski Yugoslavya ülkelerinden gelen göçmenler için %6 ve Türkler için %8'dir. Avusturya yerli halkının memuriyet ve serbest meslekte çalışma oranı yüksektir ve azınlık grupları arasında üçüncü ülke vatandaşlarına göre daha çok beyaz yakalı (doktor, hemşire, memur vb.) meslek gruplarında çalışanlar bulunmaktadır.

2017 yılında Avusturya'da uyruklarına göre ülke vatandaşlarının 15-64 yaş arası istihdam düzeylerini belirten oranlar aşağıdaki gibidir:

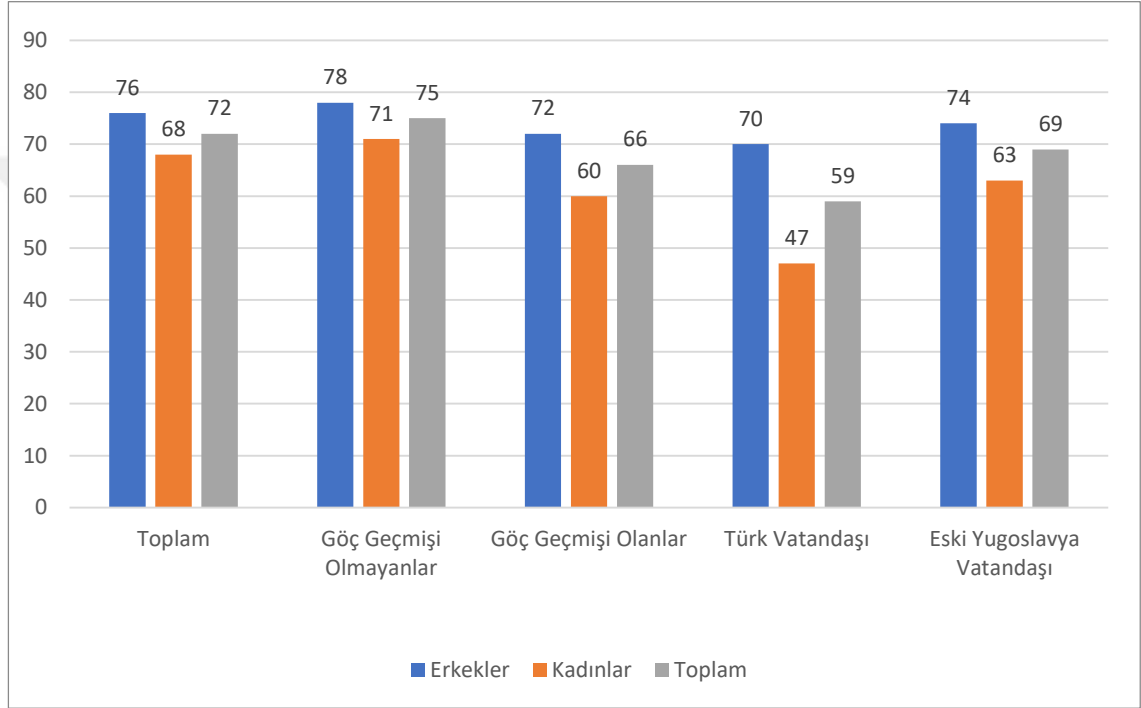
- Türk uyruklu işçilerin istihdam oranı %55,
- Yugoslavya ülkelerinden gelenlerin oranı %66,
- Yerli Avusturyalıların oranı %72,
- AB üyesi ülke vatandaşlarının oranı %73,
- Avusturya'da yaşayan diğer ülke vatandaşlarının (Pakistan, Bosna-Hersek, Kuzey Makedonya, Kosova, Mısır, vb. ülke vatandaşları) oranı %71,
- Afganistan, Suriye ve Iraklı göçmenlerin istihdam oranı %27'dir (Integrationsbericht 2018, s. 49).

Avusturya İstatistik Kurumunun 2020 verilerine göre Türk uyruklu çalışanlarının %56'sı temel (zorunlu) eğitimi bitirmiştir. Bunların %29'u çıraklık eğitimi ile meslek eğitimi veren ortaokulları, %12'si genel eğitim veren yüksekokulları (AHS) ile meslek eğitimi yüksekokullarını tamamlamıştır. Eski Yugoslavya ülkelerinden gelen vatandaşların %29'u zorunlu eğitimi, %44'ü meslek eğitimi veren ortaokulları, %18'i genel eğitim veren yüksekokulları ve meslek eğitim veren yüksek okulları ve %9'u üniversiteyi bitirmiştir. Avusturya⁶⁴ vatandaşlarının %8'i zorunlu eğitimi, %53'ü meslek eğitimi veren ortaokulları, %18'i genel eğitim veren yüksekokulları ve meslek eğitimi veren yüksekokulları, %22'si ise üniversite eğitimini tamamlamıştır (Statistisches Jahrbuch, Migratin und

⁶⁴ AB üye ülke Vatandaşlarının %20'si zorunlu eğitimi, %40'ı meslek eğitimi veren ortaokulları, %23'ü genel eğitim veren yüksekokulları ve meslek eğitimi veren yüksekokulları, %17'si ise üniversite eğitimini tamamlamıştır. Diğer Ülke Vatandaşları (Afganistan, Pakistan, Kosova, Bosna-Hersek, Kuzey Makedonya, Suriye vb.) ise, %31'i zorunlu eğitimi, %17'si meslek eğitimi veren ortaokulları, %16'sı genel eğitim veren yüksekokulları ve meslek eğitimi veren yüksekokulları, %37'si ise üniversite eğitimini tamamlamıştır.

Integration, Zahlen, Daten, Indikatoren, 2021, S. 63). Türk vatandaşları yerli halk, AB üyesi ülkelerin göçmenleri, Eski Yugoslavya ülkelerinden gelmiş olan vatandaşlarla ve diğer ülke vatandaşları ile karşılaştırıldığında, çoğunluğu zorunlu eğitimi bitirenlerdir.

Şekil 1:2020 Yılı İtibar ile Cinsiyetlerine ve Göç Geçmişine Göre İstihdam Oranı (Statistisches Jahrbuch, Migratin und Integration, Zahlen, Daten, Indikatoren, 2021, S. 59)⁶⁵

Not: Göç Geçmiş olan Tüm göçmen vatandaşlarının oranları verilmiştir.

Türk vatandaşlarının durumundaki değişimi anlamak için, 2014 ve 2020 yıllarında zorunlu eğitimi bitirenler karşılaştırıldığında, bu oran %66'dan %56'ya düşmüştür. Çıranklık eğitiminde ise tersine 2014'te %16'lık oran, 2020'de %29'a yükselmiştir. Genel eğitim veren yüksek okullardaki oran ise %10'dan %12'ye çıkmıştır. Buradan hareketle Türklerin giderek eğitime daha fazla önem verdikleri görülmektedir.

AB üyesi ülke Vatandaşlarında istihdam oranı %72 (kadınlarda %66, erkeklerde %79) iken, Suriye, Afganistan ve Irak vatandaşlarında toplam istihdam oranı %37'dir (kadınlarda %17, erkeklerde %51). Diğer ülke vatandaşlarında da bu oran (Bosna-Hersek,

⁶⁵ **Not:** 15 ila 64 yaş arası grup dikkate alınarak veriler incelenmiştir.

Kosova, Makedonya vb.) toplam %58'dir (kadınlarda %52, erkeklerde %64). Diğer ülke vatandaşları ve Türk vatandaşlarının istihdam oranları yaklaşık aynıdır (Statistisches Jahrbuch, Migratin und Integration, Zahlen, Daten, Indikatoren, 2021, S. 59-60)

2020 yılı verilerine göre hazırlanmış Şekil 1'de de görüleceği üzere Türk ve Eski Yugoslavya ülke vatandaşı erkeklerin istihdam oranları yaklaşık aynıdır. Ancak kadınlarda daha önceki yıllarda olduğu gibi fark vardır. Eski Yugoslavya ülkelerinden gelen göçmen kadınların Türklere göre istihdam oranları daha fazladır. Fakat Türk kadınlarının, 2014 yılı verileri ile karşılaştırıldığında istihdam oranları %41'den %47'ye yükselmiştir. Artık Türk kadınları da her geçen yıl istihdamda daha görünür olmaya başlamışlardır. Türk vatandaşlarının yıllara göre istihdam oranları da (2014'te %54, 2020'de %59) %5 artarak yükselişe geçmiştir.

Tablo 32:2021 yılında Avusturya'da Göç Geçmişi Olarak Çalışan Vatandaşların Yüzdeliği (Statistisches Jahrbuch, 2022, S. 59)⁶⁶

	Toplam Çalışan/istihdam Edilen (%)	İşçi Olarak Çalışan (%)	Memur, Sözleşmeli ve Kamuda Hizmetli (%)	Serbest Meslek, Tarım ve Ormancılık	Çırak olarak Çalışan (%)
Genel	4.306.000	22,9	62,7	9,1	2,5
Göç Geçmişi Olmayanlar	3.208.000	18,2	66,4	9,3	2,4
Göç Geçmişi Olanlar	1.098.000	36,7	51,9	8,4	2,7
AB Üye Ülke Vatandaşı	144.200	50,0	42,0	5,3	2,4
Türk Vatandaşı	135.800	48,7	38,4	8,3	4,6
Eski Yugoslavya Vatandaşı	307.100	45,4	46,3	5,0	3,2
Diğer Ülke vatandaşı	188.400	31,3	55,0	9,9	3,8

Tablo 32'de görüleceği üzere göç geçmişi olmayanlar, göç geçmişi olanlara göre daha avantajlıdır ve çoğunlukla memuriyette çalışmaktadırlar. AB, Türk ve eski Yugoslavya ülkelerinden gelen vatandaşlarının çalışmış oldukları meslek alanlarının yüzdelik dilimleri yaklaşık aynıdır. Türk ve Eski Yugoslavya ülkeleri vatandaşları ile diğer ülke

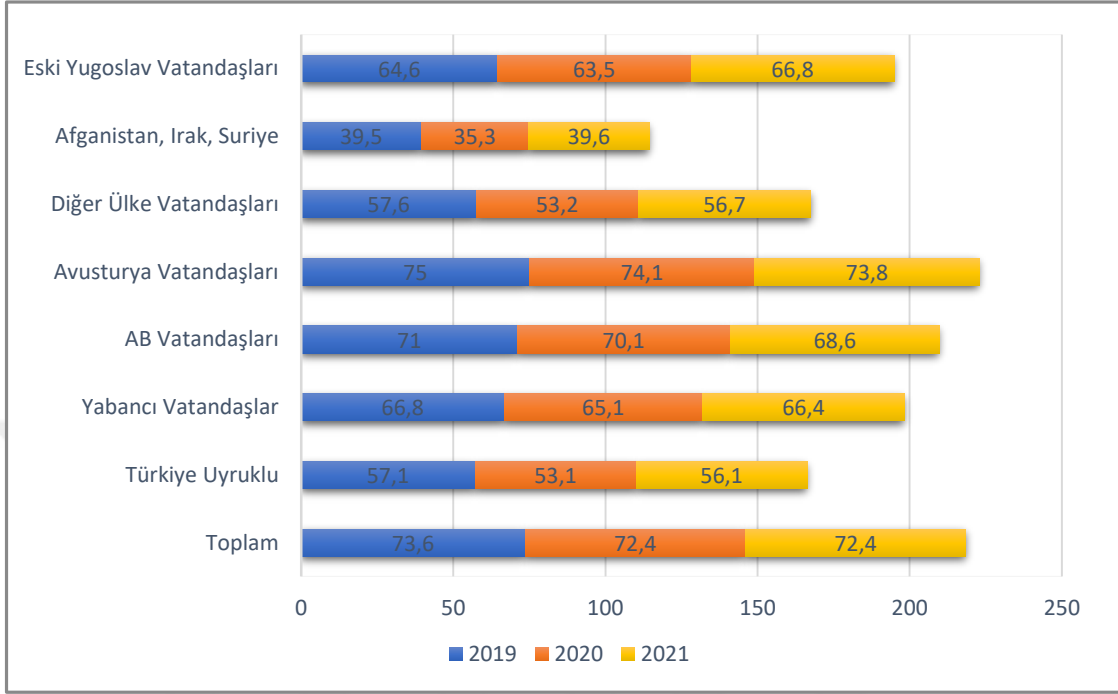
⁶⁶ **Not:** Göç Geçmişi diye adlandırılırken hem Avusturya vatandaşı hem de yabancı vatandaşlar olarak geçmektedir.

göçmen vatandaşları (Afganistan, Suriye, Irak, Kuzey Makedonya, Bosna-Hersek, İran vb.) karşılaştırıldığında, ilkinde işçi olarak çalışanların oranı daha fazladır. Diğer taraftan memur ve serbest meslekte çalışanların oranları ise daha yüksektir. Buradan da anlaşılacağı gibi Avusturya’da Türk vatandaşları hala genellikle işçi olarak (ağır işlerde, inşaat vb.) istihdam edilirken, göçmen kökenli olmayanlarsa (yerli Halk) genellikle beyaz yakalı olarak adlandırdıkları memur, sözleşmeli memur veya serbest mesleklerde istihdam edilmektedir.

Ancak 1990’lı yıllarla 2021 yılı verileri karşılaştırıldığında, 2021 yılında sözleşmeli veya memur olarak çalışanların oranı (%38) yükselmekle beraber, serbest meslekte çalışanların oranında da yükseliş (%8) olmuştur. Avusturya’daki Türk işletme sayısının da yükselişte olduğu ve bunun da kendileri için mutluluk verici olduğu ifade edilebilir, ancak önemli bir gelişme görülmekle beraber yeterli olduğu söylenemez. Bundan dolayı girişimci Türk göçmenler mümkün olduğu kadar desteklenmelidir. Türk uyruklu göçmenlerin beyaz yakalı alandaki istihdamları da artmıştır. Bu düzelmelerin belli başlı nedenleri şunlardır. İlk olarak ikinci nesil, Almanca dilini ve hangi haklara sahip olduklarını birinci nesle göre daha iyi bilmektedir ve gerektiğinde bu yasalar çerçevesinde haklarını aramaktadırlar. İkinci nesilden statüsü daha yüksek, doktor ve hemşire gibi mesleklerde çalışanların sosyal medyada dillendirilmesi olumlu örnek teşkil etmektedir.

2021 yılı göç geçmişi olanların verilerine göre hem Türk uyruklu hem de Türk uyruklu Avusturya vatandaşlarında istihdam oranı %60, eski Yugoslavya ülkelerinden göç geçmişi olanlarda %69,9, AB vatandaşlarında %68,3, Afganistan, Suriye ve Irak vatandaşlarında %38 ve diğer ülke vatandaşlarında istihdam oranı ise %60’tır (Statistisches Jahrbuch, 2022, s. 57).

Şekil 2:2019-2021 Ülke Vatandaşlarına göre İstihdamı Oranı (%) (Statistisches Jahrbuch, 2022, S. 53)⁶⁷

2020 yılında Avusturya’da istihdam oranı 2019 yılına kıyasla %1,7 oranlık düşüşle %72 olmuştur. Şekil 2’de de görüleceği üzere Avusturya’nın yerli vatandaşlarındaki ve AB vatandaşlarındaki istihdam kaybı oranı %0,9’dur. Yabancılarda bu oran %1,7’dir (%66,8’den %65,1’e düşmüştür). Türk vatandaşlarında ise %4’tür. Kovid-19 Pandemi döneminin ilk yılında yabancı vatandaşlarda istihdam kaybı daha fazla olmuştur. Diğer ülke vatandaşları, Türk vatandaşları ile karşılaştırıldığında yaklaşık düşüş oranı yaklaşık (4) aynıdır (Bknz. Şekil 2). Göçmenlerin istihdamda kalma olasılığı Avusturyalıları göre daha düşüktür. 2021 yılında yabancı vatandaşların istihdam oranı %64 iken, göçmen olmayanların (Avusturyalıların) istihdam oranı yaklaşık %74’tür. 2020 yılı itibari ile göçmen geçmişi (yabancı vatandaşlar) olanların istihdam (%65) oranları AB üyesi ülke vatandaşlarının oranlarına (%70) göre de düşüktür. Türk vatandaşlarının istihdam oranları ile diğer ülke vatandaşlarının (Bosna-Hersek, Kuzey Makedonya, İran, Pakistan, Kosova vb.) istihdam oranları yaklaşık aynıdır. Türk göçmenlerin gelmiş oldukları ilk dönemlerde ağır işlerde çalıştıkları görülürken, 2000’li yıllarda daha hafif işlerde ve daha farklı meslek

⁶⁷ Not: 15 ila 64 yaş grubu dikkate alınarak (%) yüzdeler oranlar incelenmiştir.

alanlarında var oldukları gözlemlenmiştir. Türkiye'den göç etmiş olanlar ile eski Yugoslavya ülkeleri göçmenlerinin daha fazla kamu alanlarında çalışmaya başladıkları söylenebilir. Ancak Avusturya'da üçüncü ülke vatandaşları arasında sayısal olarak fazla olmalarına rağmen bunun yeterli olduğu söylenemez.

Karakaş Avusturya'daki ilk kuşak göçmen işçilerin çoğunlukla düşük ücretli ve ağır işlerde çalışmaları nedeniyle, Avusturya'da doğan göçmenlere göre işsizlikten daha fazla etkilendiklerini ve göçmen grupları arasındaki yüksek işsizlik oranının, onların Avusturya toplumuna entegrasyonunu ve halkın göçmenlere yönelik tutumlarını olumsuz yönde etkileyebileceğini vurgulamıştır. Yaşlıların işsizlik sayısındaki artış daha fazla olmakla birlikte, gençler arasında da işsizler çoğalma eğilimindedir. Karakaş yaşlı göçmenlerin işten çıktıktan ya da çıkarıldıktan sonra iş aramaya başladıklarında hem Almanca bilmedikleri hem de yaşlı oldukları için çoğu zaman iş bulamadıklarını belirtmiştir (Karakas, 2008, s. 119-120). Özellikle Türk vatandaşları %16,7'lik işsizlik oranı ile diğer tüm yabancı uyruklulardan daha fazla etkilenmektedir. İşsiz Türk vatandaşlarının %90'ı sadece zorunlu eğitimini tamamlamış insanlardan oluşmaktadır.

1960'larda Avusturya'ya gelen yabancı işçilerin kısa süreler için geldikleri ve iş istihdamlarıyla oturma haklarının belirli bir süre için verilmiş olması nedeniyle aralarında pek fazla işsiz yok idi. İşsiz kalan misafir işçiler kısa sürede evlerine dönmek zorunda kalıyorlardı. 1970'lerde ülkede işsizlik oranı yerli vatandaşlarda %2, yabancı vatandaşlarda %2 ile %3 arasında idi. Bu oranlar diğer Batı Avrupa ülkelerine (%7) göre çok düşüktü. 1985 yılında yerli vatandaşlar (Avusturya vatandaşları) arasında işsizlik oranı %4,9 iken, bu oran yabancılarda biraz daha fazla %5,3 olmuştur. 1990'larda yabancılar arasında işsizlik tekrar artmaya başlamış, oran %6,1'i bulmuştur. Bunun sebebi, Avusturya ile doğu komşuları arasında sınırların açılması sonrası, özellikle Bosna-Hersek'ten mültecilerin gelmesiyle ülkedeki yabancılardan sayıdaki artıştır. Fassmann 1994 yılında yerli nüfus arasında işsizlik oranının %6,3 olduğunu, yabancı nüfus içindeki işsizliğin de %7 olduğunu aktarmaktadır (Fassmann, Münz, & Seifert, Die Arbeitsmarktposition Ausländische Arbeitskräfte in Deutschland und Österreich, Mitteilung aus der Arbeitsmarkt und Berufsforschung, s. 739).

1998 yılında Türk vatandaşlarının %10,8'i (toplam işsizlik %7,5), 2004'te %13,2'si (toplam işsizlik %6,6),⁶⁸ 2010'da ise %13'ü (toplam işsizlik %6,6) işsiz idi (Hahn & Stöger, 50 Jahre Österreichisch-Türkisches Anwerbeabkommen, 2014, s. 50-1). Dolayısıyla Türkler arasında işsizliğin nüfusun bütününe kıyasla daha fazla arttığı açıktı. Ancak bu dönemlerde Türkler arasında Avusturya vatandaşlığına geçenlerin oranının yükselmiş olduğu ve onların aktarılan oranlara dâhil edilmediği de dikkate alınmalıdır.

Karakaş, göçmenler arasındaki işsizlik nedenlerinin çok katmanlı ve son derece karmaşık olduğunu ifade etmektedir. Yüksek işsizlik oranının göçmenlerin belirli istihdam alanlarında yoğunlaşmalarından kaynaklandığını belirtmektedir. Teknolojik değişim ve üretimin yer değiştirmesi, yapısal işsizliğe neden olmuştur. Öte yandan göçmenler inşaat, tarım ve ormancılık gibi mevsimlik işlerde yoğunlaşmış, dolayısıyla dönemsel işsizlik sürekliliği yükselmiştir. Karakaş özellikle Türk vatandaşlarının “%16,7 işsizlik oranı ile diğer tüm yabancı uyruklulardan daha fazla etkilendiklerine dikkat çekmektedir. İşsiz Türk vatandaşlarının %90'ı zorunlu eğitimin ötesinde hiçbir eğitim seviyesine sahip değildirler” (Karakas, 2008, s. 121-2).

2008 yılında Avusturya nüfusunun %12'si yoksulluk riski altındaydı, göçmenlerde bu oran iki katından fazla olup, %26'ya yükselmişti. Türk vatandaşlarında bu oran %45, eski Yugoslavya ülkelerinden gelenlerde ise %17'dir. Monika Potkanski de bu dönemde Türk göçmenlerin çok yüksek oranda yoksulluk riski altında olduğunu vurgulamıştır (Potkanski, Türkische Migrant/- innen in Österreich: Zahlen, Fakten, Einstellungen, 2010, S. 20-1) Türk göçmenler bu zaman diliminde genele göre daha fazla işsiz kalmakla karşı karşıyadır. Net gelirleri olmadığından ve işsizlik fonundan (Alkan, 2018, s. 48)⁶⁹ almış oldukları maaşlar da yüksek olmadığından genellikle yoksulluk sınırı altında yaşamaktadırlar. 2009 yılında göçmenlerin işsizlik oranı %10,2'dir. Bu oran yine Avusturya vatandaşlarında daha düşük (%6,7) seviyededir. Türk vatandaşları arasındaki işsizlik oranı ise %14⁷⁰ civarındadır (Potkanski, Türkische Migrant/- innen in Österreich: Zahlen, Fakten,

⁶⁸ 2007 yılında işsizlik yerli halk arasında %3,9 iken bu oran göçmenlerde %10,8'dir.

⁶⁹ İş Piyasası Hizmeti (Das Arbeitsmarktservice, AMS), Avusturya'da işgücü piyasası politikasının uygulanmasından birinci derecede sorumlu olan kurumdur. İş arayanlar için kurslar ve çıraklık eğitimi gibi işgücü piyasası hizmetinin gerektirdiği nitelik ve kariyer alanında personel yetiştirmekte, işsiz olan kişilerin mevcut giderlerini ve işsizlik sigortası ile işsizlerin geçimini güvence altına almaktadır. Kişinin meslek öğrenmek için kursa gönderildiğinde bunun maliyetini de karşılamaktadır.

⁷⁰ Eski Yugoslav ülkelerinden gelenlerde ise %11,7'dir.

Einstellungen, 2010, S. 16-7). 2014 yılında Avusturya İstatistik Kurumunun verilerine göre ülke genelinde işsizlik %8,4'tür (bir önceki yıla göre 0,8 artmıştır). Üçüncü ülke vatandaşlarının arasındaki işsizlik ise iki katından fazla %20,3'tür. Türkler de işsizlik oranı %17,8'dir. İşsizlerin %30,9'u zorunlu eğitimi bitirenler, %5,2'si çıraklık ve meslek eğitimini tamamlayanlar, %2,3 ise genel eğitim veren yüksekokullar ve meslek yüksekokullarını ve üniversiteyi bitirenleri kapsamaktadır. Ülke genelinde genç işsizlerin oranı %8,7'dir. Bu oran bir önceki yıla göre %0,6 artış anlamına gelir. Üçüncü ülke vatandaşları gençleri arasında ise %23,7'dir. Türkiyeli⁷¹ göçmen gençlerin (15 ile 24 yaş aralığındakiler) işsizlik oranı %10,1'dir (Migration und Integration, Zahlen, Daten, Indikatoren 2015, s. 59).

2017 yılına gelindiğinde Türk göçmenler⁷² arasında işsizlik oranı iki puan artarak %19,9 seviyesine ulaşmıştır. Avusturyalılarda işsizlik %9,1 seviyesine gerilemiştir. Alkan, Türk vatandaşlarının işsiz olma olasılıklarının Avusturyalıların iki katına (Integrationsbericht 2018, s. 56)⁷³ çıktığına dikkat çekmektedir. Bunların %54,3'ü zorunlu eğitimi tamamlayanlar, %5,9'u çıraklık eğitimiyle meslek eğitimi veren ortaokulları bitirenler, %3,5'ini ise genel eğitim veren yüksekokullar ve meslek yüksekokulları ile üniversiteyi bitirenler teşkil etmektedir (Alkan, 2018, s. 31-2). Mesleki beceri ve eğitim seviyesi Türkler arasındaki işsizliğin artma nedenleri arasındadır. Yerli halkla, AB üye ülke vatandaşlarıyla, Hırvatistan, Polonya ve Bulgaristan göçmenleriyle, Eski Yugoslavya ülkeleri vatandaşlarıyla karşılaştırıldığında bu ülkeler arasında en çok işsiz olan grup Türk

⁷¹ 2014 yılı itibariyle, işsizlik oranı eski Yugoslavya ülkeleri göçmenleri arasında %13,2; gençleri arasında %10,3'tür; zorunlu eğitimi bitirenler %36,6, ve meslek yüksekokullarını ve üniversiteyi bitirenlerin oranı %3,8'tir. AB üye ülkelerinden gelen vatandaşların işsizlik oranı %9,9'dur; zorunlu eğitimi bitirenler %28,5, meslek yüksek okulunu ve üniversiteyi bitirenlerin oranı ise %3,1'dir. Diğer ülke vatandaşlarında ise işsizlik %20,3'tür; zorunlu eğitimi bitirenlerin oranı %41,9; meslek yüksek okullarını ve üniversiteyi bitirenlerin oranı ise %6,8'dir.

⁷² Eski Yugoslavya ülkelerinden gelenler için %14,3'tür. %41,4'ü zorunlu eğitimi, %6,6'sı Çıraklık ve Meslek eğitimi veren ortaokulları, %2,9'u ise Genel eğitim veren yüksekokullar ile meslek yüksek okullarını ve üniversiteyi bitirenlerdir. İşsizlik oranı diğer ülke vatandaşları incelendiğinde, bu oran AB üye ülke Vatandaşlarında %10,3'tür. Bunlar arasında %21,8 zorunlu eğitim, %6,2 çıraklık eğitimiyle meslek eğitimi veren ortaokulları bitirenler, %4,8,3 ise genel eğitim veren yüksekokullar ve meslek yüksekokulları ile üniversiteyi bitirenler teşkil etmektedir.

⁷³ 2017 yılı itibariyle, AB üye ülke vatandaşlarında %7,2, Hırvat vatandaşlarında %14,6, Romanyalılarda %12,5, Bulgaristan vatandaşlarında %15,7, Bosna-Herseklielerde %13,2, Polonya vatandaşlarında %11,5, Romanya vatandaşlarında %12,5, Afganistan %34, Iraklılarda %46,4 ve Suriyeli vatandaşlarda ise %61,8'dir. AB vatandaşlarında %7,2

vatandaşlarıdır. Suriye ve Afganistan'dan gelenlerle karşılaştırıldığında ise onlara göre işsizlik daha azdır.

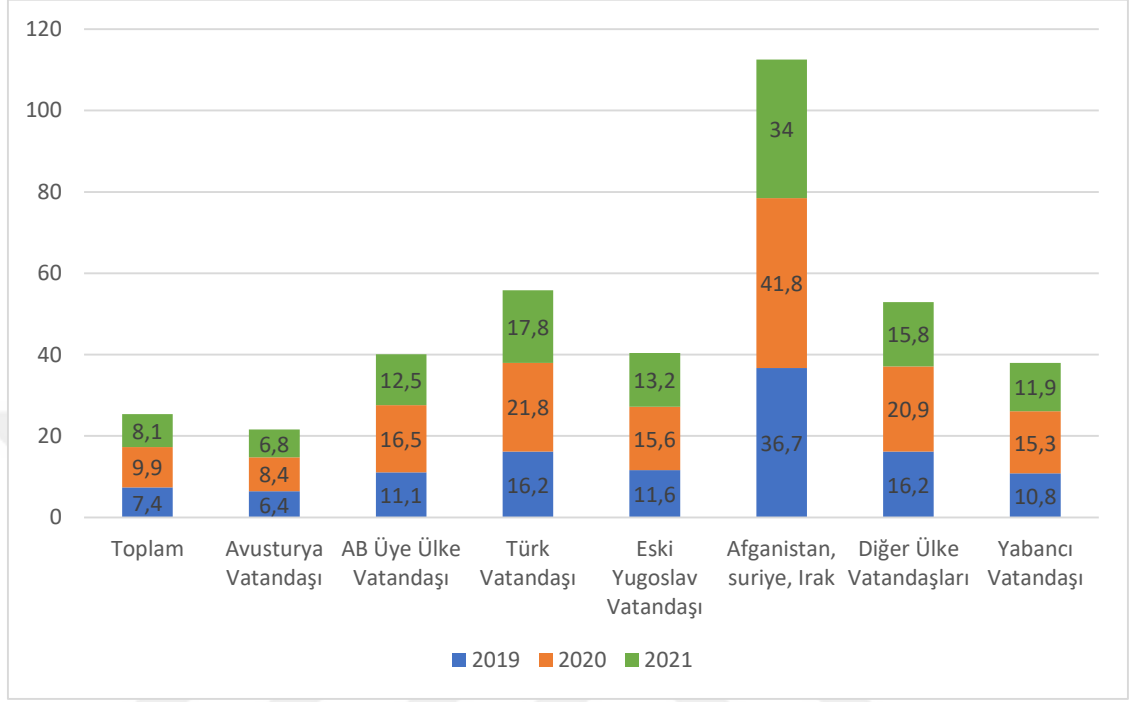
Türk uyruklu işçiler arasında yıllara göre giderek işsizlik oranı yükselmektedir. İlk gelen Türk vatandaşların yaşlanması, işten çıkanların yeniden iş bulamaması, eğitim seviyesinin düşüklüğü bu artışı belli başlı nedenleri teşkil etmektedir. Ayrıca inşaat gibi sezonluk işlerde istihdam ediliyor olmaları da işsizlik oranını yükseltmektedir. Benzer bir durum Eski Yugoslavya ülkeleri göç geçmişi olan vatandaşlarda da söz konusudur.

Tablo 33:2020 yılı İtibari ile Göçmen Vatandaşlarının Uyuşuna ve Eğitimine Göre İşsizlik Oranı (%) (Statistisches Jahrbuch, Migratin und Integration, Zahlen, Daten, Indikatoren, 2021, S. 61)

	Toplam İşsizlik Oranı	Zorunlu eğitim	Meslek eğitimi veren ortaokullar	Genel eğitim veren yüksekokullar ve meslek yüksekokulları	Üniversite
Toplam	10,2	21,2	8,2	7,5	4,4
Avusturya Vatandaşı	8,6	18,6	8,0	6,2	3,5
Yabancı Vatandaşı	15,4	25,1	9,7	12,5	7,6
AB üye Ülke Vatandaşı	15,3	22,5	10,0	10,4	8,9
Eski Yugoslavya Vatandaşı	16,2	21,7	11,2	10,0	5,3
Türk Vatandaşı	23,7	28,7	14,3	13,1	9,5
Afganistan, Suriye ve Irak	41,3	41,3	30,9	42,8	43,1
Diğer Ülke Vatandaşı	22,1	30,4	16,7	20,4	11,9

Tablo 33 incelendiğinde yabancı vatandaşların, eski Yugoslavya, Türk ve diğer ülke (Bosna-Hersek, Kosova, Kuzey Makedonya, Mısır, İran, Pakistan vb.) vatandaşlarının, yerli vatandaşlara göre işsizlik oranları daha yüksektir. Türk vatandaşları arasında sadece zorunlu eğitimi bitirenlerde işsizlik oranları yüksektir. Afganistan, Suriye ve diğer ülke vatandaşlarında hem zorunlu eğitimi hem üniversiteyi tamamlayanlar arasındaki işsizlik oranları oldukça yüksektir Avusturya vatandaşları arasındaysa sadece zorunlu eğitimi bitirenler işsiz kalmıştır.

Şekil 3:2019-2021 Göçmen Ülke Vatandaşlarına göre işsizlik oranı (%) (Statistisches Jahrbuch, 2022, s. 53)

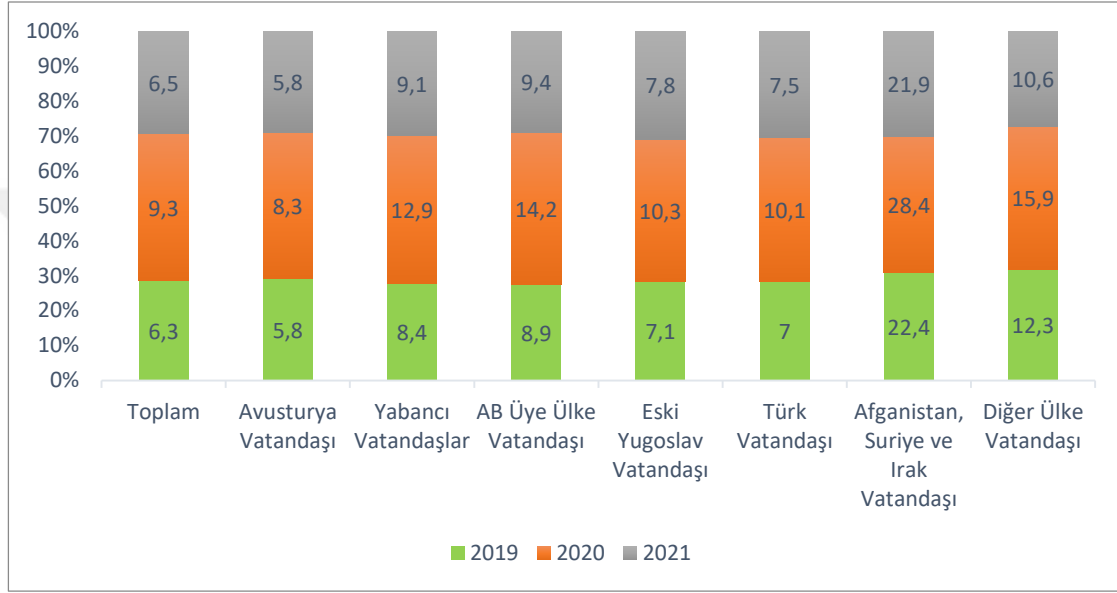

Şekil 3'te gösterildiği üzere Avusturya'daki genel işsizlik 2009 yılında %7,4 iken, 2020'de %9,9'a yükselmiştir. 2020 yılında işsizlikten daha çok ülkede yaşayan yabancı göçmen (AB, Türk ve Eski Yugoslav ülke vatandaşları, diğer ülke vatandaşları) geçmişi olanlar etkilenmiştir. 2020 yılında korona salgını nedeniyle işyerlerinin kapanması ve işten çıkarmalar fazla olmuştur. Yabancılar arasında işsiz kalan daha fazla olmuştur. 2021 yılında ise işsizlikte yabancı kökenli, AB üyesi ülke vatandaşlarında ve yerli vatandaşlar arasında düşüş olmuştur. Avusturya vatandaşları arasında da yıllara göre işsizliğin artmasının nedenlerinden biri ise Avusturya vatandaşlığına geçmiş olan göçmenlerde işsiz sayısının fazla olması gösterilebilir.

AB üye ülke vatandaşları gelmiş olduğu ülkede çalıştıklarını ibraz etmeleri halinde işsizlik fonundan yaklaşık üç ay işsizlik parası alabilmektedir. Bu durum Avusturya vatandaşları için de geçerlidir. Bir Avusturya vatandaşı ülkede çalışıyor ve başka bir AB ülkesine gitmiş ve orada iş bulamamış ise o ülkenin işsizlik fonuna başvuru yaparak üç ay işsizlik fonundan yararlanabilmektedir. Ancak üçüncü ülke vatandaşları için durum farklıdır. Avusturya vatandaşları ve Üçüncü ülke vatandaşları ilk defa işsizlik fonuna başvuru

yapacaksa Avusturya’da en az elli iki hafta çalışması gerekmektedir. Bu durumda işten ayrıldıktan sonra işsizlik fonuna başvuru yapma hakkı vardır (Arbeitsuchende Österreich, 2022).

Şekil 4:2019-2021 Yabancı Ülke Vatandaşlarına Göre Genç İşsizlerin Oranı (Statistisches Jahrbuch, 2022, s. 63)

Şekil 4 incelendiğinde Avusturya’da özellikle AB üyesi olan ülkeleri ve diğer ülke vatandaşlarında genç işsizlik oranının yaklaşık iki katına çıktığı görülebilir, genellikle 2020 yılında gençler arasında işsizlik daha çok yükselmiş, ancak 2021 yılında pandeminin etkisinin azalmasıyla beraber gençler arasındaki işsizlik oranında 2020 yılına göre düşüş olmuştur. Fakat gençler arasında pandemi döneminde en çok etkilenen gruplar, Afganistan, Suriye ve Irak vatandaşları olmuştur. Avusturya halkı içinde genç işsizlerin oranlarında pek fazla yükseliş olmamıştır.

Sonuç olarak misafir göçmenler arasında ilk geldiklerinde işsizlik yok denecek kadar azken 1970’lerin başında işsizlik %2’lerde seyretmeye başlamıştır. 1990’larda %5’e ulaşmış ve bundan sonra da giderek artmıştır. Türk vatandaşları arasında da aynı durum söz konusudur. 1998’de %10 olmuş ve bir daha %10’ların altına hiç düşmemiştir: 2004’te %13, 2007’de %18, 2009’da %14, 2010’da %13 ve 2017’de %19’a çıkmıştır.

İlk dönemlerde istihdam yasasında göçmen işçilere işsizlik parası verilmesi öngörülüyordu. Uzun süre işsiz kalan göçmen işçilerin de oturma ve çalışma vizeleri uzatılmıyor ve geri gönderiliyorlardı. Göçmen işçilerin mücadelelerinin de etkisiyle 1998 yılındaki yabancılar istihdam yasasında bir değişiklik yapıldı; göçmen işçiler işsiz kaldığında vatandaş olup olmadığına bakılmaksızın hem işsizlik fonundan hem de sosyal yardımlardan yararlanabilme hakkı elde ettiler. Bu da ülkede ilk dönemlere göre daha çok işsiz oluşmasına sebep olan etkenlerden biridir. Türk vatandaşları arasında işsizliğin artmasının nedenlerinden birkaçı ise, Türkler arasında özellikle yaşlı nüfusun fazlaşmasıyla bunların işten çıktıktan sonra yaştan dolayı iş bulamamalarıdır. Almanca dilini tam olarak bilmemeleri de başka bir nedendir. İşsizliğe diğer bir etken Türk vatandaşlarının çoğunluğunun hala zorunlu eğitimi bitirenlerden oluşuyor olması ve eğitime pek fazla önem vermemeleridir. Eğitim seviyeleri diğer göçmenlere göre az da olsa düşüktür, bu nedenle ikincil sektörlerde çalışmak (ağır işler) zorunda kalmaktadırlar. Bu gibi işlerde çalışanların, genellikle uzun süreli çalışamamaları da işsizliğe neden olabilmektedir.

Türk göçmenlerin, Yabancılar İstihdam Yasası (1976) ve Türkiye-Avusturya İş Gücü Anlaşmasıyla iş ve sosyal güvence bağlamında (Bundesrecht konsolidiert) elde ettikleri özel bazı hakları mevcuttur. Avusturya Anayasasının 19. maddesinde her azınlık grubu her türlü hakka sahiptir. Yukarıda da vurgulandığı gibi, ekonomik veya sosyal haklar genellikle ikinci ve üçüncü kuşak (kolektif) insan haklarını (çalışma, oturma, yaşam hakları vb.) kapsamaktadır. Yukarıda da ifade edildiği gibi Avusturya ulusal veya uluslararası anlaşmaları (Bknz.3.3.2.1.) imzaladığını deklare etmiştir. Bu bağlamda Avusturya'da yaşayan yabancı ülke vatandaşları çalışma ve oturma iznini elde ettikten ve çalışmaya başladıktan sonra çoğunlukla yerli halkla aynı çalışma haklarına sahip olurlar. Örneğin işsizlik hakkından yararlanabilmesi, istedikleri işte çalışabilme hakkı (Entegrasyon Paketi 1998) veya çalışma sürelerinin uzatılması (Yabancılar yasası 2005) gibi haklar bunlardan birkaçıdır. Yine göçmen işçiler çalışırken veya işsiz iken yerli vatandaş gibi her türlü haklardan (1997 Yabancılar yasası) yararlanabilmektedir. Bu haklar ilk dönemler (1960'lı, 70'li ve 80'li yıllarda) yabancılara verilmemiştir, daha sonra yabancılar iş ve çalışma hakkı alanında veya diğer konularda daha geniş haklar elde etmişlerdir.

Bundan dolayı yukarıda geçen ulusal ve uluslararası yasalar kapsamında, Türk vatandaşlarımızın iş gücü piyasasına erişiminde herhangi bir kısıtlama olmadığı gibi Avusturya vatandaşları gibi her türlü haklara sahip oldukları bilinmektedir. Türk vatandaşlarının çalışma hayatında pek fazla hak ihlallerinin olmadığı, zaman zaman hak ihlalleriyle karşılaşmaların haklarını arayabildikleri, ancak çoğunluğunun bu gibi durumlara maruz kaldıklarında hak arayışı içerisine girmedikleri söylenebilir. Nitekim İstihdam durumu AB üye ülke vatandaşları için de farklıdır. AB vatandaşları, AB ülkelerine giriş ve çıkışta serbest olmakla beraber, herhangi bir AB ülkesinde iş bulduklarında o ülkede oturma izni ve çalışma hakkı elde edebilmektedirler. Bu kapsamda ülkede tanınan azınlık grupları da Avusturya vatandaşı sayıldıklarından dolayı Avusturya vatandaşları ile aynı haklara sahiptir. Avusturya’da çalışma, işsizlik ve oturma vb. konularda sıkıntı yaşamamaktadırlar.

Yerli halk arasında göçmenlere bakış açıları olumlu olmayanlar hala vardır. Bu kişiler, göçmenlerin kamu alanı dışındaki ağır işlerde çalıştırılmaları gerektiği düşüncesindedirler. Ayrıca, üst düzey pozisyonlar için iş başvurusu yapan göçmenlerin, özellikle Türklerin, işe alım prosedürleri daha yavaş işlemekte ya da alakası olmayan nedenlerle işe alınmamaktadırlar. Eğitim olanakların yükseltilmesi, dernekler vs aracılığıyla önyargıların kırılması ve entegrasyonun artırılması ve hak arayışlarının birlik içinde yapılmasıyla bu sorunlarla baş etme yolları açılacak ve daha geniş bir spekturumda istihdam edilme olanakları olacaktır. Çünkü Avusturya hukuk sistemine göre ister göçmen isterse yerli olsun herkes eşit haklara sahiptir. Türk vatandaşlarının çoğunluğu hala yarı vasıflı işçi statüsünde olduğundan dolayı, mesleki yeterliliği olmayan işçiler genellikle işsiz kalmaktadırlar. Bu durumda olanlara meslek edinmeleri için yardımcı olunmalı ve ilgili birimlerden destek alınmalıdır.

3.3.2.3. Gelir Düzeyleri

Ortalama olarak göçmenlerin gelirleri Avusturyalı vatandaşlara göre daha düşüktür. Yoksulluk sınırı altında yaşama oranları daha yüksek olduğu için, sosyal yardımlardan yararlanma imkanları da nispeten daha düşüktür. 2019 yılında, Avusturya vatandaşlarının medyan harcanabilir net geliri (hane halkı yapısına göre ağırlıklandırılmış) 27.749 avrodur, diğer AB/EFTA ülkelerinin vatandaşları 21.977 avrodur, üçüncü ülke vatandaşları-

nınsa 19.090 avrodur. AB'ye 2004 yılından önce üye olan ülkelerin vatandaşları Avusturya vatandaşları ile yaklaşık olarak aynı gelir seviyesindeyken, 2004-2013 yılları arasında AB'ye katılan ülkelerin vatandaşlarının gelir seviyesi önemli ölçüde daha düşüktür (yaklaşık 21.100 avro) ve dolayısıyla Türk vatandaşları ile yaklaşık olarak aynıdır."

Avusturya vatandaşları ile AB vatandaşları arasındaki fark %26'dır. Avusturya vatandaşları ile üçüncü ülke vatandaşları arasındaki fark %45'in biraz üzerindedir. Son on yılın başına kıyasla Avusturyalı ve diğer AB üye ülke vatandaşları arasındaki farkın azalması (2010: %32); Avusturyalı ve üçüncü ülke vatandaşları arasındaki farkın artış göstermesi (2010: %42) anlamına gelmiştir (Integrationsbericht 2021, s. 38-9).

Tablo 34:Avusturya'da Yaşayan Yerli ve Yabancı Vatandaşlarının 2010, 2015 ve 2020 Göre Net Gelirleri (avro) (Statistisches Jahrbuch, 2022, s. 65)

	2010	2015	2020
Toplam	22.026	23.719	27.596
Avusturya Vatandaşı	22.536	24.568	28.708
Yabancı Ülke Vatandaşı	18.386	19.232	23.183
AB Üye Ülke Vatandaşı	17.570	18.444	22.157
Eski Yugoslav Vatandaşı	17.498	19.252	22.844
Türk Vatandaşı	17.527	18.967	22.791
Diğer Ülke Vatandaşı	17.505	17.689	21.160

Tablo 34 verilerinde görüleceğe üzere Avusturya vatandaşlarının AB, Türkiye ve eski Yugoslavya ülkelerinden göçenlere göre gelir durumları daha iyidir. Türklerin gelirlerinde ise 2010'dan 2020'ye doğru bir yükseliş vardır. Diğer ülke vatandaşlarının gelir durumu ise diğer herkese göre daha düşük olmakla beraber yıllara göre yükselme olduğu söylenebilir.

Avusturya'da geçim kaynaklarını güvence altına almaya yönelik farklı yerlerden para yardımları vardır. Bunların bazıları aşağıda sıralanmıştır:

- Sosyal sigorta yardımları, özellikle işsizlik yardımları, hastalık yardımları ve ailelik yardımları,
- Aile Yüğü Eşitleme Fonu'ndan sağlanan yardımlar, özellikle aile yardımı, doğum yardımı ve çocuk bakım yardımı,
- Eyalet yardımları, özellikle uzun süreli bakım yardımı ve konut yardımları;
- Isınma ödenekleri ve sosyal yardımlar,
- Avrupa Birliği'nin tarımsal sübvansiyonlarından çiftçilere ve ormancılara yapılan doğrudan ödemeler,
- AB tarım sübvansiyonlarından çiftçiler ve ormancılara verilen yardımlar (Integrationsbericht 2021, s. 40).

Yoksulluk riski oranları devletin vermiş olduğu bu sosyal yardımlar sayesinde biraz daha düzelmeye başlamıştır. 2020 yılında yetişkinler arasında sosyal yardım almadan yoksulluk riski %18 iken, sosyal yardım aldıktan sonra bu oran %9'a düşmüştür. 18 yaş üstü sosyal yardım almadan önce bu oran %34 iken yardımdan sonraysa %21'e düşmüştür. 2020 yılında AB üye ülke vatandaşları ve üçüncü ülke vatandaşlarının yoksulluk riski Avusturya vatandaşlarına göre daha fazlaydı. AB üye ülke vatandaşlarında yardım almadan önce yoksulluk riski %39 iken sosyal yardımlarla %25'e düşmüştür. Üçüncü ülke vatandaşları arasında %63 iken, sosyal yardımlarla bu oran %45'e düşmüştür. Nitekim 2020 yılı itibari ile Avusturya'da 1,2 milyon insan yoksulluk riskiyle karşı karşıya kalmıştır. Bunlar arasında 670.000 kişi yerli vatandaş, 52.000 kişi vatandaşlığa kabul edilmiş kişiler, 173.000'i AB vatandaşları ve 327.000 kişi de üçüncü ülke vatandaşlarıdır (Integrationsbericht 2021, s. 41). Sonuç olarak göçmen olan ve olmayan haneler Avusturya'nın sosyal yardımlarından farklı oranlarda faydalanmıştır.

2021 yılında yabancı vatandaşlardan sosyal yardım alanların oranları hemen hemen tüm eyaletlerde %45-60 oranında artmıştır, yerli nüfus içerisindeki oranlar da yüksektir. Sosyal yardım alan AB üye ülke vatandaşlarının oranı ortalama %7'dir. Yabancı vatandaşlara sosyal yardım veren eyaletlerdeki oranlara bakıldığında en fazla olan %12'yle Viyana'dır. Sırasıyla Vorarlberg %13, Salzburg ve Tirol %10, Karnten ve Burgenland %7, Niederösterreich %6 oranında sosyal yardım sağlamıştır (Integrationsbericht 2021, s. 42).

Yukarıda da belirtildiği (Bknz.3.3.2.1.) gibi Avusturya Cumhuriyeti çalışma, oturma, yaşam koşulları, ücretler vb. haklar bağlamında farklı yıllarda yapılan ulusal ve uluslararası anlaşmaları onaylamıştır. Nitekim Bölgesel sözleşme niteliğindeki Afrika İnsan ve Halkların Hakları Sözleşmesi'nin [AİHHS (Banjul Şartı)] 14. 15. ve 16. maddelerinde insanların iyi yaşam koşullarına, sağlıklı yaşam ve sosyal güvenlik, ücret ve sosyal yardımlar alma haklarına yer vermiştir. Avusturya Cumhuriyeti yabancı göçmenler için değişik yıllarda farklı yasalar yapmıştır. Yine İHEB'nin 23. maddesinin 2. bendinde herkese eşit iş karşılığında eşit ücret hakkı ve 25. maddenin 1. bendinde de herkese sağlıklı ve iyi bir yaşam hakkı tanınmıştır. Avusturya Hükümeti göçmenler için bazen zorlaştırıcı bazen ise göçmelerin sorunlarına yönelik kolaylaştırıcı yasalar yapmıştır. Bu bağlamda yabancı işçiler sosyal yardım fonundan yararlanma gibi haklar elde etmişlerdir. Ancak sosyal yardım alma hakkını elde edebilmeleri için AB üye ülke vatandaşları, Türk ve diğer ülke vatandaşlarının Avusturya'da en az 5 yıl oturmaları şartı vardır. Bundan dolayı AB üye ülke vatandaşları ve üçüncü ülke vatandaşları oransal olarak daha fazla yoksulluk sınırı altında gözükmektedir. Türkiye ve Avusturya Cumhuriyeti arasında yapılan sosyal güvenlik anlaşmasınının 12. maddenin 3 ve 6. paragrafında ve 13. maddesinin 1 ve 3. paragrafında Türk işçiler sosyal yardım bağlamında ülkede geçerli olan (sosyal yardım) yasaya tabidir ibaresi vardır. Dolayısıyla Avusturya Cumhuriyetinin onaylamış olduğu Ekonomik Sosyal ve Kültürel Anlaşmaların maddelerine riayet ettiği söylenebilir.

Avusturya'da yaşayan Türk vatandaşlarının yaşam koşulları gelmiş oldukları ilk dönemlere göre biraz daha iyileşmiştir. Göreceli iyileşmenin sebeplerinden biri ikinci ve üçüncü kuşağın Almancaya ve ülkenin kanunlarına ilk nesle göre daha fazla vakıf olmalarıdır. Ancak yeni kuşakların meslek edinmeye yönelmemeleri veya eğitim seviyelerini yükseltmemeleri gibi nedenlerden dolayı gelir durumları hala yerli ve diğer AB ülke vatandaşlarına göre çok düşüktür. Yukarıda da aktarıldığı gibi Türk uyruklu işçiler genellikle ikinci sektörde çalışmaktadırlar ve bu alanda çalışanların diğer sektörlere göre gelirleri daha düşüktür.

3.3.2.4. Barınma Sorunu ve Konut Olanakları

Konut-konaklama sorunu önemli konulardan biridir. Avusturyalı şirketler yabancılar istihdam yasasına göre gelen misafir işçilere konaklamak için yer sağlamak zorundaydı. Nitekim nadir de olsa büyük şirketler konut sorununu şirket daireleriyle veya pansiyonlarla çözmüşlerdir. Ancak bu kuralın uygulanıp uygulanmadığı her zaman denetlenmiyordu. Üstelik misafir işçilerden 150 ile 350 şilin talep edenler de vardı (Herburger, 2010, s. 59-60). İşçilerin barındıkları yerler banyonun olmaması, tuvaletlerin dışarıda olması, evlerin oturulabilecek durumda olmaması gibi kötü koşullara sahipti (Höhne, Linden, Seils, & Wiebel, 2014, s. 11). Misafir işçiler de çoğunlukla harcayacakları parayı azaltarak daha fazla para biriktirmek istediklerinden kötü konaklama koşullarına razı geliyorlardı. Birçok işçi memnun değildi ve özellikle ailelerini yanlarına getirdiklerinde sorun yaşıyorlardı (Bergkirchner, 2013, s. 96-7).

1970'lerin başlarına doğru gelen göçmenlerin sayısının artmasıyla barınma büyük bir sorun teşkil etmeye başlamıştır. Bülent Yılmaz gelen göçmenlerin Avusturyalılara (yerlilere) göre daha küçük ve eski yapılı evlerde ve kötü, sağlıksız koşullarda yaşadıklarını ifade etmiştir. Yılmaz, Avusturya vatandaşlığına geçtiklerindeyse ev bulma konusunda daha az sorun yaşadıklarını belirtmektedir. Türk uyruklu işçilere Avusturya'da kaldıkları evlerde kişi başına 20 m²'den daha az bir alan düşmektedir (Avusturya vatandaşı olanlar için ise kişi başına 20-60 m²'dir). Genellikle küçük bir dairede (tek oda, küçük bir mutfak, en fazla 20 m²) birden fazla kişi yaşamaktadır. Çoğunlukla evlerin suyu yoktur binanın içerisinde girişlerdeki suyu binadakiler ortak kullanmaktaydılar (Bülent, 2010, s. 31).

Türk vatandaşlarının yoğun yaşadığı Viyana Eyaletinde Türk uyruklu işçilerin %41'i şirket evlerinde konaklamakta, %31'i başkalarının kiraladığı dairelerde, %13'ü ise birden çok kişinin yaşadığı bir dairede, %3'ü ise sadece kendi kiraladıkları evlerde yaşamışlardır.

Silvia Herburger 1970'lerin başlarında Viyana'ya çalışmaya gelen Türk uyruklu bir işçinin barınma sorununa değinmiştir. Aktardığına göre Metin Bey Viyana'da ilk önce şirket evinde kalmıştır. Küçük bir odada üçü de bekâr olan meslektaşıyla beraber yaşa-

mıştır. Banyo yoktur ve tuvaletler de dışarıda, kat aralarındadır. 1974'te Metin Bey ailesini Avusturya'ya getirmiştir ve şirkete ait iki küçük odada ailesiyle beraber yaşamaya başlamışlardır. Metin bey ailesini getirdikten sonra büyük bir eve çıkmak istemişse de bunu başaramamıştır. Ev bulmanın çok zor olduğunu, ev bulabilmek için aracıya çok yüklü miktarda para vermek gerektiğini belirtmiştir. Kişiler arası çatışmalar, uyku bozuklukları ve bulaşıcı hastalıklar (uyuz, cilt hastalığı, kurt hastalığı, tüberküloz, vb. hastalıklar) gibi sorunlar yaşamışlardır (Herburger, 2010, s. 62).

1980'lerin başlarına doğru aile birleşimiyle ailelerini getirenler de Metin Bey gibi çok zor koşullarda kiralık ev bulmuşlardır. Genellikle çatı ile bodrum katlarında ve barakalarda oturmuşlardır. Kalmış oldukları evlerde yaşam koşulları iyi olmamasına rağmen ortalamanın üzerinde yüksek kira ödemişlerdir. Aracıların bir kısmı işçilere ev kiralayacağım diye para alarak kaybolmuşlardır. Kira tefeciliği ve dolandırıcılığı da artmıştır. Bu gibi vakaların çoğalıp medyada dillendirilmesiyle yöneticiler bir nebze de olsa bu konuya el atmışlardır. Viyana Eyaleti, sayısı az da olsa misafir işçilere ev imkânı sunmaya çalışmıştır. İlk dönemlerde gelen göçmen misafir işçilere belediye veya kooperatif evleri verilmiyordu veya bunlara erişimleri çok zordu, çünkü bu evlerde oturabilmek için Avusturya vatandaşı olmak gerekiyordu. Bu yüzden de Türk uyruklu işçiler genellikle şahıs evlerine yönelmişler ve şahıslar da göçmenlere dairelerini kiraya verirken çok yüksek bir fiyatla vermişlerdir. Türk vatandaşları ev satın almak istemişlerse de katı prosedürlerle karşılaşmışlardır. Avusturya vatandaşı olmaksızın ev almaları zordur (Herburger, 2010, s. 62-3).

Elif Çoşkun da Türk uyruklu işçilerin yaşamış oldukları konutların yaşam koşullarının sağlık açısından da iyi olmadığına dikkat çekmiştir (Coskun, 2021, s. 27-8). 1986'da Türklerin neredeyse yarısı 35m²'den daha küçük dairelerde yaşıyordu "Çoğu oda-mutfak veya oda-mutfak-çok küçük bir odadan oluşan dairelerdir. 1986-1993 yılları arasında dairelerin büyüklüğü artmış olsa da Türklerin çoğu, çoğunlukla aşırı kalabalık olan küçük dairelerde yaşamaya devam etmiştir. 1986 yılında tuvaleti ve suyu olmayan konutların oranı yüzde 20 iken, 1996 yılında bu oran yüzde 6'ya düşmüştür (Kohlbacher & Reeger, 2008, s. 44). Çoşkun 90'lı yıllardan itibaren Türklerin Avusturya vatandaşlığına geçmeleri ile ev almaya ve daha büyük dairelere taşınmaya başladıklarını da vurgulamaktadır. An-

cak özellikle Türk vatandaşlarının kiralık olarak taşındıkları evler çoğunlukla harabe niteliğindedir. Evi tamir etmek için bütün giderleri kendilerinin karşıladıklarını açıklamıştır (Coskun, 2021, s. 37). Göçmenler bu yıllarda ev ya da daire satın almak istediklerinde ağır şartlara tabi idiler, ev alacak kişilerin ilk önce Avusturya vatandaşı olup olmadığına bakılmaktaydı, vatandaş olmayanlarda ise uzun süreli oturumuna bakılıyordu. Bankadan kredi almanın şartları da oldukça ağırdır. Kredi işlemlerini halledebildiklerinde ev satın alabilmekteydiler, fakat almış oldukları evi belirli bir süre (15 yıl) içerisinde satamamakta, satarlarsa da daha çok vergi vermekteydiler. Bu yüzden de Türkler satın almaya olumlu yaklaşmamışlardır. Ayrıca bu şartları yerine getirenlerin sayısı da azdır (Karakas, 2008, s. 43).

2001 yılında Viyana’da şahıs evlerinde kiracı olarak ikamet eden Avusturya vatandaşlarının toplamı 16.769’dır. Oturmuş oldukları ev kategorilerine bakıldığında, bunların içerisinde A kategorisinde oturanlar %72,4, B’de %7,0, C’de %1,5, ve D’de %20,1 oranındadır (Statistik Austria, Wohnen, 2021, s. 35)⁷⁴. Vatandaşlığa geçen diğer göçmen gruplarına bakıldığında bunlar arasında en çok Boşnak ve Sırlar bulunmaktadır. Türklerden Avusturya vatandaşlığına geçenlerin toplam sayısı 29.866’dır. Bunlardan A kategorisinde oturanların oranı %48,1, B’de %11,7, C’de %1,5 ve D’de %38,6’dır (Kohlbacher & Reeger, 2008, s. 45).

Hakan Alexander Karakaş, D Kategorisi bir apartman dairesinde yaşayanların çoğunluğunun topluma iyi entegre olmayacaklarını iddia etmektedir. Avusturya yerli halkının çoğunluğu (%90) A kategorisinde oturmaktadır, bundan dolayı D kategorisinde oturan göçmenler onlarla iletişim kurmakta zorlanmakta ve bu da entegrasyonlarını olumsuz yönde etkilemektedir. Avusturya’da konutlarda ortalama kişi başına düşen alan 46 metredir. Türk vatandaşlarında ortalama kişi başına 23 metrekaredir, barınma maliyetini azaltmaya çalıştıkları için daha küçük konutlarda oturmaktadırlar (Karakas, 2008, s. 40). Konut durumları Avusturya toplumuna ne ölçüde entegre olunduğunun önemli bir göstergesidir.

⁷⁴ Kategori A: Banyo, tuvalet ve merkezi veya bölgesel (kalorifer) ısıtmadan oluşuyor; Kategori B: sadece banyo ve tuvalet, kalorifer yok; Kategori C: sadece tuvalet ve su, banyo ve ısınma (kalorifer) yok; Kategori D: tuvaleti ve su tesisatı olmayanlardır.

Karakas göçmenlerin kötü konutlar için daha fazla para ödediklerini belirtmektedir. Viyana'nın konut piyasası heterojen bir yapıdadır. Farklı erişim koşulları, fiyat düzenlemeleri ve kurumsal yapılar açısından değerlendirildiğinde özel kiralık konutlar, sübvansiyonlu kiralık konutlar, belediye konutları ve ev sahibi tarafından kullanılan apartman daireleri ile evler olmak üzere dört kategori çıkar. Türk hanelerin yaklaşık %75'inde sadece kira sözleşmesi vardır. Herhangi bir mülke sahip olmayan Avusturyalı hanelerde bu rakam yaklaşık %33'tir. Özel konutların kiralanması ağırlıktayken kooperatif veya belediye daireleri daha az kiralanmaktadır. 2007 verilerine göre Türklerin %75'i (özel-şahıs evlerde) kiracıdır, Avusturya vatandaşlarında bu oran %33'tür (Karakas, 2008, s. 41-2).

2006 yılında göçmenlerin barınma sorununa yönelik mücadeleleri sonucunda, kooperatif ve belediye evlerine erişimi Avusturya vatandaşı olmayanlar için de mümkün kılan yasa değişikliği yapılmıştır. Buna göre Avusturya'da belediye evlerine başvuru yapabilmek için vatandaşlık şartı istenmekle beraber, üçüncü ülke vatandaşlarından ise uzun süreli oturma izni olanlar başvuru yapabiliyor. AB vatandaşları ise herhangi bir koşul olmadan yerli vatandaşlar gibi her an başvuru yapabiliyor. Keza on yedi yaşını dolduran bir gencin belediye evlerine başvuru yapma hakkı vardır. Kooperatif evlerine başvuru yapabilmek için de belediye evlerinde geçerli olan şart ve koşullar aranmaktadır. Ancak herkes her an istediği gibi başvuramamaktadır, Viyana'da bu evleri kiralayabilmek için 2 yıl daimî ikamet şartı aranmış, daha sonra bu süre 5 yıla çıkartılmıştır. Diğer eyaletlerde ise böyle bir sınırlama yoktur (Gemeindewohnungen, 2022). Nitekim 2006 yılından sonra özellikle Türk ve Sırp göçmenler arasında bu evlere başvuranların sayısında artış olmuştur. Karakas bu artışın olmasının sebebini, daha ucuz olmalarını sıra, çoğunun banyo, tuvalet ve suyunun olması, ayrıca kişi sayısına göre alan tahsisi yapılmasıyla açıklamıştır (Karakas, 2008, s. 43).

2006 yılından itibaren göç geçmişi olanlara da ev satın alma hakkı verilmiştir. Ancak Avusturya vatandaşı olmayanlardan daha fazla evrak istenmesi ve evrakların verilmesi halinde bile işlemlerin uzun (en az altı ay sürebilmesi) sürmesi ev sahipliğini olumsuz etkilemektedir (Kohlbacher & Reeger, 2008, s. 47). AB üye ülke vatandaşları ev, arsa, daire veya arazi edinmek veya devretmek istediklerinde Avusturya vatandaşları gibi aynı haklara sahiptir. Bu nedenle izin alma prosedüründen muaftırlar. Ancak üçüncü ülke vatandaşlarından ev, arsa, daire veya arazi satın almak isteyenler daha fazla resmi prosedüre

(onay alma süreci) maruz kalmaktadır. Bu resmi prosedürler zaman zaman uzun sürmektedir. Üçüncü ülke vatandaşları ev almak istediğinde resmi prosedürden geçtikten sonra ev veya arsa satın almaya başlayabilirler. Resmi izin alma prosedürü federal eyaletlere göre değişmektedir. Örneğin Tirol eyaletinde mülk edinmek isteyen bir üçüncü ülke vatandaşına izin alma prosedürü gerekirken, Graz eyaletinde izin almalarına gerek yoktur. Viyana eyaletinde ise eşlerden biri Avusturya vatandaşı ise bu resmi izin prosedüründen muaftır (Allgemeines zum Ausländergrunderwerb, 2022). Bundan dolayı, Türk ve diğer uyruklu göçmenlerin ev alırken yerlilere göre daha çok resmi prosedürle karşılaştıkları ve bu izin alma işlemlerinin de uzun sürmesi nedeniyle ev satın almaya olumsuz yaklaştıkları söylenebilir.

2017 yılında Avusturya vatandaşlarının %35'i kiralık dairelerde, %48'i kendi evinde oturken, göç geçmişi olanların %72'si kiralık dairelerde, %23'ü ise kendi evlerinde oturmaktadır. Bu oran AB üye ülke vatandaşlarında kirada oturanlar için %68'iken, kendi evinde oturanlarda %26'dır. Eski Yugoslav vatandaşlarının %75'i kirada, %20'si kendi evlerinde otururken, Türk vatandaşlarının %81'i kirada, %17'si ise kendi evlerinde oturmakta, diğer ülke vatandaşlarında ise kirada oturanların oranı %81, kendi evinde oturanların oranı %15'tir (Migration und Integration, Zahlen, Daten, Indikatoren, 2018, S. 79).

Tablo 35:2017 Avusturya İstatistik Kurumunun Verilerine Göre Avusturya'da Kişi Başına Düşen Ortalama Yaşam/Hane Alanı (m²) (Migration und Integration, Zahlen, Daten, Indikatoren, 2018, s. 79)

M² olarak yaşam alanı			
	Toplam	1. Nesil	2. Nesil
Toplam	45	-	-
Göç Geçmişi Olmayanlar	49	-	-
Göç Geçmişi Olanlar	30	30	37
AB Üye Ülke Vatandaşı	35	33	49
Eski Yugoslav Vatandaşı	26	25	31
Türk Vatandaşı	23	22	26
Diğer Ülke Vatandaşı	26	26	35

Not: Toplam ve göç geçmişi olmayanlar (Yerliler arasında) arasında birinci ve ikinci neslin verileri bulunmamaktadır.

Tablo 35 incelendiğinde AB üye ülke vatandaşları, Eski Yugoslavya, Türkiye ve diğer ülke Vatandaşlarının ikinci nesillerinin metre kare yaşam alanları birinci nesillere göre yükselişe geçmiştir.

2020 Avusturya İstatistik Kurumu'nun verilerine göre Avusturya'da kişi başına düşen ortalama yaşam alanı 45 m²'dir. Göçmen geçmişi olan hanelerde kişi başına ortalama 31m² düşerken, bu oran göçmen olmayan yerli vatandaşlarda 50 m²'dir. Kişi başına düşen en düşük yaşam/oturma alanı 28 m² ile diğer ülke göçmen gruplarının oturma alanlarıdır. Bunlardan eski Yugoslavya göçmenlerinde (AB olmayan ülkeler hariç) oturma/hane kişi başına 28m² iken Türklere kişi başına oturma/hane 23m²'dir (Statistisches Jahrbuch, Migration und Integration, Zahlen, Daten, Indikatoren, 2021, S. 83-4).

2021 yılında Avusturyalıların %35'i kiralık dairelerde, %55'i kendi evlerinde otururken, bu oran AB vatandaşlarında kirada oturanlar için %65'iken, kendi evlerinde oturanlar için %28'dir. Eski Yugoslav vatandaşlarının %73'ü kirada, %23'ü kendi evlerinde otururken, Türk vatandaşlarının %78'i kirada, %20'si ise kendi evlerinde, diğer ülke vatandaşlarında ise kirada oturanların oranı %82, kendi evlerinde oturanların oranı %15'tir (Statistisches Jahrbuch, Migration und Integration, Zahlen, Daten, Indikatoren, 2021, S. 79).

Tablo 36:2021 yılında Göç Geçmişi Olanların Kişi Başına Düşen Ortalama Yaşam/Hane Alanı (m²) (Statistisches Jahrbuch, 2022, s. 79)

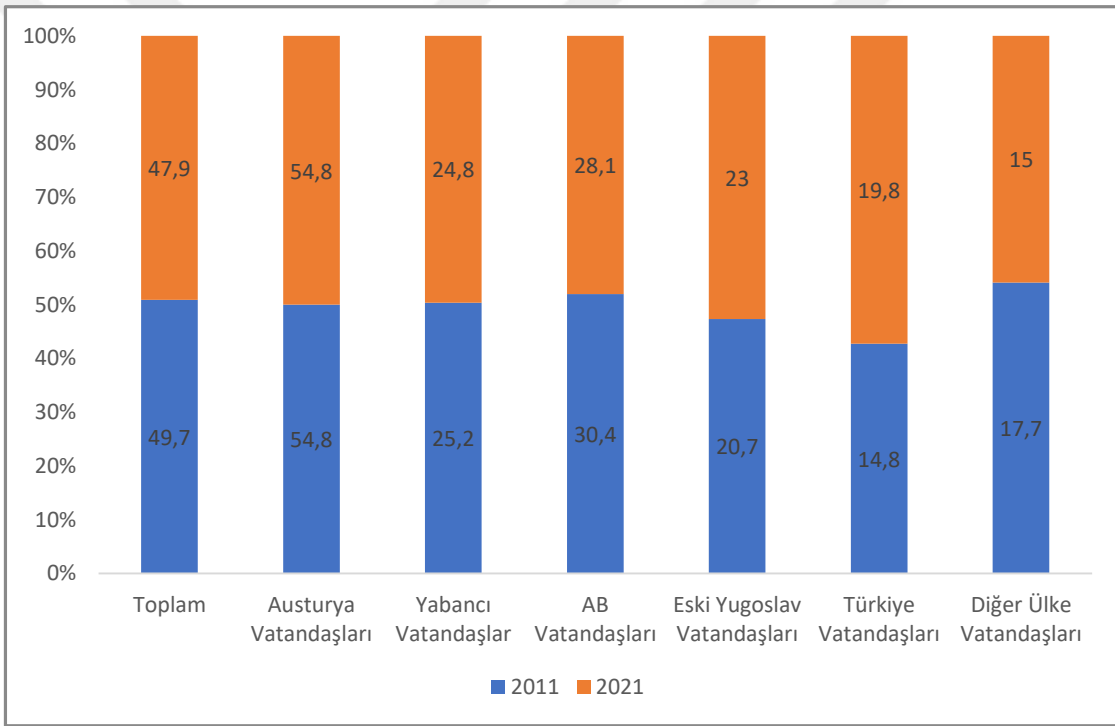
M² olarak yaşam alanı	
Toplam	45
Avusturya Vatandaşı	52
Yabancı Vatandaşı	31
AB Üye Ülke Vatandaşı	35
Eski Yugoslav Vatandaşları	28
Türk Vatandaşı	24
Diğer Ülke Vatandaşı	27
Birinci Nesil	31
İkinci Nesil	37

Ülkedeki göçmenlerde kalış süresi uzadıkça ev alma oranlarında az da olsa yükseliş söz konusudur. Örneğin birinci nesil göçmenlerde ev alma oranı %23'iken, bu oran ikinci nesil göçmenlerde %34'e kadar çıkmıştır (Statistisches Jahrbuch, Migration und Integration, Zahlen, Daten, Indikatoren, 2021, S. 11). Sonuç olarak 2017 ile 2021 yılları karşılaştırıldığında AB, eski Yugoslavya ve Türk Vatandaşlarından yaklaşık %2 ile %3 oranında kendi evinde oturanların sayısında yükselme gerçekleşmiş ve bu ülke vatandaşlarından kirada oturanların sayılarında da yaklaşık %3 düşüş olmuştur. Buradan

da analaşılacağı gibi göç geçmişi olan vatandaşlarda geri dönme düşüncesinin azalmasına paralel olarak, Avusturyada göçmenlerin ev satın alma oranları artmıştır.

Tablo 36'ya göre; AB üye ülke vatandaşları, Türkiye ve eski Yugoslavya göçmenleri ve diğeri ülke vatandaşlarının yıllara göre kişi başına düşen ortalama hane alanlarında yaklaşık %1 ile %3 arası yükselme olmuştur. Yine 2. neslin metre kare olarak daha büyük evlerde yaşamaya başladıkları söylenebilir.

Şekil 5:2011-2021 yılları arasında Ev Sahibi (Satın alma) olan Göç Geçmişi olanlarının oranları (Statistisches Jahrbuch, 2022, s. 77)

Şekil 5 ev alma oranları incelendiğinde; Türkiye, eski Yugoslavya ve diğeri ülke göçmen vatandaşlarının yıllara göre sayılarının arttığı görülmektedir.

Avusturya Cumhuriyeti; ikinci kuşak ve üçüncü kuşak kolektif insan hakları bağlamında:

- 1976 yılında yürürlüğe giren Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin 11. Maddesi olan, yaşam koşulları ve konut hakkı hükümlerine,

- İHEB'in III. Maddesi olan, yaşam ve özgürlük hakkı hükümlerine, ve
- İHEB'in 25. Maddesindeindeki, tüm halkların insan sağlığına uygun yaşam koşullarında yaşamasını içeren ilgili hükümlere imza atmıştır.

Bu çerçevede Avusturya 'da yaşayanların çalışma ve sosyal güvenlik hakkı, eğitim hakkı ve sağlıklı bir yaşam sürme hakkı güvence altına alınmıştır. Kolektif haklar bağlamında Çevre hakkı ilk önce sağlık hakkı kapsamında ortaya çıkmıştır. Stockholm Bildirgesi'nin 1. maddesi sağlıklı bir çevre ve yaşam hakkına vurgu yaparken, Amerikan insan hakları sözleşmesinde, 1988 San Salvador Protokolü'nün 11. maddesinde tüm halkların iyi bir yaşam hakkının var olduğuna dikkat çekilmiştir.

Bölgesel olarak Afrika İnsan ve Halkların Hakları Sözleşmesi'nin [AİHHS (Banjul Şartı)] IV. maddesinde yaşam koşulları hakkına yer verilmiştir. Avusturya Cumhuriyeti yukarıda geçen ulusal ve uluslararası anlaşmaları onaylamıştır. Bu kapsamda Avusturya'da göçmen işçilere yıllara göre oturma, çalışma, barınma bağlamında zaman zaman haklar verilmiştir. İlk dönemde gelen yabancı işçilere en fazla bir yıllığına oturma izni verilirken, yıllara göre yabancı işçiler sayısal olarak çoğalmış ve yabancı işçilerin mücahedeleleri sonucunda bu süre 1993 yılındaki ikamet yasasında uzun süreli çalışanlara iki ile üç yıl oturma iznine dönüştürülmüştür.

Türk vatandaşlarının oturmuş oldukları dairelerde kişi başına ilk dönemlerde 20m² alan düşerken, bu oran eski Yugoslav kökenlilerde 23m² Avusturya vatandaşlarında ise 45m² dir. Dolayısıyla ilk dönemlerde Türk veya diğer ülke vatandaşlarının ev kiralama ve satın alımında büyük sıkıntılar yaşadıkları söylenebilir. Daha sonra yabancı göçmenlerin de konuta erişimleri (2006 yılında) çoğu eyaletlerde biraz daha kolaylaşmıştır. 2006 yılından sonra özellikle Türk ve diğer ülke vatandaşları belediye evlerinde ikamet etmeye başlamışlardır. Türk vatandaşlarının ilk gelmiş oldukları yıllara göre metre kare olarak daha büyük evlerde oturmaya başlamaları açıklanabilir bir olgudur. Avusturya'da kalıcı olduklarını bildiklerinden dolayı genellikle yaşamış oldukları ülkeye yatırım yapmaya başladıkları söylenebilir. Bunun diğer bir sebebi ise ailelerini yanlarına getirmiş olmakla beraber daha geniş ve sağlıklı evler de yaşamak istemeleridir. Diğer bir etken Türk vatandaşlarının çoğunluğu Avusturya vatandaşı olduklarından dolayı kendi evlerini satın

almaya da yönelmişlerdir. Bu bağlamda Avusturya vatandaşı olanlar ev alımı sırasında pek fazla bir prosedürle karşılaşmamaktadır. Dolayısıyla ilk dönemlere göre şuan Türk göçmenlerin özellikle Avusturya vatandaşlığına geçenlerin ev kiralama ve satın almada pek fazla sorun yaşamadıkları söylenebilir. Bu durum diğer göçmenler içinde aynıdır. Türk ve diğer göçmen vatandaşlara Avusturya’da ev, arsa veya daire satın alma bağlamında, Avusturya vatandaşı olsun veya olmasın, ilk yıllara göre kolaylık sağlandığı aşıkardır. Buna rağmen ev, arasa veya daire satın alımında özellikle Avusturya vatandaşı olmayanlar satın alma sürecinde daha uzun prosedürlere maruz kalmaktadır. Bundan dolayı özellikle yabancı vatandaşlar ev, arsa ve mülk edinmeye hala olumsuz yaklaşmaktadırlar.

2010 yılından itibaren Türk göçmenlerin çoğunluğu (%78’i) kiralık dairelerde oturmaktadır ve yaklaşık %20’si ev satın almıştır. Yerli halk ile göçmenlerin gelirleri aynı değildir. Yabancılar istihdam yasası 1998’de, 2006’da ve 2010’da değiştirilerek göçmenlerin ev sorunları mümkün olduğu kadar giderilmeye çalışılmıştır. Buna rağmen Türk vatandaşlarının hala ev alma hakları konusunda tam bir bilgiye sahip olmadıkları söylenebilir.

3.3.3. Kültürel Haklar

Eğitim hakkı, dil-uyum hakkı ve dini haklar, kültürel hak ve özgürlüklerde en fazla ihlallerin yaşandığı, dolayısıyla dünya genelinde azınlıkların mağduriyetlerini en fazla dile getirdikleri hak ve özgürlük bileşenleridir. Avrupa’da yaşayan Türk göçmenler öze- linde ise, dini hak ve özgürlüklerin en fazla gündeme gelen türden hak ve özgürlükler olduğu ifade edilebilir. Bu nedenle dini hak ve özgürlükleri kültürel haklar kapsamı dı- şında ve tek başına ele almak anlaşılabilirliği arttıracaktır.

3.3.3.1. Eğitim Hakkı

İlk gelen Türk göçmenler çocuklarını Avusturya’ya getirmemişlerdir ve geçici ol- dukları için çocukların göçü için planlanma yapılmamıştır. Devlet çocuklarını yanlarında getirmemeleri için göçmen işçilere çocuk parası ödemekteydi. Böylece göçmenlerin ço- cukları kendi ülkelerinde kalmaya devam etmiştir. 1970’lerin ortalarında yurtdışında ya- şayan çocuklar için çocuk parası ödemesi azaltılmıştır. Bu da Avusturya’da çalışan göç-

men işçilerin çocuklarını yanlarına getirmeleri için bir neden olmuştur. Türk uyruklu işçilerin gelen çocuk sayısında, aile birleşimiyle de (özelikle 1980'lerin ortalarına doğru) artış yaşanmıştır. Avusturya'da yaşayan Türklerin çocuklarını da yanlarına getirmeleriyle farklı boyutlarda sorunlar yaşanmaya başlanmıştır. Bu sorunların en önemlilerinden biri ise eğitimidir (Biffel & Rössl, Migration und Integration 2, 2011, s. 13).

İlk dönemlerde gelen misafir işçilerin mesleki nitelikleri işe alımında pek fazla bir rol oynamamıştır. 1974 yılında Viyana'da yapılan bir araştırmaya göre Türk uyruklu işçilerin % 12,7'si hiç okula gitmemiştir. Türklerin % 5,26'sının okul bitirme diploması (zorunlu eğitim) yoktur. Aynı dönemde Türk göçmenlerin %0,5'i meslek eğitimi veren yüksek okullardan (BHS) mezun olmuştur. Bununla birlikte, kadınların eğitim seviyelerinin genel ortlamanın çok altında olduğu vurgulanmıştır (Weigl, 2009, s. 69).

Göçmen çocuklarının sayısında yükselmeye beraber devlet göçmen çocuklarının eğitimine yönelik yavaş yavaş tedbirler almaya başlamıştır. Yabancı işçilerin çocuklarına dil kursları açılmaya başlanmıştır. Bu bağlamda ilk önce 1971/1972 eğitim-öğretim yılında Vorarlberg ve Salzburg Eyaletlerinde Sırp-Hırvatça, Slovence ve Türk çocuklarına da Türkçe dil kursları verilmiştir. 1975/76 eğitim-öğretim yılında Yugoslavya'dan gelen göçmen çocuklara Sırpça, Hırvatça ve Slovence; Türk göçmen çocuklara ise bir yıl sonra, 1976/77 döneminde Viyana Eyaleti dahil olmak üzere Türkçe dersleri verilmiştir (Zloušić, 2010, s. 60-2).

Ana dildeki ek derslerin amacı çocukların ana dillerini ve kendi ülkelerinin temel bilgilerini öğrenmeleridir. Diğer bir amaç da buradaki okul sistemine entegrasyonu hızlandırmaktır, çünkü anadil dersleri, Almancayı da daha iyi kavrayabilmelerini ve ülkenin kültürünü daha iyi tanıyabilmelerini sağlamaktadır (Zloušić, 2010, s. 58). Ayrıca ülkelere döndüklerinde daha kolay entegre olmalarını sağlamaktır.

Anadilde verilecek dersler Karma Komisyonunda yer alan ülkeler tarafından belirlenmiştir (Karakas, 2008, s. 91). Avusturya'ya kendi dillerinde eğitim verecek öğretmenler gelmeye başlamıştır. Yabancı öğretmenlerin atama sorumluluğu da gelmiş oldukları ülkenin milli eğitim bakanlığına bırakılmıştır. Ana dilinde ders veren öğretmenlere Federal Anayasa hukukununun 14. maddesi 6. paragrafı kapsamında eyaletlerin Eğitim Bakanlığı tarafından ödeme yapılmaktadır (Zloušić, 2010, s. 68). Ivana Zloušić bu öğretmenlerin

rotasyon sistemine göre dört ya da beş yıllığına istihdam edildiğini ve bu süre bittikten sonra ülkelerine dönmek zorunda olduklarını belirtmiştir. Bu yüzden Avusturya'da yıllarca öğretmenlik yapanlar ülkelere geri dönmek zorunda kalmışlardır. (Zloušić, 2010, s. 69-70)

Viyana Eyaletinde sınıflara ikinci bir öğretmen de derse girmekle görevlendirilmiş, gerektiğinde küçük gruplar halinde ek dersler (haftalık yaklaşık 6 saat ek Almanca dersi) vermişlerdir. Bir yandan Almanca bilmeyen çocuklara yönelik ek dil dersi telafisi yapılmakta, diğer yandan zaten haftada iki defa sınıfta bütün öğrencilere Almanca dersleri verilmiştir. Böylece göçmen çocuklarının daha iyi Almanca öğrenmesi hedeflenmiştir (Bülent, 2010, s. 60).

Avusturya zorunlu okul yasasına göre okula entegrasyonu teşvik etmek için ayrıca bazı önlemler de alınmıştır. Sosyal ve duygusal yönden zayıf olan çocuklar için danışman öğretmenler, öğrenmede güçlük çeken çocuklara destekleyici ek öğretmenler, psikolojisi bozulan çocuklara psikologlar, dil ve konuşma bozuklukları olan çocuklara terapist öğretmenler, düşük performans gösteren öğrencilere yönelik destekleyici öğretmenler görevlendirilmiştir (Bülent, 2010, s. 61).

1978/79 eğitim-öğretim yılında Türk göçmen çocuklarından 9. sınıfta okulu bırakıp Avusturya'ya gelenlerin oranı %23'tür. Eski Yugoslavya ülkelerinden gelen göçmenlerde ise %18'dir. 1980'lerin başında Viyana'da Türk göçmen çocuklarından Türkiye'de okulunu bitirmeden gelenlerin oranları %43'tür. Eski Yugoslavya ülkeleri göçmenlerindeyse bu oran daha düşüktür (%28). 1980'lerde ve 1990'larda orta ve yüksek okullarda misafir öğrencilerin sayısında da yükseliş vardır. Daha sonraları göçmenlerin eğitim düzeyinin de yükselişe geçtiği belirtilmiştir (Weigl, 2009, s. 71-2).

1980/81 eğitim ve öğretim yılında Avusturya'daki yabancı öğrenci sayısı %2,3'ten 1989/90'da %4,5'e yükselmiştir. Bu oran 1993/94'te %11,2'ye, 2009'daysa %19,9'a yükselmiştir (Biffel & Rössl, Migration und Integration 2, 2011, s. 14). İlerleyen yıllarda daha da artmıştır. Daha yakın zamanlarda farklı ülkelere mültecilerin (Suriye, Afganistan vb.) gelmesiyle özellikle ilköğretim okullarında yabancı öğrenci sayılarında artış olmuştur (Herzog-Punzenberger , 2017, s. 9).

Salzburg’da okula gidecek göçmen çocukların geçici olarak sınıflarının ayrı olması kararlaştırılarak okul öncesi “Bunte sınıfları” oluşturulmuştur. Öncelikle Almanca ve ana dil dersleri verilmiştir. Ancak Türk göçmen çocuklarının çoğunluğu ana dil eğitim hizmetinden yeterli seviyede yararlanamamıştır. Bunların nedenleri arasında Türkçe öğretmen yetersizliği, öğretmenlerin yeterince nitelikli olmaması, eğitim materyalinin azlığı, ders saatlerin az olması, derslerin çoğunlukla öğleden sonra yapılması ve velilerin okullarda ana dilde derslerin verildiğinden haberdar olmamaları sayılabilir (Herburger, 2010, s. 57).

1979 yılında yapılan bir ankette Türk göçmen ailelerin çoğunluğu, çocuklarının 9 yıllık zorunlu eğitimden sonra bir an önce işe başlamaları gerektiğini, sadece %12’lik bir kısmının ise zorunlu eğitimden sonra bir yüksekokula gitmeleri gerektiğini savunmuştur. 1980’lerde Türk göçmen çocukların %10’u özel eğitim veren okula (*sonderschule**) gitmiş ve 1982 yılında ise Türk çocuklarının %23’ü dokuzuncu sınıfa gelmişlerdir (Hahn & Stöger, 50 Jahre Österreichisch-Türkisches Anwerbeabkommen, 2014, s. 41-3).⁷⁵ Benzer bir durum 1990’lardan sonra da devam etmiştir. Türk göçmen çocukları ve gençler daha çok ortaokul ve özel eğitim veren okullara gitmekte fakat yüksekokul türlerindeki okullara (HAK, HAS, GYMNASIUM, ÜNİVERSİTE vb.) giden öğrenci sayılarında düşüş görülmekteydi. Örneğin 1998/99 eğitim ve öğretim yılında Türk göçmen vatandaşların çocuklarının %4,8’i özel eğitim veren okullara gitmiştir, bu oran Avusturya vatandaşlarında dörtte bir oranında daha düşük %1,1dir. 15-24 yaş arası Türk göçmen çocukların ‘eğitime katılım oranı’ Avusturya ortalamasının oldukça altındadır ve özellikle 20 yaşından sonra bu ortalamanın daha düşük olduğu bilinmektedir.

Viyana’da anadili Almanca olmayan ve bir meslek yüksekokuluna devam eden öğrencilerin sayısının 1995/96 ve 2001/02 arasında 4.745’ten 9.332’ye yükseldiği gözlemlenmiştir. Göçmenlerin çoğunluğunun Viyana’da ikamet etmesiyle ilişkili olarak, bu şehirde okul çağında olan çocukların sayısında da artış görülmüştür (Fassmann, 2. Österreichischer Migration und Integrationsbericht.2001-2006 rechtliche Rahmenbedingungen, demografische Entwicklungen, Sozioökonomische Strukturen, 2007, s. 233-4). Ebeveynlerin iyi düzeyde eğitim seviyelerinin olmaması, sosyo-ekonomik şartlar,

⁷⁵ Engeliler veya öğrenme güçlüğü çekenler için özel bir ilkokul ve ortaokul, yaş aralığı 6-15’tir.

okulda yabancıların dışlanmaları ve özellikle birinci ile ikinci kuşağın Almancayı yeterince bilmemesi gibi faktörler yüzünden eğitim hakkına ulaşım sınırlı kalmıştır. Ebeveynler Türkiye'ye dönmeyi düşündüklerinden, odak noktaları çocukların bir an önce para kazanmasını sağlamak olmuştur. Aileler maalesef çocuklarının da kazandıkları paraya ihtiyaç duyduklarını vurgulayarak, Türkiye'ye döndükten sonra orada ikamet edebilecekleri bir daire satın almayı planladıklarını belirtmişlerdir. Eğitim de bu yüzden genellikle ikinci plana atılmış ve çocuklarını işe başlatmışlardır (Karakas, 2008, s. 102).

Tablo 37:1993 yılında Avusturya'da Türk ve Eski Yugoslavya Ülkelerinden Gelen Göçmenlerin Demografik Özellikleri ve Eğitim (%) Durumları (Fassmann, Münz, & Seifert, Die Arbeitsmarktposition Ausländische Arbeitskräfte in Deutschland und Österreich, Mitteilung aus der Arbeitsmarkt und Berufsforschung, s. 736)

	Türk Göçmenler	Eski Yugoslav Ülke Göçmenleri	Toplam Yerleşik Nüfus
Erkek	57,7	53,9	48,3
Kadın	42,3	46,1	51,7
Yaş Dağılımı (14 Yaşına kadar)	38,9	25,1	19,0
15-59 Yaş Arası	60,2	71,7	62,1
60 Yaş ve Yukarısı	1,0	3,2	18,9
Zorunlu Eğitim	94	92	72
Lise, Yüksek Okul ve Meslek Yüksek Okulu	5	7	23
Akademi ve Üniversite Mezunu	1	1	5

1992-93 eğitim-öğretim yılından itibaren uygulanmak üzere temel eğitim esnasında anadilde eğitim imkânı yasallaşmıştır. Aynı şekilde Avusturya zorunlu eğitim yasası kanununa göre okul yaşında olan tüm göçmen çocuklarına da okula gitme zorunluluğu getirilmiştir. Dolayısıyla vatandaş olmayan ama ikamet izni olan göçmen çocuklarının da okula devam etmesi zorunlu hale gelmiştir. Oturma izni olmayanlar da istedikleri takdirde okula devam edebilmiş, ancak onlara zorunluluk getirilmemiştir. Eğitim-öğretim yasasına göre okullarda göçmen çocuklarla, Avusturyalı çocuklar eşit haklara sahiptirler ve okulda Almanca öğrenebilmeleri için ek ders verilmektedir (Bülent, 2010, s. 59). Ana dil eğitimi ise isteğe bağlı bir ders olarak sunulmakta ve ilkökul, ortaokul ve lise öğrencilerine haftada üç ile altı saat arası verilmektedir. Ana dilde eğitim alınabilmesi için en az iki kişiden oluşan öğrenci grubu olması gerekmektedir (Karakas, 2008, s. 92).

Tablo 37’den hareketle Türk ve eski Yugoslavya göçmenlerinde cinsiyet dağılımının ve zorunlu eğitim ile üniversite mezunu oranının aynı olduğu söylenebilir. Her ikisinin de çoğunluğu zorunlu eğitim alanlar oluşturmaktadır. Tablo 38’e göre Avusturya’da Yugoslavya asıllı vatandaşların Türk asıllı vatandaşlara oranla daha eğitilmiş oldukları görülebilmektedir.

Tablo 38:2001 Verilerine Göre Avusturya’da Yugoslavya ve Türk Vatandaşlarının 15 Yaş ve Üstü Eğitim Düzeyi ve Mezun Olanları Sayısı (Weigl, 2009, s. 73)

	Toplam Sayı	Üniversite Mezununu	Üniversite sınavını Kazanan	Meslek Okulları	Çıraklık Eğitimi	Zorunlu Eğitimi
Türkiye	113.089	2.131	4.749	2.145	12.821	91.243
Yugoslavya	298.197	8.522	17.456	13.715	77.144	181.360

2008/2009 yılında 15 yaşında olan ve zorunlu eğitimi bitirenler arasında göç geçmiş olanların çoğunluğu hala Almanyaya tam olarak hâkim olamamıştır. 2009 yılında 25 ile 64 yaş arasındaki Türk göçmenlerin üniversite bitirme oranı %5’tir ve bu oran diğer göçmen gruplarla karşılaştırıldığında (eski Yugoslavya ülkeleri göçmenlerinde %12) son derece düşüktür. Türk göçmenlerin %68,3’ü zorunlu eğitimi bitirdikten sonra eğitimlerine devam etmemektedirler. 2008/2009 eğitim öğretim yılında Türk göçmenlerden ilkokulu bitirenlerin oranı %2,2’dir. Eski Yugoslavya ülkelerinden gelenlerdeyse biraz daha fazla, %4,2’dir. Ortaokulu bitiren Türklerin oranı %3 iken eski Yugoslavya ülkelerinden gelenlerde bu oran %5,3’tür. Özel eğitim okuluna giden Türklerin oranı %5,5’tir, eski Yugoslavya ülkeleri göçmenlerinde bu oran %7,2’dir. Türk göçmenlerden genel eğitim veren yüksekokullara (AHS) gidenlerin oranı %0,4 iken, Eski Yugoslavya göçmelerinde %2’dir. Meslek okuluna giden Türk göçmenlerin oranı %1’dir, eski Yugoslavya ülkelerinden gelen göçmenlerde bu oran %2,9’dur. Meslek Yüksek eğitimi veren ve üniversiteye gidenlerin oranı Türklerde %0,4 iken Eski Yugoslav Kökenlilerde %2,4’tür. AB üye ülke vatandaşları ve Eski Yugoslav göçmen vatandaşlarında meslek yüksekokuluna veya üniversiteye gitme oranları yüksek iken, Eski Yugoslav ve Türk göçmenlerde özel eğitime gidenlerin oranları yüksektir (Potkanski, Türkische Migrant/- innen in Österreich: Zahlen, Fakten, Einstellungen, 2010, s. 12-14).

2017 yılında 25 ile 64 yaş arasında göç geçmişi olanların mezuniyet durumları şöyledir: Türk göçmenlerinin 161.100 kişiden, %57,9'u zorunlu eğitimi, %29,1'i çıraklık eğitimi ve meslek okulunu, %9,5'i meslek yüksekokulunu ve mesleki eğitimi veren okulları, %3,5'i üniversiteyi bitirmiştir. Yugoslav göçmenlerde dağılım şöyledir: 323.300 kişiden, %32,0'si temel eğitimi, %44,2'si çıraklık eğitimiyle meslek okulunu, %16,3'ü meslek yüksekokulu ve mesleki eğitim veren okulları, %7,4'ü üniversiteyi tamamlamıştır. Göç geçmişi olanlara bakıldığında 1.219.500 kişiden %26'si temel eğitimi, %35,5'i meslek eğitimi veren ortaokulları, %18,2'si meslek eğitimi veren yüksekokulları, %21,3'ü de üniversiteleri bitirenlerdir. Göç geçmişi olmayanların dağılımı şöyledir: %10,8'i temel eğitimi, %55,4'ü meslek eğitimi veren ortaokulları, %16,3'ü meslek eğitim veren yüksekokulları ve %18,8'i üniversiteyi bitirmiştir. AB üyesi ülke vatandaşlarının 143.600 kişiden %19,2'sini zorunlu eğitimi, %41,2'sini çıraklık eğitimiyle meslek okulunu, %20,3'ünü meslek yüksekokulu ve mesleki eğitim veren okulları, %19,2'sini ise üniversiteyi bitirenler teşkil etmektedir. Diğer ülke vatandaşlarından 245.200 kişiden %27,5'si zorunlu eğitimi, %17,8'i çıraklık eğitimiyle meslek okulunu, %19,3'ü meslek yüksek okulu ve mesleki eğitim veren okulları, %35,6'sı üniversiteyi tamamlamıştır (Migration und Integration, Zahlen, Daten, Indikatoren, 2018, s. 51). Dolayısıyla 25-64 yaş arasında eski Yugoslavya ülkeleri göçmenlerinde Türk göçmenler ile karşılaştırıldığında çıraklık, yüksek meslek okulu ve üniversiteyi bitirenler daha fazladır.

2008-2009 eğitim-öğretim yılında Avusturya'da 19 ana dilde isteğe bağlı olarak, gerekli sayıda öğrenci katılımı olması durumunda ve okulun da izin vermesi halinde dersler verilmiştir. Arnavutça, Arapça, Boşnakça/Hırvatça/Sırpça (BKS, Boşnalça, Hırvatça ve Sırpça dillerinin kısaltılması olarak adlandırılmaktadır), Bulgarca, Çince, Farsça, Lehçe, Portekizce, Slovakça, İspanyolca, Türkçe, Macarca, Romence, Çeçence, Fransızca, İtalyanca, Peştuca ve Rusça. Bunlardan BKS ve Türkçe en çok öğretilen ve tüm federal eyaletlerde öğretilen tek dillerdir (Zloušić, 2010, s. 56).

2010 yılında 12.140 öğrenciye BKS ve aşağı yukarı aynı sayıda (12.124) öğrenciye de Türkçe dersi verilmiştir. 19 ana dil desteği tek çatı altında MUZU (*Muttersprachlicher Zusatzunterricht* -ek anadil dersleri) olarak adlandırılmaktadır. MUZU öğretmenlerinin %58'i ilkokullarda, %50'si ortaokullarda ve %25'i karma kurslarda çalışmaktadır (Bülent,

2010, s. 58). MUZU dersine giden yabancı çocuklarda yıllara göre yükseliş vardır. Toplam öğrenci sayısı içerisindeki oranı %30,4'tür (bir önceki yıla göre %0,9 artmıştır). En çok yükselen eyaletler arasında olan Viyana'da bu oran %39,5'tir (%1,8 artmıştır), Kärnten'de ise %23,7'dir (%3,4 artmıştır) (Bülent, 2010, s. 58).

Velilerin okul yönetimi ile irtibata geçmeleri halinde, çocuklar ana dil dersleri alabilmektedir. Okul başlangıcında ana dil kursuna kaydolan öğrencinin yıl boyu derse katılma zorunluluğu vardır. Ana dil öğretmenleri diğer sınıf öğretmenleri gibi gerekli görüldüğü takdirde, dersleri nasıl işlendiklerine dair okul yönetimi tarafından kontrol edilebilirler. Ana dilde ders verme yöntemi haftada bir kez olmak üzere en az iki ders saati kurs şeklindedir. (Bundesministerium Bildung, Wissenschaft und Forschung, 2022). Okul yönetiminin uygun gördüğü hallerde, eğer bir sınıfta ana dili aynı olan öğrenci sayısı fazla ise, ana dil öğretmeni o sınıfın öğretmeni ile beraber aynı sınıfta bulunabilmekte ve o dilde çocuklara ilave anlatım yapabilmektedir. Böylece çocuklara herhangi bir konuyu dil bariyeri nedeniyle anlamadıkları zaman anadillerinde yardımcı olunmaktadır. Okul müfredatına ve okul türüne göre gerekli görüldüğü takdirde iki dilli olan çocuklar haftada daha fazla kendi dillerinde ders alabilmektedirler. Neticede, Almanca dışında bir ana dili olan tüm öğrenciler aileleri istedikleri takdirde ve okul yönetiminin de onaylanması ile dil kursuna/dersine katılma hakkına sahiptirler.

Böylece öğrenciler kendilerini ana dillerinde sözlü ve yazılı olarak ifade etme becerilerini daha da geliştirebilmektedirler. Okuma ve yazmayı öğrenebilmekte ve yazılı dil bilgilerini derinleştirebilmektedirler. Ana dillerinde kitap okuyabilme ve metin yazabilmeyi öğrenebilirler. Bu sayede diğer dilleri de öğrenmelerine yardımcı olan öğrenme stratejileri edinirler ve bilgilerini genişletirler. Anadil dersleri kelime haznelerini geliştirmelerini sağlar. Dersler ülkeleri hakkında bilgi sahibi olma fırsatı da sunmakta ve böylece yaşadıkları kültürle daha iyi ilişkilenebilmelerine yardımcı olmaktadır. Ancak çoğu zaman ana dil dersleri öğleden sonra verilmekte, bu da katılımı olumsuz etkilemektedir. Özellikle diğer eyaletlere göre Viyana'da göçmen öğrencilerin fazla olmasına rağmen, velilerin okullarda ana dilde derslerin verildiğine dair bilgi sahibi olmamaları, okul idarelerinin bazılarının bu hakkı uygulamaya sokmamaları ve üst mercilerin bu konuda araştırma yapmamaları gibi nedenlerle dil dersleri açılmamaktadır (Schule Mehrsprachig).

Ayrıca, iki dilli eğitim uygulamasında çocukların Türkçe derslerinden bunaldığı, ana dil öğretmenlerinden iyi verim alınamadığını gibi çeşitli şikayetler de söz konusu olmaktadır. Yılmaz onca yıl geçmesine rağmen Türkçe derslerinin planlı bir çerçevede verilemediğine ve okul dışında ya da Sivil Toplum Kuruluşlarında anadilde eğitim hakkında yeterli düzeyde bilgilendirme yapılmadığına da dikkat çekmektedir (Bülent, 2010, s. 63-4). Çocukların ana dillerini yeterli seviyede öğrenememeleri Almancayı da tam kavrayamamalarına yol açabilmektedir. Çünkü Türk çocukların önemli bir kısmının okul öncesi ve okul sırasında aile ve sosyal çevresinde yeterli düzeyde Almanca dil hâkimiyeti yoktur. Aileler ödevlerine yardımcı olamamaktadırlar. Yılmaz'ın da dikkat çektiği gibi çocuklar genellikle Türkçe televizyon kanallarını seyretmekte, Alman arkadaş edinmemekte, çoğunlukla da yine Türk kökenli insanlarla sosyalleşmektedirler. Almanca sadece okuldaki dil olunca Almancaları yeterli düzeyde gelişmemektedir. Bu sosyal alandaki yetersizliği de okuldaki dil sistemi ile telafi edememektedirler. Türk çocukların dil yetersizliği, özel eğitim okuluna gönderilmelerinin bir nedeni olarak da gösterilmektedir ki kayıtlarda artış söz konusudur. Yılmaz ayrıca göçmenlerin dile tam hâkim olamadıklarından dolayı iş yerlerinde, hastanede, alışverişte, kamu kurumunda vb. yerlerde iletişimde sıkıntı yaşadıkları ve bu iletişim sıkıntısının da hem Almancayı hem de kendi anadillerini geliştirmelerini engellediğini vurgulamaktadır. Dil yetersizlikleri de kariyer gelişim fırsatlarını olumsuz yönde etkilemektedir. Almancalarındaki yetersizliklerle beraber Türk öğrencilerin çoğunluğu temel zorunlu eğitimi bitirme karnesi alarak yüksek okullara devam etmektedirler ve bunların çoğunluğu meslek eğitimi de almamakta, meslek eğitimi fırsatlarından yararlanmamaktadırlar (Bülent, 2010, s. 64-5).

2017 yılında Türk vatandaşlarının Almanca dilini konuşma yetkinliği ise şöyledir: %6,8'i kendi dili gibi Almancayı konuşabilmektedir. %9,7'si neredeyse ana dili gibi ve %23,9'u ileri seviyede konuşabilmektedir. %35,2'si ortalama seviyede konuşurken %23,8'u ise daha az bilmektedir. Eski Yugoslavya ülkelerinden gelen göçmenlerde ise (Hırvatlar hariç) %6,6'sı Almancayı ana dili gibi, %22,9'u neredeyse kendi ana dili gibi, %27,1'i ileri seviyede, %30'u ortalama, %11,9'u ise daha az düzeyde konuşabilmektedir (Alkan, 2018, s. 34). Her iki göçmen grubun da Almanca bilme seviyeleri neredeyse aynıdır. Sadece az biliyor seviyesinde Türk vatandaşları iki kat fazladır.

2018/19 eğitim-öğretim yılında 29 ana dilde ders verilmiştir. (Schule Mehrsprachige, Sprachensteckbriefe) Avusturya genelinde 31.173 öğrenciye 418 öğretmen ana dilde ders vermektedir. Öğrencilerin ve öğretmenlerin çoğunluğu Viyana Eyaletinde olmak üzere sırasıyla Oberösterreich, Niederösterreich, Vorarlberg, Steiermark, Tirol ve Salzburg bölgelerine gelmektedir. Ana dil dersleri ilkokullarda, ortaokullarda, politeknikte, özel eğitim veren ve genel eğitim veren yüksekokullarda verilmektedir (Gouma, 2018/19, s. 7-9).

2018/2019 yılında 149 öğretmenin 12.636 öğrencisi vardır. BKS dillerini veren 122 öğretmenin 8.870 öğrencisi, otuz iki Arapça öğretmenin 3.129 öğrencisi, yirmi iki Arnavut öğretmenin de 1.651 öğrencisi vardır. En düşük rakamlar ise Bulgarca dersindedir. Dört öğretmenin 269 öğrencisi vardır. İki tane Fransızca öğretmenin kırk iki öğrencisi, iki İtalyan öğretmenin otuz yedi öğrencisi bulunmaktadır (Gouma, 2018/19, s. 12).

2018/2019 eğitim-öğretim yılında 149 Türkçe öğretmenin doksan biri Viyana’da, on dördü Vorarlberg’te, on dördü Oberösterreich, dokuzu Niederösterreich’te, sekizi Tirol’de, yedisi Salzburg’da, dördü Steiermark’ta ve ikisi Burgenland Eyaletinde görev yapmaktadır. Sadece Kärnten Eyaleti’nde Türkçe öğretmeni yoktur (Gouma, 2018/19, s. 16). Türkçe eğitim alan öğrencilerin sayısı 12.636’ıdır. Bunların 6.674’ü Viyana’da, 1.600’ü Vorarlberg’de, 1.290’ı Oberösterreich’te, 1.009’u Niederösterreich’te, 938’i Tirol’da, 600’ü Salzburg’da, 413’ü Steiermark’ta ve 112’si Burgenland’te Türkçe derslerine katılmaktadırlar (Gouma, 2018/19, s. 18). Bunların okul türlerine bakıldığında 10.085’i ilkokulda, 2.100’ü ortaokullarda, 229’u özel eğitim veren okullarda, 80’i yüksek okul ve liselerde, 72’si politeknik ve 70’i genel eğitim veren AHS’lerdedir (Gouma, 2018/19, s. 24).

Okul öncesi eğitim özellikle göçmen geçmişi olan çocuklar için büyük önem taşısa da bu konu, kamuoyunda ve politikacılar nezdinde pek fazla gündeme getirilmemiştir. İstatistiklere göre yabancı çocukların son yıllarda anaokuluna gidişlerinde artış olmuştur. Ancak bunun sayısal olarak yeterli olduğunu söylemek güçtür. Kahtrin Ramsauer göçmen ailelerin çocuklarını okul öncesi eğitime göndermeyenlerin ağırlıklı olarak düşük gelirli ve eğitim seviyesi düşük olan ailelerden oluştuğuna dikkat çekmiştir. Ramsauer okulda Eski Yugoslavya ülkelerinden gelen çocukların Türk çocuklara oranla daha iyi Almanca konuştuğunu aktarmıştır (Ramsauer, 2011, s. 9).

Avusturya’da yıllardır kreş ve anaokullarının zorunlu eğitime dâhil edilmesi tartışılmaktadır, çünkü maliyetlerin yüksek olması göçmen çocuklarının buralara gitmelerinin önünde önemli bir engeldir. Göçmen çocukların okula başlamadan önce herhangi bir eğitim almadan direkt ilkokula başlaması ise çocukların Almanca yeterliliği konusunda zorlanmalarına neden olmaktadır. Çocuklar sınıf geçmede zorlanmakta ve özel eğitim veren okullara teşvik edilmektedir.

2016 yılında Vorarlberg Eyaletinde 4 ile 5 yaşındaki çocukların anaokulundan ilkokula geçişlerini kolaylaştırmak için “dil kümesi” (*Sprachcluster*) adı altında birçok proje başlatılmıştır. Bu projenin amacı göçmen çocuklarına iki dilli pedagoglar eşliğinde okul öncesinde Almanca dili öğretilmesidir. Proje profesyonel ekipler tarafından yürütülmüş ve yaygın bir şekilde duyurularak ebeveynlerin daha fazla bilgi sahibi olmasına çalışılmıştır. Ayrıca göçmen geçmişine sahip olanların (özellikle de Avusturya’da doğup Almanca diline hâkim olanların) pedagojik mesleklere kazandırılması ve göçmen çocuklara katkılarının artırılması hedeflenmiştir. Hükümet 2017 yılında çocuklara ilkokul öncesinde bir yıl anaokuluna gitme zorunluğu getirmiştir. Nitekim Avusturya’da yaşayan göçmen ailelerin çocukları 5 yaşında anaokulunda ücretsiz eğitim almaktadır. Türk çocuklarının çoğunluğu anaokullarına gitmiştir (Poller, 2015, s. 40-1) Bu da ilkokul öncesi Almanca yeterliliğini arttırmıştır.

2020 yılı itibariyle devlet üniversitelerine giden Türk göçmenlerin sayısı 2.318’dir. Bu sayı 2010 yılına oranla biraz daha yüksektir (2.550 kişi). 2020 yılında Eski Yugoslavya ülkeleri göçmenlerinde üniversiteye gidenlerin sayısı 5.771’dir. 2010 yılında AB üyesi vatandaşlarda bu sayı 3871 iken 2020 yılında 5681 olmuştur. Afganistan, Suriye ve Irak Vatandaşlarında 2010 yılında bu sayı 146 iken 2020 yılında 675 olmuş ve diğer ülke (Bosna-Hersek, Kosova, Kuzey Makedonya, Pakistan, Mısır vb.) vatandaşlarında ise 2010 yılında 7.634 iken 2020 yılında 12.143’e yükselmiştir (Statistisches Jahrbuch, Migration und Integration, Zahlen, Daten, Indikatoren, 2021, S. 49-51).

2021 yılı itibariyle devlet üniversitelerine giden Türk göçmenlerin sayısı 2.190’dır. Eski Yugoslavya ülkeleri göçmenlerinde 5.637, AB’ye üye ülke Vatandaşlarında 5.637 ve diğer ülke vatandaşlarında ise bu sayı 11.969 olmuştur (Statistisches Jahrbuch, 2022, s. 49).

2020 yılında Okul öncesi eğitim kurumlarına giden göçmen çocukların onda üçü Almanca bilmemektedir. Aynı yıl göçmen çocuklarından anaokuluna gidenlerin oranı %32'dir. %35'i okuldan sonra özel ders almaktadır. %32'si de kreşe gidenlerdendir. Nitekim okul öncesi eğitime giden 4 ve 5 yaşındaki göçmen çocuklarının yaklaşık %73'i iki dillidir. Türkçe konuşanların oranı %5,7, BSK konuşanların oranı %5,5, Romence konuşanların oranı %2,2 ve Almanca konuşanların oranı ise %72,6'dır (Statistisches Jahrbuch, Migratin und Integration, Zahlen, Daten, Indikatoren, 2021, s. 46-7). 2021 yılında okul öncesi eğitime giden 4 ve 5 yaşındaki göçmen çocuklardan Türkçe konuşanların oranı %5,5, BSK konuşanların oranı %5,7, Romence konuşanların oranı %2,2, Macarca %1,3; Slovakça %0,7 ve Almanca konuşanların oranı ise %71,5'tir (Statistisches Jahrbuch, 2022, s. 45).

Tablo 39:2021 yılı İtibari ile Göç Geçmiş Olan 25 İla 64 Yaş Grubu Arasındaki Nüfusun Uyuğuna Göre Eğitim Düzeyleri (%) (Statistisches Jahrbuch, 2022, s. 51)

	Toplam	Zorunlu Eğitim	Meslek Eğitimi veren Ortaokullar	Genel Eğitim veren Yüksek Okullar	Meslek ağırlıklı Yüksek okullar ve Üniversite
Toplam Göçmenler	1.380.800	23,6	33,1	19,5	23,8
AB Üye Ülke Vatandaşı	175.300	20,9	35,0	25,0	19,1
Eski Yugoslav Vatandaşı	370.300	26,5	45,0	17,4	11,0
Türk Vatandaşı	177.100	52,3	30,3	10,6	6,8
Diğer Ülke Vatandaşı	275.500	28,6	16,9	19,2	35,4

Not: Tablo 39'daki Türk vatandaşlarına hem Türk uyruklu hem de Türk uyruklu Avusturya vatandaşları dahildir.

Türk göçmenler arasında devlet üniversitesine gidenlerin sayısında yıllara göre düşüş olurken eski Yugoslavya, AB'ye üye ülke ve diğer ülke vatandaşlarında 2020 yılında yükseliş olmuştur. Ancak hem Türk uyruklular hem de Türk uyruklu Avusturya vatandaşları birlikte düşünüldüğünde, bu oranın yaklaşık %3'lerden yüzde %6'lara kadar yükseldiği ifade edilebilir. 2001 ile 2021 yıllarında Avusturya'da yaşayan Türk göçmenlerde 25-64 yaş grubu eğitim düzeyleri karşılaştırıldığında, 2021 yılında zorunlu eğitimi (Tablo 39) bitirenlerin oranlarında düşüş (%52) olmakla beraber, çıraklık eğitimine (%30) ve meslek yüksekokuluna (%10) gidenlerde 2017 yılı ile kıyaslandığında yükselme olmuştur. Meslek ağırlıklı ve Üniversiteye gidenlerinde oranlarında da 2017'ye kıyasla yaklaşık iki kat (%6,8) artış olmuştur. AB üye ülke vatandaşlarında ve Eski Yugoslav vatandaşlarında

2017 ve 2021 yıllarına göre zorunlu eğitimi bitirenlerin oranlarında düşüş yaşanırken, çıkarıklık, meslek yüksek okulu ve meslek ağırlık ve üniversiteyi bitirenlerin oranlarında da yükselme olmuştur. Buradan da anlaşılacağı gibi, Türk vatandaşlarının yıllara göre yavaş yavaş eğitime yöneldikleri söylenebilir. Ancak ülkede üçüncü ülkeler arasında sayısal olarak ikinci büyük göçmen grubu olması nedeniyle bu oranların yeterli olduğunu söylemek güçtür.

Okul öncesi eğitimle ilgili olarak, çocuk bakıcılarının iyi eğitilmiş olmaları, pedagojik eğitim alacakların bu alanda iyi bir eğitimle donatılmış olmaları ve çok kültürlü eğitim almaları önem arz etmektedir, bu sayede çocuklara daha iyi bir eğitim verilebileceği söylenebilir. Çok dilli eğitimcilerin yetiştirilmesi de elzemdir. Çocukların erken yaşta dil eğitimine yöneltilerek daha çabuk farklı diller öğrenmeleri sağlanabilir. Öğretmen/pedagog eğitiminin iyileştirilmesi ve anaokulunun en az iki yıla çıkartılması ile göçmen çocukların daha donanımlı ilkokula başlayabilecekleri ve sonraki dönemlerde göçmen çocukların dil bağlamında pek fazla sıkıntı çekmeyecekleri söylenebilir. Yine Türk çocuklarının genel ve mesleki alanda başarısız olmalarını tetikleyen etkenlerden birkaçı şunlardır. Türk vatandaşlarının eğitim hakkında genellikle gerekli bilgilere sahip olamamaları, Türkçe dil dersine katılımın isteğe bağlı olması, katılımın azalmasına neden olmaktadır. Türk vatandaşlarının çocuklarının öğretmenleriyle iletişimlerinin az olması da bir diğer nedendir. Türk aileler, çocuklarının mesleki eğitimlerinin uzun süreli olduğunda faydalı olacağına bakmaksızın, çocuklarının bir an önce iş piyasasına erişimlerini istemektedirler.

Avusturya Cumhuriyeti BM Çocuk Hakları Sözleşmesini 26 Ocak 1990'da imzalayarak Avusturya'da çocuk haklarını koruyacağını taahhüt etmiştir. Avusturya okul ve eğitim yasasına göre de Avusturya'da çocukların eğitim görme hakkı vardır. Dinine, ten rengine, cinsiyetine, engelli olup olmadığına, ana-babasının zengin veya fakir olup olmadığına bakılmaksızın tüm çocukların eğitim hakkı vardır. Bunu daha yetkin bir şekilde hayata geçirmek için göçmen çocukların olduğu sınıflarda öğrenci sayısının daha da azaltılması ve sınıflardaki öğretmen sayısının en az iki olması halinde önemlidir. Göçmen çocuklarının, İlkokuldan sonra devam ettiği okullarda da ana dil dersleri devam edebilir. Bu çocuklar, ikinci bir dili daha erken öğrenebilmek için kreşe veya anaokuluna gitmeye daha çok teşvik edilmelidir.

Avusturya anayasasının 67. maddesine göre ırk, din veya dil bakımından bir azınlığa mensup olan Avusturya vatandaşları, diğer vatandaşlar gibi hem yasal hem de olgusal olarak aynı muameleye ve haklara sahiptir. Kendi dillerini diledikleri gibi kullanabilirler, dini ibadetlerini özgürce yerine getirebilirler. Evrensel insan haklarından olan kültürel haklar bağlamında İnsan Hakları Evren Beyanname'si'nin 26. maddesinde (1. ve 3. paragraf) 'eğitim hakkı' düzenlenmesinde temel eğitimin parasız ve zorunlu olması, eğitim sürecinde insan haklarına ve farklı kültürlere karşı saygı gösterilmesi gerektiği belirtilmektedir. Ailelerin, çocuklarının ne tür eğitim alacağı konusunda seçme hakları vardır. 1960 yılında kabul edilen Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Sözleşmesinde de eğitime vurgu yapılmıştır. Eğitim konusunda ırk, renk, cinsiyet, dil, din ve benzeri gerekçelerle yapılan her türlü ayrımcılığın yasaklandığı açıklanmıştır. Bu sözleşmede temel eğitimin herkes için zorunlu ve parasız olduğu belirtilmiştir. Devletler için bağlayıcı olan bu sözleşmenin iki amacı vardır. Bunlardan birincisi eğitimde ayrımcılığın yasaklanması, ikincisi ise eğitim gören herkese eşit fırsat sunulmasıyla aynı muamelenin gösterilmesidir. İkinci kuşak insan hakları ve üçüncü kuşak kolektif insan hakları (Kalkınma hakkı) bağlamında BM 55. maddenin B) bendinde de eğitime vurgu yapılmıştır. Yine Kültürel haklar kapsamında, 1966 tarihli Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'nin 13,14 ve 15. maddelerinde de eğitime değinilmiştir. 1992 yılında kabul edilen BM Azınlık Hakları Bildirgesi'nin 1. maddesinde de azınlıkların dillerini kullanma ve geliştirmelerinden bahsedilmiştir. AĞİT belgelerinde ulusal azınlık dillerinin korunmaları gerektiğine dikkat çekilmiştir. Keza Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi (BM, 1966) 27. maddesinde de ülkedeki farklı etnisite veya azınlıkların kendi dillerini kullanma hakkından mahrum bırakılmamaları hükme bağlanmıştır. AİHS'nin ek protokolünün 2. maddesinde de eğitim hakkına yer verilmiştir. Avusturya, dil konusunu kapsamına alan Ulusal Azınlıkların Korunmasına ilişkin Çerçeve Sözleşmesi'ne taraf olmuştur. Ayrıca 2001 yılında uluslararası hukuk kapsamında Avrupa Bölgesel ve Azınlık Dilleri Şartını (1998 yılında- 10. madde 2. paragraf) onaylamıştır (Bknz.2.5.). Bölgesel olarak Afrika İnsan ve Halkların Hakları Sözleşmesi'nin [AİHHS (Banjul Şartı)] 17. maddesinde eğitim hakkına ve 18 maddede ise çocuklara eğitimde ve her alanda eşitlik tanınması gerektiğine ve ayrımcılık yapılmamasına vurgu yapılmıştır.

Avusturya'daki Türk göçmenler, yukarıdaki ilgili maddeler ışığında dillerini kullanma konusunda herhangi bir kısıtlamaya maruz değildir. Bununla beraber Avusturya Cumhuriyeti Anayasasında, tanınan ulusal halk gruplarının dillerini, kültürlerini ve mevcut varlıklarını korumalarına saygı gösterilmesi, bunların güvence altına alınması ve teşvik edilmesi 7. 8. 19 ve 68. maddelerinde taahhüt edilmiştir (Bknz.2.7.1). Ancak BKS ve Türkçe dilleri koruma altında değildir ve herhangi bir okulda (1995 Avusturya okul yasasına göre) yeterli sayıda öğrencisi varsa, okulda isteğe bağlı olarak haftada bir ila iki saat ana dil dersleri alınabilmektedir. Avusturya okul yasasına göre gerekli görüldüğünde okullarda göçmen çocuklarına ek olarak Almanca dersleri verilecek ibaresi vardır, ancak Avusturya okul yasasına göre eğitim dilinin Almanca olması gerekmektedir.

Anayasanın 66. maddesine göre Türk göçmenlerin gerekli görüldüğü zaman okullarda dillerini kullanabilecekleri azınlık, yabancı veya göçmen olduğundan dolayı dışlanamayacağı ibaresi vardır. Olumsuz vakalar yaşandığı takdirde gerekli cezai işlemlerin yapılacağı da vurgulanmıştır. 1972 tarihli federal ceza kanununun 283. maddesinin 1. paragrafında belirtildiği gibi ırk, ten rengi ve din gibi farklılıklar nedeniyle azınlıklara ayrımcılık uygulayan kişilere cezai işlem uygulanacaktır. Nitekim bu maddeler göçmenleri koruyucu niteliktedir ve böyle bir uygulamayla karşılaşan kişiler haklarını arayabilirler. Avusturya, AİHS'nin 14. maddesini de kabul ettiğinden, bu tip vakalarla karşılaşıldığında hangi azınlık grubundan olursa olsun, mağdurlar haklarını arayabilirler. Türk göçmenlerin de bu gibi hakları olmasına rağmen, eğitim imkanlarından yeteri derecede yararlanmamaktadırlar. Bunun sebepleri arasında ailelerin öğretmenlerle iletişiminin çoğunlukla dil-yetersizliğinden dolayı iyi olmaması veya ailelerin eğitim hakkında pek fazla bilgiye sahip olmamaları vb. sayılabilir. Türkiye Cumhuriyeti Büyükelçiliği, Konsoloslugu ve ilgili STK bu alandaki çalışmalarını arttırmalıdır. Avusturya kamu kuruluşlarının daha çok Türkçe broşürler hazırlamaları ve daha sık seminerler düzenlemeleri halinde Türk göçmenlerin anadil eğitim hakkından daha fazla yararlanmaları sağlanacağı öngörülebilir.

3.3.3.2. Dil ve Uyum Hakları/Durumu

Avusturya'ya misafir işçi göçü 1960'larda başladığı zamanlarda entegrasyondan hiç söz edilmemiştir. 1990'ların başına kadar da göçmen nüfusu kontrolsüz bir şekilde artmıştır. Entegrasyon Anlaşması 2002 yılında Yabancılar Yasası reformu ile imzalanmış ve

2005 yılında Vatandaşlık Yasası reformu (1998) ile kapsamı genişletilmiştir (Karakas, 2008, s. 95). 2010 yılında Entegrasyon Eylem Planı oluşturulmuş ve 2011 yılında Entegrasyon Bakanlığı (Bundeskanzleramt, Integration, 2020) ile beraber Devlet Uyum Sekreterliği kurulmuştur. Entegrasyon alanındaki yasal çerçeveden bakanlığın sorumlu olduğu açıklanmıştır (Alkan, 2018, s. 76). Göçün beraberinde getirdiği sorunlar ve entegrasyon toplumda en çok tartışılan konulardan biri haline gelmiştir.

Genel olarak göçmenlerin uğradıkları ayrımcılık ve dışlanmaların, ikamet, güvenlik, sosyo-ekonomik açıdan yaşanan sorunların, eğitimsizlik ve dil bilmemenin entegrasyonu engellediği kabul edilmiştir. Daha iyi Almanca bilgisi ile göçmenlerin Avusturya'ya başarılı bir şekilde entegre olacağı vurgulanmıştır (Karakas, 2008, s. 95). İyi bir Almanca bilgisi ve iyi bir eğitimin, kariyer fırsatlarını arttırabileceği ve ayrımcılığı azaltabileceği düşünülmektedir (Bakondy & Ferloglia, 2010, s. 78). Karakaş ülkedeki göçmenlere 300 saat Almanca dil eğitimi verildiğini, ancak bunun başka ülkelerle kıyaslandığında yetersiz olduğunu, Fransa'da 500 saat, Almanya'da ise 600 saat dil kursları verildiğini aktarmıştır (Karakas, 2008, s. 96).

Yabancılar çok iyiden çok kötüye kadar farklı seviyelerinde dil yeterliliklerine sahip olabilmektedirler. Birinci nesil göçmenler, özellikle yaşlı kadınlar uzun yıllar Avusturya'da yaşamalarına rağmen henüz Almancayı tam olarak öğrenememişlerdir. İyi dil bilen kişiler medyada veya diğer devlet kurumlarında çalışabilmişlerdir. (Bülent, 2010, s. 32). Entegrasyon anlaşması kapsamında gelen göçmenlerin, dil kursuna gitmeleri zorunludur ve beş yıl içerisinde A2 seviyesinde Almanca dilini bildiğine dair sertifika ibraz etmesi gerekmektedir. ÖİF kursa katılanların sertifikalarının verilmesini üstlenmektedir. Almanca kursu iki modülden oluşmaktadır. İlk modülü bir yıl içerisinde tamamlayanlara 375 Euro, ikinci modülün iki yıl içinde tamamlanması halinde ise 750 Euro verilmekte ya da İçişleri bakanlığı tarafından kurs masrafları karşılanmaktadır. Beş yıl içinde entegrasyon anlaşmasının yerine getirilmemesi durumunda ise cezai işlem veya sınır dışı etme yaptırımı öngörülmektedir. Uyum Anlaşmasından şu kişiler muaf tutulmaktadır: Anahtar işçi olarak adlandırılanlar, lise bitirme sınavını geçenler, mesleki eğitimini, orta okulu veya buna karşılık gelen herhangi bir okulu bitirdiğini ibraz edenler, Avusturya Mesleki Eğitim Yasası uyarınca çiraklık eğitimini tamamlayanlar ve Avusturya'da beş yıl zorunlu

okula gittiklerini veya Almanca kursuna gittiklerini kanıtlayabilen kişiler (Karakas, 2008, s. 97).

Yılmaz Türk göçmenlerin dil öğrenirken bazen bilinçli bazen bilinçsiz olarak kendi ana dillerinden ve kültürlerinde uzaklaştıklarını da aktarmaktadır. Bunun ise çocukların aileleriyle beraber Türkiye'ye gittiklerinde akrabalarıyla iletişimde zorluk yaşamalarına neden olabileceğini belirtmektedirler (Bülent, 2010, s. 33).

Yılmaz Türk göçmenlerin dil konusunda yetersiz olduğunu, bunun en önemli nedenlerinden birinin eğitim eksikliği olduğunu belirtmiştir. Dil yetersizliğinin umutsuzluk yarattığını, diğer göçmen gruplarla ve yerli halkla iletişimi istenilen derecede kuramadıklarını ifade etmiştir (Bülent, 2010, s. 34).

Heinz Fasman ve Irene Stacher; dilin iki farklı halk arasındaki iletişimde önemli bir araç olduğunu vurgulamışlardır. Yerli halkın da göçmenlere önyargılı davranmaması ve her zaman onlarla iletişim kurabilmek için farklı yollar aramaları gerektiğine dikkat çekmişlerdir. Göçmenlerin de yerli halka karşı önyargılı olmadan bir an önce Almanca dilini öğrenmelerinin, iki halkın kaynaşmasını, iç içe daha rahat ve sorunsuz yaşayabilmelerini sağlayacağını iddia etmişlerdir. Entegrasyonun başarılı olabilmesi için yerel halkın ve göçmenlerin hiç durmadan çalışması gerektiğini, uyumlu bir iletişimle sınırların kalkacağını, ayrımcılığın bir nebze olsa aza indirgeneceği savunmuşlardır. Ayrımcılık, milliyetçilik, ırkçılık vb. aşırılıklar olduğunda ise bunlara karşı beraber mücadele edebileceklerini ve demokratik barışçıl bir ortamda çözüm bularak yaşayabileceklerini belirtmişlerdir. Yazarlar ayrıca en önemli görevin politikacılara düştüğünü, çünkü göçmenlerle ilgili söylenen olumlu sözlerin yerel halka yansıdığını ve iletişimi olumlu yönde etkileyerek arttırdığı vurgulamaktadırlar (Fasman & Stacher, Österreichischer Migrations- und Integrationsbericht, 2003, s. 9).

Yılmaz kültürel ve dilsel entegrasyonu teşvik eden bir dizi önlem olduğunu, bunlar yapıldığında uyumun da olumlu anlamda gelişeceğini ifade etmiştir. Yılmaz bunlardan en önemlisinin tek dilliliğin olumsuz yönlerinden kaçınmak için eğitimde, özellikle okullarda kültürler arası iki dilliliği teşvik etmek olduğunu belirtir. Bir diğeri de, göçmenlere pedagojik destek sağlayacak sosyal pedagoğların iki dilli eğitimler vermesidir. Ayrıca okul

öncesinde iki dilli eğitimin teşvik edilmesi de önemlidir. Çok dilli ders kitaplarının yayınlanmasının uyuma katkı sağlayacağı belirtilmektedir (Bülent, 2010, s. 35-6).

Türk göçmenlerin kendi dernekleri aracılığıyla entegrasyon bağlamında yapmış oldukları projeler çoğu zaman ÖIF tarafından da desteklenmiştir. Türk göçmenler kendi derneklerinin yürütücülüğünde işgücü piyasası kurumları ve ticaret odalarıyla beraber çalışarak (kültürel, sosyal, dini vb.) projeler yürütmüşlerdir⁷⁶. Gökhan Alkan bu kurumların, göçmen grupları dil kurslarında desteklediğine dikkat çekmiş ve Viyana Eyaleti'nin uzun süredir Avusturya'da olan annelerin okul öncesi ve okul çağındaki çocuklarıyla iletişim kurma becerilerini geliştirmek için “Annem Almanca öğreniyor” sloganıyla dil öğrenme projesi başlattığını aktarmıştır (Alkan, 2018, s. 77-8). Böylece ülkede yabancılık hissetmeyeceklerini ve kendilerini daha rahat ifade edebileceklerini de belirtilmiştir (Karakas, 2008, s. 95). Bu kurslar, okullarda ve derneklerde ayda sadece 1 Euro karşılığında verilmiştir. Viyana'da bu projeye yaklaşık doksan okul katılmıştır. Katılım ise genel olarak az olmuştur. Erkeklerin eşlerini bu konuda fazla desteklemedikleri, “bu yaştan sonra Almanca öğrenince ne yapacak” ya da “hele daha zamanı var ileride öğrenir” gibi söylemlerle Almanca kursuna giden kadınları başarısızlık korkusuna sürükledikleri gözlemlenmiştir (Alkan, 2018, s. 79).

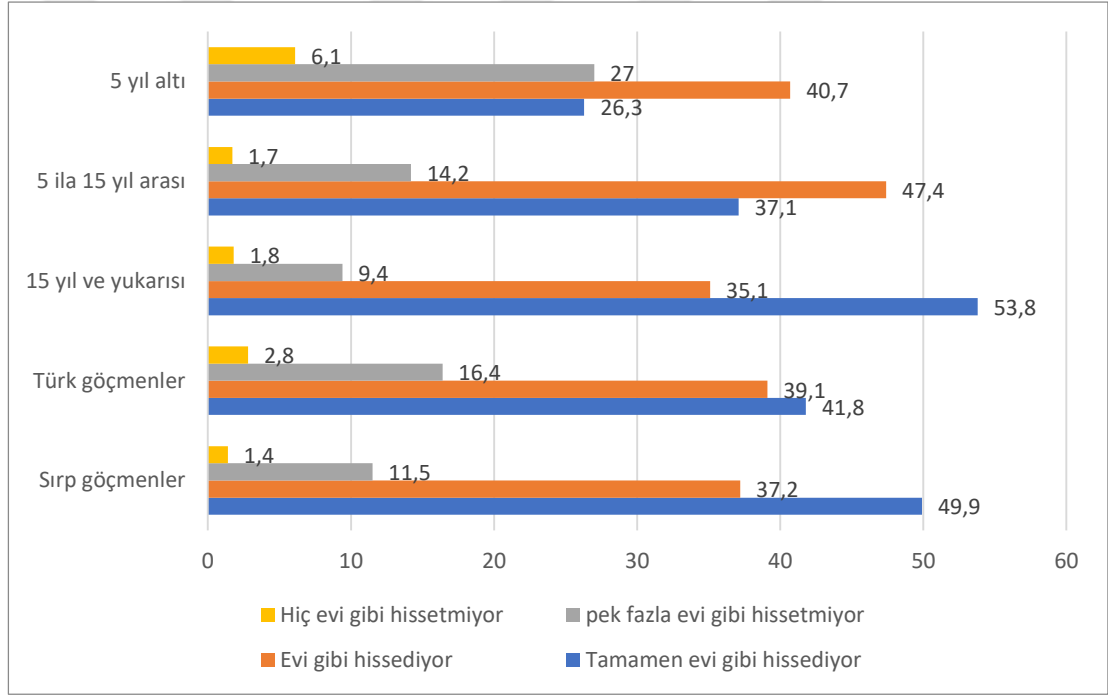
Efkan Yeşildağ, Avusturya hükümetinin vermiş olduğu imkânlarla rağmen Türk vatandaşların hem Almanca hem de Türkçe konusunda sorun yaşadıklarını ve konuşamadıklarını belirtmiştir. Birinci neslin ve yetişkinlerin Almanca konuşma konusunda çoğunlukla sorun yaşadığını, Türkçe konuşma konusunda ise çocuk ve gençlerin sorunlarla karşılaştıkları, bunun da uyum sorunlarına neden olduğunu açıklamıştır. Yeşildağ dil sorunun aile içerisinde iyi bir iletişimin kurulamadığı anlamına geldiğini de belirtmiştir. Türk ailelerin hem çocuklarının okullarıyla iletişim güçlükleri yaşadıklarını hem de çocuklarıyla yeterince iletişim kuramadıklarını vurgulamıştır (Yeşildağ, 2008, s. 30-1).

Şekil 6'da görüleceğe üzere; Avusturya İstatistik Kurumunun 2020 yılı verilerine göre kendinizi hangi ülkede daha iyi hissediyorsunuz sorusuna Avusturya'da beş yıldan aşağı kalanların %46,3'ünün geldikleri ülkede, %53,7'sinin yaşadıkları ülkede, 5 ile 15 yıl arası kalanların %55,6'sının geldikleri ülkede, %66,4'ünün yaşadıkları ülkede, 15 yıl

⁷⁶ Projelerden birkaçının ismi; Mentoring für Migranten, Mentoring-Partnerschaf vb.

ve üzeri kalmış olanların %28,8'inin geldikleri ülkede, %71,2'sinin ise yaşadıkları ülkedekendilerini daha iyi hissettiklerini belirtmişlerdir. Türk göçmenlerin %28,5'i Türkiye'de, %71,5'inin ise Avusturya'da kendilerini daha iyi hissettiklerini belirtmişlerdir. Sırbistanlı göçmenlerin %16,5'inin geldikleri ülkede, %76,3'inin ise Avusturya'da kendilerini daha iyi hissettiklerini ifade etmişlerdir . Bosna-Hersek kökenli vatandaşların ise %79,7'sinin Avusturya'da kendilerini daha iyi hissettiklerini beyan etmişlerdir (Statistisches Jahrbuch, 2022, s. 97).

Şekil 6:2020 Yılında Göçmenlere Kendinizi Evinizdeki gibi Hissediyor musunuz sorusuna verdikleri cevap (Statistisches Jahrbuch, 2022, s. 97)

2020 verilerine göre son bir yıl içerisinde kökeninizden dolayı hangi sıklıkla ayrımcılığa uğradınız sorusuna cevaben:

- Türk göçmenlerin %18,6'sı sık, sık,
- %25'i ara sıra,
- %28,4'ü nadiren ve

- %28'i hiç ayrımcılığa uğramadıklarını dile getirirken,

Eski Yugoslav göçmenlerin

- %17,6'sı ara sıra,
- %28,2'si nadiren ve
- %48,1'i hiç uğramadıklarını belirtmiştir.

Bosna-Hersek göçmenlerinin ise

- %7,8'i sık sık,
- %18,8'i ara sıra,
- %30,3'ü nadiren ve
- %43,1'i hiç ayrımcılığa maruz kalmadıklarını ifade etmişlerdir.

Afganistan göçmenlerinin

- %21'i sık sık,
- %23'ü ara sıra,
- %30'u nadiren ve
- %24'ü hiç ayrımcılığa maruz kalmadığını belirtmiştir.

Suriyeli göçmenlerin

- %20'si sık sık,

- %18'i ara sıra,
- %32,2'si nadiren ve
- %28,3'ü ise hiç ayrımcılığa maruz kalmadığını ifade etmektedir (Statistisches Jahrbuch, 2022, s. 99-100).

2022 yılında Avusturya'da uzun süre yaşayan göçmenlere kendilerini hangi ülkeye ait hissettikleri sorusu yöneltilmiş; Türk göçmenlerin %73,4'ü Avusturya'ya, %26,6'sı ise gelmiş olduğu ülkeye ait hissettiklerini ifade etmişler, Eski Yugoslavya göçmenlerin %67,6'sı kendilerini daha çok Avusturya'ya ait olduklarını belirtirken, Bosna-Hersekli göçmenlerin ise %74,4'ü Avusturya'ya aidiyet duyduklarını beyan etmiştir. Bir ila beş yıl süredir Avusturya'da ikamet eden göçmenlere sorulduğunda; %66,3'ü kendilerini Avusturya'ya ait hissettiklerini, on beş yıldan fazla kalanların ise %75,6'sının kendilerini Avusturya'ya ait hissettiklerini belirtmişlerdir (Statistisches Jahrbuch, 2022, s. 101-2). Buradan hareketle uzun süre kalanların, kısa süreli kalanlara göre daha iyi entegre olduğu söylenebilir. Türk göçmenlerin çoğunluğunun Avusturya'dan çok memnun olduklarını belirtmesi de onların entegrasyon yolunda mesafe kat ettiklerinin göstergesidir. Entegrasyon konusunda yukarıdaki verilere göre; uzun süreli kalanlardan özellikle eski Yugoslavya ve Türk vatandaşlarının daha iyi entegre oldukları söylenebilir. Katılımcılara ayrımcılığa ne kadar maruz kaldıkları sorulduğunda, Türk göçmelerinin %18'lik bir dilimi sık sık ayrımcılığa uğradığını bildirmiştir. Bu oran Bosna-Hersek ve Eski Yugoslavya göçmen vatandaşlarında düşükken, hiç ayrımcılığa maruz kalmayanların oranları eski Yugoslav göçmelerde %48, Bosna Hersek göçmen vatandaşlarında ise %43'tür. Ülkede daha çok Afganistan vatandaşları (%22), ikinci sırada Suriye vatandaşları (%20) ayrımcılığa maruz kaldıklarını düşünmektedir. Bunun nedenlerinden biri göç geçmişlerinin diğer göçmen kökenliler gibi eskilere dayanmamasıdır. Daha çok son on yılda ülkede sayısal olarak fazlaşmaya başlamışlar ve bundan dolayı yerli halkla dil bağlamında iletişimleri diğer göçmenlere göre düşük düzeydedir.

Ancak şunu da tekrar belirtmek gerek entegrasyon tek taraflı gerçekleşemez, karşılıklı olmalıdır. Her iki taraf da birbirlerine olumlu yaklaşmak suretiyle daha iyi entegre

olabilirler. STK'larının da katılımıyla bu konuda daha iyi çok mesafe kat edilebilir. Avusturya'da yaşayan yabancılar; dil, uyum, eğitim veya herhangi bir konuda yaşadıkları ayrımcılığa karşı yasal olarak (bknz.3.3.2.1. ve 3.3.3.2) haklarını arayabilirler.

3.3.4. Dini Özgürlükler

Avusturya'da İslam'ın tanınmasında en çok etkili olan ülke Bosna-Hersek'tir.

1878'de yılında yapılan Berlin Antlaşması (Kongresi) ile Bosna-Hersek Avusturya-Macaristan İmparatorluğunun imtiyazlı vilayeti haline gelmiş, 1908 yılında ise ilhak edilmiştir (Janda & Vogl, 2010, s. 8). Bosna-Hersek'in ilhakı ile, ilk kez büyük bir Müslüman nüfus grubu (tahminlere göre yaklaşık 600.000) Avusturya-Macaristan İmparatorluğu hakimiyeti altına girmiştir (IGGÖ – Die Islamische Glaubensgemeinschaft In Österreich, 2022). Bu Müslümanların dinlerini daha rahat yaşayabilmeleri için bazı hakları güvence altına alınmaya çalışılmıştır (Aslan, Kolb, & Yıldız, 2017, s. 26-7), Osmanlı İmparatorluğu ile yapılan antlaşmada dini cemaatlerin dini görevlerini yerine getirmelerine engel olunmaması ve uygun koşulların sağlanması hüküm altına alınmıştır (Çakır, Avusturya Türk Toplumunun Güncel Sorunları, 2016, s. 30).

1882 yılında yeni kurumlar oluşturulmaya çalışılmıştır. Bosna'daki Müslümanların en yüksek dini temsilcisi olarak Reis-Ül Ulema (Müftü) atanmış ve Ulema Meclisi oluşturulmuştur. Bu mecliste en az dört ilahiyatçıdan ulema grubu mevcuttur. Ulema Meclisi camilerde mescitlerde ve cemiyetlerde vaazlar verilmesini istemiş ve buralarda dini kuralların uygulanmasını kontrol etmiştir. Müslümanların ordu içerisinde söz sahibi olması da diğer gündemlerinden biridir. Bosna-Hersek Müslümanları dini vakıflarda, kamu kurumlarında ve okullarda dini eğitimlerin verilmesini talep etmişlerdir (Richard, Rüdiger, & Susanne, 2012, s. 56). Bu kapsamda, İmparatorluk ordusuna bir müftü atanmış ve orduda görev yapan Bosnalı askerler için Viyana'da iki mescit inşa edilmiştir. Birinci Dünya Savaşı öncesinde ve sırasında Alserstraße'deki kışlada bir de askeri cami vardır (Ahat, 2013, s. 32). Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, zamanla savaş için daha fazla müslüman askeralımı yapabilmek için dini hakların her alanda tanınması yönünde çalışmalar başlatmıştır (Tavukçuoğlu, s. 234).

- Bu dönemde İslam'ın tanınması için Avusturya Eğitim Bakanlığı tarafından bir çalışma komisyonu kurulmuştur. 15 Temmuz 1912 yılında Hanefi mezhebine göre İslam Kanunu onaylanmıştır. (Schmied, 2008, s. 18) Bu kanun:
- Önceki yıllarda oluşturulan Din ve vicdan özgürlüğünü tanıyan 1867 tarihli Devletin Temel Kanunu (*Das Staatsgrundgesetz*) ve
- 1874 tarihli Dini Cemiyetlerin Tanınması Kanunu'na (*das Anerkennungsgesetz für Religionsgesellschaften*) temel dayanak teşkil etmiştir (Janda & Vogl, 2010, s. 12).

Böylece Müslümanlar Avusturya'da 1912 yılında Avusturya kanunlarına göre dini bir cemaat olarak tanınmakla birlikte, diğer tanınmış dini cemaatlerle aynı haklara sahip olmuşlardır.

Avusturya'da yasal olarak tanınan kiliseler ve dini cemaatler/topluluklar kamu hukuku kapsamında kurum statüsüne sahiptir. İç işlerinde bağımsız yönetim hakkına (Vatandaşların Genel Hakları Temel Kanunu [StGG] Madde 15), devlet okullarında dini eğitim verme hakkına (StGG Madde 17[3]) ve genel hükümlere göre isimlerinin korunması hakkına sahiptirler. (IGGÖ, Islamgesetz, 2015)

Avusturya İslam Cemaati'nin görevi, Avusturya'daki inananların dinini korumak ve sürdürmektir. Bu kapsamda belli başlı faaliyet alanları;

- Kamusal alanda dini uygulamak (Okullarda din dersinin verilmesi),
- Mezheplere göre kurumlar oluşturmak (vakıflar, okullar vb.),
- İdari yapılarını belirlemekten ibarettir (Islam in Österreich. Ein historischer Abriss)

Viyana'da 1900'lu yıllarda bir kısmı aileleri ile yaşayan 889 Müslüman vardı, bunların 814'ü askerdi. 1910'lu yıllarda 388 Müslüman vardı, 233'ü ise askerdi (Aslan, Kolb, & Yıldız, 2017, s. 28). 1920'li yıllardaysa 1000 Müslüman yaşamaktaydı. (Aslan, Kolb, & Yıldız, 2017, s. 30). Bu dönemlerde askeriyedeki Müslüman askerlere kendi usullerine uygun (helal kesim vb.) yiyecek tedarik edilmiş ve istedikleri gibi (kendi kültürlerine uygun, fes vb.) giyinebilme olanakları sağlanmıştır. 1909'dan 1914'e kadar Bosna-Hersek

birliklerinde dört askeri imam görev yapmıştır. 1918’de ise bir askeri müftü ve iki askeri imam görevlendirilmiştir. Beş askeri imam ise yedekte bulunmuştur (Janda & Vogl, 2010, s. 15). Avusturya, Bosna-Hersekli vatandaşların ülkelerinde asker olarak kalabilmeleri için mümkün olduğu kadar uygun şartlar tesis etmeye çalışmıştır.

Birinci Dünya Savaşının bitişiyle ve Hofburg Monarşinin de dağılmasıyla Avusturya’da İslamın kurumsallaştırılmasına ve İslam hukukunun uygulanmasına yönelik çalışmalar yapılamamıştır (Benedek & Mahmoud, Der İslam in Österreich und in Europa, 2011, s. 15). Avusturya’daki İslam Cemaati 1932 yılına kadar herhangi bir dernek ya da kuruluş açmamıştır. 1932 yılında İslam Kültür Federasyonu (*İslamische Kulturbund*), 1943 yılında ise Viyana İslam Toplumu Derneği (*Verein Islamische Gemeinschaft zu Wien*) kurularak, Viyana’da irtibat büroları açılmıştır. 1944’ten sonra kurulan Viyana İslam Toplumu, çok fazla aktif olmadığından ve bir araya gelemediğinden dolayı yeterli düzeyde çalışma yapamamıştır. 1948 yılında da dağılmaya başlamıştır (Richard, Rüdiger, & Susanne, 2012, s. 65). Savaş sonrası yıllar Avusturya’daki Müslüman kurumların sürekliliğinin bozulduğu bir dönem olmuştur. 1950’lerin başındaysa Avusturya’daki Müslümanlar için manevi danışmanlık, sosyal faaliyetler ve destek hizmetleri veren ve hayırsever amaçlar güden Avusturya Müslümanlar Derneği (*Verein der Muslime Österreich*, 1951) kurulmuştur (Islam in Österreich. Ein historischer Abriss)

1960’lı ve 1970’li yıllardan itibaren gelen misafir işçilerin büyük bir oranının Müslüman olması sebebiyle nüfusları artmıştır (Stacher & Strasser, 2003, s. 11). 1964 yılında yapılan Türkiye’yle işgücü göçü anlaşması sonucunda daha çok Türk göçmeninin daha sonra Balkan ülkelerinden ve çeşitli Arap ülkelerinden Müslümanların gelmesi sayısal artışta etkili olmuştur (Yıldız, 2009, s. 26). 1960’ların ikinci yarısından itibaren Avusturya’da önemli oranda İslami bir cemaatin varlığı, dini işlerinin yasal olarak acilen düzenlenmesi zorunluluğunu beraberinde getirmiştir. 1962 yılında Müslümanların kendi varlıklarını koruyabilmeleri için, Bosnalı Bilim Adamı Smail Baliç Müslüman Sosyal Hizmetler Derneğini (*Muslimischer Sozialdienst*) kurmuştur (Richard, Rüdiger, & Susanne, 2012, s. 57).

1960’lı yılların başında tahmini Müslüman sayısı üç binken, 70’li yılların başında bu sayı yirmi bine ulaşmıştır. Yeni ibadethanelerin inşa edilmesi acil ihtiyaçlardan biri haline

gelmiştir. Bazen Cuma ve bayram namazları Müslüman Sosyal Hizmetler Derneğinin küçük ibadet odalarında veya Afro-Asya Enstitüsü'nde Müslüman öğrencilerin salonlarında, bazen de belediye binasının kiralanması suretiyle tahsis edilen odalarda kılınabilmekteydi. Yeni kurulan bazı İslami dernekler, dini yükümlülüklerini yerine getirmek için dikkat çekmeyen eski fabrikaları, bodrumları vb. kiradılar ve genellikle hijyenik olmayan yerlerde arka bahçe camileri (*Hinterhofmoscheen*) oluşturmuşlardır.

1970'lerden itibaren Müslümanlar dini vecibelerini yerine getirmek için dernekler kurmaya başlamışlardır. Elverişsiz koşullar altında mescit işletmeye çalışmışlardır (Ahat, 2013, s. 33). 1968 yılında sekiz İslam ülkesi (Suudi Arabistan, Mısır, Türkiye, Endonezya, Pakistan, Lübnan, Irak ve İran) Viyana'da temsili bir cami inşa etmek amacıyla Viyana İslam Merkezi Yönetim Kurulunu (*Verwaltungsrat des Wiener Islamischen Zentrums*) kurmuştur. Bu yönetim kurulu Viyana'nın 21. bölgesinde büyük bir arsa (8500 m²) satın almış, neredeyse tüm İslam ülkelerinin büyükelçilerinin ve Avusturya Dışişleri Bakanı Kurt Waldheim ile Kardinal König'in katılımıyla 1968 yılında cami kompleksinin temeli atmıştır. Ancak mali sorunlar nedeniyle inşaatın başlaması gecikmiştir. Nihayet 1975 yılında Suudi Kralı İbn Abdülaziz'in bağışıyla bu sorun çözülmüştür. Avusturya inşaat ustası Richard Lugner, 1977 yılında başlanılan projeyi yürütmüştür. 1979 yılındaysa Viyana İslam Merkezi (*Vienna Islamic Center, VIC*) ibadethane olarak açılmıştır. Camii içerisinde bir kütüphane, sınıflar, çok amaçlı kullanılan bir salon, yönetim ofisleri ve imam için bir daire vardır. Bu cami Avusturya'da ilk minareli⁷⁷ cami olarak bilinmektedir (Ahat, 2013, s. 34).

Smail Balic, 1912 İslam yasasına dayanarak tüm Müslümanların Avusturya'da temsil edilmesine yönelik devlet tarafından kabul ve destek gören bir resmi kurum kurma yetkilerinin olduğunu düşünerek, 1971 yılında Federal Eğitim, Sanat ve Kültür Bakanlığı'na (BMUKK) Avusturya İslam Dini Cemaatini (*Islamische Glaubensgemeinschaft in Österreich, İGGİÖ*) kurmak için bir dilekçe ile başvuruda bulunmuştur. Dilekçesinde kanunlara dayanarak ve kişi ve kurumlarla uyum içerisinde çalışacağını belirterek devlet tarafından kabul ve destek gören resmi bir kurum olma arzusuna yer vermiştir (Sticker, 2008, s. 48).

⁷⁷ Caminin minaresi 32 metre, kubbenin yerden yüksekliği 16 metre, çapı ise kubbe çapı 20 metredir.

1979 yılında Smail Baliç'in mücadelesiyle 1912 İslam Yasası Kanunu'na dayanarak Viyana İslam Toplumu (*der Islamischen Religionsgemeinde Wien*) kurulmuş, aynı yıl Avusturya İslam Dini Cemaati (*Islamische Glaubensgemeinschaft in Österreich*, İGGİÖ) devlet onayı ile kamu kurumu kapsamında Müslümanların tek temsilcisi olarak kabul edilmiştir. Avusturya İslam Cemaati, kamu hukuku statüsüne sahiptir ve en büyük dini cemaat topluluğudur (Sticker, 2008, s. 47).

1979'dan beri yasal olarak tanınan bir dini cemaat ve kamu kurumu olarak, Avusturya'da İslam'a özgü konularda bir müzakere ve diyalog ortağı olmuştur (Aslan, Kolb, & Yıldız, 2017, s. 31). Müslümanlar da Hıristiyanlar gibi sosyal hakları olan bir cemaat haline gelmiştir. Her eyaletin kendi özerk İslam Cemaat Kurumu bulunmaktadır. Başkan ve yedi üyeden⁷⁸ oluşan eyalet yönetiminin, yönetim kurulu şura meclisi tarafından seçilmektedir (IRG). Eyaletlerdeki Müslümanlar aynı zamanda İGGİÖ'nün de üyeleridir. İGGİÖ toplam yedi organdan oluşmaktadır. Bunlar:

- Şura (Meclis) Konseyi,
- Yüksek Konsey,
- Danışma-İstişare Konseyi,
- Müftü, İmamlar Konseyi,
- Tahkim (temyiz, *Schiedsgericht*) Mahkemesi ve
- Mali Denetçilerdir. (Struktur der IGGÖ, 2022)

İGGİÖ Başkanı en üst düzey yürütme organı olan, Yüksek Kurulunun başkanıdır (Sticker, 2008, s. 49).

İGGÖ, Müslümanların dini meselelerinden sorumludur. Bu sorumluluklar kamu alanında dini, sosyal ve kültürel ihtiyaçların karşılanması için üyelerine gerekli imkanları sağlama hususlarını kapsar. Dini cemaatler (*Kultusgemeinden*, Avusturya Din İşleri Dairesi), cami cemaati (*Moscheegemeinden*) ve uzmanlaşmış dernekler (*Fachvereine*) tüzel

⁷⁸ Başkan yardımcısı, muhasip ve yardımcısı, sekreter ve yardımcısı ve de bir imam dan oluşmaktadır.

kişiliğe sahip alt kurumlardır. İGGÖ'nün 29 dini cemaati ve diğer cami topluluklarıyla birlikte 2020 yılı itibariyle yaklaşık 400 cami kurumu bulunmaktadır (Religionen In Österreich, 2022, s. 25).

Avusturya'da 1982/83 eğitim-öğretim yılından bu yana okullarda İslam dini eğitimi (*Islamischen Religionsunterricht an öffentlichen Schulen*, IRU) verilmektedir. İGGÖ İslam din dersi müfredatı ve ders kitaplarını hazırlamaktan sorumludur. Avusturya İslam Cemaati eğitimin içeriğinden ve kamu fonlarından maaş alan öğretmenlerin atanmasından sorumludur. Dolayısıyla din dersi öğretmenleri ve müfettişleri sadece İslam Cemaatinin onayladığı kişilerden olabilmektedir. Müslümanların cemaat olarak tanınmasıyla birlikte İslam Dersi (*Religionsunterrichtsgesetz*, RelUG) devlet okullarında Müslüman öğrenciler için zorunlu hale gelmiştir. Avusturya'daki İslam Dini Cemaati, 1982-83 eğitim-öğretim yılından bu yana Avusturya'daki devlet okullarında İslam dini eğitiminden sorumlu olduğu için özel bir öneme sahiptir. Avusturya, devlet okullarında İslam dini eğitimini uygulamaya koyan ilk Avrupa ülkesidir (İslamischer Religionsunterricht, 2022, s. 1-7).

Avusturya'da İslam alanında din öğretmenlerinin yetiştirilmesi amacıyla ön lisans düzeyinde 1998 yılında İslam Din Eğitimi Akademisi (*Islamische Religionspädagogische Akademie- İRPA*) kurulmuştur. 2006/2007 eğitim-öğretim yılında Viyana Üniversitesinde İslami Din Eğitimi Araştırma Birimi (Islamische Religionspädagogik) açılmıştır. Viyana Üniversitesinde İslam dini alanında yüksek lisans da yapılabilmektedir. Daha sonra Innsbruck Üniversitesi İslam Enstitüsünde de hem İslam teolojisi (*Islamische Theologie*) hem İslam pedagojisi (*Religionspädagogik*) alanında lisans ve yüksek lisan düzeyinde eğitim programları açılmıştır. Buralardan mezun olan kişiler Avusturya devlet okullarında İslam öğretmeni olarak çalışabilmektedirler (İslamischer Religionsunterricht, 2022, S. 4).

İGGÖ'nün bütçesi çoğunlukla bağışlardan, cami cemiyeti ve dini toplulukların ödedikleri aidatlardan oluşmaktadır. Yalnızca İslam öğretmenlerinin ve müfettişlerinin maaşları devlet tarafından karşılanmaktadır. İGGÖ'de çalışanların çoğunluğu gönüllülerden oluşmaktadır ve sadece birkaç maaşlı çalışanı vardır (Avusturya'da İslami Temsil Kurumu: Avusturya İslam Cemaati- İGGÖ, 2020).

Avusturya okullarında federal anayasaya uygun olarak (Okul Organizasyon Yasasına göre §2 ve Federal Anayasa Yasası'nın 14. Maddesi, 5a paragrafı) çocuklara din eğitimi verilmektedir. Avusturya'daki yasalara göre (Çocukların Din Eğitimi Kanunu, *Gesetz über die religiöse Kindererziehung*), her genç 14 yaşından itibaren kendi dinini seçebilir. Çocuk 10 yaşına gelene kadar sadece ebeveynler çocuklarının dinini belirleyebilir. 10 ile 12 yaş arasında karar hala ebeveynlere bağlıdır, ancak çocuğa danışılması gerekir. 14 yaşına kadar çocuğun iradesi dışında din değişikliği yapılamaz ve çocuk 14 yaşında dinen tamamen reşittir.

Okullarda din dersine kayıt süresi okulların açıldığı ilk hafta içerisindeydir. 14 yaşına kadar olan çocukların velileri, eğer çocukları din dersi almayacak ise bunu yazılı belge ile okula bildirmek zorundadır. Eğer bildirmemişse, çocuk hangi dinden ise okuldaki eğitim-öğretim yılı boyunca o din dersine katılmak zorundadır. 14 yaşından büyük çocuklar ise kendileri yazılı olarak din dersine gitmeyeceğini bildirebilir. Ancak sene içerisinde din dersine gitmeyeceğini talep eden öğrencilerin talepleri geçersizdir. (Religionsunterricht, 2022)

Dini eğitim masrafları devlet tarafından karşılanır. İbadete tahsis edilen binalarda ve kutsal mekânlarda işlenen hırsızlık ve mala zarar verme suçları ceza hukuku kapsamında işlem görür (Mein Österreich, 2020, s. 6).

Tablo 40:İGGİÖ'nün Hazırladığı Verilere Göre Okullardaki İslam Dini Dersi Öğretmeni, Katılan Öğrenci ve Okul Sayısıyla Haftalık Ders Saatinin Verileridir. (İGGÖ, Islamischer Religionsunterricht an österreichischen Schulen, 2022)

Yıl	İslam Öğretmenlerinin Sayısı	Okul Sayısı	Haftalık Ders Saati	Öğrenci Sayısı
2022	618	2.291	11.909	79.992

Okullardaki İslam Dini Dersine katılan öğretmen ve öğrenci sayıları Tablo 40'ta verilmiştir. 1980'li yıllarda Türk göçmenler Avusturya'daki en büyük üçüncü dini gruptu. 1980 ve 1990'lı yıllarda Avusturya'daki Müslüman nüfusu içerisindeki en büyük grup ise Türkiye ve Bosna-Hersek'den gelenlerdir. 2000'li yıllarda da mülteci gelişlerinin devam etmesiyle bağlantılı olarak Avusturya'da Müslümanların sayısı artmıştır (Polak, 2011-2012, s. 315). 2015 yılından sonra Müslümanların sayısında yükseliş olmuş ve yaklaşık

tahminlere göre 600.000'in üzerinde Müslümanın yaşadığı Avusturya'ya özellikle Müslüman ülkelerden gelen büyük bir mülteci (Suriye, Afganistan, Irak vb. ülkelerden) akımı olmuştur. (Özalp, 2018, s. 89). Ülkede Müslümanların sayılarının artmasının nedenlerinden bir diğeri de Avusturya'da doğan Türk ve Boşnak göçmenlerin çocuklarıdır (Filzmaier & Perlot, 2017, s. 9).

Tablo 41:1971'den 2016'ya Avusturya'daki Müslümanların Sayısı (Anzahl der Muslime in Österreich von 1971 bis 2021)

Yıllar	1971	1981	1991	2001	2009	2012	2016
Sayı	22.267	76.939	158.776	338.988	515.914	573.876	700.000

Tablo 42'ye göre 2021 yılında Avusturya'da yaklaşık 745.600 Müslüman yaşamaktadır. Bunların çoğunluğu (284.900) Viyana'dadır Ülkede Katoliklerin sayısı önemli ölçüde düşerken, Müslümanların sayısı ise giderek artmaktadır (Express, Neue Daten: Zahl der Muslime in Österreich seit 2001 auf 745.000 verdoppelt, 2022). Avusturya'daki İslami dini cemaatin büyümesi genellikle yıllara göre belgelere yansımıştır. Tablo 41're göre; 1971'de Avusturya'da yaklaşık 22.300 (%0,3) Müslüman yaşıyordu, 1981'de 76.900 (%1,0), 1991'de sayı iki katına çıkarak 158.800 (%2,0) olmuştur. 2001'de 339.000'e (%4,2) ulaşmıştır. Yine Tablo 42'ye göre bu sayı 2021 yılında 745.600 (%8,3)'e yükselmiştir.

Tablo 42:2021'de Avusturya'daki Müslüman ve Diğer Dinlere İnananların Sayısı (Anzahl der Gläubigen von ausgewählten Religionen in Österreich im Jahr 2021)

Katolikler	Müslümanlar	Ortodokslar	Evangelik	Yahudiler
4.830.000	745.600	436.700	272.085	5.400

Eyalet nüfuslarına göre Müslümanların sayılarıyla yüzdeler oranları şöyledir: Burgenland'ta 6,400 (toplam nüfusun %2,2'si), Karnten'de 31,100 (%5,5), Niederösterreich'te 83,200 (%4,9), Oberösterreich'te 125.500 (%8,4), Salzburg'ta 36,400 (%6,5), Steiermark'ta 63.400 (%5,1), Tirol'de 65,900 (%8,7), Vorarlberg'de 48.800 (%12,2), ve Wien'de 284.900'dür (%14,8) (Religionszugehörigkeit 2021: drei Viertel bekennen sich zu einer Religion , 2022).

Avusturya Anayasasında din özgürlüğü temel olarak iki farklı düzeyde, bireysel (*Individualrechte*) ve kurumsal (*Korporationsrechte*) haklar (Janda & Vogl, 2010, s. 8)⁷⁹ şekilde korunmaktadır. Bu haklar yasalarla güvence altına alınmıştır. Dini topluluklar için eşit haklar fikrinin ilk yasal düzenlemesi 1781/82 tarihli Hoşgörü Patentlerine (*Toleranzpatenten*) dayandırılmaktadır. Din ve vicdan özgürlüğünü tanıyan, 1867 tarihli Devlet Temel Anayasası'nın (*Das Staatsgrundgesetz*) 14. Maddesi ile bireysel haklar çerçevesinde anayasal güvence altına alınmıştır. 1868 tarihli Dini Topluluklar/Cemiyetler Yasası (*das Anerkennungsgesetz für Religionsgesellschaften*) Avusturya'da yaşayan herkesin kiliseye veya herhangi dini bir topluluğa bağlılığını serbestçe seçme ve bulunmuş olduğu dini topluluktan baskı altında kalmadan ayrılabilmesini veya hiçbirine ait olmama özgürlüğünü garanti eder. 10 Eylül 1919 tarihli *Saint-Germain-en-Laye* Devlet Antlaşması'nın (*Unterzeichneten Staatsvertrages von Saint-Germain*) 63. maddesinin 2. paragrafı (Bundesrecht konsolidiert)⁸⁰ ve 1950 tarihli Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 9. maddesi (Janda & Vogl, 2010, s. 21-2)⁸¹ dini özgürlük konusundaki temel hakları daha da geliştirmiştir.

Avusturya hukuk sistemi anayasa gereği dini açıdan tarafsız olarak nitelendirilmektedir. Böylece devletin belirli bir kilise ya da dini toplulukla özdeşleştirilmesi engellenmiştir (dini tarafsızlık ilkesi). Görevler ve hedefler devletin sadece seküler-dünyevi yönelimli olduğunu kabul eder (laiklik ilkesi) (Mein Österreich, 2020, s. 5). Devletin Temel Kanunu'nun 15. Maddesi yasal olarak tanınmış kiliseler ve dini topluluklar için genel eşitlik ilkesi içerisinde şunu belirtmektedir:

⁷⁹ Bireysel din özgürlüğü tek bir gerçek kişiyi, örneğin İslami başörtüsü takan bir kadını korumayı amaçlar-ken kurumsal-toplu din özgürlüğü, örneğin bir camide geleneksel Cuma namazına katılan birçok kişiyi korumayı amaçlar.

⁸⁰ Saint Germain Devlet Anayasasının 63. Maddesinin 1. ve 2.nci maddeleri şöyledir: “Avusturya doğum, milliyet, dil, ırk veya din ayrımı gözetmeksizin Avusturya'da yaşayan herkese yaşam ve özgürlüğün tam ve eksiksiz korunmasını sağlamayı taahhüt eder.” “Avusturya'da yaşayan herkes, kamu düzenine veya ahlaka aykırı olmamak kaydıyla herhangi bir inancı, dini veya mezhebi kamusal veya özel alanda serbestçe uygulama hakkına sahiptir.”

⁸¹ AİHS'nin 9 (1) Maddesi herkesin düşünce, vicdan ve din özgürlüğü hakkını güvence altına almaktadır. Bireyin din veya inancını değiştirme, bireysel olarak uygulama veya başkalarıyla topluluk halinde, kamuya açık veya özel olarak, ibadet, öğretim, bağlılık ve dini geleneklerin yerine getirilmesini kapsar. Yine AİHS'nin 2. maddesinin 1. fıkrasına göre, devlet, ebeveynlerin eğitim ve öğretimi seçme hakkına saygı göstermelidir. Ebeveynlerin kendi dini ve ideolojik inançlarına göre yetiştirmesine ve öğretmenlerini sağlama hakkına saygı göstermek zorundadır.

“Yasal olarak tanınan her kilise ve dini toplum, ortak kamusal dini uygulama hakkına sahiptir, iç işlerini bağımsız olarak düzenler ve yönetir, dini, eğitim ve hayır amaçlı kurum, vakıf ve fonlarına sahip olmaya ve bunlardan yararlanmaya devam eder, ancak her toplum/topluluk gibi devletin genel yasalarına tabidir.” (Staatsgrundgesetz, 2017)

Ülkede yasal tanınma bir kilise veya dini topluma kamu hukuku kapsamında tüzel kişilik verilmesi ve kamu kurumu statüsü kazandırılmasıyla sonuçlanır. Avusturya devleti yasal olarak tanınan her kilise veya dini topluluğun kendi adını ve dini inancı üzerindeki ayrıcalıklı hakkını ve kendi üyelerinin sorumluluklarını garanti eder. Devlet ve kilise arasındaki ilişkinin şekillendirilmesi, özellikle de Katolik Kilisesiyle, 1933 Konkordatosu ve Avusturya devleti ile Kutsal Makam (Papalık) arasındaki ilişkiyi çeşitli alanlarda düzenleyen yasalar aracılığıyla gerçekleşmiştir. Roma Katolik Kilisesi, Kutsal Makam'ın (Vatikan'ın) uluslararası hukukunun bir parçası olması nedeniyle özel haklara sahiptir. Protestan Kilisesiyle yasal ilişkiler ise 1961 tarihli Protestanlar Yasası'yla, Ortodoks Kilisesi'yle 1967 tarihli Ortodoks Yasasıyla, İsrail Dini Cemiyetine yönelik olarak 1890 tarihli İsrail Yasası'yla düzenlenmiştir. Yasal olarak tanınan diğer kiliseler ve dini topluluklarla ilişkiler 1874 tarihli Tanıma Yasası ve 2003 tarihli Doğu Ortodoks (Oryantal) Kilisesi Yasası ile düzenlenmiştir (Mein Österreich, 2020, s. 6).

Avusturya'da 1912 yılından beri yürürlükte olan İslam yasının günün şartlarına göre düzenlenmesi için çalışmalar başlatılmıştır. Mustafa Çakır İslam yasının değiştirilmesindeki amacı, “ülkede yaşayan Müslümanların radikal gruplara katılmasını önlemek ve Müslümanların inanç dünyasını ilgilendiren sosyal ve kültürel hayatın kontrol altına alınabilmesi” olduğunu belirtmiştir (Çakır, Avusturya Türk Toplumunun Güncel Sorunları, 2016, s. 32). Bu kapsamda bir taslak hazırlanılmaya çalışılmış ve bu çalışmalar kapsamında Avusturya İslam Dini Cemaatinin yöneticiler ve ülkede bulunan diğer İslam dini cemaatlerin/topluluklarının temsilcileriyle de görüşmeler yapılmıştır. Ülkede bulunan cami derneklerinin tüzüklerinin değişeceği ve bu cemaatlerin İGGÖ'nün altında oluşturulan tüzel kişiliğe geçeceği belirtilmiştir (Çakır, Avusturya'da Türk Toplumunun Dini ve Kültürel Sorunsalı, Aralık 2015, s. 4). Bu bağlamda son olarak İslam Dini Cemaatleriyle ilişkili olarak 25 Şubat 2015 tarihli İslam Yasası Avusturya Parlamentosunda kabul edilmiş ve İGGiÖ içerisinde yeniden bir yapılandırılmaya gidilmiştir (Islamgesetz in

Österreich, 2020). 2015 yılından sonra Avusturya İslam Dini Cemaati tüzel bir kişiliğe sahiptir ve kamu hukuku statüsüne sahip olmuştur. Ayrıca kamuoyunda İGGİÖ yerine "İGGÖ" kısaltılmış adıyla da yer almaktadır (İGGÖ, Verfassung, 2020).

30 Mart 2015'teki İslam Yasası'nda değişiklikler yapılmıştır. Buna göre 2. paragrafın 1. bendi, "İslami dini toplumlar kendi iç işlerini bağımsız olarak düzenler ve yönetirler" şeklinde düzenlenmiştir. Müslümanlar inanç ve ibadetlerini öğrenmekte ve öğretmekte özgürdürler ve dinlerini kamusal alanda uygulama hakkına sahiptirler. 11. paragrafın 1 ve 2. bendinde özellikle kuruluşlarda gençlik eğitim yerlerinde dini hizmet alma hakları vardır. Dini cemiyet üyelerine orduda, adli veya idari gözetli kurumlarında, kamu hastanelerinde, hasta bakım veya benzeri kurumlarda dini hizmet verilebilmektedir.

12. paragrafın 1 ve 2. bendine göre dini topluluk, Avusturya'da et ürünleri ve diğer gıda maddelerinin üretimini kendi dini topluluk yönetmeliklerine uygun olarak organize etme hakkına sahiptir. Askeriyede, cezaevlerinde, devlet hastanelerinde, sosyal hizmet, bakım veya benzeri kurumlarda ve devlet okullarında dini toplum üyelerine yemek verilirken dini toplumun beslenme gerekliliklerine uyulmalıdır. Bunun yanı sıra İslam kanununun 13. paragrafın 1. bendine göre:

- Resmî tatiller ve Cuma namazı vakitleri devletin koruması altındadır. Tarihleri ise İslami takvime dayanmaktadır.
- Cuma namazı vaktinin öğlen 12.00 ile öğleden sonra 14:00 arasında olduğu belirtilmiştir.

Yine 13. Paragrafın 2. bendinde dini tatillere ilişkin hükümler bulunmaktadır. Buna göre:

- Ramazan Bayramı için üç gün,
- Kurban Bayramı için dört gün,
- Aşure günü için bir gün tatil öngörülmüştür.

13. Paragrafın 3. bendinde belirtilen günlerde ve Cuma namazları sırasında:

- İbadethanelerin ve dini topluluklar tarafından ibadet etmek amacıyla kullanılan diğer yerlerin ve binaların çevresinde, kutlamalardan kaçınılacaktır, gürültülü faaliyetlerin yanı sıra halka açık toplantılar, merasimler ve geçit törenleri yasaklanmıştır (İGGÖ, Verfassung, 2020, s. 16).

15. Paragraf ise mezarlıklar ile ilgilidir. 1 ve 2. bentlerinde mezarlıkların yönetimi ve kontrolüne ilişkin hükümler bulunmaktadır. Buna göre mezarlıklara ya da mezarlık bölümlerine defin işlemleri ancak üst dini makamın onayı ile gerçekleştirilebilir.

Avusturya'daki İslami Alevi Dini Cemaati'nin hakları ve görevlerine İslam Yasası içerisinde yer verilmiştir. Bu bağlamda 18. paragrafın 1. 2. ve 3. bendinde ordudaki askerlere, adli veya idari kapsamda gözüaltındakilere, kamu hastanelerinde, sosyal bakım merkezlerinde veya benzeri kurumlarda kalanlara dini vecibelerini yerine getirme hakları verilmiştir ve bu kişilerin görevlileri ziyaret edebilecektir. 19. paragrafın 1 ve 2. bendine göre ise yemek ile ilgili konuları aynen İslam cemaatinde olduğu gibi kendileri organize edebilmektedirler. 20. paragrafın 1 ve 2. bendindeki tatillerle ilgili içerik ile de bayramlarda ve dini ibadetler de (Perşembe Cem ibadeti, Lokma günleri) devlet koruması sağlanmaktadır. Bayram tarihlerinde İslami takvim takip edilmektedir. Dini tatilleri;

- Aziz Hızır'ın anısına oruç için üç gün,
- Hazreti Ali'nin Doğumu için bir gün,
- Ali'nin Muhammed'in halefi olarak ilan edilmesi için bir gün,
- Kurban Bayramı için dört gün,
- Aşure için bir gün olarak belirlenmiştir.

Ayrıca 22. paragrafın 1 ve 2. bendi ile Mezarlıklar konusunda İslam Cemaatinin sahip olduğu hakların kendilerine aynı şekilde tanındığı hükme bağlanmıştır (Bundesgesetzblatt für die Republik Österreich, 2015).

24. paragrafın 1 ve 2. bendinde belirtilen teolojik yükseköğrenim çalışmaları kapsamında, Federal Hükümet, 1 Ocak 2016 tarihinden itibaren Viyana Üniversitesi'nde teolojik araştırma ve öğretim amacıyla ve İslam dini topluluklarının yeni nesil din adamlarının akademik eğitimi için bir teolojik eğitim programı yürütmektedir. Bu amaçla toplamda altı öğretim elemanı kadrosu sağlanmıştır. Bu Federal Yasa kapsamında her dini toplum için ayrı bir çalışma dalı sağlanacaktır. Yeni İslam Yasası'nın da olumsuz ve eksik yönleri vardır. Özellikle dini bayramlar devletin koruması altındadır. Fakat bu günler Müslümanlara resmî tatil değildir. Ancak çalışan Müslümanlar işyerlerinin izin vermesi halinde o günlerde işe gitmemektedir. Cuma namazlarında da durum böyledir. Başka bir husus da devlet kurumlarında çalışan Müslümanlara verilen yiyeceklerin İslami usullere göre olmasıyla ilgilidir. Bunun düzenlenmesi hakkını devlet, dini cemaatlere vermektedir. Bu kapsamda İGGÖ'nün maddi imkânları yetersiz olduğu için bunu gerçekleştirememektedir. Örneğin Yahudi dini cemaati, kamu kurumlarında çalışan veya bakım gören kişilere kendi dini usullerine göre hazırlayarak yemek sunabilmektedir.

Hastanedeki ve hapisanedeki Müslümanlara devlet İslam Yasası gereği gönüllü manevi danışman göndermektedir. Fakat bu alanda çalışanların sayısı yetersizdir. Katolik manevi rehberler kendi dinine mensup olan kişileri ziyaret edebilmekte, kamu kurumlarında maaşlı olarak çalışmakta ve maaşlarını da kiliseden almaktadır. İGGÖ bu alanlarda maaşlı eleman çalıştıramamakta, bunun için yeterli bütçesi de bulunmamaktadır. Müslüman kurumların eleştirdiği başka bir konu da cami veya dini toplum derneklerinin yurtdışından finansal destek almasının yasaklanmış olmasıdır. Bundan özellikle Türk dini cami cemiyetleri olumsuz etkilenmiştir. ATİB'e 2015 yılına kadar Diyanetten maaşlı imamlar geliyordu, ancak 2015 İslam yasasının çıkmasının sonucunda Türkiye'den maaşlı imamların gelmesi yasaklanmıştır. ATİB de imamlar konusunda sıkıntıya girmiştir, çünkü çok sayıda camisi olduğundan, Avusturya içerisinde imamların sigortasını ve maaşını ödemekte zorlanmaktadır. Avusturya'da bulunan cami ve dini kurumların gelirleri sadece üyelerinden gelen bağışlar ve cami içerisinde var ise restoran veya salonlardan elde edilen

gelirlerden ibarettir. Bu konuda, Eski Avusturya İslam Cemaati Başkanı Fuat Sanaç verdiği demeçte:

“Devlet, Türkiye’den imamların buraya memur olarak gelmesini istemiyor. Bu sorun farklı yollarla çözülebilir. Örneğin Türkiye’den bağış olarak yine ATİB’e para gönderilebilir ve ATİB buradaki imamların maaşını ödeyebilir. Bu yolla, buradaki imamlar sigortalı olmuş olur. Bu imamlar içinde son derece önemli bir konudur.” şeklinde beyanatta bulunmuştur (Haber Journal, İslam Yasası, 2015).

Avusturya herhangi bir ülkeden farklı yollarla gelecek parasal yardımın tedarik edilmesini engellemiştir. Ancak vakıf aracılığıyla herhangi bir ülkeden finansal olarak desteklenebilmektedirler (Haber Journal, İslam Yasası, 2015).

Avusturya İslam Dini Cemaatine bağlı olan cami cemiyeti ve dini kurumlar; dini, sosyal ve kültürel ihtiyaçlarının karşılanması ve üyelerine gerekli desteğin sağlanması konularından sorumludur.

Cami cemiyetleri bir araya geldiğinde bir dini cemaat/topluluk (Avusturya Din İşleri Dairesi) oluşturur.

- Dini Topluluk (*Kutusgemeinde*) birden çok caminin tek çatı (en az 10 cami) altında birleşmesiyle,
- Cami Cemiyeti (*Moscheeinrichtung*) ise tek tek (her caminin en az 40 üyesi olması gerekli) camilerden oluşmaktadır. (İGGÖ, s. 21-4)

Bunlara ek olarak bireysel camiler de bulunmaktadır. Bunlar herhangi bir dini cemaate ait olmaksızın cami toplulukları olarak var olmaktadır. Dini topluluklar ve cami cemaatlerinin yanı sıra "uzman dernekler" de (*Fachvereine*) bulunmaktadır (Dernekler Kanunu anlamında dernek değildir) (Mein Österreich, 2020, s. 25).

2015 İslam Yasasına göre; cami ve dini kurumların İGGÖ'ye üye olması ve “Cami cemiyeti-topluluk” veya “Dini cemiyet-Topluluk” olarak tanınması şart koşulmuştur. Dolayısıyla cami cemiyeti/topluluğu olunabilmesi için İGGÖ'ye bağlanma şartı vardır. İGGÖ Tüzüğü'ne göre (Madde 19 Paragraf 3), bir dini cemaatin kurulması ancak varlığını ekonomik açıdan kendi kendini idame ettirebiliyor ise ve İGGÖ'nün kuruluş şartlarını kabul etmesi halinde mümkündür (Bosnische Kultusgemeinde, s. 1). Bir dini topluluğun, çatısı altında çalışır halde en az on camisi olması ve kuruluş sırasında da Avusturya Cumhuriyeti'nin federal sınırları içinde düzenli ikametgâhları olan en az bin üyeye sahip olması gerekir. Cami cemiyeti/topluluğunun ise dört kriteri yerine getirmesi gerekir. Bunlar:

- En az 40 kişi kapasiteli bir ibadethaneye sahip olmaları,
- Düzenli Cuma namazı kılmaları,
- Düzenli bir imam istihdam etmeleri ve
- İGGÖ'nün öğretilerini kabul etmeleridir.

İGGÖ'ye bağlı olmayan yerlerde kuran öğretilmesi, hutbe okunması ve benzeri gibi faaliyetler kesinlikle yasaktır. İGGÖ kendine bağlı cami cemiyeti ve dini topluluğu denetlemekle görevlidir. İGGÖ'nün dini inançları kapsamının dışına çıkan ve aksi halde hareket eden dini cemiyetin tüzel kişiliğini elinden alma hakkı vardır (Bosnische Kultusgemeinde, s. 2-3).

Avusturya'da özellikle sağ eğilimli partiler yönetime geldiklerinde çoğunlukla baş örtüsü üzerinden siyaset yapmışlardır. Zaman zaman kamu alanlarında çalışan kadınlara baş örtüsü yasağının getirilmesini talep etmişlerdir. Bu bağlamda 2019 yılında ÖVP-FPÖ koalisyonunda ilkokul çağındaki kız çocuklarına başörtüsü yasağı getirilmiştir. 2022 yılında başörtüsü konusu hala sıcak tutulmakta, özellikle kamu alanlarında çalışan kadınlara başörtüsü yasağı getirileceği gibi tartışmalar yapılmaktadır. Bu çerçevede koalisyon hükümetinin ortağı olan ÖVP Millî Eğitim Bakanlığı'nın etki alanı dâhilinde, yasama dönemi içerisinde bir kararname ile kadın öğretmenler için başörtüsü yasağı getirileceğini belirtmiştir. Yeşiller Partisi ise sesiz kalmıştır. Ancak kamu alanlarında başörtüsü kamuoyunda hala tartışmalı bir konudur (Kopftuchverbot in Sideletter: Musliminnen besorgt,

2022). 2019 yılında ilkokullarda on yaşına kadar olan Müslüman kız çocuklarına başörtüsü yasağı gelmesiyle beraber, İGGÖ ilkokullarda başörtüsü yasağına karşı şikâyette bulunmuştur. İGGÖ Başkanı Ümit Vural, ilkokullarda başörtü takan kız çocuklarının ülke genelinde çok az olduğuna dikkat çekmiş ve bunu hükümetin seçimler için bir propaganda olarak kullanabileceği düşüncesinde olduğunu ifade etmiş, yasaya karşı çıkmıştır (Kurier Zeitung, Kopftuchverbot in Volksschulen wird aufgehoben, 2020). 2019 yılında hükümet özellikle öğrencilerin 10 yaşına girdikleri okul yılının sonuna kadar başlarını örtmesi gibi herhangi bir ideolojik veya dini nitelikte kıyafetler giymelerini yasaklamıştır. Nihai olarak İslami başörtüsünü hedefleyen bu hüküm, çocukların din özgürlüğü ve dini olarak yetiştirilme haklarına orantısız bir karışma ya da müdahale olarak görülmüştür. 2020 yılında Anayasa Mahkemesi (*Verfassungsgerichtshof VfGH*) açıkladığı kararla başörtüsü yasağını 14. maddenin 5. paragrafına göre anayasaya aykırı bulmuş ve AİHS⁸² ile Germain Devlet Antlaşmasına⁸³ da atıfta bulunarak iptal etmiştir (VfGH, Verfassungsgerichtshof Österreich, 2020). Anayasa yargıçları eşitlik, din ve düşünce özgürlüğünün ihlal edildiği görüşündedirler (Österreichs Kopftuchverbot an Schulen verstösst gegen die Verfassung, 2020). Yönetmeliğe göre bu değerlendirme seçici bir yasaktır, dolayısıyla ayrımcılığı hedeflemektedir. Bu durumda din olarak seçilen İslam hedef alınmıştır. Yüksek mahkeme yasak kararının Müslüman kızların eğitim almasını zorlaştırabileceği görüşündedir. Yüksek Mahkeme yargıçları yasağın amacına ulaşmadığını ve objektif olmadığını ifade etmişlerdir. Bu durum hem eşitlik ilkesini hem de din özgürlüğünü ihlal etmektedir (Kurier Zeitung, Kopftuchverbot in Volksschulen wird aufgehoben, 2020).

Viyana Üniversitesi Hukuk Felsefesi Enstitüsü profesörü Stefan Schima da “religion.ORF.at”ye verdiği mülakatta başörtüsü yasağına şüpheyle yaklaştığını belirtmiştir.

“Okullardaki bu tür yasaklar, devletin dini ve ideolojik tarafsızlığını tehlikeye atacaktır. Tek bir dini sembolün yasaklanması işe yaramayacaktır. İlkokul çağındaki kız çocuklarına yönelik başörtüsü yasağı da ilgili komisyon raporunda Yahudi kippası ve Sihlerin patkasının açıkça kapsam dışı

⁸² AİHS 9. maddesi “tüm insanların inanç, vicdan ve din özgürlüğü hakkını güvence altına almaktadır”

⁸³ Ayrıca Germain Devlet Antlaşması'nın 63. maddesinin 2. paragrafı, “Avusturya'da yaşayan herkese, kamu düzeni ve ahlaka aykırı olmamak kaydıyla, herhangi bir inancı, dini veya mezhebi alenen veya özel olarak serbestçe uygulama hakkı tanımaktadır”.

birakılması nedeniyle Anayasa Mahkemesi önünde dayanak bulamamıştır” (Kopftuchverbot in Siedeleiter: Musliminnen besorgt, 2022).

2020 yılının sonunda ÖVP-FPÖ hükümeti döneminde ilkokul çağındaki kız çocukları için getirilen başörtüsü yasağı Anayasa Mahkemesi (VfGH) tarafından iptal edilmişse de anaokullarında, ilköğretime ilişkin 15a antlaşmasına (*Grundlage ist die 15a-Vereinbarung zur Elementarpädagogik*) dayanarak 2019'da getirilen başörtüsü yasağı hala geçerliliğini korumaktadır. 2020 yılında ilkokullarda başörtüsünün kaldırılmasına ilişkin yeni 15a anlaşması müzakerelerinde eyaletler başörtüsü yasağına son verilmesini talep etmiş, Salzburg ve Tirol Eyalet yasalarında başörtüsü yasağının kaldırılması planlanmıştır. Birkaç Eyalet, hazırladıkları raporlarda Anayasa Mahkemesi'nin kararına atıfta bulunarak anaokulunda başörtüsü yasağına ilişkin bölümün çıkarılmasını önermektedirler. Salzburg Eyaleti Şubat 2022'de Çocuk Eğitim ve Bakım Yasasında yapılan ilk değişiklikle anaokullarında başörtüsü yasağını kaldırmıştır (Kopftuchverbot im Kindergarten: Länder wollen Gesetzesgrundlage streichen, 2022). Fakat koalisyon hükümeti yeni ÖVP'li Başbakan ve bakanları 15a anlaşmasındaki başörtüsü yasağını desteklediklerini belirtmişlerdir ancak koalisyon ortağı Yeşiller Partisi bunu şaşkınlıkla izlediklerini ve Anayasa Mahkemesi kararına rağmen başörtüsü yasağını sürdürmenin "saçma" olacağını belirtmiştir (Mein Bezirk, Kopftuchverbot in Kindergärten soll aufgehoben werden, 2022). Avusturya'da Müslümanları temsil eden ve onların haklarını kanunlar çerçevesinde arayan bir kurum olan İGGÖ'nün sivil toplum kuruluşlarının da desteğiyle, bulunduğu girişimlerle bu gibi sorunların zamanla aşılabileceği gözlemlenmiştir. Başörtüsünün ilkokullarda yasaklanmasına karşı anayasa mahkemesine başvurması, temel haklar kapsamında hak arayışına girmesi sonucunda Müslümanlar başörtüsü hakkını tekrar elde etmişlerdir. Bu durum anaokullarındaki yasağın da ilerleyen yıllarda kaldırılabilceğinin göstergesidir.

Bir kilisenin veya dini cemaatin yasal olarak tanınması, Avusturya Cumhuriyeti'nin dini bir topluluğa verebileceği en yüksek statüdür. Yasal tanıma bir kiliseye veya dini topluluğa ona kamu hukuku kapsamında tüzel kişilik verilmesi ve bir kamu kurumu statüsü verilmesi anlamına gelir. Vatandaşların Genel Haklarına İlişkin Temel Devlet Yasası, yasal olarak tanınan tüm kiliselere ve dini cemaatlere, dinlerini kamusal alanda birlikte uygulama ve iç işlerini bağımsız olarak düzenleme ve yönetme hakkı tanımaktadır. Bu tür

kurumlar kamu yararına olan görevleri yerine getirirler. Bu sadece dini değil, aynı zamanda kamu yararına hizmet eden sosyal, toplumsal ve kültürel görevleri de içerir. Diğer bir husus ise yasal olarak tanınan kiliseler ve dini cemaatler, devlet okullarında veya kamusal haklara sahip devlet okullarında dini eğitim verme hakkı veya vergi hukukunda ayrıcalıklar gibi çeşitli alanlarda kısmen geniş kapsamlı haklara sahiptir. Bu ayrıcalıklar devlete kayıtlı dini mezhepler için geçerli değildir (Gesetzlich anerkannte Kirchen und Religionsgesellschaften, 2022).

Henüz yasal olarak tanınmamış bir dini cemaatin taraftarları bir araya gelerek "devlete kayıtlı dini mezhep" oluşturabilirler. Bu tüzel kişiliğe sahiptir, ancak yasal olarak tanınan kilise ve dini toplumun aksine, bir kamu kuruluşu değildir. Bir dini cemaatin yasal olarak tanınması, belirli şartların yerine getirilmesi halinde başvuru üzerine mümkündür. Avusturya'da bir mezhep topluluğu olarak en az 20 yıl (bunun 10 yılı örgütlü bir şekilde ve en az 5 yılı devlet tarafından tescil edilmiş bir dini mezhep olarak) var olma şartı yer almaktadır. Buna ek olarak ilgili dini cemaatin, son nüfus sayımına göre Avusturya nüfusunun en az binde 2'sine (yüzde 0,2) sahip üyesi olmalıdır. Avusturya'da şu an yasal olarak 16 tane kilise ve dini cemaat yasalarca tanınmaktadır. Bunlar:

- Avusturya Alevi Dini Topluluğu (*Alevitische Glaubensgemeinschaft in Österreich ALEVI*),
- Avusturya Eski Katolik Kilisesi (*Altkatholische Kirche Österreichs*),
- Avusturya Ermeni Apostolik Kilisesi (*Armenisch-apostolische Kirche in Österreich*),
- Evangelik Kilisesi A.B. ve H.B. (*Evangelische Kirche A.B. und H.B.*),
- Avusturya Evanjelik Metodist Kilisesi-EmK (*Evangelisch-methodistische Kirche in Österreich*),
- Avusturya'daki Bağımsız kiliseler (*Freikirchen in Österreich*),
- Avusturya Yunan Doğu Ortodoks Kilisesi (*Griechisch-orientalische [orthodoxe] Kirche in Österreich*).

- Avusturya İslam Cemaati (*Islamische Glaubensgemeinschaft in Österreich*),
- İsrail Dini Cemaati (*Israelitische Religionsgesellschaft*),
- Avusturya Yehova Şahitleri (*Jehovas Zeugen in Österreich*),
- Katolik Kilisesi (*Katholische Kirche*),
- Avusturya İsa Mesih'in Son Zaman Azizler Kilisesi (Mormonlar) (*Kirche Jesu Christi der Heiligen der Letzten Tage [Mormonen] in Österreich*),
- Avusturya'daki Kıpti Ortodoks Kilisesi (*Koptisch-orthodoxe Kirche in Österreich*),
- Avusturya'da Yeni Apostolik Kilisesi (*Neuapostolische Kirche in Österreich*),
- Avusturya Budist Dini Topluluğu (*Österreichische Buddhistische Religionsgesellschaft*),
- Avusturya'da Suriye Ortodoks Kilisesi'dir (*Syrisch-orthodoxe Kirche in Österreich*). (Gesetzlich anerkannte Kirchen und Religionsgesellschaften, 2022)

Yukarıdaki Avusturya'da yasal olarak tanınan dini cemaatlerin yanı sıra, devlete kayıtlı 10 dini mezhep (*Staatlich Eingetragene Religiöse Bekenntnisgemeinschaften*) bulunmaktadır. Bunlar ise:

- Avusturya Eski Alevi İnanç Topluluğu (*Alt-Alevitische Glaubensgemeinschaft in Österreich*, AAGÖ),
- Bahai-Avusturya Dini Cemaati (*Bahá'í – Religionsgemeinschaft Österreich*),
- Hristiyan Cemaati- Avusturya'da Dini Yenilenme Hareketi (*Die Christengemeinschaft–Bewegung für religiöse Erneuerung in Österreich-Christengemeinschaft*),
- Avusturya Hindu Dini Topluluğu (*Hinduistische Religionsgesellschaft in Österreich*, HRÖ),

- Avusturya İslami Şii Dini Cemaati (*Islamische-Schiitische Glaubensgemeinschaft in Österreich-Schia*),
- Avusturya Yedinci Gün Adventistleri Kilisesi (STA Kilisesi) (*Kirche der Sieben-Tags-Adventisten in Österreich-Kirche der STA*),
- Pentekostal Kilisesi Avusturya'daki Tanrı Kilisesi (*Pfk Gem.Gottes iÖ*) (*Pfingstkirche Gemeinde Gottes in Österreich-Pfk Gem.Gottes iÖ*),
- Avusturya Sih Dini Cemaati (*Sikh Glaubensgemeinschaft in Österreich, ÖSG*),
- Avusturya'da Birleşme Kilisesi (*Vereinigungskirche in Österreich*),
- Avusturya Birleşik Pentekostal Kilisesi'dir (VPKÖ) (*Vereinigte Pfingstkirche Österreichs*). (Staatlich eingetragene religiöse Bekenntnisgemeinschaften, 2022)

Avusturya'da İslam dininin tanınması tüm sorunların bittiği anlamına gelmemektedir. Son yıllarda ülkede yaşayan Müslümanlar üzerinde aşırı sağ eğilimli partiler (özellikle FPÖ) gerek seçim zamanlarında gerekse diğer zamanlarda Müslüman karşıtı ırkçılık üzerinden siyaset yapmaktadırlar. FPÖ son yıllarda Avusturya'da yaşayan Müslümanlara karşı öfke oluşturmayı ve bu öfkeyi pekiştirmeyi amaçlayan sistematik bir Müslüman karşıtı, ırkçı kampanya yürütmektedir. Buradaki amaç Müslüman olmayanları, Müslümanlara karşı kışkırtarak toplumun genelini topyekûn kin ve nefrete sürüklemektir (Antimuslimischer Rassismus in der Österreichischen Politik Bericht 2018, Jänner 2019, s. 7).

Sosyal medyada Müslümanların bayram günlerini kutlamasını, Müslüman kreşlerin çoğalmasını ve eyaletlerin bu kreşleri maddi yönden desteklemesini sürekli eleştirmektedir. Türk ve Boşnak Müslümanlara daha çok vatandaşlık verildiği ve bunun ülkedeki Müslüman sayısını arttıracığı gibi iddialarla kendi tabanını canlı tutmaya çalışmaktadır. Ülkede doğan Müslüman çocuklarına Muhammed adının verilmesinin isim sıralamasında üçüncü olmasını 'İslamlaştırmayla' eş tutan ve bunu bir sorun olarak tanımlayan ifadelere hem sosyal medyada hem miting veya küçük çaplı toplantılarda yer vermektedir. Yine Müslümanların daha çok işsiz olduğunu ve çalışmadıklarını iddia etmektedirler. Yani işsizliğin çoğalmasından Müslümanları sorumlu tutmaktadırlar. İlkokul ve ortaokullarda iş

ilanlarında Müslüman din öğretmenlerinin Katolik öğretmenlerden fazla arandığını vurgulayarak da ırkçılığı körüklemektedirler. Sosyal medyada başörtülü kadın fotoğrafları eşliğinde gelen mültecilerin çoğunluğunun kadın olduğunu yazmaktadırlar (Antimuslimischer Rassismus in der Österreichischen Politik Bericht 2018, Jänner 2019, s. 9-18).

Yabancıların karşılaştığı kin ve nefret sorunlarına yönelik çeşitli çalışmalar yapan ZARA (*Zivilcourage und Anti- Rassismus-Arbeit*) derneği⁸⁴, son beş yıl içerisinde (2017 yılından beri) kayıtlı olarak internet üzerinden 9.690 nefret ve ırkçı bildiri aldıklarını bildirmiştir. 2022 yılındaysa 1.851 bildiri aldıklarını bunların %58,3'ü etnik kökeninden, %23,3'ü ideolojik sebeplerle, %9,1'inin cinsiyet farklılığından dolayı ırkçı saldırıya maruz kaldıklarını belirtmiştir. ZARA ülkede ayrımcılığa maruz kalan kişilerin (sokakta, okulda, iş yerlerinde, kamu kurumlarında, toplu taşıma araçlarında vb. yerlerde) büyük çaplı ayrımcılığa uğramadıkça genellikle gerekli birimlere şikâyetle bulunmadığını ifade etmiştir (Die ZARA, 5. Bericht, Gegen HassimNetz , 2022, s. 4-5). Göçmen kökenlilerin kurmuş oldukları Avusturya Eğitiminde Ayrımcılık Karşısı İnsiyatif'in (*Initiative Für Ein Diskriminierungsfreies Bildungswesen-IDB, Diskriminierung im österreichischen Bildungswesen-Bericht 2021*) 2021 yılı verilerine göre eğitimde yaklaşık 121 ayrımcılık vakası olmuştur. 2021 yılı istatistiklerine göre çoğu kişi (%82), ırk ayrımcılığına maruz kalmıştır ve bunların %18'i özellikle Müslüman karşıtı ırkçılık vakalarıdır (Initiative für ein Diskriminierungsfreies Bildungswesen, 2021, s. 7). Yıllara göre özellikle Müslümanlara yönelik ırkçı söylemlerde artış olmakla beraber bu gibi ırkçılığa maruz kalanlar, yetkililere bildirmeleri halinde ulusal ve uluslararası yasalar çerçevesinde haklarını çoğunlukla arayabilmektedirler. İslam Avusturya'da ikinci en yaygın din olduğundan için Müslümanların da bu bağlamda birçok hakları vardır.

⁸⁴ ZARA, internet üzerinden ırkçılık veya nefret suçu işleyen tüm mağdur ve tanıklara hukuki ve psikososyal danışmanlık hizmeti sunmaktadır. Ayrıca, tüm raporlar sistematik olarak belgelenmektedir. ZARA, aktif halkla ilişkiler, eğitim ve proje çalışmaları yoluyla, internette ırkçılığın ve/veya nefretin önlenmesine ve kamuoyunun bilinçlendirilmesine katkıda bulunmaktadır. Etnik ve sosyal aidiyet, ten rengi, cinsiyet, dil, din, cinsel yönelim, yaş veya engellilik durumundan bağımsız olarak tüm insanlar için eşit hakları savunmaktadırlar.

Türk göçmenlerin çoğunun İslam dinine mensup olması nedeniyle, Avusturya'da dini-kültürel kurumlara (ibadethaneler ve camiler, İslami kesim, cenaze salonları vb.) duyulan ihtiyaç da artmaya başlamıştır (Waldrauch, Sohler, & Perchinig, 2002, s. 279-80). 1980'lerde kurulan İslami derneklerin ve camilerin sayısında ve yaygınlığında büyük bir artış olmuştur. Camiler genellikle (çoğunlukla dernek olarak kurulmuşlardır) dini yaşamı ve dini hizmetleri organize etmenin yanı sıra, Türk göçmenlerin sosyal ve kültürel yaşamlarına büyük katkılar sunmaktadır. Örneğin çocukların din eğitimi, Almanca ve matematik gibi derslerine yönelik kurslar verilmekte, hac, umre organizasyonları, dini ve milli bayramların kutlanması, evlilik, taziye veya cenaze merasimlerinin organizasyonu ve benzeri sosyal kültürel faaliyetler cami-dernekçiliği ekseninde yürütülmektedir. Bu mekanlar sosyal buluşma yerleri olarak da hizmet vermektedir. Çayhane, küçük dükkanlar, kütüphane, Türkçe kanalların izlenebileceği uydu yayınları, bilardo, dart, langırt gibi oyun alanları bunlardan bazılarıdır. 1980'lerin başından itibaren İslami dernekler giderek daha merkezi yapılar (yerel, bölgesel ve federal eyalet düzeyinde şube dernekleri ile çatı dernekler) kurmaya başlamışlardır. Bireysel cami derneklerinin çoğu çatı dernekleri altında birleşmiştir. Bu durum Türkiye'deki kurumsal ve sosyo-politik akımlarla etkileşim içinde yer alan İslami dernek ortamının kültürel, dini-mezhepsel ve ulusal kriterlere göre artan bir şekilde farklılaşmasıyla ilişkilendirilmiştir. Bu bağlamda, Türkiye'de siyasal İslam'ın oluşumu, 1980 askeri darbesinden sonra başlayan süreç bu açıdan da yansımaları bulmuştur. 1980'lerde hem İslam anlayışları hem de siyasi yönelimleri ve gelmiş olduğu ülkedeki (Türkiye) kurumlarla olan bağları bakımından birbirlerinden farklı olan özellikle üç İslami dernek kurulmuştur. (Waldrauch, Sohler, & Perchinig, 2002, s. 284).

1981 yılında Almanya çatı kuruluşu (Köln Eyaletinde) olan İslam Kültür Merkezler Birliği (*Verband Islamischer Kulturzentren*) Avusturya'da da İslam Kültür Merkezleri Birliği (*Union Islamischer Kulturzentren*, UIKZ) olarak adlandırılmaktadır. Avusturya genelinde hâlihazırda kurulmuş olan çeşitli derneklerin birleşmesiyle kurulmuştur. Ülke genelinde şu an elli cami dernekleri vardır. Büyük çoğunlukla Türkleri temsil eden bir dernektir. Bu dernek Türkiye'deki Süleymancılar hareketine yakınlığı ile bilinmektedir. (Kultusgemeinde der Organisation Islamischer Kulturzentren in Österreich). Buna ek olarak Avusturya Türk Federasyonu (ATF) bağlı unsurlarından 2015 İslam Yasasının yü-

rürlüğe girmesiyle İGGÖ'ye (şura konseyine ve yüksek konseye) en az birer temsilci göndermektedir. Şu an Avusturya Türk Federasyonu (ATF) 29 cami derneğiyle İGGÖ'de temsil edilmektedir (Kultusgemeinde der Türkischen Föderation).

Almanya'da olduğu gibi Avusturya'da da Türkiye kökenli siyasi İslam'ın en önemli ağını Millî Görüş oluşturmaktadır. 1988 yılında Millî Görüşe (*Islamische Gesellschaft nationale Sicht, IGMG*) yakın İslami camii dernekleri bir araya gelerek "Viyana İslam Federasyonu'nu (*Islamischen Föderation in Wien, IF*) kurmuşlardır. Ülkede Avusturya İslam Federasyonu (*Österreichische Islamische Föderation*) adıyla faaliyet gösteren Millî Görüş, Türkiye eski Başbakanı (1996) Necmettin Erbakan'ın "siyasi-dini hareketinin Avrupa'daki çatı" kuruluşudur. İslam Federasyonunun (IF) şu an ülke genelinde elli bir (Kultusgemeinde Islamische Föderation) cami derneği vardır. 2011 yılından sonra özellikle Şura Konseyi seçimlerinden bu yana Millî Görüş'ün İGGÖ üzerindeki etkisi fazladır.

Almanya'daki DİTİB gibi, 1990 yılından itibaren Avusturya'da faaliyete geçen Avusturya Türk İslam Birliği (*Türkisch-Islamische Union für kulturelle und soziale Zusammenarbeit in Österreich, ATİB*), çatı kuruluş olmakla beraber Türkiye'deki Diyanete bağlıdır. Avusturya'da en çok camisi olan çatı kuruluşlarından biridir. Bu nedenle Avusturya Cumhuriyeti'ndeki en önemli sivil toplum kuruluşlarından (Schmidinger, 2013, S. 88-9). ATİB kuruluş amacını Avusturya Cumhuriyeti'nde yerleşik tüm Türkleri sosyal, kültürel, dini ve eğitim alanlarında desteklemek ve ülkede ortak amaçlarla kurulmuş çeşitli Türk dernekleri arasındaki iş birliği ve koordinasyon desteğini güçlendirmek şeklinde ifade etmiştir. Bu amaçla dini ve kültürel alanlarda faaliyet gösteren otuz derneğin (bazıları 1970'lerden beri zaten mevcuttur) bir araya gelmesiyle kurulmuştur (Waldrauch, Sohler, & Perchinig, 2002, s. 286). ATİB'in şu anda ülke genelinde 62 cami derneği bulunmaktadır (ATIB, Die Türkisch-Islamische Union für kulturelle und soziale Zusammenarbeit in Österreich).

Bu çatı dernekleri Avusturya'daki Müslümanların büyük çoğunluğunu temsil etmektedir. Bunların yanında İGGÖ'ye bağlı başka kuruluşlar da mevcuttur. Küçük ancak nispeten güçlü bir şekilde büyüyerek bir şemsiye kuruluş haline gelen ve Türkiye'deki Büyük Birlik Partisi (BBP-1993) (Büyük Birlik Partisi, 2022) ile yakın bağı olan Nizam-

1 Alem, buna bir örnektir. Nizam-ı Alem, Avrupa Türk Kültür Dernekleri Birliği (*Verbands der türkischen Kulturvereine in Europa, ATB*) çatısı altında birleşmiştir. Viyana, Salzburg, Vorarlberg ve Yukarı Avusturya Eyaletleri'nde cami derneği olarak örgütlenmiştir (Schmidinger, 2013, s. 90-1). Avusturya İslami Sufi Topluluğu-Menzil Topluluğu'nun da (*Islamische Sufi-Gemeinschaft in Österreich- ISGÖ, Menzil-Gemeinschaft*) on iki derneği mevcuttur (Kultusgemeinde ISGÖ (Islamische Sufi-Gemeinschaft in Österreich)).

Diğer ülkelerden gelen göçmenlerin kurduğu İslami dernek ya da kuruluşlar da vardır bu kuruluşlar İGGÖ'ye bağlıdır. Bosnalı İslam Dernekler Birliğinin (*Verband bosnischer islamischer Vereinigungen, IZBA*) kırk cami derneği vardır ve İGGÖ'de temsil edilmektedir (Bosnische Kultusgemeinde). Arap Cami Kurumları dini topluluğu'nun (*Arabische Kultusgemeinde und Moscheeeinrichtungen, AKG*) on yedi cami derneği vardır. Çoğunluğu Mısırlıdır, Suriyeli ve Filistinlilerin yanı sıra farklı Arap ülkelerinden vatandaşlar da vardır. Avusturya'daki İslami Şii İnanç Topluluğu (*Islamische-Schiitische Glaubensgemeinschaft in Österreich*) (Die Islamisch-Schiitische Glaubensgemeinschaft in Österreich(Schia), 2013) altı cami derneğinden oluşmaktadır. İGGÖ'ye bağlı olup mensuplarının çoğunluğu Irak'lıdır. Pakistan, İran ve Afganistanlılar da vardır. Avusturya'daki Arnavut Müslümanlar Birliği'nin (Union albanischer Muslime in Österreich) (*Die Union der Albanischen Muslime- Albanische Kultusgemeinde, ALKIG*) on dört cami derneği vardır. Üyelerinin çoğunluğu Kuzey Makedonya, Kosova ve Arnavut kökenlidir. Asya Dini Topluluğuna (*Asiatische Kultusgemeinde*) bağlı en az üç dernek vardır. Çoğunluğu Pakistan, Bangladeş ve Endonezyalı vatandaşlardır. Afganistan İslam Kültür Derneği (*Afghanischer islamischer – Kulturverein*) adı altında üç dernek vardır (Islam Landkarte). Daha önce dernekler bölümünde de (bkz.3.3.1.2.) belirtildiği gibi Türklerin kurduğu derneklerin sayısı diğerlerine göre oldukça fazladır. Bunların çoğunluğu da İslami dernekler (cami kurumu vb.) olarak çalışmaktadır. Buradan da hareketle ülkedeki Müslümanların çoğunluğunun dini bağlamda haklarına erişebilme imkanlarının olduğu ve bu hakları da kullanabildikleri ifade edilebilir.

Tablo 43:Avusturya'daki Dini Kuruluşların Tarihi ve Bunlara Bağlı Olan Camii Derneklerinin Sayıları (Islam Landkarte)

Cami derneklerinin bağlı olduğu kurumlar	Kurulduğu yıl	Camii sayısı
İslam Kültür Merkezleri Birliği (UIKZ)	1981	50
Avusturya İslam Federasyonu (IF)	1988	51
Arap Cami Kurumları dini topluluğu (AKG)	1987	17
Avusturya Türkiyeli İslam Birliği (ATİB)	1990	62
Avrupa Türkiyeli Kültür Dernekleri Birliği (ATB)	1992	5
Avusturya Türkiyeli Federasyonu (ATF)	1995	29
Bosnalı İslam Dernekler Birliği (IZBA)	1995	40
Avusturya İslami Sufi Topluluğu-Menzil Topluluğu (ISGÖ)	2003	12
Avusturya'daki İslami Şii İnanç Topluluğu	2013	6
Avusturya'daki Arnavut Müslümanlar Birliği (ALKIG)	2008	14
Asya Dini Topluluğuna	2004	3
Afganistan İslam Kültür Derneği	2016	3

Not: Tablodaki Büyük Dini Kuruluşların verileri 'İslam Land Karte'nin verilerinden derlenerek yapılmıştır.

Avusturya'daki Dini Kuruluşların Tarihi ve Bunlara Bağlı Olan Camii Derneklerinin Sayıları Tablo 43'te verilmiştir. Birinci kuşak medeni ve siyasal haklar (din ve vicdan özgürlüğü ve dernek kurmayı vurgu yapmakta) ve ikinci kuşak ekonomik, sosyal ve kültürel (hak ve özgürlüklere yer vermekte) haklar bağlamında din özgürlüğüne yer verilmiş ve üçüncü kuşak kolektif insan haklarında da hak ve özgürlüklere vurgu yapılmıştır. Bunlardan birkaçında ise ekonomik, sosyal ve kültürel haklar bağlamında BM'nin 1. maddesinin 3. paragrafındaki (ırk, dil, dini veya cinsiyet ayrımı gözetilmeksizin insan haklarına temel özgürlüklerin saygı gösterilmesi vb.) hak ve özgürlüklere vurgu yapılmıştır.

1966 yılında kabul edilen Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'nin 18. maddesinde düşünce, vicdan ve din özgürlüğü (1. 2. ve 3. bendinde) 19. maddesinde toplantı özgürlüğü, 21. maddesinde de örgütlenme özgürlüğü koruma altına alınmıştır. 1999 yılında BM İnsan Hakları Komisyonu tarafından kabul edilen Demokratik Yönetim Hakkında da düşünce, vicdan, din, ifade, toplantı ve dernek kurma özgürlüğünden söz edilmiştir. Kültürel haklar kapsamında Din özgürlüğünün hem bireysel hem de kolektif bir hak olduğuna vurgu yapılmıştır.

1966 Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin 27. maddesinde dini (etnik, dinsel ya da dil azınlıklarının bulunduğu devletlerde, bu azınlıklara mensup olan kişilerin, kendi gruplarının diğer üyeleri ile, kendi kültürlerinden yararlanma, kendi dinlerine inanma ve bu dine göre ibadet etme, ya da kendi dillerini kullanma hakkından yoksun

bırakılmayacağı ifade edilmiş ve serbestçe yaşama hakkından bahsedilmiştir) özgürlüklere yer verilmiştir. Yine AGİT belgelerinde özellikle azınlıklara vurgu yapılmış ve etnik, kültürel, dilsel ve dini kimliklerini özgürce ifade etme sürdürme ve geliştirebilme hakkının var olduğu belirtilmiştir. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 9. maddesinin 1. ve 2. paragrafında düşünce, vicdan ve din özgürlüğüne vurgu yapılarak, din ve inanç değiştirme özgürlüğü ile tek başına veya topluca, kamuoyuna açık veya kapalı ibadet, öğretim, uygulama ve ayin yapmak suretiyle dinini veya inancını açıklama özgürlüğünün var olduğunu ifade edilmiştir.

Bu anlaşmanın (AİHS) 10 maddesinde ifade özgürlüğüne ve 11. maddesinde de toplanma ve dernek kurma hakkına yer verilmiştir. Keza bölgesel olarak, Afrika İnsan ve Halklarının Hakları Sözleşmesi'nin [AİHHS (Banjul Şartı)] 8. maddesinde din, vicdan ve ibadet özgürlüğüne vurgu yapılmıştır. Avusturya anayasasının 12. 14. 63. 66. ve 67. maddeleri de azınlıkların toplanma, din ve vicdan özgürlüğüne yer vermektedir. Avusturya'nın 1972 tarihli Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin yasasına göre; ırk, ten rengi, ulusal veya azınlık köken, dini inanç veya engellilik nedeniyle ayrımcılık uygulayan kişilere cezai işlem yapılacağı hüküm altına alınmıştır.

Bu bağlamda Avusturya Devleti de ulusal ve uluslararası anlaşmaları onayladığını ve ülkesinde bulunan azınlık gruplarını da yukarıda geçen maddelere göre dini kapsamda koruyacağını vaat etmiştir. Avusturya'da yaşayan Müslümanların İslami dernek kurmalarında veya derneği işletmelerinde pek fazla problem görülmemektedir. Keza Müslümanlar dini vecibelerini yerine getirirken ve okullarda din eğitimi alırken dinlerini öğrenme ve uygulama konusunda sorunlarla pek fazla karşılaşmamaktadırlar. Avusturya'da İslam dini ikinci en yaygın din olarak tanındığı için Müslümanlar, Katolikler gibi her türlü hakka sahiptirler. Fakat yeni İslam yasasının yürürlüğe girmesiyle, yurtdışından finansal kaynak almak yasaklanmış ve özellikle İslami Türk göçmen dernekleri de mali sıkıntıya girmişlerdir. Halen Avusturya İslami Dini Cemaatinin giderleri ülkedeki İslam din öğretmenlerinden ve üyelerinden alınan aidatlarla karşılanmaktadır. Yukarıda'da vurgulandığı gibi Avusturya, Avrupa'da hem İslam'ı resmi din olarak ilk tanıyan, hem de okullarda Müslüman öğrencilere yönelik İslam dersini zorunlu olarak müfredata koyan ilk ülkedir. Diğer bir ifadeyle Avusturya göçmenlerin kendi dinlerini öğrenebilmeleri ve yaşayabilmeleri

hususunda, hukuk bağlamında uluslararası nitelikli sözleşmelere göre oldukça iyi durumda oluğu bulğulara ulaşılmıştır. Fakat teorik olarak birçok hukuki düzenlemelerin mevcut olması, aynı zamanda pratikte Müslüman göçmenlerin özellikle insan ve azınlık haklarına kolayca erişebildiklerini söyleyebilmek mümkün değildir.

Avusturya’da yaşayan Müslümanların, herhangi bir ayrımcılığa uğradıklarında veya dini vecibelerini yerine getirmede sıkıntı yaşadıklarında hukuki yollara başvurarak haklarını elde edebilecekleri söylenebilir. Örneğin, Avusturya’da ilkokula giden kız çocuklarına başörtüsü takma yasağı getirilmiş, fakat buna Avusturya İslam Dini Cemaati itiraz etmiş ve Anayasa mahkemesi yasayı, kız çocuklarının okullarda ayrımcılık yaşayacağı gerekçesiyle onaylamamıştır. Fakat ülkede yaşayan Müslümanlar zaman zaman olumsuz olaylarla karşılaştıkları gözlemlenmiştir. Nitekim başörtüsü yasağı gibi benzer tartışmalar kamuoyunda sıklıkla meydana geldiği için özellikle Müslüman göçmenler gerek eğitim açısından gerekse sosyal ve iktisadi açıdan olumsuz etkilenmektedirler. Avusturya’da camilere yönelik farklı gruplar tarafından zaman zaman saldırılar yapılmaktadır. Bu saldırıların faillerinin akibeti kamuoyu ile paylaşılmamaktadır. Son dönemlerde müslümanlara yönelik yapılan saldırıların artması ve ‘2015 Yeni İslam Yasası’ ile özellikle yurtdışı finans destekli (Türk kökenli) dini dernekler maddi yönden olumsuz etkilenmiştir.

Avusturya’da yaşayan Müslümanların dini alanlarda en önemli sorunlarından biri dini bayram günlerinde ve Cuma namazı vakitlerinde izinli sayılmamalarıdır. İslam Yasası’na göre bu ve benzeri dini günlerde izinli sayılmaları gerekmesine rağmen izin alamamaktadırlar.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu tezin genelinde Avusturya’da yaşayan göçmenlerin siyasi, sosyolojik, kültürel, dini ve ekonomik sorunları detaylandırılarak analiz edilmeye çalışılmıştır. Bu analizler etrafında Avusturya’da yaşayan Türk göçmenler başta olmak üzere yaklaşık olarak tüm göçmenlerin karşı karşıya olduğu, entegrasyon ve asimilasyon tartışmaları, göçmenlerin haklarına odaklanılarak değerlendirilmeye çalışılmıştır. Gerek ulusal gerekse uluslararası antlaşmalar çerçevesinde göçmelere tanınan hakların teoriden, pratiğe yansıyor yansımadağı ve bu yansımaların, ilgili göçmenlerin entegrasyon ve asimilasyon süreçlerini hangi yönlerden nasıl etkilediğı, bu tezin temel araştırma konusunu oluşturmuştur.

Asıl odak noktası Avusturya’da yaşayan Türklerin insan ve azınlık hakları çerçevesinde olan bu tez, ilgili hakları ulusal ve uluslararası nitelikteki antlaşmalar bazında ele alırken, Avusturya’daki Türk göçmenlerle, diğer ülkelerden gelen göçmenleri de *karşılaştırma* yöntemiyle analiz etmeye çalışılmıştır.

Bu karşılaştırma yapılırken aşağıdaki temel hususların aydınlatılmasına ve analizine ayrıntılı yer verilmeye çalışılmıştır. Bunlar:

- Avusturya göçmenlere yönelik ulusal ve uluslararası nitelikli belli başlı sözleşmelerden hangilerine taraf olmuştur?
- Avusturya taraf olduğu bu ilgili sözleşmelere hangi ölçülerde uymakta ve uymamaktadır?
- Avusturya’nın uyduğu ve uymadığı ilgili sözleşmeler kapsamında Türk göçmenler, haklarını hangi oranda ve ne ölçüde kullanabilmekte ve/veya kullanamamaktadırlar?
- İlgili sözleşme ve kanunlardan istifade etme oranları baz alındığında; Avusturya içerisindeki Türk göçmenler, diğer göçmenlere oranla daha az mı? Yoksa daha fazla mı? Faydalanabilmektedirler gibi sorular bu tezin cevaplamaya çalıştığı en önemli unsurlar arasındadır.

Özellikle Birinci ve İkinci Dünya Savaşları'nın sonucunda Almanya başta olmak üzere Avrupa'nın bütününde, inşa edilmesi ve onarılması gereken büyük alt yapı sorunları ortaya çıkmıştır. Her iki savaştan da yenik ve yorgun çıkan Avrupa'da önemli oranda insan kayıpları meydana gelmiştir. Milyonları aşan insan kaybının olduğu Avrupa'da, ilgili yerlerin inşası ve altyapının onarılması için yoğun bir iş gücü açığı ortaya çıkmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın hemen ardından ABD'nin, Sovyetler Birliği'ni rakip olarak görmesi ve bunun karşılığında da AB, BM gibi uluslararası örgütlerin kuruluşuna önderlik ederek, Marshall yardımları kapsamında Almanya özelinde, Avrupa ülkelerinin neredeyse tamamını ekonomik olarak desteklemesi kıta Avrupa'sında hızla büyüme ve kalkınmayı beraberinde getirmiştir. Bu büyüme ve kalkınmadan tabi olarak Almanya doğrudan etkilendiği gibi yakın komşusu olan ve aynı dili konuşan Avusturya'da önemli oranda etkilenmiştir. Bu ve benzer gelişmelerin ışığında Avusturya'da ciddi bir iş gücü açığa çıkmıştır. Bu açığın nasıl ve hangi ülkelerden kapatılabileceğine ilişkin tartışmalar 1950'lerin sonundan itibaren tartışılmaya başlanmıştır. Hangi ülkelerle ne şekilde bir iş gücü antlaşması imzalanması gerektiğine dair gerek Avusturya kamuoyunda gerekse sendikalar arasında sayısız görüşmeler meydana gelmiştir.

Türkiye'de 1961'de çıkan anayasa değişikliği sonrasında Türkiye'deki işgücü piyasasını rahatlatmak, işsizliği azaltmak ve Türkiye'ye döviz girişi sağlamak için diğer ülkelerle iş gücü antlaşmasının imzalanmasına olanak sağlayan yasal düzenleme yapılmıştır. Bu minvalde Türkiye ilk olarak 1961'de Almanya ile 1964'te de Avusturya ile iş gücü antlaşması imzalamıştır.

Tezin I. Bölümünde “İnsan Haklarının Kavramsal Çerçevesi ve Kolektif Haklar” ana başlığı altında; İnsan Hakları Kavramı ve Tarihsel Süreci, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ve İnsan Haklarının Sınıflandırılması alt başlıkları ile devam ederek hak, etnisite ve azınlıklar ilişkisi detaylandırılarak analiz edilmeye çalışılmıştır.

Bu başlık kapsamında özellikle hak nedir? Sorusuna yanıt verilmeye çalışılmıştır. Farklı uzman görüşler ve akademik kaynaklar doğrultusunda hak kavramı bilimsel çerçevede, daha çok hukuksal terim ve tanımlamalarla analiz edilmeye çalışılmıştır.

Daha sonra Avusturya; BM, AB, Avrupa Konseyi, AGİT gibi önemli uluslararası örgütlerin üyesi olduğundan dolayı göçmenlere ve azınlıklara yönelik çok taraflı farklı aktörlerle, karşılıklı çeşitli antlaşmalara imza atmıştır. Bununla birlikte Avusturya, azınlıkların korunmasına ilişkin AGİT belgelerinin hazırlanmasında ve karar alınmasında aktif roller üstlenmiştir. AGİT kapsamlı bu önemli belgelerin içeriklerine I. bölümde yer verilmiş olmakla birlikte, bunun dışında azınlıkların korunmasına dair Avusturya'nın taraf olduğu ilgili konu başlıklarına göre diğer antlaşmalardan bazıları ise aşağıdaki gibidir:

- Farklı bir etnik dil yapısına sahip azınlık ve/veya grupların kendi dillerine ilişkin kültürel değerlerini koruyabilmek için imzalanan, BM'nin 1996 yılı Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'nin 27. Maddesi,
- BM'nin 1992 yılı 47/135 sayılı kararına ilişkin "Ulusal veya Etnik, Dinsel ve Dilsel Azınlıklara Mensup Kişilerin Haklarına İlişkin Bildirge",
- Avrupa Konseyi'nin 1998 yılındaki "Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşmesi"dir.

Böylelikle tez içerisinde I. bölümün sonlarına doğru göç kapsamı çerçevesinde, temel insan hakları harmanlanarak; etnisite, azınlık, kimlik ve ulus gibi terimler tartışılarak analiz edilmiştir. Bu etraflı sentezlemeden *hedeflenen maksat* ise tezin tüm bölümlerinde sıklıkla kullanılmış olan insan ve azınlık haklarının neler olduğu ve göçmen, azınlık, ulus ve etnisite gibi tanımlamaların anlaşılabilirliğini pekiştirmektir. Aksi takdirde ilgili tanımlamaların ve terimlerin içerisinde doldurulamaması durumunda okuyucunun istifade oranının azalabileceği öngörülmüştür. Bu sebeple tez içerisindeki anahtar terim ve tanımlamalar birbirleriyle ayrıntılı bir şekilde, bütünlük oluşturabilecek bir biçimde, akademik kaynakçalar doğrultusunda akıcılıkla sunulmaya çalışılmıştır.

İnsan ve Azınlık hakları sabit maddelere veya sürece sahip değildir. Dönemin gerekleri ve güncel ihtiyaçlar bağlamında yeni hakların belirlenmesini gerektiren dinamik bir süreç içerisinde güncellenmektedirler. 1948 İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ile şe-

killenen uluslararası hukuk kapsamındaki insan hakları, üç farklı kuşağa ayrılarak sınıflandırılmaya çalışılmıştır. Bu sınıflandırma tezin I. bölümünün son kısmında detaylandırılarak anlatılmış olmakla birlikte, aşağıda da kısaca yer verilmiştir:

- Birinci kuşak insan hakları; yaşam hakkını, bireye ait kişisel alanın korunması hakkını, özgürlük ve siyasi katılım kısıtlamalarını ortadan kaldırmayı amaçlayan medeni ve siyasi hakları içermektedir. Bu hakların genişletilmesinde BM etkin roller üslenmiştir.
- İkinci kuşak insan hakları; ekonomik, sosyal ve kültürel haklar olup, özellikle BM sözleşmeleri ile düzenlenmişlerdir.
- Üçüncü kuşak insan hakları ise; bireysel haklara ek olarak sunulan, kolektif bir boyut ve kapsayıcı bir yapıya sahip olan ilkeler bütünüdür. Barış ve sağlıklı bir çevre hakkı, insanlığın ortak mirasından yararlanma hakkı, kalkınma hakkı gibi birtakım haklar da üçüncü kuşak haklara dâhildirler.

Tezin II. bölümünün ‘Avusturya’ya Göçün Tarihçesi ve Azınlıklara Tanınan Haklar’ ana başlığı altında; Avusturya’ya göçün tarihsel serüveni, azınlıkların korunmasına dair Avusturya’nın taraf olduğu antlaşmalar, Avusturya’nın ulusal azınlık politikası ve Avusturya’da tanınan otokton gruplarla birlikte, bunların haklarına ilişkin yasal düzenlemeler analiz edilmeye çalışılmıştır.

Bu bölümde ilk önce göç nedir, hangi şart ve koşullarda ortaya çıkar gibi göçün sebepleri tezin ikinci bölümüne yayılarak ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Diğer taraftan farklı tanım ve betimlemeler doğrultusunda göç olgusu aşağıdaki gibi zamana, mekâna, büyüklüğüne ve hukuksal süreçlerine göre sınıflandırılmıştır:

- İç göç ve dış göç doğrultusunda, varılması gereken hedeflenen mekâna göre göç.
- Legal mi değil mi (yasa dışı mı, yasal mı) doğrultusunda, mevcut mevzuatlara göre göç.
- Gönüllü mü gönülsüz mü (zorunlu mu değil mi) doğrultusunda, nedenlerine göre göç.

- Sürekli mi geçici mi (daimî mi kalıcı mı) doğrultusunda, süresine göre göç
- Topluluklar halinde mi yoksa tek kişi olarak mı? küçüklüğü ve büyüklüğü doğrultusunda, farklı tanımlama ve betimlemelere yer verilerek işlenmeye çalışılmıştır.

Azınlık kavramını uluslararası düzeyde tek tip bir şekilde tanımlamak mümkün değildir. Genel olarak "azınlık", belirli özellikleriyle "çoğunluktan" ayrılan bir nüfusu ifade etmektedir. Ancak tek tip bir tanımın yapılması çok zordur, çünkü pek çok farklı azınlık çeşidi vardır. Uluslararası alanda yaygın olarak kullanılan azınlık, genellikle "ayrımcılık" olarak algılandığından dolayı Avusturya'nın otokton (autochthone) ve/veya "ulusal halk grubu" (volksgruppe) kavramlarını kullandığı sebepleriyle birlikte birçok tanımlamalar etrafında II. bölümün içeriğinde analiz edilmeye çalışılmıştır.

1920 St. Germain Antlaşması ve 1955 Viyana Devlet Antlaşması gereğince Avusturya'da yaşayan azınlık gruplar, ulusal halk grubu olarak tanımlanmıştır. Bu yasal düzenlemelerin ilgili maddelerinde azınlık gruplar "ana dili Almanca olmayan, kendi etnik grubu olan, Avusturya sınırları içerisinde yerleşik olarak yaşayan Avusturya vatandaşı gruplar" olarak tanımlanmıştır.

Avusturya'da ilgili yasal düzenlemelere istinaden farklı zamanlarda tanınan altı "otokton- ulusal halk grupları" oluşmuş ve yasal olarak tanınmışlardır. Bu otokton grupların siyasi, iktisadi, ekonomik, sosyal ve kültürel statülerine ilişkin durumları tezin II. bölümünde her biri farklı başlıklar altında ayrıntılı bir şekilde yer almış olmakla birlikte aşağıda kısaca özetlenmiştir:

- Burgenland-Hırvat Halk Grubu (Devlet Antlaşması'yla 1955 tanınmıştır)
- Sloven Halk Grubu (Devlet Antlaşması'yla 1955 tanınmıştır)
- Macar Halk Grubu (1976 Burgenland tanınmıştır, 1992 ayrıca Viyana)
- Çek Halk Grubu (1976 Viyana tanınmıştır)
- Slovak Halk Grubu (1993'te tanınmıştır)
- Roman/Sinti Halk Grubu'dur (1993'te tanınmıştır).

Resmi azınlık olarak tanınmış yukarıdaki guruplar federal hükümete ve bakanlarına; kendi dilleri, dinleri ve kültürlerinin yaşatılması hususunda, kararalar alınabilmesi için tavsiyelerde bulunabilirler. Bu çerçevede ilgili bakanlıklara danışma konseyi gönderme ve gerekli finansmanın sağlanmasına ilişkin çeşitli haklara sahiptirler. Fakat azınlık oluşturmanın resmi kriterleri her ne kadar teorik olarak yasal metinlerde yer alsada pratikte şartların çok zor olmasından dolayı, yukarıda ifade edilen azınlık guruplarının, Avusturya kamuoyunda kendilerine ilişkin kararların alınması hususunda tek seslilik oluşturmaları ve bununla birlikte lobi faaliyetleri istenilen düzeylerde değildir.

Anayasal statüye sahip olan Saint Germain Antlaşması'nın 66. 67. ve 68. Maddelerine tezin II. bölümünde ayrıntılı yer verilmiştir.

Bu bağlamda ilgili maddelerin içerikleri kısaca burada da özetlenmiştir. Buna göre ırk, dil veya dini ne olursa olsun tüm Avusturya vatandaşları kanun önünde eşittir ve aynı medeni ve siyasi haklara sahiptir. Din, inanç veya mezhepteki farklılıklar herhangi bir Avusturya vatandaşı için kamu görevlerine veya çeşitli meslek ve istihdam faaliyetlerine girmesi gibi medeni ve siyasi haklardan yararlanırken olumsuz etkilenmezler, dezavantajlı görülmezler. Hiçbir Avusturya vatandaşı özel veya ticari işlemlerde, dini konularında, basın veya herhangi bir yayında veya halka açık toplantılarda dilin özgürce kullanımını konusunda farklı bir kısıtlamaya tabi değildir. Kişi, ait olduğu azınlık grubu serbestçe ifade edebilme hakkına sahiptir. Diğer yandan hiç kimse azınlık bir gruba ait olduğunu ya da olmadığını başkalarına ispat etmek zorunda değildir ve bir azınlık gruba ait olan kişiler, haklarını kullanma konusunda dezavantajlı duruma düşürülmemelidir.

67. Maddede ırk, din veya dil bakımından bir azınlığa mensup olan Avusturya'da bulunan göçmenlerin, diğer Avusturya vatandaşları gibi hem yasal hem de olgusal olarak aynı muameleye ve aynı haklara sahiptir. Hayır kurumlarına, dinî ve sosyal kurumlara yardım edebilirler. Kendi dillerini diledikleri gibi kullanabilirler, dini ibadetlerini özgürce yerine getirebilirler. Okul gibi diğer eğitim kurumları kurmak, yönetmek ve bunları denetleme yetkisine sahiptirler.

68. maddede ise devlet eğitim söz konusu olduğunda, göçmenleri çocuklarının eğitim görmelerini sağlamak ve kolaylaştırmak için imkân sunacağı ve Almanca dışında dil

konuşan Avusturya vatandaşlarının yaşadığı şehir, ilçe ve beldelerde gerekli tesisleri sağlayacağı belirtilmiştir. İlkokullarda Avusturya’da bulunan göçmenlerin çocuklarına kendi dillerinde ders verilmektedir. Azınlık grup ve mensupları kendi dillerinde anaokulu ve okul dersleri alma hakkına sahiptir. Azınlık grup dillerinde derslerin verildiği anaokullarının ve okulların sayısı oradaki yerleşim alanlarında yaşayan dil gruplarına ve ihtiyaca göre karşılanacaktır. Azınlık grubun üyeleri, kamu alanlarında ve kamu görevlileriyle iletişimde kendi dilini kullanma hakkına sahiptir.

Bu bağlamda Avusturya’nın ülkede tanınan ulusal halk guruplarla olan hukuki ilişkileri, uluslararası nitelikli sözleşmelerde belirtilen hükümler doğrultusunda olduğu ve bu kapsamda Avusturya’nın uluslararası standartların gerisinde olmadığı bulgulara ulaşılmıştır.

Tezin III. Bölümü “İnsan ve Azınlık Hakları Açısından Türk Göçmenlerin Hakları” ana başlığı etrafında şekillendirilmiştir. Bu çerçevede Avusturya’nın Türkiye başta olmak üzere çeşitli ülkelerle 1950’li yılların sonlarına doğru yapmış olduğu işgücü anlaşmaları, Türklerin Avusturya’ya göçü, çeşitli zamanlarda göçmenlere yönelik yapılan yasal düzenlemeler, Avusturya’nın demografik yapısı ve bu yapı içerisindeki Türkler başta olmak üzere diğer göçmenlerin yeri detaylandırılarak işlenmeye çalışılmıştır.

“Türk Vatandaşlarının Siyasal Ekonomik ve Kültürel Hakları” başlığı ise tezin III. bölümünün ana omurgası niteliğindeki başlıklar arasındadır. Bu çerçevede III. bölümde Avusturya’da yaşayan gerek Türk vatandaşlarının gerekse Türk uyruklu Avusturya vatandaşlarının; siyasal, ekonomik, kültürel ve dini özgürlükler bağlamındaki hakları ulusal ve uluslararası nitelikli antlaşmalar doğrultusunda analiz edilmeye çalışılmıştır. Bu analiz yapılırken Avusturya’daki Türk göçmenlerle, diğer ülkelerden gelen göçmenlerin elde ettikleri haklar karşılaştırma yöntemiyle değerlendirilmeye çalışılmıştır. Yani Türkler mi yoksa Avusturya’daki diğer otokton/ulusal halk (azınlık) guruplar mı daha fazla haklara sahiptir? sorularına cevap verilmekle birlikte yasal olarak mevcut olan bu hakların pratikte kullanılıp kullanılmadığına ilişkin açıklamalar III. bölümün içeriğine dahildir.

Tezin III. bölümünün cevaplamaya çalıştığı temel soru Avusturya’da yaşayan Türklerin sosyal, siyasal, kültürel ve ekonomik yönden refah seviyelerinin yükselişi bağlamında; ulusal ve uluslararası nitelikli sözleşmelerin karşılaştırılmasından ibarettir. Yani

Avusturya’da yaşayan Türklerin refah seviyelerinin belirlenmesinde Avusturya’nın Türklerle yönelik çıkarmış olduğu haklar mı daha olumlu ya da olumsuz etkilemiştir? Yoksa tam tersi olarak uluslararası nitelikli çıkan sözleşmeler sonucunda mı Avusturya’da yaşayan Türklerin refah seviyeleri daha olumlu yönden (ya da olumsuz) etkilenmiştir? Şeklinde soru ve görüşler değerlendirilerek cevap niteliğinde analizler oluşturulmaya çalışılmıştır.

Avusturya’da yaşayan Türkler başta olmak üzere tüm göçmenlerin siyasal, ekonomik, sosyal, dini ve dilsel alanda hem Avusturya kanunları hem de uluslararası nitelikli antlaşmalar kapsamında, hangi haklara sahip oldukları ve bu hakları günlük sosyal yaşamda kullanıp kullanamadıkları III. bölümün kapsamı dahilindedir. Özellikle Avusturya’da yaşayan Türklerin sorunlarına yönelik çözüm ve tavsiye niteliğinde öneriler bu bölüm içerisinde geliştirilmiştir. Geliştirilen bu çözüm ve tavsiyelerin içeriği sadece Türk göçmelerine yönelik olmayıp, aynı zamanda Avusturya devletinin ve Avusturya yerlilerine de yöneliktir. Uyumun, iletişimin, kaynaşmanın ve kalkınmanın bir toplum içerisinde tek yönlü olamayacağı, tam tersine toplumun oldukça geniş katımlı kesimlerinin topyekûn desteği sonucunda refah seviyesinin yükseleceği III. bölümde detaylandırılarak vurgulanmıştır.

III. bölümde ele alınan ulusal ve uluslararası nitelikli yasal düzenlemelere göre, Türkiye kökenli göçmenler başta olmak üzere tüm göçmenlerin seçme ve seçilebilme hakları dâhil, barışçıl olan her türlü dernek kurma, siyasal olarak örgütlenme, ana dilde eğitim gibi haklara ulaşımında pek çok sorunla karşı karşıya kaldıklarına dair *bulgulara* ulaşılmıştır. Yukarıda belirtilen hakların birçoğu pratikte sahaya yansımamaktadır. Bunlardan en önemlisi seçme ve seçilebilme özgürlüğüdür.

III. bölümün içeriğinde bahse konu olan Avusturya’da vatandaşlığa geçiş şartlarının zor olmasından dolayı Türkiye kökenli göçmenlerin, vatandaşlığı geçiş oranları oldukça düşük seviyelerdedir. Vatandaş olmayan kişilerin de seçimlerde, seçme ve seçilme hakları yoktur. Seçme ve seçilme hakkı olmayan göçmen grupların siyasal katılım başta olmak üzere özellikle devlet daireleri gibi üst düzey makam ve mevkilere gelme durumları çok zayıftır. Avusturya’nın göçmenler hususunda taraf olduğu antlaşmalara riayet etmesi ve her türlü ayrımcılığı önlemek yolunda, ülke içerisindeki sınıfsal eşitliğin sağlanabilmesi

için vatandaşlığa geçiş şartlarının yumuşatılması gerektiği, tez içerisinde çözüm ve önerir kapsamında vurgulanmıştır.

Tüm bu değerlendirmeler ele alındığında insan ve azınlık hakları çerçevesinde, Avusturya'nın taraf olduğu ulusal ve uluslararası nitelikli antlaşmalara, vatandaşlığa geçiş ilkeleri kapsamında uymadığı bulgularına ulaşılmıştır. Ülkede yaşayan göçmenlerin önemli bir kısmının vatandaş olamaması ve/veya seçme ve seçilme hakkının bulunmaması, AB'nin kuruluşunun temel sütunlarından olan ilkelere tamamen aykırıdır. Bu temel sütunlar ise: demokrasi, insan hakları, adalet, hukukun üstünlüğü ve özgürlüklerdir.

Bu bağlamda, göçmenlere vatandaşlığa katılımın önemine vurgu yapılmalı ve Türklerin ve diğer göçmenlerin siyasi hayata katılımı desteklenmelidir. Ülkedeki göçmen sivil toplum örgütlerinin Avusturya vatandaşlığını hak eden göçmenlerin bir an önce vatandaşlığa geçmelerinin önemi ve kazanılacak haklar siyasal güç konusunda seminerler veya broşürler hazırlamaları halinde daha çok etkili olabileceği öngörülebilir. Yine Türk ve diğer göçmen kökenli STK'larının birlikte hareket ederek büyük bir partiden birkaç aday göstermeleri halinde, Avusturya siyasetinde daha çok etkili olabilecekleri ve varlıklarını siyasal olarak daha yoğun hissettirebilecekleri öngörülebilir. Türk göçmenler hangi görüşte olursa olsunlar birlik ve beraberlik içerisinde ve organize bir şekilde hareket etmeleri durumunda, herhangi bir partiden ulusal veya federal meclise milletvekili gönderebilme yeterliliğine ulaşabilirler.

III. bölümün sonlarında da ayrıntılı bir şekilde bahsedildiği gibi Avusturya'da yaşayan Türklerin dernek kurma, örgütlenme ve dinlerini yaşayıp yaşayamama gibi genel olarak çok büyük bir sıkıntıları ve engelleri bulunmadığı *bulgusu* tespit edilmiştir.

Fakat Avusturya'da yaşayan Türkler, Almanca'yı tam olarak öğrenmede büyük sıkıntılarla karşılaşmaktadırlar. Bu sebeple Türklerin Almanca bilme düzeyleri oldukça düşük seviyelerdedir. Almancası çok iyi olmayan Türk toplumu; Avusturya kamuoyunun siyasal, sosyal, kültürel ve ekonomi gibi birçok alanlarda istenilen oranda yer bulamamaktadırlar. İstenilen düzeyde Almanca yetkinliğinin olmaması eğitim seviyesinin zayıf olmasına sebebiyet vermektedir. Eğitim ve öğretim; sosyal hayat başta olmak üzere nere-

deyse tüm her şeyin başı olduğundan dolayı, Türklerin Avusturya’da özellikle siyasal örgütlenme bakımından oldukça geri seviyelerde olduğu *bulgularına* bu tez yoluyla ulaşılmıştır.

Yeterli düzeyde Almanca yetkinliğinin olmaması, Avusturya vatandaşı olmanın önünde büyük bir engeldir. Avusturya vatandaşı olamayan Türk toplumu, seçme ve seçilme hakkını da elde edememektedir. Seçme ve seçilme hakkı bulunmayan Türkler, siyasal olarak örgütlenememektedirler. Bunun dışında dernek kurmak gibi çeşitli sivil toplumları oluşturan Türkler bu örgütler aracılığıyla varlıklarını sürdürebilmektedirler. Bu örgütlerin ağırlıklı faaliyetleri genellikle cami ve dini endeksli olmak üzere; yöresel çaplı örf, adet, gelenek ve görenekleri yaşatmaya yönelik kermes ve benzeri çalışmalardan ibarettir.

Çalışma ve sosyal güvenlik hususunda Avusturya yasalarının, uluslararası nitelikli yasalarla uyumlu olduğu değerlendirilmektedir. Bununla birlikte yukarıda da dikkat çekildiği gibi göçmenlere vatandaşlık verilmesinin zorlaştırılmış olması, devlet kademelelerinde çalışan göçmen sayısının azlığına sebebiyet vermiştir. Keza işçi sendikalarına seçilebilmek için de vatandaşlık şartı olduğundan dolayı bu alanda da Türk göçmenler yok denecek kadar az olduğu verilere ulaşılmıştır.

İstihdam bağlamında ise, eğitim olanakların yükseltilmesi, dernekler vs aracılığıyla önyargıların kırılması ve entegrasyona yönelik çalışmaların daha çok yapılması ve herhangi bir sorun veya sorunlarla karşılaşıldığında hak arayışlarının birlik içinde yapılmasıyla daha iyi sonuçlar elde edebilecekleri öngörülebilir. Türk vatandaşlarının çoğunluğu hala yarı vasıflı işçi statüsünde olduğundan dolayı, mesleki yeterliliği olmayan işçiler genellikle işsiz kalmaktadırlar. Bu durumda olanlara meslek edinmeleri için yardımcı olunmalı ve ilgili birimlerden destek alınması vede kurumlar ile STK’ların organizeli bir şekilde çalışmaları halinde gelecekte daha çok eğitilmiş ve kalifiyeli insanların yetişebileceği öngörülebilir.

Türk toplumu çocuklarının yeterli düzeyde Almanca öğrenememelerin altında temel sebepler III. bölümde genel olarak işlenmiş olmakla birlikte aşağıda kısaca özetlenmiştir:

- Ailelerin yeterli düzeyde Almanca bilmemesi
- Ailelerin çocuklarının eğitim ve öğretimine yönelik ilgisizlikleri,
- Ailelerin çocuklarının eğitimleri konusunda, okullara gidip ilgili öğretmenlerle yeterli miktarda görüşmemeleri,
- Ailelerin çocuklarını bir an önce alt kademedeki işlerde çalıştırmak istemeleri,
- Çocukların anadili olan Türkçeyi istenilen oranda bilmemeleri,
- Anadilini iyi düzeyde bilmeyen çocukların, ikinci ve üçüncü bir dili öğrenmede çok güçlükler yaşaması,
- Avusturya okullarında göçmenlere yönelik verilen anadili eğitiminin, öğleden sonra olan geç saatlere konması ve benzeri gibi birçok sebepten dolayı, Türklerin Almanca öğrenim seviyeleri oldukça düşüktür.
- Göçmenlerin ailelerinin eğitim seviyelerinin yetersizliği. Örneğin çocuklar ilk ve orta okula giderken, ailelerin çocuklarının ödevlerine yardımcı olamamaları. Ailelerin Almanca bilgilerinin eksikliği ve yabancı düşmanlığından kaynaklanan, sosyal baskı sonucunda göçmen ailelerle (özellikle Türk göçmenler); okul, öğrenci, öğretmen ve veli ilişkisinin zayıf olması,
- Hepsinden önemlisi de Türkçe dersinin isteğe bağlı olması vb.

Avusturya’da bulunan Türk göçmenlerin özellikle siyasal olarak örgütlenememelerinin altında yatan temel sebeplere aşağıdaki bulgular yoluyla ulaşılmıştır:

- Vatandaşlık kısıtlamasından dolayı Türklerin seçme ve seçilebilme özgürlüğünün bulunmaması,
- Yeterli Almanca düzeyinin olmaması,
- Eğitim seviyesinin istenilen oranda olmaması,
- Avusturya’da bulunan Türk toplumunun ağırlıklı olarak, Türkiye’deki siyasal, ekonomik ve kültürel olmak üzere gelişmeleri takip etmeleri ve buna paralel olarak, Avusturya gündemini, siyasetini ve sosyokültürel yapısını istenilen seviyede takip etmemeleri,

- Evlerde sürekli Türkiye'deki TV kanallarının izlenmesi ve buna paralel olarak da Avusturya basını ve TV kanalları gibi nerdeyse hiçbir yayın organının takip edilmemesi,
- 1980'lerde kurulan köklü derneklerden olan; İslam Federasyonu, Avusturya Türk Federasyonu, Avusturya Türk İslam Birliği, Avusturya İslam Kültür Merkezler Birliği gibi oluşumların her birinin, Türkiye'deki çeşitli siyasal parti ve cemaatlerin doğrudan ve/veya dolaylı uzantıları olması münasebetiyle, Türk göçmenlerinin birlik ve beraberliklerinin sağlanması hususunda engellemeler dâhil olmak üzere çeşitli sorunların varlığı mevcuttur.
- Tüm bunlarla birlikte yeni gelişim ve oluşumlara açık, eğitilmiş insan kaynaklarının yetersizliği gibi sebepler sayılabilir.

KAYNAKÇA

- 100 Jahre Kärntner Volksabstimmung. (2021, 05 05). 05 14, 2022 tarihinde <https://www.volksabstimmung-1920.at/teil-1-die-gemeinderatswahlen-2021-und-die-slowenische-und-tuerkische-ethnisierung-der-politik-ethnische-parteien-gefaehrden-die-europaeische-integration/> adresinden alındı
- Abacı, A. (2016, Eylül). İnsan Hakları Açısından Azınlık Kavramı ve Azınlık Hakları. İstanbul: TC. Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İnsan Hakları Ana Bilim Dalı, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. 01 21, 2021 tarihinde <http://openaccess.maltepe.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12415/4130/447657.pdf?sequence=1&isAllowed=y> adresinden alındı
- Abgeordnete zum Wiener Landtag und Mitglieder des Gemeinderates der Stadt Wien. (tarih yok). 06 14, 2022 tarihinde <https://www.wien.gv.at/advuew/internet/AdvPrSrv.asp?Layout=polstelle&Type=K&stellecd=1997031808394662&Hlayout=politikersuche&AUSSSEN> adresinden alındı
- Afrika Birliği (AFB). (tarih yok). African Union. 11 07, 2020 tarihinde <https://www.tarimorman.gov.tr/ABDGM/Belgeler/Uluslararası%20Kurulu%20Flar/1-Afrika%20Birli%20Fi%20Hakk%20B1nda%20Genel%20Bilgi.pdf> adresinden alındı
- Ahat, A. (2013). Moscheen zwischen Integration und Segregation“. *Masterarbeit*. Wien: Universität Wien. 11 17, 2022 tarihinde <https://phaidra.univie.ac.at/open/o:1300728> adresinden alındı
- AK Oberösterreich, Kammerräte. (2022). 05 26, 2022 tarihinde <https://ooe.arbeiterkammer.at/ueberuns/gremien/kammerraete/index.html> adresinden alındı
- AK Wahl 2014 in Wien. (2014, 03 28). *Endgültiges Wahlergebnis bestätigt Zugewinne für FSG in Mandaten und Stimmen*. 05 19, 2022 tarihinde https://www.ots.at/presseaussendung/OTS_20140328_OTS0204/ak-wahl-2014-in-wien-endgueltiges-wahlergebnis-bestaetigt-zugewinne-fuer-fsg-in-mandaten-und-stimmen adresinden alındı
- AK Wien Wahl. (2019, 04 06). 05 20, 2022 tarihinde https://wien.arbeiterkammer.at/ueberuns/wahl/wahlergebnis/AK_Wien_Wahl_2019_Endgueltiges_Wahlergebnis.html adresinden alındı
- Akbulut, H., Binder, C., Dzihic, V., & Gärtner, H. (Mai 2016). *Kooperative Sicherheit – eine Bestandsaufnahme, Österreichisches Institut für Internationale Politik (OIIP)*. 12 08, 2020 tarihinde https://www.oaip.ac.at/cms/media/ap86_kooperative_sicherheit.pdf adresinden alındı

- Akbulut, O. (2006). Uluslararası Hukukta Azınlık Haklarının Gelişimi ve Ortaya Çıkardığı Hukuki Sorunlar. İstanbul : İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı.
- Akçay, Ş. (2011). Abgeordnete zum Wiener Landtag und Gemeinderat. *Meine Abgeordneten*. 06 12, 2022 tarihinde <https://www.meineabgeordneten.at/Abgeordnete/Safak.Akçay> adresinden alındı
- Akkilic, S. (2011). Abgeordneter zum Wiener Landtag und Gemeinderat. *Meine Abgeordneten*. 05 29, 2022 tarihinde <https://www.meineabgeordneten.at/Abgeordnete/senol.akkilic> adresinden alındı
- Aktuel, P. (2018). Menschenrechte. *Bundesministerium Bildung, Wissenschaft und Forschung*, (4). 10 28, 2020 tarihinde https://www.politiklernen.at/dl/lnMqJMJKomlKOJqx4KJK/pa_2017_04_Menschenrechte_web.pdf adresinden alındı
- Al-Absi, A. (2013). Die Politische Rolle der Arabischen Liga Im Regionalen Arabischen System im Zeitraum von 2001-2011. Wittenburg: Philosophischen Fakultät Sozialwissenschaften und Historische Kulturwissenschaften der MLU Halle-Wittenburg. 11 11, 2020 tarihinde <https://d-nb.info/1044891882/34> adresinden alındı
- Alkan, G. (2018). Arbeitsmarktintegration von Türkischen MigrantInnen. *Masterarbeit*. Wien. 01 15, 2022 tarihinde https://www.amsforschungszentrum.at/downloadpub/arbeitsmarktintegration_tuerken_alkan.pdf adresinden alındı
- Alle Landtagsabgeordneten, Vorarlberg. (tarih yok). 06 15, 2022 tarihinde <https://vorarlberg.at/web/landtag/abgeordnete-alle> adresinden alındı
- Allgemeines zum Ausländergrunderwerb. (2022, 02 1). 12 20, 2022 tarihinde https://www.oesterreich.gv.at/themen/bauen_wohnen_und_umwelt/grundstueckskauf/1/Seite.200041.html#:~:text=Erwerben%20Ausl%C3%A4nderinnen%2FAusl%C3%A4nder%20Eigentum%20oder,diese%20sind%20Inl%C3%A4nderinnen%2FInl%C3%A4ndern%20gleichgestellt adresinden alındı
- Altıntaş, Ş. (2019). Türkiye’de İnsan Haklarının Gelişimi ve Kurumsal Yapılanması: İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Örneği. Karaman: Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. 11 18, 2020 tarihinde <https://dosya.kmu.edu.tr/sbe/userfiles/file/tezler/kamuyonetimi/sukrualtindas.pdf> adresinden alındı
- Ambos, K. (2010). Das Verbrechen der Aggression nach Kampala. In: Zeitschrift für internationale Strafrechtsdogmatik. 11, s. 649-668. 12 15, 2020 tarihinde http://www.zis-online.com/dat/artikel/2010_11_501.pdf adresinden alındı

- Andersen, H. (tarih yok). Nation und Minderheit in Europa im 19. Und 20. Jahrhundert, Die Menschen und nicht die Natur machen ein Land zur Heimat, Zentrum für Kultur und Geschichte e.v. 01 19, 2021 tarihinde
https://www.smi.sachsen.de/download/Broschuere_Meilensteine_Nation-und-Minderheit-in-Europa.pdf adresinden alındı
- (Jänner 2019). *Antimuslimischer Rassismus in der Österreichischen Politik Bericht 2018*. Herausgegeben von SOS Mitmensch. 11 23, 2022 tarihinde
https://www2.sosmitmensch.at/dl/OMulJKJKNmKJqx4KJK/Bericht2018_Antimuslimischer_Rassismus_in_der_Politik_SOS_MItmensch.pdf adresinden alındı
- (Jänner 2019). *Antimuslimischer Rassismus in der Österreichischen Politik Bericht 2018*. SOS Mitmensch . 11 23, 2022 tarihinde
https://www2.sosmitmensch.at/dl/OMulJKJKNmKJqx4KJK/Bericht2018_Antimuslimischer_Rassismus_in_der_Politik_SOS_MItmensch.pdf adresinden alındı
- Anzahl der Gläubigen von ausgewählten Religionen in Österreich im Jahr 2021. (tarih yok). *De Statista*. 11 22, 2022 tarihinde
<https://de.statista.com/statistik/daten/studie/304874/umfrage/mitglieder-in-religionsgemeinschaften-in-oesterreich/> adresinden alındı
- Anzahl der Muslime in Österreich von 1971 bis 2021. (tarih yok). *De Statista*. 11 23, 2022 tarihinde
<https://de.statista.com/statistik/daten/studie/312152/umfrage/anzahl-der-muslime-in-oesterreich/> adresinden alındı
- Aral, B. (Eylül 2010). *Üçüncü Kuşak İnsan Hakları olarak Kolektif Haklar*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Aral, B. (2007). Bir Grup Hakkı Olarak Barış Hakkı. *Fatih Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü*. 12 09, 2020 tarihinde
<http://www.muhammedbalci.com/hukukdunyasi/insanhaklari/250.pdf> adresinden alındı
- Arbeiter Kammer (AK) Salzburg, Kammerräte. (2022). 05 26, 2022 tarihinde
<https://sbg.arbeiterkammer.at/ueberuns/gremien/kammerraete/kammerraete.html> adresinden alındı
- Arbeiterkammer Niederösterreich. (tarih yok). 05 25, 2022 tarihinde
https://extranet.aknoe.at/kammerr.nsf/XP_Fraktion.xsp adresinden alındı
- Arbeitsmigration nach Österreich in der Zweiten Republik. (1950-2021). *Demokratie Zentrum Wien*. 10 10, 2022 tarihinde
<http://www.demokratiezentrum.org/bildung/ressourcen/timelines/arbeitsmigration-nach-oesterreich-in-der-zweiten-republik/> adresinden alındı

- Arbeitsuchende Österreich. (2022, 10 20). 12 18, 2022 tarihinde <https://www.ams.at/arbeitsuchende/arbeitslos-was-tun/geld-vom-ams/arbeitslosengeld> adresinden alındı
- Arslan, E. (2014, Mayıs). Kentli Halkları Kapsamında Kamusal Alanın Kullanıma Yönelik Katılımcı Bir Model Önerisi. İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi.
- Arslan, V. (2012). Amerikalılar Arası İnsan Hakları Sistemi. 3(2). 11 04, 2020 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/208270> adresinden alındı
- ASEAN Member States. (2020). 11 12, 2020 tarihinde <https://asean.org/asean/asean-member-states/> adresinden alındı
- ASEAN, A. O. (tarih yok). The Founding of ASEAN. 12 11, 2020 tarihinde <https://asean.org/the-founding-of-asean/> adresinden alındı
- Aslan, A. (2016, 06 30). Parlament Österreich. 04 30, 2022 tarihinde <https://www.parlament.gv.at/person/83105> adresinden alındı
- Aslan, E., Kolb, J., & Yıldız, E. (2017). *Muslimische Diversität, Ein Kompass zur religiösen Alltagspraxis in Österreich*. Wiesbaden: Springer Fachmedine Wiesbaden.
- ATIB, Die Türkisch-Islamische Union für kulturelle und soziale Zusammenarbeit in Österreich. (tarih yok). 12 06, 2022 tarihinde <https://atib.at/uber-uns/> adresinden alındı
- Austria. (tarih yok). 03 23, 2022 tarihinde https://www.statistik.at/wcm/idc/idcplg?IdcService=GET_PDF_FILE&RevisionSelectionMethod=LatestReleased&dDocName=064287 adresinden alındı
- Austria-Forum. (2022, 05 19). Liste der politischen Parteien in Österreich. 06 15, 2022 tarihinde https://austria-forum.org/af/AustriaWiki/Liste_der_politischen_Parteien_in_%C3%96sterreich adresinden alındı
- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi. (1950). *İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Sözleşme*. 67075 Strasbourg cedex. 11 02, 2020 tarihinde https://www.echr.coe.int/documents/convention_tur.pdf adresinden alındı
- Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi. (tarih yok). 03 15, 2021 tarihinde https://www.echr.coe.int/documents/convention_tur.pdf adresinden alındı
- Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Ek Protokoller. (tarih yok). 03 15, 2021 tarihinde https://www.echr.coe.int/documents/convention_tur.pdf adresinden alındı

- (2020). *Avrupa Konseyi*. 11 01, 2020 tarihinde https://www.mfa.gov.tr/avrupa-konseyi_.tr.mfa adresinden alındı
- Avusturya'da İslami Temsil Kurumu: Avusturya İslam Cemaati- IGGÖ. (2020, 11 03). 12 18, 2022 tarihinde <https://perspektif.eu/2020/12/30/avusturyada-islami-temsil-kurumu-avusturya-islam-cemaati-iggo/> adresinden alındı
- Avusturya-Türkiye Sosyal Güvenlik Anlaşması. (2020). 11 27, 2021 tarihinde <https://www.pwc.com.tr/tr/hizmetlerimiz/insan-yonetimi-ve-organizasyon-danismanligi/sosyal-guvenlik-hizmetleri/bultenler/2020/turkiye-avusturya-sosyal-guvenlik-anlasmasinin-uygulama-esaslari-hk.html#:~:text=T%C3%BCrkiye%20Cumhuriyeti%20ile%20Avusturya%20C> adresinden alındı
- Aybay, R. (tarih yok). *İnsan Hakları Evrensel Bildirisi*. 12 28, 2020 tarihinde http://tbbyayinlari.barobirlik.org.tr/TBBBooks/insan_haklari_evrensel_bildirisi.pdf adresinden alındı
- Baasner, F. (2010). *Bernhard Perchinig, Migration und Integration in Europa* (Cilt 1). Baden: Nomos Verlagsgesellschaft.
- Bacher, M. (2011). Rotation oder Integration, Österreichischer und schwedischer Umgang mit Arbeitsmigration in den 1970 er Jahren. *Masterarbeit*. Wien: Masterarbeit Universität Wien. 11 14, 2021 tarihinde <https://phaidra.univie.ac.at/open/o:1276560> adresinden alındı
- Bakondy, V., & Ferloglia, S. (2010). Viel Glück Migration Heute. J. Jankovic, C. Kogoj, G. Ongan, H. Pichler, & R. Winter. içinde Wien, Belgrad, Zagreb, Istanbul: Donau Forum Druck.
- Balcı, M., & Sönmez, G. (Nisan 2011). *Örnekli, Açıklamalı, Karşılaştırmalı Temel Belgelerde İnsan Hakları* (1 b.). Dayanışma Yayınları. 12 30, 2020 tarihinde <http://www.muharrembalci.com/yayinlar/kitaplar/38.pdf> adresinden alındı
- Barsky , R., & Borders, O. (June 2001). The Case Against Immigration Controls. *Journal of Refugee Studies* . 04 14, 2021 tarihinde https://www.researchgate.net/publication/233717414_Open_Borders_The_Case_Against_Immigration_Controls adresinden alındı
- Bauböck, R. (1996, März). “Nach Rasse und Sprache verschieden” Migrationspolitik in Österreich von der Monarchie bis heute. *Reihe Politikwissenschaft*, 31. 11 25, 2021 tarihinde https://irihs.ihs.ac.at/id/eprint/899/1/pw_31.pdf adresinden alındı
- Bauböck, R., & Bernhard, P. (2003, Dezember). Migrations- und Integrationspolitik in Österreich. 12 07, 2021 tarihinde <https://www.okay-line.at/file/656/osterr-migr-integr-politik.pdf> adresinden alındı

- Bauböck, R., Baumgartner, G., Perchinig, B., & Pinter, K. (1988). *Etnische Minderheiten in der Politik*. Wien : Gesellschaftskritik.
- Bauer, W. (2008). Zuwanderung nach Österreich. *Österreichische Gesellschaft für Politikberatung und Politikentwicklung- ÖGPP*. 05 07, 2021 tarihinde http://www.politikberatung.or.at/fileadmin/_migrated/media/Zuwanderung-nach-Oesterreich.pdf adresinden alındı
- Baumgartner, G. (tarih yok). Die Burgenländischen Sprachminderheiten 1945-1999. 10 15, 2021 tarihinde https://www.erinnern.at/themen/e_bibliothek/seminarbibliotheken-zentrale-seminare/abbild-und-reflexion/381_Baumgartner_Die%20Burgenlandischen%20Sprachminderheiten%201945-1999.pdf adresinden alındı
- Baumgartner, G. (tarih yok). Sprachgruppen und Mehrsprachigkeit im Burgenland. 11 02, 2020 tarihinde https://www.erinnern.at/themen/e_bibliothek/seminarbibliotheken-zentrale-seminare/abbild-und-reflexion/383_Baumgartner_Sprachgruppen%20und%20Mehrsprachigkeit%20im%20Burgenland.pdf adresinden alındı
- Baumgartner, G., & Freund, F. (2007). *Roma Politik in Österreich*. Wien : Verlag Kulturverein Österreichischer Roma.
- Becker, P., & Raveloson, J.-A. (2008). Was ist Demokratie, Realisiert von KMF-CNOE & NOVA STELLA, in Zusammenarbeit mit der Friedrich-Ebert-Stiftung (FES) und unter Mitwirkung von Friedel Daiber. 12 06, 2020 tarihinde <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/madagaskar/05859.pdf> adresinden alındı
- Bender-Säbelkamp, A. (2012). *Demokratie der ethnischen Minderheiten, Repräsentation und Partizipation in Österreich und der Europäischen Union*. Österreich: Facultas Nomos Verlags- und Buchhandels AG.
- Benedek , W., & Mahmoud, K. (2011). Der İslam in Österreich und in Europa. *Die Integration und Beteiligung der Muslime und Musliminnen in der Gesellschaft* (Cilt 18). içinde Graz: Grazer Universitätsverlag-Leykam-Karl-Franzes-Universität Graz.
- Benedek, W. (2009). *Menschenrechte Verstehen*. Wien/Graz: Berliner Wissenschafts-Verlag Neuer Wissenschaftlicher Verlag.
- Bergkirchner, C. (2013, September). Zur Genese des Ausländerbeschäftigungsgesetzes 1975. *Diplomarbeit*. Universität Wien. 11 15, 2021 tarihinde <https://phaidra.univie.ac.at/download/o:1304656> adresinden alındı

Bericht 2020. (tarih yok). *Zur Lage der Slowenischen Volksgruppe in Kärnten*. Land Kärnten. 07 25, 2021 tarihinde <http://docplayer.org/199670552-Bericht-zur-lage-der-slowenischen-volksgruppe-in-kaernten.html> adresinden alındı

(tarih yok). *Bericht 2021*. Kärntner Landesregierung, Abteilung 1 – Landesamtsdirektion. Klagenfurt: Hermagoras/Mohorjeva, 9073 Viktring. 10 26, 2021 tarihinde
[file:///C:/Users/hp/Downloads/Bericht%20%C3%BCber%20die%20Lage%20der%20slowenischen%20Volksgruppe%202021_dtslo%20\(6\).pdf](file:///C:/Users/hp/Downloads/Bericht%20%C3%BCber%20die%20Lage%20der%20slowenischen%20Volksgruppe%202021_dtslo%20(6).pdf) adresinden alındı

Bericht der Republik Österreich . (2000, Juni 30). gemäß Artikel 25 Abs. 1 des Rahmenübereinkommens zum Schutz nationaler Minderheiten. Wien. 07 22, 2021 tarihinde <https://rm.coe.int/168008aed4> adresinden alındı

Berlakovich, M. (2010). 100 Jahre “Hrvatske novine”, Entstehung und Entwicklung der burgenländischkroatischen Wochenzeitung und ihre Bedeutung für die Sprache, Kultur und Identität der burgenländischen Kroaten. Universität Wien. 10 12, 2021 tarihinde <https://core.ac.uk/download/11590955.pdf> adresinden alındı

Bevölkerung nach Alter/Geschlecht. (2021). 03 24, 2021 tarihinde <https://www.statistik.at/statistiken/bevoelkerung-und-soziales/bevoelkerung/bevoelkerungsstand/bevoelkerung-nach-alter/geschlecht> adresinden alındı

Bevölkerung nach Alter/Geschlecht, Statistik Austria. (2022). 01 25, 2022 tarihinde <https://www.statistik.at/statistiken/bevoelkerung-und-soziales/bevoelkerung/bevoelkerungsstand/bevoelkerung-nach-alter/geschlecht> adresinden alındı

Bevölkerung nach Staatsangehörigkeit/Geburtsland. (Seit 2002- 2023). *Statistik Austria*. 11 03, 2021 tarihinde [https://www.statistik.at/fileadmin/pages/407/Bev_Staatsangeh_Bundesland_Zeitreihe.o_seit_2002.ods](https://www.statistik.at/fileadmin/pages/407/Bev_Staatsangeh_Bundesland_Zeitreihe_o_seit_2002.ods) adresinden alındı

Bevölkerung nach Staatsangehörigkeit/Geburtsland. (Seit 2002-2022). 03 26, 2021 tarihinde https://www.statistik.at/fileadmin/pages/407/Bev_Geburtsland_Bundesland_Zeitreihe_seit_2002.ods adresinden alındı

Bevölkerungsprognosen für Österreich. (tarih yok). 01 12, 2022 tarihinde <https://www.statistik.at/statistiken/bevoelkerung-und-soziales/bevoelkerung/demographische-prognosen/bevoelkerungsprognosen-fuer-oesterreich-und-die-bundeslaender> adresinden alındı

Bevölkerungsveränderung. (tarih yok). 02 01, 2022 tarihinde https://www.statistik.at/fileadmin/pages/408/BevVeraend_Komp_Bundesl_seit_1981.ods adresinden alındı

- Beyerlin, U. (2005). Umweltschutz und Menschenrechte, Max-Planck- Institut für ausländisches Recht und Völkerrecht. 12 25, 2020 tarihinde https://www.zaoerv.de/65_2005/65_2005_3_a_525_542.pdf adresinden alındı
- Biffl, G. (1986). *Der Strukturwandel der Ausländerbeschäftigung in Österreich, In Ausländische Arbeitskräfte in Österreich.* (H. Wimmer , Dü.) Frankfurt: Cmapus Verlag.
- Biffl, G. (2011). *Migration and Labour Integration in Austria, SOPEMI Report on Labour Migration Austria/Wien 2010-11.* Wien: Danube University Krems, Department for Migration and Globalization.
- Biffl, G., & Rössl, L. (2011). *Dialog Zwischen Politik, Wissenschaft und Praxis, Gefördert vom Bundesministerium für Unterricht, Kunst und Kultur, Dialogforum Summer School.* Bad Vöslau: Omnium KG Bad Vöslau.
- Bilge, Y. (2009). Çok Kültürlülük ve Ulusal Azınlıklar: Avrupa Birliği Bağlamında Türkiye ve İsveç Eğitim Politikaları. İstanbul : İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı.
- Bilir, F., & Handemir, B. (2011). Çevre Hakkı ve Uygulaması. s. 143-149. 12 20, 2020 tarihinde <https://avekon.org/papers/354.pdf> adresinden alındı
- Birleşmiş Milletler Antlaşması. (tarih yok). *TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu.* 11 30, 2020 tarihinde https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/2212020141836bm_01.pdf adresinden alındı
- Birner, N. (2014, Mai). Erwerbstätige Zuwander/innen in Österreich, Österreichischer Integrationsfonds-ÖİF. *ÖIF.* 11 30, 2021 tarihinde https://www.integrationsfonds.at/fileadmin/content/AT/Downloads/Publikationen/n33_Dossier__Arbeitskaefte_mit_Migrationshintergrund_in_OEsterreich.pdf adresinden alındı
- Bortloff, J. (1996). *Die Organisation für Sicherheit und Zusammenarbeit in Europa, Eine Völkerrechtliche Bastandsaufnahme, Schriften zum Völkerrecht Band 122* (Cilt 122). Berlin: Duncker Humblot Verlag.
- Bosnische Kultusgemeinde. (tarih yok). 11 30, 2022 tarihinde https://www.islam-landkarte.at/fileadmin/Kultusgemeinde_Bosnisch/PDF/Bosniakische_Kultusgemeinde.pdf adresinden alındı
- Bothe, M., Dolzer, R., & Vitzhum, W. (2007). *Völkerrecht* (Cilt 4. Neu Auflage). Germany/Berlin: Verlag: Berlin, Der Gruyter Recht.
- Boyer, J. (2017). *Hitler, Stalin, and Mussolini: Totalitarianism in the Twentieth Century* . Bloomsbury Publishing.

- Boyle, A. (2006). Human Rights or Environmental Rights? Reassessment. *18*(5). 12 27, 2020 tarihinde <https://ir.lawnet.fordham.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1634&context=elr&httpsredir=1&referer=> adresinden alındı
- Bozatemur, A. (2011). Abgeordnete zum Wiener Landtag und Gemeinderat. *Meine Abgeordneten*. 06 12, 2022 tarihinde <https://www.meineabgeordneten.at/Abgeordnete/aslihan.bozatemur> adresinden alındı
- Boztaş, A. (2014, yaz). Wilson İlkeleri'nin Türk Dış Politikasına Yansımaları: Realist ve Pragmatist Bir Perspektif Reflections on Contemporary Turkish Foreign Policy: A Realist and Pragmatist Perspective, *Akademik bakış*. 7(14). 01 30, 2021 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/73837> adresinden alındı
- Breuer, M. (tarih yok). Globalisierung Bewegt menschen Migration heutiger zeit. *Online Akademie*. 04 13, 2021 tarihinde https://fes-onlineakademie.de/fileadmin/Inhalte/01_Themen/02_Globalisierung/dokumente/FES_OA_Globalisierung_Migration_2011.pdf adresinden alındı
- Brunner, G. (1998). Menschenrecht und Völkerrecht, Menschenrechte von minderheiten, *JCSW 39*. 01 27, 2021 tarihinde <https://www.uni-muenster.de/Ejournals/index.php/jcsw/article/view/280> adresinden alındı
- Buchmann, B. (2003). *Kaisertum und Doppelmonarchie, Geschichte Österreichs* (5 b.). Wien: Pichler Verlag.
- Bülent, Y. (2010). Integration und Migration als Sprachproblem“Zur Situation türkischer Migranten und Migrantinnen in Österreich. Wien: Universität Wien. 11 15, 2022 tarihinde <https://phaidra.univie.ac.at/download/o:1267300> adresinden alındı
- Bundesgesetzblatt für die Republik Österreich. (2015, 03 30). 11 27, 2022 tarihinde https://www.ris.bka.gv.at/Dokumente/BgblAuth/BGBLA_2015_I_39/BGBLA_2015_I_39.html adresinden alındı
- Bundesgesetzblatt für die Republik Österreich. (1976). 09 10, 2021 tarihinde https://www.ris.bka.gv.at/Dokumente/BgblPdf/1976_396_0/1976_396_0.pdf adresinden alındı
- Bundeskanzleramt, 5. Bericht der Republik Österreich. (2021). gemäß Artikel 25 Abs. 2 des Rahmenübereinkommens zum Schutznationaler Minderheiten. Wien: Bundeskanzleramt, Ballhausplatz 2, 1010 Wien, Gesamtumsetzung: Abteilung II/5 – Volksgruppenangelegenheiten. 09 19, 2021 tarihinde https://www.bundeskanzleramt.gv.at/dam/jcr:5edf40e9-0a5d-48e4-98af-a567ada12917/5_staatenbericht_der_republik_oesterreich_zum_rahmenuebereinkommen_minderheitenschutz.pdf adresinden alındı

- Bundeskanzleramt. (2020). 07 23, 2021 tarihinde Volkgruppen, Minderheiten Schulgesetz für das Burgenland:
<http://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10009948> adresinden alındı
- Bundeskanzleramt. (tarih yok). Medienförderung, Volksgruppenförderung. 09 26, 2021 tarihinde
<https://www.bundeskanzleramt.gv.at/themen/volksgruppen/volksgruppenfoerderung.html> adresinden alındı
- Bundeskanzleramt Österreich, 4. Bericht der Republik Österreich. (2015, September). *gemäß Artikel 25 Abs. 2 des Rahmenübereinkommens zum Schutz nationaler Minderheiten*. Wien. 06 12, 2021 tarihinde
https://www.bundeskanzleramt.gv.at/dam/jcr:99a55c39-ef3b-4706-9489-244b650bb0fb/4_Staatenbericht_deutsch.pdf adresinden alındı
- Bundeskanzleramt. (tarih yok). Volksgruppenförderung in Österreich. 09 19, 2021 tarihinde
<https://www.bundeskanzleramt.gv.at/themen/volksgruppen/volksgruppenfoerderung.html> adresinden alındı
- Bundeskanzleramt, Integration. (2020). 06 05, 2022 tarihinde
<https://www.bundeskanzleramt.gv.at/agenda/integration.html#:~:text=Zust%C3%A4ndig%20f%C3%BCr%20die%20Agenden%20Integration,I%20Nummer%208%2F2020> adresinden alındı
- Bundesländer Karte. (2020, September). 04 27, 2021 tarihinde <https://www.orte-in-oesterreich.de/bundeslaender-karte.html> adresinden alındı
- Bundesländer/OIF. (2022). Zahlen, Daten und Fakten zu Migration und Integration. Integrationsfonds- OIF. 11 13, 2021 tarihinde
https://www.integrationsfonds.at/fileadmin/content/AT/monitor/2022_OEIF-BL-Broschuere_V4_final.pdf adresinden alındı
- Bundesministerium Bildung, Wissenschaft und Forschung. (2022). Wien. 11 01, 2022 tarihinde https://www.bmbwf.gv.at/Themen/schule/schulrecht/rs/1997-2017/2014_12.html adresinden alındı
- Bundesministerium für Bildung-BMB. (2016, 05 09). Minderheiten Zu ausgewählten Filmen auf Bildungsmedien.TV, Medien Service, Kooperation Uni Wien. Wien. 10 13, 2021 tarihinde https://www.bmbwf.gv.at/dam/jcr:2f9edd1e-75db-4ec6-9ffc-572c445c08f8/tm_minderheiten.pdf adresinden alındı
- Bundesministerium, Inneres-Vereinsregister - Internetanfrage. (tarih yok). 09 09, 2022 tarihinde <https://citizen.bmi.gv.at/at.gv.bmi.fnswebp/zvn/public/print/Vereinsregisterauszug.pdf> adresinden alındı

- Bundespräsidentenwahlen. (tarih yok). 04 09, 2022 tarihinde
https://www.oesterreich.gv.at/themen/leben_in_oesterreich/wahlen/5/Seite.320611.html adresinden alındı
- Bundesrecht konsolidiert. (tarih yok). *Gesamte Rechtsvorschrift für Arbeitslosenversicherungsgesetz 1977, Fassung vom 24.02.2023*. 01 14, 2022 tarihinde
<https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10008407> adresinden alındı
- Bundesrecht konsolidiert. (tarih yok). *Gesamte Rechtsvorschrift für Anwerbung türkischer Arbeitskräfte und deren Beschäftigung in Österreich (Türkei), Fassung vom 12 19, 2022* tarihinde
<https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10008198> adresinden alındı
- Bundesrecht konsolidiert. (tarih yok). *Staatsvertrag von St. Germain Art. 63, tagesaktuelle Fassung*. 11 24, 2022 tarihinde
<https://www.ris.bka.gv.at/NormDokument.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10000044&Artikel=63> adresinden alındı
- Bundesrecht Konsolidiert. (tarih yok). *Gesamte Rechtsvorschrift für Volksgruppengesetz*. 09 16, 2021 tarihinde
<https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10000602> adresinden alındı
- Bundesrecht konsolidiert. (2021, 07 22). *Gesamte Rechtsvorschrift für Staatsvertrag von St. Germain, Fassung*. 06 25, 2021 tarihinde
<https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10000044#header> adresinden alındı
- Bürücke/ Köprü zeitung vielfalt. (2019, 10 08). 05 09, 2022 tarihinde
<https://bruckemagazin.at/frage-nach-einer-aufenthaltserlaubnis-in-osterreich-2-2-2-3-2/> adresinden alındı
- Büyük Birlik Partisi. (2022). 11 15, 2022 tarihinde <https://www.bbp.org.tr/#> adresinden alındı
- Çakır, M. (2016). Avusturya Türk Toplumunun Güncel Sorunları. *Tidsad Dergisi*, 3(9). 11 12, 2022 tarihinde
https://www.academia.edu/30676066/Avusturya_T%C3%BCrk_Toplumunun_G%C3%BCncel_Sorunlar%C4%B1_Die_Anst%C3%A4nde_der_t%C3%BCrkischst%C3%A4mmigen_B%C3%BCrger_in_%C3%96sterreich_ adresinden alındı
- Çakır, M. (Aralık 2015). *Avusturya'da Türk Toplumunun Dini ve Kültürel Sorunları* (Cilt 2). TİDSAD Dergisi. 06 11, 2022 tarihinde
https://tidsad.com/?mod=tammetin&makaleadi=&makaleurl=1033426247_86%20Mustafa%20%C3%87AKIR.pdf&key=30361 adresinden alındı

- Can, M. (2019). İnsan Hakları ve Demokrasi Arasındaki İlişkinin Felsefi Analizi. *Ata Türkiyeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(23 (Özel Sayı)), s. 2155-2167. 10 26, 2020 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/927460> adresinden alındı
- Çatal, B. (2018). İnsan Haklarının Korunmasında Ulusal, Bölgesel ve Uluslararası Mekanizmalar. *1*(1), s. 69-99. 10 25, 2020 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/649932> adresinden alındı
- Çavga, Ş. (2018, Aralık). Çevre Hakkı ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi. 02 13, 2020 tarihinde https://www.academia.edu/38582199/%C3%87evre_Hakk%C4%B1_ve_Avrupa_%C4%B0nsan_Haklar%C4%B1_Mahkemesi_A%C4%B0HM_ adresinden alındı
- Çayır, C. (2020, Temmuz). İnsan Haklarında Kuşak Tartışması ve Bir Çözüm Denemesi. (13). 11 18, 2020 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1223308> adresinden alındı
- Çelik, E. (2011). Bir İnsan Hakkı Olarak Kalkınma Hakkı . *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2(2). 12 01, 2020 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/pub/inuhfd/issue/22404/239809> adresinden alındı
- Çelikmen, B. (2010). Azınlık Hakları ve Avrupa Birliği Kapsamında Batı Trakya Türklerinin Sorunları. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Avrupa Birliği Anabilim Dalı. 01 28, 2021 tarihinde <http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/TEZ/47114.pdf> adresinden alındı
- Cepic, M. (2019, Jänner). Nachhaltigkeit Im Umweltrechtlichen Luftschutz unter Berücksichtigung ausgewählter Grundrechtlicher Konfliktsituationen. https://sscrechtswissenschaften.univie.ac.at/fileadmin/user_upload/s_rechtswissenschaft_neu/Neu_Versuch/Doktorat_Expose/Expose1/NEU_OER_VerWR_VerfR/Nachhaltigkeit_im_umweltrechtlichen_Luftschutz_unter_Beruecksichtigung_ausgewaehlter_grundrechtlicher_Kon adresinden alındı
- Çevre Hakkı. (2016). *KACED Derneği*. 12 09, 2020 tarihinde <http://www.kaced.org/tr/insan-haklari.html?sayfa=447> adresinden alındı
- Charter Of the Association of Southeast Asian Nations. (2020). 11 12, 2020 tarihinde <https://asean.org/asean/asean-charter/charter-of-the-association-of-southeast-asian-nations/> adresinden alındı
- Çilliler, Y. (2014). *Etnik Sorunlar Demokratikleşme ve Bask Milliyetçiliği*. Ankara : Bil Ofset Matbaacılık.
- Clemens, R. (2010, März). Internationale Arbeitsmigration und Gewerkschaftspolitik: die österreichisch-Türkische Interaktion 1965-1990. *Magisterarbeit*. Wien:

Universität Wien. 05 09, 2021 tarihinde <https://theses.univie.ac.at/detail/8204> adresinden alındı

Coskun, E. (2021). Die Entwicklung der Wohnsituation und der Sozialen Integration Türkischer MigratInnen in Wien. *Analyse Zukunftsperspektive der ehemaligen Gastarbeiter und ihre Nachfolgegenerationen am Wiener Wohnungsmarkt*. Wien: Technische Universität Wien. 10 24, 2022 tarihinde <https://docplayer.org/204205992-Diplomarbeit-von-elif-coskun-bsc.html> adresinden alındı

Council Of Europe, European Charter for Regional. (2021). 06 12, 2021 tarihinde <https://www.coe.int/en/web/european-charter-regional-or-minority-languages/signatures-and-ratifications> adresinden alındı

Cox, S. (2022, 06 08). 06 14, 2022 tarihinde <https://www.parlament.gv.at/person/2340> adresinden alındı

Dadak, K. (tarih yok). Yeni Kuşak Hak Olarak Çevre Hakkı. (309-326). 11 23, 2020 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/155592> adresinden alındı

Dalar, M. (2015). Kendi Kaderini Tayin Hakkı Kavramı, Federasyon ve Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi . *20*(32). 12 05, 2020 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/214058> adresinden alındı

Daroczi, A. (1988). *Die Zigeuner als Minderheiten in Ungarn, Herausgegeben vm Verein Kritische Sozialwissenschaft und Politische Bildung* (37 b.). Wien: Gesellschaftskritik Ges. m.b.H. Verlag.

Davila, J. A. (2012). Kolektive und Menschenrechte als Moralische Rechte. Georg-August-Universität Göttingen: Gottingen. 10 26, 2020 tarihinde <https://d-nb.info/1044737085/34> adresinden alındı

Demir, E. (2015). Demographische Entwicklung und Lebenswelt der Türkischen Migranten und Migrantinnen in Österreich 1960 bis Heute. Wien: Diplomarbeit Universität Wien. 11 19, 2021 tarihinde <https://docplayer.org/126780912-Diplomarbeit-titel-der-diplomarbeit-demographische-entwicklung-und-lebenswelt-der-tuerkischen-migranten-und-migrantinnen-in-oesterreich-1960-bis-heute.html> adresinden alındı

Demir, E. (2017). The Right To Internal Self-Determination In Peacebuilding Processes: A Reinterpretation Of The Concept Of Local Ownership From A Legal Perspective., *The Age of Human Rights Journal* 8(8), s. 18-48. 12 04, 2020 tarihinde <http://sro.sussex.ac.uk/id/eprint/68670/1/3460-11592-1-PB.pdf> adresinden alındı

Demographische Merkmale von Geborenen. (2020). *Statistik Austria*. 01 25, 2021 tarihinde https://www.statistik.at/fileadmin/pages/424/neu_Geborene_nach_demographischen_Merkmalen.ods adresinden alındı

- Demographische Merkmale von Gestorbenen. (2020). *Statistik Austria*. 01 25, 2011 tarihinde
https://www.statistik.at/fileadmin/pages/428/neu_Gestorbene__nach__demographischen__Merkmale.ods adresinden alındı
- Demokratiezentrum Wien. (2021, Juli). Wahlrechtsentwicklung in Österreich von 1848 bis heute. Wien. 07 27, 2021 tarihinde
<http://www.demokratiezentrum.org/wissen/timelines/wahlrechtsentwicklung-in-oesterreich-1848-bis-heute.html> adresinden alındı
- Der Dachverband. (2020). *Die Serbische Gemeinschaft In Österreich*. 11 02, 2021 tarihinde <https://serbischegemeinde.wien/de/> adresinden alındı
- Der Einfluss türkischer Vereine in Österreich. (2018, 06 25). 05 21, 2022 tarihinde
<https://www.addendum.org/tuerken-in-oesterreich/tuerkische-vereine/> adresinden alındı
- Der Report des Österreichischen Volksgruppenzentrums an die drei EU- Weisen. (2020). 06 09, 2021 tarihinde <http://www.gfbv.it/3dossier/oevz/repoevz1.html> adresinden alındı
- Der Report des Österreichischen Volksgruppenzentrums an die drei EU-Weisen, Teil I. (2021). 10 22, 2021 tarihinde <http://www.gfbv.it/3dossier/oevz/repoevz.html> adresinden alındı
- Der Verein für österreichisch türkische Freundschaft. (2017). 06 23, 2022 tarihinde
<http://freundschaft.or.at/-ber-uns.html> adresinden alındı
- Der verpasste Aufstieg der Türken in Österreich. (2018, Juni 22). 02 25, 2022 tarihinde
<https://www.addendum.org/tuerken-in-oesterreich/sozialer-aufstieg/> adresinden alındı
- Deutscher Bundestag. (26. Februar 2019). Sachstand, Zum Menschenrecht Auf Saubere und Gesunde Welt. 12 23, 2020 tarihinde
<https://www.bundestag.de/resource/blob/645810/6ba1c21c9acad86c96ec9e57a4bb45dc/WD-2-012-19-pdf-data.pdf> adresinden alındı
- Die Abgeordneten des Oö. Landtags. (tarih yok). 06 14, 2022 tarihinde <https://www.land-oberoesterreich.gv.at/12748.htm> adresinden alındı
- Die Gestaltung Der Asyl- und Migrationspolitik in Österreich. (tarih yok). *Nationaler Kontaktpunkt Österreich im Eu-ropäischen Migrationsnetzwerk, Dezember 2015, Internationale Organisation für Migration (IOM)*,. 01 13, 2022 tarihinde
https://www.emn.at/wp-content/uploads/2017/01/Organisationsstudie_AT-EMN-NCP_2016.pdf adresinden alındı

- Die Islamisch-Schiitische Glaubensgemeinschaft in Österreich(Schia). (2013). 12 07, 2022 tarihinde <https://www.islam-landkarte.at/detail/islamische-schiitische-glaubensgemeinschaft-in-oesterreich> adresinden alındı
- Die KammerrätInnen der AK Wien. (2019, 05 22). 05 21, 2022 tarihinde <https://wien.arbeiterkammer.at/ueberuns/gremien/kammerraetinnen/index.html> adresinden alındı
- Die Presse, Türkische Liste will bei Wien-Wahl antreten. (2015, 07 16). 05 04, 2022 tarihinde <https://www.diepresse.com/4778508/tuerkische-liste-will-bei-wien-wahl-antreten> adresinden alındı
- Die Republik Serbien. (tarih yok). Serbische Community in Österreich, Zuwanderung nach Österreich, Fact Sheet Aktuelles zu Migration und Integration, OIF Österreichischer Integrations Fonds. 05 10, 2021 tarihinde https://www.integrationsfonds.at/fileadmin/content/AT/Downloads/Publikationen/Fact_Sheet_11_Serbische_Community_in_OEsterreich.pdf adresinden alındı
- Die Vollversammlung der AK-Vorarlberg. (tarih yok). 05 25, 2022 tarihinde https://vbg.arbeiterkammer.at/ueberuns/gremien/Die_Vollversammlung_der_AK-Vorarlberg.html adresinden alındı
- Die ZARA, 5. Bericht, Gegen HassimNetz . (2022, September). 12 05, 2022 tarihinde <https://assets.zara.or.at/media/ghinbericht/5.GegenHassimNetz-Bericht.pdf> adresinden alındı
- Diem, I. (1999). *Erziehung und Migration/Eine Einführung, Erziehungswissenschaft* (3 b.). Stuttgart: Kohlhammer verlag.
- Diendorfer, G. (2017). Das Österreichische Minderheitenschulwesen. *Sprachliche Vielfalt mit Geschichte*. Wien: Bundesministerium für Bildung. 05 23, 2021 tarihinde https://www.ph-kaernten.ac.at/fileadmin/media/mehrsprachigkeit/Lehrg%C3%A4nge/Begleitband_MSW_online.pdf adresinden alındı
- Doğan, İ. (2015). *İnsan Hakları Hukuku* (2 b.). Ankara : Astana Yayınları.
- Doğan, N. (tarih yok). Avusturya'daki Türkiye Kökenli Göçmenlerin Ayrımcılık Algısı ve Entegrasyona Bakışları. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(52). <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/198251.pdf> adresinden alındı
- Dönmez, E. (2019, 10 24). Parlament Österreich. 04 26, 2022 tarihinde <https://www.parlament.gv.at/person/47067> adresinden alındı
- Dönmez, G. (2016, 02). Arap Birliği: Siyasi ve Hukuki Niteliği. *17*(1), s. 171-208. 11 09, 2020 tarihinde <https://hukuk.deu.edu.tr/wp->

content/uploads/2016/02/G%C3%96KHAN-D%C3%96NMEZ.pdf adresinden alındı

Donnelly, J. (2003). *Universal Human Rights in Theory and Practice* (Cornell Paperback b.). Cornell University Press İthaca And London, First Published Cornell University Press First Printing.

Durdu, M. (2022). 05 13, 2022 tarihinde <https://www.tisa.ch/teammitglieder/murat-durdu/> adresinden alındı

Durgun, Ş. (2014). *Ulus İnşası ve Milliyetçilik* (1 b.). Ankara : Binyıl Yayınevi.

Duvan, A. (2013). Avrupa Birliği Hukukunda Azınlık Hakları. Ankara: TC. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Yayınlanmış Doktora Tezi. 12 04, 2020 tarihinde https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=8iT93_V2rnk8huB67_2Mqw&no=ac4KfFgP9oT1qNnflzEzma adresinden alındı

Eilers, W. (2009). *Die Gesetzsesstelle Hammurabis* (5 b.). Wiesbaden: Marix Verlag. 10 26, 2020 tarihinde <https://www.verlagshaus-roemerweg.de/eshop/Leseproben/00258.pdf> adresinden alındı

Einbürgerungen. (tarih yok). *Statistik Austria*. 03 05, 2021 tarihinde <https://www.statistik.at/statistiken/bevoelkerung-und-soziales/bevoelkerung/migration-und-einbuengerung/einbuengerungen> adresinden alındı

Eingebürgerte Personen seit 2001 nach bisheriger Staatsangehörigkeit und Bundesländern. (2010, 02 10). 03 21, 2022 tarihinde [file:///C:/Users/hp/Downloads/eingebuergerter_personen_seit_2001_nach_bisheriger_staatsangehoerigkeit_und_024913%20\(5\).pdf](file:///C:/Users/hp/Downloads/eingebuergerter_personen_seit_2001_nach_bisheriger_staatsangehoerigkeit_und_024913%20(5).pdf) adresinden alındı

Ekici, S. (2022, 04 16). Nina.az. 05 29, 2022 tarihinde https://www.wiki-data.de-de.nina.az/Sirvan_Ekici.html adresinden alındı

Ekiz, S. (2007). Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Kapsamında Din ve İnanç Özgürlüğü. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Ana Bilim Dalı.

Elban, H. (2008). Avrupa Konseyi ve İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi İlişkileri. (77). 11 01, 2020 tarihinde <http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2008-77-436> adresinden alındı

Elias, N., & Scotson, J. (1990). *Etablierte und Außenseiter* (1 b.). (M. Schröter, Çev.) Frankfurt an Main: Suhrkamp Verlag.

- Eltan, C. (2016). Çevre Hakkı. Bursa. 12 18, 2020 tarihinde https://www.academia.edu/30090219/%C3%87EVRE_HAKKI_1 adresinden alındı
- Erdoğan, M. (2018). *İnsan Hakları Teorisi ve Hukuku* (3 b.). Ankara : Salmat Basım Yayın Ambalajı Sanayi Ltd. Şti, Hukuk Yayınları.
- Ernst-Dziedzic, E. (2019, 06 10). Parlament Österreich. 04 27, 2022 tarihinde <https://www.parlament.gv.at/person/87146> adresinden alındı
- Express, Neue Daten: Zahl der Muslime in Österreich seit 2001 auf 745.000 verdoppelt. (2022, 05 26). 11 23, 2022 tarihinde <https://exxpress.at/neue-daten-zahl-der-muslime-in-oesterreich-seit-2001-auf-745-600-verdoppelt/> adresinden alındı
- Fassman, H. (2003). *Österreichischer Migrations und Integrationsbericht/Demographische Entwicklungen Sozioökonomische Strukturen Rechtliche Rahmenbedingungen* (Cilt 1). Wien: Drava Verlag.
- Fassmann, H. (2007). 2. *Österreichischer Migration und Integrationsbericht.2001-2006 rechtliche Rahmenbedingungen, demografische Entwicklungen, Sozioökonomische Strukturen*. Klagenfurt: Drava Verlag.
- Fassmann, H., & Münz, R. (1995). *Einwanderungsland Österreich*. Wien: Dachs Verlag.
- Fassmann, H., & Stacher, I. (2003). *Österreichischer Migrations- und Integrationsbericht*. Wien: Drava Verlag Klagenfurt.
- Fassmann, H., Dahlvik, J., Richard, P., & Hildegard, W. (2012). *Migrations- und Integrationsforschung - multidisziplinäre Perspektiven* (Ein Reader. 2. Auflage b.). V&R Vienna University Press, Unipress.
- Fassmann, H., Münz, R., & Seifert, W. (tarih yok). Die Arbeitsmarktposition Ausländische Arbeitskräfte in Deutschland und Österreich, Mitteilung aus der Arbeitsmarkt und Berufsforschung. s. 732-744. 09 21, 2022 tarihinde https://www.ams-forschungsnetzwerk.at/downloadpub/1997_4_MittAB_Fassmann_Muenz_Seifert.pdf adresinden alındı
- Filzmaier , P., & Perlot, F. (2017, August). Muslimische Gruppen In Österreich. *Einstellungen von Flüchtlingen, ZuwanderInnen und in Österreich geborenen MuslimInnen im Vergleich*. ÖIF-Forschungsbericht, Österreichischer Integrationsfonds. 11 20, 2022 tarihinde https://www.integrationsfonds.at/fileadmin/content/AT/Fotos/Publikationen/Forschungsbericht/Forschungsbericht_Muslimische_Gruppen_in_OEsterreich_web.pdf adresinden alındı
- Fings, K. (2016). *Sinti und Roma, Geschichte einer Minderheit*. München : Verlag C.H. Beck OHG.

- Fischer, G. (2003). *Der Beitrag Österreichs zu einer Europäischen Kultur der Differenz, Sprachliche Minderheiten und Migration unter die Lupe genommen*. St. Augustin: Asgard Verlag.
- Fitzek, C. (2015). Die Problematik der Anerkennung der Deutschsprachigen Mehrheit in Slowenien. *Diplomarbeit*. Karl-Franzens Universität Graz. 06 12, 2021 tarihind <https://unipub.uni-graz.at/obvugrhs/download/pdf/761650?originalFilename=true> adresinden alındı
- Fleck, D. (2011). Die Stellung der Slowaken in Österreich – der lange Weg bis zur Anerkennung als eigenständige Volksgruppe. *Diplomarbeit*. Wien. 11 04, 2021 tarihind <https://core.ac.uk/download/pdf/11594203.pdf> adresinden alındı
- Flüchtlinge und Vertriebene in der Republik Österreich. (2020, 04 20). 11 12, 2021 tarihind <https://ome-lexikon.uni-oldenburg.de/begriffe/fluechtlinge-und-vertriebene-in-der-republik-oesterreich> adresinden alındı
- Forum Polonii. (2018). Gemeinschaft der Polnischen Organisationen In Österreich, “Forum der Polen”,. 11 13, 2021 tarihind <http://forumpolonii.at/de/ueber-uns-2/geschichte-der-polen-in-oesterreich/> adresinden alındı
- Forum-Landtag. (tarih yok). 06 14, 2022 tarihind <https://noe-landtag.gv.at/personen/abgeordnete/seite-3> adresinden alındı
- Freistein, K. (2012). ASEAN und die Vereinten Nationen, Schwache Strukturen und Souveränitätsdenken stehen einer vertieften Kooperation im Weg. *Vereinte Nationen*, s. 63-68. 12 12, 2020 tarihind https://zeitschrift-vereinte-nationen.de/publications/PDFs/Zeitschrift_VN/VN_2013/Heft_2_2013/04_Freist_ein_VN_2-13_2-4-2013.pdf (Erişim Tarihi: 12.12.2020) adresinden alındı
- Fremuth, M. (2015). *Menschenrechte, Grundlagen und Dokumenten* (2 b.). Berlin: Berliner Wissenschafts Verlag.
- Fritzsche, K. (2009). *Menschenrechte: Eine Einführung mit Dokumenten* (2 b.). Stuttgart: Ferdinand Schöning Paderborn UTB Verlag.
- Fritzsche, K. P. (2016). *Menschenrechte. Eine Einführung Mit Dokumenten* (3. Erweiterte und Aktualisierte Auflage b.). Stuttgart: UTB gmbH Verlag.
- Furtak, F. (2015). *Internationale Organisationen, Staatliche und nichtstaatliche Organisationen in der Weltpolitik*. Wiesbaden : Springer VS Verlag.
- Gabriele, S., & Prochazka, M. (2007). Länderinformation Bosnien und Herzegowina ÖFSE. I. 11 12, 2021 tarihind https://www.oefse.at/fileadmin/content/Downloads/Publikationen/Laenderinfos/bosnien_herzegowina.pdf adresinden alındı

- Gächter, A. (2008, 10 10). Migrationspolitik in Österreich seit 1945. *Arbeitspapier Migration und Soziale Mobilität Nr. 12*. 11 16, 2021 tarihinde <https://www.zsi.at/attach/p1208vukovic.pdf> adresinden alındı
- Gächter, A. (tarih yok). Initiative Minderheiten. *Der Dauerbrenner Migration und das Aufschieben der Integration*. 01 15, 2021 tarihinde <https://initiative.minderheiten.at/wordpress/index.php/2019/05/migration/> adresinden alındı
- Galtung, J. (2018). *İnsan Hakları Başka Bir Açıdan Bakış* (3 b.). (M. Sözen, Çev.) Metis Yayınları.
- Gehmacher, E., Kubat, D., & Mehrländer, U. (1978). *Ausländerpolitik im Konflikt, Arbeitskräfte oder Einwanderer, Konzepte der Aufnahme und Entsendeländer* (Cilt 139). Bonn: Friedrich Erbert Stiftung.
- Gemalmaz, M. (2010). *Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı*. 11 30, 2020 tarihinde Burakgemalmaz.com: <https://docplayer.biz.tr/31621409-Afrika-insan-ve-halklarin-haklari-sarti.html> adresinden alındı
- Gemalmaz, M. (tarih yok). Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı Üzerine Düşünceler. 12 30, 2020 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/99801> adresinden alındı
- Gemeinderatswahlen und Bürgermeisterwahlen. (2022, Jänner). 04 12, 2022 tarihinde https://www.oesterreich.gv.at/themen/leben_in_oesterreich/wahlen/5/Seite.320621.html adresinden alındı
- Gemeindewohnungen. (2022). 05 21, 2022 tarihinde https://www.oesterreich.gv.at/themen/bauen_wohnen_und_umwelt/wohnen/Seite.210240.html adresinden alındı
- Gemeinsam für Wien. (2021, 06 28). *Austria- Forum*. 05 29, 2022 tarihinde https://austria-forum.org/af/AustriaWiki/Gemeinsam_f%C3%BCr_Wien adresinden alındı
- Gesamtübersicht, Schuljahr 2020/2021. (tarih yok). 10 15, 2021 tarihinde https://www.bildung-bgld.gv.at/fileadmin/user_upload/Downloads/Download-Verwaltung/Minderheiten/Statistik/Gesamtuebersicht_21_22.pdf adresinden alındı
- Geschichte der Burgenlandkroaten. (tarih yok). 07 19, 2021 tarihinde https://www.hkd.at/index.php?option=com_content&view=article&id=102&Itemid=288&lang=de adresinden alındı
- Gesetzgebungsperiode. (2022, 12 05). 06 18, 2022 tarihinde https://www.tirol.gv.at/fileadmin/landtag/bilder/Marketing/Homepage/Dokumente/Liste_Abgeordnete.pdf adresinden alındı

- Gesetzlich anerkannte Kirchen und Religionsgesellschaften. (2022). 12 03, 2022 tarihinde https://www.oesterreich.gv.at/themen/leben_in_oesterreich/kirchenein___austritt_und_religionen/3/Seite.820015.html adresinden alındı
- Gezgin, M. (2011). Avusturya’da Sosyo-Ekonomik Yapının Dönüşümü [1950-1985]. 11 12, 2021 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/101054> adresinden alındı
- Göçer, M. (Mart 2009). *İnsan Haklarının Korunması ve Birleşmiş Milletler, Güvenlik Konseyinin İnsan Hakları Alanındaki Faaliyetlerinin Uluslararası Hukuk Açısından İncelenmesi* (Cilt 1). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Gouma, A. (2018/19). Der Muttersprachliche Unterricht in Österreich. *Statistische Auswertung für das Schuljahr 2018/19*. Bundesministerium Bildung, Wissenschaft und Forschung. 11 03, 2022 tarihinde https://pubshop.bmbwf.gv.at/index.php?rex_media_type=pubshop_download&rex_media_file=200511_mustatistik_18_19.pdf adresinden alındı
- Grasl, A. (2002, Mai). MigrantInnen als Akteure der österreichischen Politik, Politische Partizipation der neuen Minderheiten: Teilhabemöglichkeiten und -barrieren, erste Erfahrungen ethnischer MandatsträgerInnen. Wien: Diplomarbeit, Politikwissenschaft Uni. 08 10, 2021 tarihinde <https://core.ac.uk/download/pdf/11593957.pdf> adresinden alındı
- Grasl-Akkılıç, S., Schober, M., & Wonisch, R. (2019). *Aspekte der Österreichischen Migrations Geschichte, WBA- Wiener Bildungsakademie, Renner Institut*. Wien: Edition Ateiler Verlag.
- Groenemeyer, A., & Mansel, J. (2003). *Die Ethnisierung von Alltagskonflikten*. Wiesbaden : Springer Fachmedien.
- Gül, İ., & Karan, U. (2011, Şubat). Ayrımcılık Yasağı Eğitim Rehberi, İnsan Hakları Hukuk Çalışmaları. 1. İstanbul. 12 04, 2020 tarihinde https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/02/24/Ayrimcilik_Yasagi_Egitim_Rehberi.pdf adresinden alındı
- Gümüşsoy, T., Batur, M., Kalaycı, H., & Baraz, Z. (2009). *Türkische Migranten in Österreich, Eine Querschnittstudie der türkischen Migrantengemeinschaft zwischen transnationaler Struktur und Integration* . Frankfurt an Main: Peter Verlag Internationaler Verlag der Wissenschaften.
- Günay, C., & Dzihic, V. (2021, November). Politische Teilhabe im transnationalen Kontext Türkische und Serbische Migrantinnen in Wien. Wien: Projektstudie. 11 30, 2021 tarihinde <https://www.oaip.ac.at/cms/media/stadt-wien-ucc88berarbeitet-projektbericht-8-11-2021.pdf> adresinden alındı

- Güveyi, Ü. (2018, Aralık). 1982 Anayasası Kapsamında Çevre Hakkının Karşılaştırmalı Kısa bir Tahlili. 24(2). 12 19, 2020 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/607560> adresinden alındı
- Haber Journal, İslam Yasası. (2015, 01 25). 11 27, 2022 tarihinde <https://www.haberjournal.at/avusturya/islam-yasasi-fuat-sanac-hukümet-bu-2-madde-icin-kararlı-h6520.html> adresinden alındı
- Hagn, V. (2014). Der Imam Eine Schlüsselfigur bei der Integration von muslimischen MigrantInnen in Österreich?. Viyana Üniversitesi. 10 11, 2022 tarihinde <https://phaidra.univie.ac.at/open/o:1306002> adresinden alındı
- Hahn, S., & Stöger, G. (2014, Juli). 50 Jahre Österreichisch-Türkisches Anwerbeabkommen. Salzburg: Die Studie wurde im Auftrag des Bundesministeriums für Europa, Integration und Äußeres erstellt, Fachbereich Geschichte/Zentrum für Ethik und Armutsforschung – Univ. Salzburg. 11 28, 2021 tarihinde https://www.bmeia.gv.at/fileadmin/user_upload/Zentrale/Integration/Studien/Studie_Anwerbeabkommen_-_Uni_Salzburg.pdf adresinden alındı
- Hahn, P. (2010). *Soziologie der Migration, Erklärungsmodelle, Fakten, Politische Konsequenzen, Perspektiven* (3 b.). Stuttgart: Lucius und Lucius Verlag.
- Hahn, S. (2012). *Historische Migrationsforschung, Historische Einführungen* (2 b.). Frankfurt: Campusverlag GmbH.
- Haidinger, M. (April 2014). *Österreichs Heimliche Hauptstadt: Flayer und Mythos der Bedeutenden k.u.k Metropolen*. Metroverlag.
- Hajnalka, B.-K., Laakso, J., & Parfuss, A. (tarih yok). Ungarn In Österreich, Zusammenfassung der ELDIA, Studies in European Language Diversity 22.2. Mainz, Germany: Research consortium ELDIA c/o Prof. Dr. Anneli Sarhimaa, Northern European and Baltic Languages and Cultures (SNEB), Johannes Gutenberg-Universität Mainz. 11 03, 2021 tarihinde <https://services.phaidra.univie.ac.at/api/object/o:308809/get> adresinden alındı
- HAK, Heimat aller Kulturen. (tarih yok). 05 14, 2022 tarihinde <https://hak-online.at/ueber-uns/> adresinden alındı
- HAK, Heimat aller Kulturen, Über uns. (2018). 10 17, 2022 tarihinde <https://hak-online.at/ueber-uns/> adresinden alındı
- Hamann, B. (2009). *Österreich, Die Deutschen und Ihre Nachbarn*. München : Verlag C. H. Beck .
- Hammerl, M. (2019, 05 09). Der Kurier. *Zuwanderung: So viele Deutsche in Österreich wie noch nie*. 11 11, 2021 tarihinde <https://kurier.at/politik/inland/immer-mehr-deutsche-leben-in-oesterreich/400488910> adresinden alındı

- Hämmig, O. (2000). *Zwischen zwei Kulturen, Spannung, Konflikte und ihre Bewältigung bei der zweiten Ausländergeneration* (107 b.). Opladen : Springer Fachmedien Wiesbaden GmbH 2000, Ursprünglich erschienen bei Leske.
- Haratsche, A. (2010). *Die Geschichte der Menschenrechte* (4 b.). Postdam: Universität Postdam.
- Hartung, F. (1977). *Die Entwicklung der Grundrechte seit 1776 und G. Commichau (Hrsg), Die Entwicklung der Menschen und Bürgerrechte von 1776, bis zum gegenwart* (6 b.). Göttingen/ Zürich: Wissenschaftliche Editions-gesellschaft.
- Hear, N. (1998). *New Diasporas/The Mass Exodus Dispersal and Regrouping of Migrant Communities, Global Diasporas* (2 b.). London: Univ of Washington Pr.
- Heckmann, F. (1992). *Ethnische Minderheiten Volk und Nation, Soziologie inter-ethnischer Beziehungen*. Stuttgart: Ferdinand Enke Verlag.
- Hennings, A. (2009). *Über das Verhältnis von Multinationalen Unternehmen zu Menschenrechten*. Göttingen: Erscheinen in der Reihe der Universitätsdrucke im Universitätsverlag.
- Herburger, S. (2010, Juni). Arbeitsmigration und Alter am Beispiel ehemaliger Türkischer “Gastarbeiter und Gastarbeiterinnen”, Er hat alles Vergessen er hat einfach sein Leben gelebt. Universität Wien. 11 17, 2021 tarihinde <https://phaidra.univie.ac.at/download/o:1266990> adresinden alındı
- Herzog-Punzenberger , B. (2017). Migration und Mehrsprachigkeit, Wie fit sind wir für die Vielfalt? Wien . 10 28, 2022 tarihinde https://www.arbeiterkammer.at/interessenvertretung/arbeitundsoziales/bildung/Migration_und_Mehrsprachigkeit.pdf adresinden alındı
- Heun, J. (2011). *Minderheitenschutz der Roma in der Europäischen Union, unter Besonderer Berücksichtigung der Definition der Roma als Nationale Minderheit sowie der Möglichkeit Positiver Maßnahmen im Rahmen von Art. 19 AEUV Menschenrechtszentrum der Universität Potsdam* (Cilt 34). Universität Postdam: BWV Berliner Wissenschafts-Verlag.
- Hilman, K. (2017). *Wörterbuch der Soziologie* (5 b.). Stuttgart: Alfred Kröner Verlag.
- Historische Volkszählungen, Siet 1951-2011. (tarih yok). *Statistik Austria*. 02 15, 2022 tarihinde <https://www.statistik.at/fileadmin/pages/402/Bevoelkerung.ods> adresinden alındı
- Hobe, S. (2020). *Einführung in das Völkerrecht, Begründet von Otto Kimminich* (11 b.). Tübingen: Nar Francke Attempo Verlag.

- Hochmüller, W. (2011, Juli). Länder Information, Bosnien und Herzegovina. 11 12, 2021 tarihinde https://www.ecoi.net/en/file/local/1137074/4543_1436948168_n13-laenderinfo-bosnien-und-herzegowina.pdf adresinden alındı
- Höhne, J., Linden, B., Seils, E., & Wiebel, A. (2014, September 16). Die Gastarbeiter, Geschichte und Aktuelle Soziale Lage. 10 21, 2022 tarihinde https://www.boeckler.de/pdf/p_wsi_report_16_2014.pdf adresinden alındı
- Horowitz, D. (2000). *Ethnic Groups in Conflict*. California : Berkeley and los Angeles University of California Press, preface to the Second Edition.
- Huber, E. (1939). *Verfassungsrechte des Grossdeutschen Reiches* (Cilt 2). Hamburg.
- IGGÖ – Die Islamische Glaubensgemeinschaft In Österreich. (2022). 11 12, 2022 tarihinde <https://www.derislam.at/iggoe/> adresinden alındı
- İGGÖ. (tarih yok). Verfassung Islamische Glaubensgemeinschaft in Österreich, Konsolidierte Fassung: Verfassung der Islamischen Glaubensgemeinschaft in Österreich, beschlossen am 19. Dezember 2015, in der Fassung vom 13.12.2020. 11 29, 2022 tarihinde https://www.derislam.at/wp-content/uploads/2021/03/Verfassung_IGGOe_kons.13.12.2020.pdf adresinden alındı
- IGGÖ, Islamgesetz. (2015). Wien. 11 14, 2022 tarihinde <https://www.derislam.at/iggoe/islamgesetz/> adresinden alındı
- IGGÖ, Islamischer Religionsunterricht an österreichischen Schulen. (2022). 11 20, 2022 tarihinde <http://www.derislam.at/schulamt/> adresinden alındı
- IGGÖ, Verfassung. (2020, 12 13). 11 26, 2022 tarihinde <https://www.derislam.at/iggoe/verfassung/> adresinden alındı
- Ilic, M. (2014). *Menschenrechte in der Eu Entwicklungszusammenarbeit, an Beispiel der Länder Marokko und Georgien, Diplomarbeit*. Wien: Universität Wien. 10 11, 2020 tarihinde <https://theses.univie.ac.at/detail/28034> adresinden alındı
- Initiative für ein Diskriminierungsfreies Bildungswesen. (2021). IDB – Initiative für ein diskriminierungsfreies Bildungswesen. 12 05, 2022 tarihinde http://diskriminierungsfrei.at/wp-content/uploads/2022/06/IDB_Jahresbericht-2021.pdf adresinden alındı
- İnsan Hakları Derneği. (1999). *İnsan Hakları Belgeleri*. 03 15, 2021 tarihinde <https://www.ihd.org.tr/insan-haklari-evrensel-beyannames/> adresinden alındı
- İnsan Hakları Derneği. (1999). İnsan Hakları Belgeleri. 07 21, 2021 tarihinde <https://www.ihd.org.tr/ulusal-azinliklerin-korunmasina-k-rve-slee/> adresinden alındı

- Integrationsbericht 2018. (tarih yok). *Zahlen, Trend und Analysen-Integration von Frauen im Fokus*. Wien. 10 17, 2022 tarihinde https://www.bmeia.gv.at/fileadmin/user_upload/Zentrale/Integration/Integrationsbericht_2018/Integrationsbericht_2018.pdf adresinden alındı
- Integrationsbericht 2019. (tarih yok). *Integration in Österreich – Zahlen, Entwicklungen, Schwerpunkte*. Wien. 05 14, 2021 tarihinde https://www.bmeia.gv.at/fileadmin/user_upload/Zentrale/Integration/Integrationsbericht_2019/Integrationsbericht_2019.pdf adresinden alındı
- Integrationsbericht 2021. (tarih yok). *Integration im Kontext der Corona Pandemie, Expertenrat für Integration*. Wien. 10 21, 2022 tarihinde <https://www.bundeskanzleramt.gv.at/dam/jcr:1168e29b-be58-427e-a0a5-06e643ca1341/integrationsbericht2021.pdf> adresinden alındı
- İpek, C. (2012). Afrika Birliği Örgütü ve Kıtada İş birliği Arayışları. *1*(3). 11 07, 2020 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/59582> adresinden alındı
- Islam in Österreich. Ein historischer Abriss. (tarih yok). Universität Wien. 11 14, 2022 tarihinde <https://muslimische-milieus-in-oesterreich.univie.ac.at/wwwgooglede0/> adresinden alındı
- Islam in Österreich. Ein historischer Abriss*. (tarih yok). Universität Wien. 11 15, 2022 tarihinde <https://muslimische-milieus-in-oesterreich.univie.ac.at/wwwgooglede0/> adresinden alındı
- Islam Landkarte. (tarih yok). Universität Wien. 09 08, 2022 tarihinde <https://www.islam-landkarte.at/> adresinden alındı
- Islam Landkarte. (tarih yok). 12 07, 2022 tarihinde <https://www.islam-landkarte.at/> adresinden alındı
- Islam Landkarte. (tarih yok). <https://www.islam-landkarte.at/> adresinden alındı
- Islam Landkarte, AIF. (tarih yok). Wien: Universität Wien. 06 23, 2022 tarihinde <https://www.islam-landkarte.at/detail/aif-avusturya-islam-federasyonu-oesterreichische-islamische-foederation> adresinden alındı
- Islam Landkarte, ATIB. (tarih yok). *Islamische Verein, Moscheen in Österreich*. Universität Wien. 06 23, 2022 tarihinde <https://www.islam-landkarte.at/detail/atib-tuerkisch-islamische-union-fuer-kulturelle-und-soziale-zusammenarbeit-in-oesterreich> adresinden alındı
- Islam Landkarte, Kultusgemeinde Türkische Föderation. (tarih yok). Universität Wien. 06 23, 2022 tarihinde <https://www.islam-landkarte.at/detail/mevlana-kultur-und-sport-verein> adresinden alındı

- Islam Landkarte, UIKZ. (tarih yok). Wien: Universität Wien. 06 22, 2022 tarihinde <https://www.islam-landkarte.at/detail/islamischer-kultur-und-bildungsverein-kennelbach-wolfurt> adresinden alındı
- Islamgesetz in Österreich. (2020). 11 26, 2022 tarihinde https://www.aleviten.at/_de/?page_id=39 adresinden alındı
- İslamischer Religionsunterricht. (2022). *İslam Portal Österreich*. 11 18, 2022 tarihinde https://www.islamportal.at/beitraege/artikel?tx_islamportal_pi4%5Baction%5D=printPdf&tx_islamportal_pi4%5Barticle%5D=184&tx_islamportal_pi4%5Bcontroller%5D=Article&cHash=0d5aac2f4d0ccbce90c23bbca9d06b4 adresinden alındı
- Jahic, M. (2012). I. Dünya Savaşından Günümüze Ulusların kendi Kaderini Belirleme Hakkının Değişen İçeriği. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı. 12 06, 2020 tarihinde <http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/TEZ/49011.pdf> adresinden alındı
- Jakubowicz, L. (2017). Auf dem Weg zu einer transnationale Erinnerungskultur? . *Zur Historischen Sichtbarkeit von (Arbeits) MigrantInnen am Beispiel der „GastarbeiterInnen“ aus dem ehemaligen Jugoslawien, Dissertation*. Wien: Universität Wien, Doktorarbeit. 05 16, 2021 tarihinde <https://theses.univie.ac.at/detail/42386> adresinden alındı
- Jalalova, N. (2016). Ökologische Menschenrechte Im Europa und Völkerrecht. *Inaugural Dissertation, Zur Erlangung der Würde eines der Juristischen Fakultät der Julius Maximilians- Universität Würzburg*. 12 17, 2020 tarihinde https://opus.bibliothek.uni-wuerzburg.de/opus4-wuerzburg/frontdoor/deliver/index/docId/21160/file/Jalalova_Narmina_Oekologische_Menschenrechte.pdf# adresinden alındı
- Janda, A., & Vogl, M. (2010). *Islam In Österreich*. Wien: IÖF, Österreichischer Integrationsfonds. 11 24, 2022 tarihinde https://www.integrationsfonds.at/fileadmin/content/AT/Downloads/Publikationen/Islam_in_OEsterreich.pdf adresinden alındı
- Janda, A., & Vogl, M. (2010). *Islam In Österreich, Österreicher Integrationsdons Wien*. Wien: Österreichischer Integrationsfonds, OIF. 11 23, 2022 tarihinde https://www.integrationsfonds.at/fileadmin/content/AT/Downloads/Publikationen/Zusammenfassung_Islam_in_OEsterreich.pdf adresinden alındı
- Journalismus Mit Meinung und Haltung. (2020, 06 16). 06 23, 2022 tarihinde <https://www.bonvalot.net/in-diesen-staedten-haben-die-grauen-woelfe-in-oesterreich-ihre-treffpunkte-842/> adresinden alındı
- Kainl, M., & Schipfer, R. (2021). Familien in Zahlen, Statistische Informationen zu Familien in Österreich, Österreichisches Institut für Familienforschung (OİF). Wien: Universität Wien. 02 04, 2022 tarihinde

https://www.oif.ac.at/fileadmin/user_upload/p_oif/FiZ/FiZ_2022.pdf adresinden alındı

Kälin, W., & Künzli, J. (2013). *Universeller Menschenrechtsschutz, Der Schutz des Individuums auf Globaler und Regionaler Ebene* (3 b.). Basel.

Karakas, H. (2008, September). Integrationsbarrieren bei Türkischstämmigen Zuwanderern unter besonderer Berücksichtigung der Bildung und Lösungsvorschläge. Wien: Dissertation Universität Wien. 11 13, 2022 tarihinde <https://theses.univie.ac.at/detail/3323#> adresinden alındı

Karl-Heinz, H. (2007). *Wörterbuch der Soziologie* (5. Völlig überarbeitete und Erweiterte Auflage b.). Stuttgart: Kröner Verlag.

Karpf, P., Platzer, W., Platzer, W., & Polzer-Srienz, M. (2019). *Dialog und Kultur. Beiträge zum Europäischen Volksgruppenkongress 2018 und Sonderthemen, Karnten Dokumentation Land Karnten Klagenfurt am Wörthersee* (Cilt 35). Klagenfurt: Gedruckt auf PEFC-zertifiziertem Papier.

Katarina, Z., Maler, F., & Pehle, H. (2006). *Die Neue Europäische Union: Die Osterweiterung und ihre Folgen*. Opladen : Verlag Barbara Budrich.

Kern, M. (2020). Umweltbeeinträchtigungen, insbesondere solche des Bodens, im Lichte eines völkerund europarechtlichen Rechtsvergleichs. Johannes-Kepler-Universität Linz. 12 17, 2020 tarihinde <https://epub.jku.at/obvulihs/download/pdf/5469468?originalFilename=true> adresinden alındı

Kifli, D. (tarih yok). ASEAN Sözleşmesi ve İnsan Hakları Kanunları İleri Adımlar: Brunei Perspektifi. 11 12, 2020 tarihinde <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/939413> adresinden alındı

Kılıç, Z. (2014). Viyana’da yaşayan Türklerde Doğum, Evlenme ve Ölüm Adetleri. Muğla : Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi.

Kırkulak, H. (Temmuz 2007). *Uluslararası İnsan Hakları Sözleşmeleri* (1 b.). Ankara: Nobel Basımevi.

Kleinschmidt, H. (2011). *Migration und Integration, Theoretische und Historische Perspektiven* (1 b., Cilt 24). Münster : Verlag Westfälisches Dampfboot.

Klingst, M. (2015). *Menschenrechte*. München: Philipp Reclam Jun., Umschalgestaltung, Werbeagentur.

Kohlbacher, J., & Reeger, U. (2008). *Staatsbürgerschaftsbonus Beim Wohnen, Eine Empirische Analyse der Unterschiede Zwischen Eingebürgerten und Nichteingebürgerten Zuwanderern/Innen Hinsichtlich Ihrer Wohnsituation In*

Wien. Wien: Herausgegeben vom Institut für Stadt und Regionalforschung, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften Wien.

- Köksoy, F. (2019). Avrupa Birliğinin Azınlık Politikaları Çerçevesinde Fransa'da Romanlar. *Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(34), s. 97-112. 03 15, 2021 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/630551> adresinden alındı
- Kolb, J. (2018). *Präsenz Durch Verschwinden, Sprache und Ethnizität in der Alltagspraxis junger Kärntner Sloweninnen*. Bielefeld : Transcript Verlag.
- Kolonovits, D. (2004, 01 30). Rechte der Volksgruppen, I. Gelten Rechtslage zum Schutz der Minderheiten (Volksgruppen) Überblick. *Anlage 4 zum Protokoll der 11. Sitzung des Ausschusses 4*. 09 16, 2021 tarihinde http://www3.umiz.at/de/datenbanken/ddb/vortraege/Rechte_der_Volksgruppen.pdf adresinden alındı
- Kopftuchverbot im Kindergarten: Länder wollen Gesetzesgrundlage streichen. (2022, 04 28). 12 03, 2022 tarihinde <https://www.vienna.at/kopftuchverbot-im-kindergarten-laender-wollen-gesetzesgrundlage-streichen/7398622> adresinden alındı
- Kopftuchverbot in Sideletter: Musliminnen besorgt. (2022, 02 01). 11 30, 2022 tarihinde <https://religion.orf.at/stories/3211239/> adresinden alındı
- Kopftuchverbot in Sideletter: Musliminnen besorgt. (2022, 02 01). 12 03, 2022 tarihinde <https://religion.orf.at/stories/3211239/> adresinden alındı
- Korun, A. (2017, 07 04). Parlament Österreich. 06 15, 2022 tarihinde <https://www.parlament.gv.at/person/51587> adresinden alındı
- Kosmo, Verband bosnisch-herzgowischer Vereine in Wien gegründet. (2019, 04 18). 11 12, 2021 tarihinde <https://www.kosmo.at/verband-bosnisch-herzgowischer-vereinen-in-wien-gegruendet/> adresinden alındı
- Kosta, R. (2012). Die Auswirkungen der Europäischen Integration auf nationale Minderheiten am Beispiel Südtirols. 06 07, 2021 tarihinde http://othes.univie.ac.at/18657/1/2012-01-17_0202746.pdf adresinden alındı
- Krajewski, M. (2009). *Wirtschaftsvölkerrecht* (Cilt 2). Heidelberg, München, Hamburg: C.F. Müller Verlag.
- Kronen Zeitung, So finanziert das rot-grüne Wien türkische Vereine. (2018, 04 12). 09 13, 2022 tarihinde <https://www.krone.at/1695895> adresinden alındı

- Krutzler, J. (2018, März 14). Zielgruppen Insights: Die Bosnische Community in Österreich. 11 12, 2021 tarihinde <https://brainworker.at/zielgruppen-insights-die-bosnische-community-in-oesterreich/> adresinden alındı
- Krutzler, J. (2018, 03 14). Zielgruppen Insights: Die kroatische Community in Österreich. 11 05, 2021 tarihinde <https://brainworker.at/zielgruppen-insights-die-kroatische-community-in-oesterreich/> adresinden alındı
- Krutzler, J. (2018, 03 14). Zielgruppen Insights: Die Serbische Community in Österreich. 11 02, 2021 tarihinde <https://brainworker.at/zielgruppen-insights-die-serbische-community-in-oesterreich/> adresinden alındı
- Kugler, G., & Wolfram , H. (2017). *Österreichs Geschichte* (1 b.). Wien: Carl Ueberreuter Verlag.
- Kulturklub der Tschechen Slowaken in Österreich. (2004). 12 03, 2022 tarihinde <http://www.kulturklub.at/vereine.html> adresinden alındı
- Kultusgemeinde der Organisation Islamischer Kulturzentren in Österreich. (tarih yok). 12 06, 2022 tarihinde https://www.islam-landkarte.at/fileadmin/Kultusgemeinde_UKIZ/PDF/VIKZ-UIKZ-_Kultusgemeinden.pdf adresinden alındı
- Kultusgemeinde der Türkischen Föderation. (tarih yok). 12 01, 2022 tarihinde https://www.islam-landkarte.at/fileadmin/Kultusgemeinde__ATF/PDF/Kultusgemeinde_T%C3%B6rkische_F%C3%B6deration.pdf adresinden alındı
- Kultusgemeinde ISGÖ (Islamische Sufi-Gemeinschaft in Österreich). (tarih yok). 12 05, 2022 tarihinde https://www.islam-landkarte.at/fileadmin/Sufi-Kultusgemeinde/PDF/Kulturgemeinde_ISG%C3%96.pdf adresinden alındı
- Kultusgemeinde Islamische Föderation. (tarih yok). 12 06, 2022 tarihinde https://www.islam-landkarte.at/fileadmin/Kultusgemeinde_IFW/PDF/Kultusgemeinde_Islamische_F%C3%B6deration.pdf adresinden alındı
- Kurier Zeitung, Kopftuchverbot in Volksschulen wird aufgehoben. (2020, 12 11). 11 30, 2022 tarihinde <https://kurier.at/chronik/oesterreich/kopftuchverbot-in-volksschulen-wird-aufgehoben/401126733> adresinden alındı
- Kurier, Migrantenpartei will ins Parlament. (2017, 05 07). 04 27, 2022 tarihinde <https://kurier.at/chronik/oesterreich/migrantenpartei-will-ins-parlament/266.062.780> adresinden alındı
- Kymlicka, W. (2020). *Çokkültürlü Yurttaşlık, Azınlık Haklarının Liberal Teorisi* (3 b.). (A. Yılmaz, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

- Lahnsteiner, E. (2014). *Minderheiten, Versuch einer Völkerrechtlichen, Begriffsbestimmung* (1 b.). Wien: Facultas Verlag und Buchhandels facultas, Iniversitetsverlag.
- Lahnthaler, T. (2007). Minderheiten- Schutz ohne Definition Möglich, Fallstudie der Situation der Pygnaen in der Demokratischen Republik Kongo. Salzburg. 01 18, 2021 tarihinde
https://www.humanrightsinternational.org/uploads/media/Diplomarbeit_Thomas_Lahnthaler.pdf adresinden alındı
- Land Salzburg, Abgeordnete und Landtagsklubs. (2018). 06 14, 2022 tarihinde
<https://www.salzburg.gv.at/pol/landtag/lt-klubs> adresinden alındı
- Landtag Burgenland, Mitglieder des Landtages. (tarih yok). 16 16, 2022 tarihinde
<https://www.bgld-landtag.at/organe/abgeordnete/#c2865> adresinden alındı
- Landtagswahlen. (2022, 11 17). 04 12, 2022 tarihinde
https://www.oesterreich.gv.at/themen/leben_in_oesterreich/wahlen/5/Seite.320620.html adresinden alındı
- Lanfranchi, A. (1995). *Immigranten und schule/Transformationsprozesse in Traditionellen Familienwelten als Voraussetzung für Schulisches Überleben von Immigrantenkindern* (Cilt 18). Leske Budrich Opladen: VS Verlag für Sozialwissenschaften.
- Lausseger, A., Linke, R., & Perzi , N. (2009). *Österreich, Tschechien Unser 20. Jahrhundert* (12 b.). Wien: Lit Verlag.
- Liste der Politiker und Politikerinnen und Sonstiger Funktionsträger und Funktionsträgerinnen. (2020). *Meine Abgeordneten*. 06 11, 2022 tarihinde
<https://www.meineabgeordneten.at/Abgeordnete> adresinden alındı
- Löschnak, F. (1993). *Menschen aus der Fremde, Flüchtlinge, Vertriebene, Gastarbeiter. Grundsätzliches zur Arbeitspolitik in Österreich* (1 b.). Wien: Holzhausen Verlag.
- Malkoc, J. (2018, Mai). Die Entwicklung der österreichischen Migrationspolitik in der Zweiten Republik aus neoinstitutionalistischer Perspektive. *Masterarbeit*. Linz: Johannes Keplers Universität Linz, Masterarbeit. 05 10, 2021 tarihinde
https://www.jku.at/fileadmin/gruppen/120/Publikationen_und_Downloads/Downloads/Masterarbeiten/Malkoc_Masterarbeit_oesterreichische_Migrationspolitik.pdf adresinden alındı
- Matuschek, H. (1985). Ausländerpolitik in Österreich. Der Kampf um und gegen die ausländische Arbeitskraft. In: Journal für Sozialforschung, 1962-1985. Wien .
- Mayer, S., & Markets, L. (2009). *Political Discourse in Austria. Debating Migration. Political Discourses on Labour Immigration in Historical Perspective*. Bozen/Innsbruck-Wien.

- (tarih yok). *Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmesi*. 01 13, 2021 tarihinde <https://tihv.org.tr/wp-content/uploads/2020/04/bm-siyasi-ve-medeni-haklar-uluslararasi-sozlesmesi.pdf> adresinden alındı
- Mein Bezirk, Kopftuchverbot in Kindergärten soll aufgehoben werden. (2022, 04 28). 12 03, 2022 tarihinde https://www.meinbezirk.at/c-politik/kopftuchverbot-in-kindergaerten-soll-aufgehoben-werden_a5308444 adresinden alındı
- Mein Österreich. (2020, Dezember). *Die Geschichte Österreichs*. Wien: Herausgeber: Bundeskanzleramt, Bundesministerium für Inneres. 04 16, 2021 tarihinde https://www.bmi.gv.at/406/files/RZ_BMI_StaBuBro_Gesamt-Buch_2022.pdf adresinden alındı
- (tarih yok). *Menschenrechte der 3. Generation: Kollektivrechte Menschen Rechts Zentrum*. Universität Potsdam,. 11 29, 2020 tarihinde https://www.uni-potsdam.de/fileadmin/projects/lzimmermann/docs/1.3.3_Menschenrechte_der_3.Generation_FINAL.pdf adresinden alındı
- (tarih yok). *Menschenrechte der Zweite Generation: Leistungsrechte*. Postdom: Menschen Rechts Zentrum der Universität. 11 25, 2020 tarihinde https://www.uni-potsdam.de/fileadmin/projects/mrz/docs/1.3.2_Menschenrechte_der_2.Generation_FINAL.pdf adresinden alındı
- Merz, M. (2011, Janner). Migrationserfahrung unter dem Aspekt des Resilienzkonzepts. 04 15, 2021 tarihinde https://ilias.hfh.ch/goto.php?target=file_6826_download&client_id=ilias-hfh.ch adresinden alındı
- Migranten im Nationalrat unterrepräsentiert. (2017, 01 03). 06 10, 2022 tarihinde <https://www.wienerzeitung.at/nachrichten/politik/oesterreich/865305-Migranten-im-Nationalrat-unterrepraesentiert.html> adresinden alındı
- Migranten sind in den Parlamenten Exoten. (2017, 01 03). 06 09, 2022 tarihinde <https://www.derstandard.at/story/2000050141743/migranten-sind-in-den-parlamenten-exoten> adresinden alındı
- Migration und Integration, Zahlen, Daten, Indikatoren 2015. (tarih yok). Wien: Erstellt von Statistik Austria. 10 10, 2022 tarihinde https://www.bundeskanzleramt.gv.at/dam/jcr:7c8f62ef-3006-41a6-a51c-83579b8cb92b/20150709_migration_integrations2015-eu.pdf adresinden alındı
- Migration und Integration, Zahlen, Daten, Indikatoren. (2018). Wien: Erstellt von Statistik Austria. 05 22, 2022 tarihinde https://www.bundeskanzleramt.gv.at/dam/jcr:85d0837a-1069-4b7b-b017-049b7413490a/statistisches_jahrbuch_migration_und_integrations2018.pdf adresinden alındı

- Migrationshintergrund. (2020). Erstellt von Statistik Austria. 03 17, 2022 tarihinde https://www.statistik.at/fileadmin/pages/435/Tabellensammlung_Migrationshintergrund__2021.ods adresinden alındı
- Migrationshintergrund. (2021). Statistik Austria. 11 13, 2021 tarihinde <https://www.statistik.at/statistiken/bevoelkerung-und-soziales/bevoelkerung/migration-und-einbuengerung/migrationshintergrund> adresinden alındı
- Mızrak, D. (2018). Azınlık Hakları ile Yerli Halkların Haklarının Kolektif Hak Kullanımı Çerçevesinde Karşılaştırılması. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 9(2). 02 16, 2021 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/613861> adresinden alındı
- Motte, J. (2004). *Rainer Ohliger, Geschichte und Gedächtnis in der Einwanderungsgesellschaft* (Cilt 1). Essen : Klartext Verlag.
- Nacak, Z. (2014). T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Dış İlişkiler ve Yurt dışı İşçi Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Avusturya Sosyal Güvenlik Sistemi ve Vatandaşlarımızın Karşılaştıkları Sorunlar ve Çözüm Önerileri. Ankara. 01 13, 2022 tarihinde <https://www.csgb.gov.tr/media/1553/zeynepnacak.pdf> adresinden alındı
- Nal, S. (2010). *İnsan Hakları Hukuku*. İstanbul Üniversitesi, Hukuk Büro Yönetimi ve Sekreterliği Ön lisans Programı,. 10 26, 2020 tarihinde http://auzefkitap.istanbul.edu.tr/kitap/hukukburo_ao/insanhaklarihukuku.pdf adresinden alındı
- Nal, S. (Nisan 2010). *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Hukukunda, Azınlık Hakları* (1 b.). Ankara: Nobel Yayınevi.
- Neue Bewegung für die Zukunft. (2021, 09 29). *Austria- Forum*. 04 28, 2022 tarihinde https://austria-forum.org/af/AustriaWiki/Neue_Bewegung_f%C3%BCr_die_Zukunft adresinden alındı
- Neurath, P. (1994). Die Großen Wanderungen des 19. Und 20. Jahrhunderts. Bevelkörungs-entwicklungen, Migration, Flüchtlinge, Konflikte und Kulturelle Implikationen. *Österreichische Militärische Zeitschrift* 32/4.
- Novak, M. (1998). 1948 Allgemeine Erklärung der Menschenrechte Entwicklungslinien und Perspektiven der Menschenrechte, Drei Generationen der Menschenrechte, Wende Punkte und Kontinuitäten. Innsbruck und Wien: Hg. Politische Bildung. 11 15, 2020 tarihinde http://www.politischebildung.com/wp-content/uploads/izpb_sondernummer_wendepunkte_7.pdf adresinden alındı
- Okey, R. (2002). *The Rise of Fascism in Austria*. Routledge.

- Oltmer, J. (2016). *Migration vom 19. Bis zum 21. Jahrhundert* (3 b.). Berlin: Aktualisierte und Erweiterte Auflage De Gruyter Verlag.
- OÖ Nachrichten. (2016, 07 24). 09 10, 2022 tarihinde <https://www.nachrichten.at/oberoesterreich/Tuerkische-Vereine-Anschober-laesst-alle-Landesfoerderungen-pruefen;art4,2295584> adresinden alındı
- Oran, B. (2009). *Küreselleşme ve Azınlıklar* (5 b.). Ankara : İmaj Yayınevi.
- Ortbauer, C. (2012, Juni). *Internationaler Minderheitenschutz Roma und Sinti In Österreich*. Universität Wien.
- Österreich. (2021). *Zahlen, Daten, Fakten 2020/21*. (16). Wien: Erstellt von Statistik Austria. 05 03, 2021 tarihinde https://www.bmeia.gv.at/fileadmin/user_upload/Vertretungen/Heiliger_Stuhl/Dokumente/oesterreich._zahlen._daten._fakten.pdf adresinden alındı
- Österreich, Zahlen, Daten, Fakten . (2021/22). (17). Wien: Erstellt von Statistik Austria. 04 28, 2021 tarihinde https://www.statistik.at/fileadmin/publications/oesterreich_zahlen_daten_fakten.pdf adresinden alındı
- Österreichisch- Kroatische Gesellschaft. (2019). *PAN, Partner aller Nationen 60 Jahre*. 12 03, 2022 tarihinde <https://www.dachverband-pan.org/pan-mitglieder/ordentliche-mitglieder/kroatien/> adresinden alındı
- Österreichisches Volksgruppenzentrum. (2001). *Volksgruppenreport 2001, Zur Lage der ethnischen Minderheiten in der Republik Österreich*. 07 22, 2021 tarihinde <https://www.yumpu.com/de/document/view/13030648/volksgruppenreport-2001-demokratiezentrum-wien> adresinden alındı
- Österreichisch-Kroatische Gesellschaft. (2017). *Austrijsko-Hrvatsko Drustvo- OKG*. 12 03, 2022 tarihinde <http://oekg.co.at/> adresinden alındı
- Österreichs Kopftuchverbot an Schulen verstösst gegen die Verfassung. (2020, 12 11). 11 03, 2022 tarihinde <https://www.nzz.ch/international/kopftuchverbot-in-oesterreich-ist-verfassungswidrig-ld.1591695?reduced=true> adresinden alındı
- Oswald, İ. (Januar 2007). *Migrationssoziologie* (1 b.). Berlin: Konstanz UVK- UTB Verlagsgesellschaft mbH.
- OTS, AK Wahl Wien 2009: Offizielles Endergebnis. (2009, 05 22). 05 27, 2022 tarihinde https://www.ots.at/presseaussendung/OTS_20090522_OTS0210/ak-wahl-wien-2009-offizielles-endergebnis adresinden alındı
- Oyur, E. (2019). *Çok Kültürlü Kişilik-Kimlik ve Kültürlerarası İletişim* (1 b.). Ankara: Gazi Kitabevi.

- Özalp, M. (2018, Eylül-Ekim). Die Darstellung Der Türkischstämmigen Migratinnen in der Österreichischen Printmedien. (69). 11 20, 2022 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/568443> adresinden alındı
- Özeler, N. (2017, 2). İnsan ve Halkların Hakları Sözleşmesi ile Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin Karşılaştırılması. 2, s. 43-62. 11 07, 2020 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/337013> adresinden alındı
- Öztaş, Ö. (2011). Abgeordneter zum Wiener Landtag und Gemeinderat. *Meine Abgeordneten*. 06 13, 2022 tarihinde <https://www.meineabgeordneten.at/Abgeordnete/omer.oztas> adresinden alındı
- Paine, T. (2017). *İnsan Hakları, Rights of Man* (2 b.). (M. Dostel, Çev.) İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Pammer, M. (2020). *Entwicklung und Ungleichheit, Österreich im 19. Jahrhundert Vierteljahrschrift für Sozial und Wirtschaftsgeschichte*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag.
- Pan, C., & Pfeil, B. (2002). *Ethnos, Minderheitenrechte In Europa, Handbuch der Europäischen Volksgruppen* (Cilt 2). Wien: Wilhelm Braumüller, Universitäts-Verlagsbuchhandlung.
- Pan, C., Pfeil, B., & Videsott, P. (2016). *Die Vollksgruppen in Europa, Handbuch der Europäischen Vollksgruppen* (2. Überarbeitete und Aktualisierte Afulage b., Cilt 1). Wien-Berlin: Verlaf Österreich GmbH, , BWV Berliner Wissenschafts-Verlag GmbH.
- Pandel, M., Polzer, M., Vospernik, R., & Mirjam, P. (2004). *Ortstafelkonflikt in Kärnten-Krise oder Chance?* (Cilt 64). Wien: Wilhelm Braumüller Universität-Verlagsbuchhandlung.
- Parlamen Österreich, Bundesrat. (Seit 1920). 06 12, 2022 tarihinde <https://www.parlament.gv.at/recherchieren/personen/bundesrat> adresinden alındı
- Parlament Österreich. (2016, 06 30). 06 13, 2022 tarihinde https://www.parlament.gv.at/WWER/PAD_83105/index.shtml adresinden alındı
- Parlament Österreich, Nationalrat. (Seit 1920). 06 11, 2022 tarihinde <https://www.parlament.gv.at/WWER/NR/AKT/> adresinden alındı
- Perchinig, B. (2010). Von der Fremdarbeit zur Integration? Migrations- und Integrationspolitik in Österreich nach 1945. V. Bakondy (Dü.) içinde, *Viel Glück! Migration heute* (Cilt 1-3, s. 142-158). Wien, Belgrad, Zagreb, İstanbul: Donau Forum Druck.
- Perchinig, B. (2010, 01). Ein Langsamer weg nach Europa, Österreichische (Arbeits) Migrations- und Integrationspolitik seit 1945. s. 11-36. 11 01, 2021 tarihinde

https://www.gesis.org/fileadmin/upload/dienstleistung/fachinformationen/service/publikationen/sofid/Fachbeitraege/Migration_10-1_FB.pdf adresinden alındı

Perchinig, B. (2010). Immigration nach Österreich, Geschichte, Demografie und Politik. January: ResearchGate, Chapter. 01 12, 2022 tarihinde https://www.researchgate.net/publication/286190568_Immigration_nach_Oesterreich_-_Geschichte_Demografie_und_Politik/link/5ae96ae445851588dd817b84/download adresinden alındı

Perchinig, B. (2013). *Migration und Integration in Österreich- Herausforderung und Chance*.

Peregrina. (2022). 06 23, 2022 tarihinde <https://www.peregrina.at/ueber-uns> adresinden alındı

Pesendorfe, F., & Fischer, G. (2002). *Wiener Impressionen Auf den Spuren Polnischer Geschichte in Wien* (1 b.). Wien: Verlag Edition Volkshochschule.

Plattform Politische Bildung, Landtagsabgeordnete. (2016). 06 17, 2022 tarihinde <https://plattform-politische-bildung.at/kaerntner-landtag/landtagsabgeordnete-kaerntens> adresinden alındı

Plattform Politische Bildung/Volksgruppen. (2016). 10 02, 2021 tarihinde <https://plattform-politische-bildung.at/vielfalt-in-kaernten/volksgruppen#national> adresinden alındı

Pohanka, R. (2011). *Dokumente der Freiheit*. Wiesbaden : by marix verlag.

Polak, R. (2011-2012). *Religion Im Kontext von Migration: mehr als ein Integrationsfaktori* (Cilt 2). Vienna: Vienna University Press.

Politiker mit Migrationshintergrund: Eine Rarität. (2013). 06 07, 2022 tarihinde <https://www.wienerzeitung.at/nachrichten/politik/oesterreich/584697-Politiker-mit-Migrationshintergrund-Eine-Raritaet.html> adresinden alındı

Politische Karte Von Österreich, Alamy. (2020). 04 27, 2021 tarihinde <https://www.alamy.de/politische-karte-von-osterreich-mit-der-hauptstadt-wien-landesgrenzen-die-wichtigsten-stadte-flusse-und-seen-image67876160.html> adresinden alındı

Poller, B. (2015). Migration, Integration und Bildung. *Rat für Forschung und Technologie Entwicklung*. Wien: Austrian Council. 11 18, 2022 tarihinde https://www.rat-fte.at/files/rat-fte-pdf/publikationen/2017/170309_Migration%20Integration%20%20Bildung.pdf adresinden alındı

- Pollmann, A., & Lohmann, G. (2012). *Menschenrechte, Ein Interdisziplinäres Handbuch*. Stuttgart-Weimar: J.B. Metzlersche Verlagshandbuch.
- Posch, E. (2008). *Alles, Was Sie Über Österreich Wissen Müssen*. Wien : Carl Ueberreuter Copyright by Verlag.
- Potkanski, M. (2010, September). Türkische Migrant/- innen in Österreich: Zahlen, Fakten, Einstellungen. OIF-Dossier, Österreichischer Integrationsfonds. 11 15, 2021 tarihinde
https://www.integrationsfonds.at/fileadmin/content/AT/Downloads/Publikationen/n13_Dossier_tuerkische_Migrantinnen_in_OEsterreich.pdf adresinden alındı
- Potkanski, M. (2011, November). Polnische Migrant/innen in Österreich: Zahlen, Fakten, Einstellungen. OIF- Dossier, Österreichischer Integrationsfonds. 11 14, 2021 tarihinde
https://www.integrationsfonds.at/fileadmin/content/AT/Downloads/Publikationen/n20_Dossier_Polnische_Migranten.pdf adresinden alındı
- Pramböck, C. (2013, Dezember). OIF-Doisser. *Beschäftigung von Mitarbeiterinnen und Mitarbeitern mit Migrationshintergrund*. Wien: Österreichischer Integrationsfonds. 04 20, 2022 tarihinde
https://www.integrationsfonds.at/fileadmin/content/AT/Downloads/Publikationen/n32_Dossier_Beschaeftigung_von_Mitarbeitern_und_Mitarbeiterinnen_mit_Migrationshintergrund.pdf adresinden alındı
- Puhr, L. M. (2017). „Ungarn als Markt des burgenländischen Tourismus“. *Diplomarbeit*. Wien: Universität Wien. 10 11, 2020 tarihinde
<https://services.phaidra.univie.ac.at/api/object/o:1336115/get> adresinden alındı
- Pusula. (2015, 08 14). *İnsan Hakları Üzerine Arka Plan Bilgisi, İnsan Haklarının Evrimi*. 11 21, 2020 tarihinde
https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/08/14/pusula_bolum_4_insanhaklarinevrime_istanbulbilgiuniversitesiyayinlari.pdf adresinden alındı
- Rabinbach, A., & Glaeser, A. (Dü). (2017). *The Third Reich Sourcebook*. University of California Press.
- Ramadan im Wiener Rathaus. (2011, 08 24). 04 17, 2022 tarihinde <http://www.m-media.or.at/politik/ramadan-im-wiener-rathaus/2011/08/24/index.html> adresinden alındı
- Ramsauer, K. (2011). Bildungserfolge von Migrantenkinder. *Der Einfluss der Herkunftsfamilie*. München: Deutsche Jugendinstitut. 11 04, 2022 tarihinde
https://www.dji.de/fileadmin/user_upload/bibs/6_Ramsauer_Bildungsexpertise_Migrantenkinder.pdf adresinden alındı
- Rat, D. E. (2018). *Der Europäische Rat und der Rat, Das Haus der Mitgliedstaaten*. Luxemburg: Rat der Europäischen Union. 11 02, 2020 tarihinde

https://www.consilium.europa.eu/media/33109/ti_pubpdf_qc0616343den_pdfweb_20180208161128.pdf adresinden alındı

Rauter, F. (1972). *Das Fremdarbeiterproblem In Innsbrucker Textil und Bekleidungsbetrieben*. Innsbruck : Alpenländischen Wirtschafts und Sozialforschung 145.

Reçber, B. (2018). İnsan Hakları ve Sosyal Adalet Açısından Devletin Çocuklara ve Kadınlara Yönelik Sunduğu Hizmetler: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Çalışanlar Örneği. Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkisi, Yayınlanmış Doktora Tezi.

Reihalter, C. (2001). *Migration und Arbeitsmarkt Auswirkungen von Zuwanderung auf Arbeitsmärkte mit einer Bestandsaufnahme der Migration für Österreich*. Wien : Diplomarbeit.

Reinprecht, C., & Hilde, W. (2012). Migration und Integration: Soziologische Perspektiven und Erklärungsansätze. In: Fassmann, Heinz; Dahlvik, Julia (Hg.): Migrations- und Integrationsforschung – multidisziplinäre Perspektiven: ein Reader. 2, 13-34.

Reinprecht, C. (2006). *Nach der Gastarbeit, Prekäres Altern in der Einwanderungsgesellschaft* (Cilt 9). Wien: Wilhelm Braumüller Verlag.

Reithofer, C. (2017). Einfluss der türkischen bzw. kurdischen Immigrantinnen in Wien auf die Innenpolitik der Türkei. *Masterarbeit*. Wien. 04 10, 2022 tarihinde <https://phaidra.univie.ac.at/open/o:1335497> adresinden alındı

Religionen In Österreich. (2022). Bundeskanzleramt. 11 02, 2022 tarihinde https://www.bundeskanzleramt.gv.at/dam/jcr:2f013c7f-ab5a-476b-8b01-08eb07ce961a/religionen_in_oesterreich.pdf adresinden alındı

Religionsunterricht. (2022). 11 19, 2022 tarihinde https://www.oesterreich.gv.at/themen/leben_in_oesterreich/kirchenein__austritt__und__religionen/Seite.820014.html adresinden alındı

Religionszugehörigkeit 2021: drei Viertel bekennen sich zu einer Religion . (2022, 05 22). Statistik Austria. 11 23, 2022 tarihinde <https://www.statistik.at/fileadmin/announcement/2022/05/20220525Religionszugehoerigkeit2021.pdf> adresinden alındı

Republik Österreich. (2010, 07 09). *Office for Democratic Institutions and Human Rights, Bericht der OSZE/ODIHR-Wahlbewertungsmission*,. Warschau. 08 03, 2022 tarihinde <https://www.osce.org/files/f/documents/e/3/70239.pdf> adresinden alındı

Richard, P., Rüdiger, L., & Susanne, H. (2012). *Muslimen In Österreich, Geschichte Lebenswelt, Religion, Grundlagen für den Dialog* (1 b.). Innsbruck: Verlagsanstalt Tyrolia.

- Riedel, E. (1989). *Menschenrechte der Dritten Dimension, in Europäische Grundrechte Zeitschrift* .
- Roepstorff, K. (tarih yok). Self-Determination of Indigenous Peoples within The Human Rights Context. Kenya. 12 03, 2020 tarihinde <http://www.lawanddevelopment.org/docs/selfdetermination.pdf> adresinden alındı
- Rohrbach, W. (2016). Kaiser Franz Joseph I und Die Serbien (1848-1908). Salzburg: European Academy of Sciences and Arts. 11 01, 2021 tarihinde https://www.researchgate.net/publication/322379876_Kaiser_Franz_Joseph_I_und_die_Serben_1848-1908 adresinden alındı
- Samancı, U. (2019). Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesinin Denetim Organları ve Amerikalılar arası İnsan Hakları Mahkemesi Kararların Uygulanmasının Denetimi. 21(Özel Sayı), s. 1795-1832. 11 04, 2020 tarihinde <https://hukuk.deu.edu.tr/wp-content/uploads/2019/09/UGUR-SAMANCI.pdf> adresinden alındı
- Samer, H. (2001). *Die Roma von Oberwart, Zur Geschichte und Aktuelle Situation der Roma in Oberwart* (1 b.). edition lex liszt 12.
- Sandgruber, R. (2003). *Das 20. Jahrhundert, Geschichte Österreichs* (6 b.). Wien: Pichler Verlag.
- Scheck, R. (2003). Sprache und Integration. Eine Untersuchung der Integrationsvereinbarung auf ihre Tauglichkeit zur Integration. Wien: Diplomarbeit.
- Schjerve, R., & Nelde, P. (2003). *Der Beitrag Österreichs zu einer Europäischen Kultur der Differenz, Sprachliche Minderheiten und Migration unter die Lupe genommen* (1 b.). St. Augustin: Asgard Verlag.
- Schlegel, A. (2009). Die österreichische Wiedergutmachungs- und Entschädigungsgesetzgebung und – vollziehung nach 1945 im Vergleich der unterschiedlichen Opfergruppen unter besonderer Berücksichtigung der Angehörigen der slowenischsprachigen Minderheit in Kärnten, Dissertation. (1). Uni Wien. 10 21, 2021 tarihinde http://othes.univie.ac.at/5232/1/2009-02-01_9720951.pdf adresinden alındı
- Schmiderer, S. (2008, März). Integration, Schlagwort- Zauberwort-Hohles Wort. Eine Historische und Begriffliche Auseinandersetzung im Kontext der Österreichischen Immigrationsgeschichte (1970-2005). Wien: Diplomarbeit, Universität Wien. 11 13, 2021 tarihinde <https://services.phaidra.univie.ac.at/api/object/o:1249107/get> adresinden alındı
- Schmidinger, T. (2013). Politischer Islam in Österreich. s. 85-102. 12 07, 2022 tarihinde https://homepage.univie.ac.at/thomas.schmidinger/php/texte/pol_islam_oesterreich.pdf adresinden alındı

- Schmied, M. (2008). Islam in Österreich. W. Feichtinger, & S. Wentker (Dü) içinde, *Islam, Islamismus und islamischer Extremismus: eine Einführung*. Böhlau Verlag.
- Schöbener, B. (2014). *Völkerrecht, Grundbegriffe des Rechts, Lexikon Zentraler Begriffe und Themen*. Heidelberg, München, Hamburg: C.F. Müller Verlag.
- Schreuder, M. (2019, 12 23). Parlament Österreich. 04 27, 2022 tarihinde <https://www.parlament.gv.at/person/67939> adresinden alındı
- Schule Mehrsprachig. (tarih yok). 11 01, 2022 tarihinde <https://www.schule-mehrsprachig.at/info-service/der-muttersprachliche-unterricht/organisation-vorteile> adresinden alındı
- Schule Mehrsprachige, Sprachensteckbriefe. (tarih yok). 11 02, 2022 tarihinde <https://www.schule-mehrsprachig.at/wissen/wissen-uebersprachen/sprachensteckbriefe> adresinden alındı
- Seven, Ö. (2007). Lozan'da Azınlık Kavramı ve İki Dünya Savaşı Arası Dönemdeki Uygulamaları. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı.
- Sienknecht, D. (2005). *Menschenrechte* (Cilt 1). Hamburg: Europäische Verlagsanstalt.
- Simeonov, A. (Ağustos 2019). Bulgaristan'da Türk Azınlığa Uygulanan Şiddet (1944-1989) Galtung'un Barış Modeli Bağlamında Bir İnceleme. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(2). 12 13, 2020 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/791346> adresinden alındı
- Six-Hohenbalken, M. (2001). Migrantenfamilien aus der Türkei in Österreich, Wohnen, Verortung und Heimat, Mit einem Exkurs über die Wohnsituation im Aufnahmeland. Wien: ÖIF- Österreichisches Institut Für Familienforschung Austrian Institute for Family studies. 11 29, 2021 tarihinde https://www.oif.ac.at/fileadmin/user_upload/p_oif/Materialien/mat_09_migrantenfamilien.pdf adresinden alındı
- Slowenische Volksgruppe in Kärnten. (2022, 10 05). 12 04, 2022 tarihinde <https://www.gov.si/de/slowenische-vertretungen/generalkonsulat-klagenfurt/slowenische-volksgruppe-in-kaernten/> adresinden alındı
- Smith, A. (1994). *Milli Kimlik* (1 b.). (B. Şener, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sommermann, K. (1997). *Staatsziele Und Staatszielbestimmungen*, C.B Mohr Siebeck. Tübingen/Deutschland.
- SORA Wahlkalender. (tarih yok). 06 07, 2022 tarihinde <https://www.sora.at/suche-download/wahlkalender.html> adresinden alındı

- Soytürk, M. (2012). *Arbeitsmigration aus der Türkei und die Gewerkschaften in Österreich*. Frankfurt: Peter Lang Internationaler Verlag.
- Soytürk, M. (2012, Summer). Türkiye'den Avusturya'ya İşgücü Göçü. 3(7), s. 2313-2328. 04 14, 2021 tarihinde https://www.academia.edu/17731372/T%C3%9CRK%C4%B0YE_DEN_AVUSTURYA_YA_%C4%B0%C5%9EG%C3%9CC%C3%9C_G%C3%96%C3%87%C3%9C adresinden alındı
- SÖZ. (2020). 05 05, 2022 tarihinde https://www.soez.at/hakan_goerdu_msc adresinden alındı
- Soziales Österreich der Zukunft. (2020). 05 06, 2022 tarihinde https://de.wikipedia.org/wiki/Soziales_%C3%96sterreich_der_Zukunft adresinden alındı
- Staatlich eingetragene religiöse Bekenntnisgemeinschaften. (2022). 12 05, 2022 tarihinde https://www.oesterreich.gv.at/themen/leben_in_oesterreich/kirchenein___austritt_und_religionen/3/Seite.820016.html adresinden alındı
- Staatsgrundgesetz. (2017, 09 27). 11 25, 2022 tarihinde <http://www.verfassungen.at/at-18/stgg67-2.htm> adresinden alındı
- Stacher, I., & Strasser, E. (2003). *Österreichischer Migrations- und Integrationsbericht. Demographische Entwicklungen - sozioökonomische Strukturen – rechtliche Rahmenbedingungen*. (H. Fassmann, Dü.) Wien: Verlag Drava Klagenfurt/Celovec.
- Stadlmayr, M. (2017, Mayıs 20). Arbeitsmarktintegration und Dequalifizierung von Menschen mit Migrationshintergrund. 05 14, 2021 tarihinde <https://silo.tips/download/arbeitsmarktintegration-und-dequalifizierung-von-menschen-mit-migrationshintergr> adresinden alındı
- Stadt Wien. (2021). 04 12, 2022 tarihinde <https://www.wien.gv.at/tr/idare/federal.htm> adresinden alındı
- (2021). *Statistik Austria, Wohnen*. Statistik Austria, Zahlen, Daten und Indikatoren der Wohnstatistik. Wien: Bundesanstalt Statistik Österreich. 10 24, 2022 tarihinde <https://www.statistik.at/fileadmin/publications/Wohnen-2021.pdf> adresinden alındı
- Statista 2021, Anzahl der Ausländer in Österreich von 2013 bis 2022. (tarih yok). 05 18, 2021 tarihinde <https://de.statista.com/statistik/daten/studie/293051/umfrage/auslaender-in-oesterreich/> adresinden alındı

- Statista 2021, Bevölkerung mit Migrationshintergrund in Österreich von 2011 bis 2021. (tarih yok). 05 21, 2021 tarihinde
<https://de.statista.com/statistik/daten/studie/294027/umfrage/bevoelkerung-mit-migrationshintergrund-in-oesterreich/> adresinden alındı
- (tarih yok). Statista, *Anzahl der Ausländer in Österreich nach den zehn wichtigsten Staatsangehörigkeiten zu Jahresbeginn 2022*. Statista. 04 08, 2022 tarihinde
<https://de.statista.com/statistik/daten/studie/293019/umfrage/auslaender-in-oesterreich-nach-staatsangehoerigkeit/> adresinden alındı
- Statista, *Anzahl der Serben in Österreich von 2013 bis 2023*. (tarih yok). 11 02, 2021 tarihinde <https://de.statista.com/statistik/daten/studie/1003819/umfrage/serben-in-oesterreich/> adresinden alındı
- Statistik Australi. (2013). *Migration und Integration, Zahlen, Daten, Indikatoren*. Wien. 10 21, 2022 tarihinde
https://www.oeaw.ac.at/fileadmin/kommissionen/KMI/Dokumente/Migration_und_Integration_Zahlen_Daten_Indikatoren/statistisches_jahrbuch_2013.pdf adresinden alındı
- Statistik Austria. (2022). *Demographisches Jahrbuch*. Wien: Herausgegeben von Statistik Austria. 05 25, 2021 tarihinde
<https://www.statistik.at/fileadmin/publications/Demographisches-JB-2020.pdf> adresinden alındı
- Statistisches Jahrbuch. (2022). *Migration und Integration, Zahlen, Daten, Indikatoren*. Wien: Erstellt von Statistik Austria. 10 22, 2022 tarihinde
https://www.statistik.at/fileadmin/publications/Migration_Integration_2022.pdf adresinden alındı
- Statistisches Jahrbuch, Migration und Integration, Zahlen, Daten, Indikatoren. (2021). Wien: Erstellt von Statistik Austria. 10 21, 2022 tarihinde
https://www.statistik.at/fileadmin/publications/Migration_und_Integration_2021.pdf adresinden alındı
- Steiermark-Wahl 2019: Das Endergebnis inkl. Briefwahlstimmen. (2019, 11 25). 06 18, 2022 tarihinde <https://www.vienna.at/steiermark-wahl-2019-das-endergebnis-inkl-briefwahlstimmen/6437118> adresinden alındı
- Steininger, R. (2003). *Austria, Germany, and the Anschluss, 1931-1938*. Purdue University Press.
- Sticker, M. (2008). *Sondermodell Österreich? Islamische Glaubensgemeinschaft in Österreich (IG-GiÖ)*. Klagenfurt: Drava Verlag.
- Stieber, G. (1995). *Volksdeutsche und Displaced Persons*. G. Heiss, & O. Rathkolb (Dü) içinde, *Asylland wider Willen, Flüchtlinge in Österreich im europäischen Kontext*

seit 1914 (Cilt 25, s. 140-156). Veröffentlichungen des Ludwig-Boltzmann-Institutes für Geschichte und Gesellschaft .

Strasser, E. (2009). Was ist Migration? Zentrale Begriffe und Typologien. In: Six-Hohenbalken, Maria Anna; Tomic, Jelena (Hg.): *Anthropologie der Migration*. Wien.

Struktur der IGGÖ. (2022). 10 21, 2022 tarihinde <https://www.derislam.at/iggoe/struktur-der-iggoe/> adresinden alındı

Sukopp, T. (2003). *Menschenrechte: Anspruch und Wirklichkeit, Menschenwürde, Naturrecht und die Natur des Menschen*. Marburg : Tectum Verlag.

Taşdemir, H., & Saraçlı, M. (2007). Avrupa Birliği ve Türkiye Perspektifinden Azınlık Hakları Sorunu. *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 2(8), s. 25-35. 02 13, 2021 tarihinde <https://www.uhim.org/Uploads/GenelDosya/avrupa-birligi-ve-turkiye-perspektifinden-azinlik-haklari-sorunu-1311-d.pdf> adresinden alındı

Taşkıran, T. (2022, 07 22). 05 04, 2022 tarihinde https://de.everybodywiki.com/Turgay_Ta%C5%9Fk%C4%B1ran adresinden alındı

Tavukçuoğlu, M. (tarih yok). Avusturya İslam Diyanet Teşkilatı, Din Dersi Öğretmenleri ve Din Dersi Görevlileri. 11 14, 2022 tarihinde <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/neuifd/article/viewFile/5000125744/5000115543#> adresinden alındı

Terzi, M. (2017, Aralık). İnsan Haklarının Bölgesel Düzeyde Korunması Üzerine Bir İnceleme: İnsan Hakları ve Amerika. 27(2), s. 53-92. 11 06, 2020 tarihinde <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/419253> adresinden alındı

The Founding of ASEAN. (2020). 11 11, 2020 tarihinde <https://asean.org/the-founding-of-asean/> adresinden alındı

Turner, E., Hussl, E., & Jordan, B. (2015). *Roma und Travellers Identitäten im Wandel* (1 b.). Innsbruck: Institut für Politikwissenschaft, Universität Innsbruck.

Toggenburg, G., & Rautz, G. (2010). *ABC des Minderheitenschutzes in Europa*. Wien/Köln- Weimar: Böhlau Verlag.

Toivanen, R. (tarih yok). Das Paradox der Minderheitenrechte in Europa. 02 03, 2021 tarihinde http://www.sws-rundschau.at/archiv/SWS_2005_2_toivanen.pdf adresinden alındı

Tokatlı, Ö. (2011). Küreselleşme Sürecinde Uluslararası Göç Hareketlerinin İşgücü Piyasalarına Etkisi. *Yüksek Lisans Tezi*. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı İnsan Kaynakları Programı, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi.

- Topographische Bezeichnungen, Volksgruppengesetz. (2020). 07 21, 2021 tarihinde <https://www.jusline.at/gesetz/vgg/paragraf/12.pdf> adresinden alındı
- Totan, B. (2019). Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu Çerçevesinde Türkiye’de Yabancıların Temel Hak ve Yükümlülükleri Üzerine Bir Araştırma: Ardahan İli Örneği. Ardahan: Ardahan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi. 11 25, 2020 tarihinde <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=D9nfJiH8WngoAbmhK KidyQ&no=BtoqbVqswiRlDrSvabsvSw> adresinden alındı
- Treibel, A. (2008). *Migration in Modernen Gesellschaften, Soziale Folgen Von Einwanderung Gastarbeit und Flucht* (4 b.). Weinheim und München: Juventa Verlag.
- Tunç, H. (tarih yok). Uluslararası Sözleşmelerde Azınlık Hakları Sorunu ve Türkiye. 01 23, 2021 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/789848> adresinden alındı
- Tuncer, F. (2017). Türkiye-Arnavutluk İlişkilerinde Kimlik ve Ötekilik Söylemi: Süreklilik/Değişim. Antalya : Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yayınlanmış Doktora Tezi.
- Turhan, A. (2013). İnsan Hakkı Kuşakları Arasındaki Tamamlayıcılık İlişkisi. 4(2), s. 357-378. 10 25, 2020 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/208297> adresinden alındı
- Turhan, Ş. (2012, Eylül). Avusturya’da yaşayan Türklerin Avusturya Eğitim-Öğretim Sistemindeki Yeri. *Uzmanlık Tezi*. Ankara: T.C. Başbakanlık Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı, Uzmanlık Tezi. 11 30, 2021 tarihinde <https://ytbweb1.blob.core.windows.net/files/resimler/thesis/suayip-turhan-avusturyada-yasayan-tuerklerin-avusturya-egitim-ogretim-sistemindeki-yeri.pdf> adresinden alındı
- Übersicht: Die Burgenlandkroaten. (2020). 10 10, 2021 tarihinde https://www.hkd.at/index.php?option=com_content&view=article&id=71&Itemid=246&lang=de adresinden alındı
- Ulam, P. (2009). Integration in Österreich. *Einstellungen, Orientierungen, und Erfahrungen von MigrantIn-nen und Angehörigen der Mehrheitsbevölkerung*. Wien: BMI Republik Österreich Bundesministerium für inneres, Studie der GfK Austria GmbH. 11 13, 2021 tarihinde <https://publikationen.uni-tuebingen.de/xmlui/bitstream/handle/10900/72353/Integrationsstudie.pdf?sequence=1&isAllowed=y> adresinden alındı
- Ulreich, K. (2008). Die Volksgruppe der Roma in Oberwart eine mit Makel behaftete Minderheit? Journalisten zwischen Vorurteilsbildung und Minderheitenanwalt? . Wien: Universität Wien. 10 13, 2021 tarihinde <https://phaidra.univie.ac.at/open/o:1253643> adresinden alındı

- Ulusal ya da Etnik, Dinsel ve Dinsel Azınlıklara Mensup Kişilerin Hakları Bildirgesi. (2022). 01 14, 2021 tarihinde <https://www.ihd.org.tr/ulusal-ya-da-etn-dsel-ve-dsel-azinliklara-mensup-ker-haklari-bdges/> adresinden alındı
- UN Migration (IOM). (2020). 04 12, 2021 tarihinde <https://worldmigrationreport.iom.int/wmr-2020-interactive/> adresinden alındı
- UNHCR, The UN Refugee Agency. (seit 2001-2022). 04 13, 2022 tarihinde <https://www.unhcr.org/refugee-statistics/> adresinden alındı
- Union albanischer Muslime in Österreich. (tarih yok). 12 07, 2022 tarihinde <https://www.islam-landkarte.at/detail/union-albanischer-muslime-in-oesterreich> adresinden alındı
- Union, Bilingual Signboards are standard in the European. (2014, 05 29). 10 16, 2021 tarihinde <https://en.efhr.eu/wp-content/uploads/2014/05/unnamed-6.jpg> adresinden alındı
- Uyar, L. (2006). *Birleşmiş Milletlerde İnsan Hakları Yorumları, İnsan Hakları Komitesi ve Ekonomik, sosyal ve kültürel Haklar Komitesi 1981-2006* (1 b.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 145, İnsan Hakları Hukuk Çalışmaları 5.
- Valchars, G. (2021, December 28). *Stadt Wien, Wiener Bevölkerung, Daten und Fakten zu Migration und Integration 2021*.
- Valentin, H. (2009). *Kärnten vom Ersten Weltkrieg bis zur Gegenwart*. Klagenfurt-Wien : Hermagoras Verlag.
- Vereinte Nationen . (1945). *Die Charta der Vereinten Nationen*. 12 07, 2020 tarihinde <https://unric.org/de/charta/> adresinden alındı
- Verfassungswidrige Ortstafeln Wurde Getauscht. (2010, 07 13). 10 22, 2021 tarihinde <https://www.krone.at/209738> adresinden alındı
- VFGH, Verfassungsgerichtshof Österreich. (2020, 12 11). *Verhüllungsverbot an Volksschulen ist verfassungswidrig*. 12 01, 2022 tarihinde https://www.vfgh.gv.at/medien/Verhuellungsverbot_an_Volksschulen_ist_verfassungswid.de.php adresinden alındı
- Vocelka, K. (2019). *Österreichische Geschichte* (5. Aktualisierte b.). München : C.H. Beck Verlag.
- Volf, P. (1995, 11-12). Der Politische Flüchtling als Symbol der Zweiten Republik, Zur Asly und Flüchtlingspolitik seit 1945, Printquelle: Zeitgeschichte. s. 415-435. 05 09, 2021 tarihinde <http://www.demokratiezentrum.org/fileadmin/media/pdf/volf.pdf> adresinden alındı

- Volksgruppen in Österreich. (2016). *YaClass*. 10 16, 2021 tarihinde <https://www.yaclass.at/p/geografie-und-wirtschaftskunde/11-schulstufe/oesterreich-raum-gesellschaft-wirtschaft-19273/migration-und-gesellschaft-in-oesterreich-19294/re-7370eea4-6a97-4e82-961a-a5703169c27d> adresinden alındı
- Wagner, L. (2017). *Menschenrechte in der Entwicklungspolitik*. Wiesbaden, Frankfurt am main, Deutschland: Springer Fachmedien Verlag.
- Wagner, M. (1989). *Räumliche Mobilität im Lebenslauf Eie Empirische Untersuchung Sozialer Bedingungen der Migration*. Stuttgart : Ferdinand Enke Verlag.
- Wahlen, Demokratiereform 2021. (2021, Juli). *Demokratie Zentrum Wien*.
- Wakounig, V. (2008). *Der Heimliche Lehrplan der Minderheitenbildung, die zweisprachige schule in Kärnten*. Klagenfurt: Drava Verlag.
- Waldrauch, H., Sohler, K., & Perchinig, B. (2002, 06 06). MigrantInnenvereine in Wien. Wien: Wiener Integrationsfonds MA 57 Arbeiterkammer Wien. 06 23, 2022 tarihinde <https://www.wien.gv.at/meu/fdb/pdf/migrantinnenvereine-677-wif.pdf> adresinden alındı
- Walter, F., Nowak, M., Sommer, C., Sax, H., & Grabenwarter, G. (Dü). (2010). *Anleitung Zur Umsetzung des Menschenrechtsansatzes in der OEZA, Handbuch Menschenrechte, Aust-rian Development Agency (ADA)*. Wien: Austria Development Agency, Ludwig Boltzmann Institut für Menschenrechte.
- Weber, M. (tarih yok). *Ethnische Gemeinschaftsbeziehungen, Wirtschaft und Gesellschaft, Grundrisse der Verstehenden Soziologie* (5 b.). Thübingen, Mohr.
- Weidenfeld, W. (2010). *Die Europäische Union* (Cilt 2). München: Wilhelm Fink Verlag.
- Weigl, A. (2009). *Migration und Integration, Eine Widersprüchliche Geschichte* (Cilt 20). Wien-Innsbruck: Studien Verlag.
- Weiss, S., Sturm, R., & Pehle, H. (2006). *Die Neue Europäische Union: Die Osterweiterung und ihre Folgen Opladen*. , Verlag Barbara Budrich.
- Wenzel, A., & Kromus, A. (2021). *1848'den günümüze*. (V. C. Administration, Prodüktör) 09 11, 2021 tarihinde Austria: From 1848 to the Present Day.: www.wien.gv.at/tr/tarih/1848dengunumuze.htm adresinden alındı
- Wiegandt, J. (2010). Da Fakultativprotokoll zum Sozialpakt, Ratifizieren oder nicht Ratifizieren? In *Menschen-RechtsZentrum* 15. Jg., 2. 11 29, 2020 tarihinde https://publishup.uni-potsdam.de/opus4-ubp/frontdoor/deliver/index/docId/4693/file/S_161_181.pdf adresinden alındı

- Wiegandt, J. (2010). *MenschenRechtsMagazin: MRM, Informationen, Meinungen, Analysen*. Postdam: Universitätsverlag Postdam.
- Wiener Wahlen. (2022, Jänner). 04 13, 2022 tarihinde https://www.oesterreich.gv.at/themen/leben_in_oesterreich/wahlen/5/Seite.320622.html##WienerWahlen adresinden alındı
- Wiener Zeitung, Der Wahlkampf der Migranten. (2014, 03 20). 05 19, 2022 tarihinde <https://www.wienerzeitung.at/nachrichten/politik/oesterreich/616657-Der-Wahlkampf-der-Migranten.html> adresinden alındı
- Wieser, V. (2014). *Ambivalenzen der Gemeinschaft, Normen, Abgrenzungen und Ausschlüsse in der kollektiven Identitätsbildung der Kärntner Sloweninnen*. Wien: Uni Wien Masterarbeit. 10 2021, 28 tarihinde <https://theses.univie.ac.at/detail/30787> adresinden alındı
- Williams, E. (November 1944). *Capitalism and Slavery*. Richmond/Virginia: The University of North Carolina Press.
- Wimmer, H. (1986). Zur Ausländerbeschäftigungspolitik in Österreich. H. Wimmer (Dü.) içinde, *Ausländische Arbeitskräfte in Österreich*. Frankfurt am Main: Campus Verlag.
- Winkelbauer , T., Lackner, C., & Mazohl, B. (2018). *Geschichte Österreichs, 3. Aktualisierte und Erweiterte Auflage*. Stuttgart/Germany: Reclam Verlag.
- Wippermann, W. (2015). *Niemand ist ein Zigeuner, Zur Ächtung eines Europäischen Vorurteils*. Hamburg : Verlag edition Körber-Stiftung.
- Wirtschaftskammer Österreich. (tarih yok). 02 05, 2022 tarihinde <http://wko.at/statistik/Extranet/Langzeit/Lang-Lebenserwartung.pdf> adresinden alındı
- Wirtschaftskammer Österreich. (1962). *Archiv, Vorlagebericht für die Erweiterte Präsidialsitzung der Bundeskammer am 19. Jänner 1962 (Präs. 46/1962 RZ 04112)*.
- Witschen, D. (2018). *Gibt es ein Menschenrecht Auf Frieden, Eine Rechtsethische Kontroverse* (Cilt 1). Stuttgart: W. Kohlhammer.
- WKO-Ausländerbeschäftigung. (tarih yok). 01 20, 2022 tarihinde https://www.wko.at/service/arbeitsrecht-sozialrecht/Grundlegendes_zur_Auslaenderbeschaeftigung.html adresinden alındı
- Wollner, E. (1996). Auf dem Weg zur sozialpartnerschaftlich regulierten Ausländerbeschäftigung in Österreich. Die Reform der Ausländerbeschäftigung und der Anwerbung bis Ende der 1960er Jahre. Wien.

- Wonisch, R. (2019). *Entwicklung der Migrations- und Flüchtlingspolitik in Österreich seit 1918*. Wien : Ateiler Verlag.
- Wulz, E., Prandstätter, H., & Smerdova, L. (tarih yok). Die Anerkannten Minderheitensprachen In Österreich. 02 11, 2021 tarihinde http://www.erinnern.at/bundeslaender/oesterreich/e_bibliothek/seminarbibliothek/en-zentrale-seminare/abbild-und-reflexion/383_Baumgartner_Sprachgruppen%20und%20Mehrsprachigkeit%20im%20Burgenland.pdf (Erişim Tarihi: 11.02.2021) adresinden alındı
- Yavuz, B. (2009). Çoğulcu Demokrasi Anlayışı ve İnsan Hakları. 8(1-2). 12 06, 2020 tarihinde http://webftp.gazi.edu.tr/hukuk/dergi/13_12.pdf adresinden alındı
- Yavuz, S. (2013, Bahar). Göç, Entegrasyon ve Din, Avrupa’da Yaşayan Türkler Bağlamında bir Değerlendirme. 6(26), s. 611-623. 11 15, 2021 tarihinde https://www.sosyalarastirmalar.com/cilt6/cilt6sayi26_pdf/yavuz_sefer.pdf adresinden alındı
- Yeşiladağ, E. (2008, Ağustos). Avrupa’da yaşayan Türklerin Aile yapıları ve Entegrasyon (Uyum) sorunları (Avusturya Örneği). *Yüksek Lisans Tezi*. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı. 22 22, 2022 tarihinde <https://acikerisim.aku.edu.tr/xmlui/handle/11630/2645> adresinden alındı
- Yildirim, S. (2022, 10 11). Abgeordnete zum Nationalrat. *Parlament Österreich*. 04 12, 2022 tarihinde <https://www.parlament.gv.at/person/2339> adresinden alındı
- Yıldız, İ. (2009). Die Lokalen türkischsprachigen Zeitungen in Wien und deren Funktion beim Integrationsprozess. Eine Empirische Untersuchung zur Integrationsleistung der türkischsprachigen Monatszeitungen in Wien. *Diplomarbeit*. Wien: Universität Wien. 11 27, 2021 tarihinde <https://phaidra.univie.ac.at/download/o:1259221> adresinden alındı
- Yılmaz, A. (2014, Winter). Uluslararası Göç Çeşitleri, Nedenleri ve Etkileri, Turkish Studies, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic. 9(2), s. 1685-1704. 04 13, 2021 tarihinde https://www.researchgate.net/publication/301564792_Uluslararası_Göç_Çeşitleri_Nedenleri_ve_Etkileri_International_Migration_Its_Types_Causes_And_Effects adresinden alındı
- Yılmaz, G. (2015). Avrupa'da Azınlıklar ve Azınlık Hakları. 14(2), s. 109-122. 02 05, 2021 tarihinde <http://aacd.ankara.edu.tr/wp-content/uploads/sites/462/2018/02/C14S2Yilmaz.pdf> adresinden alındı
- Yılmaz, N. (2022, 03 22). 04 30, 2022 tarihinde <https://www.parlament.gv.at/person/83117> adresinden alındı
- Zahra, D. (2016). İslam-Schule- Identität, Österreichisch – Islamische Identität in österreichischen Schulen am Beispiel der Religionsbücher für die Sekundarstufe

I. Linz: Johannes Kepler Universität. 11.12.2021 tarihinde
<https://epub.jku.at/obvulihs/download/pdf/1331717?originalFilename=true>
adresinden alındı

Zayas, A. (2008). *Gewaltverbot, Menschenrecht auf Frieden und die Luarca Erklärung von 30. Oktober 2006*, In: *Humanitäres Völkerrecht, DRK-Service GMBH*. Berlin/Bochum: Geschäftsbereich Verlag.

Ziebertz, H. (2010). *Menschenrechte: Christentum und Islam, Religions und Recht* (Cilt 2). Berlin: Lit Verlag.

Zloušić, I. (2010). *Muttersprachenunterricht an Wiener Volksschulen: Kultur- und sozialanthropologische Beleuchtung eines marginalisierten Berufsfeldes*. *Diplomarbeit*. Wien: Universität Wien. 10.26.2022 tarihinde
<https://core.ac.uk/download/11592875.pdf> adresinden alındı

Zusammensetzung und Parteien im Europäischen Parlament. (tarih yok). 04.15.2022 tarihinde
https://www.oesterreich.gv.at/themen/leben_in_oesterreich/recht_in_der_eu/Seite.250129.html adresinden alındı